

TAKÁTS SÁNDOR

**RÉGI
MAGYAR KAPITÁNYOK
ÉS GENERÁLISOK**

MÁSODIK BŐVÍTETT KIADÁS

GENIUS KIADÁS

A VÉGEK DICSÉRETE

A végek dicsérete

A XVI. és a XVII. század szakadatlan háborúk és harcok közt folyt le. Az örökös harcok az erkölcsöket ugyan nálunk is elvadították, de az embereket megedzették. Acéloskarú, törhetetlen szívű, félelmet nem ismerő férfiaink voltak. Annyi hőst, annyi vértézt és nemzeti vértanút, mint e két század adott a magyarságnak, alig mutathat föl még egy nemzet. A vélezség nálunk olyan köznapi dolog, ami nélkül fegyvert senki sem viselhetett. A vélez és a katona nálunk egy fogalom. Egy-egy száraz jelentés vagy nemesi levél gyakran egész kis hősköltemény tárgyát foglalja magában. Vakmerő, félelmet nem ismerő s hazájáért halni kész derék népről szólnak adataink. A zsoldoskatonaság egész Európában a nemzetietlen iránynak a legfőbb terjesztője és ereje. A magyar zsoldos-(iratos-)katonaság ellenben a nemzeti hagyományoknak és a nemzeti nyelvnek legerősebb bástyája és leghatalmasabb terjesztője. Soha magyarabb világ nálunk nem járta, mint a hódoltság korában a várkastélyokban és a végházakban. Itt és nem a városokban lakott a hazafiság; itt tartott állandó szállást a vélez virtus; itt élt és virult a magyar nyelv. Végbeli katonáink magyarosítják az idegen elemet; ezek teszik a törökkel szemben is nyelvünket a diplomáciai és a társadalmi érintkezés nyelvén.

Nemzetföntartó ifjúságunk a végházakban és a kastélyokban nevelkedett. Itt tanulta meg, hogy a magyarnak féltőbb kincse a vitézi névnél és tisztességnél nincsen. Itt hallotta, hogy nincs szébb elmúlása hősi halálnál; nincs szébb temető a zöldbeborult mezőnél. S vájjon mi volt e kor ifjúságának óhaja, vágyai Az egykorú ének megadja rá a feleletet:

Nehéz bú s gond nélkül, hogy vigan élhessek,
Egynéhány vitéznek előtte lehessek,
Jó hamar lovakon gyakorta ülhessek.

Ez meglévén, nekem semmi egyéb nem kell,
Bár akárki bírjon Dárius kincsével,
Nem leszek érette hozzá gyűlölséggel.¹⁾

A végházak és a kastélyok vitézin rendje nemcsak a nemzeti védelemnek, hanem nemzeti önállóságunknak is legfontosabb tényezője volt. Hiszen mi a nemzeti állam alapja, ha nem a nemzeti hadsereg? S minél lelkesebb, minél eredetibb a hadsereg szellemé, annál biztosabb fundamentuma az az önállóságnak. Ha a végbeli vitézek írta rengeteg levelet lapozgatjuk, ezernyi és ezernyi oly hang üti meg fülünket, mely százszorosán igazolja, hogy maguk a vitézek is érezték és tudták, hogy ők a magyar nemzeti állam legerősebb oszlopai. Ők maguk hirdetik, hogy vérük hullása termőföldbe vettet mag, mely sokszorosan hozza meg gyümölcsét. Emberségről formát, vitézségről példát ők adnak. *A szent korona mellett szolgáló magyarságnak* írják magukat! S még a hanyatlás legsötétebb korában is, mikor a nyomorúság igájában ugyancsak nyögtek, büszkén hirdetik

¹⁾ E kiadatlan vers eredetije a Körmendi (Batthyány hercegi) levéltárban van.

magukról: „*Hazánk oltalmáért lakjuk az véghelyt s magunk böcsületiért; fizetés nekünk nem jár!*“ S hánny végházunk akadt, melynek derék népe büszkén írhatta: „*Mi alattunk egy talpalatnyi földet sem hódoltatott be az ellen-ség!*“ Mikoron felsőbb rendeletre a vógbelieket táborka akarták vonni, a Dunán innen lévő kapitányok és tiszviselők jelentik, hogy a vélezek a végházakat és családjukat kordéra nem hagyhatják. „*Mint szolgáljon a szerencse — írják —, abban Isten az bíró. Ha vesztünk, hazánkat és végházainkat vesztjük el.*“

Nemcsak a mi embereink, de a nálunk megfordult írók, sőt a józanabb császári vezérek is hangoztatták, hogy a magyar katona nélkül a török ellen sikkerrel alig küzdhetnek. Schwendi Lázár fővezér is így nyilatkozott. A derék Mansfeldről meg írva hagyták, hogy a magyar katonát mindenél feljebb becsülte s még az utolsó hajdúnak is süveget emelt.

Az 1544. évben a királynak írták volt, hogy a török harcmódját érteni kell, máskülönben sikerre számítani nem lehet. A magyar érti és ismeri ezt a harcmódot. „*Erz a nemzet, akár katonáit, akár fegyverzetét és lovait tekintjük, a legalkalmasabb a török ellen való harcra. Hosszú idő óta nagy dicsőséggel egyedül tartotta vissza a törökök nagy tömegét s nem ritkán fényes győzelmet aratott azokon, úgyhogy méltán nevezte és tartotta mindenki Magyarországot a kereszténység bástyájának s védő-falának!*“²⁾

²⁾ Bécsi állami levélt. Hung. De rebus Hungaricis (Haud immerito regnum Hungáriáé Christianitatís propugnaculum et antemurale ab omnibus appellatum liabitumque est etc.).

Λ tizenhatéves háborúban újra kitűnvén a szedett-vedett császári sereg gyámoltalansága, a magyar tanácsosok magyar vezért követeltek a sereg élére. Ekkor írták a többi között e sorokat is: „A tapasztalás eléggé bebizonyította, mily sokat ér a magyar katona, amely sokkal kevesebbe kerül, mint az idegen. A magyar katona a hazájáért és a tűzhelyéért jobban harcol, mint bármely idegen; a fáradtságot, az éhséget, a hideget és a meleget jobban tűri, mint bármely más nép s ami még fontosabb: a tisztjeinek engedelmesebb s bármilyen hadidologra készségesen vállalkozik, amit az idegen katonáról bizony nem mondhatni.³⁾

Ismeretes dolog, hogy a XVIII. és a XIX. században a nemesség minő szerepet játszott a magyar alkotmány védelmében az országos és a megyei gyűléseken. A nemesség a XVI. és a XVII. században ugyanezt a szerepet játszotta, ugyanezt a küzdelmet folytatta a végházakban és a kastélyokban, csakhogy amellett még fegyverrel is védelmezte hazáját. És e két században még a főnemesség is osztályos volt véle a nemzeti védelemben s a hazafias gondolkozásban. Főuraink a hódoltság korában még nem legyeskedtek az udvar körül, még nem alakítottak aulikus pártot, nem házasodtak össze ausztriai családokkal. Itthon éltek s váraikban, kastélyaikban neveltették a nemes ifjakat s leányokat. Erre kelt el jövedelmük nagy része. A többöt a katonatartás emészttette föl. Országos főkapitányaink két századon át leg-hatalmasabb főuraink sorából kerültek ki. Ez nem is lehetett másképen; mert azokban a

³⁾ Hadilevél. Feldakten, 1594. dec. Opinio doniorum consiliariorum de bello suscipiendo.

hadas időkben a főtiszteknek nemcsak szolgálniok, de áldozniok is kellett. Hiszen ha a kincstár a katonaságot nem üzette, a főkapitányoknak kellett erszényüket megnyitniok.

A hódoltság korában a végbeli magyar haderő minden tiszte, minden vajdája, minden főlegénye (lovas altiszte) nemes ember volt. Do azért az utolsó jobbágy is lehetett tisztté; mert hiszen vitézséggel mindenki nemességet szerezhetett magának. Tisztjeink kivétel nélkül magyar nemesek lévén, velük szóval vagy írásban csak magyarul lehetett érintkezni. Hogy a szomszéd törökkel csak magyarul levelezgették, az tudott dolog. De magyarul írtak ők a bécsi kormányszékeknek is. S ha előszóval kellett tárgyalniok, akkor is kizárolag a magyar szó járta. Ez akkor esett meg, mikor a vitézek fizetése évekig elmaradt s a végházak követeket küldötték föl Bécsbe, hogy a rongyban csühödő vitézlő rendnek pénzt s posztót sürgessenek. Ezt a követküldést akkor folválasztásnak hívták. A haditanács és az udvari kamara a folválasztott végbeliekkel csak tolmácsok segítségével érintkezhetett. Még az uralkodó is — amint Thúry György példája mutatja — tolmács útján beszélhetett a magyar főtisztekkel.

Gyakran megesett, hogy a haditanácsnak is akadt mondanivalója. Németül természetesen hiába írt volna a végbelieknek, tehát rá kellett fanyalodnia a magyar írásra. És ez a konok császári testület magyar módra imigyen küldi rendeletéit: „Az végbeli hadnagyoknak, vajdáknak, zászlótartóknak, főlegényeknek, lovas- és gyalog végbeli seregeknek.“

A császári generálisok is imigyen írogattak a végbelieknek. A sok közül álljon itt néhány.

Salm gróf 1569-ben imigyen kezdi levelét: „Mi gróf Eckius Salmi és Neuburgi, az hatalmas császárnak tanácsa és főhely tar tója Györött, hagyjuk és parancsoljuk“ etc. Königsberg generális 1621-ben a végbeli tisztekhez írván „nemes, nemzetes és vitézlő uraink és barátaink“ megszólítással kezdi magyar levelét. Trauttmannsdorf Honorius, Teuffenbach, Hardegg stb. ugyanilyen hangon írnak. A legmeglepőbb az efféle levelek között Lothringern Károly magyar levelezése! Ki hinné, hogy még ez a nagy hadvezér is írt volt magyar leveleket¹⁾? Pedig bizony írt. Az 1688. év szeptember 5-én például Lándorfejrvár és Szendrő között levő táborából ír a dunántúli országos főkapitánynak: Batthyánynak. Kifogástalan magyarsággal írt levelében a többi közt ezt jelenti: „*Ez levelünket mutassa meg kegyelmed az törököknek is!*“ A levél aláírása így szól: „*Kegyelmednek kész szolgája Carolus Lotharingiai herceg.*“⁴⁾

Tudott dolog, hogy a nagy háborúk idején a végbeli vitézek jórésze is táborba szállott. *Fiz a magyar sereg majd mindig elkülönítve táborozott a császári seregtől s mindig az országos főkapitányok kardja alatt állott.* Tehát még a háborúban is mint különálló magyar sereg küzdött. Hadakozási módja is magyar volt; haditörvénye, jelvényei, szokásai stb. teljesen elütöttek a császári seregetől. Ha a magyar sereg együtt küzdött a császárrival, a török vezérek alkudozás alkalmával nem a császári sereg tiszteivel, hanem a magyar kapitányokkal tárgyalta. A megszállt várakból is ezeknek adtak ki százatot s velük óhajtottak találkozni és tárgyalni.

⁴⁾ Eredetije a Körmendi levéltárban található. (Kiadatlan levél ez!)

A végházak vitézlő népe volt állandóan a küzdő magyarság. S e küzdő nében volt a legnagyobb nemzeti erősségünk. A bécsi kormánszékek nagyon jól tudták ezt s így az udvarral egyetemben minden elkövettek a nemzeti erő gyöngítésére. Ez a küzdelem a nemzeti haderőnk ellen lesz a végbeliek részére a szenvedések szakadatlan láncolata.

Tudjuk, hogy a hódoltság korában a magyar katonának élelem nem, hanem csak zsold járt. S ha a fizetése elmaradt, kénytelen-kelletlen prédából kellett elnie. A fizetetlenség és az élelem hiánya meglazította a fegyelmet. A XVI. században aztán a gazdasági romlásunkkal lépést tartott a végbeli élet hanyatlása. Ezt a hanyatlást Zrínyi Miklós, a költő igyekezett példájával és lángszavával megakasztani. De harsány szava a pusztában kiáltóként hangzott el. Hasztalan csatázott tollal és karddal; hiába tárta a Szigeti veszedelemben honfitársai elé a XVI. század vitézi szellemét; a hanyatlást meg nem állíthatta, a kihült lelkesesséést új életre nem kelthette.

Zrínyi korában kezdi az udvar a véghelyeket császári katonasággal megtönni, hogy minél több magyar vitézt bocsáthasson szélnek. Hatszor-, hétszerannyiba került egy császári katona, mint egy harcon forgott, kipróbált magyar vitéz s mégis folyton az idegen csapatokat küldözgetik a végekbe. S még hagyján, ha a csapatok a török ellen harcoltak volna! Szinieig ugyan a mi oltalmunkra hozták be, de a valóságban jobban pusztítottak az ellenségnél is. Ekkor kiáltja a kor egyik legjobb magyarja: *az a nagy hibánk, hogy nagyon is hívek vagyunk!*

E bajokhoz a XVII. század másik felében

még újabbak is járultak. Megkezdődött a vallásüldözés. A végházak magyar prédkátorait és mestereit elűzték s még a harangokat is le-szedték a harangfákról. A vallásüldözés miatt seregesen hagyják ott a szolgálatot. Rabatta gróf 1683-ban 480 kipróbált végbeli vitézt csak úgy tudott Légrádra visszacsalogatni, hogy megígérte nekik prédkátoraiak visszahozatalát.

A törökön aratott nagy győzelmek azt eredményezték, hogy a bécsi kormányszékek még nagyobb odaadással sürgették a végbeli vitézlő rend, vagyis a nemzeti haderő feloszlata-sát. Hasztalanul sürög-forog és könyörög Bécsben a derék Eszterházy nádor, mindenütt siket fülre talál. „Az magyarnak — írja Bécsből Somogyi — csak jó hírét is nem hallhatják!”

S a jó nádor mégis biztat-gatja a magyar főtiszteket. Batthyány Kristófnak írja például: „Édes jó generális uram! Kérem kegyelmedet, mutassa meg maga igaz magyarságát mostanában, hogy lássa az idegen nemzet is, hogy az szegény magyar is hazája szabadságáért mindeneket, az kiket kell, elkövet.”⁵⁾

Hát meg is tett minden, amit a megfogyott vitézlő népünk tehetett. De nem sokra ment vele. A törökök kiüzése után szélnek bocsátották minden végház és kastély magyar katonáját. Azaz, hogy megszüntették a magyar nemzeti haderőt, hogy későbben német lábra állított császári ezredekre szoríthassák népünket. S ezzel örökre letűnt a végbeli élet az ő lelkes, minden ízében magyar szellemével, költészeti-vel és ősi szokásáival. S a bujdosók ajkán újra megszólalt a régi ének: „Miért hagyál minket oly igen megromlanunk, mi nemzetünkben

⁵⁾ Kiadatlan levél. Körmendi levéltár. Missiles.

elpusztulnunk? Miért távozál el, Úristen, oly messze mi tölünk?"

A letűnt végbeli élet egynéhány nagy vitézét mutatjuk itt be. Az ő életük és küzdelmük tükre annak a világnak, melyben éltek. Az ő életükből megismerhetjük a *szegény legényeknek* nevezett magyar katona minden jó tulajdonságát, lelkesedését, önfeláldozását és szenvedését. Az ő küzdelemteljes életük hirdeti, hogy a hódoltság korában a magyar katonától a hazaszeretet és a vitézség elválaszthatatlan volt. Ez a hazaszeretet, ez a vitézség eredményezte, hogy maroknyi magyar haderőnk a török hódítást megállította diadalútjában. Ez a hazaszeretet, ez a vitézség adta a szegény legényeknek nevezett katonáinkba azt a csodás erőt és önbizalmat, melynek segítségével a sokkal hatalmasabb ellenféllel is szembenéztek ... Igen! ök nem rettegték az erősebb ellenfelet; kapva-kaptak a veszedelmen; tűzön-vízen által-útjok volt; minden könnyen nélkülöztek s ha egy falat kenyérre sem virradhattak, azért helytálltak.

És a törökvilágban még a külföldi költők is versekben zengték a magyar vitézséget és a hazaszeretetet. Vitézeinkről németül, latinul és magyarul szólt az ének.

Az ének azóta elnémult. Kétszázados küzdelmeink legjelesebb vitézei jeltelen sírban porladnak. Az utókor még a nevüket is elfeledte. Ha valamikor, úgy most az ideje, hogy ezeknek emlékét fölújítsuk. Most kell a múlt jeles példáit bemutatnunk a jelen számára, hogy erőt merítsünk a jövő küzdelemre.

Ez a cél vezette tollunkat, mikor a magyar hadiélet kiváló alakjait s velük együtt a magyar katona múltját itt bemutatjuk. A sok kö-

II.

CZECZEY LÉNÁRD KAPITÁNY

Czeczey Lénárd kapitány

Kassai kapitány az Czeczey vala,
Tizenöt esztendeig várost bírta vala,
Ő esze, elméje bölcsességgel vala,
Nagy víg embör vala, minden szereti vala.

Tinódi.

Ahogy nálunk a nemzeti királyságot elhantolták, a hazafiúi örökmelszűkült a magyarföldről. A nemzeti egység, az elmúlt idők fényessége és hatalma hamar szétfoszlott. Lassan-lassan a jómód és a gazdagság is elköltözött tőlünk. Az ország zsírját más szedegette, a magyarra csak a savója szakadt. Gazdag nevünk, szép hírünk és dicsőségünk el-eltűnő álommá lett, amiről csak a jámbor krónikások mesél gettek. Az új idők és a változott viszonyok azonban eladdig alig ismert érzéseket és szenvedélyeket keltettek. Fölébred a szeretet minden iránt, ami magyar. Iskoláink, mestereink a hadas időkben pusztulnak s a mi szép nyelvünk mégis terjed s hódít mindenfelé. A hazaszeretet mély gyökeret ver a szívekben s a hazafiúi bánat a magyar lélek uralkodó érzésévé lesz. Nem minden nap jelenség ez!

A XVI. század leveleiben ezer és ezer formában és hangon szólal meg ez a hazafiúi bánat. A nálunk járt követek és utazók eredeti *magyar virtusnak* mondják azt. Ez a magyar virtus a szeretet, a gyűlölet, a keserűség, a bá-

nat és a bosszúvágy keveréke volt. A mi eleink igazában akkor kezdték érezni, mi mélyen szeretik e földet és e földnek szabadságát, mikor már mások kezdték azon uralkodni. A vesztett nagyság és szabadság bánata csak akkor kapott erőre, mikor már érezték az elnyomatást. A heves erővel megszólaló szeretet tehát a pusztuló hazának szólt, amit újra nagyá és szabaddá óhajtottak tenni. A gyűlöllet a magyarságot elnyomó és pusztító nénetség ellen irányult. A keserűséget a lenézés és a mellőzés szólaltatta meg. A bosszúvágyat meg a sérelmek tengersokásága szülte és ápolta.

A hazaszeretet és a hazafiú bánát, ami igazában ugyanazon érzés volt, lassan-lassan egészen elfogja a magyarság lelkét. Tűz volt ez, mely meleget árasztott s folyton terjedt. De valamint a tűz csak addig hasznos, amíg szabadjára nem ereszlik, úgy a föntebbi érzés is csak addig áldásthozó, amíg az okosság ural-kodik rajta. Ha a józan megfontolás és mérsék-lés nem igazgatja, akkor ez az érzés is vészthozó elemmé lesz, ami az országnak többet árt, mint használ. Innét van, hogy a letűnt idők legtüzesebb hazafiai ez országnak nem mindig a leghasznosabb polgárai voltak.

A szerencsésebb viszonyok között élő külföldiek nem érezték azt, ami az igába fogott magyarság lelkét eltölté. De azért az elfogulatlanok csodálják és értékelik a magyarság mély hazaszeretetét, mely nélkül Magyarország az elnyomatás hosszú és keserves időszakát ki nem bírta volna. Sajnos, imigyen csak kevesen gondolkoztak. Éppen azok, akik legközelebb állottak hozzánk, soha meg nem értettek bennünket. A bécsi uralkodóház tagjainak, meg a bécsi kormányszékeknek a szemében az a mély

érzés, mely a mi jobbjainkat hazájuk boldogítására üzte, csak a nyughatatlanság és a lázadás vágyának a megnyilatkozása, mely minden őellenük irányult, s melynek egyéb célja a fölforgatásnál nem volt. Amit tehát mi a hazafiul erény megnyilatkozásának tartottunk, azt ők minden politikai bűnnek néztek s tőlük telhető* leg üldözték. S minél többet kockáztatott valaki, minél többet mert a hazájáért, odaát annál nagyobb bűnt vetettek reá. Ilyen módon az eszményi gondolkozásai, a minden áldozatra kész hazafiak is odaát csak veszedelmes ábrándozók és bűnösök számába mentek.

A bécsi kormányszékek írásai szerint ilyen veszedelmes s bűnös ember volt Czeczey Lénárd is. Sok és nagy bűne volt. Annyira szerette a hazáját, hogy mi koron minden veszve látott, a hazafiú bánat megölte őt. S mivelhogy I. Ferdinánd e nagy magyart, amíg élt, nem üldözhette, nem büntethette, tehát — megszegvén a királyi szót — halála után vette el birtokait.

Ha az évkönyveinket lapozgatjuk, a XVI. század első feléről ugyancsak sötét kép tárul elénk. Pártoskodásról, önzésről, hitehagyásról olvashatunk minden lapon. Ám ha a korszak magán leveleit lapozgatjuk, oly jelenségekkel is találkozunk, amik fölemelik lelkünket s bizalmat csepegtetnek szívünkbe. Az önzőnek nevezett korban ugyanis az önfeláldozás, a haza-szeretet és a nemzeti nyelv mód nélkül terjed. Lelkes, minden ízében magyar élettel találkozunk. A bűnnek zsoldosai közt Czeczey Lénárdok is bőségesen akadnak! Mint a déli nap a főjtő ködből, úgy emelkednek ki ezek a zavaros és bomladozó politikai életünk ből. S égő magyar szívük, hűségük, nemzetüknek mond

hatatlan szeretető jóleső meleget áraszt. Eze-
ket s főleg ezeket kell megismernünk s elő-
térbe tolnunk. Akkor aztán más szemmel lát-
juk azt a kort, melyet krónikásaink sötétnak
és vigasztalhatatlannak mondanak. S ha azt
megtezzük, akkor Czeczey Lénárd emlékéről
is el kell távolítanunk a feledékenység mohát.
Mert hát ő is jobbjaink közé tartozott s égő
hazaszeretete oly dolgokat műveltetett vele,
amik a késő utókornak is nagy hasznára vol-
tak. Amikor az ausztriai németekkel szövetke-
zett magyarok a saját véreik ellen küzdöttek
és a saját országukat pusztították, Czeczey vá-
rost építgetett, magyarosított és magyarokat
telepített. A teljesen német felvidéki városokat
megnyitotta a magyarságnak s özönével
vitte oda azokat, akiket a török otthonukból
kiűzött. Amikor a magyarság jövőjéhez már
kevesen bíztak, ő Babay Péterrel együtt fűnek-
fának hirdette, hogy a magyarok Istene a di-
csekvő németek fegyvereit összetöri és isinél a
magyaroké lesz ez az ország. S nem lesz többé
nálunk gyász és jajkiáltás!⁶⁾

És az ilyen ember tetteit hiába keressük év-
könyveinkben! Ahol annyi üres és silány jel-
lemnek jutott hely, ott az ő tiszta lelke említőre
sem talált. Csak Tinódi Sebestyén diák
írt róla néhány sort; csak az ő lantja hirdette
az udvarházak népének, hogy Czeczey Lénárd,
a kassai kapitány, vitézlő vitéz és nagy, jó
ember vala, kit Kassa magyarrá vált népe zo-

⁶⁾ Babay Péter írja 1532-ben Nádasdy Tamásnak: „Ostendet deus his perfidis, superbiis et gloriosis Teutonicis, quod ipse deus est et con-
cutiet arma eorum secundum profetiam. Nos au-
tem erimus haeredes regni Hungariae et non erit
amplius nunquam luctus neque clamor!”

kogva kísért a sírjába! — Azóta negyedfélszáz év múlt el, de Czeczey Lénárd sírjára friss virág, nevére új borostyánlevél nem került. Senki sem igyekezett fényességet vetni az ő dolgaira. Pedig volna mit beszélnünk róla, mert ha jómaga nem is írt a viselt dolgairól, az ellen-ségei annál gyakrabban szóvátették azokat. Itt adjuk s örömmel adjuk, amit az ő jeles dolgairól nékünk sikerült találnunk.

Az a nagy nemzeti visszahatás, ami a tizen-hatodik század első felében még a bécsi király megrögzött híveit is át- és átjárta, Szapolyai Jánosnak minden ízében magyar udvarából indult hódító útjára. A magyar történetírás még nem ismeri Szapolyai János király udvar-tartását; még nem tudja, hogy *familiares-ei* közt mennyi lelkes és hű magyar ifjú szolgált. Az még kevésbé ismeretes előtte, hogy *a nagy nemzeti visszahatásnak feje, esze és irányítója a nem is magyar születésű Fráter György volt!* Ez a lelkes főpap maga köré gyűjtötte a leg-tanultabb ifjakat, a legkiválóbb vitézeket és a leghűbb hazafiakat. Udvarának szolgáló atya-fiai (*familiares-ei*) buzdítás nélkül is minden készen voltak a legvakmerőbb kalandokra. Az egykorú iratok nem egyet közülök összehason-líthatatlan vitéznek mondanak.⁷⁾ Fráter György e minden tekintetben megbízható em-

⁷⁾ Ilyenek voltak Czeczey Lénárd, Vas István, Németh János, Bató Mátyás, Winnyei László, Zádorla János, László diák stb. stb. Eperjesi Pallóchy Ferencről maga Fráter György írja: „milites tarnen tarn optimos et in re militari ita peritos alit, ut comparem ei in hac re paucos, anteponam vero neminem“. (Cs. és k. állami ltr. Fráter György I. Ferdinándhoz 1551. szept. 15.)

bereivel fogott nemzetiségi politikájához. Jól tudván, minő jelentőségük van a felvidéki zárt német városoknak, elsősorban ezeket igyekezett megnyitni a magyarság előtt. A török hódítás elől nagy tömegben vonult a birtokából kiűzött nemesség és lakosság észak felé. Ezeket aztán elhelyezte az elfoglalt német városokban. Csak például említiük, hogy a teljesen német Kassa városát néhány év alatt egészen magyarrá sikerült tennie. Négyeszerannyi volt ott a magyarok száma, mint a németeké. Rábírta a vidék nemességét is, hogy Kassán és egyebütt házakat vásároljon. A letelepülő magyarságnak többévi szabadságot adatott s a magyarság nyílt ellenségeit eltávolította a városokból. A bányavárosokban a bányászatot is magyar kézre adta. Még az ősrégi német bányaszabály-rendeleteket is megsemmisítette és magyar-nyelvűket adatott helyükbe. A veszélyeztetett vidékeken meg a lengyel határon birtokokat vásárolt s azokat megbízható magyar kezekre adta. Századokon át soha senkinek nem jutott az eszébe ilyesmi! S amit a mieink tunyaságból elmulasztottak, azt a lángelkű Fráter György minden erejével megvalósítani igyekezett. Ki né látná enemű törekvésének kimondhatatlan fontosságát? Ki nem gondol hálával e nagy férfiúra, akit idáig csak mint kiváló politikust ismertettek íróink? *Sajnos, magyarosítást nagy munkájában követői nem akadtak.* ö maga sem folytathatta sokáig; mert hiszen meggyilkolták őt. De előrelátó műve azért nem dölt meg. Kassa és több város magyar maradt. S nemzeti küzdelmeinkben ennek kimondhatatlan jelentősége volt. Azonban arra az előrelátó emberre, akinek ezt köszönhetjük, senki sem gondolt.

fráter György udvarában szolgált Czeczey Lénárd kapitány is. Familiaris-e volt a bíboronknak. Bizonyára alaposan ismerte őt a gazdája; mert hiszen a legkényesebb föladatokkal őt bízta meg. Érdemes e jeles kapitány életét megismernünk; mert ha a dolgait napvilágra hozzuk, Fráter György magyarosítási törekvéseit ismerjük meg.

Czeczey Lénárdnál hívebb és lelkesebb magyart abban a korban alig találunk. Hazaszeretet dolgában talán csak elválhatatlan társa és barátja: Babay Péter vetekedhetett véle. Ez a Babay Péter Várday Pál esztergomi érseknek volt a testvéröccse. Szokatlanul kis termete miatt a latinnyelvű írások csak parvus-nak (kicsinynek) hívják őt. Talán innét ragadt rá a Baba vagy a Babay név is. Ifjúkorában került Szapolyai János király udvarába s mint „aulicus regiae majestatis“ szolgált ott. Amint Veráncsics is megírta, rendkívül művelt és sok nyelvet tudó ifjú volt. Ha egykoron levelei mind napvilágra kerülnek, legjelesebb humanistáink közt fogják őt emlegetni. Tüzes magyar lévén, levelei áradoznak a hazaszeretettől. Az 1532. évben írja például Nádasdy Tamásnak: „A törökök Maylát Istvánhoz jönnek. Isten megmutatja majd e csalfa, gőgös és dicsekedő németeknek, hogy ő Isten. És megsemmisít az ő fegyvereiket s ismét mi leszünk Magyarországnak örökösei és nem lészen többé gyász és siránkozás“.⁸⁾

⁸⁾ Nádasdy levél. Orsz. ltr. Egy másik levelében a szerémi püspök e mondását írja: „*jobb az ország egy részéi elvesztenünk, mint az egészet!*“

Mikor Nádasdy Tamás, az ő régi barátja, Ferdinand királyhoz pártolt, szemrehányásokkal halmozza el őt. „Nem tudom — írja —, vájjon a dicsőség, a hír avagy a hazánk szere te te vitt-e téged erre a háládatlanságra atyád, anyád és fejedelmed iránt. Kérlek, ismerd meg magadat. Szeretném, ha minden az maradnál, akinek régen ismertelek. Átkozott az az ember, aki bízik a Ferdinand-féle hazugságokban, melyeknek száma nincsen. A nagy hazugságok jobbára a nagy emberektől erednek.”⁹⁾

Ilyen hangon írogat Babay másoknak is. Hazafias, mélyérzésű levelei Ferdinand hívei közül többet Szapolyai pártjára tereltek.

Amíg Babay tollával igyekezett a magyarság ügyének szolgálni, addig hű barátja: Czeczey Lénárd kardjával szolgált az urának. Mint vitézi pályára termett, hatalmas erejű ember a csatamezőkön igyekezett magának nevet szerzni. Végigkiizdötte Szapolyai harcait s nemcsak nevet, de elismerést és bizalmat is szerzett magának. Igazi szereplése azonban csak akkor kezdődik, mikor Kassa Szapolyai János király kezére került.

Kassa és a többi zárt német város méltán tartott János király hadától. Nincs mit csodálnunk tehát azon, hogy e városok a legnagyobb gyűlölet hangján Írogatnak Bécsbe János királyról és pártjáról. Kassa városa például 1528-ban azt írja Ferdinandnak, hogy János király valóságos fekély az ország testén, melyet ha ki nem vágnak, elpusztul az egész ország. Ugyanakkor Seredy főkapitány Nádasdyhoz írt levelében veszett kutyának, a haza pestisé-

⁹⁾ II. o. 1534.

nek mondja János királyt.¹⁰⁾ A kassai német bíró, Kugelpracht, akit Szerémi, csúfnevén, csak Kakuk Mihálynak nevezget, különösen gyűlölte János királyt. Vele tartott a városi tanács is. És — amint Szerémi leírja — János király képét és címerét meggyalázták. A város népe mindezt örömmel szemlélte s hangosan ordítá az uccákon *canis rex, canis rex* etc. Mikor Catzianer bevonult Kassára, a város ennek örömére megszólaltatta a Thai Margit nevű nagy ágyút s a bíró kihirdette, hogy tízezer forintnyi jutalom éri azt, aki János király fejét elhozza.

A kassai német polgárság azonban nem sokáig örvendhetett a bécsi király seregének és támogatásának. Az 1536. évben János király kapitányai hirtelenül megtámadták Kassát és szerencsésen el is foglalták.¹¹⁾ S az a város, mely nemrég még gyalázattal illette János királyt, most egyszerre legkegyelmesebb urának írja őt.¹²⁾

¹⁰⁾ Mindkét levél a Cs. és k. állami levélt. Hungarica című gyűjteményében. („*Joannes pestis patriae*“, „*rabidus canis*“ etc. Kassa, 1528. okt. 31.) Kassa városa írja 1528. máj. 28-án: „*Non cessat malesana Johannistarum factio, quin ut corporis partes corruptae, sic suasi quoque ágit pteb., quae nisi emse recidatur, som et reliquum corporis putredine sauciant*“.

¹¹⁾ U. o. Kassa városa maga jelenti 1536. dec. 4-én Eperjes, Bártfa és Lőcse városoknak, hogy *Esthery (?) György, Horváth Ferenc, Ödön ffj László, Horváth Vitas* és *Presewthy* kapitányok elfoglalták Kassát.

¹²⁾ „*Serenissimi regis Joannis, domini nostri clementissimi*“ etc.

Az efféle alázatos hang azonban nem sokat használt a kassai németeknek. Fráter György a városi tanács tagjait elfogatta és elvitette Kassáról. A magyarság többi ellensége is így járt, hacsak idejében meg nem szökött. Aztán Fráter György terveinek végrehajtójává leghűbb és leglelkesebb emberét: Czeczey Lénárdot tette. A dolgok sora tehát úgy fordult, hogy a legnémesebb város kapitányává és urává a legtizesebb magyar: Czeczey Lénárd lön. S ki értette jobban, ha nem ő, mint kelljen az embernek a saját házából az ártalmas bogarakat kifüstölnie? Igen! ökigyeleme ezt a mesterséget pompásan értette. Ha a kassai németek mindenáron bécsi királyt óhajtottak maguknak, hát menjenek hozzá. És Czeczey Lénárd két kézzel küldögzette őket Ferdinánd király portájára. Kiki ott boldoguljon, ahova a szíve húzza.

Czeczey Lénárd nem egyedül jött Kassára. Az ottani németek nagy rémületére zord vitézeit és víg cimboráit is magával hozta. S ahol ezek megjelentek, veszedelemre fordult ott a német sora. S ahol azelőtt meg sem tűrték, ott most egyszerre úr lett a magyar. Czeczey nem rongyban csühődő koldusokat, hanem módos vitézeket hozott Kassára, akik ott vagy pénzen vettek házakat, vagy építettek maguknak. Könnyű volt a ház- és telekszerzés, mert a németek nyakra-főre adogatták el azokat. Ökigyelemek ugyanis inkább elköltöztek onnét, mintsem hogy a magyart urazzák. Természetesen olyanok is akadtak, akik szembeszálltak a magyarral. Ezeket Czeczey egyszerűen kiigtatta a városból, megadván nekik a házuk és a földjük árát. Kassa kereskedelme ezekkel nem sokat vesztett, mert ahány német onnan elköltözött,

tízannyi jóaravaló debreceni és váradi kereskedő jött a helyébe.¹³⁾

Wernher György, Ferdinand kincsszámlálója és mindenese, aki jónéig maga is Kassán lakott, Czeczey enemű munkásságát tövöröl-hegyire megírta az urának. De bár rémítően gyűlölte Czeczey Lénárdot, egyetlen oly esetet sem tud félhözni, mikor Czeczey igazságtalanul bánt a németekkel. Maga Wernher is elismeri, hogy az elköltözött németek a házuk és a földjük árát mind megkapták. Wernher azt is megírta Bécsbe, hogy Czeczey a barátainak is vételetta házakat. Babay Péter is rávette, hogy Kassán a saját pénzén házat vegyen.¹⁴⁾ Wernher szerint Czeczey a megyei nemességet is rábírta, hogy Kassán házakat építsen s az évnek egy részét Kassán töltse. Ezek a boldog emberek — írja Wernher — örömmel építkeztek, mert azt hitték, hogy Kassán mindig magyar lesz az úr.¹⁵⁾

Az egykorú levelek és a krónikásaink egyértelműen hirdetik, hogy Czeczey Lénárd a legjobb vitézeket gyűjtötte maga köré. Nem csoda tehát, hogy Kassa népes őrsége messze földön ritkította páját. Szép szerrel, jó módval szolgáltak ott a vitézek, mert a kapitányuk bő zsolddal és jó posztóval ruházgatta őket.

¹³⁾ K. p. 1. 15389. fasc. Wernher 1551. okt. 30. jelentése: „auch hellt sunst jetzo fast jedermangen Kasche zu von Döbricz, Wardein und denselben orten jenseit der Teiss“ etc.

¹⁴⁾ Wernher írja: Babay Péter cassai házáról: „Er soll das haus, das er besitzt, von den rechten erben erkauft haben; wer besser dass er weit von dannen were!“

¹⁵⁾ Cs. és kir. áll. ltr. Hung.: Wernher jelentései Kassáról 1551.

Czeczey addig nem nyugodott, míg valamennyi katonája a maga házában nem lakott. S mikor a dolgot idáig vitte, mindenannyinak polgárjogot adott. És Kassa főbírói székében nemsokára magyar ült; a külső és belső tanács törvénytevő urai is egytől-egyig a magyar rendből kerültek ki. A XVI. század ötvenes éveiben a német Kassa már teljesen magyar volt. Wernher fajó szívvel jelentette Ferdinádnak, hogy Kassán immár alig lakik más, mint magyar!¹⁶⁾ És ezt a nagy munkát Czeczey oly ügyesen, annyi okossággal cselekedte, hogy egyetlen vádaskodás sem merült föl ellene.

Az imigyen magyarrá tett várost aztán annyi gonddal és éberséggel őrizte, hogy ellenség még a közelébe sem férkőzhetett. Mivel abban az időben a kémek úgy szaglászgatták Kassát, mint az éhes farkasok a juhakolt, Czeczey Kassán csak egy kaput tartatott ki járónak. E kapuval szemben építette a maga házát és magyar módra, árokkal meg palánkkal vétette körül a várszerű épületet. Bárki lépett a városba, Czeczey házán kellett keresztülmennie s így éber szemmel tarthatta a ki- és bejárókat.¹⁷⁾ Any-

¹⁷⁾ U. o. „dairn die so jetzo dran sein dt, alles hungarn seindt, und zum thail der vertriebenen bürg, güter besitzen.“ Egy másik jelentésében azt írja ezekről Wernlier, hogy sohasem lesznek őfelsége hű alattvalói. „Das spuret man öffentlich aus al irem reden und thun.“ (K. p. 1. 15389. Salzwesen in Ungarn.)

¹⁸⁾ Cs. és kir. áll. Hr. Hung. Wernher írja: „Der jetzige hauptmann gernelter Leonhart Czeczey hat vil heueer unter im zu Kasche, und fii r-Heinblich aines, darinnen er selbst wohnt neclist dem stadtthor gelegen, dadurch man jetzo allein aus und ein zieht, das hat er wol hauet, und halt es nit anders, dann wie ain festen.“

nyira félvette Kassát és cassai alkotását, hogy tizenötévi kapitánykodása idején a város kapuján kívül egyetlenegyszer semi hált! Mint a hétfeljű sárkány, állandoan a város kapujánál őrködött! A katonáit is folytonosan biztathatta: jól vigyázzanak, hogy vidra ne essék a kezükbe!

Bár a várost még napközben is ritkán hagyta el, a vár tartományát meg a saját birtokait pompásan igazgatta. Alsócsáj, Felsőcsáj, Bogdány, Széplak és Lengyelfalva volt az ő tulajdona. E falvak bőven ellátták őt mindenkel. A vár tartománya és a város jószága is szépen jövedelmezett a gondos kezelés mellett. Bőven telt tehát a város építésére és erősítésére. Tömérdek muníciót halmozott össze a tárházakban. Izabella királyné ágyúin kívül ő maga is tizenkettőt öntetett s mindenkit becsületes magyar névre keresztelte.¹⁸⁾ Ha valahol jónevű vitézt hallott, addig nem nyugodott, míg Kassára nem csalta! Mindez természetesen nagyon apasztotta az erszényét, de azért katonái hiányt soha nem szenvedtek. Amíg Ferdinánd végházaiban a vitézek éhenialogattak, Kassán bor és búzabőség járta. Az 1551. évi összeírás szerint például a közönséges élésen kívül harmincezer bécsi mérő gabonánál többet találtak ottan!

Mint kapitány nemcsak a kardforgatáshoz, de serege vezetéséhez is kitűnően értett, ökigylme nem elégedett meg azzal, hogy Kassát páratlan éberséggel őrizte. Azt is tudni kívánta, mit csinál az ellenség. Jeles kémdeákokat és cirkálókat tartott, akik a németek

¹⁸⁾ Kassa átadásakor mindenről leltárt készítettek, mely úgy a K. p. 1. Hung., mint a O. L.-ban megtáálaható 1552-ből.

minden mozdulatáról értesítették őt. S ha jó híreket kapott, ő maga kereste föl az ellenséget viadalra termett jó népével. Azt is jó szemmel nézte, hogy a tisztjei holmi száguldásra és portyázásra ki-kiindultak. Ha más idők jártak, hadd szerezzenek a vitézei maguknak egy kis kótyavetyélje valót. A tisztjei közül veszett híre volt abban az időben a gyalogkapitányának: *Zádorla (Székelyt) János* uramnak. Ettől a merész vitéztől a Felvidék németsége úgy félt, hogy már jöttének a hírére is szaladásnak indul. Különösen jeles Amit Czeczey uram huszársága. Abban az időben Czeesey huszárjainál jobb szerszámos katonákat alig ismertek. Hogy az ilyen vitézket a harcra noszogatnia nem igen kellett, mondanunk is fölösleges.

Czeczey vitézei azon kor szokása szerint az ellenség várai alá való jártukat sem igen átal-lották. Az 1539. év nyarán is Eperjes alá száguldottak s a német sereg lovait, meg a városiak csordáit elhajtották.¹⁹⁾ Ferdinánd magyarországi hadainak vezére akkor bizonyos *Lascano Tamás* nevű generális volt. (Fels Lénárd fővezér Bécsben tartózkodott.) Lascano uramat mód nélkül elfogta a harag, amikor a kassaiak támadásáról értesült. Nagy hitére fogadta, hogy leszámol a kassaiakkal. Az ő fegyvere is fog úgy, mint Czeczey Lénárdé; ideje, hogy összemérje vele.

Lascano gyorsan nyeregbe szedé a katonáit. Túlnyomó erővel akart Kassa ellen indulni, tehát Bártfa, Eperjes és Lőcse városok német-ségét is hadra hajtotta, hogy a táborát imigyen

¹⁹⁾ Cs. és kir. ltr. Hung. Serédy Gáspár jelen-tése, Ida, 1539. július 23. Serédy megírja, hogy ez a fegyverszünet idején történt.

is sokasítsa. Aztán Magdolna napjának elő-estéjén nagy titokban megindult. Ahogy Somosra ért, a sárosi német kapitányt, meg a puskás polgárságot is magához rendelé. Megérkezvén a segédesapatok, a győzelem biztos reményében indult Czeczey ellen. A kémek hírül hozták, hogy Kassa népe csöndes és a készülődésnek semmi nyoma. Erre Lascano éjié-kor átkelt a Kassa nevű hegyen s hajnalfelé a Kassát körül fogó folyóhoz ért. Arról sejtelme sem volt, hogy Czeczey Lénárd a német sereg minden mozdulatát figyeli! A hegy hajlásúnál egyszerre előtte termett Czeczey egész serege. Még mezei ágyúkat is hozott magával. A kassaiak azonnal támadásra fogták a dolgot. A csata lefolyását Eperjes városa (júl. 28-án) imigjen írta meg Ferdinánd királynak: Czeczey nagyobb sereggel tört ki, mint várni lehetett. Hosszú és elkeseredett harc keletkezik. A kassaiak az erdőnek szorítják Ferdinánd hadát. Lascano leszáll a lováról és gyalog küzd a népével, de hasztalan volt minden erőködése. Elesik ő maga is, elpusztul a serege is. A fővezérrel együtt esett el Schobert Zsigmond. Österreicher Lénárdot, a sárosi kapitányt elfogták. A kevés menekülo németet a parasztok agyonverték. Ennyi jeles vítez, ennyi derék polgár — írja Eperjes városa — rég nem pusztult el, mint e véres csatában!^{20}}

Július 24-én Loboczky Mátyás is értesítette Ferdinánd királyt seregének pusztulásáról. Sáros várában — írja — az egész seregből csak húsz gyalogos maradt. Lascano fővezér is elesett. Horváth Barnabás jelen volt a szeren-

²⁰⁾ U. o. Eperjes városa I. Ferdinándhoz 1539. júl. 23-án.

csétlen csatában és látta, mikor Czeczey huszárjai végigvágtattak Lascano földön heverő testén! Seredy Gáspár július 23-án, Held Mátyás doktor július 27-én, a szepesi városok pedig július 25-én írják meg a királynak „a véres öldöklést és Lascano gyászos halálát“.²¹⁾

Ferdinánd e jelentésekre augusztus 5-én felelt. „A mieink méltatlan leölését, kiváltképen Lascano Tamás fővezér és a kapitányaink halálát lelkünk nagy aggodalmával halljuk!“²²⁾

Mivel Czeczey győzelme Ferdinánd hatalmát a Felvidéken teljesen megingatta, lóhalálában kellett oda katonaságot vetnie.²³⁾

Bár a kassai csatának nem Czeczey, hanem a támadó Lascano volt az előidézője, Ferdinánd Szapolyai János királytól mégis elégtélt követelt. Ez ügy tárgyalására Ferdinánd Loboczky Mátyást, Bessenyei Istvánt és Horváth Gáspárt küldő Somosra királyi biztosokul. Ezek az urak értesítették a jövetelükről Czeczey t. A kassai kapitány hidegen felelte nekik, ő erről a tárgyalásról semmit sem tud és semmiféle utasítást nem kapott.²⁴⁾ Mivel azon-

²¹⁾ U. o. „Capitanei et fidelium miserabilis caedes“ etc. — Held Mátyás doktor ír a csatáról: „de conflictu quodam facto inter Thomam de Lascano et capitaneum Cassoviensem, in quo dictus d. Lase anus cum multis optimis servitoribus sacrae majestatis ut dicitur occubuisse.“

²²⁾ U. o. Ferdinánd Loboczkyhoz.

²³⁾ U. o. Wernher 1539. július 30-án jelenti, hogy Seredy György már megjött Eperjesre a huszár-ságával és gyalogságával A foglyokat — írja — ki kéne váltani. Eperjesről sokan hiányoznak, köztük két tanácsos is. Az egyiket a csatában megölték, a másik rab.

²⁴⁾ U. o. 1539. feria quinta post festum Michaelis. Czeczey Lénárd levele Loboczkyhoz. Az 1539. júl.

ban Ferdinand biztosai mindenáron tárgyalni akarták Lascano ügyét, Czeczey október 2-án megjelent köztük s újra kijelenté, hogy ö az ügyben eddig semmiféle utasítást nem kapott. De ha mindenáron tárgyalni akarnak, menjene a bécsi király földjére, Somos ugyanis János király birtoka s nekik itt semmi keresni valójuk sincs.²⁵⁾

A biztosok erre megírták Ferdinándnak, hogy János király tréfát úz belőlük, mert hisz Somos nem az övé, hanem Ferdinand királyé. Mindazáltal nekik Somosról mégis távozniok kellett és Gölnicen tartották meg az eredménytelen tárgyalást.

Pompás dolog volna János királynak s különösen Fráter Györgynek ez időben Czeczeyhez intézett utasításait és leveleit ismernünk! Sajnos, ezek alighanem örökre eltűntek. Valamint liogy Czeczey Lénárd levelei is elvesztek. így aztán csak igen keveset tudunk a cassai magyarság életéről s azokról az intézkedésekéről, amiket Czeczey kapitány tett ez időben.

Azt azonban a Ferdinánd király híveinek

27-én Loboczky Tarkőről írja Wernhernek: „Leonartlus Czeczey nuneiavit mihi, se velle ser varé foedcra inconcusse usque ad meliorem regis sui Informationen!“ (Semmiféle cassai jelentésnek nem szabad hinnünk — írja erre Loboczky.)

²⁵⁾ U o. Ferdinand biztosainak jelentése, Somos, okt. 2. Horváth Gáspár, Loboczky és Besseney István írják Ferdinánd királynak, hogy kérdék Czeczet, vájjon az uralkodójának megbízásából jött-e Somosra? Czeczey azt feleié erre, hogy az ö királyától semmiféle utasítást nem kapott. De ha tanácskozni akarnak, akkor menjene Ferdinand király területére. Látja fölséged — írják a biztosok —, hogy János király csak tréfát úz felségedből.

jelentéseiből világosan kiolvashatjuk, hogy az ő szemükben Czeczeynél gyűlöltebb ember kevés akadt. Tehát bizonyos, hogy minden meggett a felvidéki magyarság érdekében.

Gondolhatjuk, hogy Czeczey nem sokat törödött azokkal a szidalmakkal, miket Ferdinand hívei szórtak ellene. Mikor a szóhordók az efféléket Czeczey uram fülébe is elvitték, a kassai kapitány nem hogy haragudott, hanem módnélkül örvendett azoknak! Legalább tudta, mivel bosszanthatja az ő ellenségeit. A régi magyar mondás szerint cselekedett tehát, ami úgy szolt, hogy *a kígyó mérge ellen magából a kígyóból csinálják a törjéket!* A bécsieket ő is a németek bosszantásával és adóztatásával haragította. A Kassától ugyancsak messze fekvő várakat egymásután szedegette el Ferdinand híveitől. Lőcse, Bártfa, Eperjes, Szeben és Sáros német kereskedőit harmincad alá fogta s rovás és tized fizetésére kényszerítette.^{“6)} Ferdinand Sóvári Soós Ferencet kiforgatta a javából. Czeczey ivedig visszahelyezte őt azokba. Az 1543. év nyarán már azt jelentették Bécsbe, hogy Czeczey a felvidéki városokat egytölgyig kényszerítette, hogy ne Ferdinandnak, hanem János királynak fizessék az adót. Báthory András ugyanez évben azt jelenti Bécsbe, hogy Czeczey Lénárd és a kassaiak János király fiát magyar királyá akarják koronáztatni!^{“7)} Basó Mátyás — írja Báthory — szin-

²⁶⁾ U. o. Czeczey Lénárd parancsa Zemplén megye nemeseihez 1541. márc. 20. — Az 1543. év aug. 30-án írják Bécsbe: „iam dudum civdtates onines coactae fuissent census suos Cassoviam ad minis trore.“

²⁷⁾ U. o. Miskolc, 1543. jun. 13.

tén Cassán van és Czeczeyvel már nagyokat iszik az áj magyar király egészségére! Czeczey Perényi Ferencz, Basó pedig Beliekhez ment katonaszedés céljából. Ugyancsak 1543-ban történt, hogy a szepesi városok követei Cassán megjelentek Czeczey előtt s keservesen panaszkoztak Zádorla János ellen. Úgy halljuk — mondta a követek —, hogy Basót ötszáz lovaggal és ötszáz gyaloggal Ricsnóba rendelik. Innét fogja ő majd a városi lakókat nyúzni! A követek aztán még Basó és Winnyey László (Czeczey tisztjei) ellen panaszkoztak. Czeczey meghallgatván a követek panaszát, ily szókat vetett hozzájuk: „Nemes atyámfiai! Jó, hogy jöttetek, mert embereimet ép most bocsátom közétek tizedszedésre. Az Isten ne adja a következő napot megérnem, ha a tavalyi és az idei tizedet rajtak meg nem veszem. Menjetek békével és útközben tanakodjatok e felöl.“ A polgárok erre remegve felelték: Zádorla megint zsoldot kiáltat és katonát fogad, nem élhetünk miatta békességen! Czeczey erre elkomolyodott s így szólott a polgárokhoz: „Ne törödjétek ti Zádorlával; tudja ő jól, mit kell tenuie. Ti idegenek mellé állottatok, német katonaságot fogadatok a falaitok közé. Nektek nem kell a magyar, nem akartok magyar uralkodót. Pedig nem a bécsei király s nem a németek, hanem én védtelek meg benneteket a török ellen. De már az én türelmem is fogytán vagyon! A Tisza mellékéről a magyar parasztságot mind idehozatom s megfojtatlak velük.“²⁸⁾

²⁸⁾ U. o. A városok jelentése: „proximus diebus Joannes Zadorla princeps malefactorum“ etc. Judices et jurati cives civitatum Lőcse, Bártfa, Eperjes et Szeben, 1543. juni 30.

Alighogy a városok követei hazaérkeztek, tapasztalták, hogy Czeczey ígéretét mind beváltja. Lőcse, Bártfa, Eperjes és Szében német polgársága magának Ferdinándnak jelenti, hogy Czeczey a tizedet erősen szedi, Gölnicet erővel elfoglalta. Felséged hanyagsága miatt — írják — mindenjában elveszünk!²⁹⁾

Alighogy e jelentés Bécsbe ért, már jött a másik, amiben a városok tudtul adják, hogy a kassaiak Lipolcot is elfoglalták. És így ment ez napról-napra. Egyik levél a másik után hirdette Czeczey tevékenységét és sikereit. Ithon tehát napról-napra öregbedett a tisztessége; Bécsben ellenben a bűnlajstroma nagyobboldott.

Csak egyetlenegy esetet ismerünk ez időből, ami Czeczey népének a kudarcával végződött. Ennek az egynek aztán módnélkül örvendtek az ellenfelei. A kassai vitézek Czeczey biztatására elhatározták, hogy megkísérlik Szepesvára meglepetését. A várőrség néhány emberét sikerült megvesztegetniük. Ezek megígérték, hogy a kitűzött időben a kassaiakat fölvonják a várfalakra. E kalandnak a híre Váradra is eljutott és *László diák*, Fráter György bíboros legkedvesebb atyafia, lóhalálába vágtatott Kaszára,³⁰⁾ hogy a kalandban részt vehessen. Ezenközben Szepesvára kapitánya megtudta, mit terveznek a kassaiak s egész erejével várta őket. A kitűzött időben élfélkor mintegy száz kassai vitéz jelent meg a falak tövében. Kassa vitézeinek a színejava volt ez, köztük a Váradról jött László diák is. Vagy húszán föl vonatták

²⁹⁾ U. o. Ma éjjel — írják — Lapis Refugii is elfog] altatott.

³⁰⁾ „Volocisshno cursu“.

magukat a falakra. Legutolsónak a nagyhírű *Sáska János* uram ért föl, a cassai vitézek legfurfangosabb főlegénye („magni nominis nebuló“). Amikor az árulók vezetésével a várba jutottak, az ottani kapitány egész erejével rájuk rontott. Kétségeesett harc támadt. A sötét éjben egyik a másikat alig láta s összevissza vagdalóztak. A fal tövében maradt cassai huszárok hasztalan igyekeztek társaiknak segítségükre menni, a várba be nem juthattak. Éjfélről hajnalig harcolt a várban a húsz cassai vitéz. Mikor a derék László diák is elesett, két cassai vitéz feltörte a puskaporostornyot s üszköt vetett a porba. A puskapor fölrobbant s nemcsak a tornyot, de a bástyákat és a házakat is szétvetette. A robbanás a harcnak is véget vetett. A cassaiak közül hat sebesült maradt életben s ezeket is kivégezték. A várőrség egy része a várkapitánnyal együtt meghalt. A húsz válogatott (selectissimi) cassai vitéz tehát drágán adta az életét!

Erről az éjjeli támadásról Révay Ferenc 1543 május 15-én értesítette a királyt. Az ő jelenlétést Batthyány Orbán azzal egészítette ki, hogy a cassai vitézek között csak három gyalogos volt. a többi Czeczev Lénárdnak legjobb huszárjaiból került ki. Akik a várba bejutottak, azok mind ott vesztek.³¹!

Czeczev Lénárd, miután Kassa vidékét java-

³¹⁾ II. o. Révay Ferenc jelentése, 1543. május 15. „ex illis centum cassoviens. non fuissent plures quam trés pedites; reliqui omnes equestris örülni s servitores capitanei Cassoviensis.“ — Szépé« vára — írja Révay — Thurzó Jánosé, aki most itt van. Ösztökéltük őt, írjon meg felségednek minden. Megírte.

részről leigázta, messzebb vetette a szemét. Ágyú-öntésre és fegyvergyártásra réz és egyéb fém kellett neki, tehát azon forgatta elméjét, miként lehetne a bányavárosokat meglepnie. A likavai kapitány: Segnyey László jó embere lévén, véle tanácskozott ez ügyben. Az 1543. év őszén meg is egyeztek, hogy a Fuggerek rosenbergi réztárházait elfoglalják. Ha Dubovecz János árvái főispán a dolgot idején meg nem tudja, bizony a Fuggerek réz nélkül maradnak. A szépen kicsinált terv így azonban dugába dőlt.³²⁾

Mivel a kassaiak enemű tevékenysége napról-napra fokozódott, Czeczey Lénárd Ferdinánd király hívei szemében mindenkor nagyobb és nagyobb szálka Ion. Keresték is elégére az alkalmat a bosszúra, de bizony nem férkőzhettek Kassa közelébe. Ezért tehát úgy ártottak Czeczeynek, ahogy tudtak. Volt a kassai kapitánynak egy előkelő származású s igen tanult embere, akit követül használhatott, ha kényes ügyeket kellett elintézni János király udvarában és egyebütt. Ferenc diáknak hívták ezt a derék embert. Jól ismerte őt Fráter György, meg Wernher is. Az 1544. év telén Ferenc diákkal asszonyával, egy kis fiúcskával és két kocsossal útnak indult. Estére kelve Serédy Gáspár porkolábjához: Szennyessy Mihályhoz tért be. A porkoláb szívesen marasztotta őt és Ferenc diákok az övéivel együtt álonra hajtotta a fejét. Csak erre várt Szennyessy. Serédy parancsára azonnal megkötöztette az alvókat s valamennyi

³²⁾ Köz. pénz. ltr. 14334. fasc. 1543. nov. 2. Ferdinánd király a kamarához. Elrendeli Segnyey László elforgatását a kassaiakkal kötött egyesség miatt.

nyijüket a Tiszába fojtatta. Még a lovaikat is a Tiszába vettette, a kocsikat pedig elégettette.

Sérédy Gáspár meghallván, mit tett a porkolábja, módnélkül megijedt. Jól ismerte Czeczey Lénárdot, tehát tudta, hogy bosszulatlanul nem hagyja a dolgot. Ezért tehát minden követ megmozdított, hogy magát tisztázza. Ez azonban nem sikerült neki. Igaz ugyan, hogy Eels fővezér adta neki a parancsot Ferenc deák elpusztítására, az is igaz, hogy Szennyessy Mihály félreértette a gazdája parancsát, de azért a gyáva gyilkosságban Serédynek is volt része.³³⁾

Ferenc deák meggyilkoltatásának a híre csakhamar elterjedt. Czeczey Lénárd és Fráter György módnélkül sajnálták a derék ember halálát. Aztán mindenketten elhatározták, hogy Serédyn a bosszút megállják. December hó 19-én Serédy már esedezve könyörög segítségért, mert — mint maga írja — Fráter György ellene indul.³⁴⁾

Nehogy ebből a dologból nagyobb tűz támadjon, I. Ferdinand király sietve írt Fráter Györgynek s meggyőzni igyekezett öt, hogy Serédy bűn ténén Ferenc deák meggyilkolásában.³⁵⁾

³³⁾ Fels Lénárd 1545. január 4-én azt írja a királynak, hogy Serédy az ő utasítására csalatta törbe Ferenc deákat, de Szennyessy ügyetlenül hajtá végre a parancsot (mit der Sache zu ungeschickt umbgangen und in umwissend entleibt). Cs. és kir. áll. ltr. Hung.

³⁴⁾ U. o. Serédy levele Fels Lénárd fővezérhez 1544. dec. 19.

³⁵⁾ U. o. Ferdinand Fráter Györgyhöz 1545. január 10.

Úgy ahogy aztán elsimították az ügyet. S Czeczey Lénárd is kénytelen volt letenni arról a tervéről, hogy Serédyt megtámadja.

Ezek az évek különben meglehetős csöndességen teltek el Kassán. A város, melynek népe már teljesen magyar volt, a minden nap foglalkozásnak adta magát. Sok lévén benne a vitézlő nép, a hangos mulatozás sem volt ritka. Ebben is jó példával járt elől Czeczey Lénárd. Öt tette magyarrá a várost, tehát ő örült és vigadott legjobban. Tinódi verseiből tudjuk, hogy a cassai kapitány házában a magyar lantosok és hegedűsök minden szívesen látott vendégek voltak. A kedvükért Czeczey nem egy hordó bort elfúratott. Aztán jártak a köszönő-poharak, Tinódi Sebestyén deák és társai zengték a magyar vitézségi emlékeit s a boldog Czeczey tisztei és főlegényei társaságában örvendett a magyar szónak, a magyar dalnak.

Mivel a politikai és a hadviszonyok miatt ez időben a magyarság állandóan észak felé költözgetett, Czeczeinek bő alkalma nyílt a telepítésre. Tudott dolog, hogy Perényi Ferenc megháborodván a sziksói polgársággal, kettőt kivégeztetett közülük s a többinek pedig vagonát foglalta le. A polgárok erre otthagyták a várost. A hajléktalan menekülőket Czeczei vette pártfogásába. Letelepítette őket Kassán és egyebütt és elegendő épületfát és szabad esztendőt adott nekik.³⁶⁾

Wernher szerint 1550-ben Czeczei ürnapján háromszor kihirdette, hogy minden költöző Kassára tartson. Aki ott megtélepszik, minden adótól és polgári tehetől hat évig mentes leszen.

³⁶⁾ Köz. pénz. 1tr. Salzwesen in Ungarn, 15412. fasc. Wernlier jelentése Eperjesről, 1550. június 10.

Ugyancsak Wernher írja Bécsbc, liogy a kasai huszárok beszáguldozzák az egész vidéket, a kereskedőket kényszerítik, hogy a harmincadot Kassán üzessék. Aki vonakodik, annak elveszik árúit.

Úgylátszik, Fráter György is azon fáradott, hogy a cassai jövedelmet gyarapítsa. Wernher jelentése szerint ugyanis rengeteg erdélyi sót szállítatott Kassára; onnét pedig a vidéket árasztották el az erdélyi sóval.³⁷⁾

Mi mindenre kiterjedt Fráter György figyelme, az leginkább a birtokok vásárlásából tűnik ki. A kereskedelmi utak mentén és a határszéleken Czeczeyvel összevásároltatta a birtokokat s várakat és megerősítette azokat. Az 1549. évben például a nyitrai püspök jelenti Ferdinánd királynak, hogy Fráter György Czeczeyvel megszerezte Athynai Simon deák özvegyének jelentékeny birtokait. Fráter György — írja a nyitrai püspök — éveken át fáradozott, hogy az özvegyet rábírja e birtokok eladására. Végre ez sikerült is neki. Pedig Sáros városának nagy szüksége lett volna e birtokokra. Ő minden, de minden el akar hódítani.³⁸⁾

³⁷⁾ U. o. Wernher jelentése 1551. nov. 18.

³⁸⁾ U. o. 14335. fasc. 1549. juni 5. Pozsony: „Bona illa non parvi moinenti sunt, nec exiguum eolnorum numeruin habent. Significatum est mihi fratrem Georgium aliquot annis laborantem perfecisse apud viduam illám jam mortuam, ut venderet ea Leonardo Czeczey capitaneo suo Cassoviensi, quod et fecisse illa dicitur“ etc. E birtokok Abaujban és Zemplénben voltak. (Nádasd, Kis-Sáros, Sndan, Lengyel falva stb. Izbugyai javak voltak ezek.)

A megvásárolt birtokon Czeczey Lénárd aztán a nádasdi várkastélyt építette.

Tarczay Györgynek (Loboczky mostoháimnak) a birtokait is megszerezte Czeczey. Tarczay a Kassa közelében fekvő birtokait már régebben eladta Czeczeinek. Az 1551. évben a lengyel határ mellett levő Újvár (Steinerhaus) és Tarkő várakat igyekezett megvenni. Wernher jelentése szerint Czeczey már odaküldé embereit, hogy alkudozzanak Tarczayval. Ha Újvárt sikerül megvásárolnia, őfelségét jelen tékeny kár éri; mivel itt nagy határ vásárok vannak. mindenáron meg kell ezt akadályozni!

Wernher aztán megírja, hogy a hatalmas Bebek Ferenc, aki jóbarátságot tart a budai basával, ugyancsak igyekszik Czeczey Lénárd-dal barátságot szőni. Váradról és Debrecenből — írja Wernher a királynak — seregesen költöznek a lakók Kassára. Ezek sohasem lesznek fölséged hív alattvalói.³⁹⁾

A Tarczay-javakon kívül a Keczerek birtokainak java is Czeczey Lénárd kezére került.⁴⁰⁾

Mondanunk sem kell, hogy a birtokvásárlásokra a pénzt Fráter György adta Czeczey kapitánynak.

³⁹⁾ U. o. 15389. fasc. 1551. okt. 30. Eperjes. (Der halben — írja Wernher — d. Kays. Máj. in alle weg zu retten ist, dass sie die Künigin mit ihrem Sohn dannen und gar aus dem Landt zu ziehen one allen lengem Verzug befurdern und Kasche zum sichersten in ihre Lande bringen, dann die leute seltzam dazu die leuffe onstett und herrlich, auch heit sunst fast jederman gen Kasche zu von Dobritz, Wardein und denselben orten jenseit der Teisse, und kommen der windt so vil zusammen dass sie ainen stain bloson mochten.“)

⁴⁰⁾ Lipolcz, Mudrocz, Csizitc stb.

Mivel Tokaj várának a megszerzése a nagyarányú só terjesztésére nagyon fontos volt, amennyiben Tokaj nélkül a mármarosi sót továbbszállítani nem lehetett, Fráter György meghagyta Czeczeynek, hogy kísérélje meg Tokaj megszerzését. Czeczeynek volt egy Serédy István nevű hű embere, akit csak félszeműnek hívtak. Ezt bocsátá ő több ízben Serédy Benedekhez, a tokaji kapitányhoz, hogy tárgyaljon vele Tokaj átadása ügyében.

Még mielőtt a tárgyalást befejezhették volna, a magyar kamara értesült a dologról s 1550 július 3-án figyelmeztette a királyt a veszedelemre.⁴¹⁾ Ilymódon aztán Czeczey Lénárd fáradozása is kárbaveszett.

Amint látjuk, Czeczey Lénárd minden meggett, minden követ megmozdított, hogy Fráter György óhajai teljesüljenek s hogy magyarosítási politikája gyümölcsöt teremjen. Teljes erejével azon volt, hogy a magyarrá tett Kassának és vidékének magyar lakói jólétként és biztonságban nyugodtan élhessenek s a nemzeti küzdelmeknek támogatói maradhassanak. S a nagy mű, amit ő Kassán és vidékén a magyarság érdekében fölépített, büszkeséggel és örömmel töltő el szívét. Emellett módnélkül való népszerűséget szerzett neki. A komoly Forgách Ferenc, no meg Tinódi diákok is különösen hangoztatják azt az odaadó szeretetet és ragaszkodást, amivel Kassának és vidékének újonnan telepített népe Czeczey Lénárd kapitányt kitüntette. Ilyen ragaszkodást, ilyen szeretetet

⁴¹⁾ „Periculum esse, ne liunc Benedictum Serédy fráter Georgius in suam sententiam trahat“ etc. („Fratrem Georgium dedisse negocium officiali in suo Cassoviensi Leonardo Czeczey ut ratine areis Tokaj cum Benedicto Serédy tractet“ etc.)

csak a jellem tisztasága és a szív nemessége teremthet. Sajnos, soha meg nem tudjuk, mi minden lakozott Czeczey szívénak a rejtekében. Nincs egyetlen bizalmas sorocskája sem, ami az ő belső világát nekünk elbeszélné. De hivatalos írásainból és az egykorú jelentésekben fényesen kitűnik, hogy nála lelkesebb és nemzetét jobban szerető ember abban a korban kevés alvadt. Kardforgató ember volt egész életén át, de a hadakozás az ő szívét nem fásította meg. Segített mindenkin, akin segíteni tudott. Ismeretes dolog, hogy Perényi Ferenc a sziksói polgárok közül kettőt kivégeztetett s a többit iga alá hajtotta. Czeczey védelmébe vette a szegény sziksóiakat; letelepítette őket Kassán, épületfát adatott nekik s több évre minden teher alól fölmentette. Mikor Gönc városa leégett, a polgárok Czeczey uramat kértek meg, szerezne nekik épületfát. És Czeczey megszerezte nekik a kívánt erdőt. Ám Perényi Gábor megtámadta a göncieket s kinek lovát, kinek egyéb jóságát ragadta el. Megtudván ezt Czeczey, kényszerítette Perényi Gábot, hogy minden kamatostul visszaadjon. Akinek Perényi négy lovát vette el, Czeczey Perényi jószágából nyolcat adatott neki helyébe. Egyik polgárnak 400 hordófalát vitette el Perényi, Czeczey kárpótlásul Perényi egyik lovát adatta neki stb.⁴²⁾

Nem utolsó érdeme Czeczeinek, hogy Kassán *egymaga páratlan rendet és fegyelmet tudott tartani*. A katonaságot és a polgárságot sikerült egylelkűvé tennie. S az ő példás életén s törhetetlen magyarságán lelkesültek Kassa

⁴²⁾ Régi magyar emlékek TI. köt. 313. lap. Tanúvallomás.

új lakói. Ők a nemzeti királyság hívei voltak s hallani sem akartak Ferdinándról.⁴³⁾ A mosztani kassaiak — írja Wernher — túlnyomórészben magyarok s azelőtt nem laktak Kassán. Ők sokkal inkább lelkesednek János királyért, mint a német királyért, ahogy fölségedet hívják. Csak János királyt akarják uroknak! Ezek, főleg Czeczey emberei, sohasem lesznek felségednek hívei.⁴⁴⁾

Gondolhatjuk, minő öröme telt Czeczey Lénárdnak Kassa ilyetén megmagyaroításában. Sejthetjük, mennyi munkájába és fáradtságába került ez a nagy alkotás, melynek hatását és jelentőségét még századok múlva is érezte a felvidéki magyarság. Amint Tinódi verses krónikájából is kivehetjük, Czeczey Lénárd ekkor élte életének legszebb napjait. Ám egyszerre onnét jött rá a veszedelem, ahonnét ingyen sem várta. Fráter György Erdélyt átadta Ferdinándnak. És mint Báthory András írta: „*Erdély-birodci lom sirom-rivom/*“ Izabella királyné könnyezve jött Kassára, hogy azt is átadja Ferdinand király embereinek: Wernhernek és Rakovszkynak. Szegény jó Czeczey úgy érezte magát, mint akinek szívébe idegből nyilat bocsátanak. Egyszerre veszni látta minden-

⁴³⁾ Wernher írja 1551. akt. 31-én a bécsi királynak: „das spuret man öffentlich aus all ihm Reden und Thun“.

⁴⁴⁾ „Dann die jetzigen Käscher so zum inehrnen theil pur Hungarn sein dt, und vormals in Kasche nit gewöhnet haben, viel lieber König Hansen sehen, dann den deutschen König, wie sie gewöhnlich die königliche Majestet nennen, für ihren Herrn und König haben, wollen“ etc. (Köz. pénz. levélt. Salz wesen in Ungarn 15389. fasc. 1551.)

azt, amiért tizenöt éven át az éjét is nappallá tette. Érezte, sejtette, hogy a német király kezén az ő nagy alkotása rombadől s nagy szívét mérhetetlen bánat fogta el. Nem akart látni, nem akart hallani; nem akart semmiről sem tudni. Izabella királyné azonban nem: hagyta cserben leghívebb alattvalóit. Úgy Czecezey, mint Babay érdekében közbevetette magát. Erre szükség is volt; mert Wernher és Rakovszky biztosok mindenekkel elkövettek, hogy Czecezey és Babay Péter ne nyerjenek bocsáthatot. Wernher Ferdinand királyhoz intézett hosszú fölterjesztésében azt sürgette, hogy egyetlen magyar — főleg Czecezey kapitány híve — ne maradhasson Kassán!⁴⁵⁾

Wernher egy másik jelentésében meg arra kérte a királyt, hogy Izabella királyné kérését ne teljesítse és Czecezey kapitálynak, valamint rokonainak ne adjon kegyelmet. Ha ez megtörténik, nagy kár és veszedelem lesz Kassára, ahol mindenféle nyugtalanságot és zavart okoznának. Inkább az elűzött német polgárokat kell megvi gasztalni.⁴⁶⁾

⁴⁵⁾ „Es wer zu wünschen, dass kein purer Hunger, fümemblig die so dem Hauptman Czecey mit Dienst zugéiban und Verwandt, oder der Hungam je mit mehr, dann vormals gewesen, in Kasche s essen; sunder dieweil das ohne grosse Verletzung der gantzen Nation nit wohl beschen kann, so würdt sicbs schwerlich anders fügen, dann dass die so ihr aigen Haus und Hofdienen erblich besitzen, oder an sich mit Recht vor den wahren Erben mit ihrem freien Willen erkauft haben, alda geduldet werden.“

⁴⁶⁾ Köz. pénz. ltr. Hung. Kassa, 1551. no vem b. 19.: „Kein Ursach ist, warumb die Königl. Majestet auf der Königin Fürbitt dem Hauptman

Ugyanő Balmy Péter ellen is írt. Bár elismeri, hogy Babay a törvényes tulajdonostól pénzen vásárolta cassai házát, mégsem kívánja őt Kassán hagyni. Ő — írja Wernher — Izabella királynak gonosz tanácsadója volt és most is az. így hát jobb lenne, ha minél távolabb volna Kassától.

Ferdinánd király — amint későbbi rendeletéiből kitűnik — szívesen teljesítette volna Wernher kívánságait. Azonban a körülmények egyelőre mászt parancsoltak. Ferdinánd király tehát teljesítette Izabella királynak és fiának Loboczky által előterjesztett kérését. Azaz hogy bocsánatot adott Czeczey Lénárdnak, atyafainak, hív szolgáinak s valamennyi kaszinak, akár polgár, akár katona legyen az.

A Czeczeynek adott írást Nádasdy Tamás és Castaldo János állították ki a király nevében. Eszerint őfelsége megbocsátja Czeczey minden bűnét és kihágását, amiket a királyi fönség ellenében elkövetett. Kegyelmébe és védelmébe fogadja őt. Jogaiban és birtokaiban sem őt, sem utódait senki háborgatni ne merészselje.⁴⁷⁾

und seinen Verwandten zu Kasche ain mehrere Begnadung thuen, oder ihr Begehrn willigen solle, ja entgegen zu besorgen, wie ihre Majest. willigen, dass mehr Schadens und Gefahr hieraus erfolgen“ etc.

⁴⁷⁾ Cs. és kir. állami ltr. Hung. 1551. juli 25. Kolozsvár: „Leonhard um Czeczey capitaneum Cassoviensem... de dementia eiusdem majestatis certum et securum reddere volentes eundem assecurandum duximus, eidemque in persona majestatis regiae promittimus omnes ipsius Leonhardi excessus ad haec usque tempora tarn contra rnajestatem regiam, quam contra quoslibet alios quomodocunque patratos, rnajestatern regiam

A szegény, megtört Czeczeyt ezenközben sokkal nagyobb gondok bántották. Szemei előtt a nemzeti királyság haldoklása állott. Érezte, előrelátta a kassai magyarság veszedelmét is. Szomorúan nézte, mint írják össze a királyi biztosok azt a sok gabonaneműt, élelmiszert, amit ő a katonái számára gyűjtött; aztán a szép ágyúit és tüzes szerszámait.⁴⁸⁾ S búskomorság szállta meg őt. Életének minden küzdelme, minden alkotása és reménye veszendőben volt, nem csoda hát, ha kétségebesés fogta el. Hiszen az ő élete immár olyan volt, mint a lant húr nélkül. Nagy lelkifájdalom csak nagyszívű embereknek jut osztályrészül. És Czeczey Lénárd kapitány ilyen volt. Ezernyi gondolat járogatta fejét, de egyikben sem talált vigasztalást. Végre is arra határozta magát, hogy Kassát és birtokait örökre itthagyja s a királynéval együtt bujdosásra adja fejét. Megírta testamentumát s készült a nagy útra. De mire Izabella királyné elindult, Czeczey már jobbárére szenderült.⁴⁹⁾ Az életerős, alig ötvenéves embert, aki a betegséget hírből sem ismerte, a nagy lelkifájdalom megölte. A tragédia ezzel befejeződött. Azaz még nem. Hű barátja és szívének osztályosa, a kis Babay Péter megörült! Amit Czeczey hatalmas szervezete meg

ipsi Leonardo eondonas-se eumdemque in gratiam et protectionem suani aceepis.se“ etc.

⁴⁸⁾ Wernher jelentése szerint Kassán a vár tárházában talált 5400 köböl búzát, 3800 köböl árpát, 3500 köböl zábot, 1850 kétvét. A kassai köböl ekkor egyenlő volt két bécsi mérővel. A sok ágyú között szerepelt a Pórtánc nevű 120 mázsás ágyú is. (Inventory alles Geschützes zu Kascha 1552. január 15.)

nem bírt, az a gyönge Sabayt is megemésztő.

A Nádasdy Tamásnak küldött cassai jelen-tés, aztán Forgách Ferenc tudósítása és Tinódi leírása egyértelműen állítják, hogy Czeczeyt a nagy lelkifájdalom ölte meg. Egyedül Kendi Antalnak 1552 január 11-én Erdélyből kelt levele meséli, hogy a cassai kapitányt a gögtől részeg lengyel katonák gyilkolták meg.⁵⁰⁾ Az erdélyi mendemondának azonban semmi alapja sincsen.

A tél szívében járt az idő, amikor a nagy cassai kapitányt hű vételei eltemették. Forgách Ferenc emlékiratában olvassuk, hogy Kassa kicsinye-nagyja zokogva kísérte őt ez utolsó útjára. Tinódi Sebestyén diák is fölajzván a lantját, imigyen írt a temetésről:

Az nagy monostorban ötet eltemeték,
Csoda sokaságok ötet elkísérek,
Nagy sírva halálát oly igen kesergék,
Ott sok jámbor vélez bujdosóban esék.

Siratják vételek, mint kegyes atyokat,
Üdvözlik és áldják mint jót tölt urokat,
Ő atyafiai óhítják bátyokat,
Éltette, táplálta, nékik adott sok jókat.

A szegény Czeczey Lénárd aggodalma a cassai magyarság miatt nem volt alaptalan.

⁴⁹⁾Izabella királyné 1552 január 26-án írta Kas-sáról Ferdinándnak: „Cras civitatem Oassovien-sem simul cum partimentiis in manus Georgái Wernerí et Georgii Rakovszky majest. v. s. commissariorum libere consignabimus, et nos una cum filio nostro hine emigrabirmis“. (Cs. és kir. állami ltr. Hung.)

⁵⁰⁾ Cs. és kir. állami ltr. Hung. Kendi Antal levele.

Alighogy szemét behunyta, azonnal sutbadobták a királyi ígéreteket s Czeczey Lénárdnak minden birtokát elkobozták. Fivére: Péter, hiába hivatkozott a királynak, Nádasdynak és Castaldónak Czeczey Lénárd részére kiállított írásos biztosítására, hiába Czeczey Lénárd végrendeletére, nem kapott semmit. Ferdinánd király ugyanis Czeczey Lénárd birtokait Macedónia Péternek adományozta.⁵¹⁾ Sőt Czeczey Péternek a birtokait is elkoboztatta.⁵²⁾ Egyedül Czeczey Mihály tarthatta meg a javait; mivel ő meghódolt Puchaimnak s Ferdinánd szolgálatába állott.⁵³⁾

Még kevésbé tartották meg a cassai magyarságnak tett ígéreteket. Wernher a legnagyobb hévvel sürgette, hogy a város igazgatását ismét a németek kezére adják. Kassát — írja — a németek építették s a város igazgatása mindig német kézben volt. Nemsokára tisztújítás lesz s így minden el kell követni, hogy az előző polgárok ismét hatalomra juthassanak; mert akik most Kassán vannak, mind magyarok s részben az előző polgárok javait bírják.⁵⁴⁾

⁵¹⁾ Cs. és kir. áll. ltr. Hung. 1556 október 30-án Puchaim hivatkozik az adományra.

⁵²⁾U. o. Puchaim Farkas jelentése Nagyidéről: „Seines Brüdern Czeczey Petem Güter hab ich zu eu. Majest. Händen bethalten“.

⁵³⁾Ennek a Czeczey Mihálynak adta Puchaim Nádasd várkastélyt is s melegen ajánlta őt őfelségének, mint olyant, aki a rebelliseket faképnél hagyta. (U. o.) Puchaim őfelségéhez 1556 aug. 5.: „Czeczey Michael, so von Jugend auf knabenvveiss des Perényi Gabriels Diener gewesen, zu mir gekommen, sich gehuldigt“ stb.

⁵⁴⁾Köz. pénz. ltr. 15469. fasz.: „da müsset man Weiss und Weg «suchen, wie die alten vertriebenen

Bár Ferdinand királynak is az volt az óhaja, ami Wernheré, az első tisztújítás a németségre igen rosszul ütött ki. Ferdinand király 1552 június 4-én Serédy Györgynek! írja, hogy a százas tanácsot legnagyobbrészt Czeczey Lénárd volt gyalogosaiból választották. A száinűzöttelc közül senkit sem juttattak a konzulátusba. Ez a dolog — írja Ferdinand király — sehogy sem tetszik nekünk. Előre intettük a városiakat, de úgylátszik hiába. Te, Serédy, vigyázz, hogy pártoskodás és zűrzavar ne támadjon.⁵⁵⁾

A következő években aztán részint erőszakkal, részint telepítéssel sikerült a város igazgatását a németek kezére játszani. Érdemes megemlítenünk, hogy még Németországból is hoztak települőket, hogy a kassai magyarságot gyöngítsek.⁵⁰⁾

Amint a hatalom a németek kezébe került, megkezdődött a magyarok üldözése. Börtönbe vetették a legelőkelőbb polgárok egyikét: Bakay Miklóst s még a főkapitány kezességére és

Buger wider ins Regiment kommen... dann die so jetzo dran seindt, *alles Hungarn seindt*, und zum Theil der vertriebenen bürg. Güter besitzen, auch sonst gar einen widerwertigen Sinn gegen ihnen haben". Kassa, 1551 nov. 19.

⁵⁵⁾ Nemzeti Múzeum: Forgách-levéltár, Ferdinand király Serédyhez (Pataviae 1552 juni 14) „Illos, quos centrum viros appellant, partim ex eis, qui fuerunt pedites quondam Leonardi Czeczey, partim alios, qui tarnen de lege civitatum in eum gradum assumi non potuissent, electos consules verò omnino inhabitatores Caseoviens. nullo exulm, in consulatum admisso, creatos fuisse“ etc.

⁵⁶⁾ Köz. pénz. ltr. Hung. 14357. fasc. Kassa városa őfelségéhez: „Es seindt viel ehrlicher Handwerker in diesen nächsten dreien Jahren aus

ezer forintnyi biztosítékra sem bocsátották el. Lippay Jánost, a volt főbírót szintén elfogták és hamisan be vágolták. Nádasdy embere, Zoltán Imre írja Kassáról Lippai elfogatása ügyében: királynak báadták volt méltatlan, kinek őfölsége végire ment, hogy büntelen. Irigységből vágolták, mivelhogy ő fő volt itt a magyarok között.⁵⁷⁾

Máté diákokat azért iogták el, mert lovát kölcsön adta, hogy Izabella királynénak levelet végynek. A derék Kövesdy Lukácsot is vág alá fogták. „Mi — írják a magyar polgárok — mindenájan elvesznénk, ha a hatalmas Isten és ártatlanságunk nem védene meg/^{<58)}

Kassára olyan plébánost hoztak, aki nem értett magyarul. Az iskola élére is német mestert tettek, aki a magyar tanulókat kivetette az iskolából.⁵⁹⁾

Szegedi György cassai vicekapitány látván az állapotokat, Nádasdyhoz fordult segítségért. Megírja neki, hogy a magyarok Kassán négy-szerannyian vannak, mint a németek s mégis

deutschen Lander herein zu uns kommen und sich wesentlich niedergelassen, undt sanrbt uns einer Besserung gehoffet, damit das alt Stadt regiment aufgerioht, und mit deutscher Bürgerschaft die Stadt versorget mochte werden“ etc.

⁵⁷⁾ Orsz. ltr. Nádasdy levél. 1554 juni.

⁵⁸⁾ Köz. pénz. ltr. Hung. 14339. f. Scriptum nomine nationis Hungaricae de Cassovia: „Nos (m)ines Hungari periissemus, nisi deus omnipotens et nostra innocentia nos defendisset.

⁵⁹⁾ U. o. Sohola nostra est desert a, (luoniam unuts rector Germanus est importálás. qui elecit omnes scholasticos Hungaros.

a magyarok az elnyomottak.⁶⁰⁾ „Bizony — írja egy másik levelében — az itt való magyar nép az városban annyira megrémült ezféle bűntelen megfogásért, hogy félek rajta, hogy az várost teljességgel pusztán ne hagyják ... Ha pedig innen az magyar nemzet kibújdosik, őfelségének is nagy káraval fog lenni. Azért méltóztatnék te nagyságod kegyelmesen őfelsége eleibe adni, hogy őfelsége parancsolna ide az németeknek, hogy az magyarokat tartanák nagyobb tisztessége és bőcsületbe.“⁶¹⁾

Feledy Lestár kassai főkapitány (Czeczey Lénárd utóda) szintén fölírt a kassai bíró és tanács ellen s előadá a magyarok sérelmeit.

Nádasdy Tamás sürgetésére a király aztán biztosokat küldött Kassára. Báthory András és Kynsberg Honorius voltak a biztosok. Ezek 28 pontból álló terjedelmes jelentést küldtek a királynak.⁶²⁾

ők is megállapítják, hogy a kassai magyarság még mindig háromszorannyi, mint a németeség. A tanácsba mégis csak két magyart vettek föl, a százas külső tanácsból pedig tizennégy magyart kizártak!

Az ellentétet a magyar és a német polgárság között a felekezeti kérdés is növelte. A bekötözött németek ugyanis protestánsok, a magyarok pedig jobbára a régi hiten voltak. Feledy Lestár főkapitány írja 1554-ben, hogy a meg-

⁶⁰⁾ 1554 ápril 28.: *Cives Hungari hujus civitatis, cpii Germanos cives in quadruplo superant numero*“ etc.

⁶¹⁾ 1554 szept. 21. Kassa (Nádasdy level. Orsz. ltr.).

⁶²⁾ Köz. pénz. ltr. 14359. Kassa, 1554. decemb. *Relatio comitis Andreáé de Bathor ac Honorii de Kynsberg super commissariatu Caseoviae gesto.*

újult tűz mindig jobban ég. Én — úgymond — minden lehetőt megteszek a vallás dolgában; a bírót és az esküdteket ösztökélem Mária és a szentségek tiszteletére, de semmiré sem megyek velük. Még azt sem tudtam kivinni, hogy az úrangyalának üdvözletére meghúzzák a harangot.⁶³⁾

Az első commissió után második is jött ugyan Kassára, de e bizottságok működésének egyéb eredménye alig volt, mint néhány terjedelmes jelentés. Nem is csoda! Hiszen Wernher és társai mindenekkel elkövettek, hogy a kassai magyarságot minél jobban befeketíthessék Bécsben. Wernlier például 1553-ban a királynak írja, hogy Feledy Lestár főkapitánnal meg van elégedve, de a huszárjai és a gyalogosai legnagyobb részt Fráter Györgynek és Izabellának söpredéknépe (Gesndl), akik most is inkább János királynak, mint fölségednek a hívei.⁶⁴⁾

De bármint igyekeztek is a kassai magyarságot elnyomni, nem sikerült nekik a várost ismét németté tenniök. Megfogyva, de törve nem, élt e nép tovább is abban a szép városban s ott a Felvidéken főtámasza lett később a nemzeti küzdelmeknek. A jó Czeczey Lénárd tizenötéves fáradáságos munkája tehát mégsem veszett kárba.

⁶³⁾ Feledy levele Desseffy Jánoshoz, Kassa, 1554. márc. 27.

⁶⁴⁾ Wernher Bericht, 1553. aug. 25. Érdemes megemlítenünk, hogy Báthory András is ilyenformákat ír Nagyváradról. Castaldónak például azt írja, hogy Fráter György familiares-ei nem akarnak őfelsége hűségére tért, tehát erőszakot kell alkalmazni; mert Várad igen fontos hely!

III.

A NAGY THÚRY GYÖRGY

A nagy Thúry György

Én nem vagyok elég, hogy megmondhassam,
Vitézségét hogy előszámlálhassam;
Csak az harmadrészére is megírhassam,
Az hallgatóknak eleibe adhassam.

A régi magyar példabeszéd azt tartja, hogy a szegénység nagy emberséget gyaláz. A XVI. században a magyar végliázak lakói fizetetten szegény legények voltak. Vitézeinknek nyomorúság, ruháltanság és mellőzés volt a részük. S mégis mit látunk? Nemzeti küzdelmeinknek nem az ide-oda ingadozó és megalkuvó politikusaink, hanem a szegény végbeliek a vezetői. A végbeli vitézek küzdő népe éleszti fel földünkön a nemzeti lelkesedést s teremti meg a nemzeti ébredést. A végbeliekben él és ég a hazaszeretet legjobban. Bennük lakik az az édes-bús érzés, melyet a XVI. század idegen írói magyar virtusnak mondottak. Ez a rejtélyes erő, ez a bús érzés lassan-lassan minden több és több magyar szívét átjárja és idővel közszellemet teremt. Hiába! A Losonczyak, a Szondyak, a Dobók, a Zrínyiek korát élték akkor. S kit nem ragadott magával ezek példája? Kire nem hatottak azok a szózatok, miket e hősök bocsátottak világá? Losonczy az összefüggött Temesvárból a halál küszöbén írta volt: „Én az én Istenömhöz való jó Intőmben, az én kegyelmes uramhoz való hűségemben és az én

*hazámhoz való szeretetemben, az én lelkem, míg testben leszen, az élő Istennek segítségével meg nem fogyatkozom!“ S e gyönyörű szózathoz hozzáteszi még, hogy a magyarok csak magukban bízhatnak; az idegenek nem szánják országunkat, sem mi magunkat!*⁶⁵⁾

S hány küzdő vitézünk leveleiben olvashatunk ilyenféle nyilatkozatot! S csoda-e, ha ez az eszményi gondolkozás, ez a mély hazaszerezet s ez az önzetlen önfeláldozás másokat is magával ragadott! Igen! A végházaknak küzdő magyar katonasága az, mely a maga lelkesedését, hazaszeretetét s nemzeti nyelvét ráerőlteti az országra. A szegény legényeknek nevezett magyar katonák teremtenek oly tőkét, melyből a magyarság jobb része táplálkozik; a vég-házak élete adja azt a hatalmas lökést, amely a nemzeti életet hosszú álmából felkölti s megteremti. A végbeliek küzdelmei teremtenek nálkunk irodalmat. A XVI. század lelkes világa megteremti a nemzeti költészetet; ennek köszönhetjük egyik legnagyobb költőket: Balassa Bálintot is. minden végházunknak megvoltak a maguk hegedősei és lantosai; minden fővitézünk tartott és táplált egy-egy lantost. S ezek fogták énekbe mindenzt, amit a végbeli vitézek éreztek és tettek. A végek élete az ő költészetüknek forrása. S ez a költészet addig él, ameddig a végbeli élet virágzik. Balassa Bálint, aki szintén végbeli vitéz volt, költészetében a leghívebben adja vissza a végbeliek életét és lelkesedését. S valahányszor a végbeliekről ejt szót, a végbeliek érzése kiáltatja véle:

Óh én édes hazám, te jó Magyarország,
Ki keresztenységnek viseled pajzsát!

⁶⁵⁾ Cs. és kir. állami Itr. Temesvár, 1552. jól. 29.

Igen, ő, a nagy költő, aki végbeli vítélénk közt élt és küzdött, aki tövöröl-hegyire ismerte őket, a végházak visszhangját adta hazaszereztől dagadó verseiben. S a valóságot írta, mikor így énekelte meg a végbelieket:

Ó végbelieknek
Ifjú vítézeknek
Dicséretes serege,
Kiknek e világon
Szerte szerént vagyon
Mindeneknél jó neve!
Sok jó szerencsékkel
Áldjon Isten mezőkbe.

A XVI. század vítézi szelleme és eszményi lelkesedése a régi romokon új életet teremtett. Az előző kor tespedését a XVI. században nagy nemzeti visszahatás váltja föl s új életet önt a magyarságba. Kísért a régi nagyság fájó emléke; fölélled az önbizalom s a reménység a jobb jövőben. Nemzeti haderőket az az el nem alvó hit táplálja, hogy Buda ismét a miénk lesz. A végházak és a várkastélyok a magyar érzésnek és gondolkozásnak tűzhelyeivé lesznek. Ezekbe húzódnak a főurak, a nemesek és a jobbágyok. S a különféle osztályokból a *vitézség egylelkű rendet*: a *vitézlő rendet* teremti. Nemzeti haderőnk lassan-lassan leghatalmasabb rendünkké leszen. Maga teremt magának jogokat; maga létesít szokástörvényeket s azokból egy hajszálnyit sem enged. Nem erősza kolja senkire sem a maga hagyományos szokásait, a maga nyelvét és viseletét s mégis kapvákapnak azon még az idegenek is. A végházakban ólő vitézlőrend még iskoláinknál is jobban magyarosít. A végházakban uralkodó vítézi szellem még a törököt is közelebb hozza hoz-

zánk. Hiszen a vitézi tisztességet ő is nagyra tartotta. Aztán naponkint szemmel látta, hogy a mieink:

A jó hírért, névért,
A szép tisztességről
Ők minden hátrahagynak;
Emberségről példát,
Vitézségről formát
Mindeneknek ők adnak.

Nemzeti haderőnk, vagyis a végházakban és a várkastélyokban élő vitézlő rendünk teszi a XVI. századot a legmagyarabb századdá. Ez a vitézlő rend nemzeti életünknek a mérőfoka! Amint a végházak élete hanyatlani kezd, nemzeti életünk minden jelensége is hanyatlásra fordul. Ez a hanyatlás azonban csak a XVII. században kezd érezhetővé válni.

A XVI. század nemzeti életünknek nemcsak legmozgalmasabb, de egyúttal leglelkesebb korszaka volt. Érdemes tehát vele mélyebben foglalkoznunk. Sok fölemelőt, sok biztatót, sok — igen sok követnivalót találunk benne! S minél inkább mélyére hatolunk e kor szellemének, annál inkább látjuk, hogy *igazi nemzeti élet csak a nemzeti hagyományokon épülhet föl*.

Mivel a daliás időket is csak úgy ismerhetjük meg igazában, ha elsősorban főszereplőit ismerjük: foglalkoznunk kell a nagy idők nagy embereivel. Ilyen volt a XVI. században *Thúry György, a törökök réme, a magyar Cid, a vitézi korszak egyik legnagyobb bajnoka*. Ez a derék férfiú mint közlegény kezdte pályáját és saját erejéből küzdötte föl magát a főkapitányi tisztséggig. Hatalmas termetű, nagyerejű vitéz volt. Megnyerő külseje, nyájas modora, vidám kedélye és jószeretetére érő jószeretetére

méltóságot kölcsönzött. Valamennyi egykorú történetíró emberséges embernek mondja őt, aki róla jót sokat, de rosszat semmit sem mondhatni. Vannak krónikások, akik Zrinyi Miklós fölé helyezik őt.⁶⁰⁾ Ha lelki tulajdonságait latolgatjuk, csakugyan arra jövünk, hogy nem ok nélkül emelik őt Zrinyi Miklós fölé. minden ízében magyar ember volt ő, aki egyesítette magában minden, ami az embert igaz magyarrá és nemzeti hőssé teszi. Egyenes és szókimondó ember ő, aki a kétszínűsködést soha nem ismerte. minden szavában, minden tettében megcsillan az egyenesség és a nyíltság. Amit szívében hordoz, az van a nyelvén is. Rá-tartó és büszke az ellenséggel szemben, de széreny és alázatos az övéi között. Jobb bajtársat nála keresni sem lehetett. minden vitézét test-vérének, felebarátjának tartja. Hódol a becsületnek és a tisztelességnek. Ennél nagyobb értéket emberben nem ismer. Nagy híre és dicsősége kevélységre és fölfuvalkodottságra soha sem indítja; mert az üres hiúságot nem ismeri. A saját íródeákja énekli róla halála után:

Kevélység ūbenne semmi nem vala.
Isteni szolgálatra gondja vala.
Gondviselő és józan ember vala,
Minden dolgába álhatatos vala.⁶⁷⁾

⁶⁰⁾ Sorscha Richárd horvát krónikája német fordításban. (Magy. Tört. Emlékek 30. köt. 491 1.)

⁶⁷⁾ „Az vitéz Thúry György haláláról; az nótája: laknak vala rétgente“. Itt olvassuk ezt is: „Az fejedelemnek kedvében vala. Az ő képét kinyomtatta vala. Sok fő népnek ismeretiben vala. Vitéz és magyar módra termett vala... Mindennemű jóság ūbenne vala“.

Λ csatáknak a lelke, a törököknek a réme ő, aki a félelmet nem ismeri s aki az életét minden nap kész kockára vetni, hogy a hazájának használhasson. Az erő a karjában oly nagy volt, mint a bátorság a szívében. Ő is azok közé tartozott, akik a végbeli életet mindenél szébbnek tartották. A harcok izgalma és gyönyörűsége volt az ő kenyere. De bár egész életét a harcban tölti, soha el nem durvul. Mélyen hivő lélek ő, ki az Úristennek félelmétől soha el nem idegeníti magát. Ahol csak megfordult, mindenütt gondja volt a katholikus istentiszteletre. A csatákban ő zord és vad vitéz; otthon a családja körében páratlanul szelíd atya és szerető férj. Az egyetlen dolog a világon, ami miatt a szíve olykor rettegésben vagyon: a családja sorsa.

Kortársai és az egykorú történetírók mind magasztalva emlegetik tiszta erkölceit, haza-szeretét és páratlan emberségét. Forgácli, aki ugyancsak fösvény a dicséret osztogatásában, Thúry Györgyről a legnagyobb magasztalással szól. Szerinte nemcsak katonai erényei, de páratlan erkölcei s egész életének lefolyása a legkiválóbb férfiúvá teszik őt!¹⁶⁸⁾

Csoda-e, ha a katonák az ilyen embert bálványozták? Csoda-e, hogy aki egyszer Thúry György kardja alatt szolgált, sohasem kívánt más urat?

Az egykorú féljegyzések, valamint az író-deákjai írva hagyták, hogy különösen azon ifjak ragaszkodtak hozzá, akiket gyermekszégek-

¹⁶⁸⁾ “Ex tenni quidem genere ortus et mortuus, sed honiore militae et morn ni probatissimorum, atque adeo totius vitae praestant'ssimus vir censi merítő debet“ etc.

tői fogva nevelt a vitézi pályára. Ezek közt volt a szigetvári hős fia: Zrínyi György is, aki édesatyjának nevezte és módnélkül szerette őt.

Nagy ember s nagy vitéz lévén Thúry György, a híre valamikor messze szállt az ország határain túl. *A XVI. században három nemzetnek a versszerzői mondogattak róla éneket!* Krónikák, njságlapok és levelek versenyezve dicsőítették őt. A híre oly nagy volt, hogy messze Ázsiából jöttek hozzánk török lovagok, hogy bajt vívjanak vele. Thúry Györgynek ugyanis mint bajvívónak európai híre volt. Igen sok párbajt vívott, sokszor tört kopját nagyhírű vitézekkel, de senkinek sem sikerült őt legyőzni. A személyes viadalokban ő legyőzhetetlen volt!

Thúry György hírnevéét a személyes viadalokkal alapította meg. Már mint gyermek kezdte meg a hadipályát s mint ifjú is folyton a kardforgatásban és a kopjatörésben gyakorolta magát. A vitézi élethez való ragaszkodás családi örökség volt nála. Ősei már az Árpádok korában is vitézkedtek. Nagyapja, Thúry Miklós, Mátyás király alatt szolgált s mint dicsőséges vitéz volt ismeretes („militari gloria insignis“). Édesatyjának: Gábornak hadiérde meit szintén magasztalják. Két fivére: Benedek és Farkas a XVI. század legismertebb végbeli kapitányai között szerepelnek.

Thúry György — a legidősebb fiú — nem járt iskolákba. írni nem is tanult meg. Az ő iskolája a végház volt, ahol a hadiismereteket igyekezett elsajátítani. A végházakban ismerte meg a vitézi szellemet, az eszményi lelkesedést. Itt láttá naponkint a hazáért való önfeláldozást; itt szemlélte, mint igyekeznek a vitézek jó névre és híre szert tenni. A végbeliek szellemé

őt is teljesen áthatotta; ő is mindenáron lenni akart valami! Nyughatatlan, ifjú vére a harcra tüzelte őt. minden valamirevaló török vitézbe belekötött. Mint az éhfarkas a juhok nyomát, úgy kereste a török vitézek nyomdokait. S addig nem volt nyugta míg ezt vagy amazt via-dalra nem kényszerítette. A harcból addig meg nem tért, míg török fej nem lógott a nyerge kápáján. Általában véve Thúry György fiatalkorában nyughatatlan vérű, ingerlékeny, harcolni vágyó vitéz volt. Abban az időben a törökök az ilyen katonát *versengő* vitéznek hívták.

Hol kezdte a hadipályáját, nem tudjuk. A XVI. század negyvenes éveiben Ságon szolgált mint huszárfőlegény s majd később mint huszártiszt. A sági, a drégelyi és az újvári őrséget Várdai prímás üzette a magáéból.⁶⁹⁾ E váracsák védelmére ő több mint kétszáz jó lovast és 150 gyalogost tartott. A jólelkű, vidám és adakozó főpap alatt örömmel szolgáltak a katonák. A fizetésük rendesen kijárt s élelmiszerekben az úgynévezett *jargalást* is megkapták. Egyéb gondjuk sem volt tehát a harcnál és az őrködésnél. Ha a török basák panaszos leveleit olvasgatjuk, hamar meggyőződünk, hogy Ság és Drégely őrsége ugyancsak sok gondot adott a törököknek! És ezekben a harcokban találkozunk először Thúry György nevével. Ahol ugyanis török csata mutatkozott, ott Thúry sohasem hiányzott. Ha valahol megszólalt a hírlövő mozsár, Thúry már száguldva sietett oda. így történt például 1544-ben is, amikor is

⁶⁹⁾ Várdai érsek maga írja 1549 in arc. 9-én: „In tribus locis Drégely, Saag et Novo Ca&tello ultra 200 equites et fere 150 pedites aló continue, neque ad hos quicquam solvit a vestra máj estate“.

a török Balassa Menyhértet szorongatta Lévában. Thúry már az első ágyúlövésre odavágta-tott embereivel s aztán résztvett az úgynevezett szálkái viadalban. Ez a szép győzelem ugyan Nyáry Ferenc nevéhez fűződik, de azért Thúry Györgynek is volt benne része.

Mivel ebben az időben a bajviadalokat még nem tiltogatták s mivel Thúry különben is a prímásnak s nem a királynak volt a katonája: minden ismertebb török vitézzel fölvette a bajt. Aztán rövid idő alatt mint legyőzhetetlen baj-vívó lett ismeretessé. A híre ekkor már sólyom-szárnyon járt mindenfelé. Ismertté lőn az ő éneke is, amely megkapó hűséggel adja vissza Thúrynak vitézi szellemét, mély vallásosságát s nemzeti büszkeségét. Mivel ez az ének nemcsak Thúry Györgyöt, de a végházak akkori szelle-mét is találóan festi, itt adjuk az egészet:

Zöldítsétek egek hamar az erdőket,
 Hogy próbhálassuk már nyugodt fegyverünket!
 Ellenségeinkkel egyszer hogy kikeljünk,
 Török pogányokkal vigan megütközünk.
 Deli Kortván béget kezünkbe kerítsük,
 Délceg Mehemetet lováról ökleljük.
 Hiszem, az magyarok mikoron kiütnek:
 Pogány ellenségnek bátran szemben mennek,
 Kik hamar előttük futnak vagy elesnek —
 Magyar fegyverétől terítve feküsznek.
 Adjad nagy Úristen vitézi tettekkel,
 Végházunk kérkedjen sok pogány fejekkel.
 Az végbelieknek tartsd meg erejeket,
 Hogy pogány vérében mártásak fegyvereket.
 Az ezerötszázban és az negyvennyolcban,
 Énekli Thúry György vérszemjazásában.⁷⁰⁾

⁷⁰⁾ Ezt a szép éneket minden valószínűség szerint Thúry György kedvelt íródeákja: Alistály Márton deák szerzette. Újabb időben Horváth Já-

Az 1546. évi 44. törvénycikk a sági monostort és Drégelyt országos költségen megerősíteni rendelte. Ez meg is történt s így az őrség most már nagyobb biztonságban volt. A török több ízben megkísérelte Ság és Drégely elfoglalását, de a mieink minden visszaűzték őket.

Thúry György e harkokban megismerte a szomszéd törökök legjobb vitézeit. A végbeli szokás szerint aztán egyikkel-másikkal barátságot is kötött. Az 1549. évben a magyar és a töröli főtisztek Gyöngyösön gyűltek össze, hogy bizonyos kölcsönös sérelmeket békességes úton el-intézzenek. Ott volt Tliúry György is, aki a Juszuf nevű török vitézt az asztalánál vendégezte. Juszuf az ebéd alatt a kelleténél többet ivott. Thúry jókedvében egy cifra kopjával ajándékozta meg őt. Juszuf ebéd után szédelgő fővel lóra ülvén, az ajándékba kapott kopjával mindenféle bravúrt igyekezett bemutatni. A lóiba jított kopját nem tudván hirtelen elkapni, a hasába hatolt az s a szegény Juszuf hamarosan nos az Irodalomtörténet című folyóírásban azt próbálta bebizonyítgatni, hogy az ének nem 1548-ban, hanem 1648-ban íratott. Aki a XVI. század szellemét némileg ismeri, azonnal látja, hogy Horváth János véleménye nem állja meg a sarat. A végilázak régi szellemét 1648-ban már nem ismerték. Kortván bégről és a vitéz Mehemetről még a krónikások sem tudtak semmit. Aztán magát Thúryt is teljesen elfeledték. Olyan síileltcn énekmondónk sem volt, aki ilyesmit írt volna: „Az ezerhatszázban és az negyvennyolcban éneklé Thúry György verszomjúzásában“: Hiszen Thúry már 1571-ben meghalt, tehát 1648-ban nem énekelhetett. — Változtatások, írásihibák lehetnek az éneken, de hogy a XVI. század derekából való, az bizonyos.

kiadá lelkét. Ezt látván a törökök, lóra kaptak s Thúry Györgyöt halálra keresték. A mieink azonban nem adták ki őt a törököknek. A lázongó törököt szerencsére lecsillapította egy dervis, de mégis elhatározták, hogy másnap kikutatják majd Juszuf halálának okát. A mieink el akarván kerülni a vérengzést, éjjel nagy csöndben elhagyták Gyöngyöst.⁷¹⁾

Ugyanez évben a budai basa sok panaszt emelt a sajgi és a drégelyi őrség ellen. Ezek szemre örökösen nyugtalanítják a törököt s rabolnak, portyáznak mindenfelé. A király Várdai prímáshoz fordult ez ügyben fölvilágosításért. Várdai 1549. július 23-án azt jelenti a királynak, hogy a törökök szokásuk szerint mód nélkül túloznak minden. Most a sajgi és a drégelyi vitézekre panaszkodnak. Pedig nem ezek, hanem a törökök voltak a támadók. Annyi igaz, hogy a sajgi és a drégelyi lovasság gyakran visszaverte már a törököt. S ha ezt nem tettek volna, a törökök az egész vidéken portyázgatminak.⁷²⁾

Amíg Várdai prímás élt, a sajgi és a drégelyi vitézeknek nem volt okuk panaszra. Bár nagy áldozatba került, az érsek pontosan fizette őket

⁷¹⁾ Ez esetet Istvánffy is leírja. Hasonló eset a magyar vitézkekkel is többször megesett. Kanizsán például 1541-ben esett meg Juszuféhoz hasonló szerencsétlenség. Hasady Gábor valami jeles dolgot akarván művelni, a kopjahajításban való ügyességet mutatta be. A fölhajított kopját nem tudván hirtelen elkapni, gyomrába hatolt az és beleit átfúrta. És a szegény Hasady hamarosan kiadta lelkét. (Orsz. ltr. Kisebb családi levéltárak, 8. csomó. Itajky levele Zalayhoz, 1541 május 2-án.)

⁷²⁾ Magyar helytartótanács I. Ferdinánd korában. 129. lap. Várdai érsek levele a királyhoz.

s ügyes-bajos dolgaikban védőjük is volt. Meghalván az érsek, a haditanács a sági, a drégelyi és az újvári kapitányokat Bécsbe akarta rendelni, hogy hűségesküt vegyen tőlük. Ezt, a veszedelmes időkre való tekintettel, a magyar helytartótanács helytelenítette. Ezenkívül ajánlotta a királynak, hogy a nevezett őrségeket továbbra is az érsekség jövedelméből fizessék.⁷³⁾

A király, úgylátszik, helyeselte a helytartótanács ajánlatát és Sibrik Györgyöt bízta meg azzal, hogy Ság, Drégely és Újvár kapitányaitól esküt vegyen.⁷⁴⁾

Most tehát már Thúry György is a király szolgája volt. Első következményei ennek az lett, hogy a fizetés elmaradt s az erősség föntartására semmit sem áldoztak. Várdai prímás halála után tehát a sági vitézeknek is rosszabbra fordult a sorsuk.⁷⁵⁾ De azért helytálltak magukért. Még a szokásos kopjatöréseket és bajviadalokat is a régi kedvvel üzték. Az 1551. év június havában például a király megengedte, hogy Thúry György, Rácz János és Danes Pál párbajt vívjanak a megnevezett török vitézekkel. Hogy a bajviadal a szokott módon eshessék meg, a király meghagyta Teuffel Rézmánnak és Ebersdorfi Reinprechtnak, hogy Thúry és társai mellé kétszáz jó lovон való huszárt adjanak.⁷⁶⁾

⁷³⁾ U. o. 165. lap. 1549 október 15.

⁷⁴⁾ U. o. 266. lap.

⁷⁵⁾ A jó prímás még halála előtt is megemlékezett jó vitézeiről 6 bizonyos összeget rendelt nézik. De ezt még 1550-ben sem kapták meg. Könörgésükre aztán a király 1550 május 22-én elrendelte, hogy amit a boldogult érsek nekik rendelt, a ságiaknak Multhnoky Mihály érseki provisor fizesse ki. (Orsz. ltr. Benignae resolutiones.)

⁷⁶⁾ Hadi levélt. Feldakten, 6. 9. 1551 juni 10.

Mint folyt le a baj viadal, nem tudjuk. Csak annyi bizonyos, hogy Thúry az ellenfelét legyőzte és megölte. Mivel a legyőzött török kiválorításban állott s mivel ő volt a ki-hívó, a baj viadalról Thúrynak személyesen kellett jelentést tennie a király előtt. Thúry ez alkalommal kérte őfelségét, hogy előbbi és mostani szolgálatai fejében részesítené őt királyi kegyelemben.

A király meghallgatván kérését, addig is, míg nagyobb kegyelemben részesítheti őt, két lóval nagyobb szerre rendelt neki fizetést.⁷⁷⁾

E királyi rendeletből kitűnik, hogy Thúry György még mindig nem volt tiszt, hanem csak fölegény. A sajgi őrség élén ugyanis nem ő, hanem Jakosics Ferenc és Pekry Gábor állottak. Mindkettő eléggy ismeretes vitéz volt.⁷⁸⁾

Az 1552. évben a török elfoglalta Drégely várat. A környéken fekvő kisebb erősségek őrségei megszaladván, a törökök Ságot is elpusztították. Thúry György és vitézei ekkor nem voltak Ságon, őket a gyáva és tehetsélen Ördög (Teuffel) Rézmán táborába rendelték. Thúry aztán résztvett a szerencsétlen palásti csatában. Az egykorú történetírók szerint Thúry itt is derekasan viselte magát. Ö és Jakusics kapitány mentette meg a törökötől körül fogott olasz csapatokat.

⁷⁷⁾ Orsz. levélt. Benignae resolutiones, 1551. juli 20. Becs, („ultra priorem ordinem suum, quem hactenus halmit, ad duos equos ordinem addatis et stipendum persolvatis, donee meliori oblata occasions uberiorern a nobis consequatur eleme ntiam“.)

⁷⁸⁾ Cs. és kir. állami ltr. Jakosics és Pekry Gábor levele a váci püspökhöz, melyben a sajgi őrség szaporítását sürgetik. (Ság, 1550. dec. 27.)

Hová került Thúry a palásti csata után, nem tudjuk. Egy ideig ugyanis úgy a hivatalos iratok, mint a magánlevelek hallgatnak róla. Valószínű azonban, hogy Léván maradt. A palásti csata előtt ugyanis Ördög Házmann is Léván tartózkodott.

Ez a föltekercs annál inkább valószínű, mivel később Tliúry György lett a lévai magyar kapitány. Ezt a jelentős tisztséget a hős Thele-kessy Imrétől vette át.⁷⁹⁾ Ez alkalommal leltár is készült Léva váráról.

Eszerint volt a várban egy nagy ágyú, 7 közepest, 6 kisebb ágyú, 4 seregbontó, 104 szakálos, 116 tonna por, több ezer ágyúgolyó és elég sok tüzes szerszám.

Thúry György mindennek a szaporítását sürgette.⁸⁰⁾ Aztán arra kérte a királyt, hogy az udvarbírói tisztet is reáruházza; mert könnyebb a kapitányi tisztet viselnie, ha a vártartomány jövedelmét is ő kezeli. A király e kívánságát is teljesítette.⁸¹⁾ Thúry Györgynek vicekapitánya Léván Jakusics Tamás volt. Kívüle még Écsy János, Écsy Egyed, Thúry Márton, Nagy Benedek, Zlarkovics István és Danes Ambrus vol-

⁷⁹⁾ Köz. pénz. ltr. Hung. 14343. fase. Ratio rerum ac divers orum instrument or urn in arce Leva sexta die marc. 1556. inventatorum per egregium dominum Emerieum Thelekessey manibus egregii domini Georgii Thúry assign at or um.

⁸⁰⁾ Hadi levélt. Expedita 1557. máj. Vcrzaich-lius der Munition, so Georg Thúry geen Leva begehrt.

⁸¹⁾ Országos ltr. Benignae resolutiones: Maximilianus etc. Bees, 1557. márc. 22. A lévai provisor 1556-ban még Seytheny Balázs volt. Ugyanitt a vár építésével foglalkozó mester Herculi de Buez volt.

lak a magyar tisztek. Sötétkuty Bertalan, mint Thúry Györgynek főtrombitása, két lóval szolgált. Alistály Márton deák, Thúry titkos deákja szintén mint lovas főlegény szolgált. Ezekben kívül Thúry György mint hív és derék szolgáit emlegeti Csirke Istvánt, aki öt lóval, Szép Balázst, aki négy lóval és Gazdag Simont, aki két lóval szolgált.

Thúry György mint lévai főkapitány hamarosan megkapta a barsmegyei főispánsgát is. Az 1558. év eleitől fogva már állandóan Bars megye főispánjának írja magát.⁸²⁾

Thúrynak régi szokása volt, hogy baj viadalra hívja ki a szomszédságbeli török végéházak újonnan kinevezett főtisztjeit. Léván is, alig hogy megmelegedett, már baj viadalra hívta az új váci békét.⁸³⁾ Mint folyt le a viadal, nem tudjuk. De Thúrynak semmi baja sem történt. A török ellen való állandó portyázgatásából is minden jó nyereséggel tért vissza.

Thúry György egész életén nagyon szívén viselte a kardja alatt szolgáló katonaság sorsát. Ö maga vagyontalan ember lévén, nem követte a gazdag főkapitányok példáját, akik szükség idején a magukéból fizették a katonáikat. Thúry nem tehetett egyebet, mint írt és könyörgött öfelségének és a kamaráknak, adnák meg katonáinak jól megérdemelt zsoldjukat. Rövid lévai kapitánysága alatt egész csomó ilyen folyamodást küldött Bécsbe. Az 1557. év január havában például megindító hangon kéri a királyt, adatná meg katonáinak a fizetésüket,

⁸²⁾ „Georgius Thúry comes eomitatus Bareiensis, iiec non praefectus et supremus capitaneus sac. regiae majestatis in Leva.“ (1558. febr. 12.)

⁸³⁾ Hadi levélt. 1557. juli. Expedita.

mert nincs a szegényeknek élelmük.⁸⁴⁾ Mivel a kérésnek és a sürgetésnek nem volt kellő eredménye, a lévai vitézek a végbeli szokás szerint két társukat fölválasztották, hogy élőszóval adják elő őfelségének nagy nyomorúságukat. A következő évben a lévai vitézek már azt írják Becsbe, hogy a nyomorúságuk elviselhetetlen. Lovaikat, fegyvereiket kellett eladniok, hogy élelmet szerezhessenek maguknak. A gyalogság már legnagyobbrészt itthagyta Lévát. Mindössze csak huszonkét gyalogos van most Léván. Pedig az éjjeli és a nappali őrködés a vár és a város nagysága miatt igen súlyos az ittmaradottakra.⁸⁵⁾

A nagy fizetetlenségen kívül még más baj is akadt Léván. Az 1558. év január 8-án a király Dobó Istvánnak adományozta Léva várát.⁸⁶⁾ Thúry már most Dobó Istvántól függött volna, ha tovább is Léván marad. Az egykorú följegyzések szerint Dobó tartóztatta is Thúryt, de ő nem maradt. Podmaniczky Ráfaéi és felesége: Lomniczay Johanna ugyanis fölajánlta neki a palotai vártartomány igazgatását s Thúry ez állást el is fogadta.⁸⁷⁾

Ezentúl tehát tisztán gazdasági ügyekkel kellett foglalkoznia. A vár kapitánya ugyanis

⁸¹⁾ Köz. pénz. lár. Hung. 14342. f. 1557. jan. 24. Ugyanitt van a lévai tiszteknek hasonló tárgyú folyamodása.

⁸⁵⁾ U. o. 14344. f. 1558. „Coetus inilitum in praesidium oppidi Leva constitutus.“ Mellékelve van Balassa Jánosnak, a kerületi generálisnak bizonyító levele.

⁸⁶⁾ U. o. 14343. f. 1558. január 8. Prága.

⁸⁷⁾ 1558. szept. 8. („In officialem et adinistratorem universorum proventuum castri Palata in comitatu Vespremiensi exist.“)

Újfalussy Ferenc volt, aki sokszor kitüntette magát a török ellen vívott harcokban.

Thúry alig hogy új hivatalát megismerte, Podmaniczky Rafael meghalt. Özvegye pedig a várat a királynak adta át. Még mielőtt a király Thúryval megegyezett volna, ő már — valószínűleg az özvegy megbízásából — magára vette a palotai kapitányságot. Mikor ő a palotai udvarbíróságot magára vállalta, Podmaniczky Rafaelnek és feleségének esküt tett. Rafael úr halála után a király rögtön Palotára küldte Gregoróczy Vince győri kapitányt, hogy a várat átvegye és összeírást készítsen mindenről. Thúry György azonban ennek ellentmondott. Amíg — írja a királynak — Podmaniczkyné föl nem menti őt az esküje alól, addig a várat nem adhatja át Gregoróczynak. Hűségeiben és becsületemben — írja Thúry — nem akarok csorbát szenvedni.⁸⁸⁾

Miksa 1559 márc. 1-én felelt Tliúrynak Pozsonyból. „Leveledet — úgymond — megértettük. Bár a vár elfoglalására küldött komisszáriusokat határozott válasszal nem bocsáthattad vissza, mindenkorral megígérte, hogy Podmaniczkyné rezignációjának vételéig híven őrized Palota várát. *Jól ismerjük hűségedet és becsületességedet. E tekintetben egy hajszálnyi két-ség sincs bennünk!* De azért kegyelmesen buzdítunk, hogy nagy gonddal és éberséggel őrizzed!“⁸⁹⁾

Megkapván Thúry a kért fölmentést, a király felszólítására. Becsbe ment, hol a haditanács és

⁸⁸⁾ Köz. pénz. ltr. Hung. 14345. f. 1559. febr. 23.

⁸⁹⁾ U. o. „*De fide et integritate tua, quam nobis de te omnino pollempur, nullum apud nos sit dubium*“ etc.

Miksa főherceg tárgyaltak vele. Az utóbbi jól ismerte Thúryt s mind most, mind későbben, uralkodása idején, állandóan a legnagyobb jóindulattal volt iránta.

Thúry elfogadta azokat a föltételeket, miket Bécsben elébe terjesztettek. Aztán a haditanács hozzáfogott az utasítás elkészítéséhez. Thúry megírta őfelségének, hogy beszélt Thurzó Ferencsel s tőle hallá őfelsége óhaját. „Én — írja Thúry — Palota várának fentartására megelégszem 5000 forinttal. Ám a palotai gyalogok legtöbbje távozik innét s így ezek helyébe újakat kell szerezni. Erre pedig pénz kell. A vár nagykiterjedésű és így nagyobb őrség kell ide. Én az én magam hasznát nem keresem. Hiszen ha lehetne, kész volnék fölségédnek száz forintért is szolgálni. De mivel Palota vára a török torkában vagyon, elegendő katonaság nélkül elég-telen vagyok annak megtartására.”⁹⁰⁾

Ezalatt Gregoróczy Vince és társai újra Palotára jöttek s megmuatrálták az őrséget és inventáriumot készítettek. A falvak bírált Thúry ugyan berendelte, de a töröktől való félelmükben nem mertek bejönni. A gyalogok — írja Gregoróczy — mind távozóban vannak, de addig nem bocsátom őket el, míg Thúry vissza nem jő. Az itt lévő lovasok jó szerrel vannak, derék vitézek s ismerik az egész vidéket. De fizetni kellene őket. A vár vicekapitánya Tibók Mihály, kiváló katona. Podmaniczky két falut adott neki. A vár fölszerelése igen szegényes. Pedig ez a hely igen veszedelmes vidéken fekszik. Fehérvártól és Veszprémtől két mérföldnyire esik. Csókakő, Simontornya,

⁹⁰⁾ U. o. 14344. fasc. kelet nélkül, kívül 1559. ápril 22.

Koppány, Uzora és Tamási is egészen közel vannak. Ám a török sehonnét sem jöhet ki anélkül, hogy a palotaiakkal ne találkoznék. Palota vára igen erős és el lehet benne helyezni kétszáz lovast és ezer gyalogost. Thúry György azzal a hűséggel és bizalommal vette magához a vár kulcsait, amellyel eddig szolgált őfelségenek.

E jelentés után Gregoróczy fölsorolja azokat a falvakat, amelyek Palota várához tartoznak, de amelyeket jelenleg a palotai vitézek bírnak. Thúry György Berenhidát és Ka járt bírja. Meznyánszky János (a volt palotai kapitány), aki aztán Thúrynak vicekapitánya lett, Karácsoszállást, Előszállást, Inotát, Thést, Mellért, Csőszt, Alapot, Pakost, Gyapát, Mindszentet, Szilast, Zeretet, Kemlőt, Kormost tartja a kezén. Tibók Mihály vicekapitány Csórt és ősit, Ladányi Sebestyén Hajmáskért, Szentistvánt, Ságot, Szentmihályt, Kajdácsot, Győrként, Bessenyei bírja. Cseszneki Mihály és Baranyay Balázs élvezí Abát, Lángot, Kálozdot, Felegrőst. Cseszneki ezeken kívül egyedül bírja Dudárt és Nánát. Horváth Balázs és Keszy István kezén van Soponya és Föveny. Thúry Márton és Inothay Márton Újfalut és Seregelyest együttesen birtokolják. Ormány János és László deák Szilast, Igart, Dádot és Vámot bírják. Baborscics László Olaszfalus, Hardot, Szentivánt, Böcskét, Magyarrétet, Gerjent, Csámpát és Biziget tartja a kezén. Ormány János egymaga bírja Tolnaszentgyörgyöt, Pincehelyt; Görböt, Németit, Mizlát és Gyamot. Tuly Bálint Lepsényt, Pap Péter Menyődulcát, Szentgyörgyulcát, Sótot és Velgyét, Járfás és Balog Péter pedig Papkeszit, Pazmát, Bikacsot, Vajtát és Dorogot bírja. Pattantyús Gergely kezén

van Kovácsberény ós Pólyán. Palota várához tartozik még Orda, Szőlőslak is, ezeket Magyar Bálint foglalta el.

Kovácsberényt és Polyánt most szállták meg újra, a lakók. Thúry György is, meg a törökök is háromévi szabadságot adtak nekik. Seregélyes is ennyi szabadságot kapott a két féltől. Inothán két malom van. A jövedelem fele a töröké, másik fele a palotaiaké.

Elhagyott puszták: Kuti, Ez temer, Giron, Cserne, Kingyes, Palota, Szénhely, Pere és Kistés. Elhagyott puszták, miket Palota várához csatoltak: Zircz, Bajaka, Mecser, Sikátor, Ezen, Szentgyörgy, Guth, Rebeze, Csatár.⁹¹⁾

Mivel a falvak és a puszták túlnyomó része a tisztek és a fölegények kezén volt, magának a váraknak vajmi kevés jövedelme volt a tarto-mányból. Innét van aztán, hogy a fizetés elmaradásakor a várőrség nagy nyomorúságba jutott. Ez pedig majd minden évben megesett. S Thúrynak halmazával kellett írni a könyörgő levelet az udvarhoz és a kamarákhöz, hogy valami segítséget szerezhessen az éhező és elkeseredett várőr ségneket.⁹²⁾

A várartomány falvaival is sok baja volt. Ferdinánd király meghagyta neki, hogy a falvakat senkinek sem adhatja oda. Igen ám, de voltak olyanok is, akik erővel foglalták el a falvakat s más várakhoz csatolták. Így tett

⁹¹⁾ U. o. *Nomina possession um, quas milites Palotaienses ad arcem Palota possident pro officio.* 1559. ápril 3.

⁹²⁾ Alig hogy Thúry elfoglalta a palotai tisztet, a katonák már fizetésért folyamodtak. (*Humili- lima supplicatio militum eqm\slris ordinis in arcé Palota existentium*, 1559.)

például Magyar Bálint is, aki két falut bírt jogtalanul, állítván, hogy ezeket még Podmaniczky adta neki. Mivel Magyar Bálint a falvakat nem akarta visszaadni, Thúry a nádorispánhoz fordult: „Az mi nemű okot Bálint uram mond — írja Thúry —, hogy szegény megholt Podmaniczky uram valami káráért engedte volna neki az két falut, nagyságodat követem, mint kegyelmes uramat s mind Bálint uramat is, de abban semmi nincs! Mert én értettem volna, ha az én szegény megholt uramnak valami végezése volt volna véle! De semmi nem volt... Hiszem, hogy nagyságod utat talál benne, hogy nem kell ezzel őfelségét bántanom.”⁹³⁾

Amíg imigyan igyekezett a Magyar Bálinttól elfoglalt falvakat visszaszerezni, azalatt Miksa király neki és Meznyánszky kapitánynak adományozta kiváló érdemeik fejében a Tolna megyében fekvő Karácsonyszállást és Előszálást, valamint a fehérmegei Wenin (!) falut is.⁹⁴⁾

Thúry a végbeli szokás szerint lévai vitézeinek színejavát magával hozta Palotára. Thúryval együtt a legtöbbnek még lévai szolgálatáért sem fizetett a kincstár. Hátralékukat tehát Thúry Palotáról sürgeti. A Palotán maradt vitézek meg Thúry kinevezésekor már 28 hava nem kaptak fizetést. így állván a dolog, Thúrynak a gondja napról-napra növekedett, őfelségéhez intézett folyamodásában megemlékezik legkedvesebb íródeákjról: nemes Alistály Márton deákról is, aki, úgylátszik, egyúttal énekmondója is volt. Thúry dicséri Alistályt, aki a török ellen folytatott harcokban is kitüntette

⁹³⁾ Orsz. ltr. Nádasdy level. Palota, 1559. júli 26.

⁹⁴⁾ Köz. pénz. ltr. Hung. 1559. május 12. Bécs.

magát s az országnak más téren is sokat használt. Aztán arra kéri őfelségét, adományozná Alistály deáknak Papkeszi és Vinyola nevű hódoltsági falvakat.⁹⁵⁾

A király — mint rendesen — most is teljesítette Thúry kívánságát.

Ismervén Thúry György vitézségét és harci, kedvét, gondolhatjuk, hogy Palotán sem ült nyugodtan. Amikor szerét tehette, ő bizony ki ment s vitézeit is ki-kiküldözte nyelvfogásra és portyázásra. Aztán, hogy katonáinak jó példát adjon, a leghíresebb török vitézeket hívta ki kopjatörésre és bajviadalra. A többi közt itt Palotán vívott bajt Dsáfer vajdával, a leghírhedtebb török vitézek egyikével. Másoknak is írogatott kihívó levelet s meg is vívott velük. A bajviadalok híre persze Becsbe is eljutott s a haditanács megtiltotta Tliúrynak a bajra-hívásokat és a viadalokat.⁹⁰⁾

De nemcsak személyes viadalokat rendezett ő, a szomszéd törökkel is csatázgatott, ha erre alkalom kínálkozott. Fehérvárott ekkor Hamza bég állott a török őrség élén. Nála vakmerőbb, ravaszabb és ügyesebb bég alig akadt ez időben.⁹⁷⁾ Mindent kieszelt az Thúry romlá-

⁹⁵⁾ U. o. 1559. máj. 3. a hátirata. Thúry folyamodásáról hiányzik a kelet. Május hó 16-án Alistály Márton deák is folyamodott őfelségéhez, de ő csak a hátralékos zsoldját sürgette.

⁹⁶⁾ Hadi ltr. Expedita, 1559. nov. 28. „An Georg Thúry, dass er sich hinfürs enthalt den Türken Kampf anzupieten“.

⁹⁷⁾ Hamza bégnek kitűnő kémei voltak. Még Béceben is tartott kémet. Erről mondotta ő: „Énnekem hat esztendeje, hogy Bécsbe lakik kémem, kinek felesége, gyermeké vagyon ott, ki, ha akarja, misét mond, ha akarja deák, ha akarja német, ha

sára. Ám a palotai főkapitány nem olyan ember volt, akivel egykönnyen végezhetett. Thúry nagyon jól ismerte a törökök lesvetéseit; ismerte Hamza bég furfangos ravaszsgát is, így hát vele szemben mindenig a legnagyobb óvatos-ságot alkalmazta.

Már főkapitánysága első évében a fehérvári bég egyik föembere: Teffen aga Thúry tömlőcéhen ült. Vele együtt alsóbbbrangú török vitézek is várták ott a szabadulásukat. Ha Hamza bég nem bocsátotta a hódoltságiakat Palotára, Thúry fegyverrel intézte el a dolgot. Ha Hamza bég lovasai Palota körül száguldoztak, egy részük sohasem tért vissza Fehérvárra. Thúry a zsákmányból aztán a királynak is juttatott, hol néhány török zászlót, hol meg szép török lovát.⁹⁸⁾ A törökök hosszú lajstromban küldték föl a Thúry György okozta károkrol szóló jegyzéket, mely egyúttal az elfogott törökök neveit is fölsorolja. Mivel sérelmükre orvoslást nem kaptak s mivel Hamza bég a palotaiak miatt nem üzhette kedvére a portyázást és a fosztogatást, minden kigondolható praktikát kieszelt furfangos fejében, hogy Thúry Györgyöt eltegye láb alól. A többi között álomport is küldött egy pribékkel Palota várába, hogy mikor Thúry György és vitézei bort isznak, poharukba tegye azt. Ezt az eredeti és furfangos kísérletét a sümegi kapitány: Ormányi Józsa így írja le:

akarja magyar, ha akarja jó kapás, ha akarja katoná, ha akarja sántái, ha akarja ilyen ép lábon jár mint te és minden nyelven jól tud. Azért, ha akarja az ti királytok, keresse meg Bécsben.“

⁹⁸⁾ Hadi ltr. Expedita 1561—3. Georg Thúry über-schickt der kays. Máj. ain Ross, und that Anzei-gen von einen Scharmüntzel.

„Ott Palotán vagyon egy pribék, ki Thúry György urammal jól vagyon, kinek immár sok óta fogva titkon írogatott Hamza bég leveleket, hogy valamiképen Palotát elárultatná. Sokféle praktikával írt neki mindenkor Hamza bég. És az elmúlt napokban titkon küldött volt Hamza bég az pribéknek olyféle maszlagot, hogy mikor ember róla iszik, olyan leszen, mint egy holt ember harmadnapig. Azt írta volt az pribéknek, hogy mikor Thúry György az ottvaló vitézekkel vígan lakik, megadja innia Thúry Györgynek és az ottvaló vitézeknek, kik ha megisszák, olyanok lesznek harmadnapig, mint az holt emberek. És aztán az pribék minden azt mívelhet, az mit akarna. Ezfélé sok irogatást és praktikát az pribék, ki kereszteny, titkon minden megjelentette volt Thúry György uramnak. Oztán Thúry uram minden dolgot értvén és az pribékkel titkon egymást értvén, úgy várta Hamza béget oda Palotára, hogy már övő leszen Palota. Thúry György mindenképen ahhoz tartotta magát, az mire Hamza bég az pribéket tanította volt. De azért az árokba egynéhány négely port szerzett volt, ki miatt sok töröknek kellett volna elveszni. Az hagyott napon Palota alá ment volna Hamza bég nagy sokan és sok lajtorjával és az várat minden környülállották volt az törökök. Az vár ból pedig csak egy szózat sem volt akkor éjjel. De azért mindenképen készen voltak s csak várták, hogy az árokban szálljanak a törökök. Az árok szélén meg volt szerezve az por, de soha semmiképen az árokba nem mertek szállani. Aztán Hamza bég le is vágott bennök, meg is sebesített egynéhányat, hogy az árokba le nem akartak szállani. Aztán hogy láttá, meg kezdene világosodni, visszamegyen Fehérvárra né-

pével. Azután Tliúry György írt egy levelet Hamza bégnek ilyenformán: *ím megértettem, hogy itt az vár alatt voltál; de nem vettet volt eszembe most; mert az vitézekkel annyira ittam volt, hogy harmadnapig sem voltam jól bele. De ha híremmel lett volna, nem mentél volna olyan békével vissza!* Hamza bég az pribékben még most sem kételkedik ehhez képest, hanem most is úgy értem, hogy praktikájuk vagyon. Valami következik belőle. Azt írhatom, nekem Palotáról izenték titkon.^{“⁹⁹}

Ha Hamza bég azzal dicsekedhetett, hogy jelles kémei vannak, Thúry György is elmondhatta azt magáról. A fehérvári törökök minden mozdulatáról, minden tervéről tudott ő.^{“¹⁰⁰}) Hiszen a fehérvári magyar polgárok, aztán a szomszéd községek bírái, kik be-bejártak Fehérvárra, Thúry György uramat tartották hírrrel. S amint ő valamit megtudott, azonnal jelenté a nádorispánnak és Török Ferenc országos főkapitánynak, valamint a fenyégetett végházak kapitányinak. Az 1561. év nyarán például megírta Török Ferencnek, hogy a fehérvári törökök megkísértik őt s vagy a városra jönnek, vagy a barmot igyekeznek elhajtani. A fehérvári kalauzok már futkosnak s kérdezgetik, mikor leszen az indulás. Azt is megírta Thúry, hogy

⁹⁹) Nádasdy levél. O. Ormányi Józsa levele Csányihoz 1561. június 19. Sümeg.

¹⁰⁰) Az 1560. szept. 8-án írja például a nádorispánnak, hogy vitézeit kiküldő a Sóstóig, más részüket pedig Sár mellé. Ezeknek jelentése szerint három bég népe Tolnán gyülekezik; tehát nemárt vigyázni. „Bizonnyal higye nagyságod, hogy ez napokban, amint megírtam, kísértenek valamit, vagy Tihanyt, vagy Pápát.“ (U. o.)

a fehérvári bég mikor ment Budára s mikor ment onnét haza.¹⁰¹⁾

Thúry György jól tudván, hogy a fehérvári törökök folyton fenik a fogukat Palotára, azon volt, hogy a várat jókarban tartsa s az őrség a fizetését idején kierőszakolja Bécsben. Újra födette a várat. Új árkokat ásatott. Aztán muníciót is szerzett. S mivel leveleivel nem sokat ért el Bécsben, megbízható embereit küldé oda a zsoldért. Az 1561. év január havában például Alistály Márton deákot küldi föl s ez addig vissza sem jött, míg az 5000 Irtot ott meg nem kapta.¹⁰²⁾ A következő évben ugyancsak Alistály Márton deák és Mogor Kristóf hoztak Pozsonyból 4000 írt. értékű posztót.¹⁰³⁾ Valamivel később (okt. 8-án) Pap Péter, Eszéky László és Mogor Kristóf — Thúry György hív szolgái — ismét 1000 irtot hoztak Pozsonyból.¹⁰⁴⁾

Amint az őrség anyagi állapota kissé javult, a portyázás is vígabban folyt. A budai basák panaszai hirdetik, hogy a palotaiak miatt a törökök Fehérvár vidékén semerre sem utazhattak békével. Portyázó csapataik is rendesen találkoztak a künt járó palotai vitézekkel. S az ilyen találkozás harc nélkül nem igen esett meg.

Thúry Györgynek a maga várán kívül arra is volt gondja, hogy a szomszéd kapitányok ide-

¹⁰¹⁾ U. o. Enyingi Török Ferenc jelentése Nádasdy Tamáshoz Pápáról 1561. márc. 15. és június 27. Thúry levelei alapján.

¹⁰²⁾ Nemzeti Múzeum: Folio Lat. 1291. 1561. január 16.

¹⁰³⁾ U. o.

¹⁰⁴⁾ U. o. 1562. okt. 8. A Mogor Kristóf, aki itt szerepel, német katona volt; de nálunk megnagyarárosodott, igazi neve Máger volt. Thúry nagy dicsérettel szól róla mindig.

jében értesítést kapjanak a törökök rezgelődéséről. Nem könnyű doleg volt ez! A Fehérvárra küldött embereket ugyanis a törökök nagyon is szemmel tartották. Az 1562. évben írja például Thúry a nádorispánnak: „Én éjjel-nappal azon volnék, hogy nagyságodat hírrel tarthatnám. De valamely emberemet beküldőm, mind megfogják. Mostan is egynéhány emberem vagyon Fehér várót fogva.“

Az 1562. év február 8-án Török Ferenc országos kapitánynak írja: „Megírtam vala ennek előtte is Széchenyi Mihály uramnak, hogy ma harmadnapja az fehérvári bég két aga népével Budára ment. Híre az, hogy zsoldért mentenek. Hadhoz való készületre nem ment. Immár bizonnal nem tudom, ha az basának leszen-e valamely felé indulása? Énnekem most vannak embereim Fehérvárra s Budára is. Ha bonyhírem leszen, megírom nagyságodnak. Hadi dologhoz az napokban igen kezdetek vala készülni, de most semmi láttatja nincsen. Megértjük, az csendesség alatt mire igyekeznek.“¹⁰⁵⁾

Március hó elején Thúry már biztosabb hírekkel szolgált. Jakusits Ferenc kapitánynak írja például: „Sok helyről bent vannak az kocsik (Fehérvárott) és mind terhelve vannak.

¹⁰⁵⁾ Orsz. levt. Török levélt. 7. csomó. Enyinghi Török Ferenc főkapitánynak Nádasdyhoz 1561. június 27-én írt leveléből kitűnik, hogy Thúry 1561-ben is sok jelentést küldött a török mozgolódásáról. A többi közt ő jelentette először a Pápa ellen tervezett támadást. Erre aztán a pápaiak készen várták a törököt. „Ha az városra akar jönni — írja Török Ferenc —, ez éjjel megleszen, ha pedig az baromra, holnap elválik.“ (Nádasdy levél.)

Az bég Budáról megjött. Az mely falukból békére nem mentek az kocsik, azokat is szorgalmaztatja ma estére bemenni. Véres nyárst hordoznak az falukon. Továbbá én magam is ma künt voltam az utakra, az veszprémi törökök is többen száz lovasnál, kiknek gyalogjok is vala. Terhes kocsikkal és minden hadi készüettel Fehérvárra mennek. Igen kerülöm őket!“¹⁰⁶⁾

Ugyanez időtájt az országos főkapitánynak írja: „Sok közhírek vannak itt minálunk az törökök készületi és indulási felől, kiket ingyen sem merők nagyságodnak megírnom; mert mikor nyilvánvaló dolgot ember meg nem érhet, csak szemérem azféle dologgal nagyságodat bántani. Most egy rabom jött Esztergomból, ki főember és meg kell beszédenek hinni. Énnekem bizonnyal beszéli, hogy az János király fia követe az csauszokkal egyetemben most jött fel császártul Budára és azt parancsolta császár az basának, hogy minden erejével János király fia mellé menjen segítségül és ha az ő népével az had elég nem volna, a temesvári és az több körül való várbeli népet mind mellé vegye. Ezt is beszéli, hogy az föld népe, kiket *pothnroknak* neveznek Bosznában, kész nép negyvenezer ember vagyon. Amint énnékem az ember beszéli, Fehérvárból és egyéb végvárakból való fizetett népnek és szpáhiaknak csak felét viszik az hadban. Más emberem is jőve Budáról, ki azt mondja, hogy Pesten táborba való tarackokat és hadhoz való minden szükséges szerszámoskat felkészítettek. Ez környül való falukra még mostan is meg vagyon parancsolva erősen, hogy az kocsik hóránkint legyenek készen. Ha

¹⁰⁷⁾ U. o. 3. csomó. 1562. márc. 9. Palota.

értein az török nyilvánvaló indulását, azon helyen megírom nagyságodnak.“¹⁰⁷⁾

Amint Thúrynak efféle levelei mutatják, a török erősen készülődött. A veszedelem nem volt kicsiny, de azért Thúry válogatott vitézeivel folyton künt járt s az utakat leste. Március hó 14-én például azt írja Török Ferencnek, hogy a kocsik és a szekerek mind bent vannak már Fehérvárott. A veszprémi törökök is száz lovaggal, gyaloggal, terhes kocsikkal és minden hadikészülettel Fehérvárra mennek. „Én — írja — igen kerülöm őket, de látom, nem minékünk való annyi népre indulni.“¹⁰⁸⁾

„Beszélik Fehérvárott és Veszprémben, négy-száz lovag-embernél felebb most nincs.

Igen félnek; barmukat sem merik kibocsátani az belső városból. Az szegény népet minden éjjel kiverik! Az basa táborából, ki emberem jött, azt beszéli, hogy az Tiszán által költöztek; de szegény földnépétől megválva, az basának háromezer népénnél több nincsen. Az, mit nagyságod elkezdett, az Úristen tegye jószerencséssé nagyságod útját. Most az hon való törökök miatt nagyságod bízván cselekedhetik.“¹⁰⁹⁾

Két nappal későbben Thúry újra megkereste levelével Nádasdyt s jelenti neki, hogy a budai basa minden népével átköltözött a Tiszán; de a szekereket mind innen hagyta a Tiszán. Debrecen felé ment segítségül. „Ide — írja Thúry — mihozzánk való pártos urak jószágát akarják elrablani. Igen hirdetik, hogy Hamza bég megjő, de ezt én nem hihetem, hanem ha postán

¹⁰⁷⁾ U. o. 7. csomó, Palota, 1562. márc. 11.

¹⁰⁸⁾ U. o. 8. csomó. 1562. márc. 14. Palota.

¹⁰⁹⁾ Nádasdy level. Orsz. ltr. Ex arcé Palota, 1562. márc. 30.

jönne meg. Az itthon való törökök szertelen igen félnek, úgyannyira, hogy még az városi népet is kiverik éjjel az városból és az kik bemennek az városra, ruhájokat megkeresik, hogy titkon levelet bénig vigyenek¹¹⁰⁾

Ilyen híreket írt volt ő a szomszéd kapitányoknak is, biztatván őket a cselekvésre. Jó maga is kint járogatott, hogy szerencsét próbáljon. Április 1-én például Török Ferencnek, az ország hadnagyának jelenti, hogy a palotai lovasokkal és gyalogokkal Veszprém alá ment, de a törökök nem mertek kijönni. „A fehervári utakat — írja — mi mindenfelől őrizzük. A Balaton mellé is elnéztünk s ott törököt is fogtunk, aki azt vallja, hogy a basa a Tiszántúl van s megtérését most ingyen sem várják. Semmi' új nép Fehérvárra nem jött s akik hon maradtak, azoktól bízván lehet cselekedni.“¹¹¹⁾

Néhány nappal későbben az alábbiakat jelenti Török Ferencnek: „Hamza bég elmen te ez ideig hiszem, nagyságod hírével vagyon. Egy rabomat csak az okáért bocsáttam vala be, hogy bizony hírt hozzon, mennyi török marad hon? Tegnap jöve meg a rab és azt beszéli, hogy Fejérvárott háromszáz bezlia vagyon. Az szegszárdi bég másfélszáz lóval jött be Hamza bég helyibe. Veszprémbe másfélszáz lovas vagyon hon. Továbbá azt beszéli, hogy az budai basa az végvárakba való törökökkel Szolnok alatt lészen táborban. És valamely felé szükség lészen segédségre (igy!) térti, oda megyen. János király fia mellé onnat alól Pertáp basát negyvenezer emberrel mondja, hogy feljött. Az

¹¹¹⁾ U. o. 1562. ápril. 1. Palota.

¹¹²⁾ Kisebb családi levéltárak 8. csomó, 1562. ápr. 1.

lippai bég és az temesváriak lesznek Pertáp basával együtt. Az szerémi bég jő Budára az basa helyiben. Ezt akarom nagyságodnak megjelenteni. Isten tartsa meg nagyságodat jó egészségbe“.¹¹²⁾

Nádasdy Tamás nádorispán is folyton híreket kérvén Thúrytól, körülbelül azokat a jelen téseket kapta ő is, amiket Thúry a szomszédos kapitányoknak írt volt. Az 1562. év márc. 30-án írja például a nádor ispánnak: „Megértettem az nagyságod levelét. Én éjjel-nappal azon volnék, hogy nagyságodat bizony hírrrel tarthatnám; de valamely emberemet beküldőm, mind megfogják. Mostan is egynéhány emberem vagyon Fehérvárott fogva. Az mely megjő bennek, azt is negyednapig ottbent tartóztatják, igen verik s így bocsátják ki. Most az környéken való falukon Hamza bég levelét hordozzák, kiben többet ezer szekérnél számozott és nagy büntetés alatt parancsolja, hogy az jövendő vasárnapra az szekerek erős láncokkal egyetemben Fehérvárott mind bent legyenek. Tetteti, hogy ő maga is visszajönne, de ez csak képmutatás.“ Úgy ezen, mint egyéb leveleiből világosan látszik, hogy Thúry Fehérvárat vagy Veszprémet akarta megkísérteni. Régi szándéka volt ez már neki. S mivel most a körülmények igen kedvezők voltak, mind a nádorispánt, mind Török Ferencet cselekvésre nógatta. „Csak ti nagyságok ne késsék“ — írja az ország hadnagyának.¹¹³⁾

¹¹³⁾ U. o. Palota, 1562. márc. 19. ifj. Thúry a vasonyi kapitánynak: Búza Bene-deknek is ilyenformán írt, aki aztán a Thúry-féle levelet ápril 5-én Török Ferencnek küldé föl. Ogronffy István cseszneki udvarbíró 1562. évben,

Az országos főkapitány azonban késsett. Az udvar ugyanis úgy most, mint később is ellenézte a merész tervet. Így aztán Thúry György csak kisebb portyázásokat üzhetett. Ezekkel telt el az év egy része, no meg az örökösi kéregetéssel az őrség fizetéséért. Thúry György ez évben egész csomó folyamodásban sürgette a vitézek fizetését. De bizony még az előző évi fizetést sem tudta teljesen kierőszakolni. Pedig a király több ízben elrendelte a palotai őrség és Thúry kifizetését. De a kamarának nem volt módjában a király rendeletét teljesíteni. Az 1562. évben például a kamara Thürynak még lévai kapitányi fizetésével is hátralékb volt. Az 1562. évi június havában őfelsége elrendelte, hogy a palotaiak 1561. évi hátralékának felét fizessék ki. S még ez sem történt meg.¹¹⁴⁾

így áll van a dolog, gondolhatjuk, minő állapotban és kedvben lehetett a palotai őrség! Csoda-e, ha még legkiválóbb végbeli kapitányaink is egymásután adják be lemondásukat; mert lehetetlen volt ilyen viszonyok közt. a felelősséget vállalniok.

Miksa király különös jóindulattal viseltetvén Thúry iránt, úgy igyekezett rajta segíteni, ahogy a körülmények engedték. Az 1563. évben például neki ajándékozta a zirci apátság falvaik E falvak jórészt puszták voltak s a török bírta mindannyiját. Az adománylevél szerint Thúry addig élvezheti az apátság javait, amíg

„siket vasárnapon“, ugyancsak Török Ferencnek írja, hogy a törökök igen mennek Fehérvárról. (Kisebb családi levélt. 8. csomó.)

¹¹⁴⁾ Thúry folyamodásai a fizetést illetőleg seregével találhatók a Köz. pénz. ltr. Hungarica című gyűjteményében, valamint a magyar Denkbueh-ok megfelelő köteteiben.

a töröktől vissza nem foglalják és amíg Zirc föl nem épül.¹¹⁵⁾

Mondanunk sem kell, hogy az efféle adománynak csak az vehette hasznát, akinek fegyveres hatalma lévén, a törökkel vagy megegyezett, vagy beliódoltatta az illető községeket.

Tudjuk, hogy ez évben történt Miksa koronázása Pozsonyban. Thúry György is hivatalos lévén erre, 31 lovassal jelent meg.¹¹⁶⁾ Résznevőn a koronázási tornajátékokon, mindenkit legyőzött. Utoljára a legkiválóbb magyar bajvívók egyikével: Gyulaffy Lászlóval akart kopját törni. A király féltvén e két nagy vítézét, nem engedte meg a viadalt. A koronázáson jelen lévő külföldi fejedelmek és főurak bámulva szemléltek Thúry György csodálatos ügyességet és nagy erejét. Aztán hazamén vén, mindenüvé elvitték Thúrynak, a páratlan bajvívónak hírét.

Ezen a koronázáson avatta a király Thúry Györgyöt aranysarkantyús vítézévé.

Ugyanezen év őszén ülte Thúry György a lakodalmát.¹¹⁷⁾ Úgy a király, mint Károly főherceg egy-egy aranyozott serleget küldött Thúrynak menyegzőjére s a lakodalmon mindenketten képviseltették magukat.¹¹⁸⁾

¹¹⁵⁾ Orsz. Itr. Liber regius: annuentia pro Georgio Thúry, ut infrascriptas possenionee abbatiae Zircz donee a Turcis recupei'ari poterunt possideat, 1563 május 15.

¹¹⁶⁾ Listhii Comment. 5. c. de coronatione Maximiliani. (Bél Mátyásnál 303. lap.)

¹¹⁷⁾Második házassága volt ez! Első feleségének nevét nem ismerjük.

¹¹⁸⁾Orsz. ltr. Benigiae resolutiones, 134. lap 1563 november 4. A lakodalmon a királyt Jakusics Ferenc, Károly főherceget Kallotsch János képviselte.

Az 1564. évben a végbeliek fizetése nem jávult, sőt rosszabbodott. Bár a király több ízben megsürgette Thúry Györgynak és katonáinak fizetését, a szegény katonák hiába vártak arra. Az 1564. év január 12-én rendeli el a király a palotaik fizetését. Ezt a rendeletét március 3-án, március 19-én, március 26-án, április 1-én, április 21-én stb. folyton ismételgeti s a katonák mégsem kapták meg hátralékos zsoldjukat.¹¹⁹⁾ De azért megvárták tőlük, hogy éhezve és rongyosan is híven szolgáljanak. Thúry Györgynak például meghagyta a király, hogy a törökök közt állandóan megbízható és alkalmatos kémetket tartson, s a tőlük hallott híreket késedelem nélkül megírja.¹²⁰⁾

A költségeket azonban az ilyesmire hiába várta. Megúnván az örökösi könyörgést, Thúry 1564 március havában beadta lemondását¹²¹⁾ s arra kérte a királyt, küldene minél előbb az ő helyére más kapitányt. Thúry a lemondását többször megismételte. A király azonban hallani sem akart Thúry távozásáról. Hogy némileg megvigasztalja őt, 1565 június 17-én 50 magyar darabontot és muníciót küldetett néki Palotára és maradásra kérte Tlniryt. Hosszas alkudozás után sikerült rávenni őt a maradásra, oly föltétel alatt, hogy Palota várának fizetését ezen-túl késedelem nélkül megkapja¹²²⁾ és a vár fön-

¹¹⁹⁾ Köz. pénz. ltr. Hung. Denk budai 442. kötet.

¹²⁰⁾ Orsz. ltr. Tört. Emlékek, Bel ügy: Miksa király Thúryhoz, 1564. július 27-én.

¹²¹⁾ Hadi ltr. Expedita, 1564. 13. 1.

¹²²⁾ Orsz. ltr. Benignae resolutiones, Miksa király 1565 február 27-én Becsbról jelenti, hogy Thúry lemondását visszavonta „hac tamen conditione, ut pensianem arcis decretam subimle iidegre percipiat“ etc.

tartására, valamint az őrség fizetésére eddig kapott 5000 forintot ezer forinttal megtoldják.

Olyan kötelezettség és igéret volt ez, amelyről mindenki tudhatta, hogy teljesíteni nem fogják. Csakhamar Thúry is meggyőződött, hogy üres igéretekkel áltatták őt. Az ígért fizetés ugyanis seholgy sem akart megérkezni. Március 25-én Thúry tehát a magyar kamarának írt s kérve-kérte, elégítené ki a szegény palotai őrséget; mert immár elviselhetetlen a helyzete: „Kérem ti kegyelmeteket, mint bízott uraimat — írja Thúry —, az kevés fizetéssel az én embereimet ne késlelje, miért, hogy ide mifelénk sok különb-különb hírek vannak. Az fizetetten néppel immár meg is háborodtam. Tudja kigyelemed, az én esztendőm immár eltelik; azért ami oda volna még az mi fizetésünkbe, azt kegyelmed minden fogyatkozás nélkül adja meg... Az pogány miatt annyira megnyomorodott az őrség, hogy még az testi ruhába sem viselhetnek! Én imár elkeserültem szegényeket temleczejii és kalodázni, ki miatt sokan el is futottak... Lássa kegy. az szegény nép mint megháborodott és megnyomorodott itt ez földön! *Nincs oly ember az világon, ki ezeket nem keserülné...* Az mostani háború-időben az kevés fizetetten nép ellenem fölzendlült! Majd mind elmennek; én magam az várnak megtartására elég nem vagyok.”¹²³⁾

A katonaság nyomorúságán kívül Thúryt az is bántotta, hogy a vár dtiledező épületeinek javítására sem adtak semmit. A haditanács ez év március havában, hosszas sürgötés után is csak azt határozta, hogy a palotai épületeket

¹²³⁾ Orsz. ltr. Kamarához intézett levelek, Palota, 1565. március 25.

megvizsgáltatja. Thuryt pedig azzal igyekezett maradásra bírni, hogy a várőrség fizetésére és a vár föntartására az eddigi összeghez még évi ezer forintot ígért.¹²⁴⁾

Ígéرنi természetesen könnyű volt. A kamara azonban nem tudott, vagy nem akart fizetni. Ez évben tehát Thúry már másodízben kérte elbocsátását.¹²⁵⁾ Második kérésére azt a választ kapta, hogy várja meg a császár visszaérkezését.

Bár a palotai őrség a nagy fizetetlenség miatt igen megfogyott és elkedvetlenedett, Thúry azért ez évben is kísérletet tett Fehérvár elfoglalására. Ő jóviszonyban volt a fehérvári bíróval: *Fehér Lőrincsel*, s ettől megtudta, hogy a mostaninál jobb alkalom aligha kínálkozik Székesfehérvár visszavételére. Más kémettől is kedvező jelentést kapván, Thúry Györbe ment, hogy Salm generálissal megbeszélje a dolgot. Salm mindenben helyeselte Thúry tervét s azonnal írt a királynak s jelenté, hogy az ácsi bírót ismét beküldi Fehérvárra, csak Gregoróczy visszaérkezését várja. „Ezalatt — írja — Thúry György és Török Ferenc főkapitány Fehérvár alá vonulnak majd. Thúry György nálam lévén, a fehérváriak az ő helyettesének: Thúry Farkasnak küldtek jelentést. Eszerint most Fehérvárból 200 beslia és 200 gyalogos Szathmár felé indult. A budai basa a szpáhikat is mind máshová rendelte. Ha tehát újabb

¹²⁴⁾Köz. *pénz.* ltr. Hung. Denkbuoh, 1565. márc. „Katschlag aus dem Kriegsrath, dass ihr. Majest. Georgen Thúry Haubtmann zu Palota noch 1000 Fl. Besserung bewilligt haben.“

¹²⁵⁾Hadi ltr. Expedita: 1565 február 21-én és december 3-án.

török csapatok nem jönnek Fehérvárra, vesze-delem nélkül végrehajtjuk a tervet. Főleg ha a fehérvári polgárság is szavának áll. A kínálkozó szerencsét nem szabad elhalasztanunk! Kassán és Szatmárt is megtörtént már, hogy a polgárság átadta a várost. A polgároknak szabadságot és nemességet adhat felséged.“¹²⁰ Amint a levélből látszik, Thúrynak sikerült Salm generálist a tervének megnyernie.

Amíg ő Györött időzött, fivére és helyettese Palotáról levelet írt neki. A levél így hangzik: „Szolgálatomat írom kegyelmednek, mint bízott uramnak s bátyámnak. Az mely ember bejár (Fehérvárra), azon ember által üzente Fehér Lőrinc, hogy az mely dologról emlékezett volt kegyelmednek, szintén most volna ideje; mert az török igen kevés. Az szpáhiak is minden marhátkkal elmentek. Kétség nélkül üzente, hogy csak volna valami bizodalmuk s kegyelmed bíztatná őket. Az mennyi török *vagyón*, ők magok is bírhatnának velük és kézbe-adnák ők maguk az várost. Továbbá egyéb hírek felől is tudakozókat mindenfelé küldtem, kik ha megjönnek, kegyelmednek megírom, ha mi új hírt hoznak. Végezetül azon kéreti kegyelmedet Fehér, hogy az mely levelet ír kegyelmed, oly embertől küldje, hogy kézbe ne akadna; mert nekik fejenkint veszniük kell.“¹²⁷⁾ Thúry György visszaérkezvén Györből, minden megtett, hogy Fehérvárról biztos híreket kapjon. Lovasaival jó maga is kerülgette Fehérvár vidékét s a városba egyik kémet a másik után küldte. Az eredményről aztán értesí-

¹²⁶⁾ Hadi ltr. Feldakten, 1565. augusztus 23. Győr. (Kívül őfelségének saját kezébe.)

¹²⁷⁾ U. o. Palota, 1565. augusztus 22.

tte Gregoróczyt, a győri főkapitány helyettesét, Salm erre augusztus 25-én újra írt a királynak s Thúry magyar levelét latin fordításban mellékelte. Thúry szerint a fehérvári bég magához rendelte a simontornyai békét, de idáig nem érkezett meg. A mostani pompás alkalmat tehát nem szabadna elszalasztani. „Én — írja Salm — emberemet elküldtem a fehérvári bíróhoz s magyar levelemet a ruhájába varrtuk békét. Most várjuk a választ.”

Négy nappal későbben Salm azt jelenti a királynak, hogy „az ácsi bíró megjött Fehérvárról s Thúry Györgynek eleadá küldetése eredményét. Thúry nem akarván írni, Imolay Mártont kiildé hozzám, hogy szóbeli jelentést tegyen. Eszerint a székesfehérvári bíró (Fehér Lőrinc) két polgártársát kiildó Thúryhoz s véliük azt üzen tette, hogy csak jöjjünk minél előbb; mert most csak háromszáz török van Fehérvárott a zsidó kereskedőkön kívül. Magyar ember pedig ezer vagyon. S ha ezer katonával segítségükre jönnének, ők a várost átadják s a török őrséget segítenek levágni.”¹²⁸⁾

Mivel a király ellenezte Fehérvárnak tervezett elfoglalását, Salm generális bejelentette, hogy személyesen megy őfelségéhez ez ügyben. Közben Thúry György egymásután írja a leveleket.¹²⁹⁾ Tervét a szomszédos főkapitányok is helyeselték. Sőt Teuffel Kristóf is, aki ekkor éppen Pápán időzött s az őrséget mustárta, nagyon helyesnek találta a Fehérvár ellen tervezett támadást. Ennek végrehajtására ő elegendőnek tartotta 750 huszár, 200 nehézlovas, 200

¹²⁸⁾ U. o. 8. 13. 1565. augusztus 29. Pozsony.

¹²⁹⁾ Thúry György levele Jakusics Ferenc kapitányhoz Győrbe, 1565. Szent Bertalan napján.

hajdú és 250 puskás-gyalogos kiküldését.¹³⁰⁾ Teuffel ezt a számvetést Thúryval együtt csinálta. Thúry ugyanis ekkor Pápán volt s Teuffel Kristóffal tanácskozott. Közben a kémek minden kedvező híreket hoztak Budáról és Fehérvárról. Podgorszky János szentmártoni kapitány kémje is megjövén Fehérvárról, Salm generálisnak azonnal jelentést tett. Szerinte a fehérvári polgárok így kiáltottak az ő emberéhez: „Jó Isten! Hol vannak most a keresztnyek? Hiszen itt az ideje Fehérvár visszafoglalásának. A vár árkaiban nincsen víz s a városlián több a kereszteny, mint a török!”¹³¹⁾

Ezalatt Salm generális Bécsben a királyt igyekezett megnyerni a tervnek. Ügylátszik, hogy nagynehezen sikerült is ez neki. Visszajövet ugyanis összeállította, hogy minő csapatokat lehetne Fehérvár ellen küldeni. Salm tervezete szerint Györből, Pápáról, Palotáról és Szentinártonból 690 huszárt, 230 nehézlovast, 600 hajdút, 100 naszádot, 400 német gyalogost stb., összesen 2170 embert lehetne alábocsátani. E várak őrizetére otthonmaradna 1980 katona, 500 jobbágy és 100 naszádos.¹³²⁾

Mikor Thúry György és Salm generális minden előre elkészítettek és megbeszéltek, Gregoróczy győri vicéiokapitányt küldték Bécsbe, hogy őfelsége jóváhagyását megnyerjék. Gregoróczy lehozta a király válaszát, amely aztán Salm generálisnak minden kedvét elvette a vállalattól. A király ugyanis azt követelte

¹³⁰⁾ Hadi ltr. Feldakten, 1565. augusztus 23. Pápáról Salm generálishoz.

¹³¹⁾ U. o. 1565. augusztus 26. Szentmárton.

¹³²⁾ U. o. Verzaichnus was für Volk zu Boss und Fuss möchten mitgenommen werden.

Kaintól, hogy teljes biztosítékot nyújtson Fehérvár elfoglalásáról.

„Hogyan biztosíthatom én fölségedet — írja Kaim —, hogy a várost föltétlenül elfoglalom? Ez nem éntőlem, hanem Istenről függ.¹³³⁾ Én csak azokat jelentettem fölségednek, amiket a fehérvári bíró írt volt Thúry Györgynek. Ha felséged nem bízik bennem, magával Thúry Györggyel értekezzék. Én felséged írása után most már nem merek Fehérvár ellen indulni; ha csak fölséged nem parancsolja. Biztosítékul csak annyit mondhatok fölségednek, hogy nemkem nagy, jó és erős reményem van Fehérvár elfoglalására.“¹³⁴⁾

Miksa király ingadozása miatt Thúrynak szép terve dugába dölt! Soha olyan kedvező alkalom nem kínálkozott többé Fehérvár visszafoglalására, mint ekkor. És soha oly kevés áldozattal nem járt a terv kivitele, mint ekkor, mikor Fehérvárott számbavehető török őrség nem volt s a polgárság teljesen a magyarsággal tartott. De hát merészséget, hirtelen elhatározást s józan tervet a bécsi udvarban ez időtájt hiába keresett az ember. A végbeli élet egész története azt bizonyítja, hogy fővitézeink sikert, győzelmet csak akkor arattak, ha Bécs megkérdezése nélkül és a haditanács akaratának ellenére a saját felelősségeükre cselekedtek.

Mondanunk sem kell, hogy Thúryt és vitézeit

¹³³⁾ „Ich kann nicht gewiss zugesagen, oder gründlich vertrösten E. Majest., dass ich die Stadt gewiss einnehmenn kann; dann es nit in meiner, sonnder Gottes Macht stehet.“

¹³⁴⁾ Cs. és kir. állami ltr. Hung. 1565. szeptember (mir eine gueto, grosse und starke Hoffnung vorhanden).

módnélkül bántotta tervüknek elvetése. Hiszen a dicsőségen kívül Fehérvárott nagy zsákmányt is szerezhettek volna. Ez pedig a súlyos időben, mikor a zsoldjukra hiába vártak, nagyon lendített volna rajtuk.

Az elkedvetlenedett Thúry 1565. december 8-án újra beadta lemondását.¹³⁵⁾ Miksa királynak azonban ezúttal is sikerült őt maradásra bírnia, fűt-fát ígérvén Thúrynak. És ez nagy szerencse volt Palotára. Mert hát közeledett az idő, mikor a törökök megúnván Thúry György portyázásait, Palota várának eltörlését határoz-ták el. Úgylátszik, hogy Thúry ismerte a török szándékát; mert az 1566. év tavaszán erősen sürgette a muníció küldését Pécsben. Mivel a kamara 2400 forinttal adósa volt Thúrynak s mivel ő ennek megfizetését hiába sürgette, Károly főhercegnek írt. Arra kérte őt, hagyja meg a kamarának a 2400 forint kiüzetését; mert e súlyos időben űzeti-ne kell katonáit. „Veszedelmes helyen vagyon Palota vára s én — írja Thúry — nem akarok szégyent vallani.“¹³⁶⁾

A kamarát azonban még a közeledő veszedelem sem indította meg. A király csak június hó 1-én, vagyis közvetlenül a megszállás előtt

¹³⁵⁾ Hadi ltr. 1565. december 8. „Bitt unib Erlas-sung d. Haubtmannsekaft zu Palota.“ Érdemes megemlítenünk, hogy Schwendi Lázár 1565 aug. 29-én Kerecsényi helyébe e három fővitézünket ajánlotta: Desseffy Istvánt, Gyulaffy Lászlót és Thúry Györgyöt. „Ezek ugyanis — írja Schwendi — olyan helyzetben vannak, hogy a magukéból is segíyezhetik a fizetetten hadinépet.“ (Feldakten. 1565. 8. 12.)

¹³⁵⁾ Köz. pénz. ltr. 1566. február 23. 14350. fasc. Hung.

hagyta meg a kamarának, hogy Thúryt fizesse; mert Palota vára nagy veszedelemben forog.¹³⁷⁾

Mivel Thúry a megszállás miatt a pénzt már nem kaphatta meg, tehát fizetetten néppel kellett az ostromot átszenvednie!

Mivel Oroszlán basa maga hirdette mindenfelé, hogy Palota várát elpusztítja a föld színéről, már a megszállás előtt mindenki tudta, mi készül Thúry ellen. Ő maga Sahn generálistól kért segítséget. Ez Izdenczy Istvánt kiddé hozzá száz magyar puskással.

Oroszlán basa a vár ostromát június 5-én kezdé meg.¹³⁸⁾

Ennek a híre hamar elfutott e kor szereplő főuraihoz. Nádasdy Tamásné, az özvegy nádorispánné azonnal 110 válogatott puskást, majd meg lovasságot küldött Pápára. Batthyány Ferenc 100 huszárt bocsátott ugyanoda; többi népét pedig Borgatára rendelte. Aztán azonnal írt a királynak s ezt imigyen jelenté a nádorispánnénak: „ím írtam ūfelségének, az hercegnék is mindenképen, amint legjobban tudtam, hogy ūfelsége sietnéje megsegíteni Palotát; mert ha kezdi ūfelsége halogatni, félek rajta, hogy kárt nem kezdünk vallani. Izentem továbbá az vármegyének is mindenképen, hogy gondot viseljenek Palota megszállásáról; mert ha nem viselnek, mindenjában megbánják. Én, látja Isten, valamivel tudok, mindenkel kész vagyok segítség lenni“.¹⁸⁹⁾

A következő napon ismét írt Batthyány Ferenc Palota dolgában. Vigasztalta az aggódó

¹³⁷⁾ Orsz. ltr. Benignae resolutiones.

¹³⁸⁾ Hadi ltr. Feldakten, 15ö. 13. 3.

¹³⁹⁾ Orsz. ltr. Nádasdy level Rohoncz, 1566. juni 8.

nádorispánnét. „Én — írja — mindenget megteszek! Hiszem, hogy őfelsége megsegíti Palotát!”

Június hó 12-én újabb híreket kapván Palota ostromáról, elkeseredve írta a nádorispán-nénak: „Én egyebet nem mondhatok, hanem az isten haragja rajtunk vagyon; ūneki kell könyörögünk, hogy könyörüljön rajtunk”.¹⁴⁰⁾

Ezalatt Oroszlán basa nagy erővel ostromolta Palota várát. Nagyobb és kisebb ágyúival a falakat rontotta; sáncokat vetett a várral szemben s az árkokat töltette be. Thúry György ötszáz emberével derekasan védelmezte a várost. Tűzmesterei elég kárt okoztak az ostromlóknak. S ő maga is rajta volt, hogy minél több török pusztuljon el. Thury — amint maga is több ízben kijelentette — mezei csatavezető kapitánynak született. A mezei harkokban érezte magát otthon s ott aratta minden sikerét. Csak a körülmények kényszerítették őt arra, hogy díiledező várakat és silány palánkokat védelmezzen. Palota megszállásakor is kikívánkozott a mezőre s éjjel ki is tört lovasaival a várból s az alvó janicsárok taborában nagy vérrengést vitt véghez. Mire a török főszereg észbekapott, Thúry az embereivel és a zsákmánnyal már ismét a várban volt.

Ezt a kirohanást Zrínyi Miklós is megénekelte a Szigeti veszedelemben, írván:

¹⁴⁰⁾ U. o. Ugyané levelében írja, hogy Zrínyi Miklóstól is kapott levelet. „Ha ez így leszen — írja Batthyány —, kit Isten ne adjon, kegyelmed-nek azt adom tanácsul, hogy kegyelmed idején viseljen magára jó gondot; mert ezek minden veszedelmes hírek.”

Szégyenli az Thúry, hogy vagyon kűfalban
Sáncolva. Akarna lenni táborában!
Mint erős oroszlán nem késik barlangban.
Mikor fekve találják vadászok abban,

Kiugrik haraggal; sok erős dárdát ront,
Vadász halomban már, erős hálókat bont,
Valamerre fordul, piros vért sokat- ont,
Így Thúry cselekszik, töröktől bántódott!

Oroszlán basát módnélkül dühösítette Thúry éjjeli támadása. Abbahagyatván tehát a Móré-bánya lövetését, a keleti oldalról, a kápolna táján kezdé meg az ágyúzást. Itt a fal jó daronban csakugyan ledölt s a törmelék betölté az árkot. A roham most már eredménnyel kecsegette. De mielőtt Oroszlán ezt elrendelte volna, maga elé hozatá Thúry György két rab katonáját: Pap Pétert és Literáti Pétert s tőlük kérdé, nincs-e a ledölt falon túl valami akadály. A két ravasz katona félre akarván vezetni a törököt, azt felelé, hogy a kápolna oldalán még 10—12 lábnyi mélységű födött árok fut végig, melyet meglábolni lehetetlenség. Oroszlán basa erre tovább is löveti a várat. Thúry jó példával járván elől, katonáiba lelket öntött. Ő maga úgy harcolt, mint bátor közlegény s úgy vezette a védelmet, mint okos vezér. De azért belátta, hogy a várat sokáig nem tarthatja. Ezért követet akart kibocsátani a körülzárt vár ból, hogy segítséget kérjen. E nehéz és életveszélyes föladatra a saját öccse: Tliúry Farkas hadnagy és Pálffy Ferenc vállalkozott. Mindkettőnek sikerült a török táboron keresztül Györbe jutnia. Onnét Bécsbe mentek.¹⁴¹⁾ Contarini Leo-

¹⁴¹⁾Hadi ltr. Feldakten, 1566. 13. 3. (Mit grosser Wagnuss und Gefahr Leib und Lebens durch den

nardo velencei követ jelenti Bécsből június 13-án, hogy este megérkezett Thúry György fivére és segítséget kért őfelségétől; mert a palotai őrség csak 500 ember s a várat csak tíz napig bírják még tartani.¹⁴²⁾ Thúry Farkas magyar beszédét, valamint a király latin választ tolmács fordította le.

A király jó válasszal bocsátá el Thúry Farkast. Megígérte ugyanis, hogy a vár fölmentése hamarosan megesik. S csakugyan megtörtént minden előkészület. A király elrendelte a végbeliek gyülekezését. Helfenstein gyalogezredét, mely épp ekkor ért Bécsbe, vízen alábocsátá. Hat zászlóalj német lovast Györre rendelt és a vár fölmentését Salmra és Helfensteinre bízta. Ezenközben történt, hogy több száz szekéren tölgyfát szállítottak a sereg részére. Nagy porfellegen vonultak e szekerek. A török előőrsök messziről észrevevén a porfelleget, azt liivék, hogy a fölmentő sereg közeledik. Azonnal jelenték a dolgot a basának, aki aztán még azon éjjel sietve otthagya Palotát. Pedig már minden teljesen elő volt készítve az utolsó rohamra.¹⁴⁸⁾ Reggelre kelve a palotaik már csak üres sátrakat találtak a vár körül. Ezeken kívül néhány ágyút, tömérdek élelmiszert és abrakot hagytak ott a törökök.

Haubtmann Thúry Georgen her ausgelassen worden etc.)

¹⁴²⁾ Dispacci di Germania (Venetianische Despeschen vom Kaiserhofe) III. köt. 324. 1.

¹⁴³⁾ Hadi ltr. Feldakten: Summari Auszüg über das Kriegswesen. Az egykorú történetírók kissé kiszínezve adják elő a fát hordó szekerek históriáját. — Leonardo Contarini, Velence követe június 20-án jelentette, hogy a török hadsereg sietve hagyja ott Palotát.

Három nappal a török elvonulása után megérkezett Salm generális a 14.000 embernyi fölmentő sereggel. Thúry fővitézeivel elébelovagolt s jelenté, hogy az ostromló sereg már szétszaladt. Erre aztán ünnepi tort csaptak a volt török tábor helyén.

A fölszabadulás után Thúry lemondott a főkapitányságról. Kijelentette, hogy ő nem engedi magát falak közé zární, hanem a mezőn akar szolgálni.¹⁴⁴⁾ Második kérése az volt, hogy katonáinak, akik az ostrom idején vitézi módon küzdöttek, jutalmul egyhavi zsoldot adjanak. S mivel ő maga azonnal a táborba vonult, családja számára lakóhelyet is kért.

A király készséggel teljesíté Thúry kéréseit. Palotai kapitánnyá Thúry Márton, György unokaöccsét nevezte ki¹⁴⁵⁾ s a kamarának megengedte, hogy jövedelmeiből legelőször Thúry Györgyöt, a palotai hős kapitányt fizesse ki.^{146*i*)} Erre a fizetésre Thúry György nagyon is rászolgált. A török csapatok ugyanis a hódoltssági falvak lakóit sem munkára, sem fizetésre nem bocsátók Thúry hoz. Így hát nem is volt miből elnéha. Szerencsére Thúrynak sok tiszteője és jóakaró barátja volt s ezek tőlük telhetőleg segítettek rajta. Ezek közé tartozott a bol-

¹⁴⁴⁾U. o. Expedit. Thúry Georg hitt, ihn nit einzuspern, sondern im Feld zu brauchen.

¹⁴⁵⁾1566. julius 1-től fogva szól a kinevezés, mert ekkor szűnt meg Thúry György kapitányi tiszte Palotán.

¹⁴⁶⁾ Orsz. levélt. Benignae resolutiones. Bécs, 1566. aug. 7. (cuius quidem petitionén cum aequissimam ducamus, praesertim cum is nuper sese tam strenue et fortiter in eius arcis obsidione contra tantam Turcarum vim gesserit.)

dogult Nádasdy Tamás özvegye és családja, Batthyány Ferenc bán, Zrínyi György, Enyin-gi Török Ferenc stb.

Nádasdy Kristóf, aki ez évek harcaiban oly sokszor kitüntette magát, különösen ragaszkodott Thúry Györgyhöz. Az 1566. Julius 2-án írja például Nádasdy Tamásnénak a veszprémi táborból: „x\z Úristen csodálatosképen Veszprémet minden emberi reménység ellen kezünkbe adá! Az török körülünk lézeg; az vár tiiz miatt igen elromlott... Valakit benne hagynak, igen ébren kell benne aludnia!... Bizony nincs oly viridarius (virágos) kert, kiben örömesben jártam!... Továbbá Thúry György uram dolgát hiszem, hogy érti nagyságod; most is egy megromlott várban ül. Sehonnat egy ház jobbágy be nem szolgál Palotára neki; mert az török eltiltotta tűle. *Felesége Pápán ül. Az nemes uraim, kik baráti, tartják; ki egy zsák liszttel, ki tikkal, ki egyéb éléssel!* Babjait nincs hol tartania. De én reá feleltem, hogy nagyságodnál tizenhat rabjának helyt szerzek; szolgáljam meg nagyságodnak addig, míg Palota dolga el-válik, *ne fogyatkozzék meg ez jámbor barátom az én bíztatásomba!* Ezenkívül azért is könö-rög nagyságodnak, hogyha valami nagyobb háború lenne, hát az feleségének, marháinak Kapuba lenne valami háza. Mindezkről jó kegyelmes választ várunk nagyságodtól. Az rabokat Pápára küldte most (Thúry) az ő házához. Ha nagyságodnak az én könyörgésemre jó akaratja leend, csak Pápára kell írnia az becsének, Thúry Farkasnak és aztán odaviszi őket, ahová nagyságod parancsolja.”¹⁴⁷⁾

Ha ismerjük Nádasdy Tamásné nagy lelkét

¹⁴⁷⁾ Óvsz. ltr. Nádasdy level.

s igaz magyarságát, bizonyosra vehetjük, hogy Thúry György kérését teljesítette.

Palotáról Thúry Salm seregével együtt Veszprém felé indult. A kémek azt jelentették, hogy Veszprém majdnem üres a töröktől. Rövid ostrom után a mieink szerencsésen elfoglalták a várat.¹⁴⁸⁾ Nagy örömet keltett ez a hír mindenfelé. „Hogy Veszprémet — írja Batthyány bán — hátravette őfelsége népe, kiből dícsertessék az Úristen, ki az többit is visszaadja, csakhogy bízzunk és higyjünk ő istenségeben.”¹⁴⁹⁾

Veszprém visszafoglalása után Tatára került a sor. Aztán meg Vitánt és Gesztest foglalták vissza. Thúry György ez ostromokban Salin generális oldalán küzdött s mind ésszel, mind fegyverrel hathatósan előmozdította a sikert.

Ezenközben Miksa király is lejött a győri tábomba. Odasietett jó huszárjaival Thúry György is és a tábornak a szélén, az ágyúk mellett iité föl sátorát. Harcra nem igen volt kilátás; mert Miksa király keményen megtiltá a portyázást és a táborból való kimenetelt. Ezenközben a fehérvári szandzsák-bég, a nagytekintélyű és előkelő származású Mahmud bég¹⁵⁰⁾ a szultán parancsára hírszerzés céljából 6—800 válogatott

¹⁴⁸⁾ Nádasdy Kristóf írja a veszprémi táborból: „Palotáról jövénk az haddal ide Beszprim alá június 29. napján és 3. napján az az vásárnál» ostromlók mind az egész haddal és az Úristen kezünkbe adá.“

¹⁴⁹⁾ Orsz. ltr. Nádasdy level. (Nádasdy Tamásáéhoz 1566. július 1.)

¹⁵⁰⁾ A velencei követ jelentése szerint a budai basa után ez a bég volt a legtekintélyesebb török Magyarországon. Szolimán szultánnal is barát-ságban állott.

lovassal Miksa táborához közeledett s mintegy fél mérföldnyire a tábortól lesbeállott. Szeptember hó 5-én kora reggel a táborból többen kijöttek takarmányért. A bég lovasai ezek közül többet levágtak és elfogtak. Akiknek sikerült a táborba visszajutniok, jelenték a török sereg jelenlétét. A legelső, aki a hírre kirohant hu-szárjaival, Thúry György volt. Azonnal üzöbe fogta a bég lovasait. Most nagyszerű üldözés kezdődött. Thúry vad száguldásban a Bakonyi# kergette a béget. Ez többször visszafordult s megkísérlő Thúry visszaszorítását; de hát ez sehogysem sikerült neki. Végre a Bakony szélén próbált mégegyszer szerencsét. Bár a véres küzdelemben Thúry lovát is megölték, a diadal mégis az övé lön. Thúry maga sok törököt levágott s a maga kezével fogdosá a menekülni igyekvő törököt. Hamarosan Mahmud bég is rabbá esett.¹⁵¹⁾ Thúry György nyolc török zászlóval, 40 élő rabbal és sok török fejjel tért vissza ci taborba. A bevonulást Miksa király is megszemlélte. Az elfogott bég azon az aranycafrangos öszvéren ült, melyen elfogták. Előtte kopjákon vitték az elesett török vitézek fejeit. A fogoly bég egy ideig közömbösen nézegetett maga körül, de mikor egy póznán meglátta a. deli Rusztán fejét, könnybelábadt a szeme. Mahmud bégtől tudta meg Miksa király, hogy Kerecsényi László már föladta Gyula várát.¹⁵²⁾

A fogoly béget a király nem Thúrynak, hanem kedves emberének: Harrach Lénárinak

¹⁵¹⁾ Dispacci di Germania, Albini jelentése a győri táborból Leonardo Contarini velencei követhet.

¹⁵²⁾ Lásd erről Istvánffy és Forgách föl jegyzését. Csekély változással ők is ugyanazt írják.

ajándékozta. Magát a győztes Thúryt azzal tüntette ki, hogy az egész tábor előtt újból lovaggá ütötte s Harrach Lénárttal egy ezer frt. értékű pompás aranyláncot akasztatott Thúry György nyakába. Abban a században a győztes vezéreknek ez volt a szokott jutalmuk.¹⁵⁸⁾ Ezen ünnepség alkalmával a tolmáesi szolgálatot a magyar kancellár végezte. Thúry György ugyanis a magyaron kívül más nyelvet nem beszélt.

Ezalatt a győri császári tábor napról-napra növekedett. Szolimán szultán hada pedig Szigetvárt ostromolta. Valamennyi kém és pribék jelentése megegyezett abban, hogy a szultán hadserege nem nagyobb, mint Miksa király győri serege s amellett szedett-vedett fegyvertelen nép. A szultán seregének színét-javát előre küldötte Pákozsdhoz. „Az mely hada itt Pákozdnál vagyon — írja Nádasdy Kristóf —, azt mondják, hogy minden hadának ez a színe.“

Ehhez még hozzáteszi Nádasdy, hogy ha a császárnak kedve volna, megverhetné a Szigetet ostromló török hadat.¹⁵⁴⁾

Tudott dolog, hogy Miksa császárnak ehhez semmi kedve sem volt. Hiszen még a portyázásokat is erősen tiltotta! S ami harc ez időben történt, az az ő akarata ellenére történt. Olyan vitézek, mint Thúry, Gyulaffy László, Török Ferenc nem ülhettek veszteg. Ők ki-kijártak a táborból s többnyire szép sikerrel harcoltak és gazdag zsákmánnyal tértek vissza. Forgách a többi közt fölemlíti, hogy Thurynak és társai-

¹⁵³⁾ Dispacci di Germania: Albini jelentése a győri táborból Leonardo Contarini velencei követhet 1566. szeptember 6.

¹⁵⁴⁾ Győri táborból, 1566. au gr. 14-én Nádasdy Tamásnéhoz.

nak egyízben ezernyi törököt sikerült levágni és elfogni.¹⁵⁵⁾ Lehetséges, hogy ez volt az a harc, melyről Nádasdy Kristóf is megemlékezik. Szerinte őhöz a Gyulaffy Lászlót és Sankó Jánost küldötték a vitézek. „Hívatnak vala bennünk — írja Nádasdy —, hogy oda mennénk közikbe és az török hadra, ki az pákozdi tónál vagyon, reá mennénk. Bánffy uram nem meré az feje-delem híre nélkül mielni.”¹⁵⁶⁾

A velencei követi jelentések is megemlékeznek Thúry Györgynek fényes sikerű portyázásairól. ö, Thúry volt az, aki a zsákmánnyal terhelt török lovacsapatokat szétugrasztotta s közülök sokat élve hozott a táborba.

Az efféle sikerek megbátorították a mieinket s esdve kérték a királyt, bocsátana őket a pákozdi tónál táborozó török seregre. A király nagynehezen végre megengedte a támadást, Salm grófra bízván a vezetést. Salm gróf állítólag 14.000 emberrel indult a pákozdi-tó felé. Mikor már közeljárt Fehérvárhoz, Thúry Györgyöt küldé előre, hogy a török tábor kikémelje. Thúry e föladatot végrehajtván, visszatért Salmloz. Mikor aztán minden fél csatához készült volna, a királytól parancs érkezett Salmhoz, hogy azonnal visszajöjjön a győri táborba.

Ezt Istvánffy írja. Forgáeh ellenben, ki ott volt a táborban, mit sem szól a királyi rendeletről. Szerinte Salm generális gyávaságból vonult vissza.

Míg a király a táborban időzött, többször jött

¹⁵⁵⁾ íródeákja is féljegyezte, hogy Török Ferenc-cel a Zalaságot rabló török ellen indult, nagy viadalt tön s fényes győzelmet aratott.

¹⁵⁶⁾ U. o.

levél a megszállott Szigetvárból. Nádasdy Kris-tóf például augusztus 16-án írja, hogy ez estve Zrínyi György onnan alól levelet kapott. Márton deák, Zrínyi Miklós titkára írta \volt s arra kérte őt, törekedjék őfelségénél, segítené meg Szigetvárt. Az ostromló török had ellen ele-gendő lenne 32.000 ember. Batthyány Ferenc is több levelet kapott Zrínyitől. Bár a mieink minden erejükkel azon voltak, hogy a királyt rávegyék Sziget fölmentésére, Miksa király semmi kedvet sem mutatott a vállalathoz. S mikor aztán a török Szigetvárt elfoglalta, Miksa király több külföldi fejedelemmel elment a komáromi vizahalászat megtekintésére! A nagy tábor pedig „örök siralmunkra“ szétoszlott.

Mikor a vén Batthyány Ferenc Nadasdynétől meghallotta Szigetvár elfoglalását, elkeseredetten írta volt: „Isten őfelsége ne adja, hogy igaz legyen! De nem csoda ez; hanem csoda, hogy egy óráig mindenjáunkat is el nem süllyeszt az mi bűnünk és érdemünk szerint.“¹⁵⁷⁾

Tudott dolog, hogy Szolimán szultán 1566-ban Oroszlán basa kivégzése után a jeles és vitéz Musztafát nevezte ki budai basává. Nem tudjuk, mi történt közte és Thúry György között. Csak annyi bizonyos, hogy Musztafa megsértette az ekkor élő végbeliek három „tündöklő csilla-gát“: Enyingi Török Ferenc országos főkapi-tányt, Gyulaffy Lászlót és Thúry Györgyöt. Ezek aztán együttesen halálos viadalra hívták ki Musztafa basát. A kihívó levél elejét Török Ferenc írta: „Az te leveledet — írja — meg-értettük, kiből kitetszik minden embertelenséged; mert ha te főember volnál s jámbor, ki tisztességedet szereted, efféle hazug, álnok la-

¹⁵⁷⁾ Újvár, 1566 szept. 10. (Nádasdy level.)

torsággal nem kereskednél. Mert azt te magad jól tudod, hogy amiről te minekünk írsz, abba hazudsz, mint afféle embersége elfeledett, ki az mi tisztelességünkben álnokul, mordályul akarsz praktikáim... Jól esméred magadat, hogy karddal, az mivel jámbor vitézemberek szoktak ellensegnek ártani, nem vagy elég reá, tehát árulóul, latorul, ebül hazudsz.“

Ez ékes bevezetés után Török Ferenc főkaptány uram előadja, hogy a jelen mocskos levél mását a török császár portájára is elküldi, a vitéz basák és békék között is elterjeszti, hadd szégyenkezzék Musztafa! Mi — írja — szabad nemzet vagyunk, uraságunk és becsületünk is vagyon, de te Musztafa hitvány rab vagy s minden órában nyakadban az istráng, mint budai Oroszlán basának!

Miután Török Ferenc uram ilymódon végig sértegette Musztafa basát, halálos viadalra hívta ki őt.

Aztán Gyulaffy László folytatja a levelet: „Ha — írja — a véletlen szerencse Török Ferenc uram kardjától megtartaná hitvány életedet, én akarom rajtad keresnem a tisztelességet, de nem hazug nyelvvel, mint te, hanem éles szablyával!“

A levél végének a módját aztán a palotai hős: Thúry György adja meg, írván: „Továbbá én, Thúry György, mikor te mindezekbül megmaradnál is, az én tisztelességet meg akarom oltalmazni úgy, mint vitéz ember szokta tisztelességet oltalmazni s nem álnokul, hamis, hazug nyelvvel, mint te! Erre harmadnapig választ tégy, ha elkezdted; mert aztán mind békéknél, basáknál, még az te császárodnál is oly levele-

ket látsz, hogy vagy apád alá kell búvnod, vagy elő kell hoznod az te hazug szájadat!“¹⁵⁸⁾

Mi lett e levélváltás vége, nem tudjuk, De annyi bizonyos, hogy Musztafa basának inába szállt a bátorsága s hogy a három legelső magyar bajvívónak nem mert, vagy nem akart kiállani. Hogy aztán a nevezett három főkaptányunktól megkapta az ígért mocskos leveleket, bizonyosra vehetjük. Lehetséges, hogy e kihívással összefüggésben van Musztafának kísérlete Palota elfoglalására. Török Ferenc országos főkapitány ugyanis Batthyánynak jelenti, hogy Musztafa basa fölszólítá a palotai őrséget, adná meg magát. Ez esetben bántatlanul elbocsátja az őrséget. Ha nem adják föl a várat, a bentlévőket minden levágja.

A palotai vitézeknek azonban eszükbe sem jutott a vár föladása. A palotai kapitány: Thúry Márton, tehát örvendetes dolgokat jelenthetett Thúry Györgynek. Levelét — sajnos — nem ismerjük; de Batthyány Ferenc bán Nádasdy Tamásnának imigyen írt ez ügyben: „Megértettem kegyelmed levelét... annak fölötté Thúry Márton mit ír az ő bátyjának, Thúry Györgynek, kit engedjen az hatalmas Úristen, hogy mind úgy legyen. Oly hatalmas pediglen és oly kegyelmes ő szent fölsége, hogy ezeket mind megmívelheti az ő irgalmasság voltából.“¹⁵⁹⁾

Ez időben megüresedvén a naszádos főkaptányi állás, az uralkodó magyar tanácsosait szólítá föl, ajánlanának neki erre alkalmas

¹⁵⁸⁾ Körmendi—Battyhány hercegi levélt. Missiles, 1566.

¹⁵⁹⁾ Németújvár, 1566 nov. 5. (Nádasdy levelezések.)

embert. Az erdélyi püspök és Mérey első helyen Thúry Györgyöt, ezt a derék és jó vitézt ajánlották. Az esztergomi érsek szintén Thúry mellett foglalt állást. Ha — írja a királynak — Thúry elfogadná a naszádos főkapitányi tisztséget, ugyanőt kell komáromi főispánnak is kinevezni!¹⁶⁰⁾

De Thúrynak nem volt ínyére a följánlott tisztség, ő tábori szolgálatnak volt híve s mint nem egyszer kijelenté, ő a mezőn s nem a falak közt akarja hazáját szolgálni!

Thúry György az 1566. évi taborozás után téli szállásra Pápára vonult. Pápa ekkor a kerületi főkapitánynak, Enyingi Török Ferencnek a székhelye volt. Mivel Török Ferenc igen kedvelte Thúryt, állapota itt türhető lett volna, ha ő és a kardja alatt szolgáló kétszáz derék huszárja a fizetést rendesen megkapta volna. De erről az akkori viszonyok között szó sem lehetett. Pedig 1567. május hó 10-én a király elrendelte, hogy a kamara Thúrynak az újonnan fogadandó 200 huszár fizetésére pénzt adjon.¹⁶¹⁾ Bár Thúry a fizetése ügyében Bécsbe is fölment és személyesen beszélt Miksa királlyal, fizetését mégsem kapta meg; mert a kincstár üres volt.

Mivel Thúry a családja számára már több ízben kért lakóhelyet, a király végre teljesítette e kérését. Ugyanis Delphin kardinálistól és püspöktől bérbevette Kesző várát a hozzátarozó falvakkal és majorsággal s azt Thúrynak engedte át.¹⁶²⁾ Az egyezség szerint az évi 500

¹⁶⁰ Cs. és kir. állami Itr. Hmigarica, 1566.

¹⁶¹⁾ Közös pénz. Itr. Elenchus.

¹⁶²⁾ Delphinus kardinális 1567. febr. 12-én jelenti, hogy öfelsége kívánsága szerint bérbe adja Thúry-nak Kesző várát. (Köz. pénz. Itr. Hung.)

forintnyi bérösszeg fizetését a király vállalta magára — a kamara jövedelméből!

Delphinus püspök azonban a bérletnél a maga hasznát keresvén, a legjobb községeket nem akarta Thúrynak átengedni. Kenderessy István, Thúry Györgynek megbízotta¹⁶³⁾ írja, hogy a nevezett Kesző várából s a falvakból már sok minden elvittek s kevés az értéke és a jövedelme annak, ami Thúry kezére kerül. Kenderessy ezért Thúry nevében csak 350 tallér évi bért ajánlott, holott Delphinus 000 magyar forintot követelt.

Thúry maga őfelségének írta meg, hogy Delphinus kardinális a két legjobb községet nem akarja átengedni s nem elégszik meg a fölajánlott bérrel. Ezért ő arra kéri őfelségéi, ajánljon a kardinálisnak 500 forintot vagy esetleg többet is. Én — írja Thúry — Isten segítségevel egy óra alatt szolgálok hűségednek annyi értékűt!¹⁶⁴⁾

A király parancsára az udvari kamara, a haditanács és a magyar kamara is alkudozni kezdtek a győri püspökkel s végre is sikerült évi 500 forintban megegyezniük. Az alkudozásból kitűnik, hogy Delphinus kardinális a maga hasznát nem igen tévesztette szem elől. Nem hiába írta róla Nádasdy Ferenc titkára, Szentgyörgyi Gábor: „Az mint eszembe veszem, Isten ünmagát 'is meg vehetünk pénzen tőle! Megismerni rajta az velencés természetet!“¹⁶⁵⁾

¹⁶³⁾ Katolikus pap volt ez a Kenderessy.

¹⁶⁴⁾ „Ego auxiliante Deo optimo maxime in unica bora reserviam summam illam sacrae cacs. majestati vestrae.“ (Köz. pénz. Itr. Hung. .1507. febr. 11.)

¹⁶⁵⁾ Nádasdy level. 1507. Nádasdy Tamásáéhoz Szentgyörgyi Gábor.

Végre a király jóvoltából tehát Thurynak is volt otthona! Gazdálkodhatott is ott kedvére! Csak most sajnálta, hogy még a palotai ostrom előtt eladta Salm generálisnak 140 darabból álló szép ménését.¹⁶⁶⁾ Ám amint a későbbi összszéírás mutatja, Tháry csakhamar csinos gazdaságot teremtett Készen a családja számára, ő maga — sajnos — csak ritkán fordulhatott ott meg; mert a szolgálata másfelé vonta őt.

Amint az idő kinyílt s a vizek megszálltak, Tháryt próbált vízeivel együtt már a zöldbe borult mezőkön találjuk. Ezen 15G7. évben maguk a törökök is korán kezdték meg a mozgolódást. Gondolván, hogy a mieink még nem készültek föl a harcra, 500 török vitéz Veszprémet támadta meg. Már a falakat törték és mászták, mikor hirtelen ül ott termett Tliúry György és Török Ferenc s irgalimatlanul elverték a támadókat.¹⁶⁷⁾

Mivel Tháry a lovasaival ott is megjelent, ahol a törökök ingyen sem várták, amint kémeiktől készülődéséről hírt vettek, azonnal panaszos írást bocsátottak Bécsbe. Mikor például Verancsics és Teuffenbach követek épp Budán

¹⁶⁶⁾ Kesző várához tartozott Városkesző, Hagyok, Felsőkesző és Szentmiklósfalva. — Salm gróf 1566. januárban folyamodik passusért, hogy a Tháry Györgytől vásárolt 140 fiatalabb és idősebb lovát gazdaságába kihajthassa. A Dunán — írja Salm — háromszor kéne átvinni. Hajóban nem szállíthatja a lovakat, mert módnélkül vadak. Mivel a víz hideg, a Dunán nem úsztathatja át. Ezért kell a passus a szárazföldön való hajtásra. (K. p. 1. 14350. fasc.)

¹⁶⁷⁾ Nápolyi Farnese levélt. 1567. ápril. 5. jelentés Bécsből. (A történeti bizottság oklevélmásolatai az Akadémiában.)

időztek, levél jött a fehérvári bég helyettesétől, melyben jelenti, hogy Thúry György és Török Ferenc Pápán jelentékeny számú sereggel állanak készen. S maga Salm generális is fegyverkezik.¹⁶⁸⁾

Veráncsics és Teuffenbach arra kérik tehát őfelségét, tiltsa el őket a harctól, mert a budai basa is fejvesztés büntetése alatt tiltá meg a harcot.

Ha a király meg is tiltotta a pápaiaknak a harcot, tilalmának semmi foganatja sem volt. A követek ugyanis augusztus havában újra sürgették a harcok eltiltását.¹⁶⁹⁾ A budai jelentések világosan mutatják, hogy ennek a figyelmeztetésnek sem lett semmi eredménye. A portyázások tovább folytak s ebben Thúry György és két fivére is résztvették.¹⁷⁰⁾

Ez év szeptember havában őfelsége Thúry Györgynak följánlotta a kanizsai főkapitányságot, de olymódon, hogy emellett még Török Ferenc országos főkapitánynak is helyettese legyen. Thúry már szeptember hó 11-én parancsot kapott, hogy lovasaival Kanizsára vonuljon.¹⁷¹⁾ Azonban őkigyeleme sehogysem akart Kanizsára menni, bár a kanizsai főkapitány:

¹⁶⁸⁾ Cs. és kir. állami lir. Turcica, 1567. juli 12. Buda: „Egregium Georgium Thiiry et Franciscum Thewrewk non exiguo numero militum apud Pápám esse congregatos“ etc.

¹⁶⁹⁾ U. o. 1567. aug. 8. Tatar Pasarcyth.

¹⁷⁰⁾ U. o. 1567. szept. 9. Levél Budáról Trautsohn-hoz, melyben a fehérvári támadást és a csorda elhajtását jelentik.

¹⁷¹⁾ Hadi ltr. Registrat. Protokollum 1567. szept. 11. An Georgen Thúry, dass er mit seinen Pferdten gen Kanisa ziehen soll.

Tahy Ferenc már elvonulóban volt onnét. Hiszen ha elfogadja e tisztséget, ismét falak közé leszen zárva, még pedig a török torkában, a legveszedelmesebb helyen, melyet élelmezni sem tudtak! Ő pedig szívvel-lélekkel a tábori szolgálaton csüggött s a mezőn kívánt harcolni. Miksa király azonban nem hallgatott Thúry ellenvetéseire s minden úttal rajta volt, hogy őkigyeleme e veszedelmes tisztséget elfogadja. Az alkudozás és a kapacitálás szeptember elejétől november végéig tartott. Közben Thúry őfelsége kívánságára Bécsbe is fölment és személyesen tárgyalt a királlyal. Később pedig megbízott emberét küldte föl ugyané célból. Az alkudozás közben a király neki adományozta a hódoltságban fekvő Tolnát, melyért Gyulaffy László is folyamodott.¹⁷²⁾ Majd néhány nappal későbben a férfiágon kihalt Kolos-család birtokait: Lovászpatonát, Kolosnémát, Lovait, Álcsty, Kiskeszit, Ekeit, Nagykeszit, Vasrévet, Andrásházát és Felpecet is neki adományozta.¹⁷³⁾ Ez adományozás ellen csak a Hatthalmiak tiltakoztak.¹⁷⁴⁾

Bizonyos dolog, hogy ez adományok arra valók voltak, hogy Thúry a kanizsai kapitány-

¹⁷³⁾ Tolnáért nagy harc folyt, de végre is Thúry kapta meg. (Köz. pénz. ltr. Hung. 11352. f. 1567. okt. 21.) Thúry reverzálisa ugyanitt. Mivel *írni nem tudott*, aláírása hiányzik. („Quod literarum est ignarus easque subscribere non potuit.“) Reverzálisa megvan a Nemzeti Múzeumban is. Ez utóbbi az eredeti.

¹⁷⁴⁾ Liber Regius. 1567. okt. 19. Donatio bonorum quondam Joannis Kolos per defectum sémin is ejusdem egregio Georgio Thúry.

¹⁷⁴⁾ Nemzeti Múzeum kézirattárra. Fejérkővý István jelentése.

ságot elfogadja. Erre azonban még most sem volt hajlandó. Csak abba egyezett bele, hogy mint az országos főkapitány helyettese, Kanizsára vonul.¹⁷⁵⁾ De még erre is csak az esetben volt hajlandó, ha előzőleg kifizetik 200 lovasát.¹⁷⁶⁾

Úgylátszik ez a kívánsága is teljesült; mert Thúry elment Kanizsára s november 22-én már kiállítják részére a főkapitányi utasítást.¹⁷⁷⁾

Kanizsa eddig — mint tudjuk — Nádasdy Tamásné, Kanizsay Orsika tulajdona volt. Ö azonban átadta a várat a királynak. Az átadás akkor történt, mikor Thúry már Kanizsán volt.¹⁷⁸⁾ Kanizsának, mint királyi várnak, tehát Thúry György volt első főkapitánya. Yrcle együtt Nagy Benedek lett az udvarbíró és Szentábrámy Jakab deák az ellenőr. Az egész kanizsai várartomány superintendensévé pedig Freudenreich Jánost nevezték ki.

Thúry jelentése szerint Kanizsát teljesen üresen találta; azért legelőször is munícíót és proviantot követelt. Aztán a vár erősítését sür-

¹⁷⁵⁾ Hadi levélt. Regist. Beseliaidt Georgen Thúry von wegen Annelmumg de« Leitenantamts. 1567. szept. 19.

¹⁷⁶⁾ Köz. pénz. ltr. Hung. Bécs, 1507. okt. 2. llaubtniann Thúry Georg verharr noch immer darauf seiner Meinung, dass er mit seinen untergebenen Pferden in Kanisa nit ziehen konnte.

¹⁷⁷⁾ Hadi ltr. Regist. Prothokoll: Instruction für Thúry Georgen als Obersten zu Kanisa.

¹⁷⁸⁾ U. o. 1568. január. Den Comissarien, so Kanisa von der Grossgrafln übernehmen werden, T. G. allen Beistand zu erzeigen. Nádasdynéval Kanizsa átadása ügyében 1568. január 24-én kötötték meg a szerződést.

gette. Kanizsa, ugyanis csak holmi gyöngébb palánképítmény volt, melyet széles mocsár vett körül. A király először is Salustius kapitányt és Ferabosco Péter építőmestert küldé Kanizsára, hogy a mocsár vizét levezessék s megállapítsák, lehetne-e ott szilárd épületeket emelni?¹⁷⁹⁾ Majd Sehwendi Lázár fővezért bocsátá Kanizsára több másokkal egyetemben ugyanezen ügyben.¹⁸⁰⁾

Itt Kanizsán ismerkedett meg Thúry György közelebbről Schwendi Lázárral, a híres vezérrel és katonai íróval. Sehwendi nagyrabecsülte Thúryt s e nagyrabecsülésnek a következménye az a reánk maradt metszet, mely *Thúry Györgyöt, Miksát és Sehwendi Lázárt együtt ábrázolja lóháton*. Lehetséges, hogy e rajz ebben az időben készült. Valószínű, hogy Miksa király készítette e rajzot; mert róla írva hagyták, hogy Thúry György képét elkészítette.¹⁸¹⁾

Az 1568. évben a hős Gyula ffy László lemondván tisztről, Veszprém kapitányává Thúry Márton lett. Palotai kapitánnyá pedig Thúry Benedeket nevezte ki a király. Pápán meg Thúry Farkas mint hadnagy szolgált. Ily módon Thúry Györgyöt két fivére és unokatestvére vette körül. Nem jelentéktelen dolog ez; mert Thúry György fivérei segítségével könnyebben adhatta magát nagyobb vállalatra. Ő,

¹⁷⁹⁾ 1568. jnni 21. Becs: „ut paludis aquain per certain fossam illinc derivare et expiscari debeant, an fundus paludhs structural» iinniorem ierre possit? (Sine moral)

¹⁸⁰⁾ 1568. juli 28. Becs. A király azonnal 3500 irtot rendelt Sehwendinok és társainak az útra.

¹⁸¹⁾ Az is lehet, hogy e rajz még a győri táborozás idején készült.

a nyugtalanvérű, versengős vízéz ugyanis nem azért jött Kanizsára, hogy ott veszeg üljön, hanem azért, hogy harcoljon. *Világos célja az volt, hogy a törököt minél távolabb szorítsa Kanizsától s ilymódon minél több puszta falut benépesíten a kanizsai vártartományban.* Tudnunk kell ugyanis, hogy Szigetvár elfoglalása után Kanizsa vidéke is elnéptelenedett. Sőt magának Kanizsának is alig volt lakója. A jobbágyok természetesen csak az esetben költöztek vissza, ha tudták, hogy van ember, ki megvédi őket a török ellen. S kiben bízhattak jobban, mint Thúry Györgyben?

Hogy Thúry György mindig jobban és jobban visszaszorította a törököt, azzal nemcsak Kanizsát biztosította, de egyúttal az örökösi tartományokat is védte. Míg ő élt, a Kanizsa folyón nem is mert a török átkelni. Az egykorú krónikások tehát méltán magasztalják Thúryt s joggal írják, hogy míg élt, ő védte Steierországot is.

Alighogy a hivatalát elfoglalta, a Pécs és Szigetvár körül fekvő falvakat fölszólította, hogy ezentúl Kanizsának szolgáljanak s az adót is oda fizessék! Ha pedig erre nem volnának hajlandók, fegyverrel kényszeríti majd őket az adózásra.

A török természetesen zokon vette Thúry e hatalmaskodását. Mehemet nagyvezér Thúry levelét átadta a konstantinápolyi császári rezidensnek s a nagy sérelem orvoslását sürgette. Szerinte ugyanis e falvakat a szultán fegyverrel foglalta el.¹⁸²⁾

¹⁸²⁾ Cs. és kir. állami ltr. Turcica: Albert de Wys Konstantinápolyból 1568. máj. 11. (Allatae fuerunt his diebus ad hanc portám et per illus-

Még mielőtt Bécsbe ért volna a Thúry ellen szóló panasz, a haditanács erősen meghagyta Thúrynak, hogy a töröknek hagyjon békét!

Könnyű volt Bécsből az efféle parancsokat kibocsátani! Ám ha Thúry veszeg ült, akkor meg a törökök támadtak. Ő maga jelenti Bécsbe, hogy a törökök nem tartják meg a fri-gyet s folyton portyáznak.¹⁸³⁾ Ezért neki folyton a nyeregen kell ülnie. Pedig a várban is elég baja van; mert a németek kapitánya nem akar neki engedelmeskedni!

A szomszéd törökök közül leggyakrabban a szigetváriak nyugtalanították Thúryt. De hát hamar elvette a kedvüket! A szigetvári békét ugyanis, mikor rablástra indult volna, nemcsak megverte, de el is fogta.¹⁸⁴⁾ Ily módon egyik fö-ellenségétől szabadult meg. Nagy meglepetésére azonban Bécsből nem elismerést, hanem dorgálást kapott ezért. Őfelsége azonkívül meghagyta neki, hogy a békét bocsássa szabadon; mert az elfogatása békesség idején történt.

A bécsi udvar még azt sem vette figyelembe, hogy a támadó ezúttal nem Thúry, hanem a szigeti bég volt.

Amint a harcot, úgy a bajviadalokat is erősen tiltották. Az 1567. évi békétárgyalásokba is bevették a kopjatörések és a bajviadalok tilalmát. A végbeli kapitányok azonban ezzel vajmi keveset törödtek! Ha a viadal híre nem jutott el Bécsbe, akkor szép csöndesen kiszolgáltatták azt. Ha pedig oda fönt megtudták,

trissimum. Mehemetum mihi exhibitae literae quaedam Georgii Thúry, copitanei Canisiensis etc.)

¹⁸³⁾ Hadi levélt. Registr. Prothokoll, 1568. január.

¹⁸⁴⁾ Hadi ltr. 1568. márc. Kriegsartbs-Prothokoll.

akkor egy ideig ide-oda irkálgettak s végül mégis csak végbement a viadal. Thury ekkor már az ország első bajvívója volt, kinek híre még a külföldön is elterjedt. Istvánffy említi, hogy egy hatalma serejű török (Koralikos) csak azért jött Mesopotamiából hazánkba, hogy a nagy Thúry Györggyel bajt vívjon. Sok török fővitéz csak azért gyakorolta magát a vívásban és a kopjatörésben, hogy majdan Thúryval bajt vívhasson. Dicsőség és megtiszteltetés volt ez minden török vitézre, még ha a szentmihály-lován hozták is őt vissza! És Thúry mindenkor örömet tört kúpját a nevesebb török vitézekkel. A halálos bajra szóló kihívást sein utasította vissza. Hiszen ő tudta legjobban, hogy nincs oly török vitéz, aki őt a nyeregből ki tudná vetni! Nem is győzte le őt soha senki sem a bajviadalban, sem a kopjatörésben.

Thúrynak régi szokása volt, hogy ha valamelyik török végházba új bég vagy basa jött, azt szép barátságos levélben mindenkor hívta. Így tett ő Kanizsán is. Sajnos, ezekről a bajviadalokról alig maradt ránk írott emlék. A vitézek jobbára titokban vívtak meg s így nem kürtőitek világgá. Maga Thúry György sohasem dicsekedett bajviadalaival s még magán leveleiben sem emlékezik meg azokról. Imitt-amott azonban mégis akad kortársainak letele, amely szóvá teszi az o enemű küzdelmeit. Ebből aztán világosan látjuk, hogy Thúry Kanizsán is a régi móddal élt s nemcsak maga tört szívesen kúpját, de a vitézeit is buzdította erre.

Az 1568. évben is többen készültek bajviadalra, a többi közt maga Thury György is. Ő a székesfehérvári új béggel akart megvívni. A viadalra már a napot is kitűzték, mikor

Enyinghi Török Ferenc főkapitány a császár őfelsége hatalmával megparancsolta, hogy sem a baj viadalt, sem a köp ja törést nem szabad megtartani. Így állván a dolog, Thúry megírta a bégnek, hogy halassa el a viadalt. Csányi Ákos azonban — kitől Thúry tanácsot kért — azt monda, hogy már késő a dolgot visszavonni vagy elhalasztani; mert úgy a bégnek, mint Deli Ferhátnak már napot tűztek ki a viadalra. „Thúry a bégnek — írja Csányi — azt a választ tette, hogy ü annak semmi napot nem hagy. Valamikor el akar jönni ide Kanizsa alá, mindenkor készen találja őt. De haddal ide ne jöjjön; senki nem bántja, szabadon jöhet. Aztán néhány nappal is még megírta az bégnek, hogy az jövendő péntek legyen napja, mely napra ide, Kanizsa alá jöjjön. Azt is megírta az bégnek, hogy akkor egy kopját törjön vele, miért hogy ő is mostan ment az bégségre, ez is (Thúry) az hadnagyságra”... „Immár — írja Csányi — semmi bizonyosat nem tudok, eljő-e az török az napra, vagy nem; még semmi válasza nem jött; miért hogy az volt híre, hogy nagyságod (Nádasdyné) szolgái ötven lóval jönnek az baj viadalra. Ehhez képest azon is kérte Thúry uram, hogy én írnék nagyságodnak, hogy nagyságod boesátná alá az nagyságod szolgáit. A bajviadalknak — írja Csányi — végbe kell menni; mert Thurynak az ő leveléhez képest ki kell mennie. Ezt őfelsége sem akadályozhatja meg. Mivel Deli Ferhát is kihívta Csokonayt, neki is ki kell mennie. Szél Gáspár felől — folytatta Csányi — én nem hallottam semmi emlékezetet, hogy valamely török írt volna, sem az bég. Kerty Gergely urannak tudom írt vala még az nyárba egy török. Kristóf uram rabja vala ez, kinek ugyanakkor

Kerty urain választ tett vala. Az időtől az török sem izent volna. Nem sok idő múlva írt volt Kerty uram Thúry uramnak, kit Thúry uram megérvén, mondják, hogy nevette. Mit írt volt, nem tudom. Egy gyalog török küldött volt Thúry uramnak egy szál tollat, hogy az ittvaló gyalogok közül ha ki vele meg akar vívni, annak adja az tollat. Egy Bissey Péter vagyon, ki Sziget veszésébe foglyá esett vdit, az vette el az tollat. Ez kettőnek értettem bizonyos bajviadalokat.^{“185)}

Hogyan és miként folytak le a bajviadalok, nem tudjuk. Az ilyesmit ugyanis a tiltó rendeletek miatt titokban szokták tartani. Ám bizonyos dolog, hogy Thúry György — bármin! tiltották is — évről-évre rendezett csoporthas bajviadalokat. Az 1570. évben például Istvánffy Miklós írja Batthyány Boldizsárnak: „Az terek az elmúlt pénteken itt Kanizsán voltak; bajt vívtak és kopját törtek.^{“186)} A Thúry György haláláról szóló versesmunka is megemlíti, hogy a nagy hős még halála előtt is résztvett a bajviadalokban és a kopjatörésekben, írván a törökökről:

Először kopját törni jövének.
Útközben sokan ott elveszének.
Ük akkoron semmit ott nem nyerének,
Szégyenökre megint haza ménének.

Az efféle bajviadalok és kopjatörések abban az időben csak mulatságszámba mentek. Vitézi

¹⁸⁵⁾ Országos ltr. Nádaszdaqady lev. 1568. Szent Fábián- és Sebestyén-nap estéjén, Kanizsán. (Csányi Ákos Kanizsai Orsikához.)

¹⁸⁶⁾ Batthyány herceg levélt. Missiles, 1570. nov. 80.

gyönyörűségnek tartották, amikor sok híres és próbált katona jelenlétében megvívhattak ellenfelükkel. Azonban az ilyen gyönyörűséghez nem jutottak oly gyakran, mint a mezei harcokhoz. Kanizsának nagy vidéke volt s a töröknek állandóan Kanizsára fájt a foga; mert hiszen ez az erősség állta útját nyugat felé. Portyázott is állandóan. Hol itt, hol amott jelent meg egy-egy csata népe s Thúrynak folyton résen kellett lennie. Nem kicsiny dolog volt ez; mert őkigyeleme nemcsak Kanizsának, hanem a Balaton, Drávára és Mura közt fekvő egész vidéknek főkapitánya volt.¹⁸⁷⁾

Szokásuk volt a mieinknek is, meg a törököknek is, hogy a vitás területeken, egy-egy elhagyott templomból vagy toronyból hirtelen (gyakran néhány óra alatt) kastélyt építettek. Azaz, hogy az illető épületet palánkkal vették körül s belé hamarosan őrséget vetettek. Thúry például Keresztúrott vette így körül a düledező templomot és Iszabor-ban épített egy kastélyt. A török viszont Marcaliban próbált kastélyt emelni. Mikor azonban az épületfát kezdé oda-hordani, az éber Thúry már értesült a dologról. Mivel az ilyen építést minden nagyobb fegyveres erő tartotta szemmel, Thúry azonnal írt Batthyány Boldizsárnak, Zrínyi Györgynek, Petheő Ambrusnak és Bánffynak s Romárba hívta őket, hogy a török várépítését együttesen megakadályozzák.¹⁸⁸⁾

¹⁸⁷⁾ Miksa király így ír Thúrynak: „Ad supremum capitaneum nostrum in Kanisa et intra lacum Balaton, Mura et Dravum, egregium Georgium Thúry“ (Benignae Resolutiones, Orsz. ltr. 1571.) Ugyanaz volt a címe elődjének: Tahy Ferencnek is.

¹⁸⁹⁾ Körmendy-Batthyány levélt. Missiles 1568 április 15. Ugyanitt van Thúrynak Petheő Péter al-

Petheő Ambrusnak az özvegy nádorispánné kapitányának megírta, hogy kétfelől is biztos a hír a török tervéről. Egyik embere szemivel láta, hogy a törökök a palánkfal Marcaliban kezdték hányni. Akik csatán kint voltak, azoic is szemükkel látták, hogy az elmúlt éjjel Osztopánt hálta a török had s palánkfája szekereken volt. A szegénység védelmére — írja Thúry — mindenjunknak Komárba kéne gyűlnünk. „*Én ím elindulok Komárba, hogy szolgálnánk Istenünknek, azután az keresztenységnek!*”¹⁸⁹⁾

Az 1568. év állandóan ilyen küzdelmekkel telt el. A török, Thúry ellenállása miatt, egy talpalatnyit sem hódíthatott, sőt számos hódoltsági falut elveszített.¹⁹⁰⁾ Nem csoda hát, hogy török részről állandó volt a panasz Thúry ellen. S mivel az efféle panaszkodással semmiré sem mentek, a porta Ibrahim nevű követével Thúry Györgynek az elmozdítását követelte.¹⁹¹⁾ Ezt a

ispánhoz írt levele ez ügyben 1568 nagy csütörtökön. „*Ím — írja Thúry — én is indulok, ne talán az Isten az hitván népet megrettentené és el hadnák a csinálást.*”

¹⁸⁹⁾ Orsz. ltr. Nádasdy level. 1568. feria quinta ante parascev.

¹⁹⁰⁾ Thúry György 1568. április 25-én jelenti, hogy a törökök nagy számmal Kanizsára jöttek, de „*nostri statim consecuti, proflig-arunt illos; agam unum et vexillum ceperunt*”. (Cs. és kir. állami ltr. Turcica.)

¹⁹¹⁾ Dispacci di Germania (Venetianische Depeschen vom Kaiserhofe, III. köt. 397—409. 1. — Verancsics 1567 dec. 27-én Konstantinápolyból írja, hogy a török szeme Szigetvár elfoglalása óta állandóan Kanizsán és Egeren van. Csak ez a két vár veszélyezteti immár az ő teljes hatalmukat. (Cs. és kir. áll. ltr. Turcica, követi jelentés.)

követelést azonban a bécsi udvar visszautasította. Pedig Thúry ellen német részről is erősen panaszkodtak. A Kanizsán lévő német őrség kapitánya egyenrangúnak tartván magát Thúryval, nem engedelmeskedett neki. Thúry azonban nem az az ember volt, aki ilyesmit elnézett. Tehát kényszerítette a kapitányt az engedelmességre. Tudjuk jól, hogy végházainkban a német katonák nagyobb fizetést kaptak, mint a magyarok s amellett nekik még ingyen élelem is járt. Thúry Kanizsán ezt az egyenlőtlenséget is megszüntette s a Kanizsára küldött proviantból annyit juttatott magyar katonáinak, amennyit a németek húztak. Ez a merész újítás mód nélkül bántotta a kanizsai német őrséget. De hiába írta egyik folyamodását a másik után Bécsbe, Thúry nem engedett! Végre is meg kellett nyugodniok a változhatatlanban.¹⁹²⁾ Nem tudjuk, nem ezen ügyben kellett-e Thúrynak ez év őszén Bécsbe mennie! Batthyány Boldizsárnak írják 1568. okt. 14-én: „Thúry György mind feleségestől fel jő Keszibe. Ha félelmes volna, hiszem, hogy helyén ülne. Bécsbe akar fölmenni“.¹⁹³⁾

A következő, 1569. év ugyanúgy múlt el, mint az előző. Thúry küzdött a törökkel, erősítette Kanizsát s fékentartotta a nyugtalankodó és engedetlen őrséget. Mivel a budai basa ismét bevádolta őt, hogy nem tartja meg a frigyet: Bécsből ismét kérdőre vonták őt. Pedig maga Thúry jelentette Bécsbe, hogy a törökök Móric-

¹⁹²⁾ Hadi levélt. Kriegeraths-Prothokoll 1568. Itt vannak Thúry fölterjesztései is a németek követelése ellen.

¹⁹³⁾ Körméndy—Batthyány levélt. Missiles, Sárvár, 1568. okt. 14.

helyt és Csákánt megtámadták.¹⁹⁴⁾ Azzal is vádolták őt, hogy az élelem kiosztásában előnyben részesít a magyar katonákat. Nagyon rossz néven vette Thúry azt is, hogy a hírhedt Takaró Mihályt 50 lóval Kanizsára, helyezték.

Mivel Kanizsát a környéke nem bírta élelmezni, ha a hadikormány nem gondoskodott proviantról, a katonaság éhezett. Ilyenkor Thúry a maga lovassait küldé ki élelem és abrak szerzésére. Emiatt aztán a szomszéd nagybirtokosok emeltek ellené panaszt. Így például június havában Archo Julia grófné. Valamivel későbben Batthyány Ferencné írja: „Thúry György küldött ki Kanizsáról ötven lovast élést hajtani. Engem igen szorgalmaztak az élés dolgából.¹⁹⁵⁾ Majd Zala megye állott elő különféle sérelemmel. Azt természetesen a panaszokodók nem vették figyelembe, hogy Kanizsa egész vidékét az ott való őrség védelmezi s hogy ennek az őrségnek élelemre és ruházatra is van szüksége.

Ezek a viszonyok mód nélkül elkeserítették Thúryt. Ezért 1569. július 18-án elbocsátását kérte. Mivel nemsokára Bécsben találjuk őt,¹⁹⁵⁾ itt bizonyára ismét maradásra bírták őt üres ígéretekkel. Hogy ez csakugyan úgy volt, Thúry György hamar megtapasztalta. Az 1570. év ugyanis annyi bajjal, annyi kellemetlenséggel járt rá nézve, hogy Kanizsán maradását méltán megbánhatta. Az ígért fizetés elmaradt s az élelmezésről is megfeledkeztek s így Kani-

¹⁹⁴⁾ Hadi ltr. 1569. június 22. után.

¹⁹⁵⁾ Körmendy—Batthyány ltr. Missiles, 1569. okt. 5. (Batthyány Boldizsárhoz.)

¹⁹⁶⁾ Hadi ltr. Regist. 1569. aug. 8. „D. Thúry Georgen würdet erlaubt hieher zu reisen“.

zsán a nyomorúság elviselhetetlenné lett. A gabonahiány a Dunántúl általános volt. A kanizsai Proviantverwalter jelenti Bécsbe, hogy Bánffy László emberei nem is korpából, hanem a fák héjából sütnék kenyérformát s éltük veszedelmével ezt eszik. Ketten már meghaltak közülök s húszán éhezve düllöngnek.¹⁹⁷⁾

A hivatalos jelentések szerint gabonát ekkor csak a törökötől lehetett vásárolni. A kanizsai őrség részére bort pedig Regensburgban vettek; mert Kanizsa vidékén nem volt kapható.¹⁹⁸⁾ Pedig Kanizsán nemcsak a katonaságot kellett élelmezni, hanem a vár építésén dolgozó munkásokat is. Ez pedig nem kicsiny dollog volt; mert a munkások egész serege dolgozott ott. Az építést még 1568-ban kezdték meg Poppendorf Ferenc vezetése alatt.¹⁹⁹⁾ A nevezett évben Vas és Zala megyék 2022 embert és 160 szekeret állítottak he s ezek mindegyike 12 napon át dolgozott. Ezen robot-munka három hónig tartott. Az örökök tartományokból 400 munkást hoztak Kanizsára. Az épületanyagot Leobenból és Bécsből szállították Kanizsára. Az 1569-ben a mocsáron át vezetendő hídon 500 stájerországi munkás dolgozott. Mivel a pénz elfogyott, ez év végén megszűnt a munka s még a következő évben sem folytatták.

A vár magyar módra, fából és földből épült. A tervekbe Thúry György is beleszól. A Schwendi-bástya nem készült el teljesen. A

¹⁹⁷⁾ Köz. pénz. ltr. Hung. 14357. faec. Bericht des Proviantverwalters, Kanizsa, 1570. febr. 24.

¹⁹⁸⁾ U. o.

¹⁹⁹⁾ Frau von Poppendorf obrister Paukommis-sar zu Kanisa.

Salben-bástyához csak hozzáfogtak.²⁰⁰⁾ A régi palánk több helyen nyitva állt, több helyen pedig beomlott.²⁰¹⁾

Ilyen félig beomlott és nyilt palánkot kellett Thúrynak éhező és fizetetten maroknyi népével védelmeznie! S vele szemben mindég harcra készen állottak a szigeti, a koppányi, a fehérvári és a simontornyai bégek jól fizetett s nagyszámú csapatai. S ezek a csapatok hol itt, hol amott portyázgattak s a szegény Thúry György alig másfélszáz lovast tudott csak ellenök vezetni! Ha mind ez állapotot szemügyre vesszük, csak akor látjuk igazában, minő emberfölötti teher és felelősség nehezedett Thúry György vallaira. S ha ő még ily viszonyok között is meg! tudta tartani Kanizsát s meg bírta védeni vidékét a behódoltatástól, akkor megértjük azokat a szokatlan magasztalásokat, mikkel az egykori írók elhalmozták őt. De megértjük egyúttal azt is, miért igyekezett Thúry György a kanizsai főkapitányságtól mindenáron megszabadulni. A legveszedelmesebb, a legrosszabbul ellátott és épülőfélben lévő végház nem volt alkalmas arra, hogy nagyobb dolgokat vihessen ott végbe. Hogy muníciót, élelmet s fizetést kaphasson, arra vajmi kevés kilátása volt. Éhező katonái egymásután hagyták ott Kanizsát. Mihez fogjon, kiben bízzék? Maga sem tudta. Pedig rátermettségét, tehetségét s megbízhatóságát maga az udvar is ismerte, de nem tett semmit, hogy Thúry megfelelő állást kap-

²⁰⁰⁾ U. o. Schütling kanizsai Bauschreiber jelen tése a haditanácschoz.

²⁰¹⁾ IT. o. 14359. f. 1570.: „Der alle Zaum oder Waal offen und plos, auch zum Theii noch an etlichen Orthen einfallen“ etc.

hasson. Pedig épp ezidőben írta volt Károly főherceg a királynak, hogy Magyarországban a parancsnoki állásokat *idegenekkel* töltik *be*, ami a magyar nemzetben nagy elkeseredést, zúgolódást, az uralkodótól való elidegenedést kelt. Ajánlja, hogy a magasabb katonai tisztségeket Mágochyra, Thúry Györgyre, Majthényi Lászlóra és Pálffy Tamásra bízzák, akik mindenjában jól ismert hires vélezek s derék emberek.²⁰²⁾

Mivel az örökösi tartományoknak az érdekében nagyon is fontos volt, hogy Thúry Kanizsán maradjon, a király hallani sem akart az ő elhelyezéséről. Thúry tehát — habár kellettelenül — az 1570. évet is Kanizsán küzdötte át. Már az év tavaszán egész csomó levelet és folyamodást bocsátott Bécsbe, élelmet és muníciót sürgetvén. April 19-én már a kanizsai őrséget szorongató nagy éhségről ír jelenést.^{203..1)}

Mindezen kérése, könyörgése és követelése siket fülre talált Bécsben. E bajhoz járult, hogy a török már május havában megkezdte a harcot. E hóban jelenti Thúry azt is, hogy a törökök Segesden építkezni akarnak.²⁰⁴⁾ A pécsiek is összegyűlték, hogy ő ellene kastélyt építsenek. Júliusban a törökök már Kanizsa alatt is megjelentek s a még meg nem hódolt falvakat igyekeztek meghódolattni. De, mint Thúry jelenté — ez nem sikerült nekik; mert ő szét-

²⁰²⁾ Nemzeti Múzeum Kézirattára. 1570. okt. 28. Károly főherceg Miksa királyhoz.

²⁰³⁾ Hadi ltr. Exped. 1570. ápril 19. „Thúry Georg von dem grossen Hunger in Kanica.“

²⁰⁴⁾ U. o.

verte őket.²⁰⁵⁾ Szeptemberben azonban a törökök újult erővel kezdték meg a hódoltatást. Thúry szeptember 30-án jelenti, hogy ismét szétverte őket. Október hóban megismételték a támadást, de ezúttal is eredmény nélkül.

Amint Thúry e jelentéseiből láthatjuk, mindenig a török volt a támadó, a király mégis megintette őt s szigorúan meghagyta néki, hogy tartsa meg a frigyet s maradjon békességen.

Elismerés helyett tehát dorgálás volt ismét a része. Csoda-e aztán, hogy teljesen elvesztő a kedvét? Október havában tehát írásban ki-jelenté, hogy tovább nem marad Kanizsán.²⁰⁶⁾

Az ország érdekében nagy kár volt, hogy Thúry ezúttal is engedte magát üres ígéretekkel maradásra bírni. December havában azonban fölment Bécsbe, hogy személyesen adja elő a kanizsai kétségebesett állapotokat. Ez sern használt semmit. Beck Jeromos, akit a vég-házak vizsgálatára küldtek alá, őfelségének azt jelentette, hogy mindenütt nagy a nyomorúság a fizetetlenség miatt. A szegény katonák kimondhatatlanul sokat szenvednek. *Különösen Kanizsán.*²⁰⁷⁾ Az 1571. február 16-án — Isten a megmondhatója hányadszor, Thúry is írt a királynak. „Sokszor írtam már — úgymond

²⁰⁵⁾ U. o. 1570. aug. 26.

²⁰⁶⁾ U. o. 1570. akt. 14. Georg Thúry schreibt, dass die Türken Isztabor angriffen; dass er in Kanisa langer nit bleiben will. — Érdemes megemlítenünk, hogy Thúry György épp ekkor kapott Bécsből parancsot, amelyben meghagyták neki, hogy alkudozzék katonáival a zsoldról való lemondás ügyében! (Köz. pénz. ltr. Elenehus, 1570. okt.)

²⁰⁷⁾ Köz. pénz. ltr. 1571. márc. 20.

a nyomorult kanizsai katonák ügyében. Könyörögtem, hogy segítsenek a szegényeken. Kifejtettem, mily nehéz itt az élet. Nincs ennél drágább hely az egész országban. minden két-szer oly drága, mint másutt. Legalább valami kis kölcsönnel segítenék meg a szegény hadi népet!“²⁰⁸⁾

Thúry főkapitány engedőimével a kanizsai német gyalogosok Martin Lénárdot választották föl, hogy Bécsben előadja panaszaikat. Ezenkívül őfelségének is írtak. „Kimonduhatatlan nyomorúságunk miatt — írják — panaszoktunk Károly főhercegnek. Idáig egy betűnyi választ sem kaptunk; pedig már *csak három napra való élelem van a várban!* Semmi vigasz, semmi remény nincs már számunkra. Kanizsa nem oly vár, mint Győr és Komárom, hová vizen és szárazon könnyen lehet vinni bármit. Itt az ellenség éjjel-nappal a nyakunkon van! Segítsenek rajtunk; mert tovább nem bírjuk a nyomort“²⁰⁹⁾ Thúry Györgynek és katonáinak kétségebe esett jajkiáltásai nem hatották meg sem a királyt, sem a kamarát. Napról-napra özönével jöttek az ilyenek Magyarország vég-házaiból s annyira megszokták már azokat, hogy minden lelkifurdalás nélkül „ad acta“ helyezték.

A kanizsaiaknak pénz, élelem és muníció helyett Otto Heinrich von Puchaim haditanácsost

²⁰⁸⁾ U. o. Kanizsa, 1571. febr. 16. Előzőleg január 8-án könyörgött fizetésért és élelemért őfelségéhez és külön Salm generálishoz. Levelében megírja, hogy a nagy nyomorúság miatt szöknek a katonái.

²⁰⁹⁾ U. o. Kanizsa, 1571. febr. 17. Ugyanitt van Hanns Perent von Pertin német kapitánynak a levele Kanizsáról.

küldték le körültekintés céljából. Az ő jelen tése szerint Kanizsa vidékén tavaly nem termett gabona s nem is kapható sehol. De Thúry főkapitány azt mondja, hogy ha sürgősen 4—5000 forintot küldenének neki, bizalmas embereivel néhány száz köblöt vásárolthat a törökötől. A törökönél a gabona köblit 150—160 magyar fennigért vesztegetik.²¹⁰⁾

„A kanizsai palánk nyitva van — írja Puchaim — s több helyén bedölt s ha nem gondoskodnak az építésről, napról-napra nagyobb leszen a kár.“

Néhány nappal későbben azt írja Puchaim, hogy míg Kanizsán volt, a török közeledése miatt kétszer trombitáltak lármát; de ő száz gyengén fölszerelt huszárnál többet nem látott, pedig négy száznak kellene lenni. Darabontot is csak 90-et látott négy száz helyett. A várban 325 német katona helyett csak 290 van. A többi elszökött vagy beteg. Thúry szerint a lovasok egy részét élelem szerzésére küldte ki.

„Kanizsa — írja Puchaim — nagy veszedelmen forog. Az éhség miatt a katonák szöknak. A német gyalogosok az utóbbi négy héten a kenyéradagnak már csak a felét kapták. De mivel a gabona elfogyott, ezért ennyit sem kapnak. Az éhség elől tehát minden elszöknek. Élelem és fizetés kell ide, máskülönben minden veszve van. Mivel a csekélyszámú őrség naponkint fogy, 150 magyar gyalogost kellene idevetni Györből. De még ezzel sincs a bajon segítve. *Pedig Kanizsától függ Ausztria és Stájerország sorsa!* Most a legnagyobb és a legégetőbb veszedelem fenyegeti! Poppendorf

²¹⁰⁾ U. o. 1571. márc. 16. Kanizsa.

sietve jöjjön le az építkezés folytatására. Pénz nélkül azonban ő is hiába jön.²¹¹⁾

Íme, ilyen állapotok voltak Magyarország egyik legfontosabb végházában. S ha még csak hazánk sorsa függött volna e végháztól! De hisz Stájerország és Ausztria felé is szabad útat nyer a török, ha Kanizsa a kezére kerül. S a király és kormányszékei még sem tettek semmit Kanizsa érdekében. Csak mikor szegény Thúry György legjobb vitézeivel együtt elesett, akkor kaptak észbe s akkor küldtek pénzt és katonát Kanizsára.

Valóban igazat keli adnunk Thúry György lantosának, aki: „*Az vitéz Thúry György haláláról*” szóló énekben nyíltan megmondja, hogy vitéz gázdájának vesztét a királynak köszönhetjük. Őfelsége ugyanis szerinte a hadinépet nem fizette s a magyar vitézlőrendet nem szerette. Pedig tudott dolog volt, hogy Kanizsa mellett Pécssett, Simontornyán, Szigetvárott, Koppányiján, Berzencén és Segesdben minő jéles és szépszámú török őrség van állandóan. És hozzá még:

Ezek mindenkoron szép szerrel vannak,
Mert fizetések nézik megadatnak.
Az török császárnak híven szolgálnak,
És az hová mennek, vigan nyargalnak.

Ennyi török ellen számításba sem jöhettet a maroknyi kanizsai őrség, amely még hozzá rongyokban csühődő, éhező és fizetetten nép volt s csak a nagyszívű Thúry tudta őket még úgy, ahogy összetartani. Ez a hős adott lelket beléjük példájával és hitével. S bár érezte,

²¹¹⁾ U. o. Deeretuin Imper. in eonsilio bellico etc. 1571. márc. 23.

hogy parányi serege nem bír a törökkel, Istenebe helyezé bizalmát s kész volt nemzetéért vérét ontani. Utolsó órájában is arra gondolt, hogy Istene megbocsátja a nemzet bűneit, látván az ártatlanok mód nélkül való szenvedését. Lantosa, aki utolsó óráiban is mellette volt, ily szókat ad az ajkára:

Uram, Uram! seregöknek Istene!
Megharagudtál az te népeidre.
Tekints mostan ez nyomorult nemzetre.
És fordítsd haragodat kegyelemre.

Én érettök nem szánom életümet,
Kiontani mai napon vörömet,
Letaglani szegényükért testümet,
Érettök közikbe viszöm fejömet.

Csak te vagy, Uram, az én bátorságom,
Az ellenség ellen az én pajzsom,
Ha kevesek vagyunk, te benned bízom,
Hogy az te nevedben okét megbírom!

A veszedelem, amely Thúry Györgyöt és hős lovasságát érte, 1571. ápril 2-án történt. Mivel az egykorú történetírók egymástól eltérően adák elő ez eseményt, a hivatalos jelentések alapján ismertetjük e szomorú, de lélekemelő halálküdelmet.

Ha valaki, úgy Thúry György ugyancsak ismerte a törökök lesvetéseit, leshárításait s csalóka harcmódjának minden csinját-bínját. És annyi jó vitézünkkel egyetemben mégis áldozata lett ő is a törökök ravaszságának. Mindent megkísérlettek ezek, hogy Thúry Györgytől szabaduljanak.²¹²⁾ Sok jó török vitéz

²¹²⁾ Lantosa írja: „Sokféle fortélyt ebbe gondának, kivel az jó vitéznek árthatnának.“

törte azon a fejét, mint foghatná el élve Thúry Györgyöt. Hiszen minden török tiszt tudta, hogy ez esetben hazájában örök hírré és dicsőségre teszen szert. És úgy tél víz idején ugyancsak kovácsolgatták a terveket. Hogy a vállalkozási kedv még jobban fölébredjen köztük, maga a szultán is ígéretekkel telt levélben bíztatta őket. A Kanizsa körül fekvő török végházak tisztjei jól tudták, hogy Kanizsa palánk-jai düledezőfélben vannak s hogy magában a várban a kevés és fizetetlen katonaság élelem és ruha nélkül szűkölködik. Elérkezettnek lát-ták tehát az időt Thúry György megtámadására. Olyan időre tűzték ki a támadást, mikor még jórészt vizes hó borítá a földket s amikor a bevett szokás szerint a törökök harcolni nem szoktak. A török támadás tervezője Ali szigetvári bég volt, aki természetesen a szomszéd török békéket is beavatta a támadás titkába. Forgách Ferenc szerint a szigetvári bég levelekben és titkos kémjei segítségével többször tudtára adta Thúry Györgynek, hogy ő kereszteny szülők gyermeke és legfőbb kívánsága, hogy újra e hitnek követője lehessen. A ravasz török addig írogatott s addig küldözgette embereit Thúryhoz, míg végre ez hitelt adott neki. Thúry értesítette a dologról Miksa királyt is, aki helyeselte a béggel való egyezkedést. A szigeti bég ezután napot tűzött ki a találkozásra. Az egyezség szerint ő előbb leölette volna a szigeti őrséget, aztán hűségesküt tett volna Miksának. Forgách szerint Thúry csakugyan megjelent a kitűzött helyen, ahol aztán a törökök körülfogták és megölték.²¹³⁾

²¹³⁾ 520. 1. „Qua de causa Turcicus praefectus Zigeniensis dolum machinatur. Etenim secretissimis

A hős Forgách Simon mindenre azt a megjegyzést tette, hogy „*ez a narratio nem igaz!*” Aztán ő maga leírja, mint történt Thúry György halála.

Mi lehetségesnek tartjuk a szigetvári bégnek Forgáchtól előadott cselhofogását; hiszen a hódoltság korában akárhányszor is megesett ilyesmi. Ez azonban semmi összefüggésben sem volt Thúry György végzetes csatájával. Ennek leírását hűségesen előadja a haláláról szóló verses munka, melyet szemtanú: Thúry György deákja írt volt. S amit e deák versekben összeírt, azt Istvánffynak és Forgách Simonnak följegyzései is megerősítik. Ezek szerint Ali bég nagy erővel kiküldé Malkucs agát, hogy a Zalaságban rablást tegyen s így a kanizsaiakat kicsalja. A török lest pedig Oroszton falu mellett az erdőben állította föl. Itt állott a fehérvári örségen kívül a szigetvári bég egész népével, valamint a koppányi és a pécsi békégek csapatai. Forgách Simon tehát hibásan írja, hogy csak a fehérvári szandsák bég hada volt ott. Maga Mehemet nagyvezér is elismeri, hogy a pécsi, koppányi, szigeti békégek csapatai is ott voltak.²¹⁴⁾ S Mehemet a törökök e támadását azzal indokolja, hogy Thúry György soha nem maradt nyugton; minden harcnak ő volt a kezdeményezője; ő minden utat megszállva tartott s mindig leskelődött.

A XVI. század szokása szerint a törökök föllállítván a deréklest, 300 lovas törököt marta-

literis et nunciis ex christianis parentibus sese ortum significare, neque quicquam magis cupere, qnam ad earn ad earn religionem verani, in qua nimirum natue sit, redire“ etc.

²¹⁴⁾ Cs. és kir. állami ltr. Turcica 1572. január 13. Mehemet nagyvezér levele a királyhoz.

lékul előre küldtek, hogy a kanizsaiakat maguk után csalják. Ez a 300 török lovas Kapor-nak felé száguldott. Thúry György az emelkedő füstből és lángból hamar észrevette, merre pusztít a török. Azonnal lóra ült s annyi csatán forgott és próbált lovasaival sietve vágatott a szegénység védelmére. Hogy váratlan meglepetés ne érje őt, a gyalogosait is kirendelő s amennyire lehetett, ezeket is lovakra költöztte. A kiinduláskor Thúry régi szokása szerint szép beszédben buzdította katonáit s „*bort köszöntött rójuk, mint jó fiaira*“. Amint a deákja írta volt:

Vígan lakik Thúry az vítézükkel,
Köszöni az bort rajok szeretöttel:
„Mikor szembe vagyunk az ellenséggel,
Adja Isten, járunk jó szerencsével.“

Thúry a rabló török csapatot hamar szétveri. A foglyokat kiszabadítván, lóhalálában üzi a menekvő török lovasságot. Hirtelen aztán (Oroszton falu mellett) szemben találja magát a törökök deréklesével.²¹⁵⁾ Az erdőből minden oldalról tódul kifelé a török. Kétségbeesett küzdelem fejlődik ki. Thúry György és vitézei erősen tartják magukat s nagy pusztítást visznek végbe az ellenség sorai közt. Már-már sikerül nekik visszanyomniok a támadókat, mikor Malkucs hatszáz pihent lovassal a hátrálok segítségére jön. A túlnyomó erő visszanyomja a mieinket a sárosvölgybe, hol a lovak szárig,

²¹⁵⁾ Thúry nem ijedt meg sohasem a nagyobb erőtől. Ez alkalommal is támadott. Íródeákja énekli róla: „*Merészsege csudálatos nagy vala; Kevés erővel sokat megver vala; Mert Isten az ő bátor-sága vala, kivel ő nagy hadat megkezd vala.*“

sőt hasig süppedtek a posványos iszapba. Thúry György lovát elvesztvén, a mocsárba esett. Páncéban lővén, csak nagynehezen gázolt ki a sárból. Vida nevű apród ja látván óra veszedelmét, a már elesett Vitéz György deák lovát viszi hozzá és segíti fölülni. Thúry György félába már a kengyelben volt, mikor a törökök körülfogták s szép szóval megadásra szólítják. A fölszólításra Thúry a pallosával közéjük vágván így kiáltott:

„Ebek engöm pórázon nem hordoztok,
Egyik helyről másikra nem hurcoltok.“

Aztán keményen harcolt a körülötte zsibongó törökök ellen. Bár több lovat s embert levágott, a törökök mégsem ölték őt meg, mert mindenáron élve akarták őt kézrekeríteni. Thúry jól tudván, mi a töröknek a célja, nehéz sisakját levető, hogy így könnyebben kapjon halálos sebet. Aztán tovább küzdött. A törökök csak lábait sebesíték meg s inait ökleldezték, hogy elesvén, megfoghassák őt. De Thúry állva maradt s Jézust kiáltván, tovább harcolt. Mivel a törökök belátták, hogy élve nem foghatják el őt, végre a fejét sebesítették meg. S a nagy hős, korának legelső vívója, végre kiadta lelkét. A törökök fejét vették s kifosztott testét otthagyták.²¹⁶⁾

Zrínyi György hallván a kanizsaiak harcát,

²¹⁶⁾ Forgách Simon írja: „Az sisakot kivetи fejéből avégre, hogy elevenen ne foghassák meg, hanem hogy az fején halálos sebek essenek. És *nagy erősen vívott mind halálig!* Végre egynéhány kópiával általöklelték. Az fején is sok sebek estek és úgy esett az földre. Így lett az jámbor, vitéz embernek halála.“

lovasságával lóhalálában sietett Thúry György megsegítésére. Kopjás hada azonban későn érkezett. Mikor Zrínyi megtalálta Thúry testét, könnyekre fakadt. Mint atyját és jótevőjét megsiratván, a holttestet csapataival Kanizsára vitette. Onnét temették azután el. Sírja fölé kupolás kápolnát emeltek, mely kápolna még 1664-ben is fönnállott. Tehát a török nem pusztította el.²¹⁷⁾ A hős sírja fölött e fölirat volt olvasható:

Quem pictura refertl Thúry ille Georgius illeest,
 Cujus adiuc pavidus nomine Turca tremit
 Hoc vultu profugos terrebat saepius hostes,
 Kanisae tutans fortiter arcis opes.
Concidit Hungáriae turris, formido Getarum,
 Heu quantum isecum roborie illa túlit
 Est aliquid proprio pátriám servare cruore
 Hic crux aeterni ncminis instar érit.
 Quem non ulla dies memori delibit ab aevo
 Hanc famam sera posteritatis habet.

Thúryval együtt a csatamezőn halt meg vagy rabbá esett a kanizsai őrség színe-java. Ujlaky Sebestyén, Thúrynak vitéz hadnagya súlyos sebekkel borítva a törökök kezébe került. A vitéz Balaskó Vince deák, Adonyi Bálint, a hős György deák stb. sok jó vitézzel egyetemben elesett.

Kanizsa asszonyai özvegyekké, gyermekéik árvákká lettek. Az egykorú följegyzések szerint nagy sírás-jajgatás volt Kanizsán. Thúry-nak özvegye s gyermekei a bánatnak és a két-

²¹⁷⁾ Cs. és kir. állami levélt. „Diarium und kurze warhafte Erzehlung, wie die Belagerung der Festung Kanisa etc. geschehen. 1664.“ E szerint Thúry sírja Kanizsától keletre feküdt és egy gömbölyű templom volt.

ségeesésnek adták magú ka t. Az özvegyről írja az elhunyt hős deákja:

Sírástól ū nem akara megszűnni:
Ha lehetne ū is kész von' meghalni,
Övele mind együtt eltemetközni,
Hogy sem immár ez világ szerint élni.

Siratták a hőst azok az ifjak is, akiket Thúry György nevelt föl s akik benne atyukat vesztették. Ezekről énekli volt deákja:

Az kiket gyermökségökből feltartott
És sokféle szerencséken hordozott.
És ū velük sok dolgokban forgódott,
Ü hozzá jók jó hírt, jó nevet adott.

Ezek csoda nagy sírást tesznek vala,
Sem éjjel, sem nappal nem szúnnek vala.
Azért immár jutának bujdosóba;
Mert elesett fejöknek koronája.

De nemcsak Kanizsán, hanem az egész országban nagy volt a gyász. Az egykorú levelek, miket az ország nagyjai váltottak egymással, alig találnak szót, mellyel a nagy veszteséget s e veszteség fölött támadt fájdalmat kellően ki-fejezhetnék. Verancsics érsek, Salm generális, Zrínyi György stb. stb. megkapó sorokban adnak kifejezést fájdalmuknak. Verancsics érsek Salm generálistól hallotta, a gyászos hírt. A többi közt aztán így írt volt: „Thúry Györgynék és annyi jó víteznek végzete annál sira- masabb ránk nézve, mivel súlyos idők kezdetén fosztattunk meg tőle. Szinte szemmel látjuk, hogy az Úristen egyetlen oly férfiút sem akar nékünk hagyni, akiben az igazi virtus ragyog. Enyinghi Török Ferenc halála után ugyanis o végekben nem volt más bizodal-

munk, mint ez a Thúry György. De dicsérjük Isten s igyekezzünk őt megbékíteni“ stb.²¹⁸⁾

Németországban külön ujságlapok siratták Thúry György halálát.²¹⁹⁾ Velence államában is nagy részvétei keltett a gyászeset. Hiszen Thiiry Györgyöt ott is jól ismerték, mert a velencei tanácsot ő tartotta volt török hírekkel.²²⁰⁾

Thúry György halála a legnagyobb csapás kétségkívül a Zalaságra volt. Itt siratták őt legjobban, mert ez a vidék egyetlen védelmezőjét vesztette el benne. Méltán írta tehát a krónikás a Zalaság községeiről: „Minden ember Thúry Györgyöt kiáltja; kicsiny s öreg mind egyaránt óhajtja!“

Hogy mit jelentett Thúry György a zalamegyieknek, azt az események hamar megmutatták. Alig egy hóval halála után Istvánffy Miklós már azt írja Batthyány Boldizsárnak: „Immár Thúry György halála után több harminckét falunál hódolt meg!“²²¹⁾

És ez a hódoltatás mindig nagyobb és na-

²¹⁸⁾ Verancsics munkái 10. köt. 182. lap. 1571. ápril 14. „Deploratissimum casum Georgii Thúry et Caniseneis praesidii intellexi“ etc. — Salm generális 1571. ápril 18-án értesítő Nádasdyt Thúry György szomorú végéről. (Orsz. ltr. Nádasdyana.) A hadiflzetőmesternek, Egidius Gnttermairnak ugyanerről szóló jelentése Kanizsán kelt ápril 18-án. (Köz. pénz. ltr. Hung. 1571.)

²¹⁹⁾ Wessel von Essen, Lorenz: Drey Klagliecher, 1571.

²²⁰⁾ Thúry György levele Oavalier velencei tanácsoshoz 1571. márc. 5. Ez volt Thúry utolsó jelentése. Ebben is híreket közöl a törökök hadimozgalmról. (Eredetije a velencei levéltárban van.)

²²¹⁾ Körmendi ltr. Missiles. 1571. május hó 13-án.

gyobb arányokat öltött. Persze a töröknek már nem kellett Thúry Györgytől tartania. Azelőtt a Kanizsa vizén sem mert átkelni; most meg már magát a kanizsai várat is kerülgette. Thúry György lantosa előre látta mindenzt s jó eleve énekelte:

Kár lön vitéz most itt nékod meghalnod;
Mert Zalaság azt bizonnyal megbánod.
Vagy hogy az földet te pusztán hagyod,
Vagy az hogy az adót nékik megadod.

Amíg a magyar végekben és városokban Thúry György halála nagy szomorúságot és ijedelmet keltett: addig a török végházakban örömlövéseket tettek s győzelmi ünnepeket ülték. A nagy hősnek levágott fejét Ali (volt kliszai bég) vitte Konstantinápolyba. A budai basa után ő volt akkor nálunk a legtekintélyesebb fő vitéz. Vele együtt mentek az elfogott kanizsai vitézek. A bevonulásnál nekik kellett vinniök a megölt magyar vitézek fejét. A követi jelentések szerint a bevonulás Konstantinápolyba nagy pompával ment végbe. Az utakat mindenütt nagy tömegek foglalták el.

Rym Károly császári rezidens június 19-én jelenti Konstantinápolyból, hogy e hó 10-én hozták ide a dicső emlékezetű Thúry Györgynak csonka és összevagdalt fejét, melyet azonban előbb összevarrtak. Vele együtt még kilenc vitéznek a fejét, tizennégy élő foglyot, három zászlót és két dobot is hoztak. A bevonulás után a nagyvezér kezébe vette Thúry György fejét; figyelmesen szemlélte és szakállát megérintette. Ezután meghagyta, hogy Thúry fejét temetés céljából elvigyék. A többi fejet a szokott helyre dobták. A rabokat pedig gályáakra vitték. Valamivel később a szultán látni ki-

vánta Thúry fejét és a dobokat. Meghagyta tehát, hogy elébe vigyék azokat.

„Mi — írja Rym — minden megtettünk, hogy Thúry György fejét visszakaphassuk s hazájába küldhessük. De fáradozásunk kárba-veszett. Fölölte csodálatos, hogy a szultán ekkor semmit sem izent nekünk s a rabokat sem hozták hozzáink kihallgatás céljából. Pedig ez mindig megesett, ha rabokat hoztak ide a végházakból. Nem tudjuk, mi lehet ennek az okai A törökök azt beszélik, hogy Thúry György 150 lovaggal és 300-nál több gyaloggal török területre ment, hogy a török adószedőket elűzze. De gyalogságát hágyra hagyván, lovasaival előre vágtatott s így a törökök les helyére jutott. Miután igen sok törököt megölt, ő maga is elesett. Thiiry tragédiájának iga-zában Arszlán aga az oka. Thúry elfogván őt, kegyetlenül bánt véle s felségednek küldte ajándékul.

Mikor a nagyvezérnél voltunk, ő megemlékezett Thúry megöletéséről. Azzal dicsekedett, hogy Isten meghallgatta őt s fogadása teljesült. Zsarnoknak és a békesség megsértőjének nevezte Thúry Györgyöt.²²²⁾

Mivel Thúry Györgyöt békesség idején ölték meg, a király elégtételt követelt. Irt is a budai basának, de ez hetykén azt felelte, hogy a dolg nem tartozik hozzá. Különben is Thúry György sokszor megsértette a frigyet s mindig ő volt a támadó s nem a török!

Hasonló esetekben rendesen ez volt a törökök válasza. Elégtételről tehát szó sem lehetett.

²²²⁾ Cs. és kir. állami ltr. Turcica, 1571. júni 19. ex Constantinopoli, Carolus de Rym és Minkuits jelentése.

Thúry Györgynek és legjobb vitézeinek a halála után a török sereg bátran bevonulhatott volna Kanizsára. A palánkok sok helyen ledőlve heverték s bent csak a kétszáz és egynéhány német gyalogos volt.²²³⁾ Szerencsére a törökök ezúttal még nem mertek Kanizsa ellen indulni. Aztán a derék Majthényi László meghallván Thúry György veszedelmét, Kis-komáromból azonnal Kanizsán termett embereivel együtt s ott is maradt, míg a király új főkapitányt nem küldött oda Bánffy Bálint személyében.²²⁴⁾

Most, hogy a szegény Thúry már nem élt, lóhalálában küldtek katonaságot, pénzt stb. Kanizsára. A vár építését is folytatni kezdték, mert, mint maga a király írta volt, az örököst tartományok életbevágó érdeke Kanizsának gyors megerősítése.²²⁵⁾ Maga Salm generális is Kanizsára sietett s április 14-én már ott is volt. Innét kérte aztán Nádasdy Tamásnét, küldene Kanizsára 100 magyar gyalogost és 50 huszárt — de minél előbb,²²⁶⁾ mert a fenyegető veszedelem és az ország érdeke kívánja Kanizsa megmentését.

²²³⁾ Gattermair fizetőmester írja ápril 18-án Kanizsáról, hogy a németek ugyancsak megrémültek. (Auch das Kriegsvolk, so nach darinnen, weil ihr Obrieter und Leutenant umbkommcn, ersehrocken und zum guten Theil krank.)

²²⁴⁾ Köz. pénz. ltr. Österreich, 16720. fase. Bánffy instructiúja 1571. júli 1-én kelt, installációja pedig szept. 20-án ment végbe.

²²⁵⁾ U. o. Prága, 1571. ápril 7. ás 18. („Uns und missem getreuen Landen und Leuten zum hechsten daran gelegen, dass Kaniseha mit ehistem befestiget werde.“)

²²⁶⁾ Orsz. ltr. Nádasdy level. 1571. ápril 18.

A haditanács is egymásután bocsátja ki a rendeletéit Kanizsa építése és fizetése ügyében. S ha elegendő pénz állt volna a kamara rendelkezésére, Kanizsa hamarosan fölépült volna.

Thúry György halála után a király megírte ugyan özvegyének, hogy árváival együtt védelmébe veszi, de ebben a védelemben nem volt sok köszönet. A király ugyanis az árvák gyámjává Thúry Benedek kapitányt, a boldogult Thúry György fivérét nevezte ki. Ez aztán folyton azon mesterkedett, hogy az özvegyet és árváit mindenükből kifossza. Forgách Simon Thúry György haláláról elmélkedvén, a többi közt ezt vetette papírra: „Holta után fizeték meg maradékinak jámbor szolgálatát, hogy Keszőt, az kastélyt, kit Maximilian császár neki adott vala, feleségétől, gyermekétől Liszty János kedvéért, ki akkor győri püspök vala és az kastély is az győri püspökséghoz való volt, azontúl elvezékel tőlök. Nem sok idő múlván az fia is: Pál, ki az császár inasi (apródjai) között vala, meghala“.

Forgách Simon ezen féljegyzéséhez némi magyarázatot kell fűznünk. Thúry György Kesző várát nem adományképen kapta s így annak visszavétele örököseire nem volt sérelem. Azonban a többi birtokát is elszedték örököseitől. S aki legfőképen zsarolta és károsította az özvegyet és az árvákat, az maga a gyám volt. A győri püspök írja 1573-ban, hogy Thúry Benedek Kesző várának és kertjének kerítését elégetté. Ami fát a jobbágyok a vár épületire hordottak, ő Pápára vitette. Azt a házat, melyet Thúry György Zányon építetett, teljesen lebonttatta s az épületanyagot elhordatta.²²⁷⁾

²²⁷⁾ Köz. pénz. ltr. Hung. 14362. fasc.

Mivel Thúry Benedek is neszéi: vette, hogy a püspök vissza akarja venni Keszo várát, arra kérte a királyt, venné meg az örökösek számára Ugod várát 10.000 frton, adja azt a Thúry örökööknek s azok aztán lemondanak Keszo váráról.

Hogy ezen kérelmének nagyobb hatása legyen, figyelmeztette öfelségét Thúry György hosszú küzdelmeire, nagy érdemeire és hősi halálára.²²⁸⁾ Thúry Benedek tehát a bátyja érdemeit használta föl arra, hogy magának javakat szerezzen. És mesterkedése jórészt eredménnyel járt. A zirci apátság javait például, melyet Thúry György 1564-ben kapott érdemei fejében, 1575-ben a király Thúry Benedeknek és feleségének: Ostffy Orosolának adta zálogba.²²⁹⁾

Thúry Benedek a Keszo várában levő ingatlanokat is a maga számára foglalta le. Az összszéírás szerint volt itt Thúry Györgynek húszonkét török rabja, köztük olyan is, akinek sarca 3000 frt volt. Arany- és ezütnemű is akadt itt. Például a hagyaték közt volt az az aranyos öregserleg, melyet a király Thúry lakodalmára küldött, aztán az a nehéz aranylánc, melyet a király a győri táborban adott Amit néki. A pénzesládában 2776 frt készpénz is volt. Aranyos atlaszruhák, aranyforgók, aranyos sisakok, fegyverderék, Dárius-kard, ezüstös pallos, felsőruhák, tolltokok stb. is akadt

²²⁸⁾ U. o. Keszovárához tartoztak ekkor a következő helységek: Bagyók, Városkesző, Keszo váralja, Csanak, Dőr, Zány, Egyházas-Kesző, Felső-Kesző és Szentmiklósfalva.

²²⁹⁾ U. o. 1575. január 28. TI ymód on Thúry Benedek 15 helységhez jutott.

tak. A majorságban pedig lábasjószág és gabonanemű volt szépen.²³⁰⁾

Thúry Benedek az ingóságokkal is úgy bánt, mintha bátyja néki hagyta volna. Az özvegynak és árváinak ugyanis semmit sem adott.

Thúry György özvegye: Hathalmy Zsófia megható folyamodásokban panaszolja el a rajta esett sok méltatlanságot. Kesző várából — írja — ki kellett költöznie s most Pápán lakik két kis árvájával idegen födél alatt. Őfelségéhez, mint az árvák és az özvegyek támogatójához fordult boldogtalan államtában. Sok nemzet tudja, ki volt az ő boldogult férje; sokan tudják, mily hősiesen áldozta föl életét szeretett hazájáért. Őfelsége nem íeledkezhetik meg a boldogultnak árváiról.²³¹⁾

Az özvegy évi 300 frt pensiót kérvén, a király azonnal elrendelte az összeg kifizetését.

A jó asszony hálásan vette Őfelségének e jósságát s meleg hangon köszönte meg. Azonban a köszönet mellett azt is megírta, hogy az őfelségétől rendelt gyám: Thúry Benedek, elvisel hetetlenné teszi az életét reá nézve. Az ő gyámsága alatt tovább élni nem akar. Arra kéri őfelségét, ruházná a gyámságot Salm-ra.²³²⁾

²³⁰⁾ „Az megholt néhai vítézlő Thúry Györgynek halála után mennyi marhája maradott, arról való regestrum Keszőben.“ (Századok 1870. 721. lap.)

²³¹⁾ Közös pénz. ltr. Hung. 1574. Hathalmy Zsófia levele őfelségéhez. Ebben írja a többi közt: „Ego quoque misera, mül to rum exemplo admonita a c animata ad clementiam majestatis veetrae caes. tanquam ad sacram anchoram in hoc meo infelici statuconfiguien. duxi“ etc.

²³²⁾ U. o. dátum nélkül. Ezenkívül Thúry Györgynak három lánya is folyamodott őfelségéhez Thúry Benedek ellen.

A király ez ügy megvizsgálására 1574. május hó 25-én commissariusokat küldött ki. Thúry Benedek e hír hallatára békés egyezséget kötött Thúry György örököseivel és becsületszávára kötelezte magát, hogy Pathona felét s a nála lévő ingóságokat visszaadja. Amit pedig nem tud visszaadni, azt megfizeti. A commissariusok Istvánffy Miklós vezetésével megérkezvén Pápára, követelték az egyezség *végre-hajtását* Thúry Benedek hosszas vonakodás után előhozott ugyan egyet-mást, rabokat, lovakat stb., de a hagyaték legnagyobb részét magánál tartotta. Hathalmy Zsófia a leltárt hozta elő s azzal bizonyította igazát. Thúry Benedek Pathonát sem adta át az özvegynek, hanem fivérével: Farkassal elfoglaltatá azt s minden elvitettet onnét.²³³⁾ így állván a dolog, Istvánffy és társai semmit sem végezhettek, tehát újabb terminust tűztek ki az örökösek és a commissariusok részére.

A kormányszékek is megsokalván a sok huza-vonát, azt ajánlották a királynak, hogy Thúry György leányainak néhány falut adómányozzon. Ez meg is történt.²³⁴⁾

Thúry Györgynek több fia és leánya volt. Fiai közül csak Pál növekedett föl, de édesapja végzete után nemsokára ő is meghalt ifjú korában. Leányai között a legidősebb Anna volt. Ez még édesatyja életében a vitézlő Ke-

²²³⁾ Istvánffy Miklós jelentése az udvari Kamarához 1575. szept. 23. (Közös pénz. ltr. Hung.).

²³⁴⁾ A három lány kapta 1574. szept. 30-án Kolos-Néma, Althi, Lovai, Kis-Keszi, Nagy-Koszi és Ekel községekben fekvő portiókat és Andrásháza, Vasréve, Gömörő stb. nevű pusztákat.

ezer Ferenchez ment nőül. A lakodalom — mellyen a királyt Majthényi László képviselte — 1571. február hó 4-én Kesző várában ment végbe.²³⁵⁾ A király szép serleget küldött a lakodalomra ajándékul.²³⁶⁾ A fiatal férj: Keczer Ferenc, nemsokára lakodalma után török rabságba esett.

Thiiry Györgynek második leánya Zsófi volt. Ezt már a gyáma adta nőül Kereszthúry Györgyhez. A lakodalom 1574. február 14-én Pápán ment végbe. A király itt is képviseltette magát.²³⁷⁾ A harmadik leány: Katalin, Marczalteőy Györgynek lett a felesége.

Meg kell még említenünk, hogy a hős Thúry Györgynek több hasonló nevű kortársa volt, akiket természetesen nem szabad véle összetévesztenünk. Ilyen volt például a Láendorfhervárott született Thúry György, aki mint kiváló költő nagy hírre tett szert. Munkái nyomtatásban is megjelentek. A másik Thúry György Debrecenben élt s neve elég sokszor

²³⁵⁾ Thúry György 1570. dec. 20-án jelenti Miksának, hogy sok rokona és tisztelője jelenlétében Anna leányát eljegyezte Keczer Ferencnek. A lakodalom 1571. febr. 4-én lesz. Kéri őfelségét, jelenjék meg a lakodalmon. Hiszen — írja Thúry — mindenemet, amim e földön van, felségednek köszönhetem. (Közös pénz. ltr. Familienakten.)

²³⁶⁾ U. o. Miksa király Majthényi Lászlóhoz. Rendeljen 100 talléron egy serleget Thúry György lányának lakodalmára, s helyettesítse a királyt ott.

²³⁷⁾ U. o. Miksa király Thúry Benedekhez 1574. febr. 3. Thúry György lányának lakodalmára 50 talléros serleget vigyen s a lakodalmán képviselje a királyt.

szerepel a városi jegyzőkönyvekben.²³⁵⁾ A harmadik Thúry György Kolozsvárott élt és szerepelt. Ez a három Thúry György azonban semmiféle rokonságban sem volt a mi hősünkkel.

²³⁵⁾ Debrecen város 1599. évi jegyzőkönyve említi nemes Thúry Györgyöt és Mihály s Ferenc nevű fiait, valamint Borbála nevű lányát (Zalánkeméni Bálintnét).

IV.

BATHRÓCZI ZOLTHAY ISTVÁN

Bathróczi Zolthay István

A hódoltság korában Magyarország volt a legkiválóbb hadiiskola. Itt állandóan folyt a harc és a vítezi versengés. A derék télen csak úgy, mint a forró nyárban hadidolgokon forgatták az emberek elméjüket. Ki bajviadalra, ki portyázásra, száguldásra vagy várszállásra készült. Egyiknek vásárütésen járt az esze, a másik fortélyos lesvetésen törte a fejét. S mindenki azon veszödött, hogy jó szerencsére akadjon s nevet szerezzen magának. Ez a vítezi hírnév volt a lovagias korban minden magyar katonának legfőbb vágya. Ezért küzdött; ezért élt-halt.

A birtokuktól elűzött nemesek amúgy is ígyverviselő emberek lévén, csakis a harcmezőn kereshették meg kenyerüket. Veszendőben ment ősi jószáguk helyébe új birtokot csakis itt szerezhettek; családjuk híret és fényét itt emelhették. Tehát mindegyikük reákelt a dologra s ígyekezett, hogy olyat tegyen, ami sorsát dülőre viszi. Nemzeti büszkeségük is erre ösztökéltetőket. Igen! Nevet, jó nevet szerezni — ez volt a sarkantyú, amely őket küzdelemre ösztökélt. Mert a jó név nagy kincs, tőke volt. Az ilyen nevet a XVI. században a magyar és a török egyaránt nagyra tartotta. Az ilyen név eszme, példa és cél volt mindeneknek, akik a végházak kenyerén éltek s akiknek az Isten fegyverükön kívül egyéb értéket nem adott.

A végházakban szolgáló nemesek állandó harcban állván a törökkel, hadiismereteiket napról-napra növeltekké. Megtanulták a magyar rendszerű palánkok és kastélyok védelmezésének a módját; ellesték a törökök harcmódjának minden titkát s mesterekké lettek a guerilla-hare minden fajában. S a hadakozásban meg nem fáradtak; mert a remény bíztatta őket, hogy elvesztett otthonukat, ősi birtokukat még visszaszerezhetik. S e küzdelmükben az izzó hazaszeretet is tüzelte őket, mely a XVI. században ugyancsak nagy erőre kapott a vég-házakban.

E mozgalmas és minden ízében magyar század igen sok jeles katonát adott hazánknak. Bőviben voltunk az olyan jeles kapitányoknak, akik a végházakban és a csatamezőn egyaránt megállották a sarat s haditudásukkal és bátor-ságukkal itt is, ott is szép sikert értek el. S ha nagyobb haderőt adnak a kardjuk alá, bizonyára még nagyobb sikert mutatnak föl. Azonban az udvarnak és a bécsi kormányszékeknek örökös bizalmatlansága és megmagyarázhatatlan idegenkedése miatt a magyar főtisztek vezéri bothoz sohasem juthattak. Sőt állandóan háttérbe szorították őket. Hiába hangoztatták a magyar tanácsosok, hogy az idegenből hozott főtisztek, akik törököt sohasem láttak, nem ismerik e hatalmas ellenség hadakozási módját. Hiába követeltek magyar vezért, semmit sem értek el. A hős Forgách Simon szerint ugyanis Bécsben hajlandók inkább minden veszve látni, mint magyarhoz fordulni tanácsért.

Pedig a XVI. század hányn jeles, sőt páratlan főtisztet adott nekünk! A Lossonczy, Zrínyi, Dobó, Szondy, Nádasdy, Batthyány, stb. névhez mennyi dicsőség fűződik! Sok nemes családunk

két századon állandóan kitűnő hadfiakat adott e szegény országnak. De azt egyikük sem érte meg, hogy az uralkodója teljes bizalommal viseltetett volna iránta. Csak arra voltak ők jók, hogy fizettemül, nyomorúság között védjék a megaggott és düledező palánkokat és kastélyokat. Szerencsére a hazaszeretetük nem engedte őket elkedvetenedni. Nemzeti büszkeségük is arra ösztökélte őket, hogy egy talpalatnyi földet se engedjenek behódoltatni. Tehát küzdöttek és szenvédtek és példát adtak a végbelieknek. Az ő egyéni lelkesedésük nemzeti eszméket és érzéseket keltett. Az ő példájuk a létert küzdő és megfogyott magyarságba erőt és lelkesedést öntött. A mi végbeli kaptányainknak köszönhetjük tehát, hogy a XVI. század végházai a magyar érzésnek és a magyar gondolkozásnak tűzhelyeivé lőnek. Ez nagy érdem! Ez igen fontos és jelentős eredmény. Emlékeznünk kell tehát azokról a jeles kaptányokról, akik e szellemet, fönnymaradásunk ezen alapkötvet megteremtették. Nagyok és nemesek voltak ők a szó szoros értelmében; mert *mi az igazi magyarság és nemesség? Nemzete ügyének szentelni életét, nemzetéért szenvendni s önmagát föláldozni!* A végbeli kaptányok életében ezt látjuk, ezt érezzük léptenyomon. Az ő szenvédésüknek, az ő örökök küzdelmeiknek és önföláldozásuknak éltető forrása a hazaszeretet volt. Ez a boldogító érzés tette rájuk nézve elviselhetővé a legsivárbabb, a legnehezebb és leghálátlanabb pályát: a nyomorult végházak védelmét s a rongyos, éhező s fizetetten őrség összetartását, ők adtak példát s az ő egyéniségükből táplálkoztak azok, akik a keserves katonakenyérre adták magukat. Az ő egyéniségük volt a szilárd cement,

mely a vitézlő rendet egy testülettel fűzte s imigyen közszelemet teremtett.

Igy állván a doleg, minden valamire való végbeli kapitányunk élete ránk nézve tanulságos, fontos és egyúttal lelkesítő is. Igen! az ő életük a mai nemzedék részére is hívogató szó; mert hiszen tőlük tanulhatjuk meg, mint kell nemzeti visszahatást, nemzeti szelemet keltenünk!

*

A XVI. századnak egyik igen kiváló, de alig ismert katonai családja volt a Zolthayak családja. A Bathróczi Zolthayak előbb bácsi, majd meg szerémi birtokosok voltak.²⁸⁹⁾ Mint ilyenek a hatalmas Kanizsai-családnak voltak familiaris-ai (szolgáló atyaíai). Kanizsai Orsika Nádasdy Tamáshoz mervén nőül, azontúl a Zolthayak csak részben szolgálták a Nádasdy-családot. A család nagyobb része ugyanis a háborús időkben ott keresett szolgálatot, ahol talált.

Zolthay András, aki a XVI. század derekán Zalavárott szolgált, több levelében megírja, minő viszonyban voltak a Zolthayak a Kanizsai-családdal. Az 1551. évben például az egyik meghalt Zolthaynak csecsemőgyermekét ajánlja eltartásra Nádasdyné Kanizsai Orsikának, mert a gyermek atya a Kanizsaiak familiaris-a volt. „Jóllehet — írja — tudja azt az Isten, hogy ti nagyságtoktul megválva senki ezt én vélem nem tehetné, hogy az én megholt,

²³⁹⁾ A középkorban Bács megyében feküdt *Zolid* község. *Batroc* ma Szerem megye sidi járásában van, de a középkorban Valkó megyében feküdt, mégpedig Morovic (ejtsd: Morovity) mellett. Ez a Morovity a középkori híres Marót vára, a Maróthyak ősi fészke.

szerelmes atyámfia gyermekeit ilyen kisded korába más ember gondviselésére és tartására adnám; mert az én éltemiglen ha az Istennek az volna kellemes, hogy koldulásommal kellene tartanom; mégis örö mest eltartanám szeretettel. *Be énnékem mind az én szerelmes atyámfia gyermekeivel ti nagyséigtokhoz vagyon minden bizodalmam. Azt bizonnyal írhatom és mondhatom, hogy mikoron az Úristen te nagyságodat ez világra hozta, akkor is az én megholt szerelmes atyámfia az te nagyságod atya és anyja szolgája volt; mind azután jámborul szolgálta nagyságtokat.* Ím az ő maradékja, az ő gyermeké ti nagyságtokra szakadott az ti nagyságtok akaratja szerint.“

Íme a familiáris rendszernek egyik érdekes vonása! A szolgálatban elhalt familiárisnak gyermekeit az ura nevelte és tartja!

Ugyanez a Zolthay András valamivel későbben azt írta Nádasdynénak, hogy őt „egynéhány atyafiai közül és egynéhány atyafiánál följebb tartotta“²⁴⁰⁾ „Kanizsai Györgyöt szolgáltuk mi — írja tovább — már mikoron fejér-vári bán volt... úgy hogy sok esztendőtől fogva az Zolthayak neve meg volt írva az Kanizsai urak regisztrumába; hanem im mostan ilyen vén koromba és nyomorúságomba hagyták ki az ti nagyságtok regisztrumából az Zolthayak nevét s az én nevemet. Mostan sem Sárvárott, sem Kanizsán, sem sehol nincsen megírás az én nevem.“

Ezután kérvekéri a nádorispánnét, ne hagyja ki az ő nevét a vár könyvéből, mert ő örö mest szolgál s halála után a két fia is Sárvárott szolgál majd. „Ne legyen — írja — az nagyságod

²⁴⁰⁾ Az „atyafi“ szón itt familiáris értendő.

registruma az Zolthay név nélkül... Egyik leányomat adtam Kaczor Imrének, kinek minden nemzete mindenkoron az Kanizsai urakat szolgálta, miért hogy Kanizsához közel laktanak... Kaczor Imrét vétetné be Kanizsára az uraim közibe hat lóval vagy öttel, amennyivel uram akaratja volna; mert lovastul, szolgástul engem megemészt... Azt pedig nagyságod ne gondolja, hogy gyermek volna az Kaczor Imre; mert higye nagyságod, hogy annyi emberséget ismerek benne, hogy egy emberrel, mind magyarral, mind törökkel öszve mer vesznie.”²⁴¹⁾

Amint e levelek és egyéb írások mutatják, a Zolthay-család nem erdélyi volt — ahogy Nagy Iván írja.

Mikor a család szerémségi és bácsi birtokait a török elfoglalta, a kor szokása szerint a fegyver fogható tagjai mind a hadiszolgálatra adták magukat s hol itt, hol amott hadakoztak. És egyetlen Zolthay sem akadt, aki ki nem tüntette magát. Küzdöttek ök tudással és lelkesedéssel hazájukért mindaddig, míg a kard ki nem hullott kezüköböl. A XVI. század derekán egyik a másik után hal hősi halált. 1564-ben már csak egyetlenegy Zolthay küzd. István volt ez, ki maga írja Zaynak: „Tudja nagyságod, hogy az Zolthay nemzetbe nincsen nagyobb énnálamnál; mert az kik voltak, meg hajtanak. Még eddig szégyent nem vallott az én nemzetem!”²⁴²⁾

Hogy hányan voltak a hősi halált halt Zolthayak, nehéz volna fölsorolnunk. De a ki-

²⁴¹⁾ Kacorlak, 1555. Vízkereszt-nap után való szerdán. (Nádasdy level. Orez. levélt.)

²⁴²⁾ Hadi levélt. 1564. márc. 3. Szendrő.

valóbbak közül említhetünk néhányat. Ilyen volt elsősorban *Zolthay Lőrinc*, a magyar könnyűháti lovasnak remekpéldánya, kitűnő bajvívó és rettenthetetlen vitéz. Lőrinc úr Várclai Pál esztergomi érsek könnyűlovasainak a hadnagya volt. Mint ilyen Nyáry Ferenc főkapitánynak ipolymenti (szálkái) győzelmében jelentékeny szerepet játszott. A többi közt e csatában a török sereg egyik főtisztjét: Húszain odabasát személyes viadalban topjával áltálverte. (1544.)

Zolthay Lőrincnek szerepét a szálkái viadalban a lantosok is megénekelték. Tinódi is megírta:

Az vitéz Zolthay Lőrinc ám ott vala,
Ki harmadmagával elől megyen vala.

Egy ideig Lőrinc úr Szondy Györggyel együtt Drégely várának kapitánya volt. Magyar szokás szerint ugyanis a XVI. század derekáig a várak és a végállások élén két egyenlő-rangú kapitány állott.²⁴³⁾

Mikor aztán megkezdődött Érsekújvár (Oláhújvár) építése, e nevezetes várnak első kapitánya a nagyhírű Zolthay Lőrinc lett.²⁴⁴⁾

Mint ilyen, nagy szerepet játszott a mátyás-földi harcokban, ö nem is a várban, hanem állandóan a mezőn lakott lovasaival. S akár kisebb, akár nagyobb török sereg portyázott a

²⁴³⁾ Az 1550. évi kimutatás szerint Drégely castellanus-ai Szondy és Zolthay voltak; mindegyiknek nyerge alatt (sub suo ordine) 10—10 lovas állott.

²⁴⁴⁾ *Gentes regiae majestatis et dominorum* című 1552. évi kimutatás szerint Zolthay Lőrinc ez évben 58 lóval szolgált. (Orsz. levélt. Lymbus, II. sorozat, 14. csomó.)

vidéken, Zolthay minden belekapott. Jó maga mondotta egy alkalommal a törököknek: „Ő ám az a Zolthay Lőrinc, aki ha törökökre akadt, azokat soha el nem bocsátotta anélkül. hogy kopjáját beléjük ne törte volna s hordjál vériukkel meg ne piroositotta volna!”²⁴⁷⁾

Hogy ez a merész kijelentés nem valami kérkedés volt, Zolthay Lőrinc sokszor megbizonyította. Az 1551. évben például négysszáz török lovas Mátyusföldét rabolta. Vezérük a híres hatvani bég: Véli volt. Mikor rabokkal és zsákmánnyal terhelten hazafelé tartottak, egyszerre szemben találták magukat Zolthay Lőrinc kilencvenhárom lovasával. Négyszáz jó török lovas ellen kilencvenhárom huszár bizony kissé kevés volt. De Zolthay nem szokta az ellenség erejét számba venni. Azonnal a törökök elé lovagolt s hangos szóval viadalra hívta őket. A fáradt török lovasoknak azonban semmi kedvük sem volt a harcra. Azt felelték Zolihaynak, hogy majd máskor megtalálják őt s most ne háborgassa az ő fáradt szomszédait. Zolthay erre más beszédet vett elő. Gyáva vénasszonynoknak, csapottas ringyóknak nevezte a törököt, akik nem mernek harcot adni. Ezt a szégyent már a törökök sem viselhették el, hadirendbe szedték magukat. Ugyanezt tette Zolthay is. Zászlója oltalmára huszonnégy jólegényt rendelvén, hetvenkilenc emberével a négysszáz török lovasra rontott. Dühös küzdelem támadt. Zolthay hétszer vágta magát keresztül a török seregen s 28-at levágott, 15-öt elfogott és sokat megsebesített. A zsákmányt és a két zászlót is elragadja a törökötől s a rabokat mind megszabadítja. A menekülő tö-

²⁴⁷⁾ Verancsics. I. kötet, 258—259. 1.

rökök közül még ötvenkét sebesült dalt ki az úton. Magát Véli béget is elfogta egy huszár.²⁴⁶⁾

Zolthay Lőrinc, a XVI. század lovagias korszakának e kimagasló alakja — amint a fönrevebb előadott eset is mutatja — nemcsak vezetni tudta katonáit, de rettenthetetlen bátor-ságával, halálmegvetésével magával is ragadta őket. Csakis így győzhetett a túlerővel szemben.

Ám azt, aki ott szokott küzdeni, ahol legnagyobb a veszedelem, hamar utói éri a balszerencse. Ez történt Zolthay Lőrincsel is. Élte legszebb korában, az egész vitézlő rend nagy bánatára nem sokkal a Bárt mellett vívott az 1552. évi kimutatásban szerepel utoljára, csata után ő is elveszett hazája számára. Neve Mikor és hol érte őt utól a halál — nem tudjuk.²⁴⁷⁾

Zolthay Lőrincsel egyidőben két Zolthay János is szerepel. Az egyik Szondy Györggyel együtt Drégely várát védelmezvén, az ostrom alatt halt meg. Kóla írja Tinódi:

Szondi ott el veszté egy vitéz szolgáját,
Jó Zolthay Jánost; meghala torony alatt.

Egy másik Zolthay Jánosról azt írják, hogy Sziget első ostromakor sok kárt vallott.²⁴⁸⁾

Vájjon ez a Zolthay János volt-e az, aki a lengyel király szolgálatában dicsőségesen harcolt a moszkoviták ellen? — nem tudjuk. Az

²⁴⁰⁾ Mindezt Verancsics püspök írta le.

²⁴⁶⁾ Zolthay Lőrincnek özvegye: *Posár Ilona* asszony 1557-ben már mint Setétkuty Farkas felesége szerepel. (Orsz. levélt. Kamarához intézett levelek.)

²⁴⁷⁾ Bibl. Pál. 1554.

1565. évben jelentik a királynak, hogy Zolthay János több kapitánnyal és 140 huszárral megjött Lengyelországból s most Őfelsége szolgálatába akar lépni. Zolthay és katonái dicsőségesen harcoltak az oroszok ellen s mikor tőlünk távoztak, itthon nem dült a háború.²⁴⁹⁾

A XVI. század első felében Nyáry Ferenc főkapitány seregében mint főlegény szolgált hat lóval *Zolthay Bernát*.²⁵⁰⁾ Ö is azok közé tartozott, akik r észtvettek a dicsőséges seb maltkai deni háborúban.

Zolthay Mihály mint 50 huszárnak a kaptánya Báthory András főkapitány seregében,²⁵¹⁾ 1555-ben pedig Tharnóczy András főkapitány kardja alatt Kassán szolgált.²⁵²⁾

Az 1550—52. években Zolthay Miklós, Zolthay Boldizsár és Zolthay Imre is szerepel még a Dunántúl, de róluk közelebbi megtudnunk nem sikerült.

Valamivel későbben Tahy Boldizsár seregében küzd mint főlegény (4 lóval) Zolthay László.²⁵³⁾

²⁵⁰⁾ Bécsi állami levált. Hung. 1565. május 10. (Aláírás nélkül.) Hac ipsa hora venit ad nie Joannes Zolthay cum quibusdam capitaneis 140 huzaronum, qui ser. regi Poloniae contra Moscum militarunt, ut audio non sine gloria.

²⁵¹⁾ Lymbus, II. sor. 14. fasc. 1543. *Nomina cupiditum personarum in exercitu magnifies!* d. Francisci Nyáry.

²⁵²⁾ Lymbus, II. sor. 17. fasc. „Cavalli loggieri Hung, sotto 1 sr. Andreae Báthory“.

²⁵³⁾ Lymbus, III. sorozat, 8. fasc. *Solutio dimidi mensis equitum sub Andrea Tharnóczy, capitaneo Cassoviensi*, 1555.

Közös pénzügyi levélt. Familienakten 1567. (Mustraliajsstrom.)

István nevű Zolthay egyszerre kettő is szerepel a XVI. században. Az egyik a század derekán Kapos várának volt egyik kapitánya és Nádasdy Tamás szolgálatában állott.²⁵⁴⁾ Ez a Zoltlay István kapitány társával együtt írta 1553-ban Nádasdynak, hogy a törökök Kapos várát megszállják. Ők pedig a vajdájukat küldték ki hírt tudni és nyelvet fogni. „Igen sok a török — írják — s mind reánk jönnek. *Mi pediglen az hatalmas Istenről reánk adatott keresztyén hit mellett vigan akarunk halált szenvendni, hogy az Istennek színe előtt megkoronáztassunk.*“

Zolthay István azonban nem halt meg Kapósban. A neve ugyanis később is szerepel a dunántúli harcokban. Az 1587-ben Batthyány katonái között Pápán találjuk őt. Résztvett Koppány elfoglalásában és kifosztásában.²⁵⁵⁾

Amint említők, két Zolthay István szerepelt a XVI. században. A Zolthay-család tagjai közül a másik Zolthay István vitte legtöbbre. Igazában róla akarunk itt szólani.

Ki tudná megmondani, hol született, hol nevekedett?¹⁾ Hiszen a végbeli vitézeknek a nevét csak akkor olvashatjuk először, mikor valami nagy dolgot míveltek, vagy ha véletlenül valamelyik mustralajstromba kerültek. Zolthay

²⁵⁴⁾Nádasdy level. 1553. szept. 20. Kapos: *Marinus Thorma castellanus, Stefanus Zolthay idem, Nicolaus Akasztó provisor et Emericus Nagy belliductor.* (Nádas dylhoz.)

²⁵⁵⁾Körmendi levélt. Missiles, Hathalmi Miklós kapitány levele Batthyány Boldizsárhoz 1587. ápril 8. Pápa. („Mi itt — írja Hathalmi — sokat szülöttünk az nagyságod szolgájára: Zolthay Istvánra; mivelhogy nála volt az koppányi nyere ségből való ló“ stb.)

Istvánnal is így vagyunk. Már jóavaló tiszt volt, mikor a neve először szerepel az írott emlékekben. Mint a legtöbb végbeli vitéz, ő is hol itt, hol amott tűnik föl. Nevével legelőször 1544-ben találkozunk. Csehország, Morva és Szilézia a nevezett évben mintegy hétszáz magyar huszárt tartott. Kapitányuk Syrothyna Károly volt. E sereg főemberei természetesen magyarok voltak. Ilyenek voltak például Bathinay Miklós (14 lóval), Tóth Tamás (12 lóval), Udvarbíró Márton (15 lóval), Esegváry Imre (12 lóval), Erdőhegyi Benedek (8 lóval), Gyepes Miklós (6 lóval), Kokas Ambrus (6 lóval, Muzslay Ferenc (6 lóval), Konkolyi János (4 lóval) stb., stb. E vitézkekkel együtt szolgált Zolthay István is tizenkét lóval.²⁵⁶⁾

Két évvel későbben Zolthayt már Győrött találjuk. Véletlenül került-e oda, avagy ott szolgált, meg nem állapíthatjuk. Csak annyi bizonyos, hogy az első babért itt szerezte. Az 1546. évben ugyanis Deli bég 300 török lovassal portyázásra indult. Seregével egészen a győri malomig hatolt.²⁵⁷⁾ Aztán 30 kereszteny rabbal és elegendő zsákmánnyal hazafelé vonult. A törökök Fehérvártól két mérföldnyire biztonságban érezvén magukat, megpihentek. A győri lovasok Horvatinovics (Horvát), Zolthay, Bácsmegyei, Székely Ferenc és Korlatovics kapitányokkal az élükön utánuk száguldottak. A pihenőhelyen meglepték a török lovasokat és

²⁵⁶⁾ Zay-ugróci Zay-levéltár, Nr. 869. *Regestum super conductione Husaronum regni Bohemiae et ducatus Slesiae atque marchionatus Moraviae etc. sub capitaneatu magnifici domini Caroli de Syrothyna, 1544.*

²⁵⁷⁾ „Auf die Mül oberhalb Rab dieselb. gezo- gen.“

nagyrészüket levágták vagy elfogták. Csak tíz török lovas menekült meg.²⁵⁸⁾ Ez a csata 1546. augusztus 10-én történt.

Minden jel arra mutat, hogy Zolthay István ezidőtájt s később is Zay Ferenc seregében szolgált s annak minden hadivállalatában résztvett. Zay Ferenchez rokonság is fűzte ugyan őt, de ennél többet nyomott a latban az a benső barátság, mely e két férfiú közt támadt, mely barátság a sírig tartott. Tudott doleg, hogy Zay Ferenc a maga lovasságával résztvett a dicsőséges schmalkeldemi háborúban. Vájjon vele volt-e Zolthay, nem tudjuk. Ám mikor Zay Ferenc Dobóval együtt egri kapitány lett, Zolthay Istvánt is magával vitte oda. (1548.)

A vitézi élet legszebb korszakát Zolthay tehát Egerben élte át. Tudott doleg, minő nagy vetélykedés folyt ez időben a magyar és török fővitézek között az elsőbbségért. Napirenden voltak a bajviadalok és a kopjatörések. mindenki azon törte magát, hogy hírnevet, és dicsőséget szerzzen. S e téren az egri vitézek első helyen jártak. Itt Egerben minden nap doleg volt a vitézi próba. Bizonyos doleg, hogy Zolthay ebből bőségesen kivette a maga részét. Hiszen azok közé tartozott, akiknek véleményét a bajviadalok dolgában még a törökök is tisztelték. Zolthay ugyanis nemcsak maga vívott bajt és tört kopját, hanem mások bajviadalát is vezette; mert a vitézek között tudott doleg volt, hogy ő azon kor lovagi reguláit tövöröl-hegyire ismerte. Tehát nem egyszer történt, hogy a bajviadaloknál őt választották *igazlátónak* (azaz párbajsegódnek). Így például 1550-ben folyt le Kapitány Györgynek viadala Hublár agával.

²⁵⁹⁾ Közös pénz. levélt. Hung. 14335. fasc. „und all er wir gt und gefangen“.

Nevezetes viadal volt ez! A törökök négyszáz válogatott lovassal jelentek meg a viadal helyén. Ugyanily számmal jöttek a mieink is, azon kor legjelesebb főtisztjeivel, úgymint Lossonczy Istvánnal, Bebek Györggyel, Balassa Jánossal és Zay Ferenccel. Amint Tinódi írja:

Az jó Zolthay István is ott vala,
Nagyedfél-száz lóval ők gyűltek vala.
Úrfiakat terekek csodálják vala,
Ő nevüket szépen kérdezik vala.

Miután a két fél a viadalhelyen seregebe állt, a bevett szokás szerint igazlátókat választottak. Magyar részről Zolthay Istvánt és Jánosy Pált, török részről pedig Deli Malkucsot és Eskodán harámbasát választották meg. A bajviadal lefolyását Tinódi verseiből elégé ismerjük.

Tudott dolog, hogy a mieink ekkor kezdték Szolnok várát! építeni. Mivel a török minden áron meg akarta akadályozni az építkezést, Zay Ferenc az egri lovassággal folyton Szolnok körül őrködött. Vele volt természetesen Zolthay István is. A XVI. század magyar lovasai nem szoktak vesztes üldögélni. Szolnok őrzését is meg-megszakítgatták holmi portyázásokkal. Szeptember hó 11-én (1551.) például Zay Ferenc háromszáz válogatott lovasával és száz puskás hajdúval — kiket lóra ültetett — megtámadta Kalocsa palánkját. Mintegy 3—400 török védelmezte azt. Kétórai harc után a palánk¹, és a város a mieink kezére került. A török őrség legnagyobb része megöletett. A palánkot és az erősségeket a mieink szétrombolták és fölgyújtották. Aztán a gazdag zsákmánnyal megint Szolnok alá mentek várörzeni! ²⁵⁹⁾

²⁵⁹⁾ Brüsszeli Okmánytár, II. k. 273. 1.

Miután Szolnok nagyjában elkészült, Zolthay István kapitány a maga lovasaival visszatért Eger várába. Nagy szerep várt itt reá. Vakmerő lovastiszt volt ő, aki értette a hirtelen való támadás és kiütés módját. Emellett a magyar módra épült várak védelmezését is jól tudta, így hát Eger 1552. évi ostromában vezérszerep jutott neki. Zolthay ugyanis azon öt főtiszt egyike volt, akik Eger hősi védelmét intézték.

Tudott dolog, hogy Zolthay az ostrom alatt két ízben rontott ki a váról s mindenki ízben nagy kárt okozott a törököknek. Paksy János főkapitány, aki Móric szász választófejedelemnek leírta Eger ostromát,²⁶⁰⁾ a többi közt azt is jelentette, hogy Zolthay István derék lovasaival titokban kijött a váról, meglepte a törököket és 300-at közülük levágatott.²⁶¹⁾

Szeptember 19-én a törökök a temető felől 14 ágyúval lötték a várat. A Mária-templomnál állottak Arszlán ágyúi. Ezek okoztak legnagyobb kárt. Zolthay, hogy a veszedelmet elhárítsa, Petheővel együtt déltájban kirontott. Lovasai a török tüzéreket szétverték s az ágyúkat beszegézték. Zolthay e vakmerő vállakozása után csekély veszteséggel szerencsésen visszatért a várba s az általános roham alkalmával a Bolyki-bástyát védelmezte nagy hévvel és sikkerrel. Tinódi szerint:

Itt vitéz Zolthay István forgódé k,
Az vitéz Gergöly diák verítőzék,
Népöiket biztatják, törésre vivék.
Kiki mind vitéz módra cselekedék.

Zolthay végigküzdötte, végigszenvedte a ne-

²⁶⁰⁾ Bécsi állami levélt. Hung. 1552. okt. 24.

²⁶¹⁾ U. o. okt. 4. Kinsberghez intézett jelentése.

héz ostromot. A küzdők és a támadók között minden az első volt s vére hullásával mutatott példát a többieknek. Pedig az ostrom alatt az aggodalomra is elég oka volt. Nem maga miatt, hanem ifjú hitvese miatt aggódott, aki, úgy látszik, szintén Eger várába szorult. Legalább Tinódi verseiben ezt olvassuk:

Egy szép leány, hitvöse Zolthaynak,
Gyakor könyhullása szép mátkájának,
Házastársa jó Figedy Jánosnak,
Éjjel-nappal Istenhez foħászkodnak.

Sírnak, óhitnak, csak hozzá kiállnak.
Böjtölnek és szüntelen imádkoznak,
özveggyé, árvává, ne maradnának,
Édes hitvesüktől meg ne válnának.

Zolthaynak itt megénekelt fiatal hitvese *Bo-day Sára* volt, aivel hosszú ideig boldog házaséletet élt.

Eger fölszabadulása után való napon (okt. 19-én) a vár védelmét vezető öt főtiszt — közük a megsebesült Zolthay — együttes jelentést írt Nádasdynak és sürgős intézkedést kért a vár helyreállítására; mert a vár most — írják — a mezővel egyenlőnek mondható.²⁰²⁾

Eger hős védőit a király szemre hivatta s meg is jutalmazta. Zolthay Istvánnak 50 job bágyságra szóló adományt helyezett kilátásba. Ez ígéret fejében kapta meg aztán 1553. május 25-én Gömört és tartozékait.²⁰³⁾

²⁰²⁾ Zolthayra vonatkozó iratokból tudjuk, hogy az ostrom alatt Egerben öt kanonok halt meg. akik a többi katonával együtt küzdöttek.

²⁰³⁾ Köz. pénz, levélt. Hung. Schwendi Lázár fővezér engedte át Zolthaynak Gömört. Schwendi jól ismerte s nagyrabecsülte Zolthayt.

Az egri harkok Zolthay Istvánnak országos nevet és dicsőséget szereztek. Az egykorú iratok kivétel nélkül magasztalják őt s maga a király is nagy elismeréssel szól róla. Különösen megkedvelte őt Zay Ferenc és Verancsics püspök. Ez utóbbi úgy szerette őt, mintha fia lett volna. Nem egyszer a legnagyobb dicsérettel halmozta el őt s amíg élt, mindig védelmezője volt.

Az elpusztult Eger várának élére az ostrom után Kálnói Bornemissza Gergely deák került. Egyike volt a XVI. század legkiválóbb katonáinak. Az ostrom alatt sokszor kимutatta, hogy mesteri módon ért a várvédelemhez és a tüzes szerszámok készítéséhez. Az ostrom után viszont az tünt ki, hogy Gergely diák (így hittak őt kortársai) a várépítéshez is kitünten ért. Eger várának ő nemcsak kapitánya, hanem egyúttal udvarbírája is lévén, a vár tartománya is az ő botja alá tartozott.²⁶⁴⁾ így állván a dolog, azonnal hozzáfogott az egri vár javításához, helyesebben újjáépítéséhez. A rendek sürgetésére a király csak 1553-ban küldé Egerbe Joan Maria Specie Casa nevű építőmesterét. Ez a híres mester jelentéseiben dicsérettel szól azokról az építkezésekéről, amiket Gergely diák a saját tervei szerint végeztetett.²⁶⁵⁾ Specie Casa hosszabb ideig maradt Egerben; az építkezést Gergely diák is folytatta. Valószínűleg az ő oda-

²⁶⁴⁾ Ő maga írja 1554. febr. 14-én: Gregorius Bornemissza capitaneus et provisor Agriensis. (Pénzügyi levélt. Hungr. Denkbuch, 389. kötet.)

²⁶⁵⁾ U. o. Hung. 14338. fase. *Memorialle di la Vubricha di Agria 1553. nov. 3. All magn.-co s-Sigismundo ele Pisa come fratello amantissimo.* Egy másik jelentése az udvari kamarához szól 1554. ápril. (Momorialle di la Fabricha di Agria.)

adó munkásságának a megörökítésére lett az egyik hatalmas bástyája neve: *Bornemissza Gergely bástyája*. Lassan-lassan elkészült a többi bástyája is, úgymint: Zalkay Márton, Bebek Imre, Bolyki Tamás, Dobó István és Csaby bástyája. Mondanunk sem kell, hogy e bástyák magyar módra jobbára fából és földből készültek.

Mivel az ostrom alatt nemcsak Eger, de a vár tartománya is sokat szenvédett, az élelem s általában a jövedelem nagyon megszűkült. Az őrség tehát sokat nélkülözött. Szokatlan jelenség volt ez Egerben, ahol minden bőséggel volt élelem s legbiztosabb volt a fizetés. A végbeli szokás szerint az egész őrség összegyűlt és *Sukán Jánost* választották fel,²⁶⁶⁾ hogy a király előtt előadja az egriek panaszát. Sukán azonban zsold nélkül jött vissza Becsbról. Erre újabb fölválasztás történt. Ezúttal Filep Andrásról és Dengeleghy Gáspárt küldötték Bécsbe. A nevezettek magukkal vitték *Zolthay István* és *Somogyi András* lovaskapitányoknak és *Ghém Ferenc* meg *Filep Demeter* gyalogvajdáknak levelét, amelyben leírták az egri vitézlő rend hihetetlen nyomorúságát.²⁶⁷⁾

Verancsics püspök jól ismervén az egri vitézek helyzetét, 1553. nov. 1-én levelet írt a királynak s kérve-kérte öt, hallgassa meg a derék egri vitézek követeinek panaszát.²⁶⁸⁾

A követek — úgylátszik — ezúttal sikkerrel

²⁶⁶⁾ A {elválasztás közönséges szokás volt a végházakban.

²⁶⁷⁾ Köz. pénz. levélt. Hung. 14338. fasc. Legatio et supplicatio universorum militum Agriensium. 1553. okt. 22.

²⁶⁸⁾ U. o. 1553. nov. 1. Pozsony.

jártak Bécsben; mert az egriek fölhagytak a panasszal.

Bornemissza Gergely kapitány ezenközben nagy hévvel folytatta az építkezést. mindenféle szerszámot hozatott; ágyukat és félszakálosokai kért Bécsből s azt ajánlotta, hogy az ágyukat Bertalan mesternél, a murányi ágyuöntőnél készíttessék.²⁶⁹⁾

Míg imigjen Eger fölszerelése és építése nagy erővel folyt, az egész órséget váratlanul nagy csapás érte. Október hó 17-én az a hír érkezett a várba, hogy kisebb török csata (csapat) rabol a vidéken. Bornemissza Gergely kapitány Zolthay Istvánnal és Zárkány Pállal kiment a váról. Csak kisebb erőt vittek magukkal; mert a jelentés szerint a törökök nem sokan voltak. A hír azonban hamis volt, mert Véli hatvani szandsák-bég egész hadával lesben állott Poroszló mellett. A kis magyar csapat Zolthayval és Gergely diákkal hősiesen harcolt ugyan, de a tízszerre nagyobb török sereggel nem boldogultak. A mieink jó része keményen küzdve elesett. Gergely diákok és Zolthay István rabbá esett.

Zolthaynak két legjobb embere: Veráncsics püspök és Zay Ferenc épp ekkor a portán jártak követségen. Ferdinánd király 1554. nov. 6-án jelentette nékik a szomorú esetet. Mivel a dolog békesség idején esett meg, a király követei útján elégtételt kért. Ugyanilyen megbízással Palinai Pál deákot Budára küldötte a báshoz.

²⁶⁹⁾ U. o. „magistro Bartholomeo conflatore bombardarum in Murány existente“. Ugyanitt faragómestereket, molnárokat kér, akik szárazmalmok készítéséihez és ágyúágyak művészi faragásához értenek.

Verancsics és Zay december 1-én telelték a királynak Konstantinápolyból. *Lelküink mélyéből sajnáljuk — írják — és a nagy fájdalomtól majdnem leroskadunk.* Agyonsújtott hazánkra ez újabb csapás. Isten az ő véghetetlen bölcsességével hol erősíti, hol meg gyöngíti az államokat. Eger sorsa azonban nagyon aggaszt benünket. Mindent meg kell tenni, hogy a török kézre ne keríthesse.²⁷⁰⁾

A szegény Bornemissza Gergelyt Konstantinápolyba vitték s ott raboskodott évekig. Feleséget s hat gyermeket hagyott itthon, akiknek alig volt mit enniük; mert Gergely diák csekkelyke vagyonát elfogatása után lefoglalták.²⁷¹⁾ Az árvák nevében édesanyjuk könyörgött Nádasdynak, bírná rá a királyt férje kiszabadítására; hiszen oly hasznos és érdemes dolgokat művelt e szerencsétlen ország javára.

Gergely diáknál sokkal szerencsébb volt Zolthay István. Ö a vítezi erényeket nagyratartó Véli bég rabja lett s így Hatvan várába került, ahol igen emberségesen bántak vele. Ügy látszik, hogy szabadon járogathatott Hatvanban; mert több török úrral barátságot kötött.

Véli bég Zolthayt hitre szabadon bocsátó. Az lett volna a kötelessége, hogy a Szerednye várában őrzött törököt kiszabadítsa. Mivel ez nem sikerült neki, visszament Hatvanba. Azonban már 1556-ban Véli bég váltságon újra elbocsátotta őt. A sarc, amit fizetnie kellett, igen nagy

²⁷⁰⁾ Verancsics összes munkái 3. köt. 38;». 1.

²⁷¹⁾ Kálnéi Bornemissza Gergely nőik a felesége: Sigér (Sygher) Dorottya 1555. január 10-én kelt levelében Nádasdy nádorispán támogatásáért esedezett. Ebben a levelében panaszolja el a fentebieket. (Orsz. levélt. Nádasdy level.)

leheteti, mert még évek múlva is súlyosan nyomta őt e teher. A török s magyar raboskodás történetében ritkaságszámába ment az, hogy a kincstár valakinek olyan összeggel lett volna segítségére, mint Zolthay Istvánnak. Ő ugyanis a király rendeletére 939 forintot kapott sarca törlesztésére.²⁷²⁾ Hatalmas összeg volt ez abban az időben, amikor a kincstár egy-egy vitéz megváltására rendesen csak néhány forintot adott. Ez a körülmény mutatja, minő tekintélye volt Zolikaynak s minő nagy értéket látott benne a király és a magyar kamara!

Zolthay kiszabadulása után ismét rokonához: Zay Ferenchez, a naszádosok főkapitányához csatlakozott. A naszádos főkapitányok minden a legkiválóbb lovastisztek közül kerültek ki. Kardjuk alatt száz vagy néha több huszár szolgált. Zaynak, mint naszádos főkapitánynak 100 huszárja volt. Az 1557. év telében Zay fizetésjavítást, a lovasok számának szaporítását és a maga számára szabadságot kért. Ferdinand király november 25-én felelt Zaynak. Két első kérését megtagadta; mert a törökkel való békesség miatt a katonaság számát nem növelni, de apasztani kívánta. A kért szabadságot azonban megadta néki. Ily módon a száz huszár elére, mint Zay helyettese, Zolthay István került havi 50 frt fizetéssel.²⁷³⁾

Amíg Zolthay, mint Zay főkapitány helyettese, Komáromban teljesített szolgálatot: addig

²⁷²⁾ Köz. pénz. levélt. Hung. 1556. Ratio proven tutim paratae pecuniae etc. Stefano Zoltihay ad redemptionem capitis sui ex Turcico captivitate etc. 939 Flr.

²⁷³⁾ Zay-ugróci Zay-levélt. F. fase. 4. Resolutio-nes regiae etc. Viennae 1557. nov. 25. (E királyi rendelet Zolthay nevét Soltahy-nak írja.)

Eger várának élére Figedy János és Zárkány Pál kerültek. Régi magyar szokás szerint ugyanis várainkba rendesen két-két egyenlő hatalmú kapitányt helyeztek. Mind Figedy János, mind Zárkány híres lovastisztek voltak Sajnos, Egerben hamar összekülönböztek s így Figedi helyébe aztán Székely Miklós került.²⁷⁴⁾

Az új kapitányok folytatták Eger építését. Mivel a munkához néha erővel hajtották a szegénységet, sok panasz merült föl ellenük. Zárkány Pál például a herényi bírákat és polgárokat tömlöcbe hánnyatta, mivel nem akartak a vár mi vén dolgozni. A nevezett polgárok írják aztán az egri tömlőből: „Nyolcszáz forintot kér rajtunk *ostoradót* és ha ő ezt megveszi rajtunk, tudja azt te nagyságod, hogy a török is azonnal annyit kíván rajtunk; ki miatt nekünk el kell pusztulnunk és őfelségének nem lehetünk jobbágyi“.²⁷⁵⁾

Egyébként az egri kapitányok derekasan őrizték a várat s igyekeztek a török minden mozgulatáról értesést szerezni. Jó kémeik lehettek; mert több ízben pontos jelentést küldtek a török rezgelődéséről. Az 1566. év augusztus 22-én írják például Puchaim generálisnak: „Emberünk oda

²⁷⁴⁾ Figedy János 1555. május 15-én maga írja, hogy Zárkányval „ez ideig úgy laktunk, mint atyafiak“, de most Zárkány ellene fordult. ír ezután a *segítségpénzről*, „kit az ország. szerzett volt a vitézlő népnek Eger vívásakor“... „Az vitézlő Káthay János — írja tovább — mind fiát s minden marháját elvesztette akkor, mikor Gergely deákot elfogták. Nagy sommá pénzen változott ki. Mostan az törökök mind füvön vannak. Mi tudjuk az mi dolgunkat s arra vigyázunk“ (Orsz. levélt. Kamarához intézett levelek.)

²⁷⁵⁾ Orsz. levélt. Családi levélt, első csomó, 1555.

bé volna basa népe látni. Jőve ma meg, ki jól látta, mi módon szállott meg az Szent Gellert hegye alatt táborban. És erősen patkoltatnak, mint annak az módja.²⁷⁶⁾ Nagyságod jól érti, tízezeren vannak. Az basának szájából halló Ha volna, hogy ezt mondta“.²⁷⁷⁾

Az 1577. évben a király Kissérényi (Kis Seryen y) Mihályt akarta egri kapitánynak kinevezni. Ám Zárkányi és Székely kapitányok tiltakoztak a kinevezés ellen; mert Kissérényiben semmiféle katonai virtust nem ismertek; már pedig Eger várába sokat forgott s tanult vitézek kellenek.²⁷⁸⁾

Verancsics neveztetvén ki egri püspöknek, a vár vezetésében nagyobb változások történtek. Említők már, hogy Verancsics püspök és Zay Ferenc módnélkül kedvelték és nagyrabecsültek Zolthayt. Verancsics még mielőtt Egerbe utazott volna, följánlotta Zolthaynak az egri kapitányságot. Úgy látszik, hogy Zolthay sokáig vonakodott e tisztség elfogadásától. De Verancsies addig kapacitálta őt, míg végre hajlott a püspök kérésére. És Verancsics mindenkor magával is vitte Egerbe. Erről a dologról Verancsics levélben értesítette Miksa királyt. Felséged — írja. a püspök — emlékeztetett, hogy Egerbe való utazásomkor Zolthayt kérjem kísérőül; őnéki kell engemet ide (Egerbe) vezetnie. *Én Ismervén e férfiú nemes erkölcseit, hadi ügyekben éles elméjét és serény séffjét, amik a végħá-*

²⁷⁶⁾ A tizenhatodik században a patkóitátás a harcok kezdetét jelentette.

²⁷⁷⁾ Bécsi állami levélt. Hung. Paulus Zarkandy et Nicolaus Székely praefecti arcis Agriensis Wolfgango Puckhamor generáli capitaneo.

²⁷⁸⁾ Eger, 1557. július 29. Nádasdy level.

zak védelmezésére megkívántatnak, megtettem őt Eger kapitányának, azon föltétellel, hogy fölsegtek is helybenhagyják. Kérem fölségedet, kegyeskedjék Ferdinánd király őfelségét is rávenni, hogy az én szolgálataim fejében hagyja jóvá Zolthay kinevezését. Második kapitánnyá Jakusyth Ferencet akarom tenni, akit Thurzó őr is ajánlott volt.²⁷⁹⁾

Alig, hogy Verancsics Egerbe érkezett, az egyik hatvani török lovas bajviadalra hívta az egri őrség egyik vitézét. Az egri katonák követelésére Verancsics megengedte a viadalt s miniő maga írja, a baj viadal helyére az egriek pompás szerrel, mintegy ezeren vonultak ki.²⁸⁰⁾

Egyébként Zolthay 1558. április 1-én vette át Egerben a vezetést. Ügy látszik az új udvar bíró (provisor): Zeleméry László is ekkor érkezett oda. Zolthay beiktatásakor Eger váráról uj inventárium készült.²⁸¹⁾ Ezen leltár szerint Eger fölzszerelése bizony nagyon szegényes volt.

Mivel Zolthay csak nemrég szabadult ki a török fogászból s mivel sarca fejében nagy összeget kellett fizetnie, Egerben is sok teher és adósság nyomta a vállát. Verancsics püspök az ő kedveltj én ez ügyben is segíteni igyekezett. Zolthay — a többi közt — Perényi Gábornak is tartozott egy fő lóval; de nem volt módjában tartozását kiegyenlíteni. Verancsics írt Perényinek s biztosította őt arról, hogy Zolthay nem

²⁷⁹⁾ Verancsics munkái, 7. köt. 198. 1.

²⁸⁰⁾ 1558. márc. 14. Eger, jelentés Miksa királyhoz. („pulcherrimo apparatu tum equitum quam peditum ad miile fere armatorum numero per integrum forme diem in futuri duelli loco Turcos expectarunt“.)

²⁸¹⁾ Orsz. levélt. Lymbue, III. sorozat. 8. fasc. 1558. Inventarium arcis Agriensie.

feledkezett meg kötelezettségéről. *De* oly drága lovát nem könnyű ám szerezni. Különben is még nem heverte ki a rabságával szenvédett károkat. „Ezért mi — írja Verancsics — segíteni igyekszünk rajta s nagyságodnak a követelt 16 lejében átengedjük a tolcsvai tizedet, mely 4—500 írtra rúg. Arról is biztosítjuk uraságot, hogy Zolthay nem lesz hálátlan és soha sem feledkezik meg uraságod jótettéről.”²⁸²⁾

Alig, hogy Zolthay elfoglalta az egri kaptányságot, megkezdődött a portyázás, a száguldás, a lesvetés és a bajviadalra szóló kihívás. A vitézi kor legszebb napjai folytak akkor nálunk s Eger várának őrsége ebben elsőrendű szerepet játszott. A vár körül állandóan kóboroltak és leskelődtek a török lovasok s aki a vár ból kiment, annak a szerencséje bizony kockán forgott.

Bár így állott a doleg, Zolthay azért feleségét mégis Egerbe kérte. Ez asszony Zolthay édesanyjával és húgával együtt Zay Ferenc udvarában talált menhelyet. Ott éltek, amíg Zolthay raboskodott. Most levélben kérte Zayt, küldené Egerbe a feleségét. „Pál urammal (Zárkány) — írja — én azt végeztem, hogyha ide leszen útja az kegyelmed házától, az én gazdámaszszonyt ide hozza; mert oka ez, hogy *ide sok ellenünk vagyon; mind török, mind magyar rajtunk vagyon.* Az Tata dolgát is tudja kegyelmed, mint vagyon. *Az lábunkat szerencsére visszük ki az kapun.* Adjon az én gazdám aszszonynak az úthoz minden jó tanácsot. Kegyelmed írna ide, mifelölünk mi gondolat vagyon? mert mirőlünk ide elfeledkeztek; miért hogy minekünk (adjon) jó tanácsot. Kérem Jakusyth

¹⁷⁹⁾ Verancsics munkái, 7. köt. 203. 1.

urammal, kegyelmed anyámat, húgomat ne hagyja; mert hogy kevés atyaíai, szolgái (vannak), kit én is kegyelmednek megszolgálok örökké. Zay Pétertől küldtem kegyelmednek egy berbence vizát, 13 szívolt²⁸³⁾ halat és egy szívolt tokot. Ha Zay Kata el akar az én gázdámasszonnyal jönni, kegyelmed az úttól meg ne tartsa; mert akár kegyelmednél, akár énnálam legyen, ugyan mi atyámfia Isten tartsa meg kegyelmedet mind asszonyommal, ángyommal és kegyelmed gyermekéivel egyetembe.”²⁸⁴⁾

Amint Zolthay e levélben is írja, Eger vidéke ellenséggel volt telve. De a vitézei azért nem ültek vesztek, hanem nap-nap után ki-kijártak próbára. És az ilyen alkalmakkor ejtett zsákmány csak fokozta a harcikedvet. Maga Verancsics püspök írja, hogy a török zsákmány Egerben igen jelentékenyen növeli a katonák jövedelmét.²⁸⁵⁾

A zsákmány elosztása, vagyis a kótyavetyc Egerben is civakodással járt. A tisztek egymás közt is többször összeszólalkoztak, aztán a várurnák» vagyis Verancsicsnak sem adták meg mindig a zsákmányból a szokásos harmadrészt. Pedig Verancsics püspök ugyancsak bőkezű volt az őrséggel szemben. Ajándékot osztogatott szét a vitézek közt; megvendégezte az egész őrséget²⁸⁶⁾ és élelmet is bőségesen adott.

²⁸³⁾ T. i. szárított halat.

²⁸⁴⁾ Zay-ugróci Zay-levélt. F. 2—6. csomó. Eger, 1558. sabbato ante festum pentecostes, Stefanus Zolthay arcis Agriensis capitaneus.

²⁸⁵⁾ Az 1559. évben ejtett zsákmány közt volt például ötezer forint értékű török rab is.

²⁸⁶⁾ Például 1559. hiéh agy ó-napján az egész őrséget megvendégezte.

Mivel a portyázások békesség idején történtek, a budai basa sok panaszt emelt az egri vitézek ellen s néha a zsákmány visszaadását is követelte. 1559-ben például elfogták Husszain dede nevű török papot s több török-zsidó kereskedőt. A budai basa sürgetésére Ferdinánd király meghagyta Verancesicsnak, hogy Zolthayt küldje föl Bécsbe a nevezett török pappal és a török-zsidó kereskedők sarcával együtt. Nehéz dolog volt ez, amelyet teljesítenie nem volt Verancesicsnak módjában. Az elfogott kereskedők sarcát ugyanis a katonák már régen elköltötték. A török papot meg nem hozták Egerbe, hanem valahol elrejtették.

Nagynehezen megtudta Verancesics, hogy a török papot Ónodon rejtegetik Perényinél. Ide kiildé tehát a király parancsával Zolthayt. Ennek nagynehezen sikerült a papot Percnyitől elhoznia. Dec. 2-án már megírta Verancesics a királynak, hogy Zolthayval fölküldi a papot.²⁹⁷⁾

A király a budai basa sürgetésére többibőv megagyta az egrieknek, hogy a kiütésektől és a portyázásuktól tartózkodjanak. E parancsnak azonban senki sem engedelmeskedett s nem is engedelmeskedhetett, mert a török lovasok folyton Eger körül ólalkodtak. Maga Verancesics írja 1559. dec. 12-én a királynak, hogy a törökök szakadatlanul portyáznak. A török lovasok közül kettő a minap magyar süvegben jött a vár alá. A többi lovas lesben állt. Egyik egri vitéz künt lévén, találkozott a két török lovassal. Csak akkor tudta meg, hogy törökök, amikor törökül kiáltottak reá. Erre vívni kezdtek. A

¹⁸²⁾ Verancesics munkái, 8. köt. 114. 1. 1559. dec. 2.

magyar lovas elragadta az egyik török kopjáját és sérhetetlennel jött be a várba.²⁸⁸⁾

Amint említők, Jakusyth kapitány a zsákmány miatt összeszólalkozott Zolthayval és Verancsics püspökkel. Ennek az lett a következménye, hogy Verancsics püspök elbocsátotta Jakusyth kapitányt és Zeleméry László udvarbírót. Zolthay Istvánt ellenben nemcsak hogy megtartotta, hanem magasztalásokkal halmozta el. „Zolthay — írja a püspök — *vitézlő férfiú, mértékletes, éber, engedelmes, nem hevéig, kész mindenre. Ő az egyetlen, akiben teljesen meg-bizómé*²⁸⁹⁾

Verancsics dicséretét még tetézte, amikor Zolthay Bécsben megjelent őfelsége előtt s ott oly jelesen forgolódott és beszélt, hogy Verancsics nagy tisztességet vallott be. Mint maga írja, Zolthay nagy dicsősséggel tért vissza s a végbeli vitézek mindenjában tisztességet adnak néki!

Hogy Verancsics efféle magasztalásainak komoly alapja volt, mondanunk sem kell. Zolthay azon végbeli kapitányok közé tartozott, akik lelkük mélyéből szerették hazájukat s érte minden áldozatra készek voltak. A szomorú politikai és hadviszonyok miatt, amik között az ország napról-napra jobban süllyedt, Zolthay lelkében feszket vert a hazafiú bú. Levelei, miket ismerőseihez intézett, kétségtelen tanúi ennek. Kerechényinek írta volt például: „*Minden, aki igazán és keresztenyül akar ez mostani állapotunkhoz szólni, megítélheti magában, hogy nagy romlás és utolsó veszedelem fog ez szegény földre következni...*” Egyéb emberek

²⁸⁸⁾ U. o. 116. 1.

²⁸⁹⁾ U. o. 8. k. 30. 1. Eger, 1559. ápril 2.

sententiája megnyomta az mi értelmünket... Most immár azok is látván az török segítségből mi következtetik, úgy tetszik, hogy jobb lélekkel szólnak az dologhoz... Talán az hatalmas Isten keserülvén ez szegény nemzetnek romlássát, meglágyítja az fejedelmek szívét, ki ha nem lészen, semmi jót, megmaradásra valót én ebbe nem látok.“²⁹⁰⁾

Levele végén kérve-kéri Kerechényit: „tegyen meg minden szegény hazánk érdekében; akarata meg ne hidegedjék; törekedése meg ne lanyhuljon“.

Amint Zolthaynak e levele is mutatja, neki főleg az fájt, hogy magyar a magyar ellen hadakozik! Megértést, egyesülést sürget ő; mert e nélkül nem bírunk a törökkel.

Bár nem egyszer hangoztatta ezt, alig volt, aki reá hallgatott. Így aztán elbúulta magát. Leveleiben hasztalanul keresünk egyetlen vi-gasztaló szócskát. Ő maga kerüli a mulatázást és a vigan lakást; egyedül a hivatásának él.

Tudott dolog, hogy a végházak kapitányai ellen nem egyszer érkeztek a panaszok a szegénység nyomorgatása miatt. Zolthay ellen so-hasem merült föl ily panasz. Pedig eleget harcolt, eleget portyázott. Az ő kapitánysága alatt lett aztán Eger vára a legvitézebb katonák vágyakozásának tárgya. Ide kívánkozott mindenki. Yerancsics már 1559 őszén írta volt, hogy Egerbe csapatossan jönnek a vitézek s akik itt megtelepedtek, elmenni többé nem akarnak. „A vendégeken kívül — írja — minden van itt 500 lovas.“²⁹¹⁾

²⁹⁰⁾ Köz. pénz. levélt. Siebenbürgen, 1562. jan. 21.

²⁹¹⁾ Eger őrségében ekkor zsoldos lovas csak 400 volt. A többi önként jött.

Verancsics püspök Jakusyth kapitány helyébe Réghy Kelemen hozta Egerbe. Udvarbírónak pedig Peliny Bálintot tette meg. Réghy Kelemen kapitány azonban nem vált be. Maga Verancsics írja, hogy nagyon csalatkozott benne. Ezért hamarosan elbocsátá s helyébe Horváth Ferencet és Zaberinus Jánost nevezte ki kapitányoknak. Ezeknek 1562. májusban kellett tisztüket elfoglalniok. „Zolthayt — írja a püspök — e napokban állandóan magam mellett tartottam, hogy a vár minden dolgára vigyázzon, míg az új tisztek megjönnek.“

Zolthay — úgy látszik — ez időben élte legmozgalmasabb napjait. János király hadain kívül ugyanis a nagy török sereg is megindult. Verancsics jelentése szerint a basa már 1562. március havában átkelt seregével a Tiszán. Legelső dolga volt, hogy Zolthaynak barátságajánló levelet írjon. Verancsics jóváhagyásával Zolthay válaszolt a basának. Verancsics mind Zolthay, mind a basa levelét fölküldé Miksa királynak azzal a megjegyzéssel, hogy a töröknél hinni néni lehet. A nyájashangú levél csak csalétek; mert akinek két ellensége van, egyikkel békét akar, hogy a másikat annál nagyobb erővel támadhassa.²⁹²⁾

És Zolthay nem ült föl a basa levelének. Harcra készült Zayval és másokkal egyetemben. Mivel a török Debrecenben kastélyt akart építeni, a mieink ezt igyekzettek minden áron megakadályozni.

Nem tudjuk, Zolthay résztvett-e a szatmári sikeres harcokban? De bizonyos dolog, hogy ez évben (1562.) Egerből végleg eltávozott s min-

²⁹²⁾ Verancsics munkái. 8. köt. 338. 1. Eger, 1562. márc. 26.

den valószínűség szerint a mezei hadak közé állott. Itt nagy hasznát vették nemcsak hadismereteinek, de török híreinek is. Ő ugyanis pontos hírekkel szolgált a török had mozdulatairól, valamint a törökök terveiről is. Ezeket a híreket a budai basa tolmácsától és magyar íródeákjától: Mellemet cselebitől kapta. Ez a Mehemet évekig raboskodott Eger várában, ahol Zolthay kapitány igen emberségesen bánt véle. Ennek az lön az eredménye, hogy Zolthay és Mehemet közt őszinte és igaz barátság támadt, amely erejéből akkor sem veszített, mikor Mehemet visszanyerte szabadságát. Mehemet cselebi több ízben megesküdött Zolthaynak, hogy hív marad hozzá és hírekkel szolgál neki. Ez esküjét meg is tartotta mindenkoron.

Amíg a magyar csapatok Szathmárnál és egyebütt szerencsésen harcoltak a török ellen, addig Fülek mellett nagy csapás érte a mieinket. Egy hitvány pribék (Török Ferenc) elálmítván Bebek Györgyöt, Fülek felé csalta, ahol a füleki bég várta őt egész seregével. Sebekkel volt a derék Mágocliy Gáspár, Sárközy Mihály, Rákóczi György, Balogh Menyhárt és sok más jeles főtiszt, mintegy 7—800 lovassal egyetemben. Ezek rámentek a török lesre és a szép sereg majdnem teljesen tönkrement. A törökök négy száz rabbal és egy sereg levágott fejjel vonultak be Fülek várába. Ez az esemény akkor óriási riadalmat keltett az országban. Attól tartottak, hogy a török menten elfoglalja Bebek Györgynak várait, melyekből ő az őrség színét-javát magával vitte volt. Zay Ferenc ekkor már cassai főkapitány lévén, intézkedett, hogy az üres várakba azonnal őrség menjen. Törteli Kún Balázs, Zaynak helyettese, Zolthay Istvánra és Kapocsy Pálra bízta, az elhagyott végházak vé-

delmét.²⁹³⁾ Erre a célra azonban kevésnek bízó nyúlt a kardjuk alatt lévő katonaság. Zolthay és Kapocsy tehát sürgős segítséget kértek. „Cso-dahíreket hallunk — írják Tornáról —, Bebek a feje váltságáért két kővárat és négy török főrabit ígért. Kérjük, az Istenért, hogy hova hamarosabban lehet, küldje kegyelmed az népet. Mágochynó asszonyom jó néven veszi kegyelmed jóakaratját, kit meg is akar szolgálni mind az ő urával egyetemben, ha az Úristen kiszabadítja. Az kiket Bebek uram az ő rabjain kiszabadított, ezek: Rákóczi György, Balogli Menyhárt, Nagy Gáspár, Básty Zsigmond.”²⁹¹⁾

Zolthaynak és a vitéz Kapocsynak sikerült Bebek György várait megtartani. E várak közül Szendrő királyi vég ház lett s a király első főkapitányává Zolthay Istvánt nevezte ki. Bevett szokás szerint őfelsége ezúttal is magasztálásokkal halmozta el Zolthayt.

Szendrő első őrségét Zolthay kétszáz huszárja. Bebeknél száz lovása és kétszáz német lanzkenét alkotta.²⁹⁵⁾ Ezt az őrséget azonban évről-évre szaporították; mert lassan-lassan Szendrő fontos végházzá lett.

Mivel a Bebek-féle vár nem felelt meg a követelményeknek s nagyobb őrség befogadására nem is volt alkalmas, nagyobbszabású építke-

²⁹³⁾ Bécsi állami levélt. Törtei! Kún Balázs jelentése, Kassa, 1562. június 23. „Bebek és Sárkúzy — írja ő — vasban ülnék Fülek várában. Mágochyt Szaibatkára vitték, hol halálos sebében meghalt.” — (Ez utóbbi hamis hír volt; mert Mágochy fölépült sebeiből.)

²⁹⁴⁾ U. o. Levél Kún Balázshoz.

²⁹⁵⁾ Steierországi tartományi levéltár, Kriegsakten, 563. fa se. 1563. Kurzer Auszug alles Kriegsvolks in Ungarn und Windischland.

zéshez kellett fogni. Zolthay tehát Szendrőn ugyanoly viszonyok között volt, mint Egerben. Egyszer állandóan harcolnia kellett a portyázó török csapatokkal, másrészt meg az építkezést kellett folytatnia. Nehéz dolog volt ez; mert a fizetés ritkán járt Szendrőben, aztán a töröküzésben sok ló elpusztult. A János király párhívei is nyugtalanították az őrséget. Ily módon Zolthay szemének és fülének folyton résen kellett lenni. Saját jelentéseiből tudjuk, hogy Tokajban, Füleken s Debrecenben kémeket tartott, akik idejében értesítették őt mindenről. Mivel azonban a fizetés mindig ritkábban és ritkábban jött, Zolthay a kémdeákjait kénytelen volt elbocsátani. Megesett akárhányszor, hogy Szendrő várában élelem sem volt és Zolthay az Isten szerelmére kérte a haditanácsot, könyörüljön a nélkülvilág őrségen!

Zolthay azon végbeli kapitányok közé tartozott, akik mindig megbízható híreket írtak a haditanácsnak és Zaynak. Ő jelentette például Széchy György elfogatását; ő írta meg, hogy Furkó Bálint János király udvarában tartózkodik stb.

Az 1564. évben Zay főkapitánynak írta volt: „Küldjön ide fizetett népet, hogy menjen híre mind az török közibe, mind János király fia pártjára.”

„Itt — írja tovább — két napra való éleség nincsen! Az németeknek házba szállást sem adhatunk... Tudja Nagyságod! hogy az Zolthay nemzetbe nincsen nagyobb ²⁹⁶⁾ énnálam; mert az kik voltak, meghaltanak. Még eddig szégyent nem vallott az én nemzetem”²⁹⁷⁾

²⁹⁶⁾ T. i. idősebb.

²⁹⁷⁾ Hadi levéltár, Feldakten, 1564. március 3. Szendrő, Zolthay levele Zay hoz.

Levele végén kérve-kéri Zayt, gondoskodjának róla és vitézeiről; mert ha veszedelem támad, reá háramplik a szégyen, pedig az ő vitézi nevén folt eddig nem esett.

Zay a haditanácschoz terjesztő föl Zolthay levélét. Volt-e ennek valamelyes eredménye, nem tudjuk. Zolthay István csak 1565-ben jelenti, hogy Szendrő, Putnok, Balog, Gombaszeg és Pelsőc őrségét tizenkét hora kifizették.²⁹⁸⁾

A fizetetlenség és az élelemhiány nagyon elkeserítette a szendrői vitézeket, de azért helytállak. Nem kis dolog volt ez! Hiszen magának a füleki bégnek hétszáz jó lovasa volt s az apróbb török házakban is elegendő katona volt. Zolthay pedig csak kétszáz lovassal rendelkezett s ezek is épülfélben lévő várban voltak. De hiába ólalkodtak ott a török lovasok, hasztalanul tett kísérleteket a füleki bég, Zolthay mindenkor készen találta és sohasem ő volt az, aki hátat adott az ellenségnak.

Bár Szendrő fekvése és a körülötte lévő török várak nagyszámú lovassága azt kívánta volna, hogy Szendrőn a huszárságot szaporítsák, a haditanács mégis a német gyalogságot szaporította. Pedig ennek a veszeg ülö népnek a harcos Zolthay semmi hasznát sem vehette. Emiatt Zolthay többször panaszkodott is. Kikelt az ellen is, hogy a szendrői építőmester folyton olyan dolgokat követel tőle, amikkel ő nem rendelkezik. „Immár engemet — írja 1568-ban — az *fundáló mester* nagy sokra kényszerít, melynek én semmiképpen nem tudom, honnad szerit

²⁹⁸⁾ Köz. pénz. levélt. Hung. „Ego Stefanus Zolthay capitaneus equitimi et pedlum in Zenderő etc. A következő fizetés 1567. év őszén történt, amikor is Zolthay nyugtaja szerint kilenc hora fizették ki az őrséget.

tenni. És szekereket igen kér... apró míveszt adunk, de szekereket nem.“²⁹⁹⁾

Sahn Miklós és Poppendorf bejárván a felsőmagyarországi erősségeket, azt ajánlották, liogy Szendrőbe 300 német gyalogost helyezzenek. Jelentésükben magyar gyalogosról szót sem ejtnek.³⁰⁰⁾

Úgylátszik, öfelsége hamarosan megfogadta Salm tanácsát; mert még ez évben 320-ra emelte a német gyalogság számát s ezenkívül még 50 német lovast is rendelt oda! Eszerint a szendrői német őrség száz fővel erősebb volt, mint a magyar. Ki merné tagadni, hogy ez intézkedésben célzatosság volt? Hiszen a magyar katona jóval olcsóbb volt, aztán a magyar könnyű lovasság volt az egyetlen fegyvernem, mely a portyázó törökkel szemben sikkerrel vette föl a küzdelmet.

A szendrői őrség elnémítésítése maga után vonta, hogy német kapitányt is helyeztek oda. Kollonits János Bertalan volt az! Jórávaló, magyarul tudó katona volt ő, akivel nem volt nehez megférni. Zolthay érdemeire való tekintetből az utasításába beírták, hogy Zolthay néki nincs alávetve s hadi és egyéb ügyekben Zolthayval kell tanácskoznia és vele együtt végeznie.³⁰¹⁾

Ami Szendrőn történt, az a többi fontosabb végházakban is megesett. Egymásután szorítják ki a magyar kapitányokat Komáromból, Eger-

²⁹⁹⁾ Orsz. levélt. Szepesi kamara levelezése, Minutae, 1568. aug. 22. Ursinus Ferenc szendrői udvarbíróhoz Zolthay.

³⁰⁰⁾ Hadi levélt. Feldakten, 1570. Graf Niklaseu zu Salm und Franzen von Poppendorf Berichtete.

³⁰¹⁾ Pénz. levélt. Hung. Denkbuch, 396. köt. 1569. ápril 9 (jederzeit mit ime Zolthay alle Nutturft d. Platz und d. Feindt beratschlagen und handlen.)

ből, Kanizsából stb. s helyükbe németeket neveznek ki. Ez a bizalmatlanság, ez a mellőzés méltán bánthatta a magyar főtiszteket. Még a német Gabelmann is megbotránkozott a magyarok ilyetén mellőzésén. De hiába tiltakoztak a tiszteink, hiába szóltak az országgyűléseken: az udvar és a bécsi kormányszékek gyanakodását és bizalmatlanságát nemzetünk iránt el nem oszlathatták.

Önként fölmerül az a kérdés, ha még Zolthayban sem bíztak, melyik magyar kapitány volt az, akiben megnyugodtak! Hiszen Zolthay számtalansor bebizonyította hűségét és következetességét. A király személyesen is ismerte őt s ha Bécsben megfordult, mindig szíves fogadtatásban részesült. Maga Zolthay írta volt a királynak 1569-ben: „*Ha csupán száz magyar marad hív felségedhez, én azok között leszek!*”³⁰²⁾

Zolthay hűségét maga a király is több ízben hangoztatta. Így például, amikor 1567. és 1568-ban Zolthay Gömör adományozását kérte, a király teljesíté; mert — amint írja — Zolthay az irántunk való személyes hűségen és a hadiügyekben való jártasságban mindenkit fölül-műl!³⁰³⁾

Az 1569. évben Zolthay hátralékos zsoldja (15.000 frt) fejében az abaújmegyei Szinnyét. kérte, hogy a felesége és gyermekei ott megvonhassák magukat. A király a kamara véleményét kérte előbb, de Zolthayt biztosította jóindulatáról.

³⁰²⁾ Orsz. levélt. Canier. Scepus. Benign. Mand. 1569. júni 2. „*Si enim centum solummodo Hungari penes fidelitatem Majestatis vestrae sacr. manserint, ego unus ex illis existam.*“

³⁰³⁾ U. o. 1568. szept. 25.

Az 1568. évben Zolthay, Panka és Perebessy György szendrői kapitányok együttesen kérték Felpessy Ferenc javait. Ez utóbbi ugyanis osztályos fivérét,³⁰⁴⁾ nagyvendéghi Vendégi Benedeket, amikor Abaúj megye gyűlésére ment volt, Gagy községen orvul megtámadta s addig verette, amíg szeme előtt meg nem halt. A holttestet aztán az országútira vonatván, a kutyáknak és a vadaknak dobatta! Felpessy az örökhütlenség bűnébe esvén, birtokai elfoglalhatók.³⁰⁵⁾

Nem tudjuk, vájjon a folyamodók kaptak-e valamit Felpessy birtokaiból. Zolthay maga ezen időben azonban több királyi adományban részesült. Így például Kerecsen nevű borsodi jáoszágot Miksa „jure perpetuo“ néki adta.³⁰⁶⁾ Valamivel később meg a sárosmegyei Zedekerte nevű jáoszágot adta neki és örököseinek „nagy érdemei fejében.“³⁰⁷⁾

Mivel — amint említők — Zolthay és az alája rendelt magyar lovasság a portyázó törökök minden kísérletét meghiúsította s mivel maga Szendrő imigyan eléggé biztos helynek látszott, a környék nemesei közül többen telepedtek ott le s a magyar katonákkal együtt házakat építettek. Így keletkezett aztán Szendrő vára mellett Szendrő községe. E községnak azonban pol-

³⁰⁴⁾ Fratrem suum condivisionalom.

³⁰⁵⁾ U. o. 1568. rnárc. 11. A nevezett kapitányok folyamodása Miksa királyhoz.

³⁰⁶⁾ U. o. Neo-Reg. Acta, 199. f. 16. nr. Az egri káptalan Miksa rendeletére 1571. dec. 29-én iktatta be Zolthayt.

³⁰⁷⁾ Cam. Scepus. Benign. Mandata, 1572. ápril 1. Miksa május 9-én rendelte el Zolthay beiktatását.

gár- vagy jobbágylakosa nem volt,³⁰⁸⁾ csupán nemesek és szolgáló vítézek lakták. Mivel a katonaság csak ritkán kapta meg a fizetését, Zoltkay azt kérte a szepesi kamarától, adnák meg az italmérési jogot, amely nagy hasznára válnék az ő magyar katonaságának.³⁰⁹⁾

Éppen ekkor érkeztek Szendrőbe a mustra- és a fizetőmesterek, akik készpénzben és posztóban kifizették az őrséget. Szendrő magyar tisztjei ekkor ezek voltak: Zolthay István (Oberst), Panka Péter, Zalay Ferenc, Perebesy György, Kis István és Temesváry Mihály.³¹⁰⁾

Nem sok volt ugyan, amit a vítézek kaptak, de azért nem zúgolódtak. Zolthay ugyanis tudott a nyelvükön beszélni s lecsendesítette őket. Bár a magyar lovas alig bírt megélni abból, amit kapott, a bajtársi szeretet mégis oly nagy volt köztük, hogy csekély zsoldjukat is fölajánlották egy-egy török rabságba esett társuk javára. Szabó István kiszabadítására például Csontos Benedek és Horváth György szendrői vítézek 331 frtnyi zsoldjukat adták oda. Maga Zolthay is minden tehetségével azon volt, hogy bajba jutott régi jó vítézeiken segítsen. Több ilyen ügyben írt folyamodása maradt ránk. Az 1571-ben például Rákóczi Györggyel s több más kapitánnyal nemes Komorník Ferenc érdekében folyamodott a királyhoz. Ez a derék vítez Schwendi seregében ezerháromszáz magyar gyalogosnak volt a kapitánya. Janicsár golyó-

³⁰⁸⁾ Köz. pénz. levélt. Hung. 14359. f. 1571. mártz. „Oppidum autem Szendrő caret plebeae et rusíeanae conditionis hominibus et militibus.“

³⁰⁹⁾ U. o. 1571. márc. 28.

³¹⁰⁾ U. o. 1571. ápril 18. Musterungskomissarien in Zips.

tól találva török rabságba esett. Valamivel későbben Zolthay több egri vitéz érdekében is írt és fáradozott. Még többet tett a saját katonái javára. Ha ezek szükséget szenvedtek, nemcsak írt, hanem még Bécsbe is fölment az érdekükben. Mindez érthetővé teszi azt a nagy népszerűséget, amelynek Zolthay Szendrőn és a többi végházakban is örvendett. Kortársai nem *egyszer* írják, hogy őkigyelemnek vitézi hírneve és tiszessége minden végázunk katonája előtt ismeretes.

Így állván a dolog, Zolthay István elvesztését országszerte fájlalták. Az 1573. év ápril 12-én halt meg.³¹¹⁾ Ifjú özvegyet — *Sennyey Margitot* — és egy csecsemő fiúgyermeket hagyott maga után. Első feleségétől is maradtak gyermekei, úgymint János, Miklós, Zsófia és még egy lány, akinek azonban nem tudjuk a nevét. A két fiú — úgylátszik — nem sokáig élt. A hagyaték körül támadt viszálykodásban ugyanis már csak két lány szerepel.

Alighogy Zolthay behunyta a szemét, márás akadtak, akik birtokai után áhítottak. Miksa király azonban nem feledkezett meg Zolthay nagy érdemeiről s már 1573. aug. 13-án kijelentette, hogy özvegyéről gondoskodni akar. Szepember 24-én aztán elrendelte, hogy az özvegy tulajdonában hagyja Gömört három évig.³¹²⁾ Aztán kérdést intézett a szepesi kamarához, mit hagyott Zolthay az özvegyének és árváinak.³¹³⁾ A szepesi kamara megadván a kívánt

³¹¹⁾ Köz. pénz. levélt. Hung. Panka Péter szendrői kapitány jelentése.

³¹²⁾ Orsz. levélt. Camer. Scepus. Benign. Mandata.

³¹³⁾ U. o. 1573. nov. 20.

választ, Miksa király úgy intézkedett, hogy Gömör fele az özvegyé és csecsemő gyermekéé, másik fele pedig Zolthay első feleségétől származott két leányáé legyen.

Azok, akik Zolthay birtokai után vágyódtak, hamis híreket írtak az özvegyről a királynak. Ilyen volt például Rugasi Panka Péter, Zolibaynak egyik lovaskapitánya, aki azt írta a királynak, hogy Zolthayné üldözi a jobbágyokat s pusztítja a birtokot.

Miksa király értesítést kapván a kamarától, kemény hangon dorgálta meg Panka kapitányt. „Te — írja — hamisan vágoltad Zolthaynét. Épp az ellenkezője igaz annak, amit te jelentettél. Ne merészeld az özvegyet üldözni és háborugatni.”³¹⁴⁾

Karvai Őrié Miklós ugyanoly módon, mint Panka, Zedekerte birtokot igyekezett megszerezni. Ő is vágolta az özvegyet. De Melyth István meg védelmezte őt. Ekkor Zolthay özvegye már Lányay Ferenc kapitánynak volt a felesége.³¹⁵⁾

³¹⁴⁾ U. o. 1574. nuv. 24. (ne praefataan vidiuam in possessione illa turbes aut vexes etc.)

³¹⁵⁾ U. o. Melyth István a magyar kamarához 1588. január 5.

V.

BALÁZSDEÁK ISTVÁN

Balázsdeák István

Félszázadnál tovább Eger vára volt vitézsé-günk és emberségünk igazi iskolája! Aki a magyar vitézi kor mesés világát akarja papírra venni, annak szeme Eger vára felé forduljon, itt éltek legjobb vitézeink. Ide gyülekeztek a harcon forgott vén vitézek s a hírnévre vágyó ifjak egyaránt; mert tudták, hogy Eger vára a legjobb vitézi iskola. Hiába tiltotta a király a vitézeket a harctól; hiába szabott a küzdőkre súlyos büntetést: Eger lelkes népe soha veszeg nem maradt. Vitézei harmadhatáron is túljárnak, száguldannak, lest vennek vagy lest hárítanak, vásárt ütnek, utat állnak, portyáznak szünet nélkül. Térnek és szenevédnek, hogy vitézi hírüköt és nevüket növeljék. El nem alvó lelkesedés, heves önbizalom cs dagadó gőg üzi őket a zöldbeborult mezőkre: a vitézi próbák helyére s keresik a viadalt. A tábor moraja, a hadak üvöltése az ő legkedvesebb zenéjük. Földi öröm, nő szerelme, gyermekek zokogása vissza nem tartja őket a, halálos viadaltól. Nem félik, hanem keresik a veszedelmet. Hiszen azt tartották, hogy nincs szébb elmúlás a vitézi halálnál, nincs szébb temetőhely a virágos mezőnél.

És Eger küzdő népe a maga lelkesedését, haszseretetét ezernyi szívbe beplántálta. Tőkét teremtett, példát adott a kezdőknek. Így félszadnál tovább nemzeti életünk fáklyája volt. Lantosaink s hegedőseink az egriek dicsőségét

énekelték. Ott Eger várában vitézkedett a végbeli élet legtisztább visszhangja: Balassa Bálint. És énekelte az egrieknek a végbeli élet gyönyörűségeit; zengte a hazaszeretet szívből fakadó hangjait s dalolta a szerelem virágénekeit.

Még a török énekesek és lantosok is dalt zengtek az övéiknek az egri vitézkről, hogy saját vitézeikbe lelket adjanak.³¹⁶⁾

Az egri vitézek bátorsága, vakmerősége és haditudása az ellenségen is félelmet és bizonyos tiszteletet keltett. Az egykorú levelekben olvashatjuk, hogy a szomszédos török végelyek legjobban az egriktől tartottak. A budai basák a legtöbb panaszt az egriek ellen emelték. Nagyobb csatákban, ahol öt-hat magyar vég ház népe küzdött, a törökök csak az egriek zászlóját kémlelték s ha meglátták azt, a harci kedvük egyszerre alább szállott.

Országosnevű vitézek s hősök vezették az egrieket. Alig van vég házunk, amely oly sok kiváló főtisztet tud fölmutatni, mint Eger vára. Dobó és Mecskey szelleme uralkodott itt állandóan. S ez a szellem lelket adott minden vitézbe, aki Eger várának kenyérén élt.

Régi magyar szokás szerint eleinte Eger várában is két várkapitány állt az őrség őlén. Ez a szokás még Dobó távoztával is megvolt. Az 1557. évben próbálnak ezen változtatni. Ez évben Zárkány Pál és Székely Miklós voltak Eger várának kapitányai. A király azonban Kisscrényi Mihályt kívánta egri kapitánnyá tenni. Irt is az egri kapitányoknak, adnák véleményüket, alkalmass ember-e ezen tisztségre Kisscrényi? Zárkány és Székely kapitányok a kérdésre azt

³¹⁶⁾ Az egyiknek a refraane-jét a török történetírók is közük.

feleltek, hogy ők Kisserényi Miliály ban semmi katonai erényt nem ismernek! Eger várába hadban jártas, harcon forgott és tudós vitéz kell s nem olyan, mint Kisserényi, aki a szülői házban nevelkedett! A hadiismereteket csak a vég-házakban s a főurak kastélyaiiban lehet meg szerezni!³¹⁷⁾

És Eger várának élére nem Kisserényi, hanem Zolthay István, korának egyik legkiválóbb vitéze került, ü már eddig is Egerben szolgált mint huszárkapitány s híre-neve országszerte ismeretes volt. Verancesics püspöknek az érdeme, hogy ő került Eger élére.

Zolthay kapitánysága alatt kezdé meg a vitézi pályáját Balázsdeák István. Mint ifjú került Eger várába s mint lovasfőlegény kezdte meg a szolgálatot. Jónevű katonai családból származott. Atyja Gyula-várának volt együk huszárja.³¹⁸⁾ Vitézségeért 1563-ban címeres levelet is kapott. Az 1566. évi ostromkor hősi halált halt. Fivérei meg Temesvárott pusztultak el. A családi birtokuk török kézre kerülvén, a fiatal Balázsdeák Istvánnak kardjával kellett kenyérét megkeresnie.

Ha valahol, úgy Eger várában napról-napra láthatta, minő vidám szívvel és mily nagy lelkesedéssel mennek a katonák a vitézi próbákra.

³¹⁷⁾ Orsz. levélt. Nádasdyana: Eger, 1557. július 29. „Nemoque in propria patria apud parentes et cognitos quiequam discere potest, nisi in locis eoniam. et curia magnatuni.“ Ezen Kis-Serényi nevét sok munkában elfordítve Szerényinek írják.

³¹⁸⁾ Az 1564. évben Balázsdeák Máidon Keresényi László alatt négy lóval szolgált. (K. p. ltr. Hung. Lustratio equitum levis armaturae ir. Gyulense praesidio.)

Itt láthatta a halálos baj viadalokat és a köp játöréseket. Láthatta, minő örömmel fogadják a csatáról visszatérő hősöket. Hallhatta, mint éneklik meg őket a lantosok és a hegedűsök. S mivelhogy amúgy is nagy hajlandósága volt a vitézi élethez, alig várta a napot, mikor ő is próbára teheti karja erejét; mikor ő is kopját törhet a török vitézekkel. Erre az alkalomra nem sokáig kellett várnia. Abban az időben a végházak egyúttal vitézlő iskolák is voltak, ahol az ifjak jövő pályájukra készültek. S amint némi ügyességre tettek szert, a harcon forgott és tanult vitézek vitték őket a, próbák helyére: a zöldbeborult mezőkre. S aki gyönyörűségét találta a viadalban, az Eger várában ugyancsak kivehette aJ maga részét. Hiszen alig múlik el nap, hogy az egriek valamit ne próbáljanak. S minél több siker koronázta vállalataikat, annál vakmerőbbekké lettek. Jókedvükben olykor a leghihetetlenebb dolgokra vállalkoztak. Jó kémeket tartottak a török végħázakban s így a török vitézek minden mozdulatáról idejében értesültek. Tudták, hol szednek a törökök adót. S ha megszedték, az egriek elvettek tőlük. Ha imitt vagy amott török sokadalom volt, az egriek onnét el nem maradtak. S nemcsak a portékát, de a kereskedőket is magukkal hozták. Ha Egerben hús dolgában hiány mutatkozott, a vitézek 30—40 mérföldre is elmentek, hogy a törökök juhait Egerbe ha jtsák, És zsák-mány nélkül ritkán tértek haza.

A budai basák levelei, aztán a török végħázak főtisztjeinek jelentései tömve vannak az egriek efféle csintalanságaival. Mondanunk sem kell, hogy Balázsdeák István sem ült otthon, amikor a vitézek az effélre indultak. És hivatalosan

jelentették róla, hogy már ifjúságában sok és kiváló hőstettet vitt végbe.³¹⁹⁾

Háború volt-e vagy békesség, azzal az egriek édeskeveset törödtek, ők nap-nap után kijártak. Ily módon merész kalandozásaikkal egyrészről zsákmányt szereztek, másrészről meg Eger várától távoltartották a törököt. Maga a budai basa: Musztafa írja 1576-ban Rudolf császárnak: „*Az egriek azt mondják, hogy ők nem tudják, vagyon-e frigy, vagy nincsen*”³²⁰⁾

Hogy némi fogalmunk legyen az egriek kalandozásáról és merész tetteiről, a sok közül megemlíünk néhányat. Az 1562. évben az egri lovagokat Szeged alatt találjuk. Mehmet cselebi és Rechram vajda épp az adót szedte ott be, amikor az egriek tizennyolc török vitézzel együtt elfoglalták őket, a beszedett adóval egyetemben nagy békével Egerre vitték.

Az 1564. évben az egriek Füleknél lest vetettek. A török lovasok azt hívén, hogy az egri gyalogságon áttörhetik magukat, nekivágtattak. A támadás azonban nem sikerült. Maga a bezlia aga is elesett több jó vitézével együtt. Az egriek pedig zsákmánnyal és rabokkal térték haza.

Az 1565. június 1-én Kátay Ferenc és Gémes Ferenc hadnagyok jelentik Egerből, hogy mindenfelé jó kékemeket tartanak. Pesten is vannak kékemek s mindig tudják, mit tervez a basa.

³²⁰⁾ Közös pénz. Hr. Hung. 14397. fasc. Mátyás főherceg írja Balázsdéákról Rudolf királynak: „*Supplicant wäre sonst ain erfahrener Kriegsman und hette von Jugendt auf vili redlicher Thaten gethan*“ etc. 1590. dec. 6.

³²¹⁾ Cs. és kir. állami ltr. Turcica.

Véli bégnek jeles lantosát most hozták Egerbe a gyalogok s erősen vallatják.⁶²¹⁾

A következő napon Tor da és Tatzger komiszáriusok jelentik Szerencsről, hogy Mágochy Gáspár egri főkapitány hadával kiindulván, Rak amaz és Sima faluk mellett a török sereggel találkozott. Az egri vitézek a török csatát (sereget) teljesen szétverték.⁶²²⁾

A következő évben (15(56. április 17.) Mágochy főkapitány jelenti, hogy a leghíresebb szolnoki vitézt: Dsáfer vajdát, aki Thúry Györggyel bajt vívott, elfogták.

Mivel Mágochy ekkor Becsbold azt a parancsol kapta, hogy a hódoltsági falvakat el kell égetnie, ez ellen az oktalan parancs ellen erősen tiltakozott. Ha — írja — a falvakat elégetjük, Eger népe miből ól? Aztán az elűzött föld népe is ellenségünké lészen!⁶²³⁾

Mágochy Gáspár, Torna, Heves és Borsod megye főispánja megválván az egri tiszttől, a hős Forgáeh Simon, a XVI. század egyik legkitűnőbb magyar vezére került Eger élére. Az ő idejében az egriek kalandozásai és merész vállalatai napról-napra gyakoribbak lettek. A sok közül csak néhányat említünk itt.

Az 1567. évben Szőcs Gergely egri huszár főlegény arra vállalkozott, hogy elhozza vagy ellopja a leggazdagabb budai zsidó kereskedőt. Szőcs formális szerződést kötött Forgách Simonnal. Ez utóbbi ugyanis kikötötte, hogy az

⁶²¹⁾ U. o. Hungarica.

⁶²²⁾ Mágochy Gáspár előbb gyulai főkapitány volt. Az 1568. évben lesz egri főkapitánnyá. (K. p. Itr. Denkibuch 392. kötet, 148. lap.)

⁶²³⁾ Cs. és kir. állami Itr. Turcica: „Opinio domini Mágochy super devastatione ditionum Tur Carum.“

elhözandó zsidó sarcának egyharmada az övé leend. És Szőcs Gergely néhány jó huszárral Jíáck evére ment s nemsokára kötve hozta Egerre a gazdag Mojzes zsidót Budáról. Musztafa budai basa levele szerint a szegény Mojzest úgy lopták el a huszárok. Hasztalanul követelte vissza a zsidót; hiába küldtek Egerre vegyes bizottságot, az ellopott Mojzest nem találták ott. (3 szegény csak akkor került elő, amikor a tízezer forintnyi sarcát lefizette az egri huszároknak.³²⁴⁾

Közben az egri vitézek folyton azon igyekeztek, hogy Eger várának tartományát lehetőleg gyarapításak. És egymásután foglalgták el a hódoltsági falvakat. S amit egyszer elfoglaltak, azt többő nem eresztték más kézre.

Musztafa basa az 1569. év őszén amiatt panaszkodott Miksa királynak, hogy az egri vitézek megütötték a tiszavarsányi országos vásári (sokadalmat) és az ott fölhalmozott portékán kívül huszonegy árus töröknél többet vittek magukkal.³²⁵⁾

A következő évben meg haragszóval jelentette Becsbe, hogy Kim Péter egri főlegény tizenhatod magával Szeged és Csongrád közt kóborolván, törökkel találkozott. Ezek közül négyet levágott, a többöt pedig magával vitte Egerbe.³²⁶⁾

Az efféle kalandok természetesen napról-napra ismétlődtek. Az egri vitézek vakmerő-

³²⁴⁾ Nemzeti Múzeum: Forgách-levéltárban van Szőcs Gergely szerződése.

³²⁵⁾ Ez évben lett egri főkapitánnyá dognád Kristóf. Utasítása 1569. nov. 29-én kelt. (K. p. lír. Hung. 14358. f.) Előde: Forgách Simon kerületi generálissá lett.

³²⁶⁾ Cs. és kir. áll. ltr. Turcica.

ségé már annyira ment, hogy 1573. március 22-én hódoltató levelet bocsátottak a Pesten lakozó polgárokra! Gondolhatjuk, minő harag fogta el a budai basát, mikor e hetyke hódoltató-levelet olvasta!³²⁷⁾

Az efféle dolgokban s főleg a merész portyázásokban Balázsdeák minden résztvett. Az ő fáradhatatlan küzdésének s tiszttársai vakmerőségének köszönhetni, hogy az egri vártartomány száznál több hódoltsági faluval gyarapodott. Mivel a végbeli szokás szerint az efféle falvakat a győztes vitézek közt szokták elosztani, az 1572. évben Balázsdiaik is megkísérelte, nem kaphatná-e meg azokat a községeket, micket ő kényszerített magyar adózásra. Kérését az udvar nem teljesítette.

Az 1574. évben azonban újra próbát tett.³²⁸⁾ A maga, valamint Sárközy Mihály, Palotay Miklós és Kövesdy Bertalan hadnagy társai nevében újra a királyhoz fordult s arra kérte, hogy Győrt, Berényt és Tatárszállást adományozná nekik. E falvak — úgymond — Gyula várához tartoztak, de ők a töröktől visszafoglalták és adózásra kényszerítették. („*Magno cum nostro et servitorum nostrorum periculo*“.) Bár kérésüket Rueber kassai generális is támogatta, a király mégsem hajolt kérésükre. Pedig Rueber élénken leírta a lovasság nehéz helyzetét. A huszároknak — úgymond — alig van pihenőjük. Folyton nyeregen ülnek s oda sietnek, ahol a török portyázgat. Szünet nélkül ide-oda kell száguldozniuk; mert ők védelmezik a királyi területet. A szegények bizony nagyon rá-

³²⁷⁾ U. o.

³²⁸⁾ K. p. Itr. Hung. 14363. fasc. 1574. dátum nélkül.

szolgáltak arra, hogy fizessék őket. (1574. ápril 15. Kassa.)

Bár a király semmibe sem vette az egri főtisztek kérését, ezek nem vesztették el a kedvüket. Tovább is küzdöttek s a legmesszebb fekvő vidékekre is elszáguldottak, hogy a sorokon valamit lendítsenek. Az 1576. évben például Bács tartományában oláh falukat hódolta Uak, állítván, hogy azok Eger várához tartoznak. Musztafa budai basát éktelen harag fogta el, mikor a hódoltatásnak hírét vette. Hiszen — írja — azok a faluk Egernek hírét sem hallották! „Efféle alávaló *lovász-csepkéket* — írja a basa Bécsbe — eltiltson minden afféle méltatlan kívánságoktól.”³²⁹⁾

Az egri vitézeknek itt említett liódoltató levelet ezek írták alá: Fodoróczky György, Zénássy István, Szentmáriai Imre, Nádasdy János, Veszprémi Gáspár, Balogh Gergely, Kardos Benedek, Pásztóty Gergely és Dóczy Gábor. Mindannyian nemes lovagok és főlegények voltak. Csak Musztafa basa nevezi őket „néminemű csepkék”-nek.

Ugyanezen 1576. év november 21-én Musztafa ismét levelet írt a bécsi királynak. „Az egriek — írja — a nagyszögedi bezlia-agát Szentkirály nevű faluban meglepik s huszadmagával elviszik. Sok török vitézt levágnak s a lovakat szerszámostól mind elviszik. E hó 15-én meg — írja a basa — Pest körül leselkedtek és Pest városának hatvani kapuján az iszpaját nyolc emberével együtt levágták. Majd meg Szentmiklós kastélyra rohantak s gyűjtő-szerszámokat hajigáltak be.”

Ekkor hallották az egriek, hogy Haszán basát

³¹⁹⁾ Áll. ltr. Turcica.

szép kísérettel most viszik a füleki tisztbe. Az egriek erre Újszásznál lesbeállottak. Ha szán basa ráment a lesre s egriek kit levágtak, kit meg elvittek. A basa öszvérei a sok drága portékával és pénzzel együtt az egriek kezére kerültek.³³⁰⁾

Musztafa basa ezt a szomorú hírt december 2-án jelenti Becsbe. Kilenc nappal későbben már azt írja, hogy az egriek Szolnok alá száguldottak s a füvelő lovakat mind elvitték.

A következő évben, alighogy az idő kinyílóU, az egriek már munkához láttak. April 14-én jelenti a budai hasa Ernő főhercegnek, hogy az egriek Jászberényhez közel lest vetettek s a palánk alá száguldót bocsátottak. A törökök rámentek a lesre s az egriek egy részüket levágták, a többöt pedig magukkal hurcolták.

Tudott dolog, hogy ez évben történt a szikszói (helyesebben vadnai) győzelem. A mieinket Prépost vári Bálint mezei főkapitány vezette. A török sereg már kifosztotta Szikszót és ezer rabbal meg tömérdek zsákmánnyal visszatérőben volt, mikor a mieink váratlanul megtámadták. A harc délután kezdődött s éjfélkor ért véget. A török had vezére: a füleki hég tizenegyed magával megszaladt, 500 halott török maradt a csatatéren. Tömérdek ló és fogoly került a mieink kezébe. Aztán ezernél több kereszteny foglyot kiszabadítottak. Ezeket a törökök jobbára a kocsikhoz és lovakhoz kötözve akarták elhurcolni. Éjfélkor, mikor a vert török sereg üldözése véget ért, nagy üstökös jelent meg az

³³⁰⁾ U. o. „Az egriek reájok is történek, öszvéreket minden drága marhákkal, pénzzel, ezüstmárkával s két fő vajdával együtt elvitték s kit ugyanott levágtanak.“

égen. Ez a jelenség a menekvő törököt még jobban megrémítette.

Mondanunk sem íveli, hogy e fényes győzlemben az egri lovasság is r észtvett. A csata után megejtették a kótyavetyél. minden lovasra 22 frt. jutott a zsákmányból. Kaptak abból a prédkátorok is, meg a csonkatoronyban sínylődő magyar rabok. Az egri, a -györi (diós-györi) és az ónodi iskolák is részt kaptak a zsákmányból.³³¹⁾

Az 1578. év június 20-án már maga a szultán írt a bécsi királynak s elpanaszolá, hogy az egriek a szomszéd végházak vételeivel együtt Fegy vernékre száguldottak s a vásárt megütötték.³³²⁾

Veysz basa 1579-ben amiatt panaszkodott, hogy az egriek a váci törököt juhait elhajtották. Gyulay Balázs volt annak a 25 egri vitéznek a feje, akik ezt in ívelték.

Becsiből kérdőre vonták emiatt Kai Ionics Bertalan egri főkapitányt. Kollonics aug. 7-én azt jelenti aztán Bécsbe, hogy kikérdezte Gyulay Balázst, de ő semmit sem tud a váci birkákról. A basa minden nagyít. Azt állítja, hogy az egriek ezer lóval száguldottak Hatvan alá, pedig 150 lovasnál több egyszerre nem ülhet föl innét.

Közben az egriek levágták az Erdélybe küldött török követséget. „Istennek igazsága szereint egy hitben, egy országban sincsen megtalálva — írja a budai basa —, hogy az követ útjában bántassék.”

Még el sem ült a basa keserűsége, mikor már ismét jelentenie kellett, hogy Sárközy Mihály

³³¹⁾ Hadi levélt. Feldakten, Ruebor generális jelentése 1577. dec. 1.

³³²⁾ Áll. ltr. Turcica.

egri hadnagy lest hányatott és egy szerencsétlen csausz a kíséretével ráment a lesre. Majd meg nov. 27-én azt jelenti Bécsbe, hogy az egriek és szomszédaik három vitézlő személyt halára való bajviadalra hívtak ki. Mikor ezek Eger alá mentenek, csaknem háborúság támadt volt.

Úgy látszik Veysz basa is elúnta az örököspanaszt; mert elkeseredetten jelenté Bécsbe: „Nagy könyvet írhatnánk, de látjuk, semmi foganatja nincsen írásunknak.”

És a dolog csakugyan így állott. Mikor a basa az egriektől visszakövetelte az elhajtott lovakat, Kollonics főkapitány büszkén írta veit neki: „Nem láttuk még, hogy onnét valamit visszaadtatok volna. Azért mi is új törvényt nem költünk s nemhogy visszaadnánk, hanem az bírákban nyársban vonyatunk; mert az vitézőkre támadtanak és az két törököt elvitték tőlük. Az paraszt embernek nem köllene az vitézlő röndhöz avatni magokat, hanem ünekik nézni köllene; akinek Isten adja (t. i. a győzelmet), azé legyen. Ezök penig nem azt mívelték, hanem az harangot reájok vonták és reá jók támadtak.”³³³⁾

Az 1580. évben alig hogy a mező zöldbe borult, az egriek már künt voltak s aztán kalandoztak a tél beálltáiig. Preyner követsége épp Budán volt, mikor jelentették, hogy az egriek Gyöngyöst megtámadták. A szolnoki bég, aki merész támadásaival sok gondot adott a mieinknek, ez év nyarán kétezer emberével portyázásra

³³³⁾ U. o. Itt van a következő című összeírás is: „Jegyzése azon károknak, melyek az időtől fogván, mióta az Seynán pasa Budában bejött, történtek.” Az egriek dolgai is olvashatók itt.

indult. A mieink megtudván ezt, Nádudvarnál lest vetettek neki. Ott volt a lesben Balázsdeák István négysszáz lóval, Báthory kétszázzal és Geszty Ferenc a diósgyőri haddal. A törökök rámentek a lesre s a mieink hősi harcban négysszázat elfogtak és háromszázat leágztak közölöök. A lesvetést Geszty Ferenc vezetvén, a magyar sereg neki ajándékozta a rabbá esett Ali béget, akiért aztán Geszty kapitány tizenegy-ezer aranyat kapott.

A következő évben Ali basa már a tavasz kezdetén (ápril 15) jelentette Bécsbe, hogy az egriek semmibe sem veszik a frigyet. Kollonics főkapitány most is írott parancsosal kiírta ki rablásra Zolnoky Mojzest és Kevély Györgyöt. A csatázó legényeknél lévő parancs Ali kezére kerülvén, ő azt a bécsi király Budán idéző követének is megmutatta.

Az 1582. év tavaszán a szolnoki bég Ónod és Diósgyőr között nagy sereggel pusztította a falvakat. Az egriek egyesülvén az ónodi, diósgyőri és cassai vitézekkel, a szolnoki bég hadát rútul elverték. Petheő szerint 1500 török esett el a csatában és 18 zászló került a győzők kezére. E véres csatában különösen kitüntette magát *Borbély András* lovas-hadnagy. Igazában az ő hősi rohamra döntötte el a csatát.

Ugyanez év november havában jelenti a budai basa, hogy Borbély András, Sárközy Mihály és Balassa Bálint hadnagyok Egerből sok lovaggal kijöttek s Berényt megtámadták. Sok törököt levágtak, sokat meg elvittek.³³⁴⁾

Az 1583. évben a budai basa kevesebb panasz-

³³⁵⁾ Balassa Bálint az egriekkel ez évben ütötte meg a dömsödi sokadalmat. Maga a budai basa emel emiatt panaszt Bécsben.

szál állott elő. Úgy látszott, hogy az egriek s a szomszéd végházak vízei valami miatt nagyon elkeseredtek. A hivatalos jelentések szerint az elkeseredés oka a nagy fizetetlenség volt. A katonaság nyomorgott s olyan állapotban volt, hogy jó szerrel ki sem indulhatott. Az 1583. márc. 21-én a kassai generális is megírta Ernő főhercegnek, hogy Egerben igen rossz viszonyok vannak. Valamit tenni kell, hogy a nagyobb baj elkerülhető legyen. *Balázsdeák nincs Egerben.* Öt ugyanis az egész lovasság egyhangúlag az országgyűlésre választotta föl, hogy a vízétek nyomorúságát előadja őfelségének. Rákóczi Zsigmond szendrői főkapitány is bűcsúzófélben van. Betegsége miatt nem akar tovább maradni. A káliói kapitány: Csapy Kristóf szintén távol van. Így állván a dolog, ha az ellenség neszét veszi, könnyen baj támadhat.³³⁵⁾

Szerencsére nagyobb baj nem történt. Ami ni a rózsa kivirágzott, az egri vízézek isméri a zöldbeborult mezőkön száguldoztak.

Amint Balázsdeák visszaérkezett, nagyobb kalandra is vállalkoztak. Színán basa jelenti 1584-ben, hogy az ellenség „Egernél elővette magát és egynéhány kopjákat ottan föltámadgattanak, az mieinket kiesalogatni. De hogy az miféléink erős lesre akadtanak és azt eszekbe vették volna, vissza térének és kári vallás nélkül elmentenek“.

Ugynéz évben az egriek a szomszéd végházak vízeivel együtt Szentiniklós alá száguldottak, hogy a törököt onnét ki csalják s hogy a túri vásárt megüssék.

³³⁵⁾ K. p. ltr. Hung. 1583. és Hadi levélt. Feldakten 1583.

Ha e vásár megütése nem is sikerült, azért a végbeliek nem hagytak föl e tervvel. A következő év augusztus 24-én volt a nagy soka da lom (országos vásár) Túrán. Maga a szolnoki bég őrizte a vásárosokat. A mieink idejekorán fölkészültek a vásár meglátogatására. Az egriek '500 lovassal és 200 gyaloggal indultak ki Balázsdeák István vezetése alatt. A kállóiak, kassaiak, a tokajiak és a szathmáriak is csatlakoztak hozzájuk. A bevett szokás szerint történt meg a vásárütés. Azaz, hogy a sereget három részre osztották. Az első sereget az egriek és a kassai huszárok alkották. Ezek azonnal a szolnoki bég hadára rontottak és megszalasztották. Aztán az egyesült sereg a vásárosokra rontott. A zsákmányt 150 kocsira rakták és a 137 török rabbal együtt lóhalálban siettek hazafelé. Otthon aztán megejtették a szokásos kótyavetyél S így a vízézek jó ideig eltengődtek azon, amit kardjukka 1 szerez tek.

Amint látjuk, az egri vízékről ugyancsak nem mondhatták, hogy veszeg ülnek s hiába eszik a király kenyérét. Pedig az itt fölsorolt adatok csak holmi tarlózások az egykorú jelen tésekből és levelekből. Akad ilyen seregével minden évből.

Az egriek harcaiban sok jeles vízünk elhullott és sok esett török rabságba. Félszázad alatt alig* akadt nevesebb egri fővitéz, aki nem ült a konstantinápolyi hét-toronyban, vagy a budai esonkatoronyban. Már Dobó utóda: Bornemisza Gergely deák a hét-toronyban raboskodott. A vízér Sárközy is oda került. Habár rövid ideig, de azért Mágóchy Gáspár is raboskodott. Szentiványi István, Wadlövő Bálint, Zarka Ferenc, Nagy Demjén, Horváth György egri főtisztek együtt raboskodtak a csonkatoronyban. Szaba-

dulása fejében mindegyikük nagy sarcot fizetett. Segnyey Miklós, Bory Pál, Zay András stb. szintén voltak török fogásban.³³⁶⁾

A rabbáesés lehetősége, a harc egyéb eshetősége az egri vitézeket vissza nem tartotta. Az ő harcikedvük meg nem szűnt, lelkesedésük el nem ült. A hír, a dicsőség és a zsákmány reménye minden feledtetett velük. Ki-kijártak állandóan.

Az 1588. évben történt a szikszói véres csata. A törökök nagy erővel jöttek Szikszó alá.³³⁷⁾ Amint az egriek ennek hírét vették, azonnal lóra ültek. A szomszéd végházak népéből is sokan csatlakoztak hozzájuk. Résztvett a csatában a hős Homonnai István is a maga huszáraiival. A mieink serege még így is jelentéktelen volt a törökök hadához mérten.

A magyarok seregét Rákóczi Zsigmond főkapitány vezette. Az egykorú költő írja:

Mint az juhok az jó vezér-pásztor túl:
Úgy függének az Rákóczi Zsigmondtól
És az vitéz Homonnai Istvántul.
Vitéz hadnagy Balázsdéák Istvántul.

A támadás a mieink részéről történt. Az egykorú jelentések szerint az egriek elől jártak a véres küzdelemben. Amint a törökök fölismer-

³³⁶⁾ Az egri vitézek a maguk embereit jobbára maguk szabadították ki. Ungnad főkapitány írja például, hogy Füzi Szabó Tamás egri vitéz kereskedőnek öltözve, Pestre ment és fényes nappal öt magyar főrabit szöktetett meg kocsiján. És szerencsésen Egerbe hozta őket. A rabok értéke legalább tízezer forint volt.

³³⁷⁾ 10—12 ezeren voltak. A magyar seregben azonban csak kétezerötszáz ember volt.

ték az egriek zászlóit, azonnal jelentést tettek vezéreiknek. És a „*két békét kiverte a félszepszepű*.“ A túlnyomó erővel szemben azonban a mieink nem boldogultak. Homonnai István rabbá esett. A törököknek a vízé Zsoldos Ferencet is sikerült elfogniuk. Már-már teljesen elszéledőben volt a magyar had, mikor Balázsdeák István összegyűjtötte a lovasságot és sötét éjjelen nyolcszáz lóval új támadást kezd.

Vitéz Balázsdeák István felszóval:
Hozzá, hozzá! kiáltja nagy torokkal
És ő maga az kétélű pallóssal
Vitézmódon forgódik katonákkal.³³⁸⁾

Balázsdeák lovasainak támadása oly heves volt, hogy csakhamar meginogott a török had. A mieinknek sikerült a török táborba rontaniuk. Balázsdeák aztán az elfoglalt seregbontókat és ágyúkat a törökök ellen fordította. Nagy zűrzavar és öldöklés támadt. A törökök már csak menekvésre gondoltak. Ki merre útát talált, arra szaladt. A győzelem teljes volt. A rabokat — köztük Homonnai Istvánt is — kiszabadították. Az egriek nagy zsákmánnyal, 13 török zászlóval és 110 török fejjel tértek haza.

A sziksói győzelemnek hamar híre futott. mindenfele tedeum-ot tartottak. Magyar és német költők énekelték meg a csata hőseit. Magasztalták ezt is, azt is, csak Balázsdeák érdemeiről hallgattak. S ő szokott szerénységével nem tolta magát előtérbe. A magyar történetírók kivétel nélkül Rákóczi Zsigmondnak tulaj-

³³⁸⁾ Tardy György verses munkája a sziksói győzelemről. (Historia Sziksziensis 1588.)

donítják a győzelmet.³³⁹⁾ Az egykorú iratok azonban másképen szólnak. A magyar tanácsosok, köztük a hős Forgách Simon is, magának a királynak is megírták, hogy a fényes győzelm főképen Balázsdéák István érdeme. „Ebben a csatában — írják a tanácsosok — Balázsdéák István egri vicekapitány oly bátran és frissen viselte magát s annyi tüzzel intézte a dolgot, hogy mikor a csata éjjel megújult, ő elfoglalván az ellenség ágyúit, valamint egész taborát, az ágyúkat az ellenség ellen irányoztatta, aztán *kevesedmagával* a csata végéig helytállóit. *Csakis így győzhettünk!*“

Az egri káptalan is azt írja, hogy a szikszói fényes gyözedelmet Isten és a főkapitány után egyedül Balázsdéák Istvánnak köszönhetjük. „Éz a véleménye — írja a káptalan — az egész seregnek.“³⁴⁰⁾

³³⁹⁾ Szalay László meg sem említi Balázsdéák nevét. Thaly is Rákóczi győzelmének mondja. Balázsdéákról csak annyit mond, hogy mint *ónodi kapitány* (!!?) részt vett a csatában.

³⁴⁰⁾ K. p. Itr. Hung. 1592. június 9. „In ea pugna egregius Stepkanus Balázsdéák vicecapitaneus Agriensis tani fortém ac strenuam operám navavit, tanto ardore rem gessit, ut cum proelium suh noctem iniretur, caeteris aut dilapsis, aut in obscuru vix certamen sustentantibus, iste occupatis hostium tormefnt is iisque in eorum perniciem conversis, ae castris quoque eorum captis, cum paucis aliis ad iinem usque perstiterit“ etc. Csakis így győzhettünk — írják a magyar tanácsosok.

³⁴¹⁾ U. o. 14397. fasc. „Testi» est victoria nuper apud Szikszó magna cum glória et splendore nominis istarum partium ab hostibus barbaris reportata, quam post Deum et supremi capitanei loci huius fortitudinem et prudentiam *soli huic komim tot us fere oxercitus detnlit.*“

A szikszói fényes győzelem után Balázsdeák István mások biztatására végre ráadta magát, hogy annyi évek hű szolgálata fejében jutalmat kérjen. Túlságos szerénsége és igénytelen sége eddig nem vitte rá a kérésre, de most a főtisztek és a főmérnökök biztatták őt arra, hogy forduljon őfelségéhez.

Balázsdeák folyamodásában nem dicsekszik érdemeivel, nem említi véres harcait és sikereit, de megírja, hogy édesatyja és rokonai Gyula és Temesvár védelmében a hazáért haltak hősi halált. minden birtokuk a török kezére jutván, ő a kardjával kereste idáig a kenyérét. Most azonban teste már sebekkel van borítva s a folytonos küzdelem nagyon megviselte. Családjáról is gondoskodni kellene. Kéri tehát a maga számára a kecskeméti (Aranyhomoka-i) részjószágot.

Balázsdeák ezen folyamodását egész csomó főember támogatta. Csak ezeknek az írásából látszik igazában, hogy minő ember volt Balázsdeák. Az egri káptalan tagjai együttesen írják például róla: Balázsdeák István vén vitéz! Talpig ember, aki minden erények fényével ékes! A hadi tudományokban való jártassága, erénye, tekintélye és szerencséje oly nagy, hogy mindenjüknek véleménye szerint e téren kevés ember vetekedhetik véle. Más gyönyörű tulajdonságai is vannak. A veszedelemben bátor, a munkában fáradhatatlan, a cselekvésben serény, a végrehajtásban gyors, az előrelátásban tanácsos elméjű. E kiváló tulajdonságainak fényes bizonyítéka a mostani szikszói győzelm. Ezt az egész hadsereg Isten és a főkapitány után egyedül neki tulajdonítja. Szerénsége, hűsége, derekassága, ébersége és nagylelkűsége

fényes bizonyítékul szolgálnak mellette.³⁴²⁾

A magyar kamara véleménye szerint Balázsdeák István a hadi erényekben kitűnő vitéz, aki ifjúságától fogva sok hőstettet vitt véghez. A legutóbbi szikszói csatában is nevéhez mélton viselkedett.

A nyitrai püspök is elhalmozza őt magasztalásokkal. „Már csak azért is meg kell őt jutalmazni — írja —, hogy mások is lelkesedjenek az ő példáján a vitézi erények gyakorlásában.“³⁴³⁾

Rákóczi Zsigmond egri főkapitány szintén fölsorolja Balázsdeák érdemeit. S a nem minden nap magasztalások után arra kéri őfelséget, hallgassa meg e rendkívül derék ember kérését!³⁴⁴⁾

³⁴²⁾ U. o. „*Vir cum omnium virtutum splendore ornatissimus tum scientia rei militaris, virtute, autoritate, feolicitate ita clarissimus, ut paucos in istis calamitosis partibus ipsi conferendos iudicio et testimonio omnium, qui in hac palaestra versantur, audiamus. Habet et alias dotes, quae vulgo existimantur pulcherrimae: ut laborem in negociis, fortitudinem in periculis, industriam in agendo, celeritatem in confiendo, consilium in Providentia... Modestia ipsiue, inter nos Hdelitas, probitas et vigilantia et magnanimitas certissima argumenta de ipso pollicentur.*“

³⁴³⁾ U. o. Eperjes, 1589. május 29. A nyitrai püspök írja a többi közt Balázsdeákról: „*Sitque miles vigilantissimus, ductor exercitus cum dexteritate et in absentia supremi capitanei vices eius non impigre supplere soleat*“ etc.

³⁴⁴⁾ II. o. 1589. febr. 16. Eger. A többi köpt írja róla Rákóczi: „*Dignetur Stephanum Balázsdeák virum úti praemissum est praestantissimum elementer exaudire.*“ Bár Rákóczi maga akarta megvenni a Vessényi-féle kecskeméti jószágot, arra kéri a királyt, adassa azt Balázsdeáknak.

Még Mátyás főherceg is fölszólalt Balázsdéák István érdekében. Rudolf királyhoz intézett levélben ő is magasztalja Balázsdéákat s megírja, hogy sok-sok vitézi tettet vitt véghez.

Balázsdéák István szerénységét mutatja az a körülmény, hogy nem egyedül a maga részére kért birtokot. A békésmegyei Győr és Berény helyiségeket ugyanis a maga és két tiszttársa: Sárközy Mihály és Kövesdy Bertalan részére kérte. A maga számára pedig a kecskeméti részjóságot kérte, melyért Rákóczi Zsigmond 4000, Bódy Menyhárt pedig 7000 frt-ot ígért volt már.

Mikor Rákóczi Zsigmond meghallotta, hogy Balázsdéák a Vessényi-féle kecskeméti részjóságot kéri, levéllel kereste őt meg.

„Adja az Úristen — írja —, hogy őfelsége lássa kegyelmedet kegyelmes szemmel... Az, mi az én személyemet illeti, kegyelmed énbeanem soha meg fogyatkozik!“

Ezután megemlíti, hogy a kecskeméti jóságot ő is kéri, de ha nem ő kapná meg, akkor csak igyekezzék azt megszerezni. Ő mindenben támogatni fogja.³⁴⁵⁾

Balázsdéák 1589-ben megkapta ugyan Győrt és Berényt, a kecskeméti jóságot azonban nem adták neki. Mivel a nevezett két falut közösen bírta Sárközy Mihály és Kövesdy Bertalan hadnagyokkal, sok kellemetlenséget és viszálykodást vont magára.

Némi kárpótlást nyert ezzel szemben akkor, mikor a király *kinevezte öt a jászok kapitányának*.

Mivel úgy e tisztet, mint az egri vicekaptányságot a legnagyobb megelégedésre viselte,

³⁴⁵⁾ 1588. nov. 20. Eger.

a magyar tanácsosok a hős Forgách Simon generálissal egyetemben 1592-ben azt ajánlották őfelségének, hogy Balázsdeák érdemeit Kon-doros adományozásával jutalmazza. A magyar tanácsosok ez alkalommal is elhalmozták Balázsdéákat magasztalásokkal.

Balázsdeák István már 1588-ban is, de meg később is több ízben viselte az egri főkapitányi tisztet is. Üresedés alkalmával, valamint a főkapitány távollétékor ugyanis ő vitte ezt a tiszttet is. Az 1588. év tavaszán is így állt a dolog. Ez alkalommal írta volt Balázsdéák a cassai generálisnak: „Ím meghozók nekem az ő felsége Ernestus úrnak parancsolatját kiben őfelsége parancsolta, hogy nagyságodat és Prépostvári Bálint uramat tiszteném és becsülleném. Én azért ezelőtt is mind nagyságodnak, mind Prépostvári uramnak örömet szolgáltam. Ezután is csak nagyságodnak valami oly dolgai érkeznek az őfelsége dolgaiban tudósítson meg nagyságod és nekem is ha mi híreink lesznek, mind járást tudomására adom nagyságodnak.“

Mivel a cassai generális Balázsdéáktól azt kérdezte, van-e Egerben üresedésben lévő tisztség, őkigyeleme azt felelte, hogy most 478 lovag van Eger várában ... „Üres tiszttet — ívja — most egyebet nem tudok az szegény Ujszászy Lörinc tiszénél és az porkolábságnál, kit ő bírt szegény. De ötet Isten kivette ez világból“³⁴⁶⁾

Azalatt az idő alatt, míg Balázsdéák Egerben helyettes főkapitány volt, a törökkel való harrok nem szüneteltek. A lovagok, amikor az idő szenvédte, ki-kijártak portyára, vár szál-

³⁴⁷⁾ Hadi levéltár: 4, 24. Feldakten Balázsdéák István egri főhadnagy. Egerből. 1588. ápril havában Roussel Claudius-hoz.

lábra vagy lesvetésre. És jobbára szerencsével jártak. Nemcsak zsákmányt, de sok török rabot is hoztak magukkal. És folyt a kótyavetye és árúsítgatták a török rabokat. Akik jó rabot akartak szerezni, csak Balázsdeák kapitányhoz fordultak. Így tett Károlyi Mihály is, akinek aztán Balázsdeák ilyen választ adott:

„Az rabok felöl az mint ír kegyelmed, én most is azon ember vagyok, az mint azelőtt kegyelmednek megírtam. Én kegyelmedtől meg nem tartom, hanem kegyelmeddel közlöm őket, ha kegyelmed akarja. De mindenestől is az rab csak kettő, azok is igen drágák, nem fő rabok peniglen hanem bizony rosszak. Az egyik százkét forint ára, a másik hetvenkilenc; harmadik is volt, de az uraim locumtenensnek elfeledtek volt rabot rendelni, tehát én odaadtam. Az negyediket peniglen kapitány uram ajándékon adta. De ha kegyelmednek tetszenék, mostan Kassán elég rab lészen, kit az kótyavetyére hoznak, jók peniglen; mert az javát mind hátra hatták volt. Jóllehet in forma tióra bocsátot ták volt, de inkább hisszük, hogy kótyavetye lészen s elhányják őket. Mi is innét mind felküldöttük azkik itt voltának; kegyelmed ott vehet rabot sokat.”³⁴⁷⁾

Balázsdeák Istvánnak életében ezek az évek voltak a legszebbek. Nemcsak dicsőség, de egy-

³⁴⁷⁾ Ez időben folyt az alkudozás Rákóczi Zsigmonddal, hogy az egri főkapitányi tisztet elfogadja. A király 1588. ápril 14-én Prépost vári Bállintot és Rousselt bízta meg az alkudozással. (Hadi levélt. Feldakten.) Míg az alkudozás folyt, Balázsdeák István viselte a főkapitányi tisztséget. A Károlyi Mihályhoz intézett levél 1589. január 28-án kelt. Aláírása ez: „Balázsdeák István egri hadnagy kegyelmednek mindenkor örö mest szolgál“.

úttal közszeretet vette őt körül. Az egriek például egyhangú fölkíáltással őt választották meg követüknek az országgyűlésre, hogy ott a végbeliek kívánságait és panaszait előadja. Gondolhatjuk, hogy az országgyűlésen is örömmel látták őt; hiszen akkor már országosan ismert neve volt!

Egernek sok jeles és vitéz hadnagya lévén, több is akadt, aki távollété alatt helyettesíthette őt. Ott volt például a vitéz Bárczy János, akit a budai basák panaszos leveleikben Barcsay Jánosnak írtak. Öt az egriek kívánták elüljárónak (1578-ban) a meghalt Simon Antal hadnagy helyébe. Aztán ott volt Segnyey Jób hadnagy, aki halálos bajt vívott az egyik török fővitézzel. Ugyanezt tette a vitéz Segnyey Miklós hadnagy is. Mindketten megölték ellenfelüket. Jeles vitéznek írják Török Andrást és Thököly Vince hadnagyot is.

Az 1589. évi egri számadások szerint Balázs-deák István főhadnagynak (vicekapitánynak) szere nyolc ló volt. Személyére havonkint 50 írt, mindenik lovára 20 frt járt ki. Ezenkívül járt neki húsz fertály búza, húsz fertály tavaszi, 50 bárány s minden lovára egy köböl bor. Mint jászkapitánynak külön még négy lovat kellett tartania.

Nem sok ugyan ez a fizetés, de a megélhetésre elegendő volt. Más végházakban ennyit sem kaptak a magyar főtisztek. De Eger mindég arról volt híres, hogy ott van a legjobb fizetés és ellátás. S szó ami szó, de bizony ez is sok jeles vitézt csalogatott oda. Maguk a hivatalos jelentések is hangoztatják, hogy az egri állapotok oda vonzzák a legjobb katonákat.

Az egri vitézek jó híre és neve országosan ismert lévén, aztán meg jobb fizetés is járván

ott, könnyű megértenünk, miért siettek oda mindenfelől a próbált vitézek. Valószínű, hogy a nagy költő: Balassa Bálintot is az egriek jó híre csalta; oda. S a költő méltónak mutatta magát a legjobb egri vitézekhez. Hiszen tudjuk róla, hogy „*tizenegy bajt egy nap vitt erős fegyverben s annyiszor részesült az győzedelmekben!*“ S hányszor és hányszor vett részt Balázsdéákkal egyetemben a portyázásban, a vásárütsben és a várak aljának megszáguldásában^ü] Saját katonái, akik kardja alatt szolgáltak, hősnek (herosnak) mondják őt. S Balassa Bálint meg is érdemelte e nevet; mert hiszen ő is hozzájárult ahhoz, hogy az egriek vitézsége az egész országnak például állított. S ennek a vitézségnak ő adott aztán szébb-n-szebb han»got a végbeliekről szóló verseiben, ő énekelte a többi közt:

Egriek! vitézek! végeknek tüköri,
Kiknek vitézségét minden föld beszéli;
Régi vitézségez dolgotokat veti,
Istennek ajánlva légyetek immár ti!

Az igazi vitézségnak és az önfeláldozásnak ki mutatására nemcsak a győzedelmes csaták alkalmasak. Gyakran a csatavesztésekben több alkalom kínálkozik az ilyesmire. Az egri vitézekkel is megesett, hogy portyázás közben túlnyomó számú ellenséggel találkoztak. S ők ilyenkor sem adtak hátat az ellenségnek, hanem jó hírnevükhez méltóan küzdöttek az utolsó emberük el estéig.

Rákóczi Zsigmond csak rövid ideig viselte az egri főkapitányi tisztet. Az 1591. év október 16-án már Prépostvári Bálint lépett a helyébe. Mivel Prépostvári többször helyettesítette a kassai generálist, huzamosabb ideig távol volt.

Ilyenkor aztán Balázsdeák István volt az egri vitézek feje.

Az 1592. év nyarán a szolnoki, a hatvani, a füleki, a gyulai és a jenői békék elhatározták, hogy a sok kellemetlenségért bosszút állnak az egrieken. Ki is indultak és Szikszó táján kezdték gyülekezni. Prépostvári neszét vevén a törökök rezgelődésének, azonnal jelentést tett a szomszéd végéházaknak. Jöttek is vitézek úgy Kassáról, mint Diósgyőről és Káliéről. A magyar had azonban elenyésző csekély volt a török kök seregéhez mérten. Úgy látszik Prépostvári főkapitány vezette a mieinket. Vele voli Balázsdeák István is próbált lovasaival. Mivel a mieink szégyennel nem akartak visszavonulni, megtámadták a török sereget a Szikszó táján fekvő domboknál, ahol a kitűnő huszár-ság számára igen alkalmatlan volt a tér. Az egriek és a kassaiak hősiesen harcoltak. Többszörös fölcsőlításra sem adták meg magukat s a gyalogság az utolsó emberig harcolva hullott el. Maga Balázsdeák István több tiszttjével együtt rabbá esett. Prépostvári Bálint főkaptány imigyen írta volt le Károly Mihály részére az ütközetet:

„Kegyelmed kívánsága érteni Balás Deák István és Segnyei Miklós dolgát. Balás Deák István az jenői béggnél vagyon, mely felől rossz hírrrel beszélik, hogy az portára akarnák vinni. De egy ifjat fogtanak el Rákóczi uram szolgái, kinek elfogásában nekem is hat szolgám volt. Némelyek azt mondják a jenői béggel egy, ki ha volna, ugyan basa fia volna. Ha így volna, az az ifjú megszabadítaná nemcsak Balás Deák Istvánt. Segnyei Miklós sebes, de meggyógyul, az Gyivlári béggnél vagyon. Elindultam mind égük, mind másik szabadulásában. Azonkívül

Zay András, Bori Pál esett rabbá. Azok az budai basánál vannak; az szegény hetei Pál pap is az budai basánál vagyon. Innét nem veszett négy főembernél több; ötödik az pap. Azonkívül két szegény legény, három lovasok és lovas lengyelek. Az gyalogok szegények *mind oda vesztenek!* Egy halomra állottának volt, arról sokáig vívtak. Azt megvették tőlük (a törökök). Még más halomra mentek s azt halálig meg nem adták. Igen sok törököt lőttek el, míg porukban, golyóbicsukban tartott. Végre szablyára kölek. Kérték őket az törökök, hogy megadják magokat; de nem adták meg magokat. Erre seregbontókat, tarackokat vittek reájok. Az egész török had, mind lovas, mind gyalog nagy ostrommal vette meg tőlük az halmot, így vágta le szegényeket. In summa amikor őket eltemettettem, mind összehordottam őket. Kassai huszonhat tisztet temettettem el mindenestűl, kik az halmon elvesztenek. Az diadalom az pogányé, de ők is igen báknaknak. Az Sasvári basának egyetlenegy fia volt, annak is az leje az fő-állókapuban vagyon. Az Üristennek ez így volt akaratja. Szerelmes atyámfia! igen vigyázzon kegyelmed; mert az töröknek minden szándéka az, hogy az szolnoki, tömösvári baság alatt való török ezután Károlyra és oda az vidékre menjen. Az budai basa alatt való török Tárcái, Szerencs vidékére igyekszik. Jobb volna uram asszonyomat Apátiba tartani kegyelmednek.“³⁴⁸⁾

Balásdeák szomorú esete a végekben nagy részvétet keltett. Nemcsak az egri vitézek, de a nyugatmagyarországi kapitányok is megmoz-

³⁴⁸⁾ Károlyi Oklevéltől közli e levelet, de hiba san. Zay András helyett például Fáy Andrást ír.

dultak, hogy őt kiváltsák. De ez nem ment könnyen. A hazai törökök a fővitézeket a szultánnak szokták ajándékozni s a császár rabját pénzért nem lehetett kiváltani.

Mikor vitték Balázsdeákot a Hét-toronyba, nem tudjuk. Konstantinápolyból 1592. október 10-én jelentik Bécsbe, hogy 24 élő rabot és 100 fejet hoztak a városba. Ügy a rabok, mint a fejek az egriek viadalából valók. A rabokat a diván elé vitték s ott kihallgatták. Ezek között volt Balázsdeák István is.³⁴⁹⁾ Prépostvári Bálint egri főkapitány, aztán Pálffy Miklós, valamint a magyar tanácsosok is minden elkövették, hogy a hős Balázsdeákot kiszabadítsák a hét-toronyból. Própostvári már 1593. szeptember 23-án írt öfelségének is s arra kérte őt, lendítene valamit Balázsdeák sorsán, ő — úgymond — írt most nekem s arra kért, tegyek meg minden kiszabadítása ügyében. Segítséggért is esedezik; mert élelmére naponkint csak három dénárt kap. Egy dénárba kerül a víz, kettőért meg néhány harapás kenyéret vesfc. Hogy eddig éhen nem veszett, azt egyedül az erdélyi követeknek köszönheti, akik segélyezték őt.³⁵⁰⁾

Mivel ez időben két fogoly bég volt a mieink kezén, 1593-ban ezeknek az elbocsátása fejében 28 magyar főrab szabadonbocsátását kérték. A 28 rab közt szerepel Balázsdeák István is. A nevezett 28 fővitéz legtöbbje 1593-ban csakugyan

³⁴⁹⁾ Bécsi állami lár. Turcica.

³⁵⁰⁾ U. o. 1593. szept. 23. „Ut ipsi sumptu aliquo snbvenire veil ent. In dies eiiin nonnisi trés donarios capiens ex illisque unó aquarn pro potis, duobus panem emendo, fame sibi intereunduin fatetur“ ele.

kiszabadult. De Balázsdeákot nem adták ki. Ő 1597-ig raboskodott.

S míg ő a hét-toronyban szenvedett, azalatt itthon az udvar teljesen megfeledkezett nagy érdemeiről. Rudolf király 1596. március 12-én például elrendelte, hogy a jászkapitányságot, melyet ideiglenesen Balázsdeák fia kezelt, el kell tőle venni s. Jászapáti Horváth Györgynak kell adni. *Balázsdeák most török rab, tehát polgári halottnak kell őt tekinteni.* Különben is „male informato et durante beneplacito“ kapta volt ezt a tisztséget.³⁵¹⁾

A király tehát cserbenhagyta régi hű vitézetét. A mieink azonban nem így gondolkoztak. A hős Pálffy Miklós minden követ megmozdított kiszabadítása dolgában. Az 1597. évben sikerült is őt kiváltania a fogoly koppányi béggel.

Bay Mihály írja 1597. szept. 6-án Draskovich Péternek: „Balázsdeák Istvánt Isten megszabadította. az jámbor úr: Pálffy uram által. Az koppányi béget — ki igen beteges vala — bo-csátá el érte; tízezer forint érő marhát is ígért adni az bég. És így szabadította meg Isten az jámbort: szegény Balázsdeák Istvánt. *Mindnyájan öröltük szabadulását...* A czétényi tiszstet (officialatus-t) Balázsdeák Istvánnak adta s száz lóra ígért neki fizetést.³⁵²⁾

Amíg a király mit sem tett hűséges szolgájának kiszabadítására, addig Pálffy Miklós nem

³⁵¹⁾ Kp. ltr. Familienakten, a király rendelete Prépostvárihoz 1596. márc. 12. („Isque veluti captives — írja a király — civiliter inter mortuos reputem“.)

³⁵²⁾ A tarkostyáni levéltáriból közölte Szerámy a Tört. Tár 1895. évfolyamában.

csak hogy kiváltotta őt, hanem még megélhetéséről is gondoskodott. A czétényi officiolatus ugyanis eléggé jövedelmező volt.

Pálffy Miklósnak e nemes tette nem szorul dicséretre, ő maga nem is várt ezért elismerést. De a végbeli tisztek azért elhalmozták őt magasztalásokkal. Ezek ugyanis értékelni tudták Pálffy fáradozását s vele együtt Balázsdéák érdemeit is.

Nem tudjuk, meddig szolgált Balázsdéák István Pálffy hadában. Szabadulása után való időből ugyanis semmi adatot nem sikerült róla találnunk. Lehet, hogy a hosszú rabság szenvedései hamar sírba vitték őt.

Bizonyos dolog, hogy egyike volt a XVI. század legkiválóbb lovas tisztjeinek. Kevés főtiszt akad e korban, akitől, mint emberről, annyi szépet és nemeset írtak volna, mint Balázsdéák Istvánról.

VI.

PALONAI MAGYAR BÁLINT

Palonai Magyar Bálint

A XVI. században vitézeinknek majd minden-
egyike jó nevet és vitézi tisztséget igyekezett
szerezni. E kettő nemcsak a mieink között szer-
zett néki elismerést, hanem a törökök közt is.
Számtalan egykorú levél hirdeti, hogy a vég
beliek milyen féltve őrizték vitézi tisztségüket,
mennyire igyekeztek, hogy azon semmi csorba
ne essék; mert bármit szívesen elviseltek, csak
azt nem, hogy a török vitézek szemében az ő
hírük és tisztelességük kevesbedjék. Sok-sok vég-
beli vitézünk levelében olvashatjuk: „inkább
akarnám holtomat, hogy nem mint életemet, de
vitézi tisztelességemet megrútítani nem hagyom.
Ha eddig megőriztem, vétket vallani ezután
sem akarok“.

Ne gondoljuk, hogy csupán a hiúság és a
kérkedés ösztökélte katonáinkat a jó név és a
vitézi tisztelesség megszerzésére. A magyar kato-
nával vele született már az az igyekezet, hogy
meg kell mutatnia az ellenségnak, hogy ő is
van oly merész és vitéz, mint más nemzet fia!
S ha valamikor, úgy a hazai törökkel szem-
ben igyekezett ezt mindenki kimutatni. Állandóan
folyt tehát a küzdelem a vitézi elsőbbség-
ért. A nemzeti büszkeség állandóan arra ösztök-
élte a mieinket, hogy olyat míveljenek, ami
még a török csodálatát is felkölts. És történtek
vitézi bajviadalok, merész és hihetetlen kalandok,
hallatlan bravúrok, mikről a magyar év-

könyvek mit sem tudnak. Szomorú, de való, hogy egész sereg jelentéktelen idegennek neve bejutott történetünkbe csak azért, mert a császári grácia és a rövidlátás szerepet juttatott nékik. A saját jeleseink meg kimaradtak onnét; mert a szerencse nem emelte őket magasabb polcra, bárha az ország védelmében váltig égtek és gerjedezték is, bárha hazájukért a földi lét legnagyobb kincsét: az életüket is föláldozták.

S minél távolabbrá esünk a küzdelmes időktől, a feledés annál erősebb lesz; annál kevesebben törődnek a magyar vitézi kor hőseivel. Változnak az idők, változik az emberek fölfogása is. A XVI. században a harctéren szerzett hírnevet, a haza védelmében hozott áldozatot nagynak és dicsőnek tartották. Az érdemes vitézeket a lantosok megénekelték, a végházak őrségei dicsőítették. Még a török végházak vitézei is magasztalták az ilyent s poharat üritettek egészsgére. S a vitézi énekek a végházakban szájról-szájra jártak.

A haza védelmében elesetteknek nagy tisztességet adtak. A főbb vitézeket országos részvét kísérte sírjukba. Márványba vésték tetteiket s gyászlobogót helyeztek sírjuk fölé. Ez a lobogó, melyet *temetőzászlónak* hittak, az illető tisztnek csata-zászlója volt. Dicsőségének hirdetője tehát a sírba kísérte őt. A meghalt fővitéznek fegyverzetét és főlovát a királyhoz vitték s ez a fegyverzet a császári gyűjménybe helyeztette.

Szép, igen szép dolog volt ez az emlékezés, az érdemnek ez a méltánylása. S nem is maradt hatás nélkül. Küzdő ifjúságunkban az emlékezés keltette föl a dicsőség után való vágyat, a hazáért való áldozást, a hazaszeretetek Nagy példákon ők is nagyá igyekeztek lenni.

És sok-sok év múlt el, de a XVI. században a vitézek emléke feledésbe nem merült. Ezekről beszélt minden j óravaló végbeli. Ezek példája tüzelte a küzdőket, ezekről mesélgettek a gyermekeknek s ezek adtak vigaszt a harcból kivénült aggoknak.

A XVI. század küzdő népe szentül hitte, hogy a haza védelmében kitűnt hősök sírján örök kélobogni fog a temetőzászló s a kései utódok örök ké emlegetni fogják azt, amit ők már-ványba vésettek. Gyarló hit, hiú remény volt ez. A lobogós kopják hamar elrongyolódtak, az idő vasfoga még a márványemlékeket is megőrölte. Nem maradt semmi. Nem is akadt, aki a múltak emlékeit föl-fölújította volna. Talán nem is volt kinek. Hiszen az emberek gondolkozása az idővel együtt versenyezve változik. Akiket valamikor nagyoknak tartottak, azokat idővel már említeni is elfeledik. S minél jobban repül az idő, annál nagyobb ūr támad a régi és az új világ hite s gondolkozása között. Amit a letűnt századok dicsőnek, nagynak tartottak, azt a jelen már csak félvállról emlegeti, ha ugyan emlegeti. Szó, ami szó, de a hősök korát lejáratták s akik egykoron tündöklő például szolgáltak ifjúságunknak, a régi fényüket tán soha többé vissza nem nyerik. S mégis, amire senki sem gondolt, elérkezett az idő, mikor föl kell újítanunk a régi honvédők dicső küzdelmeit. Olyan helyzetbe jutott hazánk (ha nem rosszabbá), mint a török világban volt. Régi dicsőségünk hamujából újra ki kell keresnünk a gyöngyöket. Föl kell újítanunk a honvédő nagy küzdők és küzdelmek emlékét, hogy példájukon okuljunk és tanuljunk. Ha a régi magyar hazát óhajtjuk vissza, erre föltétlenül szükség vagyon.

A XVI. század derekán a Magyar Bálintinál ismertebb név széles Magyarországon kevés akadt. Emlegették is eleget! Hatalmas, bátor és erős legény volt őkigyelme; a Dunántúl folyó harcoknak lüktető szíve, a személyes viadaloknak kitanult mestere, az igazi huszárnak remek példája ő, akin sok jó vítézünk vett szívet és lelket magának. A nagy Tliúry Györgynek, a hős Horváth Markónak és Zrínyi Miklósnak volt a kortársa és harcaiknak osztályosa. Kevés híja volt, hogy Szigetvárat nem ő vedel mezte. S ha elfogadja a neki ajánlott szigeti kapitányságot, biztosra vehetjük, hogy éppúgy megállja a gátat, mint Horváth Markó, vagy Zrínyi Miklós. Mert a hadakozás dolgában ő is tudós és bátor vílez volt, inert a félelmet ő sem ismerte, a halált ő sem félte. Egy emberöltön védte Balaton vidékét s kemény harcokat vívott a törökkel Somogy megye birtokáért. S míg a karja bírta, a török ott úrnak nem mondhatta magát. Vitézi hírnevet mi sem mutatja jobban, mint az a körülmény, hogy a szomszéd török urak folyton panaszkoztak reá, bajviadalokra hívogatták őt s büszke volt az a török fővitéz, aki kopját törhetett véle.

Magyar Bálintrá azonban nemcsak a törökök panaszkoztak. Magyar részről is úgy ment ellene a panasz, mint az árvíz. Erőszakos ember volt, mint Zrínyi Miklós s ha katonái élelem dolgában megszorultak, bizony a más búzajába vágták a sarlójukat. Aztán maga Magyar Bálint a töröktől visszahódított falvakat és pusztákat nem adta vissza végi gazdáiknak, hanem a vár tartományához csatolta, hogy imigyen a várőrségnek legyen miből élnie. Az elfoglalt birtokok gazdái aztán gyűlölettel fújták a kígyókövet Magyar Bálintrá. Bevádolták őt az

udvarnál, az országgyűlésen. S mivel egy-két megyét is sikerült nézik megnyerniök, az országgyűlésen — ahol senki sem védte Magyar Bálintot — malefactor-nak, azaz gonosztevőnek nyilvánították őt.³⁵³⁾ 8 nem sok híja, hogy hadat nem küldtek ellene. A kiküldött királyi biztosok azonban Magyar Bálint védelmét is meg-hallgatták. 8 ekkor kitűnt, hogy a reá vetett sok bűn jobbára az érdekelt urak koholmánya. És Magyar Bálintnak a hajaszála sem görbült meg. Nem tett ő egyebet, mint kor társai, a többi végbeli kapitányok. Zrínyi Miklósra, Horváth Márkra, Tahy Ferencre stb. szintén özönével szórták a vágakat. Királyi biztosokat is küldöttek a nyakukra, de a vizsgálatoknak vajmi kevés eredménye lett. Hiába! A viszonyok nálunk akkor olyanok voltak, hogy a várkapitányok a fizetetten őrségeket csak úgy tudták megtartani, ha jó maguk erőszakkal szereznek nekik módot a megélhetésre! A végbeli kapitányok sok várost és falut megvédték a török rablásától. Vérük ontásával védelmezték a rájuk bízott vár tartományokat is. Ezt senki sem emlegette! De ha az éhező várőrség szükségből elvitt valamit, a károsultak olyan lármát csaptak, hogy az országgyűlésig elhal-latszott.

Mindezt Magyar Bálint nem egyszer kifejtette leveleiben. Elmondja azt is, hogy a töröktől visszafoglalt jászágok és falvak a várak fönártására és a katonaság élelmezésére stb. kelletnek. Mikor 1559-ben Thúry György palotai kapitány ilyen községeket a maga számára kö-

³⁵³⁾ 1563. Art. 55. „utque publica dicti comitatau*ijuerela, tan quam pub liens malefactor accusatus, juxta constitutione*“ anni 1546. in persona, pariter et rebus puniatur“.

vetelt, Magyar Bálint elkeseredetten írta voll a nádorispánnak: „Bizony nem várnám ez jó barátomtól, hogy nagyságod előtt így rongál levelében. Thúry — úgymond — bizonyára azért akarja magának azokat a falvakat, mert leszen egy kevés borocskájuk. Ám a falvakat Palotáról nem lehet megvédeni. Eddig egyedül ő védelmezte a török ellen. „Nám — írja — őfelsége azmit atyámfiai halálával és szolgáim halálával török kézből bírtam! azokat is mind az odafel való várakhoz, kit Újvárhoz, kit hova oszta. Nem sokat tudok itt, ki Fonódnál közelebb legyen az török torkához! Immár őfelsége az házat is adja másnak; mert látja Isten, énnekem nincs mivel tartanom; teljességgel kifogytam belőle.“

A Dunántúl kóborló és fosztogató hajdúkra is ráfogták, hogy azok Magyar Bálint emberei. Pedig nem az övéi voltak. De a király azért Magyar Bálintnak íratott dorgáló levelet. „Hiszem — írja erre Magyar Bálint —, hogy az ki őfelségének énreám ez méltatlan panaszt tette, nem jóakaróm!... Az szigeti kapitány: Horváth Markó meg tudja mondani, kik tartják az uratlan hajdúkat! Lám ő megbüntet benök gyakorta, ki csurgói, ki palotai, ki penig tihanyi.“

Nem sokkal e levél kelte után Magyar Bálint katonái elfogták Pribék Mihályt, az uratlan hajdúk egyik vezetőjét s Gyulaffy László fegyverrel szabadítá őt ki; mert az ő szolgája \Tolt! A fosztogató hajdúk másik főembere, Majsai Tamás, meg Palotán szolgált. Így állván a dolog, kissé furán esik, hogy mégis Magyar Bálintot vágolgatták.

Méltán írta az ilyenekre Magyar Bálint: „

hátmegett való hamis panasról senki száját be nem foghatja“.

Magyar Bálint — amint a fentebiekből is láthatjuk — a XVI. századnak igaz fia volt, telve a saját korának hibáival s jó tulajdonságaival. Magyar volt a neve, magyar a szíve, magyar a gondolkozása. Magyar úrnak a ke-nyerén élt mindenkor. Nádasdy Tamás nádorispán hadainak volt ő udvari kapitánya; őt szolgálta mindvégig. A király ugyan két ízben is megkínálta őt nagyobb tisztséggel, de Ma-gyar Bálint nem kívánt gázdát cserálni. Ná-dasdy nagyrabecsülte őt, ha kellett védelmezte is, s ő hűséggel és ragaszkodással fizetett ezért. Vitéz volt minden ízében s a vitézi tisztességet és nevet mindenél többre becsülte. Neki kész halál lett volna, ha híren és vitézi tisztességen holmi folt esik. Ezért még vénkorában is föl-vette a bajt a legjobb török vitézekkel is. Innét van, hogy a törökök között igen ismert Ion a neve. Tartottak tőle, de egyúttal becsülték is vitézi voltát. A maga tetteire a szót nem igen vesztegette. A kérkedést és a dicsekést nem ismerte. A leveleiben alig méltatta szóra személyes érdemeit. Mint ember, a vitézei közt mindenkor jó társnak bizonyult. A szükségben segítőjük, a bajukban védelmezőjük volt. Szí-vesen emelgette köztük a köszöntő poharat s ha módjában volt, borral is szívesen megbecsülte őket. Ám ha kedve haragra fordult, lemosta ellenfeléről még a keresztvizet is. Hirtelen haragú ember lévén, a szomszédaival hamar ösz-szekülonbözött, de haragja múltán hamar meg is békéít. Szegény nemes ember lévén, azon kellett lennie, hogy a rábított várak tartományit növelje; mert a fizetetlenség idején a katonáinak tartása is az ő nyakába szakadt. Hogy e

nemű foglalgatásai sok ellenségei szereztek neki, mondanunk sem kell. Ő azonban nem ismervén a félelmet, ellenségei vágásodásaitól meg nem ijedt. Különben is szentül hitte, hogy amit tett, helyesen tette. Épp azért bármikor kész volt ügyét törvényre bocsátani. S bizony többször megesett, hogy az ő hangos szavú vádlói úgy érezték magukat, mint a tökbe esett egerek. Azaz, hogy azt sem tudták, hová legyenek. Szóval, bár a nád sem szokott szél nélkül hajlodozni, Magyar Bálint mégsem bizonyult olyannak, aminőnek őt ellenségei kikiáltották. De ha csakugyan olyan lett volna is, érdemeit azért ez el nem homályosítja; mert hiszen ha élni s harcolni akart, az akkori viszonyok között néhanapján az erőszakot is elő kellett vennie.

Magyar Bálint nevét a hír akkor vette először a szárnyára, amidőn a vitéz Musztafal val bajt vívott. Ez a Musztafa Kaszon a török lovasság egyik főtisztje és ismertnevű vitéz volt. Az ifjú Magyar Bálintnak is jónevű vitéznek kellett lennie, mert máskülönben Musztafa nem tört volna a vesztére. A viadal a bevett szokás szerint két szép sereg között folyt le. Az ifjú Magyar Bálint kész mesternek bizonyult a vívásban. Musztafa hasztalanul erőlködött, hiába szedte elő fortélyait, Magyar Bálint legyőzte őt. Nagyszerű küzdelem lehetett ez, mert még az egykorú történetírók is megemlékeztek róla.

Ez időtől fogva Magyar Bálint neve a törökök között egyszerre ismerté lön. S hogy meg ne feledkezzenek róla, arról maga Magyar Bálint gondoskodott. Pécs és Siklós szőlőkoszorúzta hegyei és cseredombjai gyakran visszhangozták az ő hangját; sokszor látták száguldó csapatát. Pedig Magyar Bálint ekkor még nem volt tiszt, csak főlegény. A Pécssett lévő 300

huszár közül csak tizenkettő volt az ő kardja alatt. Így állván a dolog, kissé különösnek tetszik Istvánffynak azon állítása, hogy Pécs föladásában Magyar Bálintnak jelentékeny része volt. Ránk maradt 1543-ból a pécsi mustralajstrom,³⁵⁴⁾ valamint Szaniszló pécsi püspök jelentése őfelségehez. Ezekből kiviláglik, hogy Magyar Bálint ott csak szerény altiszt (főlegény) volt és 12 lovasnak parancsolt. A vár dolgába tehát beleszólása nem lehetett.

Gyáva futása nem is valószínű, hiszen maga Lstvánffy is híres és bátor vitéznek mondja őt. S ha gyáván viselte volna magát Pécsett, Nádasdy nem fogadta volna szolgálatába s nem tette volna őt a nádori csapatok főkapitányává.

Magyar Bálint Pécsről Szigetvárra ment s ott szolgált. Vitézeivel együtt, szűk lévén a fizetés, folyton portyázgatott s a töröknek sok kellemetlenséget okozott. A pécsi törökök nem is szűnnek meg panaszkodni. Az 1549. évben például Dervis bég magyar levélben írja, hogy a király szolgái a mecseki, a siklyósi, a fejérvári és a budai utakat állják s lesik a törököket. „Rabjaink közül — írja Dervis bég — ki Álya Mátyásnál, ki Magyar Bálintnál vagyon.”³⁵⁵⁾

Szigetvárról Szigliget és Fonyód várába került Magyar Bálint. Mindkét helyet, de különösen az utóbbit nagyon megerősítette. Bár e

³³⁴⁾ Gs. és kir. állami levélt. Hung. 1543. ápril 10. Szaniszló pécsi püspök jelentése Pécs állapotáról, mellékelve van a katonaságról szóló kimutatás.

³⁵⁵⁾ Szalay: Négyszáz magyar levél 57. 1. Magyar Bálint már 1547. szept. 22-én Bécsből parancsot kapott, hogy a fegyverszünetet megtartsa s a törököt ne háborgassa. (Cs. és kir. áll. Itr. Turcica.) Az efféle parancsra a végbeli kapitányok Magyar Bálinttal együtt édeskeveset adtak.

két erősség védelme is elég gondot adott neki, azért másutt is elég dolga akadt. Nádasdy intézkedésére hol itt, hol amott találjuk őt. S ha kiütött a háború, Nádasdy seregével ő is a táborba vonult. Akárhova vitte őt a sors, Nádasdy Tamással folyton levelezett. Levelei két-ségtelenül hirdetik, hogy szíve szerint vonzódott gazdájához. Az 1549. évben írja például Nádasdynak, hogy parancsait híven teljesíti: „mert énnekem ez országban nincsen több bizodalma az Isten után, mint te nagyságodhoz. ... könyörgök, elvigye rólam az haragját; mert látja az Isten, hogy bűntelen vagyok“.³⁵⁶⁾

Hogy miért haragudott Nádasdy Tamás, azt nem nehéz kitalálnunk. Magyar Bálint és Állya Mátyás folyton portyázott. Több török vitézt elfogtak és pénzt is eleget szereztek. A török azonban minden visszakövetelt, mivel békeség idején történt a portyázás. A király meghagyta a két kapitánynak, hogy a török rabokat és a pénzt azonnal adják vissza. A budai basa ugyanis nagy hévvel követeli a visszaszolgáltatást. Ám Magyar Bálintnak és Állya Mátyásnak hiába. írt volt őfelsége. Ők csak mosolyogtak a királyi rendeletén.³⁵⁷⁾ Ezért a király meghagyta Nádasdynak, hogy hadát vezesse Magyar Bálint ellen s kényszerítse őt a török rabok s a pénz kiadására.

Nádasdy — amint Magyar Bálint levele mutatja — nem indított hadat Bálint uram ellen, hanem levéllel intézte el a dolgot.

³⁵⁶⁾ Nádasdy level. 1549. dec. 7. Fonyód.

³⁵⁷⁾ Cs. és kir. állami ltr. 1549. február 10. Prágából írja a király Nádasdynak, hogy az ó rendeletét Magyar Bálint és Állya Mátyás „quodammodo ludibrio habere videntur“.

Kiütvén az erdélyi hadjárat, Magyar Bálint a gázdájával, Nádasdy Tamással együtt résztvett abban. Tudjuk, hogy Lippa elfoglalását (1551-ben) elsősorban Nádasdynak és az ő vitézeinek köszönhetjük. Mikor az ostromló sereg már-már lelkét vesztette, Nádasdy leszállt a lováról s zászlót ragadván, Magyar Bálinttal együtt gyalog rohant az ostromra. A vitézek a nyomukban lóvén, a várat hamarosan elfoglalták. Erdélyben is kitüntette magát Magyar Bálint s így közte és Nádasdy Tamás között lévő barátság napról-napra erősödött. Az erdélyi hadjáratot Magyar Bálint a saját költségén küzdötte végig. Idegen földön lévén — írja ő maga 1552-ben —, nem akart alkalmatlankodni, „de immár — úgymond — meg kell kiáltanom te nagyságodnak az én szükségemet, mert nincs kinek kiáltanom, hanem csak te nagyságodnak“.³⁵⁸⁾

Visszatérvén Erdélyből, hol Fonyódon, hol Pápán szolgált s ama kor szokása szerint éjjel-nappal azon törte a fejét, hol s mi módon árthat a töröknek. Egyszer itt, máskor amott leselkedik a seregével. „Ha valahová utat tehetnénk — írja ő maga —, örö mest tennénk!“³⁵⁹⁾ Egyik nap Fonyód körül vet lest, másnap Karád körül száguld, majd meg Csáffordról jelenti, hogy vitézeit Márton porkolábbal a Rába mellé bocsátá.³⁶⁰⁾ Aztán ismét Karakóról írja, hogy Marcal mellett vagyon, „ha te nagyságod akaratja volna — írja Nádasdynak —, bocsátnánk ki valami kis csatát, húsz avagy huszonöt

³⁵⁸⁾ U. o. 1552. aug. 23. E leveléből megtudjuk, hogy Nádasdy Pápára rendelte őt.

³⁵⁹⁾ U. o. 1552.

³⁶⁰⁾ U. o. 1552. okt. 4. Csáfford

legényt, netalántán az Isten adna valami sze-rencsét“.³⁶¹⁾

És így ment ez folyton. Nem csoda aztán, ha a török szomszédok rendre jelentik, hogy Magyar Bálint uram nyakonkötve hordatja a török vitézeket s égeti, dúlja a török falvakat. De ami a töröknek kedvét szegte, az Nádasdy Tamást örömre gerjesztette. Jókedvvel irogat Magyar Bálintnak, dicséri bátorságát, éberséget és jó gondviselését. Az ő érdemének tulajdonítja, hogy az a vidék magyar jobbágy híjával eddig nem lett. Ha Bálint napja elérkezett, még külön is köszönti őt. Így tett 1552-ben is, amikor aztán Magyar Bálint uram (február 19-én) ilyen választ tett: „hol te nagyságod azt parancsolja, hogy én az te nagyságod egészségeért egy pohár bort köszönjek, meghigye te nagyságod, hogy még az levelet nem hozták volt, addig is gyakortasággal az te nagyságod egészségeért bort köszöntem. És az mely embere te nagyságodnak énnékem parancsolta, hogy rá köszönjem egy pohár bort, én rá köszöntem és örömet megittam az te nagyságod egészségeért, hogy az Isten adjon te nagyságodnak sok jó esztendőt és szent Bálint napját érnie!“³⁶²⁾

A derűt ború szokta követni. Magyar Bálint víg kedve is hamar bosszúságra fordult. Éjjeli száguldáskor lovával együtt fölborult és összevissza törte magát. „Megköpüilöztettem volt magamt — írja Therjék Tamásnak —, és folyosó esett kezemre, azért sem lovon, sem kocsin nem járhatok, míg az Isten könnyebbsé-

³⁶¹⁾ U. o. 1552. aug. 29.

³⁶²⁾ U. o.

get nem ad!“³⁶³⁾ Alig, hogy e baját kiheverte, a döghalál szállt Somogyra s a vítezeit egymás-után szedegette el tőle. „Istennek ostora — jelenti 1553-ban — nagy vagyon a halál miatt e földön. A szegény somogyvári apátúr is meg-holt.“³⁶⁴⁾

Az 1555-ik évben a nádorispán Magyar Bálint-tot Kanizsa várába rendelte. Egyszerre tehát több végháznak a gondja is rászakadt. S míg őkigyeleme Kanizsán forgolódott, azalatt a ravasz Naszuf bég Fonyódra ütött s Magyar Bálint uram asztagjait és szemebeli gabonáját mind elragadta.³⁶⁵⁾ Elkeseredésében mit tehetett egyebet, ő is neki rúgá magát a töröknek.

Mint kanizsai főkapitány úgy a behódolt mint a hódolatlan falvaktól megkívánta az adót és az ingyenmunkát. Czetenye falu lakóinak például azt írta, hogy ha be nem jönnek, „az ti magatok kapufáján fölakasztatunk henne-tek“.³⁶⁶⁾

Ez évben a törökök még más kellemetlenséget is okoztak neki. A pesti Ibráhom bég bajvia-dalra hívta őt. Bár Magyar Bálint a kihívót

³⁶³⁾ Folyosómirigyet kell itt értenünk, mely nyavalya többször szerepel a XVI. századi levelekben.

³⁶⁴⁾ U. o. 1553. nov. 29.

³⁶⁵⁾ U. o. okt. 15. „Ez elmúlt napokban Nazuf bég mind elvitte az mi kevés gabonám volt, onnajt házul mind elvitte két negyvennyolc szekérrel, jóllehet az uraim váltig harcot tartottak velök... Könyörgök te nagyságodnak, mint kegyelmes uramnak, jól tudja te nagyságod, télire jár az idő. adatna meg valamennyit az jargalásomban.“

³⁶⁶⁾ Orsz. ltr. Lymbus, II. sorozat 14. csomó, 1555. Valentinus Magyar de Palona supremus capitaneus Canieiensis.

nem ismerte, a bajt mégis fölvette. Azonnal írt tehát a nádorispánnak s engedelmet kért a viadalra. Nádasdy azonban eltiltotta őt a viadaltól. Magyar Bálint erre újra és újra könyörgött, engedné meg a viadalt. „Nincs mit tennem — írja 1555. április 4-én —, im látja nagyságod az török leveléből, most is mit ir nekem. Azért könyörgök nagyságodnak, mint kegyelmes uramnak, engedje meg nagyságod, mert félek rajta, hogy oly levelet kezd írni rám, kibe meg fogj rutéjtani. Minthogy pedig gyermekszégemtől fogva mind körülök nevelkedtem föl és tiszességeimet ifjúságomtól fogva ez koraiglan megoltalmaztam, bánnám, ha immár ilyen koromba most esnék rajtam ezféle gya lázat.”³⁶⁷⁾

A nádorispánon kívül Zichy Istvánnak is írt a viadal dolgában s őt, is közvetítésre kérte. „Kérem kegyelmedet — írja —, mint bízott uramat az én örökkévaló szolgálatomért, hogy te kegyelmed ne hagyjon e mostani szükségembe. Te kegyelmed legyen itt mind az uraimmal egyetemben; mert im érti kegyelmed az ö leveléből (t. i. a török vitézéből), hogy ő készen jő reám és ne mondják, hogy engemet pusztán talál; mert *inkább akarnám holtomat, hogy nem éltemet, ha készen nem találna s ott szidal mazna engemet. Ha ifjúságomban olyan vétkei nem vallottam, bánom, hogy vénségemkor vét ket vallanám.*³⁶⁸⁾

íme a végbeli vitézi szellem megnyilatkozása! Inkább akarja a halált, mint a megszégyenítését. Kér, könyörög, minden követ megmozdít, hogy ellenségével ba jt vívhasson. Tüzes

³⁶⁷⁾ Szalay: Négyszáz magyar levél.

³⁶⁸⁾ U. o.

ifjútól ezt nem csodáljuk, de Magyar Bálint inár vén ember volt s mégis inkább akarja a halált, mint a törökök előtt vitézi tisztessége kisebbítését.

Zichy csakugyan írt a viadal ügyében Nádasdynak. „Lássa kegyelmed — úgymond —, ha megengedheti-e; mert nagy nyomorúságnak tartja Bálint, ha nem víhat.“

A török bég nagyon jól tudta, hogy Magyar Bálintnak nincs engedélye a viadalra. Ezért minden kérkedőbb hangon bosszantgatta Bálint uramat. „Ne tartsa őt — úgymond — mint a leányt, jegyre, hanem mint két atyafi vívjának meg egymással.“³⁶⁹⁾

Magyar Bálint elunván a sok irka-firkát, elhatározta, hogy megvív a törökkel, még ha Nádasdy megharagszik is reá. Hamarosan meg is egyezett a törökkel a hely és az idő dolgában. Aztán Zichy tői s másoktól jó szerrel való lovagokat kért, akik őt a viadalra kísérjék. A babócsai mezőn kellett volna a viadalknak végbenmennie. De bizony a bég nem jelent meg. Megtörtént-e később másutt a viadal, nem tudjuk. Csak annyi bizonyos, hogy Magyar Bálintnak egy mákszemuii baja sem történt. Vidáman

³⁶⁹⁾ Szalay: Négyszáz magyar levél Ibrahim bég levele Magyar Bálinthoz, Pest, 1555. Szent Gergely napján: „EZ elmúlt napokban mentem én mind nagy sok békékkel és urakkal fölkészülvén oda Koppányiban. Ott igen vártalak az ütközetre tized napig, de nem győzélek várni. Aztán eljövék mind az vitézekkel egyetemben. Ott nekem ezért sok költségem is kön hiába; a, zért mostan is intlek és kérlek, hogy nekem választ tégy, avagy levelet küldj erre, hogy tudjam meg, hol akarod az vívást, ha Palotán akarod-e avagy Tatán; mert én kész vagyok reá mindenkor.“

harcolt tovább is. Az 1556. évben résztvett a Babócsa mellett vívott győzelmes csatában, mely alkalommal Istvánffy szerint ő vezette a nádornak ezer lovagját és ezer gyalogosát. Aztán ugyanezen évben Nádasdy Kristóffal, Enyingi Török Ferencsel éjjel megszáguldotta Korokna alját. Itt is és egyebütt is oly derekasan forgatta a szablyáját, katonai tudásának oly sok jelét adta, hogy híre a bécsi udvarig elszállt. A király aztán a legfontosabb végháznak, Szigetvárnak a főkapitányságát ajánlotta föl neki. Magyar Bálint e tiszttet szívesen vállalta volna, de a nádorispán semmi módon nem volt rávehető, hogy őt szolgálatából elbocsássa. Később a király Somogy megye védelmét szerte volna Magyar Bálintrá bízni. Kétszáz hu-szárt és kétszáz hajdút rendelt alája s jó fizetést ígért neki. A nádorispán szeretettel teljes kéréssére azonban ezt a kitüntetést is visszautasította.³⁷⁰⁾ Megmaradt továbbra is Nádasdy Tamás szolgálatában. A hűségnek és a ragasz-kodásnak ez igazán megható jele! Mert hiszen a nagyobb tiszttet, a nagyobb fizetést hagya ott azért, hogy továbbra is a töröktől körülfo-gott apróbb végházakat védje, ahol előtte tűz, mögötte víz és körülötte mind ellenség állott. „Csak én magam vagyok köztük — írja Magyar Bálint — mint az ördög a sombókon!“

Megmaradván régi tisztében, folytatta a tö-röküzést, a leshányást és a száguldozást. Aztán

³⁷⁰⁾ U. o. 1565. szept. 9, Fonód, levele a nádorispánnéhoz: „Az én kegyelmes uram elég szeren-csémet tartá meg életében, kit kegyelmed tudhat... Szigetet őfelsége nekem adja vala, szegény (ná-dorispán) nem hagya belé mennem. Aztán Somogybán 200 lóra és 200 gyalogra fizetést tenni őfelsége ahhoz is kész vala“ stb.

évről-évre tudósítja Nádasdyt, milyen sokféle vagyon vigyázása s milyen nyeresége volt itt vagy amott.³⁷¹⁾ A sok kártétel természetesen a töröknek nem igen volt ínyére. A szomszéd békék igyekeztek is a kölcsönt visszaadni. Az 1558. év őszén például Szigliget falut támadták meg éjjel. „Én, magam ott voltam — jelenti a nádornak Magyar Bálint — az szegényeknek szolgálatára. Az váról kiszakítottak vala. Nem hittem én magam is, hogy nagyságodnak többé szolgáljak, de az Úristen kegyelmes lón!”³⁷²⁾

Ugyanez évben Mehmed bég Fonyód ellen intézett éjjeli támadást. A palánkban lévő „kutyákat” (viskókat) meggyújtatta, aztán hajnalig a várat ostromolta. Magyar Bálint akkor csak huszonötöd magával volt hon, de emberül tartó magát, sőt ki is jött a váról s kilenc fejet vett s több elevent fogott. Az asztagjait azonban ezúttal is elégették a törökök. „Bizonys — jelenti Magyar Bálint — soha a villásütésre jobban nem vöttek, de ami kevesen voltunk a szegény kereszteny hit mellett örömet harcoltunk”³⁷³⁾

³⁷¹⁾ Az 1556. évben például Csányi Ákosnak jelenti: „Pénteken mentünk volt Karád alá. Meglestük vala őket és az lesre ki is jöttek vala, de az én kalauzom miatt és egy árok miatt... sokan hullának az árokban s az mely szerencsét az uralistán reánk hozott vala, az elszalada. Pajzst, köpjtát, kápát eleget hánynak vala, de kevés nyereségünk leve.”

³⁷²⁾ IJ. o. 1558. okt. 13. Szigliget. Ez alkalmal a törökök Magyar Bálintnak fonyódi majorságát is elpusztították, úgy hogy nem volt miből táplálnia magát és vitézeit.

³⁷³⁾ U. o. „Kimentünk vala után nők, hogy innét eltágulának kilenc fejet vettünk és három elevent fogtunk; főemberik hullottak el, jeles vajdájok is,

Az 1559. évben (január 11-én) a koppányi bég minden hadával ismét Fonyód ellen indult. Magyar Bálint azonban ezúttal is helytállt s a törökök minden össze csak a szénáját égethették el. „A törökök a nyereségből — írja ő maga — igen gazdag kótyavetyét nem igen hánnyhatnak.”³⁷⁴⁾

Mivel a Fonyód ellen intézett támadások közül eddig egy sem sikerült, 1561. december 26-án a pécsi, a simontornyi, a koppányi és a kaposi törökök együtt törtek be a fonyódi szigetbe. Ami gabonát asztagban találtak, azt ezúttal is elégették, de a várban semmi kárt sem tehettek, sőt lovakban és emberekben ők vallottak kárt. „Ismét készülnek rám — jelenti Magyar Bálint a támadás után —, Isten segítségével elvárom őket.”³⁷⁵⁾

Az 1562. évben Salm győri generális a magyar hadakkal együtt Hegyesdet ostromoltatta. Magyar Bálint is ott volt a sereggel. A törökök keményen tartották magukat, de mivel a palánk összeomlóban volt, a föladásról tanakodtak.

kinél jobb vajdája nem volt; itt vagyon az feje. Sebes sok vagyon bennök; három szekéren vitték az sebest.” (Levele Csányi Ákoshoz, 1558. Fonód.)

³⁷⁴⁾ U. o. Június 29-én Méh eme d bég ismét Magyar Bálint ellen indult. Ez alkalommal meg sem várta a gabona érését, hanem lekaszáltatta úgy, ahogy találta. Magyar Bálint viszonzásul Mehemet malmát égeté el, „mivelhogy — írja — őneki egyéb majorságát nem találtam“.

³⁷⁵⁾ TJ. o. — Ez év november 11-én is ezt írta Magyar Bálint a nádorispánnak: „Hírt nagyságodnak azt írhatom, hogy az szomszédságbeli ellen-séggel gyakorta szembe vagyunk. Az koppányi bég, ki immár régtől fogva itthon nem volt, az megjött.“

Bár sok előkelő magyar és német úr volt ott, a törökök csak Magyar Bálinttal akartak alkudni. „Ide az sátorhoz futának utánam az sáncból valami darabontok — írja a nádornak Magyar Bálint —, kik mondák, hogy az törökök engem üvöltenek... Az sáncba menők és onnét az várhoz. Kérdém, miért kiáltatok ti engem? Mondák, hogy ím szablyáinkat kihányjuk, az házat is megadjuk és mi magunkat is rabságra adjuk, csak az Istenért az darabantnak (hajdúknak) ne hagyj levágni!“³⁷⁶⁾

Salm generális nem akarván, hogy a törökök a várat magyar embernek adják föl, folytatta az ostromot és lelöveté azt a törököt is, akinek Magyar Bálint szót nyújtott. Gondolhatjuk, hogy mi módon esett ez az eljárás Magyar Bálintnak, aki a vítezi szokástörvényt mindig nagyra tartotta.³⁷⁷⁾

Íme ez az eset is mutatja, milyen tekintélye volt Magyar Bálintnak a török előtt.

Ezen tekintély kivívásában és harcainak sikerében természetesen sok részük van a katonáinak is. Magyar Bálint huszárjai és hajdúi abban az időben nagy hírre vergődtek. A gázdájuk nagyra is tartotta őket. Ha rabságba estek, ő veszödött a kiváltásukon,³⁷⁸⁾ ha a fizetetlenség miatt szenvédniük kellett, ő segítgetett rajtuk. A szomszéd urakkal és kapitányokkal való

³⁷⁶⁾ II. o. 1562. ápril, Hegyesd alatt.

³⁷⁷⁾ Maga Magyar Bálint írja ezt föntebb említett levelében, („irigységből, hogy általam ne esék ez dolog, gróf uram az ágyukat hozzá sütögette, kivel az törököt is megölető, az kinek én szót nyújtottam vala“.)

³⁷⁸⁾ Az 1552. év nov. 29-én is ezt írja: „te nagyságod küldene valami pénzt, kivel kiváltoznának az én szolgáim az gázdájoktól“.

civakodása is nagyrészt a katonái miatt történt. Magyar Bálint uram hajdúi ugyanis a falvakon sok csintalanságot tettek, de ő még ilyenkor is védte őket, nem törödvén azzal, hogy tömérdek ellenséget szerez ez úton magának. Különösen a hajdúi ellen volt sok a panasz. Az 1558-ik évben például már maga a király intette meg őt a hajdúi miatt. Magyar Bálint erre megírta a nádorispánnak, hogy a mások szabad hajdúinak a fosztogatása miatt ő reá kiáltanak. Horváth Markó — úgymond — megtudja mondani, kik tartják az uratlan hajdúkat! „Hiszem, hogy aki őfelségének énreám ez méltatlan panaszt tette, nem jóakaróm.”³⁷⁹⁾

A következő évben Gyulaffy László ellen már ő emelt panaszt, amiért a szolgáit elfogta s szabad ispán módra hatalmasul tartja és törvényhez nem hozza őket. „Ha bűnösök volnának, ölné meg a törvény őket.”³⁸⁰⁾

A Magyar Bálint ellen indított sok panasznak (a katonái erőszakoskodásán kívül) az volt az oka, hogy őkigyeleme ami földet a töröktől visszafoglalt s nehéz küzdelemmel megőrzött, megtartotta, hogy a háza népét és vitézeit táplálhassa. A jogos tulajdonosok azonban ebben erőszakot láttak s ezernyi panaszt emeltek Magyar Bálint ellen. Még Thúry György is, aki vel Magyar Bálint különben jó barátságot tartott, 1559-ben panaszt bocsátott ellene a nádor ispánhoz. „Bizony — feleli rá Bálint uram — nem várnám az jó barátomtól, hogy nagyságod

³⁷⁹⁾ 1558. aug. 22. Szigligeti

³⁸⁰⁾ 1559. január 3. ex Fonód. „Enyim volna a panasz — írja Magyar Bálint a levelében. — Nem Takaró Mihály vagyok én, hogy az levél mellett kiszaggatnám valaki szakállát.”

előtt így rongál a levelében! Én — írja Magyar Bálint — atyámfiai és vitézeim halálával török kézből bírtam azokat a földeket. Nem sokat tudok itt, ki Fonódnál közelebb legyen a török torkához! De ha a falvakat mind másnak osztják, öfelsége a vég házat is adja másnak; mert látja Isten, énnekem nincs mivel tartanom, teljességgel kifogytam belőle.“³⁸¹⁾

Magyar Bálint — amint tudjuk — egyszerre több vég hánznak is kapitánya lévén, azoknak javítása és építése is az ő nyakába szakadt. Bár a törvények az efféle munkákat a jobbágyok kötelességevé tették, egyik úr sem bocsátotta el szívesen a jobbágyait az ilyen munkára. S ha Magyar Bálint fenyegetni kezdé a földesurakat, minden nyian ellene fordultak s özönvíz módjára bocsátották a panaszt ellene a nádorispánhoz és a királyhoz.³⁸²⁾

Ha mindenekhez még hozzávesszük, hogy a hirtelenharagú Magyar Bálint az ilyen esetekben senkinek adósa nem maradt, úgy könnyen megértjük, miért kiáltottak rá annyi bünt igaz-talanul. Mert hiszen tudnunk kell, hogy még gyilkossággal is vádolták őt ellenfelei!³⁸³⁾ A János deákon esett sérelmet is neki rótták föl

³⁸¹⁾ U. o. 1559. aug. 4. Szigliget.

³⁸²⁾ Mikor például Kanizsát kellett építeni, Széchy Margit nem bocsátó oda a jobbágyait, s mikor Magyar Bálint fenyegetőzni kezdett, Széchy Margit megírta neki: „még az nádor ispán ellen is megoltalmazzuk jószágunkat. Azért ha reájok mentek dílni, bizony megbánjátok“ (O. L. Nádasdy level. Széchy Margit Magyar Bálinthoz és Szele Jakabhoz 1556. június 12.)

³⁸³⁾ Szily Pál megöletésével, noha ebben Magyar Bálintnak semmi vétke nem volt.

bűnül, pedig Magyar Bálint nem is láttá őt.³⁸⁴⁾

Bizonyos doleg, hogy Magyar Bálint nem született angyaltermészetű embernek s így emberi fogyatkozásokkal volt teljes, de azért az ellene szórt vádak javarésze mégis hamis vág volt. Ezért őkigyeleme minden szívesen ment a törvény elé, tudván, hogy ott csak a vádlóinak gyűlik meg a bajuk.

Ez időben történt, hogy Magyar Bálint elleniségei: Zrínyi Miklós, Tahy Ferenc és Pernezy András Somogy megyét fölbiztatták, hogy Magyar Bálint ellen az udvarnál és az országgyűlésen panaszt emeljenek. Könnyű volt ezt nekik kivinniök, mert Magyar Bálintra amúgy is nagy volt a harag az ő szabad hajdúinak garázdálkodása miatt. A nádorispán érthető haraggal vette a Magyar Bálint ellen szórt vágakat. Haragiában azt írta neki, békélné meg előszőjé az Istennel, azután a világi emberekkel! Magyar Bálint erre imigyen felelt a nádorispánnak: „Érti nagyságod az magyarok dolgát, hogy azt, ki őnéiek szolgált, örömet mindenkor meg akarták enni! De én rám nem Somogy vármegye panaszol, hanem az kik az Dráván túl laknak, mini Tahy Ferenc és Pernezy András, kik az én árnyékomban nyugosznak.“³⁸⁵⁾

A király a panaszok megvizsgálására komisszáriusokat küldött Somogyba. „A kommisszáriusoktól — írja Magyar Bálint — én semmit sem rettegek, mert hiszem, hogy a sok csa csogónak a szájukat bedughatom!“ Ehhez a ki-

³⁸⁴⁾ Magyar Bálint maga kéri ez ügyben a nádorispánt, hogy hagyjon törvényt, hadd igazítsa ki magát e hamis vágaskodásból.

³⁸⁵⁾ 1562. január 1. Fonód. Magyar Bálint levele a nádorispánhoz.

jelentéséhez még hozzáfüzi, hogy a török a falukra véres nyársat hordoztat. Közhír, hogy Fonyód ellen készül. „Isten segítségével — írna — itt talál bennünket.“

Somogy megye Pernezy Istvánt Károly főherceghez küldé, hogy Magyar Bálint ellen föltüzelje őt. Pernezy ugyancsak befeketíthette szegény Magyar Bálintot, mert maga Károly főhercénél írja, hogy Pernezy előadá neki a halatlán és rettenetes gonoszтetteket!^{386e)}

Károly főherceg szerint Magyar Bálintnak igen erős vára van a Balaton szigetén. Mivel Zrínyi Miklós haragszik reá hajdúinak pusztításai miatt, reá kellene bízni Fonyód várának elfoglalását. Báthory András és Tahy Ferenc is gyűlöli őt. E hárman kijelentették, hogy ha hatalom adatik nékik, megbüntetik Magyar Bálintot.³⁸⁷⁾

Magyar Bálint ellenségei úgy az udvart, mint a kormányszékeket megnyervén maguknak, az 1563. évi országgyűlésen is előadák nagyrészt valótlan vádjaiat. S nem lévén senki, aki Magyar Bálintot védte volna, az országgyűlés nyilvános gonoszтevőnek nyilvánította őt. Aztán kötelezte, hogy Szigliget és Fonyód várakat a Lengyel árváknak visszaadja. A törvénycikk azt is kimondja, hogy az 1546. évi törvény értelmében Magyar Bálintot személyében és vagyonában büntetni kell.³⁸⁸⁾

Nádasdy Tamás ekkor már nem élt s így nem volt senki, aki az országgyűlés tagjait fölvilágosította volna arról, hogy Magyar Bálint Szigliget és Fonyód várát nem bitorolja, hanem

^{386e)} „Facinoribus horrendie et inauditis.“

³⁸⁷⁾ Csász. és kir. állami ltr. Károly főherceg őfelségéhez 1563. január 26. Ens.

³⁸⁸⁾ Az 1563. évi 55. törvénycikk.

mint a Thoti-Lengyel árvák törvényes gyámja kezeli és védelmezi.³⁸⁹⁾

Különben az 1546. évi törvényt nem is alkalmazták Magyar Bálintra. Mindössze annyi történt, hogy Csombordy Mátét és Simándy Péteri küldték királyi biztosoknak. Ezek befejezvén a vizsgálatot, békésen kiegyeztek Magyar Bálinttal. Az egyezség szerint vissza kellett volna adnia Szigliget és Fonyód várát a kitűzött határidőre. De Magyar Bálint nem is gondolt a terminusra. Erre Miksa király újabb határidőt tűzött ki, de Bálint úr erre sem reagált.³⁹⁰⁾

Történt-e ezután újabb egyezség, nem tudjuk. Annyi azonban bizonyos, hogy Magyar Bálintnak a hajaszála sem görbült meg s Fonyód vára továbbra is kezén maradt. Azonban az udvarnak vele szemben követett eljárása nagyon változtatott Magyar Bálint gondolkozásán. Ö, aki mindig híve volt a királynak, most a szemét másfelé fordította. János király fiának a pártja felé kezdett hajladozni!

Bálint úr még Nádasdy életében megegyezett véle, hogy ha ő előbb halna meg, a gyermekét fogja szolgálni. Magyar Bálint az egyezséget meg is tartotta; mert tovább is a Nádasdy-család szolgája maradt. Az özvegy nádorispánné azonban nem igen fizetgette őt és népét. Emiatt aztán Bálint uram folyton zsörtölődött. „Két végházat tartani — írja 1565-ben Terjéknek — nem kis dolog; gondolhatja kegyelmed, hogy nem tökzörgetéssel leszen; mert attól nem fél az török, hanem emberrel szokták az végházat

³⁸⁹⁾ Magyar Bálintnak a felesége is Lengyel leány volt, Lengyel Brigitta, akinek szintén része volt a birtokban.

³⁹⁰⁾ Cs. és kir. állami ltr. Hung. Csombordy Máté és Simándy Péter jelentése 1563.

tartani és szablyával oltalmazni. Az ember peniglen ételt, italt és pénzt kér.“

Bár — amint levelei mutatják — sokszor igazán nagy nyomorúsággal küzdött, a gondjaira bízott várakat haláláig megvéde. Pedig ugyancsak kevés vitéze volt. A várak védelmezésében és a törökkel való harcokban aggott meg. S csodák-csodája, aki egész életét és tudását a török ellen fordítá, vén korában a török barátságát már nem láta oly veszedelmesnek, mini előbb. Mikorra a vénség dere Magyar Bálintot is megfehérítette, előbbi törökgyűlöletének már se füstje se lángja nem volt. A sors őt is megtagította, hogy ahonnét az ország oltalmat várt, onnét esett a nyavalya. Lelkesejtve tehát ő is ahhoz fordult, akit eddig legjobban üldözött. Kevés ember ismerte nála jobban a törököt s ha egész múltjának a megtagadásával még ő is ahhoz és az erdélyi fejedelemhez fordult, akkor bizonyos dolog, hogy ő is elkeseredett ember volt s keveset bízott a bécsi király támaszánban és jóindulatában nemzetéhez.

Magyar Bálint ezen politikai fordulása akkor kezdődött, amikor Kanizsa a király kezére jutott s maga Magyar Bálint is a király zsoldjára került. Úgylátszik, ezt a kenyeret nem vette be a gyomra.

A csanádi püspök már 1565-ben megírta Bécsbe, hogy Magyar Bálint követei az erdélyi fejedelemmel voltak s visszajövet a török vitézekkel nagyokat ittak. Borittukban aztán eldicsékedtek, hogy az erdélyi fejedelem Magyar Bálintnak magas tisztséget fog adni.³⁹¹⁾

³⁹¹⁾ Csász. és kir. állami Itr. Turcica, 1565. nov. 23. „Gloriabantur dictum Valentinum Magyar dominum suum paulo post non post remiūm locum apud Transylvanum habiturum.“

Erről a dolgról természetesen a budai basa is tudott. Nem Magyar Bálint volt az egyetlen dunántúli főtiszt, aki ez időben az erdélyi fejedelemhez hajolt. A hős Gyulaffy László, Komjáthy Balázs és Forgách Ferenc már 1568-ban Erdélyben voltak. Magyar Bálint bizonyára a szomszédjával: Gyulaffy Lászlóval együtt beszélte meg az erdélyi fejedelemhez való pártolást, de Bálint úr valami akadály — tán betegség — miatt nem lehetett Gyulaffyval. A budai basa azonban még 1569. február havában is megsúgta a császári követnek, hogy Magyar Bálint szintén követni fogja Gyulaffy példáját.³⁹²⁾

Régi szolgáló ember volt Magyar Bálint, eleget harcolt, tisztséget is eleget viselt, tehát nagyon is rászolgált a magasabb állásra. Azonban már vén és elnehezedett legény volt s a betegség is sokszor tartá fogásában. Erdélybe tehát nem juthatott el, de azért az összeköttetést fön-tartotta az erdélyiekkel éppúgy, mint a törökkel. Világosan kitűnik ez a király magatartásából. Magyar Bálint az 1569. évben Lengyel Istvánt küldő Bécsbe zsoldért. A király kelletlenül fogadta Bálint úr követét. Bocskay György legalább azt írja Bécsből Bathány Boldizsárnak, hogy „lúg nélkül is igen megmosta az fejét őfölsége és ugyan szemébe megmondta, hogy jól értené Magyar Bálintnak minden praktikáját az rebellisekkel és az budai basával; olyanokat, hogy kik nem kereszteny emberhez valók“.³⁹³⁾

A lecke, amit Magyar Bálint őfelsége-től kapott, céltalan volt. ő ugyanis már lemondott

³⁹²⁾ U. o. Relatio d. Hosszúthoty ad passam Budensem expediti, 1569. febr.

³⁹³⁾ Körmendi ltr. Missiles. 1569.

arról, hogy Gyulaffy példáját kövesse. Megvént s elbetegeskedett és semmi kedvet sem érzett az Erdélybe való menetelhez. E helyett Nádasdy Ferencnek és Batthyány Boldizsárnak a barátságát kereste, akiktől több támaszt remélhetett, mint az udvartól.

Az 1570. évben a törökök a gyűlölt Magyar Bálint vára ellenében kastélyt építettek. Nagy veszedelmet jelentett ez mind Fonyódra, mind Szigligetre. Magyar Bálint meg is tett minden, hogy a bajnak elejét vegye. Személyesen ment föl őfelségéhez Bécsújhelybe és segítséget kért tőle. Bocskay György írja ez alkalommal Batthyánynak: „Magyar Bálint most itt vagyon. Törekszik az ő dolgában, hogy vagy elvonjak az új kastélyát, vagy az törökét, kit most csináltanak ellenben, melyet ha el akarják hányni, oly erővel menjenek arra, hogy ki az budai basát meg is várja. De ebben az mint értem most semmi sem lészen, hanem vetnek bele valami élést és valami gyalogot.“³⁹⁴⁾

A dolog csakugyan úgy történt, ahogy Bocskay írta. Felsőbb rendeletre Bornemissza János pápai kapitány küldött Magyar Bálint segítségére gyalogokat. Ezeket azonban Magyar Bálint uram nagyon leszólta. Megtudván ezt Bornemissza János, Salm generálishoz fordult, írván neki: „Az ki levelet írt volt Magyar Bálint, kiben az gyalogokat vargáknak, szőcsöknek, szabóknak és kovácsoknak írta volt, azt az levelet nagyságod küldje énnekem.“³⁹⁵⁾

Az a körülmény, hogy a török Magyar Bálint várával szemben kastélyt épített, világosan jelezte a szomszéd törökök célját, mely nem volt

³⁹⁴⁾ U. o. Bécsnjhely, 1570. dec. 14. Batthyány Boldizsárhoz.

³⁹⁵⁾ Közös pénz. ltr. Hung. 1571. febr. 24.

egyéb, mint Magyar Bálint körülzárása és várának elfoglalása. Szemének és fülének tehát ugyancsak résen kellett lennie, hogy a veszédelmet elkerülje. A bajhoz járult még, hogy ez időben már jobbára betegeskedett. De azért nem hagya magát vénségére megszégyeníteni. A reábízott várakat megtartotta. Az 1571. év őszén a török mindenfelől gyülekezni kezdett s attól lehetett tartani, hogy Szigligetet elfoglalja. Magyar Bálint ekkor súlyos betegen feküdt a várban. Segítséget keresett tehát, de nem az udvarnál, hanem jó barátainál s főleg Batthyány Boldizsárnál. Levelét a feleségének: Lengyel Brigittának monda tollba. Sürgösen kéri Batthyányt, hogy népet bocsásson a segítségére; mert Szigliget veszedelemben forog.³⁹⁶⁾

E segítsékkérésnek igen egyszerű a magyarázata. Magyar Bálint Nádasdy Tamás halála után barátságot kötött Batthyány Boldizsárral. E hatalmas úr és kitűnő hadvezér bizonyára jól ismerte a vén Magyar Bálintot. S ha állandóan jóindulatot mutatott hozzá, világos doleg, hogy méltányolni tudta Magyar Bálint érdekeit. Nem tudjuk, hogy Batthyány mit felelt Lengyel Brigitta asszony levelére, de az bizonyos, hogy Magyar Bálint segítségére küldött katonaságot.

Amint Bálint úr fölépült betegségből, többízben fölkereste leveleivel Batthyányt. E levelek hangja világosan mutatja, hogy Magyar Bálintnak nagy tisztessége volt a Batthyány-udvarban. Tán az utolsó levél is, amit Magyar Bálint életében írt volt, Batthyány Boldizsárnak szólott. Az 1573. év január 9-én írta ezt

³⁹⁷⁾ Körmendi Itr. Missiles: Lengyel Brigitta Batthyány Boldizsárhoz 1571. szept. 6. Szigliget.

Hídvégről. Egy nemes ifjút ajánl benne Batthyánynak familiaris-ul. „Nagyságodnak — írja — kommandálok egy inast, kinek Esegváry Mihály a neve. Kérem nagyságodat, mint bizodalmas uramat, hogy az én szolgálatomért veteye hozzája, tanítsa és oktassa. Az míg peniglen az inas nagyságodnak meg nem szolgálhatna, hát azt én szolgálom meg érette nagyságodnak.“³⁹⁷⁾

Szegény Magyar Bálint bizony nem sokat szolgálhatott Batthyánynak. Nem sokkal a fön-telebb írt levele után meghalt. Párnás János 1573. május hó 12-én jelenti Nádasdy Ferencnek, hogy a minap írt már Magyar Bálint úr haláláról. Főlovát a parancs értelmében föltildé Keresztúrra.³⁹⁸⁾

Ez a rövidke jelentés is hirdeti, hogy Magyar Bálinttal nagy vitéz költözött el a világiból. A XVI. századi szokás szerint ugyanis csak a legnagyobb hősök fölovát és fegyverzetét szereztek meg az udvar számára.

Magyar Bálint három évtizednél tovább védelmezte Szigligetet és Fonyód várát. Becsülettel meg is tartotta mindenig. Halála után két évvel azonban a. török már elfoglalta Fonyódot, leölvén a benne talált őrséget.³⁹⁹⁾

³⁹⁷⁾ Körmendi ltr. Missiles. Megírja aít is, hogy a nevezett ifjút a vasvári gyűlésre elviszik.

³⁹⁸⁾ Lövő, 1573. máj. 12. (Nádasdy level.) Körmendi ltr. Missiles: Nádasdy Ferenc 1575. aug. 6-án jelenti Batthyány Boldizsárnak Fonyód elfoglalását.

VII.

RÁTHOTI GYULAFFY LÁSZLÓ

Ráthoti Gyulaffy László

A XVI. század nálunk a tehetségek érvényesülésének a korszaka. Politikai, hadi és társadalmi viszonyaink olyanok, hogy az egyéniségek fejlődésének, a tehetségek érvényesülésének mód nélkül kedveznek. Élet és küzdelem foly minden téren. Ezernyi mód és alkalom kínálkozik a föltünésre. Csak reá kell kelni a dologra; hajszolbatni a szerencsét; bátran szembeszállni az akadályokkal — s kész a siker! Igaz ugyan, hogy amennyi a vágy, annyi a gát; de hát bátor szívvel társalkodók a szerencse. S aki boldogulni akar, nem szabad a gátaktól visszariadnia, hanem mindenét kockára kell vetnie. És ezer meg ezer ilyen ember akad. A kótyonfütty szolga úrrá, az ür kőváras és zászlós főúrrá, ez meg dinasztává óhajt lenni. S aki a küzdelemben el nem bukik, aki meg nem fárad: a célját el is éri. Hiszen szemmel látjuk, hogy a XVI. században rongyban csíliődő szabad legényekből jeles fővitézek lesznek; egyszerű nemesek hatalmas birtokosokká válnak s családjuk fényével leigrégibb nemzetiségeinket is elhomályosítják. Diplomaták, nagy-észű politikusok, kiváló írók s jeles hadvezérek támadnak s hírt, nevet szereznek maguknak is, meg a nemzetüknek is.

A XVI. század azonban nem csupán a tehetségek érvényesülésének a kora. A legnemzetibb s a legmagyarabb időszakunk ez. Szereplőinket

a nemzeti sajátosságok, a nemzeti erények és bűnök át- és áthatják. Alig akad még kor, melyben igazabb magyar jellemeket, sajátosabb egyéniségeket találnánk, mint a XVI. században. Igaz ugyan, hogy ezek legtöbbje egyazon szabású; dehát ez természetes dolog. A vágyódások és törekvések közössége, a nemzeti élet és gondolkozás azonossága szereplőinknek lelkét úgy nagyjában egyformára ütötte. De azért tanulságos és hasznos ezeknek a megismérése egyenkint is. Hiszen ha valamikor, úgy ebben a korban táplálkozott a nemzet az egyéniségekből. S ha a nemzeti szellemet és gondolkozást ismerni óhajtjuk, úgy először a hangadó egyéniségeinket kell alaposan ismernünk; mert az ő tanácsukon, az ő gondolkozásukon forgott igazában a nemzet dolga is.

Ráthoti Gyulaffy László, akitől itt szólunk, a XVI. század egyik legjelesebb vitéze volt. ő is azok közé tartozott, akik tehetségükkel alacsony sorból magas polcra verték magukat. Évtizedeken át nehéz küzdelmeket küzdött; az életét százzsor is kockára vetette: míg végre sikerült a hajóját révbe vezetnie.

Régi s jó nemes családból származott. A kies fekvésű Csobánc vára e család ősi fészke. Otl született Gyulaffy László is. Valamikor jó módban élt a család, de most, a török betelepülése után, majd minden elveszett. Bár Gyulaffy László apjának (Istvánnak) sokszor az asztalát sem volt mivel táplálnia, gyermekeit azért nagy gonddal nevelte. László fiát nemcsak a hadi dolgokra oktattatta, hanem a tudományokba is bevezette. S a tehetséges ifjú éppoly ügyesen forgatta a kardot, mint a tollat. A viszonyok s a saját vágyakozása mégis a hadipályához terelték őt. Katona lett, könnyű háti lovas vitéz.

Ott küzdött Somogyban és Baranyában, ahol Pekry Lajos és Verbőczy Imre hősi tetteiről regélt minden lantos és hegedős. Bár seregével akadt akkor a jeles magyar vitéz, Gyulaffynak mégis sikerült a nevét már ifjú korában ismertté tennie. Acélkarú, sasszemű vitéz volt, aki a kopjatörést, a gyűrűöklelést és a kardforgatást mesteri módon értette. Olyan bajvívó volt, hogy három országon félelmes híre támadt. minden jóvaló török vitézbe belekötött; s addig ingerelte, addig csipkedte, míg a bajra ki nem jött. Reánk maradt egyik mocskos vitézi levele, amelyben a legnagyobb budai basát: Musztafát igyekszik bajviadalra erőltetni. Elmondja őt e levélben hazug és álnok embernek, aki latorsággal kereskedik. „Ha — írja — a véletlen szerencse Török Ferenc uram kardjától megtartaná hitvány életedet, én akarom rajtad keresnem a tisztességeimet; de nem hazug nyelvvel, mint te, hanem éles szablyával.“⁴⁰⁰⁾

Kortársa és rokona: Gyulaffy Lestár írja róla: életében csak halálos bajt ötször vívott nevezetes főtörökökkel. S Isten vele lévén, mindenik az ő keze miatt halt meg. A hegy esdi török vajda (Pajazyt) bajra kíván őt ki, lóháton vívtak meg egymással. Gyulaffy a vajdát úgy találta ökkelni, hogy a kopjája lobogóstul keresztül ment a páncélon s a vajda hátán jött ki. Szekercével kellett a kopját a meghalt török testéből kivenni. „Ennél szörnyűbb öklelést — írja Lestár uram — senki nem látott.“

„Kopját pedig — folytatja Lestár — a törökkel szemben annyit tört sok helyen, de *főképpen a Balaton jegén*, hogy számát sem maga, sem más nem tudta. Mely dologban oly szeren-

⁴⁰⁰⁾ Körmendi levélt. Missiles. 1566.

csével forgolódott, hogy végre csak álruhában törhetett kopját; mert a török semmiképen reá nem ment volna, látván nagy szerencséjét; mert ritkán tört valamely törökkel kopjál, hogy vagy meg nem ölte, vagy meg nem sebesítette volna.⁴⁰¹⁾

Szamosközi is megemlékezvén munkájában a XVI. század nagy bajvívókról, Pekry Lajosi, Gynlaffy Lászlót és Sarmasághy Miklósi mondja a leghíresebb magyar bajvívóknak.⁴⁰²⁾

Eszerint bizonyos, hogy még Szamoshozy korában is élt Gyulaffy László baj viadala inak az emléke.

Ismeretes doleg, hogy a XVI. században egész csomó királyi rendelet és törvény tiltotta a végbeli vitézeket a bajviadaloktól és a kopjatörésektről. S mégis azt látjuk, hogy a hadipályán való emelkedés, a jó hír- és névszerzés legkönnyebben a szerencsés bajviadalok útján történt. Gyulaffy László is a szerencsés bajviadalaival vonta magára figyelmét. Azt tartották ugyanis, hogy akiben a személyes ügyesség, erő és bátorság oly nagy, mint Gyulaffyban, az nem lehet rossz tiszt. Hiszen a XVI. században nálunk a harkok legtöbbje még sze mélyes viadal volt s a győzelmet az egyének kiválósága döntötte el. Az olyan embernek tehát, mint Gyulaffy, a hadban is nagy hasznát vehették. Nem csoda. tehát, hogy a király is, meg a főurak is szívesen vették Gyulaffy szolgálatát. S ő mint hadnagy is megállta a helyét. A kardja alatt levő száz huszárjával egyik vakmerő kalandot a másik után vitte véghez. Mindig és mindenütt az elsők között küzdött. A

⁴⁰¹⁾ Gyulaffy Lestár, Tört. Tár 189¾. 203. és köv. 1.

⁴⁰²⁾ Szamosközy Tört. Mar. I. köt.

lehetetlent nem ismerte: ő mindenre vállalkozott, minden mert. S mivel a szerencse jobbára kedvezett neki, elbizakodottá Ion, vagyis beleesett abba a hibába, amely legtöbb XVI. századi kapitányunknak közös tulajdonsága volt. S mint ezek, úgy Gyulaffy is nem egyszer vérrel fizette meg elbizakodottságának és könnyelműségének az árát. Különben mint századának igaz fia, más tekintetben is kortársaira ütött. Erőszakos és kíméletlen volt. A sarlóját szívesen vágta a más vetésébe. Támadta, verte s üldözte az ellenségeit.

Századának attól a hibájától sem volt ment, hogy a katonáival együtt szívesen iddogált. S ha sípszó mellett a borítalnak ereszkedett, minden óvatosságról megfeledkezett.

Ez a hibája különben könnyen menthető. A század fölfogása ugyanis az volt, hogy a játszi embernek, a jeles tréfájú, jó katonának az ivás-hoz is értenie kell. És Gyulaffy értett is hozzá. Szerencsére e hibája mellett is tekintélyt tudott tartani a kardja alatt levő katonái között. Az emberei félték és tisztelték őt, akár szolgált neki a szerencse, akár nem.

Gyulaffy valóságos ostora volt a dunántúli hódoltságnak. Nem ismert kíméletet, nem érezte mások szemedését, nem irgalmaszt senkinek, aki szembe került vele. Úgylátszott, mintha a természet szelídsgé teljesen megvadult benne. Ez azonban csak látszat volt. Nagyon is érző szív lakott hatalmas testében. A saját jobbágyait például vére hullásával védte s minden szabadságukban megtartotta. Példás életű és szerető családapa volt. Gyermekéit a legnagyobb gonddal nevelte s minden törekvése arra irányult, hogy családja jövőjét biztosítsa.

Igaz magyar vér csörgedezvén ereiben, a ha-

záját mód nélkül szerette. Isten a megmondhatója, hányszor vetette kockára a fejét hazájáért. S e földért folytatott küzdelmében soha meg nem fáradott; lelkesedése soha el nem ült. Dicsőségét a költők három nyelven zengték; példáján az ország minden jóravaló if ja szivet és lelket von.

Gyulaffy László — mint a legtöbb birtokát vesztett nemes — néhány jargaló szolgával kezdte meg katonai pályáját. A XVI. század negyvenes éveire esnek az ő első vitézi tettei. Ebből az időből azonban még kevés írott emlék maradt reánk s így közelebbit nem is tudunk róla. Az egykorú krónikások és egy-két magánlevél ejtenek ugyan róla néhány magasztaló szót, de hát ez édeskevés arra, hogy világosságot vethetnénk vitézi pályája kezdetére. Pedig nagy dolgokat kellett művelnie; jó nevének kellett lennie; mert különben a király nem hivatja magához Bécsbe. — Még ifjúsága virágzásában volt őkigyeleme, mikor a király őt először szemre hivatta. Az 1549. évben történt ez. *Ferdinánd ez alkalommal följánlotta az ifjú Gyulaffynak a szigetvári főkapitányságot.* Gondolhatjuk, hogy e fontos fővégházat csak kipróbált vitézre, tapasztalt katonára bízhatta a király. Hiszen minden pillanatban attól lehetett tartani, hogy a török meglepi s elfoglalja. Gyulaffyra tehát nagy kitüntetés volt s megbízatás. Ő azonban nem igen kapott az efféle kitüntetésen. Bizonyos föltételekhez kötötte a szigetvári tiszt elfogadását. Ezeket a föltételeket írásba foglalta s átadta a király tanácsosainak.⁴⁰³⁾ Az első föltétel ez Amit: Őfelsége biz-

⁴⁰³⁾ Köz. pénz. levélt. Hung. 1549. 14335. fasc. Positulatio Ladislai Gyulaffy ad suscipiendam praefecturam de Zygetli.

tosítsa őt, hogy ha egy évnél tovább nem akarna Szigetvárban maradni, az övéivel egyetemben tiszességgel távozhasson. E föltételt a tanácsosok el is fogadták.⁴⁰⁴⁾ Gyulaffy második kívánsága az volt, hogy őfelsége 150 lovast és 300 gyalogot adjon alája. A tanácsosok azonban erre kijelenték, hogy Szigetvárra elégséges 150 huszár és 150 hajdú is.

Gyulaffy harmadik kívánsága az volt, hogy őfelsége előre jelölje ki a terminust, megszállás idején meddig köteles ő várat védeni s mikor küld néki őfelsége segítséget.

Ez utóbbi kívánság ellen semmi kifogást sem emeltek a tanácsosok, mivel bevett magyai szokás volt ez a fából és földből épített várakban. S akkor még Szigetvár is csak közönséges palánkerőssé volt.

Mi lett ez alkudozásnak a vége, nem tudjuk. De minden jel arra mutat, hogy Gyulaffy László egy évnél tovább nem viselte a szigetvári tisztséget. Az 1551. évben ugyanis már Pápán találjuk őt, ahol száz huszárnak volt a hadnagya. Pápán ez időben igen jelentékeny magyar őrség volt. Csupán huszár 928 élt ott a király kenyerén. A tisztek a Dunántúl legkiválóbb vitézei voltak. Ott szolgált például a hős Horváth Markó, a jeles Enyingi Török Ferenc, Podmaniczky Ráfael, Paky János, Csaby Farkas, Horváth Gáspár, Bánffy István, Boczky Pál és Gyulaffy László.⁴⁰⁵⁾

⁴⁰⁴⁾ U. o. „Majestas regia non eoget emu innituin ultra annum servire. Ita ternen, ut per ires men ses ante expletuin annum majestatem suam facial de sua voluntate certiorem

⁴⁰⁵⁾ Orsz. levélt. Lymbus. II. sor. 1. f. Verzaichnuss aller geringen pferdt. — A Nádasdy-féle számadások között van egy ilyen keletnélküli ki

Hogy az ilyen vitézek nem ültek veszeg a pápai düledező palánkban, mondanunk sem kell. Az egykorú jelentések szerint a pápai őrség füstbe bocsátván a királyi tilalmat, nap-nap után kalandok után járogatott s nem egyszer véres csatában győzte le a portyázó törököt. Az 1551. évben például a nagyhírű fejérvári szandzsák bég: *Velicsán*, nagy sereggel lopva Stájerország rablására indult. Megtudván ezt a mieink, élébe kerültek s a Nagy Bákony szélén lest vetettek néki. Velicsán ráment a lesre és bár vitéz módra küzdött, a serege teljesen megsemmisült, ő maga is csak nagy nehezen menekülhetett Fejérvárra. Ott aztán dühében kivégeztette a legelőkelőbb fejérvári polgárokat, mivel azt hitte, hogy ők voltak az árulói.⁴⁰⁶⁾

E lesvetésben Gyulaffy László és emberei ugyancsak kimutatták magyar vitéz bátorságé indulat jókat. Ha tíz feje lett volna minden töreknek, azt is lekaszabolták volna.

A szerencsés lesvetésnek a gyümölcsét: több száz paripát, még több török rabot és fegyvert Györre vitték s ott bocsátották kótyavetyére. A kótyavetyéli befolyt pénzen aztán szép mód-

mutatás: *Modus et orda transactionis* et. Eszerint Gyulaffy László 75 lóval és 50 hajdúval Devecseren szolgált. E kimutatás a XVI. század ötvenes éveiből való. Orez. ltr. Nádasdy sz. E. fasc.

⁴⁰⁶⁾ U. o. Nádasdy level. Ádám deák levele Nádasdynéhoz 1551. kisasszony napján: „Velicsán bég, az fejérvári szandzsák, ki az hadnak feje volt, sebbe ment be. Az fejérvári főpolgárokon kilenget vágatott le. Az bírót is. Azt mondotta, hogy ők tettek hírt ide az uraimnak, úgy gyűltek reájok és azért verték meg üket.“ (A Brüsszeli Okmánytár II. k. is ad erről jelentést.)

javai megosztottak egymás között.⁴⁰⁷⁾

E szerencsés les vetésnek, vagyis inkább fényes győzelemnek a híre a külföldet is bejárta. Még a Brüsszelben lakó Mária királynét is értesítették a magyar vélezek nagy szerencséjéről.

Gyulaffy László a maga szakállára is hadakozott. Ki-kijárt az embereivel s módját ejthette, fosztogatta a törököt. Mivel azonban a katonái már az első siker után a bornak ereszkedtek, többször érte őt baleset. Így mindenjárt 1501-ben, mikor is Magyar Bálint urammal együtt portyázgatott, a török ugyancsak megugrasztottá őt. Ez alkalommal 32 emberét vesztette volt el. Az egykorú levelek szerint egyik pribékje: Török Antal árulta őt el a törököknek.⁴⁰⁸⁾

Gyulaffy László a nevén esett efféle csorbát hamar kiköszörülte. Résztvett az erdélyi hadjáratban meg Lippa ostromában s ott — az egykor! írók állítása szerint — ugyancsak vézeti módra vézketett.

Visszakerülvén Pápára, az 1552. és az 1553. évi kimutatások szerint⁴⁰⁸⁾ száz lóval és 50 hajdúval szolgált ottan. Valami jól nem mehetett

⁴⁰⁷⁾ U. o. „Ebersdorf uram, király képe azt parancsolá nekik, hogy mind ide Győrre jöjenek mind lovakkal, rabokkal és minden marhával és az kótyavetyét itt Győrött hánýják.“

⁴⁰⁸⁾ U. o. 1551. márc. 16. Ányos Boldizsár levele Horváth Markelhoz: „Tudja kegyelmed, mint jártak Gyulaffy és Magyar Bálint. 32 vagyon fogva bennötk. Török Antal az pápai az is foglya esett volt és törökké lett. Vélik az uraim, hogy ő árulta volna el őket.“

⁴⁰⁹⁾ U. o. Lymibus II. sor 14. fasc. 1552. Gentes regiae majestatis. Továbbá Csávusz. és kir. állami levélt. Hung. 1553. febr. 6. Pallavicini jelentése,

a sora, mert a fizetés rákháton járt s a katonái ugyancsak zúgolódtak. Az 1553. év május 19-én például maga írja, hogy a gyalogok tisztei és tizedesei elébe jővén, kijelentették, hogy a nagy fizetetlenség miatt éhséggel kell meghalniok. „Büntetni nem merem a zúgolódókat — írja Gyulaffy —, mert ha néhányat megbotoztatok közülük, a többi mind elszökik.”⁴¹⁰⁾

Gyulaffy szívesen segített volna a katonáin, dehát ezidőben magának sem volt pénze. Nádasdy Tamást épp emiatt arra kéri, hogy 100 frnyi követelése helyett gabonát adasson neki, mert igen megszűkült. „Jól tudja nagyságod — írja Nádasdynak —, hogy mikor az erdélyi hadban nagyságoddal voltam, nagyságodnak mindenben örömet és híven szolgáltam. Ezután is nagyságodnak mindenkor kész szolgája vagyok, valamikor nagyságod parancsolja.”⁴¹¹⁾

A nagy fizetetlenség miatt a király zsoldjából ugyancsak nehéz volt megélnie. Pedig neki még Csobánc őrzése is sok gondot adott. Ezt az utolsó családi fészket ugyanis mindenáron meg akarta őrizni. S bár Pápán szolgált, a félszeme minden Csobáncon volt. A török ugyanis, hogy Gyulaffyt bosszantsa, váltig nyugtalanította a kis Csobánc várát. Nádasdy Kristóf tudósítása szerint 1554. november havának első napjaiban is ostrom alá fogta a török Csobáncot. „De — írja Nádasdy — Isten úgy adta, hogy estennen

mely szerint Pápán ezek szolgálnak: Török Ferenc 200 lóval és 200 hajdúval, Gyulaffy László 100 lóval és 50 hajdúval, Rátkay Pál 100 lóval és Nádasdy Kristóf szintén 100 lóval.

⁴¹⁰⁾ Csász. és kir. áll. ltr. Hung. 1553. május 19. Pápa.

⁴¹¹⁾ Orsz. ltr. Gyulaffy László levele Nádasdy hoz 1554. január 16. Pápáról.

hazament volt Gyulaffy László; Horváth Gáspár is vele volt... És (a törökök) váltig ostromolták; de semmit nem tehettek nekik. Be is hágott volt bennök, még az virrasztónak is fejét vették az fokon; de valahogy Isten úgy adta, hogy ismét kiverték.⁴¹²⁾

A töröknek a visszaverése nem kicsiny munka volt, mert hiszen Csobáncnak csak maroknyi őrsége volt s a falai is düledezőben állottak. Alig egy hétre a föntebbi támadás után, Csobánc kőfalai le is dőltek. Maga Gyulaffy jelenti ezt november 11-én — írván —, hogy fával támogatja s földet veret rá. Egyúttal kéri Nádasdy Tamást, hogy legalább 20 darabontot szerezne a királytól Csobánc várába.⁴¹³⁾

Gyulaffy László folytonosan hadakozván a törökkel, sok főrabit szerzett magának, kiket azután nagy váltságon bocsátgatott szabadon. A török rabokkal való ilyetén kereskedés a XVI. századi kapitányoknak a legfőbb jövedelmi forrásuk volt. Gyulaffy is a török rabok sarcából tengette magát és a katonáit. Néhánján még a király is kért tőle török rabot. Gyulaffynak rabja volt például a szultán udvarának a birkózója is. E roppant erejű török a kereszteny hitre tért s aztán a győri generális a király kérelmére Bécsbe vitette őt Gyulaffy tömlöcéből.⁴¹⁴⁾

A török rabok tartása nem volt minden veszedelem nélkül való foglalkozás. Egy-egy rab néha egész városra és várra hozott veszedelmet. Gyulaffy is majd megjárta Pápán két gyermek-

⁴¹²⁾ U. o. Nád. lev. Nádasdy Kristóf Kanizsay Orsikához Pápáról 1554. nov. 3-án.

⁴¹³⁾ U. o. 1554. nov. 11.

⁴¹⁴⁾ Cs. és kir. áll. ltr. Hung. 1560. január 25. Gall Ádám őfelségéhez.

rabjával. Enyingi Török Ferenc írja 1555-ben, hogy a fejérvári bég a pribék Móré Jánost titokban Pápára küldé. „Menj el, More János — monda a bég —, szabadítsd meg az két török gyermeket, kik Gyulaffynál vannak. Osztán te leszesz igaz Móré János. Ezeket penig megszerzvén, én is minden hadammal az város alá megyek; husvét napjára virradóra az várat megütöm. Ti is akkor onnan belül az kapura üssetek.“

Gyulaffy László a nádorispánnal egyetemben résztvett Babolcsa ostromában is. Itt is ember-ségesen viselte magát. Ennek jele, hogy a király magához hívatta őt s a szigetvári kaptánságot immár másodízben följánlotta neki. Gyulaffy azonban nem fogadta el a tisztet.

Míg ő Bécsben járt, azalatt a törökök kijöttek s az ő vitézeit megverték. Még a seregzászlója is a török kezére került. Zsákmány és török ló azonban mégis akadt valamicske. Ügy hogy kótyavetyél is tartottak, mégpedig Gyulaffy nélkül. Ez nagyon zokon esett neki. A fő kótyavetyés: Csórón, azonban nem sokat törödött Gyulaffy haragiával; megtartotta a kótyavetyét s minden össze csak ennyit mondott: „*ha kinek nehéz, toppantsa meg az lábat*“.⁴¹⁵⁾

Mivel Pápa kissé távolkán volt a folyton fenyegetett Csobánc várától s mivel Gyulaffy már megúnta a pápai kenyeret, az 1557. év nyarán arra kérte a királyt, hogy helyezze őt a lovasaival egyetemben Györre.⁴¹⁶⁾ E kívánságát

⁴¹⁵⁾ Nádasdy lev. Gyulaffy László levele a nádorispához 1557. febr. 13. „Nekem — írja — kótyavetyélem sem volt, sem deákom ott.“

⁴¹⁶⁾ Hadi ltr. Exped. 1557. július. Ladislai Gyulaffy Memorial, darin er begehrt seine Pferdt geen Raab zunemen etc.

hamar teljesítették. Hiszen már amúgy is több ízben meghagyták neki, hogy veszedelem idején a győri generális oldalán legyen.⁴¹⁷⁾

Bár Győrött is jeles szolgálatokat tett, vagonra még mindig nem tudott szert tenni. Az 1559. évben ő maga írja, hogy János nevű bátyjával és Kristóf nevű fivérével együtt, hármunknak csupán három ház jobbágyuk van, s még e csekélyiségen is pörlekednek egymással.⁴¹⁸⁾

Bizonyára Csobánc várának a könnyebb védelmezése bírta rá Gyulaffy Lászlót, hogy a jelentéktelen Tihany várának a kapitányságát elfogadja. Az 1560. év telén már Tihany várában van s onnét küld a nádorispánnak fácánt, huros madarakat és erdeit (vaddisznót).⁴¹⁹⁾

Tihanyban még közelebb esvén a törökhöz, a hadakozásra még több alkalma nyílt. Sőt nem is szalasztott el egyetlen alkalmat sem, ha via dalra volt kilátása. Sajnos, az óvatosság és az előrelátás még mindig hiányzott benne és mivel a vakmerőség és a személyes ügyesség nem volt elegendő a sikerre: a törököknek olykor kemény csapást sikerült reá ja mérniük. Az 1561. év május havában például négy száz pápai gyaloggal Veszprém alá ment, hogy a polgárdi sokadalmat (országos vásárt) megüsse. A Bákonyha érvén, ott lest vetett. A török azonban nem jött reá a lesre. A parasztok ugyanis még

⁴¹⁷⁾ U. o. 1557. febr. és május. Kendelet Gyulaffy Lászlóhoz.

⁴¹⁸⁾ Orsz. ltr. Nádasdy level. 1559. szept. 1. Gyulaffy László levele a nádorispánhoz.

⁴¹⁹⁾ U. i. Tihany 1560. dec. 20. Úgylátszik, hogy a tihanyi kapitányság és a török rabok ügyében hivatta őt a király 1560. január havában Bécsbe. (Hadi levélt. Exped. 1560. jan. Gyulaffy wirdet geen Hof zu den Kriegsrath gefordert.)

jókor elárulták Gyulaffy jelenlétét. Amint Őrmányi Józsii uram írja, Gyulaffy tán még meg sem indult, a török már tudta, mire és hová készül. „*Mert — írja Ormányi — mikor az magyarok valahová akarnak készülni, az nem titok, hanem azonnal minden ember tudja*“

A türelmetlen Gyulaffy elunván a lesben való várakozást, Veszprém alatt a hódoltsági falvakat verte föl. Vérszemet vevén a sikeren, katonáival együtt a bornak adta magát. Ezen közben megérkezik a fejérvári török had s meglepi Gyulaffy mulatозó seregét. A törökök két-száz gyalogot levágnak és sokat rabbá ejtenek. Gyulaffy harmadmagával szaladt el.

„*Az magyarok — írja e vereség alkalmával Ormányi — igen vesznek az nagy lakás (lakomázás) miatt; mert soha nem lehet az magyar had részegség nélkül. Csak csatára menjen is, azonnal meg kell valahol részegedül... Az Gyulaffy uram félő, hogy elveszti egy nay magát, ki kár volna; de senki szavát nem fogadja.*⁴²⁰⁾

Ez a súlyos vereség nagy hatással volt Gyulaffy Lászlóra. Nem is csoda, hiszen a vitézi nevén esett folt. Igyekszik is magát mentegetni színező szép szókkal és elfogadható okokkal egyaránt.⁴²¹⁾ Emellett tanult is a maga kárán. Ezentúl ugyancsak óvatos volt s nemcsak a veleszületett bátorsággal élt, hanem azzal a szép okossággal is, amivel az Isten őt megáldotta. A sikert nem indította őt többé fölfuval-kodásra és kevélysére; a veszedelemkor az óvatosságot fogta volt maga mellé oltalmuk így

⁴²⁰⁾ Orsz. Itr. Nádasdy level. Csányi Ákoshoz 1561. május 28. Sümeg.

⁴²¹⁾ Hadi ltr. Exped. 1561. július: Gyulaffy pro Entschuldigung von wegen der Niederlag.

aztán nem is érte őt többé vereség és szégyen. S hogy az ellenségnek becsülettel ellenállhasson, a haditanácsból a tihanyi és a csobánci őrség megerősítését — vagy az ő elbocsátását kérte.⁴²²⁾

A haditanács természetesen nem bocsátotta őt el, hanem egynéhány gyalogra fizetést rendelt neki. Ezzel ugyan nem sokra ment Gyulaffy, de azért helytállt magáért. Okulván az eddigi tapasztalatokon, jó kémeket tartott s így idejében tudta, miben sántikálnak a törökök. Tehát előre készülhetett a fogadásukra. Ha alkalmatos híre volt, sietett azt a szomszéd kapitányokkal is tudatni. Az 1561. augusztus 11-én például Török Ferenc főkapitány uramnak jelenti, hogy a bégek mind összegyűltek s Budán vannak. Somogyból a szekereket is mind Budára vitették. „Úgy értettem hírrel — írja —, hogy Pápára vagy Palotára, vagy penig Tíltanyra akarnak jönni, vagy Tapolcán akarnának valami kastélyt csináltatni.”⁴²³⁾

Ez időben Hegyesd a török kezére jutván, a belé helyezett vajda: *Pajazyth* nagy erővel kezdő azt építetni. Gerendákat, palánknak való iát faragtatott s a jobbágyokat reá hajtá az építésre. Amelyik jobbágy megszökött a munkától, azt *Pajazyth* vajda menten karóba vonnatta. Érdemes megemlítenünk, hogy ennek a *Pajazyth* vajdának a hegedőse azelőtt Gyulaffy Lászlónak volt a darabantja Tihanyban. Mivel igen jó hegedős volt, a vajda vele hegedültette magát.

⁴²²⁾ U. o. Gyulaffynak három folyamodása 1501. május, aug. 8. és szept. 16.

⁴²³⁾ Orsz. ltr. Kisebb családi levéltárak 7. csomó, 1561. aug. 11. Tihany.

Gyulaffy látván Hegyesd épülését, már 1561. sok kárt tett a bentlévő törököknek, amennyiben akadályozta a hegyesdi vár építését és élelmezését. Ezt tette a következő év tavaszán is, erősen sürgetvén Hegyesd elfoglalását. „Nincs benne — írja — több hetven töröknél, az is gyalog. Isten kezünkbe adná, csak lennének érte. Iml én Csobáncban vagyok most két negyven embörrrel; Sümegből Józsa deák gyalogival, Búza Benedök is Vásonból mind lovaggal s gyaloggal azmivel lehet itt vagyunk. Még is az időtől fogva semmi élést be nem hárunk vinni.”⁴²⁴⁾

Amint tudjuk, a következő évben (1562.) csak-ugyan megkezdte Gyulaffy és Magyar Bálint Hegyesd ostromát. De mivel a Gyulaffy alá rendelt katonákat nem fizették, lassan-Jassan mind elszöktek s Gyulaffyt magára hagyták. Elkeseredve írta ez ügyben aztán Salmnak, ugyőri generálisnak: „Azért kegyelmes uram efféle fizetetten néppel soha többé engömet ne hagyjon nagyságod; mert *ezúttal nyilván kezembe hagyják az medvét*,“⁴²⁵⁾

Nemsokára maga Salm generális is megjelenvén, Hegyesdet újra megszállották. Gyulaffy László és Magyar Bálint ez alkalommal ugyan csak kitüntették magukat. Nekik köszönhető elsősorban, hogy Hegyesd ismét magyar kézre került.

A következő (1563.) esztendőben Gyulaffy is meghivatván a koronázatra, huszonöt váloga-

⁴²⁴⁾ L. o. Nádasdy lev. Nádasdy Tamáshoz. Ugyanezt a levelet írta Gyulaffy Török Ferencnek és az 1562. évben nagyszombat napján. A két levél szóról-szóra megegyezik. (Az utóbbi a kisebb családi ltr. 7. csomójában található.)

⁴²⁵⁾ U. o. Csobánc, 1562. május 30.

tott lovaggal ment Pozsonyba, ahol a megkoronázott király Thúry Györggyel egyetemben lovaggá ütötte őt. A koronázás alkalmával, ősi szokás szerint, lovagjátékot is tartottak. Gyulaffy is résztvett abban s játszva győzte le különöldi ellenfeleit. Utoljára Magyarország két legnagyobb bajvívója: Thúry György és Gyulaffy László állott ki a porondra. Feszült kíváncsiság fogta el a nézőket, mikor e két nagy vitéz megkezdte a viadalt. A király intésére azonban abba kellett hagyniok a küzést. Őfelsége ugyanis attól tartott, hogy e két nagy vitéze kárta talál egymásban tenni s így abba-hagyatta velük a lovagi tornát.

Ez évben Gyulaffy nővérének: Homonnai Gábornénak a leánya eljegyeztetvén Eévay Ferenc urammal, Gyulaffy Csobáncról jelenté a nádorispánnak, hogy ő is elmegy a menyegzőre.⁴²⁶⁾

A lakodalom után megint a minden nap foglalatosságra kellett magát adnia. Azaz, hogy harcolnia kellett. Tihany is, Csobánc is állandóan veszedelemben volt s jó Gyulaffy hol itt, hol amott kellett a hadját forgatnia. Megszokta ő már ezt. A régi magyar mondást tartotta szeme előtt: a szénégetőnek tőkén a szeme; aki-nek a fog a fáj, nyelvét rajta tartja. S ő kegyelme oly éberséggel őrködött, hogy egyik várában sem esett baj. Még a szomszéd urakat is ő figyelmeztette, ha a török részéről veszedelem közeledett. Az 1564. évben például Gyulaffy Jánosnéval és egyebekkel tudatja, hogy a budai, a fejérvári és a veszprémi török mind együtt

⁴²⁶⁾ Orsz. ltr. Nadasdy level. 1563. húshagyó hétőn. („Azt írhatom, hogy öcsémet, Homonnai Gábril leányát adtuk az nagyságos Révay Ferenc aramnak ... Oda az menyegzőre készülök.“)

vagyon és Zalaságot akarják megrabolni.⁴²⁷⁾

Ugyanez év március havában a haditanács Török Ferenc főkapitánnal egyetemben Györre rendelte őt a végházak ügyében folytatandó tanácskozásra. Ezt az alkalmat Gyulaffy arra használta, hogy Tihany részére hadiszereket sürgessen.⁴²⁸⁾ Később meg arra kéri a haditanácsot, hogy Zrínyi hadinépének a pusztításától óvja meg az ő szegény jobbágyait.⁴²⁹⁾

Az 1566. évben kiütvén a nagy török háború, Gyulaffy László a legelsők között volt, aki jobbára a maga pénzén tartott kétszáz jó lovasával a haza védelmére sietett. Györre ment, a király táborába. Tudjuk, hogy a nagy császári sereg tétlenül heverészett itt, míg Szigetvár el nem esett. Aztán pedig az egész világ kacaja közt szétoszlott. Ami jeles hadidolog ez évben történt, azt Thúry György, Gyulaffy László és Török Ferenc huszárjai vitték véghez. A király akarata ellenére ők kimentek a táborból s megsemmisítették a fejérvári bég lovashadát s még egy másik török sereget. Aztán Veszprém ellen indultak. *Gyulaffy László zúzta be embereivel Veszprém kapuját. Elsőnek rontott a várba és tüzet vetett az épületekbe.*⁴³⁰⁾ Vesz-

⁴²⁷⁾ U. o. Gersei Petheő Péter Nádasdy Kristóf hoz 1564. nov. 6. Megírja Gyulaffy László tudósítását.

⁴²⁸⁾ Hadi levélt. Exped. 1564. márc 24., ápril 5. és júli 7.

⁴²⁹⁾ U. o. 1565. december.

⁴³⁰⁾ Forgách írja: „Ladislaus Gyulaffy cum. suis portás perrumpit, ignemque tectis subjicit“ etc. Veszprém elfoglalása országos örömmel kellett. Nádasdyné lelkesedve adja a hírt Bathyány Ferenc tudására. Ez aztán ugyancsak örömmel válaszolt neki: „Dícsértessék — írja a többi között —

prém elfoglalása után Tatát, Gesztest és Vitánt vették be. Az egykorú Forgách előadása szerint Thúry György, Gyulaffy László és Török Ferenc két csatában ezer törököt ölte meg és fogtak el.

Gyulaffynak e háborúban szerzett érdemeit a király is elismervén, Bécsbe hívatta őt s neki adta a veszprémi főkapitányságot, mégpedig úgy, hogy emellett a tihanyi tisztet is megtartotta.⁴³¹⁾ Azonkívül megengedte neki, hogy amíg a tihanyi kapitányságot viseli, a veszprémi káptalan jövedelmét elvezhesse.⁴³²⁾

A veszprémi kapitányság tömérdek teendővel járt. Újra kellett építeni az elégett és összedőlt várat. Rendezni kellett a várhoz tartozó községek ügyét s emellett folytonosan küzdeni a törökkel. Veszprém elfoglalása ugyanis sehogy - sem volt a törökök ínyére s minden elkövettek, hogy csellel vagy erővel visszafoglalják.⁴³³⁾ Gyulaffy azonban jó őrizetben tartá a várat s ha kiment, eszén volt, hogy csalárdzság ne essék rajta. Bár a szomszéd törökök úntalan ingerkedtek, a király és a haditanács Gyulaffyt tiltogatta a hadakozástól. Őkigyele azonban az efféle tilalmat siket füllel hallgatta. Hiszen ha-

az Úristen, ki az többit is megadja, csakhogy bizunk és higyjünk ő istenségében.“

⁴³¹⁾ Hadi Itr. Exped. 1566. szept. 3. és köv. ú. továbbá 1567. január 13. Gyulaffys Fürschlag in übernung der Haubtmanschaft zu Vesprinr.

⁴³²⁾ Köz. pénz. Itr. 1566. dec. (bewilligt auf wöl gefallen.)

⁴³³⁾ Nem ok nélkül írta Nádasdy Kristóf, hogy a török folyton Veszprém körül lézeng. „*Valakit benne hagynak — írja Nádasdy igen ébren kell benne aludni.*“ (Levele Nádasdy Tamásnéhoz 1566. július 2. Veszprémből.)

dakozás nélkül sem ő, sem a katonái nem élhetek. A partyázások, a lesvetések, bajviadalok és kopjatörések tehát napirenden voltak. S Gyulaffynak hamarosan félelmes híre támadt a török vég házakban. Musztafa budai basa panaszkodik is reá úntalan, a szolgáin is bőrzönködik eleget, dehát ennek semmi eredménye sem lön.

Gyulaffy jól tudván, hogy falu nélkül várai nem lehet föntartani, azon veszödött, hogy minél több községet erőltessen a szolgálatra és az adózásra. Ezen fáradozásával azonban tömérdek ellenséget szerzett magának. A veszprémi püspök, a kamara, a megye, no meg az urak részéről úgy ment a panasz ellene, mint az árvíz.⁴³⁴⁾

Szokás volt ebben az időben, hogy a hódoltági városok és falvak olyan magyar kapitánynak voltak hajlandók adózni, akitől a török tartott s aki meg tudta őket védelmezni. A török botja alatt lévő Tolna és Ráckeve lakói például megjelentek Gyulaffy előtt s elmondák, hogy ők azelőtt Szigetvárnak szolgáltak, de most egy várnak s egy kapitánynak sem adóznak. A veszprémi kapitánynak (Gyulaffynak) azonban hajlandók szolgálni és adózni, mégha a török fölégeti is a városukat.

Ezen a címen Gyulaffy a maga számára kéri Tolnát, Ráckevet és a Szigetség nevű tartománynak hat-hét községét.⁴³⁵⁾

⁴³⁴⁾ A hadi és a közös pénzügyi levéltárban egy csomó irat található erre.

⁴³⁵⁾ Köz. pénz. ltr. Hung. 1567. márc. 12. A Hadi ltr. Exped. 1567. márc. Gyulaffy írja a folyamodd sában Tolna és Ráckeve polgárainról: „qui coram me voluntate spontanea fassi sunt, se nullás in partes nullique capitaneo Hungarico Cvsse subjec-

Gyulaffy folyamodása szerint a tolnaiak és a rác keveiek csak a kanizsai kapitánynak nem akartak szolgálni, mert ez távol volt tőlük s így nemigen védhette meg őket. A király mégis a kanizsai kapitánynak (Thúry Györgynek) s nem Gyulaffynak adta Tolnát és Ráckevert.

A falvak dolgában Gyulaffy a saját vicekapitányával: *Szécheny Mihály* is hadilábon állt. A királyhoz intézett folyamodásában azt írja, hogy Szécheny a Tihany várához csatolt falvakat egymásután elfoglalja s a jobbágyokat kegyetlenül zsarolja. Veszprém elfoglalása idején minden falutól két ökröt vett és semmit sem üzetett nekik. Ha ez így tart, a falvak népe mind elszökik. Szécheny Mihály katonái a gyulakeszi pincét is föltörték s ott a saját főkapitányuknak: Gyulaffynak a borát itták meg.⁴³⁶⁾

Az efféle kellemetlenségeken kívül sok baja volt Gyulaffynak a veszprémi vár építésével és a katonái fizetésével. A vár építésére csak 300 forintot kapott. S a haditanács azt kívánta, hogy Gyulaffy a magáéból adjon tízezer forintos, antea enim capitaneo arcis Szigeth dare censum annualem ac pro necessitate arcis servire solebant.“ Ugyanitt vom Thúry György folyamodása is Tolna adományozásáért. Thúry szerint Tolna Szigetvárnak évi 500 frt-ot, két vizát és 25 süldöt fizetett évenkint. (Ez ügyben a haditanács javaslata 1567. májusban kelt ily címen: „Kriegs-rath Ratschlag von wegen der Güter so Gyulaffy László Hauptmann zu Vesprim zuegewidmet werden sollen.“ Köz. p. Itr.)

⁴³⁶⁾ U. o. 1567. január. Gyulaffy folyamodása űfelségéhez: „per miserrimos subditos tantam exercere crudelitatem, ut propediem crediderim omnes villas desertas desolatasque mansuras“ etc.

tot Veszprém építésére.⁴³⁷⁾ A katonáinak a fizetését meg hiába sürgette; ígéreten kívül egyebet ki nem erőszakolhatott.⁴³⁸⁾

A faluk dolga, a katonáinak a fizetetlensége nagyon elkeserítette Gyulaffyt. S akadt még más is, ami kedvét szegte. Tudjuk, hogy Gyulaffynak a felesége Forgách váradi püspöknek a nővére volt. Forgách püspök nagyon kedvelvén Gyulaffyt, a pornói apátság javait neki adta bérbe. A kamara ezt az apátságot is vissza akarta venni Gyulaffytól. S 1567-ben már erősen szorongatta őt emiatt.⁴³⁹⁾

A következő (1568.) esztendő még több kellemtlenséget hozott neki s így az elkeseredésé még nagyobb lón.

Ez év január havában a török megszáguldotta Veszprémet. Gyulaffy azonban helytállt magáért s a török eredmény nélkül volt kénytelen visszavonulni. Ez alkalommal katonái elfogták a fejérvári vajdát is. E kiváló török rabot Gyulaffy pénzen vette meg a katonáitól, de azért Őfelsége rendeletére mégis elvették tőle.⁴⁴⁰⁾ Pedig e rabbal a saját elfogott vétezeit

⁴³⁷⁾ Hadi ltr. Reg. 1568. febr. 18.

⁴³⁸⁾ Közös pénz. ltr. Reg. 1567. aug. 25. Bírja türelemre a veszprémi őrséget; a fizetés nemsokára jo. Ügylátszik ez csak üres ígéret volt; mert Gyulaffy ugyanez év december havában újra sürgette katonáinak a fizetését. (Hadi III. 1567. dec. 6. Exped.)

⁴³⁹⁾ U. o. 1567. nov. 12. A kamara föl világosítani kér Gyulaffytól, mint kapta a pornói apátságot a volt váradi püspöktől s mennyi ebből a jövedelme?

⁴⁴⁰⁾ Hadi ltr. Exped. 1568. ápril 27. Gyulaffy folyamodása a jelzett török vajda ügyében.

akarta megváltani.⁴⁴¹⁾ Kétszer is folyamodik Őfelségéhez e rabért; arra is engedélyt kér, hogy személyesen mehessen Bécsbe, de fáradozása hiábavaló volt. Az amúgy is elkeseredett és fölizgatott ember ekkor kemény szitkokat szór a németek ellen — talán az udvar ellen is. Aztán engedélyt kér, hogy idegen állam szolgálatába állhasson.⁴⁴²⁾ Ugylátszik, hogy már ekkor távozott Veszprém várából. Mert június 17-én sürgős parancsot kap, hogy sietve menjen Veszprémbe.⁴⁴³⁾

Érdekes jelenség, hogy Gyulaffyt éppen akkor keserítik el, mikor vitézi hírneve a legmagasabb polcon állott s mikor nemcsak itthon, de a fényes portán is félve emlegették nevét a törökök. Bizony kevés vitézünk érte meg azt a megtiszteltetést, hogy maga a szultán is foglalkozzék vele. Gyulaffy ezt is megérte s 1568-ban tudására is hozták, miféle panaszokat emelt ellene a szultán.⁴⁴⁴⁾

Azokat a szitkokat, mikkel Gyulaffy a németeket s a bécsi kormányszékeket illette, a besúgók hamar megjelentették a bécsi udvarnak. Sikerült tehát őt a király harajába ejteniök.

Az 1568. év június havában Gyulaffy még folyamodást intézett a királyhoz. Azt kéri Őfelségétől, hogy az ő halála esetén a pornói apáság javait kétezer forint lefizetése fejében a fia elvezhesse.⁴⁴⁵⁾

⁴⁴¹⁾ U. o. Gyulaffy második folyamodása május 13.

⁴⁴²⁾ U. o. szcpt. 18. Gyulaffy biti umb Erlaubnis» frembden Potentaten zu dienen.

⁴⁴³⁾ U. o. Reg. 1568. június 17.

⁴⁴⁴⁾ U. o. 1568. ápril 26. Reg.

⁴⁴⁶⁾ Köz. pénz. ltr. Reg. 1568. június. Egy másik folyamodásában azt kéri, hogy a meghalt zalavári apát hagyatékát exequálják.

A felelet e folyamodására az volt, hogy Őfelsége kamrai bizottságot küldött a pornói apátság elfoglalására. A biztosok június 20-án értek Pornóra. Gyulaffy nem lévén ott, a biztosok az udvarbírónak: Mizleni Benedek deák-nak adták át a királyi rendeletet. Benedek deák kijelenté, hogy Gyulaffy tudta nélkül nem adhatja át a javakat. A biztosokat nem is bocsátotta be a kastélyba s gyors futárral értesítette Gyulaffyt a történtekről. Tőle azonban semmi válasz nem jött. A biztosok erre összeírták a javakat s azoknak ideiglenes igazgatását bizonyos Fekete Ambrus nevű nemesre bízták. Ezt látván az udvarbíró, minden elvitettet Híd-végre s ott eladtatta a gazdája javára.⁴⁴⁶⁾

Ezenközben Gyulaffy Lászlót Bécsbe idézték, hogy a szidalmai s egyéb dolgai miatt felelősségre vonják. Szeptember hó negyedikén bocsátották ki az első idézést. De Gyulaffynak eszébe sem jutott a Bécsbe menetel. Az idézést október 5-én, október 12-én és november 18-án megismételték s mivel ezek is eredmény nélkül maradtak, a haditanács Salm győri generálist bízta meg Gyulaffy előállításával.⁴⁴⁷⁾

Mikor hagyta ott Gyulaffy Veszprémet, nem tudjuk. De augusztus havában (1568.) már Thúry Márton volt a veszprémi főkapitány. A haditanács augusztus 11-én írja az udvari kamrának, hogy Gyulaffy László Veszprémből való kivonulásakor annyira megbántotta az

⁴⁴⁶⁾ U. o. Executio commissariorum ad abbatiani Pornó delegatorum 1568. júni 20 és júni 28. A biztosok megemlízik, hogy Forgách Ferenc püspök tanult papot is rendelt jó fizetéssel Pornóra, de ezt Gyulaffy elúzte.

⁴⁴⁷⁾ Hadi ltr. Reg. 1568-ban vannak a Gyulaffy idézése ügyében kiadott rendeletek.

uralkodót, hogy őfelsége Tihany várát is ki-vétetni rendelé Gyulaffy kezéből.⁴⁴⁸⁾ Augusztus hó 17-én a király már biztosokat küld alá s meghagyja, hogy alkalmas embert ajánljának neki a tihanyi kapitányságra.⁴⁴⁹⁾

Míg ezek történtek, Gyulaffy elméjében már rég megérett az elhatározás, hogy János Zsigmond pártjára áll s Erdélybe költözik. Kétségtelen dolog, hogy ezen elhatározására a rajta esett sérelmekben kívül sógorának: Forgách Ferenc püspöknek volt legnagyobb befolyása. Hiszen az elégedetlen püspök s nem az erdélyi fejedelem csábítgatta őt.

Az 1569. év február havában Hosszuthoty Minkovits Gáspárral együtt Budán járván követ-ségen, onnét írja, hogy Gyulaffy álruhában ötödmagával Gutánál ment át szökése alkalmával.⁴⁵⁰⁾ Majd meg Konstantinápolyból jelen-tik, hogy az erdélyi követ elbeszélése szerint

⁴⁴⁸⁾ Köz. pénz. ltr. Hung. A haditanács a többi közt ezzel okadatolja Tihany elvételét: „der (t. 1 Gyulaffy) sich beraidt frembder, verdachtlicher Reden vernemen hat lassen“.

⁴⁴⁹⁾ U. o. „*Nobis denique — írja a király — de minacibus et malignis Gyulaffy sermonibus cautum sit, ne quid mali cum praedicta arce nosira moliri possit*“

⁴⁵⁰⁾ Csász. és kir. állami ltr. Turcica: *Relatio Hosszuthoty ad passam Budens, expediti, 1569. febr. — Nádasdy Kristóf január havában Becsben lévén, onnét írja a,z özvegy nádorispánnénak január 5-én: „Továbbá azt is beszélik itt az udvarba, jóllehet nem az község között, hanem az főnépek, hogy Gyulaffy László, Dobó István bementek volna Erdélybe. Az Gyulaffy dolga ha így vagyon, hiszem, hogy kegyelmed eddig értette.“* (Nádasdy ltr.)

Gyulaffy László és Komjáthy Balázs először Lengyelországba mentek s onnét jöttek aztán Erdélybe. Forgách Ferenc Olaszországba ment, hol föloldatván az egyházi rend alól, szintén Erdélybe jött.⁴⁵¹⁾

Gyulaffy László előtt új világ nyílt Erdélyben. János Zsigmond nagy tisztelettel fogadta őt. Elhalmozta javakkal és tisztségekkel s szívesen hallgatott a tapasztalt vitéz tanácsára. Míg Forgách Ferencsel a szentháromság titkán vitatkozott: addig Gyula ff y tanácsával a hadi és a politikai ügyekben élt. Gyula ff ynak tehát semmije sem hiányzott; s mégis úgy érezte magát, mintha egy egész világot vesztett volna a dunántúli harcmezők odahagyásával. Hiába! nehéz agg fából gúzst tekerni. Vitézi múltjának s dicsőségének legszebb napjai, gyermekkorai emlékei, a családi hagyományok őt raindinind a regényes Csobánc várához fűzték, melyet évtizedeken át annyi hősi önfeláldozással védelmezett. Az esze és a szive tehát folyton azon járt, amit könnyelműen otthagytott. A kevélyisége, a fölfuvalkodottsága lassan-lassan egészen elült. Higgadt, komoly ember lett belőle. Szakállt eresztett s ha a régi emlékek nagyon fölújultak benne, elővette a lantját s a Dunántúl vitézi énekeit verte rajta. Gurgurich

⁴⁵¹⁾ U. o. 1569. juli 9. ex Constantinopoli. Szép tember 1-én ugyanonnét jelentik, hogy Mellemet nagyvezér így szólott az Erdélybe jött Gynlaffy Lászlóról, Forgách Ferencről és Komjáthy Balázsról: „dissimulandum aliquantisper donee oblata bona opportunitate ex latebris illis commode elici queant et revere rnea quidem opinione utendum est aliqua moderatione ne dum cupiamus emendatum Transylvanuni funditus una cum sua provincia pereat cum maximo reipublicae christ. detri mentő“.

Ferenc volt szigetvári vitéz megszökvén Konstantinápolyból, az 1569. év utolsó havában Erdélybe jött s ott beszélgetett Gyulaffyval. Szakkállt ereszttet — írja Gurgurich elbeszélése után a váradi püspök. — Idejövetele okának a végzetet és a nénetséget mondotta. Rövid szünet után átkozódott; majd meg elhallgatott s fájdalmat mutatott, öfelségét tisztelettel emlegette s róla becsülettel szólott.⁴⁵²⁾

Ha Gurgurich nem is említette volna, magának Gyulaffynak a levelei is mutatják, hogy megbánás fogta el ökegyelmét. Bizonyos mélabús hang szólal a leveleiből hozzánk. Bár viszszafojtja a keservét, a lelke tusakodását rejtени mégsem tudja. A régi hetykeségnek, a civakodó kevélységnek nyoma sincs már benne. Komoly, magábaszállott ember ő, aki a nyugalmat és a kibékülést keresi.

Alig hogy Erdélybe jött, márás azon törte magát, hogy Miksa király bocsánatát megnyerje. Fölkeresi a leveleivel Rueber cassai generálist. Barátságosan irogat neki s tudósítja őt Báthory Istvánnak fejedelemmé választásáról.⁴⁵³⁾ „Iml — írja Gyulaffy — mostan minden a három nemzetből három főembert választunk az császár portájára, kik által ezt az dolgot az császárnak megjelentjük és ugyanattól az Erdély

⁴⁵²⁾ Cs. és kir. áll. ltr. Hung. 1570. január 29. A váradi püspök jelentése Pozsonyból Gurgurich Ferenc erdélyi útjáról. (Ez év június havában terjesztfel az udvari kamara a Gyulaffy-család jószágaira vonatkozó jelentését: „Bericht der Gyulaffy Gebrüder und des ausgetretenen Ladislaen Gyulaffy eingezogen en Güter, so sich mit vil mehrere als seiner Brüder erstreckt.“ Hungr. Denkbuch, K. p. ltr.)

⁴⁵³⁾ U. o. Turcica, 1571. május 26. Gyulaféhérvár-ról.

adóját béküldjük és könyörgünk az császárnak, hogy legyen olyan oltalommal, mint az megolt kegyelmes urunknak“ (T. i. János Zsigmondnak).

Komoly és tiszteletremélő hangon írogat Miksa királynak is. A többi között azt is megírja neki, hogy a meghalt erdélyi fejedelem minden tiszttiselője hűségesküt tett vele együtt a magyar királynak.

Miksa király nyájasan felel Gyulaffynak leveleire. Megköszöni az újságokat s megírja neki, hogy máskor is szívesen veszi tudósítását.⁴⁵⁴⁾

Látván Gyulaffy, hogy Miksa király könnyen feledi a múltat s kész a bocsánatra, elhatározta, hogy fiát a bécsi udvarba küldi a királyi ifjak közé. Közvetítőül Rueber cassai generálist kérte föl. Rueber 1571 szeptember 17-én Patak-ról jelenti a királynak, hogy Gyulaffy ide küldötte hozzá a fiát, akit őfelsége udvarában akar szolgáltatni. Gyulaffy — írja Rueber — nagyon megbánta viselt dolgait s már régen észretért. Hozzám igen jó indulatot mutat s nekem sok jó szolgálatot tett. Teljesítse fölséged a kívánságát s fogadja szolgálatba a fiát.⁴⁵⁵⁾

Miksa király, aki nemrég még lefoglaltatta Gyulaffy kevés jószágát, sietett kérését teljesíteni. A főudvarmester november 6-án már jelenti Gyulaffynak, hogy őfelsége István nevű fiát két lóval az udvari atyafiak gyülekezetébe fölvette.⁴⁵⁶⁾

⁴⁵⁴⁾ U. o. 1571. nov. 2. Miksa király levele Gyulaffy Lászlóhoz.

⁴⁵⁵⁾ U. o. Rueber János a királyhoz.

⁴⁵⁶⁾ U. o. 1571. nov. 6. Trauthson levele Gyulaffy-hoz: „dictumque filium suum duobus equis familiarium aulicorum consortio clementer aggregaverit“.

Valamivel később arra kérte a királyt, hogy az erdélyi fejedelemről kapott szilágycsehi uradalomban és egyéb birtokaiban erősítse őt meg.⁴⁵⁷⁾

Valószínű, hogy Miksa király Gyulaffynak ezt a kívánságát is teljesítette. Mert hiszen magyarországi lefoglalt birtokait is visszaadatta néki. Sőt Békés Gáspárral kegyelemlevelet is küldött neki.⁴⁵⁸⁾

Gyulaffy tehát kibékült volt urával s ez lelki egyensúlyát ismét helyreállította. A közügyekkel aztán nagyobb kedvvel kezdett foglalkozni. Részvett az erdélyi országgyűléseken s a felsőbb bíráskodásban. Katonai ügyekben nemcsak János Zsigmond, de Báthory István és Báthory Kristóf fejedelem is szívesen élt a tanácsával. Az 1575-ben vívott szentpáli csatában ő volt Báthory István seregének a generálisa. S hogy Báthorynak sikerült Békés Gáspárt levernien, azt jórészt Gyulaffy László hősiességének köszönhette. Az egykorú történetírók magasztalva emlegetik Gyulaffynak e véres csatában kifejtett vitézségét és kitartását.⁴⁵⁹⁾

Ez volt a sokat próbált nagy vitéznek utolsó nagyobb csatája. Azontil jobbára kedvelt birtokán, Szilágy-Csehben családja körében eldegett. Érezvén, hogy ideje az estvéhez közelget, 1578 április 23-án megírta végső intézkedését. Kardjával szerzett jelentékeny vagyonát fele-

⁴⁵⁷⁾ U. o. Gyulaffy László levele őfelségéhez 1573. július 1. Szilágy-Cseli.

⁴⁵⁸⁾ Ezt Gyulaffy 1578. évben kelt végrendeletében írja.

⁴⁵⁹⁾ Bethlen Farkas írja, hogy Báthory István serege eleinte hátrált, de Gyulaffy László generális nagyobb csapattal az ellenség torkába rontván, hősi küzdelemmel visszaszorítá. III. k. 316. lap.)

ségé és négy gyermeké között osztá meg. Mos-
tohafiáról: Imreffy Jánosról is gondoskodott.

Végső intézkedésében meghagyta az örököseinek, „*hogy az polgárokat tartsák meg régi szabadságukba, melyekbe én is megtartottam. Soha penig ispánkézbe ne adják őket.*” Egy évre végrendelete elkészítése után, 1579 május hó 13-án meghalt Udvarhely nevű falujában.⁴⁶⁰⁾ Szilágy-Csehen temették őt el, május 27-én. Temetési zászlajára a szokásos sír verset Kassai Dávid Zsigmond írta:

Nomine Gyulafides, Rex sanguine, dotibus Heros,
Haec vexilla túli stirpis avita meae.
Pannonia me genuit tellus, Germania fovil,
Testis et est vitae Caesaris aula meae.
Dura lieuit, juvi pátriám felieibus armis,
Sensit et auxilium Dacia tota meum.

Duetor eram belli validis acerrimus armis,
Partaque sunt nostra múlta Trophaea manu.
Saepe cruentatae mihi terga dedere cohortes,
Unus et innumeri militis instar eram.
Nee pietas in me minor exstitit, omniaque ante
Coelesteim colui Religione De um.

Major avis, Laudem generis virtutibus auxi,
lustitia, studio, Ieligione, *Fide*.
lure igitur patria me Ferdinandus aula
Caesaréi voluit militis esse caput,
lure sacrís piacúi terrarum Regibus, unde
Nomina post obitum non moritura fero.

Kassai Dávid sírversén kívül még egy jeles

⁴⁶⁰⁾ Gyulaffy Lestár írja: „*Moritur invictissimus heros vereque Achilles Hungaricus: Ladislaus Gyulaffy in vico Udvarhely me praesente 13. Maji, hora tertia a meridie. Fuit is dies Mercurii. Sepelitus in oppido Cseh die 23.*“

latin vers maradt ránk Gyulaffy Lászlóról. Ennek a névtelen szerzője hősünk felességéről: *Forgách Margitról is megemlékezik. Azt írja róla, hogy költők tollára való, erényekben gazdag főasszony volt, aki az urát hamar követte a sírba.* Ott nyugszik ő is Szilágy-Csehcn, Ugyancsak megemlékezik e vers Gyulaffy László négy gyermekéről: Istvánról, Lászlóról, Erzsébetről és Fruzsináról. Ezeket az édesapjuk a Báthoryak védelmébe ajánlotta, azaz hogy a lengyel királyt (Báthory Istvánt) és Kristófot, a fejedeelmet tette gyám jókká.

Gyulaffy Lászlóban a XVI. század egyik legnagyobb vitéze halt meg. Méltán nevezték őt a kortársai magyar Achillesnek; mert személyes viadalban soha senki le nem győzte őt. Elte alkonyán megmutatta, hogy nagyobb se-reget is sikeresen tud vezetni. De kisebb csapatokkal is sikeresen küzdött. A Dunántúl egy részét évek hosszú során át védte maroknyi népével. A Balaton vidékére tehát nagy csapás volt az ő Erdélybe való távozása. Bizonyos dolog, hogy ennek mélyebb politikai okai voltak. A császári kormányszékek nem ismerték a dunántúli viszonyokat s olyan intézkedéseket tettek, amelyek legjobb vitézeinket kényszerítették a szolgálatuk otthagyására. Gyulaffy László kezdte meg ezek sorát s a vén és jeles Magyar Bálint igyekezett őt követni. Aztán Geszty Ferenc, majd meg Berenhidai Huszár Péter követték a példájukat. Mindezek a dunántúli végeknek töröktől és magyartól egyaránt ünnepelt hősei voltak! S így Erdélybe való távozásuk nagy veszteséget jelentett. Azonban, mint Gyulaffy, úgy ezek is nagyobb szerephez, nagyobb sereghez jutottak Erdélyben. S míg itthon ezernyi tűszúrás érte őket, a Király-

hágón túl elhalmozták őket minden jóval. Bizonyos, hogy a magyarságnak ott is nagy szolgálatot tettek. Azonban a távozásuk mégis káros volt, mert bár akaratlanul, hozzájárultak a végbeli élet hanyatlásához. Hiszen ha a legjobb vitézek hagyják ott a király zsoldját, gondolhatjuk, hogy a kisebb emberek még hamarabb készek voltak arra, hogy gazdát cseréljenek.

VIII.

BERENHIDAI HUSZÁR PÉTER

Berenhidai Huszár Péter

Nem mesebeli hősről szólunk. Berenhidai Huszár Péter, a XVI. század e nagy huszára igazában élt és vitézkedett, őkigyeleme olyan tanácsbéli vitéz volt, amilyet az Isten csak jókedvében ad a népének. Nemcsak a neve, de a szíve, lelke s minden gondolata huszári voltörök példája és dicsősége ő a magyar könnyű lovasságnak s egyike azoknak, akik a lovasság híréit messze földön elterjesztették. Híres végbeli vitézek, jeles huszárok, akiknek nevét és dolgait a történet nem ismeri, a XVI. század megsárgult írásai között bőven akadnak. De olyat, mint Huszár Péter volt, keveset vehetett Klió az ő tollára. Bár a nevét történeti munkáinkban nem igen emlegetik, egykoron három nemzet magasztalta őt. A magyar, a török s a német futvást vitte a hírért mindenfelé. Hogy ez a név, amelytől egykoron a legvitézebb ellenség is reszketett s melyhez mocsok vagy vereség sohasem tapadt, ma teljesen feledésben vagyon, csak a mi nemtöröödömségünket hirdeti.

Ha egykoron a végbeli vitézek levelei és dolgai napvilágra kerülnek, a könyv, amely róluk szól, a magyarok szent könyve lesz. Szomorú, de lélekemelő könyv lesz ez! Az olvasó meg találja benne a legmagyarabb és így a legszebb század minden lelkesedését, minden érzését, hősi küzdelmeit és gigászi szenvedéseit, örömet és bánatát, emberséget és bűnét. E könyvben

majdan a nagy végbeli vitézek két fajtájáról olvashatunk. Voltak olyanok, akiken egész életükön át a bánatos komolyság és az elfojtott keserűség uralkodott. minden levelükön, minden írásukon fájdalmas hang vonul végig. Fájt nekik a hazai sorsa, kétségben voltak a jövendő felől s így örökké búban törték magukat. Voltak azonban olyan vitézek is, akik azt tartották, hogy ami meglett, arról immár senki sem tehet. A hazájukért ezek is készek voltak meghalni bármikor, de a bánat mégsem ejtette meg őket, a jövő sem aggasztotta, mert ha a dolog úgy fordult, még a jövővel is pörbeszálloztak. Ezek az életet olyannak néztek, amilyen volt. Szépnek, dicsőnek tartották a végbeli életet; s még a török és a magyar között volt farkasbékességnak is örültek; mert legalább kedvükre harcolhattak. Játszva viselték a szenvedéseket, vidámak voltak otthon az asztaluknál, vidámak a csatában. Még a biztos halál elé is kacagva indultak.

Ez utóbbi fajtájú vitézek közé tartozott Berenhidai Huszár Péter is. Ifjúkorában valóságos eleven ördög volt, aki örökké az ellenség rászedésén és megcsúfolásán törte a fejét. A legravaszbabb módon kieszelt lest rendesen Huszár Péter hárnya a töröknek s az örööm miatt nem tudott hová lenni, ha az ellenséget jól megtréfálhatta. A harc volt a kenyere, a harc volt a gyönyörűsége. S bármint tiltották is ezt Bécsből, ő a füle mögé bocsátotta a tiltó parancsokat s kedvére portyázgatott. Ezért meg kellett volna őt büntetni, de mivel vállalkozása mindenig sikerrel járt, csak megdorgálták őt.

Jó Huszár Péter gyermekkorában kezdte a végbeli életet s szablyájával szerzett magának jó nevet, szép tisztességet s vagyon. Már mint

kuszár-főlegény ismertté tette a nevét s a dunántúli török végházakban jobban ismerték őt, mint a bécsi haditanács körében. Azok közé az edzett vitézek közé tartozott, akik a tél szívében sem kívántak sátor, akiknek hídra sohasem volt szükségük, hogy a vízen átkeljenek, akik az éhséget és a szomjúságot csak akkor ismerték, ha az asztaluknál ültek. Józan korában és borítában egyformán megülte a legvadabb paripát is s hogy gyorsabban száguldhasson, szükség idején a régi végbeli szokás szerint, még a zablát sem használta. De azért mindig megtalálta, akit keresett. Már mint huszár-főlegényt és később mint hadnagyot, úgy emlegették a végekben, mint főcsatázót, első száguldót, legtalálékonyabb leshányót, legyőzhetetlen viaskodót és öklelőt. Nem ismert nagyobb örömmöt, szebb mulatságot a harcnál és a viadálnál s minél több, minél vitézebb ellenséggel lehetett szemben, öröme annál nagyobb volt. Még teletszaka is, mikor minden had veszteségen ült s csatát sehol sem űztek, Huszár Péter nem nyugodhatott. Ilyenkor írton-írta a leveleket a nagynevű török vitézeknek. Legyünk szembe egymással jó atyámfiai — úgymond —, ne rejtések el előlem orcátokat; szablyával bizonyításatok, hogy vitéz emberek vagytok. Hadd lássuk egymás orcáját. Az az Isten dolga, kinek adj a diadalmat!

A török vitézekre nézve a baj csak az volt, hogy az Isten a diadalmat mindig Huszár Péternek adta s így ökigyelmék nem nagy kedvel felelgettek Huszár Péter kihívására. „*Meg köll annak lennie* — írá ilyenkor Huszár Péter — *attól a frigy meg nem bomol!*“ Ha ez sem használt, Huszár Péter olyan beszédet vett elő, ami-től még a gyáva katona is oroszlánná lett. Ilyen-

kor ugyanis elkövetkezett a mocskos vitézi levelek írásának az ideje, aztán a disznófarknak, rókafarknak, rokkának stb. küldése. S aki ilyesmit kapván, ki nem ment a viadalra, arról a végekben azt mondogatták, hogy jobb volna megliolta, hogy sem mint élte.

S ha a török vitéz végre kényszerült a viadalra kimenni, Huszár Péter öröme nem ismert határt. Nem félt ő senkitől. Hiszen a kopjatörésben és a kardforgatásban alig ismertek hozzáfogható t. De azért a végbeli szokástör vényt még a bajviadalokban is minden megtartotta. Innét van, hogy még a török tisztek is fölkérték őt igazlátónak a bajviadalok ügyében.

Bár a király a személyes viadaloktól erősen tiltotta a vitézket, Huszár Péter nemcsak maga viaskodott, de alattomban még a vitézeit is megvívatta. Emberszámba ugyanis csak azután számlálta őket.

Az 1582. évben Huszár Péter megint bajt vívott. Ki volt a török, aki vel a szablyáját összemerítette, nem tudjuk. Lehetséges, hogy Ferhát aga volt az a szerencsétlen török vitéz, akit Huszár Péter a porondra vetett. Majthényi László pápai főkapitány ugyanis ez évben jelenti, hogy a nagyhírű Ferhát agát a budai basa erőtette a viadalra, mert úgy illett, hogy bosszút álljon Huszár Péteren, akinek a tömlöcében sínylődött Ferhát édes öccse, a vitéz Deli Csáffer.⁴⁶¹⁾

Amint Huszár Péter újabb viadalának híre ment, Ernő királyi herceg Istvánffy István ka-

⁴⁶¹⁾ Cs. és kir. áll Itr. Turcica 1582. Majthényi ezt írja a Ferhát-féle baj viadalról: „ansam duelli ipsémét pasa praebuit agam (Ferhát) cogendo minis, ut Petrum Huszar vituperiis enornūbus laces-sat ac pro fratre suo duellum tentet“.

pitánnyal együtt Bécsbe hívatta őt s ott minden-kettőjüket elzáratta!

Hallatlan dolog volt ez abban az időben! Eddig ugyanis megjutalmazták azt a tisztet, aki a saját élete kockáztatásával bajt vívott a törökkel. Huszár Péter és Istvánffy István kapitányok voltak az elsők, akiket emiatt tömlöcre hánnytak! Gondolhatjuk, minő elkeseredés fogta el a két nagyhírű vitéz! „Mi — írják ők maguk — csak rövid szóval mentettük magunkat“... Mikor őfelsége tiltó parancsa hozzánk érkezett, a török már útban volt a viadalra. „Az minemű rút szitkokkal minket illetett, nem lehetett egyéb benne, meg kellett vele vínunk. *Mind az őfelsége, mind az magunk tisztelességét oltalmaztuk. Az magyar nemzet yenig őfelségét tisztelességért, fizetésért s oltalomért szolgálja.* Mi is azért szolgáljuk őfelségét és az mi jámbor szolgálatunkért gyalázatnak tartjuk magunknak, hogy őfelsége megtartóztatott bennünket. Bűnünket nem tudjuk reá.“

Mivel Huszár Pétert és Istvánffy Istvánt főkép azért tartóztatták le, mert a győri generális emelt panaszt ellenök: Huszár Péter kijelenté, hogy Majthényi Lászlóval együtt személyesen kért engedélyt a győri generálistól a viadalra. S a győri generális megadta neki az engedélyt, sőt a maga lovát adta Huszár Péter alá. „Nagyságodnak — mondá erre Huszár Péter — meg-szolgálom mint kegyelmes uramnak az nagyságod hozzával jó akaratját, hogy nagyságod az lovát alám adta volt!“

Úgylátszik, hogy a győri generális csak kellettlenül adta meg az engedélyit a viadalra, mert Huszár Péter köszönő szavaira „elfordula előlünk az ablak felé s mondá, hogy azt nem kell köszönni. Adta volna az Isten, hogy bátor ezelőtt

tíz esztendővel ették volna meg az varjak“.⁴⁶²⁾

Épp mikor Huszár Péter és Istvánffy István ügyét tárgyalták Bécsben, érkezett Ali budai basa levele.⁴⁶³⁾ Azon panaszkodik benne, hogy ha a magyar végbeliek bort isznak, mindenjárt bajra hívó leveleket írkáinak a török vitézeken. Majd így folytatja a levelét: „Az mennyi levelet gyalázatos képpen Ferhát agának Huszár Péter írt, annak nincsen száma; pedig Ferhát aga jó és jámbor vitéz ember. Huszár Péter és az végbeliek, mihelyt egy kis bort isznak, nem tudják ők maguk is, mit írnak, mit nem írnak. Azért ítélez meg fölséged. mennyi gyalázatot kell ezeknek (t. i. a törököknek) elszenvedniek. Hogy üljenek vesztek, ha szüntelen írogatnak reájok?“

Huszár Péter erre azt felelé, hogy ő nem szidogatta a törököt. Keressék ki a levelét a basánál s meglátják, hogy ő tiszteességes hangon írt! Ezért ugyan nem kellett volna őket elzárni! „Bátor őfelsége minálunknál — írja — gazdagabb embereket tartott volna meg; mert nekünk sem ezüstünk, sem aranyunk; ami kevés volt, azt elköltöttük az katonákkal.“

Két nappal e levél kelte után Huszár Péter és Istvánffy István kapitány még egy levelet írtak bécsi tömlöcükből. Ebben arra kérík Batthyány Boldizsárt, hogy írjon mellettük őfelségének és a haditanács elnökének; mert ilyen gyalázat magyar vitézen őfelsége elődei alatt nem esett meg.⁴⁶⁴⁾

⁴⁶²⁾ Huszár Péter és Istvánffy István levele Batthyány Boldizsárhoz bécsi tömlöcükből 1582. szept. 11. (Körmendi ltr. Missiles.)

⁴⁶³⁾ Os. és kir. áll. ltr. Turcica 1582. aug. 2,0. (E levél másolatban megvan Körmenden is).

⁴⁶⁴⁾ Körmendi ltr. Missiles, Bees, 1582 szept. 13.

E levél kelte után hamar kiszabadultak a börtönüköből. Az elzáratásuk különben is inkább csak azért történt, hogy a törököknek port hintessék a szemükbe. Azaz, hogy megírhassa nekik az udvar: íme Huszár Pétert és Istvánffy Istvánt megbüntettük a viadal miatt!

Érdemes megemlítenünk, hogy ugyanez évben Huszár Péter szétvert egy török csatát s az udvartól egy aranyozott ezüst kupát kapott ajándékba.⁴⁶⁵⁾ S maga a győri generális (Teuffel) ajánlja a királynak, hogy Hagymáskért is Huszár Péternek adományozza; mert derék, nagy-érdemű vitéz ö!⁴⁶⁸⁾

Amint Huszár Péter kiszabadult a fogáságából, mintha misem történt volna, folytatta a bajviadalokat és a portyázásokat. A budai basák emiatt folyton panaszkodnak ellene. Az 1585. évben például Szinán basa fogta a dolgot panaszra, mivel Huszár Péter a híres török eszpanhiát: Koppányi Halult mocskos levéllel viadalra akarta kényszeríteni. „Nem valami alávaló népeket szoktak penig kihívni — írja a basa — sőt nagy méltóságban levőket, hadnagyokat.“

„De Koppányi Halul — úgymond — nem hívta ki Huszár Pétert. Innen tetszik meg az végbeli kapitányoknak minden álnokságok és csa-

⁴⁶⁵⁾ Hadi levélt. Exepditá 1582. ápr. 3. és Regest. 1582. ápr. 3. Ugyanitt bajviadalára vonatkozó iratok aug. 18. és szept. 11.

⁴⁶⁶⁾ Közpénz, levélt. 1582. április 28. Teuffel generális megírja, hogy Huszár Péter az előbbén! ajándékkal nincsen megelégedve. A haditanács döntsön tehát Hagymáskér ügyében. Ez a Teuffel generális 1581. márc. 4-én is magasztalja Huszár Pétert Ernő főherceghez írt jelentésében, (wollen auch E. K. Fr. diesem ehrlichen Mann Huszár Petem, der sich in dieser Niederlag des Erbfeindts vor andern für ne mbar auszaigt“ etc.).

lárdsgágok, hogy az dolgot nem adják felségednek igazán tudtára; mert mi senkinek efféle dologra szabadságot nem adtunk; hanem önmagok az kapitányok találtak meg levelük által, miképen Pálffy Miklós egynéhányszor megtalált, Huszár Péter azonképpen Koppányi Haluhnak először küldött levelet“ stb.⁴⁶⁷⁾

Amíg a budai basa és a bécsi udvar imigyen levelezett, addig Huszár Péter szerencsésen megvívott a szegény Halullal.

Bár a török végekben Huszár Péternek félelmes híre költ, azért mégis tisztelték őt; mivel tudták, hogy emberséges ember s a vitézlő dolgokhoz értő vitéz ökigyeleme. Nem is tett soha olyasmit, ami a vitézlő szokáshoz nem illett, vagy ami végibeli igazság ellen lett volna. Még ha viadalra hívta is a törököt, először minden tisztességbeli szomszéd barátságát írta nekik, mint jó szomszéd barátainak. S csak ha a szép szót siketlették, akkor vett elő más beszédet. Ilyes dolgok miatt a török vitézek is nagyra tartották őt s vitézi ügyekben vagy bajviadalok dolgában akárhányszor kérték a tanácsát. Az 1586. év február 24-én például a nagyhírű török vitéz: *Csikvári Deli Hasszán* fordult Huszár Péterhez párbaj dolgában. Levelében maga elmondja, hogy miért fordult ismeretlenül is épp Huszár Péterhez.⁴⁶⁸⁾ „Azért — írja —, mivel-hogy kegyelmednek itt mi köztünk és ott is Magyarországban jó híre, neve vagyon. Egyik jó

⁴⁶⁷⁾ 1585. ápr. 5. Buda.

⁴⁶⁸⁾ Cs. éskir. áll. ltr. Turcica: Petro Huszár 1586. febr. 24. „Vitézlő nevözetös férfiú, énnékem mindenkoron bizodalmas szomszéd uram, minden tisztességső dologban barátságomat és köz szolgálatomat írom kegyelmednek, mint vitézlő bizodalmas uramnak.“

hire s neve kegyelmednek, hogy kegyelmed eleitől fogván szablyájával kereste kenyerét és hírős vitéz embör kegyelmed. Másik az, hogy kegyelmed asztalát föember módon tartja és sok vitéz embör eszi az kegyelmed sóát és kenyerét és borát issza. Harmadik az, hogy kegyelmednek mind az ott való urak előtt s mind yenig az itt való basák és bégek előtt jó híre, neve vagyon és sokat iszunk az kegyelmed egészségéért! Negyedik az, hogy kegyelmed igen igazmondó és bátor nyelvű, vitéz embör. minden vitézek előtt nagy az kegyelmed híre, neve. Magyarországon nincs több Huszár Péter kegyelmednél.”⁴⁶⁹⁾

Huszár Péter uram nemcsak a viadalban és a végbeli ügyekben, de a huszárok nevelésében is első mester volt. Csodálatos hatást tudott az embereire gyakorolnia. Még az akasztófától és a karótól menekedett latrok is hű vitézeikké lettek az ő kardja alatt, mert kedvelték őt eszes voltáért s mert csodálták és félték az ő nagy erejét. Huszárjai mindég egy akaratba és egy tanácsba voltak vele; a tűzbe mentek vele bármikor, mert vakon hitték, hogy Huszár Péter sérzetlenül vezeti őket vissza. Csak a veszprémi és a pápai huszároknak a dolgait kell a basák leveleiben olvasgatnunk, hogy megtudjuk, ki

⁴⁶⁹⁾ Levelét aztán így fejezi be: „Ennekokáért kérem kegyelmedet, mint bizodalmas uramat, hogy kegyelmed erőltesse reá Czegley Ferencöt, hogy ne csavarogjon, ne röjtse el orcáját előttem; legyünk szombé egymással, aztán azkinek Isten adja, vagy őneki vagy énnékem az diadalmat, az az Isten dolga. Mert immár én őneki többet nem írok, hanem kegyelmedtől választ várok, és ha elröjti orcáját előttem rövid nap ajándékot vészén tőlem, kit jó névön vehet. Isten velünk.“

volt az a Huszár Péter.⁴⁷⁰⁾ Ha ő a válogatott főlovakon megindult a vítezeivel, harmad határban is eltűnt minden török. Náluk ugyanis úgy volt tudva, hogy Huszár Péterrel az ördög sem bír. A budai basák sem tehettek ellene semmit, így tehát panaszkodtak és örökké panaszkodtak Huszár Péter huszárjaira. Az 1576. év augusztus 4-én például Musztafa basa jelenti, hogy a *böszpörémiek* (veszprémiék) a fejérvári csordát mindenestűl elhajtották. Tíz nappal később már imigen ír: „az böszpörémiek és az környül való végbeliek nagy haddal fölkészülvén, Fej érvár környül lesöket hánytanak és délkor száguldókat bocsátónak az vár alá, akik az maradék barmot elragadták. Az mieink utánok lévén, szintén az lesre vitettenek, egynéhány iszpahát sok jó beszliákkal kit levágtanak, kit elvittenek. Eféle dolgokat számtalan írtunk és írhatnánk is, kik naponkint történnek“.⁴⁷¹⁾ Veysz basa 1579-ben jelentette, hogy „az böszpörémi és palotai vítezek az ellenkező (ellenséges) dologtól meg nem szűnnek“. Szinán basa 1585. április 5-én, 1589. augusztus havában és 1590. december 4-én egyenest Huszár Péter ellen panaszkodik az udvarnál.⁴⁷²⁾ Mellemet basa meg 1592-ben azzal vádolja őt, hogy nem tudja, mi légyen a frigy.

Mivel Huszár Péter minden török végház alját meg-megszáguldotta s mivel minden valamirevaló török vítezt névszerint ismert, nem-

⁴⁷⁰⁾ Cs. és kir. áll. ltr. Turcica: a pápai és a veszprémi vítezek ellen a budai basák majd minden levelükben panaszkodnak.

⁴⁷¹⁾ U. o. 1576. aug. 14. Musztafa basa Trantsohnhoz*

⁴⁷²⁾ U. o.

csak a német generálisok, de még a haditanács emberei is tőle tudakozták, hogy állnak az ügyek a török végekben? Az 1577. évben például Zelting győri főgenerálist tanítja a török vég-házak népe felől. Szép rendben megírja neki Pápáról, hogy Fejérvárott a bégségalja nép milyen számmal vagyon, hány *eszpákia* (lovas) van ott, kik a tiszteik, hány lóval ülnek föl a főlegények; megírja névszerint a derék *bezliagákat*, az *azap-agákat*, a *topcsiákat* (pattyánytűsokat), a *dázdárokat* (porkolábokat), az *izáriiliákat* (kapunállókat), az *iriz-agákat*,⁴⁷³⁾ a *szolákokat* (sereghajtókat), a martalókok harámbasáit stb. Tövöröl-hegyire leírja neki Simontornya és több más végétől őrségét. Az endréiek felől meg a következő megjegyzést teszi: „az endréiek felől azt írhatom nagyságodnak, hogy egynéhány szor voltam alatta az uraimmal, de soha felebb ki nem jöhettek, az mint nagyságodnak megírtam“. (Tudniillik hatvan lónál és száz gyalognál több soha nem jött ki.)⁴⁷⁴⁾

Ez utóbbi dolgot azért említjük, mivel a magyar végbeli kapitányok a török végek őrségét minden abból számították ki, hogy hányán jöhettek ki azokból, amikor magyar csapat jelent meg a sorompó előtt s harcra híta a törököt.

⁴⁷³⁾ A naszádos vajdákat hívták így.

⁴⁷⁴⁾ Cs. és kir. Hadi ltr. Feldakten, 1577. 6. 5. I. Petrus Huszar de Berenhida 1577. júni 15. Pápáról. „A bég udvara népét nem tudom mennyi, ki száz lovasnak, ki penig többnek mondja. Hiszem, hogy nagyságúdnak nyilvában megírják Palotáról. Azt írhatom az eszpahiák felől, hogy az eszpahiák személyek szerint háromszázan vannak. Ezek az eszpahiák közül vagyon oly fő ember, hogy ki tizenhat lóval, ki penig tízzel fölül“ stb.

Azt már könnyű volt kiszámítaniok, hogy hány embert kellett a várban őrségül hagyniok.

Ne gondoljuk, liogy az ilyen tudósítás csak olyan könnyű mesterség volt! Százszer és százszor kellett az illetőnek életét kockára vennie, amíg ilyen tapasztalatokra tehetett szert. Mert a kémeknek, a kalauzoknak és a nyomjáróknak o jelentései ezen a téren minden megbízhatatlanok voltak. Személyes tapasztalat, örökösi éberség és megfigyelés kellett ahhoz, hogy valaki a török végekről pontos jelentést adhasson. Ugronffy István kapitány például, akinek Huszár Péterrel egyidőben kérdeztek meg, így felelt a győri főgenerálisnak: „*látja Isten, igen nehéz ennek a végére menni*; mert paraszt ember, aki bejár Fejérvárra, mit tud benne, ki micsoda, ki aga, ki vajda, ki odabasa, ki pedig iszpahia! Az, ki szinte ott bent köztük lakik is, egy hirtelen az sem tudnája megmondani, hány bezlia, hány iszpahia, hány azap vagyon benne!“⁴⁷⁵⁾

Huszár Péter azonban örökké a török végek alatt járogatott, örökké figyelte őket s így tudta is, hol háyan vannak. Ha új csapatok jöttek valamelyik végházba, ő volt az első, aki erről jelentést küldött. „Az akancsia törökökben — írja egyik alkalommal — Budáról küldöttének Esztergomba négy százat.“ „Az fejérvári bég udvarnépe — írja más alkalommal — kiindult, hogy rablást tenne!“ Magában a hadilevéltárban *Zeitung vom Huszár Péter* címen akármennyi ilyen jelentést olvashatunk. Az efféle jelentések is csak azt hirdetik, hogy éberebb és óvatosabb kapitány Huszár Péternél túl a Dunán alig akadt.

⁴⁷⁵⁾ U. o. 1577. június 9. Osesznekről Zelting generálishoz.

Huszár Péternek a szép Dunántúl volt a szülőföldje, a Dunántúl volt a legdicsőbb tetteinek a színhelye. Sehol a végbeli élet úgy nem virágzott, mint itt, ahol minden lófutamatnyi földnek megvolt a maga csatája, a maga vitézi temetője. Sehol annyi végház, palánk és kastély nem akadt, mint itt, ahol a virágos mezőket ős a zöldbe borult erdőket örökké jargaló vitézek, száguldó huszárok járogatták; ahol, ha a hírálgyút kilötték, száz és száz lesből és palánkból jöttek elő a török és a magyar csaták daliái.

Nehéz, nagyon nehéz dolog volt itt annyi sok jeles vitéz között nevet, jó nevet szerezni! Es Huszár Péter mégis hamar szerzett. A tizenhatodik század hetvenes éveiben már nem volt török, nem volt magyar vitéz, aki Huszár Péter nevét nem ismerte s például nem választotta. Ez időtájt *Geszty* Ferenc, az erdélyi hadak későbbi győzelmes vezére volt Veszprém várának a főkapitánya és Huszár Péter a kapitánya. A török torkában lévő várat különb emberekre alig bízhatták volna! A szomszéd bégek örökké azon mesterkedtek, hogy Veszprémet meglepjék s visszafoglalják. Sok jó vitézünk otthagya a fogát, de biz azért semmiré sem mehettek. A budai basák levelei szerint a veszprémi őrség rettentő csapásszámra ment az egész hódolságra. Mint az özönvíz, úgy ment *Geszty* és Huszár ellen a panasz Bécsbe. De ők azzal mit sem törödtek. A panasz a miénk volna — felettesék ilyenkor — nem a pogányé. Ha volna, ki törvényt tenne köztünk, nekünk adna jó választ!

Huszár Péter mint tanult vitéz, nagyon jól tudta, hogy a török végek hadinépét a hódolsági falvak jövedelméből tartják. Ezért tehát különös szeretettel vadászgatott a török *hordes-*

szedőkre s azon mesterkedett, hogy a török zaimok legzsírosabb falvait a magyar pártra terelje. Amelyik falu az ő fölszólítását siketségre vette, az hasztalan húzott a törökhöz. Huszár Péter ugyanis onnét jött rajok, ahonnét ingyen sem vélték. Az 1575. év úrnapján például a téteényi, érdi és a berki bírákat szólította be Veszprémbe. „A magyarországi király — írja nekik — megparancsolta, hogy bejöjjetek, s ha nem jöttök, meghagyta, hogy rátok küldjék és eldúljalak, égesselek benneteket. Énnékem immár nincsen mit mívelnem, az én kegyelmes uram parancsolatát kell cselekednem, ha ez levére föl nem jöttök, ha mi rajtakat esik, én nékem okot vele ne adjatok, hanem tulajdonításatok azt magatok süketségének és engedetlenségének!“⁴⁷⁶⁾

Huszár Péter használhatóságát mi sem hirdeti jobban, mint az a körülmény, hogy egyetlen, valamirevaló ütközet sem történt nélküle. Akár Nádasdy Ferenc (a fekete bég), akár Bathány Boldizsár, vagy Zrínyi György indult vala hadba, mindegyiknek első dolga volt, hogy Huszár Pétert kérte. És ő minden örömmel indult, szélnél sebesebben járt, ezer és ezer harcban kipróbált huszárjaival. S amit mindenki lehetétlenségnak, eszeveszettségnak tartott, arra Huszár Péter minden gondolkodás nélkül vál-

⁴⁷⁶⁾ K. p. l. Hung. 14372. fasc. Úrnapján ex Veszprém: „Thétényi, berki, érdi bíráknak, polgároknak mind fejenkint. Azt akarom tinektek tuttakra adnom, hogy Paksy György, János fia ide emberét küldötte az vitézlő Nagy Jánost az mi kegyelmes urunk parancsolatjával, az római császár és magyarországi király parancsolatjával, mind uramra ő nagyságára Geszthy Ferencre, a zenképpen én reám“ stb.

lalkozott. Az eredmények azt mutatták, hogy nincsen lehetetlenség.

Huszár Péter jeles szolgálatait a haditanács is méltányolta. Mivel őkigyeleme Veszprémből elköváncosztott, följánlta néki a pápai kapitányságot.⁴⁷⁷⁾ Ezt az állást el is fogadta s így utódja lett Thúry Benedeknek. Itt Pápán a főkapitányi tiszttet Majthényi László viselte. minden tekintetben kiváló főtiszt volt ő s szívesen fogadta Huszár Pétert. Új állásával ő is ineg lett volna elégedve, ha a fizetés kijárt volna. Ehelyett azonban úgy ő, mint a huszárjai rendesen csak cédulát kaptak. Így aztán a rabok árából s abból éltek, amit a töröktől elvettek. Ez a körülmény is értenünk engedi, miért kellett a mieinknek folyton portyáznia s miért nem vették figyelembe a tiltó parancsokat.

Huszár Péter a portyázásra és a vár szállásra rendesen azt az időt használta föl, mikor Majthényi főkapitány távol volt. Ilyenkor ugyanis ő rendelkezett az egész őrség fölött. Így aztán a saját esze után indulhatott. Sok hódoltsági falut visszavett így a töröktől s azokat meg is védte. Az 1585-ben például bizonyos tolnamegyei falvak adományozását kéri. E falvak a Kapos- és a Sár-folyón túl voltak s valamikor Thúry György bírta. Ennek halála után Salm generális Huszár Péternek és Fekete Máté vajdának engedte. Ügy a magyar, mint az udvari kamara azt ajánlotta őfelségenek, hogy e falvakat, névszerint Püspöksékhelyt, Parragsékhelyt, Eg-

⁴⁷⁷⁾ Hadi ltr. Regest. 1578. iniárc. 10. Besch aid für Huszár Peter umb die Hauptmannseihhaft zu Papa, oder ein Expectanz auf eine and. Gelegenheit. Ehhez hozzá kell adnunk, hogy Huszár Péter már 1577-ben Pápáról írja jelentéseit a győri generálishoz.

rest, Kölesdet, Czétényt, Bikádot és Bannt adományozza Huszár Péternek; mert hiszen Püspökszékhelyt úgyis ő foglalta vissza a töröktől. „Ez a Huszár Péter — írja a kamara — kitűnő ember és híres vitéz! Sokkal többet érdemel, mint amennyit kér.“ A haditanács is az adományozást ajánlja.⁴⁷⁸⁾

És a király december 23-án csakugyan neki adta a nevezett községeket.

Huszár a hódoltsági falvak visszaszerzésén kívül nagyobb kalandokban is szívesen résztvett. S minél kockázatosabb volt a vállalkozás, annál nagyobb örömmel sietett oda. Ügylátszik, ő is azt tartotta, hogy bátraké a szerencse; mert sokszor olyanra is vállalkozott, amivel nemcsak az állását, de a fejét is kockára vetette.

Az 1587. év telén, Nádasdy Ferencsel s több híres kapitánnyal együtt Koppány elfoglalására indult. Majthényi nem volt otthon s így Huszár Péter magával vihette az egész pápai őrséget. Az Örsy Péter kardja alatt lévő gyalogságot kocsikra rakatta, s ő maga a lovasaival sietve sietett Nádasdyhoz.

Koppány ekkor igen jól megerősített végház volt. Magában a városban négy száz jól lakott ház akadt. Budán kívül ennél gazdagabb városuk alig volt a törököknek.⁴⁷⁹⁾ Sok gazdag kereskedő lakott benne s gazdag tárházai is voltak. A várkastélyt ötszáz jó lovas és ötszáz janicsár őrizte. A koppányi bég persze nem is álmodott arról, hogy a főrgeteges téli időben s a nagy

⁴⁷⁸⁾ Közp. pénz. ltr. Hung. 14387. fasc. 1585. dec. „Dass er ein trefflicher, berühmter Kriegsmann und wohl einer mehrern, als der begehrten Gnad würdig were.”

⁴⁷⁹⁾ Cs. és kir. állami ltr. Ttirciea. 1587. marc. 2-iki jelentés.

hófűvásban magyar csapatok közelednek a várhoz.

A mieink a hivatalos jelentés szerint 1700-an voltak. E kisded sereget Nádasdy Ferenc, Baththyány Boldizsár, Huszár Péter, Dersffy Ferenc és Vajda Kristóf vezették. Mindannyija híres és próbált vitéz lévén, az alattuk lévő katonáság vakon követte őket.

A vár elfoglalását az egykorú történetírók is leírták ugyan, de a hivatalos jelentések s a jelen volt fő vitézek vallomásai egészen másképen szólnak.

Ezek szerint a magyar had észrevétlenül jutott Koppányig. Az egyik kapuhoz Huszár Péter lovasai és a Vajda Kristóf gyalogjai vonultak és puskáporral szétrobbantották a kaput. A másik kapunál Fekete Máté mesterkedett. Legelőször Huszár Péter tört be a várba. Fekete Máté emberei is betörvén a külső kaput, befelé tolakodtak. A törökök azonban fölvonták a belső hídkaput, de már lezárni nem tudták. A mieink lerántván a hidat, Nádasdy azon át szintén berontott. Az előre megállapított terv szerint a sereg egy részét kívül hagyták, nehogy a segítő török csapatok meglephessék a várba tört katonaságot. A lármára a török őrség természetesen azonnal fegyvert ragadott. A lovak a vár udvarán mind nyergeivé voltak, s mivel a mieink mind a három kaput bezúzták, több török lovas segítségért száguldott. Míg a mieink a várban véres küzdelmet folytattak, lóhalálban érkezett a pécsi és a simontornyai bég. Valamivel későbben a fehérvári bég is közeledett. Ennek a lovasait azonban a törökök magyaroknak nézvén, a két béggel együtt elszaladtak. A fehérvári bég látván a menekülő török lovasokat, szintén megfordult és seregével együtt

hazaszaladt. A félsz a fehervári békét annyira megszálta, hogy négy feleségét a belső város legerősebb házába vitte. A külső kertek sövényeit elégette s készült a nem létező ellenség fogadására.⁴⁸⁰⁾

A mieink tehát kardcsapás nélkül megmenekültek a Koppányra jött török segélyhadaktól.

Ezalatt bent a várban folyt az öldöklés. Legvitézebbül Ali bég küzdött. Bár megsebesült, kilenc katonákat lötte meg nyíllal. Ezek közül három meg is halt. Még elfogatásakor is levágott egy magyar katonát. Nádasdy lóháton küzdvén, egyik házból három török vágtat neki. Nádasdy lovával együtt fölbukik. Ha nem sikerül azonnal lábra állania, a törökök bizonyára levágják. Mivel a mieink a várost azonnal fölgyűjtötték, sok török a házakban fült meg. Az egyik házban például negyven holttestet találtak. A török lovasok jó része a nyitott kapukon át elmenekült. Ezeket, mint gyávákat, a szultán kivégeztette.

A mieinknek kevés kocsijuk lévén, a zsákmányt a nyerges lovakra rakták. A huszárok aztán a kemény télben gyalog tették meg az utat Pápáig. Huszár Péter jelentése szerint annyi volt a zsákmány, hogy kétszáz szekér is megtelt volna vele. Mivel ezt mind el nem hozhatták, nagyrészt elégették.

Majthényi főkapitány február 27-én jelenti Bécsbe, hogy tegnap délután három órakor vonultak be a győztes csapatok Pápára. Nagy szerencsével jártak Koppányban és nagy örömmel fogadták őket Pápán. *Huszár Péter és a kapitányok vont arany ruhában, a nemes lovasok selyemben és damasztban lovagoltak be a*

⁴⁸⁰⁾ U. o. 1587. márc. 9. Jelentés a hadi tanács-hoz.

városba! „Én azt hiszem — írja Majthényi —, hogy őfelsége nem igen örül e győzelemnek; mert a törökök meg fogják bosszulni e támadást.“

Amint a koppányi vár bevételének, valamint elégetésének híre ment Bécsbe, a haditanács azonnal bővebb értesítést kért Teuffel győri generálistól.⁴⁸¹⁾ Teuffel azonnal Pápára utazott s onnét kimerítő jelentést küldött a haditanácsnak. Eszerint 200 török rabot hoztak Pápára. Ezek legnagyobb részét asszonyok, leányok és gyermekek. A rabok közt van Ali koppányi bég is. A rabokon kívül 200 lovat, 100 bivalyt, 800 birkát és sok árut hoztak magukkal.

A haditanács március 2-án jelenti Ernő főhercegnek, hogy Huszár Péter Majthényi távollében a szigorú rendeletek ellenére Nádasdyval Koppány elfoglalására ment s a pápai várat pusztán hagya. Huszár Pétert meg kell büntetni s állásától is meg kell fosztani.⁴⁸²⁾ Ugyanzenen haditanács azonban Huszár Péterhez egészsen más hangon írt. „Nemes és kedves barátunkénak címezi őt s arra kéri, hogy máskor nagyobb tekintettel legyen a felsőbb rendeletekre. A pápai őrség elvezetése ugyanis nagy bajt okozhatott volna.⁴⁸³⁾

Majthényi főkapitány hevesen kikelt Huszár Péter ellen; mert az ő tudta nélkül vitte el a pápai őrséget. Mivel Huszár Péter sem hagyta a maga igazát, ügyük a hadiszék elé került.⁴⁸⁴⁾

⁴⁸¹⁾ Cs. és kár. állami ltr. Hungarica: 1587. febr. 28. President und Hofkriegsräth an d. G. Teuffel.

⁴⁸²⁾ U. o.

⁴⁸³⁾ U. o. 1587. febr. 27.

⁴⁸⁴⁾ Hadi levélt. Expedita: Majthényi und Huszár Peter Strittigkeit febr. 24. Továbbá Recht zwischen Majthényi und Huszár (ápril 27.).

Teuffel generális Pápán Majthényivel értekezvén, hozzáfogott a kihallgatásokhoz. Amint maga írja, ez tumultus nélkül alig eshetik meg. A főtisztek ugyanis a legnagyobb méltatlankodással fogadták az ellenük indított eljárást. Huszár Péter, Nádasdy Ferenc és a többi főtisztt megjelenvén a generális szállásán, Teuffel azt kérde tőlük, miért hagyták védtelenül a vég-házakat? Ami Koppányon történt, az az ő tá-vollétéük alatt őfelsége végházaival is könnyen megeshetett volna. A magyar főtisztek ilyen választ tettek Teuffel generálisnak: „Koppány elfoglalása dicsőségünkre szolgál. Mi azt hit-tük, hogy elismerés és köszönet lesz ezért a ré-szünk, nem pedig vizsgálat! Tudott dolog, hogy minden török támadás lelke és tanácsadója a koppányi bég volt. S most bünül róják föl nekünk, hogy e veszedelmes embertől megsza-badítottuk az országot!”

Teuffel jelentése szerint a leghevesebben Huszár Péter felelgetett néki. „Minket — kiáltó Huszár — senki nem fizet. A nagy nyomorúság kényszerít a portyázásra. Azt sem tudjuk, ka-punk-e még valaha zsoldot. Éhes gyomrunkat egyszer már meg kellett töltenünk! A végháza-kat nem hagytuk üresen. Kétezer ember maradt itthon azok őrizetére.”

„E heves kifakadások — írja Teuffel — ha-ragra lobbantották Majthényit. S Huszár Pé-terrel úgy összeszólalkozott, hogy alig tudtam őket lecsillapítani. Nehezen fognak többé együtt szolgálni. Olyan lárma volt, hogy a tolmácsom sem értette meg a vitézek beszédét.“

„Lecsillapuván a lárma, a rab koppányi bég szabadonbocsátása ügyében kezdtem tárgyalni. A főtisztek erről hallani sem akartak. Nádasdy szerényen és okosan így válaszolt előterjesztő-

semre: A koppányi bég foglalta el a múlt évben Hidvéget és Kéthelyt. A koppányi bég támadta meg Keszhelyt. Én csak a saját jobbágyaim érdekében küzdöttem ellene. *Ha mi nem védjük azt, ami még a miénk, az egész ország elvész!* A koppányi béget nem engedi át őfelségének. Nem is teheti, mert tiszttársainak is részük van benne. Kilenc zászlót, egy török trombitást s két főrabit küldenek majd őfelségének. Ezt a kótyavetyén így határozták.“

„Én — írja Teuffel — a kótyavetyét nem akadályozhattam meg; de a négy kótyavetyésnek megtiltottam a rabok stb. eladását.“

Végül megemlíti Teuffel generális, hogy ebéd alatt a koppányi bég Majthényi főkaptány asztalánál ült. Nádasdy, Dersffy stb. is ott ebédeltek. *A bég eszes és vitéz lovag s nagyon szép ember!* De asszony i módon beszél. A balkeze sebes. Öt helyen volt már bég. Jó magát szandsák bégnek mondja. Az ebéd alatt megvallá, hogy Hidvéget és Kéthelyt ő pusztította el.⁴⁸⁵⁾

Teuffel tárgyalása után kétségtelen volt, hogy a koppányi kaland miatt büntetés senkit sem érhet. Huszár Péter és Majthényi László között azonban tovább is folyt a pörösködés. Majthényi Huszár Pétert hibáztatta a koppányi válkozás ügyében. Huszár Péter pedig Majthényit vágolván, azt kívánta, hogy a haditörvény döntsön köztük. A sok irka-firka ez ügyben féléven át tartott s a haditanács mégsem tudta, Huszár Péter-e avagy Majthényi a hibás? ⁴⁸⁶⁾ Nem

⁴⁸⁶⁾ Cs. és kir. állami ltr. Hung. Teuffel András generális jelentése a haditanácshoz 1587. márc. 8.

Hadi ltr. Heg. 1587. A haditanács még júliusban is azt kérde Teuffel generálistól, ki a hibás. Majthényi-e, avagy Huszár Péter?

is történt semmi döntés. Azonban Huszár Péter is, Majthényi is azon fáradozott, hogy más végállásban nyerjenek alkalmazást. Huszár Péter a palotai kapitányságot kérte. Majd meg a veszprémi főkapitányságot igyekezett megszerzni.⁴⁸⁷⁾ Egyik sem sikerült. De mivel Majthényi László főkapitány az 1588. év elején a zólyomi kapitányságot kapta, Huszár Péter Pápán maradt. Ezt annál inkább megtette; mivel őfelsége reábítta a pápai végállás ügyeinek vezetését. Ekkor már Majthényi Lászlóval való viszonykodása is elült. Ismét jóbarátok voltak. S Majthényi László úgy az udvarnak, mint a győri generálisnak melegen ajánlotta Huszár Pétert. Nogarolla Ferdinádnak, az új győri generálisnak írta például: „Nagyságodnak arról akárék írnom, hogy őfelsége énnekem kegyelmesen Zólyomot adta tiszttel és az pápait elhagytam. Rendelte őfelsége Huszár Péter uramat, az őfelsége itt való vicekapitányát főgondviselőjévé az kapitányságnak, addig míg őfelsége főkapitányt rendel ide. Azért kére engemet azon, hogy írnék nagyságodnak mellette, hogy azt a fizetést, ki énnekem járt, őfelsége rendelné kegyelmesen néki is az ő jámbor s régi szolgálatáért.“

Majthényi e bevezető sorok után arra kéri Nogarollát, írja őfelségének Huszár Péter mellett, aki most fölment Bécsbe. őfelsége egy török rabot követel most Huszár Pétertől, aki föl is viszi a rabot, de szeretné magának megtartani. Nogarolla megtehetné, hogy őfelségénél közvetítené e kérést. S így őfelsége a rabot Huszár Péter kezén hagyná.⁴⁸⁸⁾

A végbeli főtisztekre nagy csapás volt, hogy

487) U. o. Reg. 1588. febr. 5. és márc. 27.

488) Hadi levélt. Feldalkten, 1588. ápril 15.

az udvar az értékesebb török rabokat elszedte tőlük. Említők már, hogy a koppányi béget is maga számára követelte az udvar. Huszár Péternek és Majthényi Lászlónak volt egy Mankucs nevű rabja, aki előkelő aga lévén, tizenháromezer forintot ígért sarcában. Az uralkodó pedig erőnek erejével elvette tőlük Mankucs agát és kivégeztette. Kárpótlást pedig sem Majthényi, sem Huszár nem kapott.⁴⁸⁹⁾ Gondolhatjuk, mennyire bántotta ez az eljárás az amúgy is rosszul fizetett tiszteket. Nem csoda hát, ha Huszár Péter és Majthényi László fölötté éleshangú levélben adtak kifejezést megbotránkozásuknak. Ezzel nem sokat használtak, mert a haditanács illetlen hangú levelük miatt megdorgálta őket.⁴⁹⁰⁾

Majthényi távozása után Huszár Péter a főkapitányi zsoldot húzta⁴⁹¹⁾ s mint a főkapitányság vezetője, most már bátrabban portyázgathatt a török ellen. Mint előbb, úgy ezután is Nádasdy Ferencnek, a „*hős fekete béknek*“ volt elvállhatatlan társa. Egyik a másikat folyton értesítette a török mozgolódásáról. Nádasdy írja például 1588. november 15-én Pálffy Miklósnak: „Kedden érkezék Sárvárra Huszár Péter uram levele, kiben írá bizonyosan az török eloszlását. Én is aztán úgy jöttem föl tegnap délré ide Keresztúrra.“⁴⁰²⁾

³⁹⁹⁾ U. o. *Expedita*, 1588. május 11., június 25. és augusztus 21.

⁴⁰⁰⁾ U. o. *Reg.* 1585. június 8. „Majthényi und Huszar Peter Verweiss ihres ungebürlichen Schreibens halber wegen des Malkutsch Aga.“

⁴⁰¹⁾ XI. o. „Ihm mit der jetzigen Oberhauptmann sbesoldung zu Papa dem Majthényi László gleich zu halten, 1588. ápril 23.

⁴⁰²⁾ Pálffy senior, pozsonyi levéltára, Missiles.

Az 1589. év január havában Nádasdy írja Huszár Péternek: „Oly hírünk érkezék, hogy a török kijő rablani. Azért mi innét Sárvárról holnap idején kiindulunk mennél többen lehetünk Devecser felé. Azért kegyelmedet is kérjük, kegyelmed is mennél többen lehet, jöjjön oda afelé, hogy Isten velünk lévén, nz ellenségnak állhassunk ellen.”⁴⁰³⁾

És Huszár Péter mint a gondolat, úgy repüli Pápáról huszárjaival együtt a törökök elől. A győri főkapitánynak sietve jelentette he távozását. „Én — írja — Isten segítségéből ma mindenki Devecser felé indulok. Azon leszünk — Isten velünk lévén — ha kijöttek (az törökök) és valahun összvetelálunk velek, Nádasdy urammal őnagyságával egyetemben lévén, Isten megveri az ellenséget.”⁴⁹⁴⁾

Egyúttal azt is jelenti a győri kapitánynak, hogy a hírekről éjjel-nappal lóhalálban értesíteni fogja.

Március elején aztán egymásután küldi a jelentéseit. „Tátika várát — írja — kifosztották a törökök. Ugyanők meglepték a keszthelyi várát s a többi közt nyolc pápai kereskedőt is elvittek stb.”⁴⁹⁵⁾

E jelentésekben jobbára csak azt találjuk, amit a törökök cselekedtek. Pedig gondolhatjuk, hogy Huszár Péter nem ült vesztes a Baln-

⁴⁹³⁾ Hadi levélt. Feldakten 6. Egregie domine et computer nobis honor an de! etc. Sárvár, 1589. január 20.

⁴⁹⁴⁾ U. o. Huszár Péter levele Gregoróczy győri főkapitányhoz, 1589. jan. 31.

⁴⁹⁵⁾ U. o. Huszár Péter jelentései Gregoróczyhoz, valamint Nogaralin Ferdinánd generális levele Ernő főherceghez Huszár Páter jelentéseiről. (Feldakten 1589. 0. 7.).

ton partjain! De hát már sok baja volt a török ellen folytatott küzdelmei miatt s így a maga dolgairól inkább hallgatott. A budai basa azonban nem hallgatott, ö rendre megírta Bécsbe, mit mivelt Huszár Péter. Hogy többet ne említünk, az 1588. év október 23-án hajnalban meg támadta Endréd várkastélyt. Az agát a többi törökkel együtt levágta s a palánkot teljesen elpusztította. Tarnóczy Farkas veszprémi kapitány is jelentette ezt Ernő főhercegnek, írván, hogy ő nem mert Huszár Péterrel tartani; mert az efféle harc keményen tiltva vagyon.⁴⁹¹⁾

Endréd elpusztítása miatt a budai basa elég-télt, illetve Huszár Péter megbüntetését követelte. Ezt Bécsből meg is ígérték neki.

Még feledésbe sem ment az endrédi támadás, mikor Huszár Péter Pisky Istvánnal Bolondvárát támadta meg s ezzel is úgy bánt, mint annak idején Endréddel. A budai basa követelésére Huszár Péter ellen újra megindították az eljárást⁴⁹⁷⁾ s a budai basának meg is írták, hogy Huszár Pétert megbüntették. Ám a dor-gáló írásokon kívül egyéb büntetés nem érte őt.

Huszár Péternek volt egy Mátyás nevű fifére, aki ezidőtájt Pálffy Miklós alatt szolgált. Ez a Mátyás sokat emlegetett huszártiszt volt. Két ízben is ült a konstantinápolyi hét-toronyban. Huszár Péter jó testvér lévén, minden elköve-

⁴⁹⁶⁾ Cs. és kir. állami ltr. Hung. Veszprém 1588. okt. 27. Pisky István tihanyi kapitány ugyanerről okt. 26-án értesíti Gregoróczyt, megírván neki, hogy Endrédet földig elégették, 9 rabot és 29 lovat hoztak magukkal.

⁴⁹⁷⁾ Hadi ltr. Exped. 1589. máj. 14. és okt. 12. Ez utóbbi iratban Huszár Péter mentegeti magát. Továbbá az Állami ltr. 1589. aug. 18. A magyar tanács őfelségéhez a bolondvári excursio ügyében.

tett kiszabadítása ügyében. Őfelségét és a haditanácsot arra kérte, hogy addig is, míg fivérét sikerül kiszabadítania, engedjék meg, hogy a Huszár Mátyás bírta érsekújvári olticiatust felesége és gyermekei megtarthassák. E kérést azonban a haditanács teljesíthetetlennek mondotta.⁴⁹⁸⁾

Huszár Péter a magyar kamarához is fordult és ezernyolcszáz forintja megfizetését sürgette; „mert — írja — látja az Isten, hogy most ugyan igen nagy szükségem vagyon reá“. ⁴⁹⁹⁾ Mivel Konstantinápolyban volt egy Gergely nevű jó barátja, aki Húszain bég néven a szultán udvarában szolgált, hozzá fordult. Ennek a segítségevel aztán jó csomó magyar főrabit kiszabadított. Gergely diákok levelét az erdélyi fejedelem segítségével kapta meg Huszár Péter. Ez a jó diákok írta volt neki: „Az császár rabjai, úgymint kiket főraboknak tartanak, tizenheten voltának, az Isten megszabadítá őket. Azonban — írja tovább Gergely diákok — Huszár Mátyás uram, kit pénzzel is ellátott, egy rossz ember mellé adta magát társul s korcsmárol korcsmára, vásárrul vásárra járdogált s újra megfogták. A basa vallatván őt, elárulta, hogy a pénzt tőlem kapta. Csak az Isten oltalmazott, hog horogban nem vetének... Ha (Huszár Mátyás) ember lett volna, bizony ő is elmehetett volna, mint a többi. Paripát szerzettek volna néki azzal a pénzzel és az erdélyi madará-

⁴⁹⁹⁾ Hadi ltr. Exped. 1591. jan. 4. „Ist von dem Hofkam. auf den Kriegsrath remittirt worden... der kann aber zu dergleichen Bewilligung keineswegs mit rathen“ etc.

⁵⁰⁰⁾ Országos ltr. Kamarához intézett levelek 1590. febr. 15. Pápa.

szókkal ⁵⁰⁰⁾ együtt szépen elmeheteit volna; de az nagy kevélyseg miatt vesztette el magát. Használjon vele az mit talált. Az erdélyi követ házánál köszvénytől félte. Lássa immár holtáig, ha el nem fogja!“⁵⁰¹⁾

Gergely diák még azt is jelenti Huszár Péternak, hogy Hathalmy Miklós fiát, aki Szinán basa fiának a rabja, kiszabadítja. Két barátja segítségével majd hazájába küldi.

Bár Huszár Mátyás dolga eléggé rosszul állott, Huszár Péter tovább is fáradozott kiszabadítása ügyében. Pesthy Zsigmond nevű rokona is rabbá esvén, őt is igyekezett megszabadítani. A kamarától kérte célra segítséget; meri — amint írja — „rab öecsének sarca szegény legény voltához képest igen nagy summa“.⁵⁰²⁾

A magyar főrabok kiszabadítása ügyében tett enemű fáradozások azt mutatják, hogy Huszár Péter nemcsak nyomorgó katonáin segített, de a szegény magyar rabokról sem feledkezett meg. Tehát nemcsak bátorszívű katona, de érző szívű ember is volt. Jószívűsége és emberszeretete teszi aztán érthetővé azt a nagy ragaszkodást, amellyel a vitézek visel tettek iránta.

Az 1593. év elején Huszár Péter — aki eddig csak helyettesítette a pápai főkapitányt — valóságos főkapitánnyá lett. Bécsben lévén ez alka-

⁵⁰⁰⁾ T. i. az erdélyi követekkel, akik sólymokat hoztak magukkal a portára.

⁵⁰¹⁾ Hadi ltr. Feldakten, Egreglo Petro Huszár de Brin Hida, 1593. Ugyanitt van Huszár Mátyás levele Gergely diákhoz, melyben pénzt kér tőle. A többi közt így hálálkodik: „Az, mit velem műveltek, el nem feledkezem róla. „Etám fordítá Isten az ő szent szemét.“ stb.

⁵⁰²⁾ Orsz. ltr. Kamarához intézett levelek, 1592. márc, 24. Pesthy Zsigmond sarca 2200 frt volt.

lommal, Mátyás főherceg is barátságosan fogadta őt. Itt Bécsben állította ki a reverzálisát is.⁵⁰³⁾

Mint valóságos főkapitány, azt cselekedte, amit eddig is cselekedett. Éberen őrizte a reá bízott várat s harcolt, mikor erre alkalom nyílt. Veszett híre lévén a törökök közt, ezek többször megkíséreltek Pápát. De mindig szaladásra bírta őket Huszár Péter. Minő éberen őrködött Pápán jó Huszár Péter, azt a királyi elismerő levelek eléggé hirdetik. De ő maga is megírja, hogy minden éjjel végigjárja a strázsákat, bár ez nem az ő kötelessége.⁵⁰⁴⁾

Mint rendesen, úgy az 1593. évben is többször kibocsátotta katonáit a török ellen, ő maga írja Batthyány Ferencnek: „*Ez elmúlt napokban innejd Pápáról és Keszőből bocsátottunk vala csatára valami legényeket, kik mentenek volt alá az Baranyaságra. És ugyanott találkoztanak vélük egyben az nagyságod szolgái, Botka Ferenc tiszti alattvalók...* (Együttesen szép nyereségük lön.) De ezt én soha még nem hallottam. az nem végbeli törvény és szokás, az mit Botka Ferenc cselekedeti az legényekkel. Erővel az rabokat elvonta tőlük. ... Új hírt ezt

⁵⁰³⁾ Hadi ltr. Feldakten, Becs, 1593. ápril 8. (Promitto et spondeo sub fide nobilitatis et humanitate, quam gero, me omnes et singuloe articulos, cui in praedieta instructione comprehensi sunt secundum virium meorum et intellectus possibilitatem, obedienter, diligenter et fideliter executurum et in omnibus id facturum, quod fidelis et honestus capitaneus domino ac principi suo praestare tenetur.“ etc.

⁵⁰⁴⁾ Körmendi ltr. Missiles. Az 1592. évben (júl. 26-án) török híreket írván Batthyánynak, a többi közt azt is tudtára adja, hogy éjjelenkint ő maga szokta végigjárni a strázsákat.

írhatom: innéd és Veszprémből voltának csatára mind lovag, mind gyalog. Az gyalogok 14 rabot hoztanak.“⁵⁰⁵⁾

Mivel Batthyány nem nagy hajlandóságot mutatott a pápai vitézek ejtette zsákmány viszszaadására, Huszár Péter kemény hangon követelte vissza a zsákmányt. „Az mi részünket — írja — bizony mi kegyelmeden keressük. A törvény igazítsa el köztünk.“⁵⁰⁵⁾

Ez évben vásárolta meg Huszár Péter Désliázy Bálintné Lesenczetomai Thomay Katalin veszprémi jóságát, Podárt és Nagy Allasson-t (így!). A király a vásárlást megerősítvén, lelkes szavakkal magasztalta Huszár Pétert, „aki — úgymond — különféle vég házakban a magyar szent koronának nagy szolgálatokat tett. A törökök ellen élte veszedelmével, törhetetlen lélekkel, férfiasán és vitézi módon a legnagyobb hűséggel és odaadással sok esztendőn át küzdött és küzd ma is“⁵⁰⁷⁾

⁵⁰⁵⁾ U. o. Pápa, 1593. szept. 25. A levél alá Pécsvármegyei Gáspár is aláírta nevét.

⁵⁰⁶⁾ U. o. Pápa, 1593. aug. 31. Huszár levele Batthyány Ferenchez. („Az kegyelmed levelét megértetem az rabok dolgában“ etb.)

⁵⁰⁷⁾ Közös pénz, ltr. Hung. 14399. fasc. 1593. aug. 20. Consensus regius cum jure regio über die Fassionalien der Catherin Thomay. Rudolf király írja: „Attentis et consideratis fidelitate et fidelium servitiorum meritis praefati Petri Huszár, quae idem sacrae primum dicti regni nostri Hungariae coronae et deinde majestati nostrae in diversis locis et confiniis contra christiani nominis hostes infensiissimos Turcas nulla vitae pericula reformidando, infracto animo, viriliter et militariter summaque fide et constantia per complures annos utiliter exhibuit et impendit et nunc quoque in praefato suo officis alacriter et diligenter exhibit“ etc.

Hogy Huszár Péter az efféle magasztalásra nagyon is rászolgált, hangoztatnunk nem igen kell. Hiszen egész életét harcban töltötte s idáig vereség még nem érte őt. Kitörvén a hosszú háború, még jobban bebizonyosodott, hogy Huszár Péter nemcsak rettenthetetlen vítez, hanem egyúttal tapasztalt hadvezér is. A támadásban mindég első, a visszavonulásban mindég utolsó volt. Nagyszerűen értett ahhoz, miként kell a szétszórt csapatokat összeszedni s újra harcba venni. mindenre vállalkozott s a reá bízott föladatot mindég mesteri módon végrehajtotta. Nem csoda aztán, hogy híre s neve hamarosan ismertté lett az ország határain túl is.

Az 1593. évben, ösz felé járt már az idő, amikor Hardegg, a győri generális, nagyobb vállalatra készült. Megjelentek a táborában Nádasdy, Zrinyi és Pálffy Miklós is. Míg ők azon tanakodtak, hogy Budát gyűjtsák-e föl, avagy Vált foglalják-e el, Huszár Péter a pápai vítezekkel s a hozzá csatlakozott magyar urakkal már Palota táján száguldozott.⁵⁰⁸⁾ Itt találta meg-erősített táborban a szultán kincstartóját. Bár a török had jóval nagyobb volt, mint az övé, kétszáz pápai huszárral mégis megkezdte a támadást. Pár órai kemény harc után a török dandárt teljesen szétverte. Aztán a kincstartó fejével, rengeteg zsákmánnyal és a szultán aranyos főzászlójával tért vissza.⁵⁰⁹⁾

⁵⁰⁸⁾ Hardegg Ferdinand írja okt. 9-én Nádasdynak Pápáról: „Huszár Péter uramat is örö mest elhoznánk velünk, de most nincs itthon; az uraimmal ma aláment. Kinek Isten adjon jó szerecsét.“ (Magyar levél a bécsi cs. és kir. állami ltr.-ban.)

⁵⁰⁹⁾ Hadi ltr. Feldakten, 13. 2. Huszár Péter schlägt den türkischen Schatzmeister und he-

Alighogy serege megpihent, folytatta a portyázást. Ez a tapasztalt vízéz — jelentik hivatalosan — egy^r napon hat-hét portyát is csap s mindég jó szerencsével jön vissza.

Egyik ilyen portyázása alkalmával kétezer-nyi törökkel találkozott. Huszár Péterrel csak hetvenkét pápai huszár és száz gyalogos volt, de mégis az ellenségre vetette magát s néhány pere alatt két részre szakítá a török csapatot. Ezúttal 150 török fejet, 16 rabot, 30 tevét, sok lovát és zászlót hozott magával.⁵¹⁰⁾ A jelentések szerint portyázás közben Kitznia basát is elfogta.⁵¹¹⁾

Huszár Péternek 1593-ban viselt vízéi vállalkozásai a föntribbiekkel még nem értek véget. Amikor a budai basa a megvert Amarah békét megfojtatta, friss deliákat küldött Palota várába s az újonan kinevezett palotai békét hatszáz válogatott vízézzel meneszette Palota várába. Az új bég sok portékával s jól megrakott szekerekkel büszkén sietett Palota felé. Arról ő szegény nem is álmodott, hogy Huszár Péter jó lovakon való huszárjaival már régen várja az érkezését. A leshelyet olyan út mellett állította föl, ahol a bégnek el kellett vonulnia. Ott aztán hirtelen a bég előtt termett. Rövid küzdelem után a meglepett török lovasokat részint levágta, részint szaladásra kényszerítette. Huszár Péter magát a békét élve akarta kézrekeríteni. De ez nem adván meg magát, kommt grosse Beute. E jelentés szerint a törökök 5000-en voltak. Ugyanerről lásd Hardegg gróf jelentését. (Orsz. ltr. Történeti emlékek, Beliigy. 1593. okt. 24.)

⁵¹⁰⁾ U. o. Feldakten: Wahrhafter Bericht etc.

⁵¹¹⁾ A cseh udvari kancellária jelenti mindezeket a királynak.

Huszár Péterrel összemérte kardját. A viadal nem sokáig tartott. Huszár Péter megölte a békét. Katonái ezalatt messze földön üzték a török lovasokat s fogdosták össze a gazdátlan paripákat.

Huszár Péter emberei harmincöt rabbal, tömérdek lóval és a megölt bégnek minden kincsével tértek meg.⁶¹²⁾

Ezenközben Hardegg gróf is megindult seregével Komáromból. Vele ment Pálffy Miklós, Zrinyi György, Nádasdy Ferenc, Huszár Péter stb. A sereg október hó utolsó napján észrevéltelenül Fehérvár alá jutott. Nagy köd volt, tehát a törökök nem vették észre a mieink közeledését. A fehérváriak marhái künt legelésvén, az előljáró huszárok az egész csordát elhajtották. Ezt észrevették a törökök s a kertek felől 300 lovast bocsátottak ki, nem sejtvén, hogy a város körül egész hadsereg áll már. E háromszáz törököt a mieink könnyen visszaverték. Hardegg gróf erre Huszár Pétert hatezer emberrel a külváros elfoglalására küldötte. Hermann Györgyöt ugyanekkor a bezlia-kapu elfoglalására bocsátá. Itt azonban semmi eredmény sem kísérte a vállalkozást, mert Hermann német gyalogosait visszaverték a törökök.

Hardegg gróf maga írja, hogy Fehérvárat csak rendszeres ostrommal lehet elfoglalni, de az ő serege erre a cérla nincsen fölzszerelve. Ezért elhatározó, hogy seregével visszavonul. Mikor már indulóban volt, Huszár Péter jelenti futárjával, hogy a külvárost ő a parancs szerint elfoglalta. Egyúttal sietve ágyúkat kér, hogy Fehérvár ellen is szerencsét próbálhasson. E

⁵¹²⁾ Hadi ltr. Feldakten, 13. 2. 1592—1594. Wahrhafter Bericht. Több ily jelentés maradt ránk Huszár Péter e csatájáról.

kedvező hír hallatára magyar tisztek és urak, valamint a megyék vitézei körülfogták Hardegg grófot s kérve-kérték őt, ne vonuljon vissza; maradjon itt s adjon Huszár Péternek ágyúkat, ő két-három óra alatt beveszi a várost.⁵¹³⁾ Bár nehezen, de végre mégis adott néhány ágyút Huszár Péternek. Azonban meg-hagyta neki, hogy tegyen meg minden, amit lehet, de éjfélkor vonuljon vissza s a külvárost gyűjtsa föl. Huszár Péter és emberei magukra hagyatva reggelig küzdöttek. Csak ekkor vonultak ki a külvárosból a palotai kapun át. Hardegg már előbb megkezdvén a visszavonulást, Huszár Péternek teljesen kimerült s düledező emberei alig tudták utolérni.⁵¹⁴⁾ Mivel a törökök Huszár Péter visszavonuló hadát folyton lődözték, száz jó vitézét elvesztette. Mindez után Hardeggnek köszönhette, aki minden segítség nélkül otthagya őt Fehérvár külvárosában.

Néhány nappal a visszavonulás után a török főszerege is megérkezett. Hasszán basa a lovas-sággal először Hardegg útját igyekezett el-vágni. Hardegg a török lovasság föltartóztatására Huszár Pétert küldötte a pápai huszárokkal, a vörös és sárga kabátos német lovasokkal és kétszáz puskással. Huszár Péter — jelenti Hardegg — a törököt a parancs szerint föltartóztatta.

⁵¹³⁾ Hadi ltr. Feldakten, Hardegg jelentése 1593. nov. 9. („Darauf seindt ein guter Anzahl vom Adel, sowohl von den Kriegsleuth der Spansuhaf-ten mit grosser Bitt an mich kommen, dass Sich von dannen nit abziehen, allda verharren“ etc.)

⁵¹⁴⁾ Mátyás főherceg a királynak jelentette, hogy Huszár Péter a magyar gyalogsággal azon-nal elfoglalta a külvárost. Magát a várost muni-tio- és élelmihiány miatt nem lehetett bevenni.

Megérkezvén az egész török haderő, Pákozdnál nagy csata támadt. Huszár Péter ezúttal a sereg jobbszárnyán küzdött s mint minden, most is visszanyomta az ellenséget. Érdemes megemlítenünk, hogy az egykorú magyar történetírók Istvánffyval együtt a csata leírásában meg sem emlékeznek Huszár Péterről. Maga a német fővezér azonban ezt jelenti: „Huszár Péter gyalog és lovas csapataival a jobbszárnyon támadt. Az ellenséget minden jobban és jobban visszaszorította, végre pedig futásra kényszerítette. Mint minden, úgy ezúttal is megfelelt a belé vetett bizalomnak.”⁵¹⁵⁾

Nádasdy Ferenc, Zrinyi György és Pálffy Miklós voltak Huszár Péteren kívül e szép győzelem fő érdemesei. Mátyás főherceg különösen Zrínyit és Nádasdyt magasztalta.⁵¹⁶⁾

A következő (1594.) évben még meg sem kezdődött a harc, Huszár Péter már egymásután küldözgette a jelentéseit a törökök mozgolódásáról. Február 18-án írja például Hardegg generálisnak: „Tegnapi napon jött ide egy bízott emberem, ki Budán volt szpáhiainál. Mondja bizonnyal, hogy hétfőn reggel kezdettenek az Dunán való híd általcsinálásához Pestre és

⁵¹⁵⁾ U. o. Mátyás főherceg is írt a csatáról jelentést a királynak 1593. nov. 5. (Feldakten, 11.2¼.)

⁵¹⁶⁾ Úgylátszik ez év november havában még egy feladat várt Huszár Péterre. Hardegg generális ugyanis nov. 26-án ezt írja Nádasdynak: „Kegyelmedet kérjük mint bízott urunkat s atyánkfiát, kegyelmed legyen jó segítséggel abban az dologban, kiről kegyelmednek Huszár Péter uram által üzentünk. Mert most annak ideje vagyon és kár ilyen időt heában mulatni, kit hiszek, hogy kegyelmed nagy örömet megcserelekszi.” (Orsz. ltr. Nádasdy levelezések.)

kedden délig el is végezték. Azt is mondja, hogy akancsia törökökben Budáról küldöttének Esztergomba négyszázat. ... Palotában három taracknál többet nem hagytanak.⁵¹⁷⁾

Mivel a törökök ez évben már februárban elkezdték a portyázást, Huszár Péter is követte a példájukat. Úgylátszik, hogy a törökök boszszút akartak állni Huszár Péteren és ezért első sorban az ő falvait pusztították. A Bakonyban fekvő Vének és Ajka falvakat nemrég Huszár Péter telepítette volt meg jobbágyokkal. Mind a veszprémi, mind a fejérvári bég hitlevelet adott neki s biztosították, hogy a falvakinak semmi hántásuk nem leszen a töröktől. Ám most mind a két falut kirabolták s lakóit elhurcolták.⁵¹⁸⁾

Gondolhatjuk, hogy Huszár Péter az effélét nem hagya megtorlás nélkül! Amint a vizek megszálltak s az erdők zöldbe borultak, Huszár Péter már künt járt lovasaival s bizony ott is megjelent, ahol ingyen sem várták. S ami kárt szennedett a töröktől, azt sokszorosan megvette rajtuk. Ez évben ugyanis ismét több hódoltsági falut visszaszerzett. Ezek közt lehetett a palotai várhoz tartozó Dudar falu és a fejérvári káptalannak tulajdonát alkotó Nána község. Mivel Huszár Péternek zsoldja fejében ötezer forinttal tartozott a kincstár,⁵¹⁹⁾ ennek fejében a föntribb ki két falut kérte. Kérésének teljesítését sem a kamara, sem őfelsége nem ellenezvén, a neve-

⁵¹⁷⁾ Hadi ltr. Példák ten, 1594. 2. 23.

⁵¹⁸⁾ U. o. Békás«sy Miklós levele Hardegg Ferdinandhoz Vének és Ajka falvak kirablásáról. Vénekről hetvenegy asszonyt és gyermeket vittek el a törökök. (Pápa, 1594. febr. 7.)

⁵¹⁹⁾ Köz. pénz. ltr. Hung. 14403. fasc. 1594. Mengbericht und Erledigung.

zett falvakat meg is kapta. De az adománylevelet nem vehette kézhez, mert időközben sietve Erdélybe kellett mennie.

Győr ostroma alkalmával Huszár Pétert a fölmentő sereghoz rendelték. De mielőtt ez megkezdte működését, Hardegg gyáván föladta a várat. Példáját követte Priam pápai kapitány, Huszár Péter utódja. Priam a pápai német őrséggel megszaladt, anélkül, hogy törököt látott volna. A törökök kardcsapás nélkül vonulhattak be az elébb még annyira félt Pápa várába. „EZ a gyalázat — írják a német tanácsosok a királynak — soha meg nem történik, ha Huszár Péter van Pápán.“⁵²⁰⁾

Említők már, hogy Huszár Péter a Dudár és Nána falvak adománylevelét nem vehette át, mert hirtelenül Erdélybe kellett mennie.

Tudott dolog, hogy Huszár Péter hírneve ekkor már messze túljárt Magyarország határain. Sokat hallott róla Báthory Zsigmond, Erdély fejedelme is és elhatározta, hogy bármilyen áron, de Erdélybe csalogatja őt. Fényes állást s nagy birtokot ígért neki. Huszár Péter elfogadta a csábító ajánlatot és Erdélybe ment, ahol egykor kapitány társa: Geszty Ferenc már generálisi tiszttet viselt s ahol régi bajtársa: Gyulaffy László is polcos tisztségre jutott.

Báthory Zsigmond megtartotta ígéretét. Huszár Pétert udvari bejáróvá (aulae familiáris) nevezte ki: néki adta Abafát s a hadseregeben vezető emberré tette.⁵²¹⁾

Mindez nagy megtiszteltetés volt reá nézve. De hát azért mégis végzetes hiba volt Erdélybe

⁵²⁰⁾ Hadi ltr. Feldakten, 1594. nov. 12. 11. 2.

⁵²¹⁾ Huszár Péter ezentúl az Abafai előnevet használ gáttá.

való menetele. Persze ő, szegény, nem láthatott a jövőbe s nem sejthette, minő rettenetes időszakasz következik Erdélyre.

Huszár Péter távozása Magyarországból csapásszámبا ment. A végbeli élet amúgy is hal-doklásra fordult s most, hogy jó Huszár Péter is elment, a vitézi élet egyik éltető lelke költözött el véle. Sok-sok volt huszárjának a szeme könnybelábadt, mikor ő búcsút adott régi bajtársainak. Sokan, nagyon sokan sajnálták őt; mert ismerték vitézi voltát és nemes lelkét s nem ok nélkül remélték, hogy a hazának még nagy szolgálatokat teend.

Zsigmond fejedelem hamar megkedvelte Huszár Pétert. Fiát: Huszár Istvánt is az udvarába fogadta s belső kamarásává tette. Eleinte Huszár Péter kardja alatt 500 huszár állott, de később ez a szám nagyon megnövekedett. Már az 1595. évben a csatavezető főtisztek közt találjuk őt. Mint ilyen, részttvett Zsigmond fejedelem hadjárataiban. Része volt neki a Szinán basa fölött Gyurgyevő mellett kivívott nagy győzelemben. ő volt az, aki melegen ajánlotta Zsigmond fejedelemnek, hogy ne vonuljon a megvert török sereg után, hanem ostromoltassa Gyurgyevő várát; mert ha ezt nem cselekszi, az ellenség a hátuk mögött marad. És Zsigmond hajlott e bölcs tanácsra és Gyurgyevő várát csakugyan elfoglaltatta.⁵²²⁾

Huszár Péter részttvett a mezőkeresztesi csatában is. Itt is hősiesen küzdött, ő volt az, aki Zsigmond fejedelmet elvitte a csatárról övéi közé.⁵²³⁾

⁵²²⁾ Joli. Decii Barovii: De rebus Ung. 219. lap.

⁵²³⁾ IJ. o. 280. 1. comitantibus cum Petro Huszar, Casparo Kornis et paucis aliis sensim se ad suos recepit etc.

A következő év hadjárataiban is minden nagyobb küzdelemnél ott találjuk Huszár Pétert.

Zsigmond fejedelem méltányolván Huszár Péter érdemeit, minden kérését igyekezett teljesíteni. Az 1597. évben a többi közt Mátyás főhercegnek is írt az érdekében. Levelében elmondja, hogy Huszár Péter a Dudai* és Nana falvakra vonatkozó adománylevelet négy év óta hiába várja. Az illető tiszviselő ugyanis merő hanyagságból máig sem állította ki.⁵²⁴⁾

Rudolf király 1597. június 4-én aztán kiadja az adománylevelet. De az udvari kamara még mindig késedelmezett. Ezért Mátyás főherceg szeptember 22-én kemény hangon ráírt a kamarára.⁵²⁵⁾

A királyi adománylevélből s Mátyás főherceg rendeleteiből világosan látszik, hogy Huszár Péternek még mindég jó híre volt az udvar körében. Lehet különben, hogy a király és Mátyás főherceg ezúttal Báthory Zsigmond fejedelem kedvéért magasztalták Huszár Pétert.

Zsigmond fejedelem lemondásával az erdélyi zűrzavaros állapotok Huszár Pétert is magukkal ragadták. Fia: István, Zsigmonddal együtt távozott az országból. Ő maga ellenben továbbra is Erdélyben maradt s az új fejedelmet. Báthory Endrét szolgálta. Mihály vajda eközben Erdélybe törvén, Szeben mellett megütközött az erdélyi hadakkal. E véres csatában Huszár Péter vezérszerepet játszott. Mikor az erdélyi hadsereget Mihály vajdának sikerült

⁵²⁴⁾Köz. pénz. ltr. Hung. 14403. fasc. 1597. ápril 7. Gyulafehérvár.

⁵²⁵⁾U. o. Lásd ezenkívül a Hung. Denkbuch 408. kötetét. Érdemes megemlítenünk, hogy a király az adománylevélben Huszár Pétert még mindig pápai főkapitánynak írja.

visszaszorítania s akkoron már minden veszve látszott: Huszár Péter a maga kopjás könnyű-háti lovasságával a vajda oldalán küzdő magyarokra és oláhokra rontott s azokat csakhamar szaladásra hozta. Mihály vajda minden veszve látván, most egész erejével Huszár Péterre vette magát. Sikerült is őt visszanyomnia. De Huszár Péter ismét rendbehozván seregét, Barclay András, Székely Mózes és Tahy István segítségével ismét megszalasztotta Mihály vajda hadát.⁵²⁶⁾

Hogy-hogy nem, e csata után az a kósza hír támadt, hogy Huszár Péter is elesett Szeben mellett. Szamosközy s mások is ezt a hamis hírt terjesztették. Bécsbe az udvarnak is azt jelentették, hogy Huszár Péter Báthory Endre csatájában elesett.⁵²⁷⁾

Báthory Endre meggyilkolása után a többiekkel egyetemben Huszár Péter is Mihály vajdához csatlakozott.

Ha hitelt adhatunk Mihály vajda emlékiratának, úgy Huszár Péter 13 ezer főből álló sereget

⁵²⁶⁾ Wolfgangi de Bethlen: Hist. Lib. 4. köt. 10. könyv. 401. 1. Petrus Huszár Vojvodanos reprimit.

— Rem fere collapsam correcturus, cum valido bastatorum quos ducebat agmine Moei suppetias in tempore dedit atque in Hungaros vojvodanos et adjunctos Thraces irruens, ita eos spiculorum densitato obruit, ut late disjectos in fugam converterit. — Szamosközy ugyanígy ír Huszár Péterről. (II. köt.)

⁵²⁷⁾ Szádeczky: Erdély és Mihály vajda története című munkában írja: „Az elesettek között voltak Huszár Péter és Lázár István a vezérek közül.“ — Könyvének további részében azonban ismét mint élő ember szerepel Huszár Péter.

vezetett.⁵²⁸⁾ Mikor azonban Huszár Péter megismerte Mihály vajda céljait, a magyarok közül az elsőnek hagyta őt ott. A kolozsvári tanácskozáson aztán azok ellen szólalt föl, akik Zsigmond fejedelem visszahívása mellett kardoskodtak.⁵²⁹⁾ Ő ugyanis királypárti volt. Ezért aztán ott a kolozsvári gyűlésen elfogták és vasban a dévai tömlöcbe vetették.

Különös játéka a sorsnak, hogy míg Huszár Péter a királyhoz való hűsége miatt a dévai börtönben szenvédett, addig Bécsben az udvar rebellisnek és esküszegőnek nyilvánítván őt, minden magyarországi birtokát konfiskáltatta. Persze az udvar halottnak hitte őt s a halottnak érdemei nála már nem számítottak.⁵³⁰⁾

Amíg Bécsben így ítéleztek jó Huszár Péter fölött, azalatt Básta kiszabadította őt a börtönből s a király zsoldjába fogadta. Ezután ismét a harctéren találjuk őt. Mint minden, úgy ezúttal is sikерrel küzdött a török ellen. Básta méltányolván nagy érdemeit, lugosi és karánsebesi bánnak nevezte őt ki. Az 1602. év augusztus

⁵²⁸⁾ Mihály vajda írja: „Szeben mellett találtam havaseli 13.000 főnyi seregemet Huszár Péter vezetése alatt.“

⁵²⁹⁾ „nullám subesse honestam causam, propterquam caesari renunciandum, Sigismundus autem introduceendus esset“.

⁵³⁰⁾ Köz. pénz. ltr. Hung. 14405. f. 1559. dec. 7. Mátyás főherceg a kamarához: „Huszár minden ingatlanát és Dudár meg Nana községeket el kell foglalni“ „ob eommissam ipsius inüdelitatem“ — Ugyancsak Mátyás írja 1600. január 25-én Huszárról: „Zum andermal treu- und pflichtbrüehig worden, inmassen er auch in solcher mainaidigen und rebellischen Weiss sein Leben in jüngster fürgangenen Bathoryschen Schlacht geendt und umbkumben.“

tus 9-én pedig a domokosfalvai birtokot adományozta neki. A fővezér elmondja az adománylevélben, hogy Huszár Péter főkapitány, a lúgost és a karánsebesi kerület bánja, minden alkalommal, nevének nagy dicsőségével fényes szolgálatokat tett!⁵³¹⁾

Huszár Péter ezen újabb adománynak nem sok hasznát vette. Ugyanis Székely Mózes megkezdvén a harcot Bástá ellen, Bektás basával együtt Lúgoshoz érkezett. A város lakói hozzájuk pártolván, Huszár Péter kevesed magával a várba zárkózott. Az ostromló hadak szózatot adtak a várba s megadásra szólították a főkapitányt. Huszár Péter felelete igen rövid volt: ő élve senkinek meg nem adja a reábízott várat.⁵⁸²⁾ Erre megkezdődött az ostrom. Az áruló városiak az ellenséget a várba vezették. Huszár Péter hősiesen küzdött, de a túlnyomó erő mégis elnyomta kisded csapatát. Ő maga rabbá esett.

Székely Mózes nem tudván mit csináljon az ősz vítézzel, átküldte őt Bektás basának. A basa szolnoki születésű török lévén s magyarul is jól beszélvén, nemcsak ismerte, de becsülte is a nagy vítézt. Tehát azon mesterkedett, hogy Huszár Péter életét valahogyan megmentse. A

⁵³¹⁾ Bástá írja: *Quod nos dignam habentee rationem obedientiae et obsequi fideliumque servitio-
mm et meritorum generoei domini Petri Húszar
de Bérén hida, districtum Lúgos et Karansebes
báni, praesidiorum que finitimorum ditioni Tran-
sylvaniae subjectorum supremi capitani... in
omnibus occasionibus utiliter ac cum eximia no-
minis sui laude declaravit et praestit etc.*

⁵³²⁾ Wolfgangi de Bethlen: *Hist. lib. 5. köt. 212.
lap: „Huszar feroci ac const anti vir ingenio, negat
se nisi cum vita praefeeturam castelli hesti tradi-
turum*

tatár seregek azonban maguknak követelték Huszár Pétert. Aki annyi csapást mért reájok, illik, hogy az ő kezükön pusztuljon el. És körül fogták Bektás basa sátorát s vad üvöltéssel követelték Huszár Pétert. Bektás basa minden elkövetett, hogy a tatárokat lecsillapítsa, de szava a lázadóknál siketségre talált. Mikor aztán látta, hogy a saját élete is kockán forog, kiadta nekik Huszár Pétert. Vadállati üvöltéssel cipelték magukkal a nagy vitézt, hogy föláldozzák őt az Istenüknek. Azt hitték, hogy az ilyen hősnek a vére győzelmet szerez nékiök is. És a tábor terén előlépett a mirza s babonás szertartások között megölé Huszár Pétert. A kiömlő vérét fölfogta és megitta. Aztán a többieknek is inniok engedett belőle. Erre Huszár Péternek fejbőrét lenyúzták s polyvával kitömték. S mód nélkül gyönyörködtek a megölt vitéznek vörölt ázott ősz hajában és összecsapott fehér szakállábán. A kitömött fejet Meclimed seraskirnak küldték, aki örömében száz aranyat adott a futárnak.⁵³³⁾

így végződött a XVI. század egyik legnagyobb huszárjának az élete. Nem a bűne vitte romlásba, hanem Erdélyország végzete. Senkinek sem vétett, mégis vasraverve börtönben sínylődött, száműzetésben is volt része s a halálát igazában annak köszönhette, akinek életét ő mentette meg a szenterzsébeti csatában!

Bár nagyon rászolgált, hogy neve örök eszme és példa legyen a huszárság szívében, alig néhány év alatt teljesen elfeledték. Ügy járt, mint az eltűnt üstökös. Mivel nem világított többé, senki sem emlegette.

⁵³³⁾ Qui vacuum caput, cana propexatiue barba atque capellitio horridum detulit, 100 aurei nummi pro rrunere dati sunt.

IX.

**PRÉPOSTVÁRI BÁLINT
FŐKAPITÁNY**

Prépostvári Bálint főkapitány

A XVI. századi hivatalos és ímagánjelentések szerint az ország keleti részében a végbeli katonásagnak valamivel jobb sorsa volt, mint a nyugati részeken. Némelyik vár tartománynak ugyanis keleten még elég nagy jövedelme volt s így a katonáknak nem kellett éhezniök. Csak például említjük, hogy Eger várának a XVI. században olyan volt az évi bevétele, hogy a nyugati részek egyetlen vártartománya sem versenyezhetett véle. Így állván a dolog, a keleti részeken a vitézek akkor is eltengődtek valahogy, ha a fizetés elmaradt. De más tekintetben is előnyben voltak. A bécsi kormánszékektől jó távol esvén, sok ártalmat intézkedéstől megszabadultak. Aztán ha jöttek is ilyen intézkedések, minden aggodalom nélkül sutba dobták azokat. A végek őrségei itt keleten függetlenebbek s önállóbbak voltak, mint nyugaton, ahol minden kis portyázásnak a híre hamar Bécsbe jutott.

A kedvezőbb viszonyok aztán sok jeles vitézünket a keleti részekbe csalták. Itt aztán kedvükre csatázhattak. Zavartalanul üzhették a kopjatörést s a bajviadalt. Nem kellett attól tartaniok, hogy Bécsből komisszáriusokat bocsátanak a nyakukra.

Sajnos! A keleti részek XVI. századi fő vitézeiről csak igen kevés írott emlék maradt ránk. A haditanács és az udvari kamara iratai közi

is túlnyomórészben a nyugati részek végéházai-val és katonáival foglalkoznak. A keleti részek kapitányait csak akkor emlegetik, mikor nevük és híruk már országossá lett.

Prépostvári Bálint is közel két évtizeden át szolgált mint huszárkapitány s az egykorú tör-ténetírók munkáiban még a nevével sem találkozunk. Istvánffy, aki a nyugati részek vítezeit ezzével emlegeti, Prépost váriról egyetlen szót sem ejt. Pedig a keleti részek harcaiban, Telekessy Imre, Zay Ferenc és Schwendi Lázár győ-zelmeiben nem kis része volt neki. Serény, okos, tanult és vakmerő vízéz volt ő. Az ellen-ségnek hátat, sohasem adott. Hazájának és Iste-nének minden hű szolgája volt. S nemcsak fegy-verével szolgált, de bölcs tanácsaival is. A hadi-tudományokban olyan ismeretei voltak, hogy kortársai közül kevés vetekedhetett véle. Az udvar tagjain kívül a német generálisok is ki-kérték az ő véleményét. S a tanácsok, amiket ő adott, ma is bámulatra ragadják az embert. Nem csoda hát, ha az uralkodóház oly kitünte-tésekben részesíté őt, aminőkben igen kevés kortársának volt része. Pedig Prépostvári minden izében magyar ember volt. S még Mátyás főherceggel is minden magyarul levelezett, bár jól írt latinul is.

A hivatalos mustralajstromok szerint Pré-postvári Szatmár várában szolgált 52 lóval mint huszárkapitány. Amint tudjuk, itt kato-náskodott a híres Székely Antal is, kinél ügye-sebb és vakmerőbb hű szár főtisztünk alig akadt abban az időben. Mind Székely Antal, mind Prépostvári résztvettek Telekessy Imre, Zay Ferenc és Schwendi Lázár minden harcában. És e harkokban Prépostvári oly vízéül küzdött, hogy például szolgálhatott az egész sereg

nek.⁵³⁴⁾ Ha valamelyik ellenséges kastély alját hirtelenül kellett megszáguldani, Prépost vári azonnal vállalkozott. Ha lelt kellett venni vagy hárítani, Prépostvári vidáman indult a les-helyre. Ha olyan vállalkozás akadt, amelynek kiviteléhez nemcsak bártorság, de hadi tudás és ügyesség is kellett, a vezérek rendesen Prépostvárira bízták.

Prépostvári huszonegy éves volt, mikor Zay Ferenc a bécsi udvar támogatásával a kalendor Heraklides Jakabot a moldvai vajdaságba akarta föltettetni. E célra kitűnő tisztekre és harcon forgott csapatokra volt szükség. Székel:»* Antal vezetése alatt Prépost vári is Moldvába indult. Fényes győzelem után sikerült is Heraklides a vajdaságba ültetniük.⁵³⁵⁾ Székely Antal aztán hazajött, de Prépostvárit Szucsaván hagyta az új vajda védelmére. Az oláhok ráunván Heraklides Jakabra, Szucsaván megtámadták őt. A körülzárt városból Heraklides Prépostvárit küldé segítségért Zay Ferenchez és Székely Antalhoz. De mielőtt segítség érkezhetett volna, az oláhok elfoglalták Szucsavát és megölték Heraklides Jakabot.

Prépost vári e vállalkozás alatt ismerte meg

⁵³⁴⁾ Köz. pénz. Hr. Hung. 14395. fasc. kelet nélkül. Elnő főherceghez intézett folyamodásában Prépost vári maga írja, hogy Thelekessy Imre, Zay Ferenc és Schwencli Lázár minden harcában részivel t. „Quolqtiot írja — el ciuotiescunque contra Tu reás et Transylvanos bella sunt gesta, omnibus fore et singulis interfui *atque toti miUtiac bono exem-plo exstiti.*“

⁵³⁵⁾ Heraklides Jakabról Zay Ferenc a lárkányi táborból ezt írta Batthyány Ferencnek: „Szemtírásban bölcs, jó deák, okossága nagy!“ (Óvsz ltr. Kisebb levéltárak T. csomó.)

Moldvát és Havasalföldet. Ez ismeretének kézőbb nagy hasznát vette.

Kálló megerősítettvén, ez új végházba a király kapitányt keresett. A fölszólítottak közül azonban senki sem fogadta el ezt a tisztet. Veszedelmes hely volt Kálló s minden kapitány sejtette, hogy e távoleső végházban fizetésre alig lehet kilátás. Prépostvári mégis elfogadta a kallói főkapitányi tisztet. A király ígéretekkel halmozta el s ő régi, próbált vitézeivel Káliéba ment. Alig hogy elfoglalta a tisztet, török részről megindult ellene a panaszáradat. S nem ok nélkül, mert Prépostvári először is hatalmasan megerősítette Kallót s aztán az egész vidék visszahódításához látott. Kemény harcokat vívott a törökökkel. Jó maga is gyakran megsebesült. ő maga jelenti a királynak, hogy hosszú küzdelemmel s vére ontásával sikerült két-háromszáz falut a törökötől visszafoglalnia.⁵³⁶⁾

Mivel a budai basák panaszainak semmi oredménye sem volt, 1574-ben már maga a szultán írt Bécsbe a kállóiak ellen, jelentvén, hogy Kállóból — *hol csupa zsiványok laknak* — sok csapás éri a törököt.⁵³⁷⁾ Prépostvári a szultán panaszaira 1575. január 13-án válaszolt. „Legutóbb — írja — négyszerannyi törököt szétvertek a mieink, mint Kálló őrsége. De a támadó a török volt. Az igaz, hogy Farkas Márton negyven hajdúját szétverték a törökök, de Farkas Márton nem Kálión szolgál. Az is igaz, hogy a szolnoki bég kijött a hadával, de 100 kállói lovas és 40 hajdú Isten segítségével megakadá-

⁵³⁶⁾ Köz. pénz. ltr. Hung. 14395. faec. 1589. Prépostvári Ernő főherceghez.

⁵³⁷⁾ Cs. és kir. állami ltr. Turcica, 1574—1575.

lyozta gonosz tervét.⁵⁰⁶⁾ Mikor a törökök Böször-ményre támadtak, sok embert összefogdostak és a zsákmánnyal együtt hazafelé igyekeztek, de a mieink szétverték őket. *Ebben a véres csatában esett el káliói kapitányom: Sidy János, ez a páratlan vitézségű csatavezető tiszt, aki hősielen küzdve hatodmagával ottveszett*^{“5TM”}

E bevezetés után egyenként felel Prépostvári a törökök vádaskodásaira. Hosszú ez a panasz-lajstrom, mint Szentiván éneke. De Prépostvári mindegyikre megfelel. Különös haraggal utasítja vissza azt a vádat, mintha ő törököt lopott volna. „Ezt — írja — sohasem tettem.“

Mivel Prépostvárinak és katonáinak harcai ezután sem szüneteltek, a szultán Kalló elrontását követelte.⁵⁴⁰⁾ Ezt a kívánságát azonban nem teljesítették, sőt a kállóiak fokozott hévvel támadták a török vég házakat.⁵⁴¹⁾

E harcokban Prépostvári annyi ügyességet

⁵³⁸⁾ „Deus est — írja Prépost vári — *qui milites nostros incoluimes conservavit et illorum Turcorum pravum institutum impedivit.*“

⁵³⁹⁾ „Deus voluit — írja Prcpoetvári — *ut nee vexillo, nee captivis potirentur. Voluntas Del facta est. In eo conflictu capitaneus Kalloviensl* Johannes Sidy, incomparabilis virtutis belliductor strenue pugmando cum sex aliis militibus internt*“ (Cs. és kir. áll. ltr. Turcica.)

⁵⁴⁰⁾ Áll. ltr. Turcica, Musztafa budai basa írja 1575. febr. 5-én Miksa királynak: „Nagy Kálló elrontása felől is parancsolat jött, hogy te fölségedet intszük levelünk által, hogy elrontássá“ stb.

⁵⁴¹⁾ U. o. Musztafa basa például 1576. nov. 21-én jelenti Rudolf császárnak, hogy a szomszéd végbeliek Nagy-Káliéra gyűlvén, Szent-Miklós kastélyra támadtak.

mulatott s annyira kitüntette inasát, hogy magasabb tisztre is méltónak találták őt. Maga a cassai generális kívánta őt maga mellé. Itt azután kétszáz huszár élén állott. Anyagi helyzete azonban Kassán nem hogy javult volna, hanem rosszabbodott. Az 1577. nov. 9-én a cassai generális maga jelenti, hogy Prépostvári a nagy fizetetlenség miatt nem bírja kétszáz huszárját eltartani. Keservesen panaszkodik s meg akar válni őfelsége szolgálatától.⁵⁴²⁾)

Prépostvári maga írja, hogy Kueber dános cassai generálist két évig helyettesítette. Ü mikor Nogarola gróf lett Kueber utódja, háborús hírek alkalmával katonáival minden mellette kellett lennie, de a fizetéséről minden megfeledkeztek. Pedig — úgymond — ő szegény nemes ember.⁵⁴³⁾)

Mivel igen gyakran megesett, hogy Prépostvárinak a nyomorgó katonáin is segítenie kellett, nagyon is rászorult az udvar támogatására. A király főtisztjeinek jelentéseiből, de meg Prépostvári folyamodásaiból is jól ismerte már a vitéz főkapitány érdemeit. Miksa király már 1569. évben negyven jobbágytelekre adott neki expectanz-levelet azon ígérettel, hogy mi helyt ilyen birtok szálkáid a kincstárra, neki fogja adományozni. Érdemes megemlítenünk, hogy úgy ezen adománylevélben, mint egyéb hivatalos iratban is Prépost-vári még ily néven szerepel: *Valentinus Chawrayh de Lokachi alias Prépost-vári.*⁵⁴⁴⁾)

⁵⁴²⁾ Hadi levélt. Nogarola-Akten, Kassa. 1577. nov. 9. „neben dem langsamem Bezahlung mit dein monatlichen Lehengeld nit erhalten“ etc.

⁵⁴³⁾ Közp. pénz-, ltr. Hung. 14395. fase.

⁵⁴⁴⁾ U. o. 1569. febr. 3. Egregio Valentino Ohawragh alias Prépost vari de Lokachi. Ekkor még

Mivel Prépost vári később még több érdeket is szerzett, újabb királyi adományokban is részesült. Érdemei között nem utolsó az úgynevezett fekete ember (Karácsony György) seregének szétverése. Történetírásunk szerint ezl az embert Debrecenben fogták el s a városi bíró fejeztette le. Prépostvárinak jelentéseiből, valamint a király adományleveléből azonban egészen más tűnik ki. Prépostvári több ízben írja a királynak, hogy a fekete ember — ha még egy hétig folytathatta volna gonosz szándékát — nagy bajt hozhatott volna az országra. „Én azonban — írja a csatában elfogtam őt és lefejeztettem. A fejét elküldöttem Teuffenbacli Kristóf grófnak Szatmárba.“⁵⁴⁵⁾

Báthory fejedelemmé választatván Erdélyben, Prépostvári felsőbb rendeletre Békés Gáspár segítségére ment. E vállalkozás — mint tudjuk — balul ütött ki. De Prépostvári azért emberül viselte magát. Ö maga írja, hogy ha a csapatokat nagy gonddal nem igazgatta volna, még több katona esett volna áldozatul.⁵⁴⁶⁾

Az 1577. évben Prépostvári Rueber kassai generális mellett volt. Maga Rueber „ungarischer Feldhauptmann“-nak írja őt, aki 200 huszárával mellette szolgál. Ez év november elején volt a sziksziói országos vásár (sokadalom).

szatmári lovaskapitány volt s hű szolgálatai fejében »kapja a negyven jobbágy telket.

⁵⁴⁶⁾ U. o. 14395. fasc. Prépost vári írja őfelségének: „Literen cjudom niger homo insurexerat, qui si uriica saltern septimana in suo perverse proposito felicino processisset, regno exitium reperisset. *Ilium ego in conflictu coepi, captum capite plecti feci*“ etc.

⁵⁴⁷⁾ U. o. „Sie ego copias diligentissime non direxissein“ etc.

November 10-én reggel hirtelenül ott termett a füleki bég 800 lovassal és 1200 gyaloggal. A lakosság épp a templomban hallgatta a prédikációt, mikor a török had a templomot körülvevő temetőt ostromolni kezdte. A temetőt el is foglalta s 27 lakót levágott és sokat megsebesített. Magát a templomot azonban nem tudta betenni. A bentlévő polgárok vitézül tartották magukat. A toronyból több törököt lelőttek, köztük a vitéz és előkelő Deli Deberhan-t is. Miután a törökök ezer keresztnyét rabszíjra fűztek s minden elvihető! szekerekre raktak, elvonultak. Prépostvári Rueber parancsára már az első hír hallatára kiindult. Magához vette a szendrői huszárokat és a sárgakabátos németeket. Az egész serege alig tett ki négy-száz embert. Ezzel a haddal Prépostvári lesbe állt, hogy a hazavonuló török hadat meglepje. Teljes fegyverzetben egész éjjelen és félnapon át hiába vártak a mieink a törökre. Pedig Prépostvári két huszárt is küldött eljük martalékul. Végre délután négy órakor Kasza nevű falu mellett föltűntek a zsákmányos törökök s egyenest a lesre mentek. S mire a nap nyugovóban volt, a leshelyet halott-rakások borították. A mieink azon foglyokon kívül, akik a lovakhoz és a kocsikhoz voltak kötözve, ezer keresztnyét kiszabadítottak. Az üldözés éjfélkor ért véget. Ekkor hatalmas üstökös jelent meg az égen, amely a menekvő törököket még jobban megfélemlítette. A török had kalauza bizonyos Csákány Kelemen nevű ember volt. Ez a súlyosan sebesült füleki béget szerencsésen elvezette s Ajnácskön bekötöztette. A rimaszombati bíró éppen Füleken lévén, látta, hogy a bég november 11-én tizennegyedmagával érkezett meg. A kapuban azt kérdezte az övéitől,

megjöttek-e inár az emberei. Senki — felelék neki. Erre szobájába rohant s a földre veté magát s félelmes zokogás és kiabálás között gyötörte magát. Három napon át senkit sem bocsáttott magához.

Míg a mieink a futó törököt üldözték, a parasztok sok kárt tettek. A fölhalmozott zsákmány egy részét elhordták és elrejtették s több török rabot megöltek.

Prépostvári huszárjai közül csak kettő veszett el a csatában. Egy harmadik később halt meg sebeiben. Sebesült húsz volt. Ló 14 veszeti el. A szendrői huszárok közül egy sem halt meg. A sárgakabátos német lovasok közt csak egy halott akadt. A törökök közül ezzel szemben 500 esett el és 000 ló került a mieink kezére. A rabok között volt Husszain alajbég is, aki fején és kezén sebesült meg.⁵⁴⁷⁾

Ez volt Prépost várinak *vádnál* győzelme, melyet az újabb írók csak szikszói győzelem néven ismernek. Mint a sikerült les vetés általában, úgy ez is fényes eredménnyel s jelentéktelen veszteséggel járt.

A győzelem után a kótyavetye is megejtettéven, a zsákmányból minden lóra 22 forint esett. A főbb tisztek, az orvosok török rabokat kap-

⁵⁴⁷⁾ Hadilevét. Feldakten, 12—1. Rueber generális jelentése Kassáról, 1577. dec. 1. Ugyanitt van a kótyavetyénél szóló kimutatás is ily címen: „Summarius extractus super distributione praedarum 10. die novemb. anno 1577. a Turcis apud posessionem Vadna profligatis direptarum et in auctione venditarum.“ A királyhoz külön jelentés ment a győzelemről nov. 12-én, tehát közvetlenül a győzelem után. A jelentés így kezdődik: *A mindenható Isten Prépostvári által 2000 törököt megvert stb.*

tak ajándékul. A királynak négy, Ernő főhercegnek két rabot küldtek. Az egri, a győri, az ónodi iskolák és prédikátorok 38, a török rabságban sínylődő vitézek 395 frt-ot kaptak. A kótyavetyéseknek pedig 200 frt-ot juttattak.

A következő (1578.) évben Prépostvárit ismét Kállón találjuk. Paul de Sara, a cassai generális helyettese május 8-án jelentette a haditanácsnak, hogy Prépostvárit Kallóra küldte, de ott megbetegedett s elvitette magát. Nem tudni, mikor jön vissza.⁵⁴⁸⁾ Valószínűnek tartjuk, hogy Prépostvári nem is annyira a betegség, mint inkább a káliói állapotok miatt távozott onnét. Leírhatatlan volt itt a nyomorúság! 8 a bajokon Prépostvári sem tudott segíteni. Serényi Mihály kapitány írja például Paid de Sara generális helyettesnek, hogy a kallói vitézek semmiképen nem állhatják a fizetélenségei. Nem volt mit tenniök, tehát kimentek Kallóról, mert különben éhen kellett volna halmok, „lm írja Serényi — kijöttem velök, mert azt gondoljuk vala, hogy az török az debreceni sokad# lomra mostan ki jő. Most is azt várjuk és arra vigyázunk, az mi kevesen vagyunk. Így mégis inkább elnyomorognak. Mert higye el Nagyságod, nemhogy az leállói főlegényeknek volna élésük, de énmagamnak sincsen, mert mióta. Káliéba lakom, semmit sem személyemre, sem asztalpénzemre, sem trombitákra, dobra, zászlókra semmit sem adtanak. Azmit jószágomból kaphatok, avval éltem és avval tengék az vitézük között egy napról másra... Az Istenért kérem Nagyságodat, viseljen gondot Kállóra; mert magyar nélkül nem különib, mintha puszta volna Kálló! Az Isten előtt is

⁵⁴⁸⁾ U. o. Correspondenz-Prothokoll d. Paul de Sara. (13—1.)

nem egyéb az oka ennek, lumen) az fejedelem, az ki nem fizet meg.“⁵⁴⁰⁾

Bizonyára a nehéz viszonyok szorították Prépostvárit arra, hogy a régebbi királyi ígéret teljesítését sürgesse. A magyar kamara Préposívári ezen kérését nagyon méltányosnak találta s őfelségének azt írta, hogy *a nevezeti derék vitéz sokkal többet érdemel, mint a menynyit kér.*⁵⁵⁰⁾ A király erre megengedte Prépostvárinak, hogy öt, részben rutén falut: Sugatagot, Hernecsét, Újfalut, Körtvélyest s Illyefalvát, amelyeket Büdy Mihály bírt voll zálogban, magához válthassa.⁵⁵¹⁾

Valamivel későbben Prépostvári társuván Károlyi Mihályal, együttesen megvették Kis-Hódost.⁵⁵²⁾

⁵⁴⁹⁾ U. o. Szoboszló, 1578. dec. 1. Ezek az állalok később sem javultak. A káliéi vitézek írják Nogarolla Ferdinand szatmári főkapitánynak, hogy a kamara „*szemünkben azt mondta, konyha thin a egyi Menyi n Kallóból kimentek is s Kalló senekestül selfordul is, meg ha Magyarország elvesz egyszersmind, semmit non gondol vele*“.

(1586. dec. 3.)

⁵⁵⁰⁾ Közös pénz. ltr. Hung. 14373. fasc. 1577. dec. 11. „*Petitionem Valentini Prépostvári militis stienui accurate legimus. Ac quoniam non a modo re, quam petit, sed longe maiore dignus esse videretur*“ etc.

⁵⁵¹⁾ U. o. 14330. fasc. 1578. máj. 15. i tudóit király levele szerint ez jutalom, amért Prépostvári az elmúlt évben a füleki béget megverte. Az 1575. évben négy falut, 1570-ban pedig Ti szabó cs falut kapta.

⁵⁵²⁾ Károlyi nemzetiségi ltr. Ladula 43. nr. 31. 1580. Camera Cassoviensis inserihit possessionem Kishódos etc.

Ezidőben történt, hogy Sulyok István és Kapy András Csenger falu miatt megtámadták Prépostvárit. Nogarola gróf cassai generális és Báthory Miklós országbíró parancsára megindították az eljárást Prépostvári támadóival szemben. Magasmarti Pathó Ferenc hallgatta ki a tanukat. Ezek vallomása szerint Prépostvári tíz lovassal s agarakkal vadászatra indult. Prépostvárinak fehér vessző volt a kezében s kardján kívül más fegyvere nem volt. Egyszerre lövések hangzanak s nagy sivalkodás támad. A támadók élén Sulyok István vágtagtott s tele torokkal kiáltá: hozzá, hozzá! Prépostvári alól kilövik a lovat, aztán Sulyok István Prépostvári kardját igyekezett ketté törni, de ez nem sikerült neki. Prépostvári a támadói felé kiáltá: „mit hatalmaskodtok, bestyekurafiak! Meglátod Sulyok István, bizony megbánod, hogy ezt míveltek rajtam!“

Közben Prépostvári alá lovat adtak emberei s ő elvágtagtott. Sulyok ekkor is biztatta a maga embereit: „utánna, utánna az árulónak. Hozzá, hozzá az árulóhoz“. De hiába ordított teli torokkal, emberei nemigen hallgattak rá s Prépostvári haza lovagolhatott.⁵⁵³⁾

Mondanunk sem kell, hogy Prépostvári támadói elvették megérdemllett büntetésüket.

Nogarola gróf, aki Rueber Jánosnak utóda volt a cassai generalatusban, nagyon kedvelte Prépostvárit s mint magyar mezei főkapitányt állandóan maga mellett tartotta. S ha ő maga távol volt, Prépostvári helyettesítette őt. Mint ilyennek, az udvar előtt is nagy tekintélye volt. Hadi és egyéb dolgokban gyakran kikérték tanácsát. Ilyenkor őfelsége rendesen magához hi-

⁵⁵³⁾ Hadi ltr. Feldakten 1581. feria quarta ante testüm beat! Andreeae etc.

vatta őt Bécsbe. Az 1582. év elején például Báthory István írja Batthyány Boldizsárnak: Prépostvári uramat fölhívta őfelsége a gyűlésre. „Az miben kegyelmedet megtalálja az én szolgálatomért legyen kegyelmed mindenben jó-akarattal hozzája. *Ez az mi földünkön igen fő ember és vitéz ember; őfelségének sokat szolgált*”³⁵⁴⁾

Az 1582. évben Prépostvári családi ünnepet ült. Szeptember hó 18-án jelentette a királynak, hogy Parlagi Pál özvegyét: Csáky Annát nőül veszi. A lakodalom november 19-én esett meg Csengeren. A király aranyozott ezüst serleget küldött neki s képviseltette magát a menyegzőn.³⁵⁵⁾

Bár családi élete boldog volt, sok bajjal és keserűséggel küzködött. A török portyázásai miatt folyton készen kellett lennie, hogy a veszélyeztetett vidékre száguldjon. Fizetést azonban sem ő, sem katonái nem kaptak. S ez állapotok évről-évre rosszabbra fordultak. Hasztalan volt minden kérés, sürgetés és fenyegetés, a várra várt fizetés nem jött. Nogarola gróf, aztán Prépostvári és a többi kapitányok megkapó jelentésekben írják le a végbeliek nyomorúságát, de kiáltásuk Budolf királynál süket fülre talált! A magyar végbeli katonaság ez időben

³⁵⁴⁾ Körmendi ltr. Missiles, 1582. január 27.

³⁵⁵⁾ Köz. pénz. ltr. Familienakten, Rudolf király rendelete a kamarához 1582. nov. 2. Ugyanitt van Prépostvárinak lakodalomra hívó levele is. Csáki Anna Prépostvárinak második felesége volt. Első neje Tardy Máté diákok leánya, Tardy Dorka volt. Ettől születtek gyermekei: Bálint, István, Anna (Ispán Istvánná), Borbála (Surányi Gáborné) és Sára. (Lásd Károlyi Oklevéltár IV. köt. 1543. január 15. kelt levelét Prépostvárinak.)

élte legszomorúbb napjait. Seregesen hagyták ott a szolgálatot, hogy kaszával és kapával keressék meg kenyerüket.⁵⁵⁶⁾

Eközben történt, hogy Miksa főherceg a lengyel korona megszerzésére tett kísérletet. E célra természetesen jól szervezett hadseregre volt szüksége. Különösen fontos volt, hogy elegendő huszársága legyen. Miksa főhercegnek azonnal Prépostvári jutott az eszébe, kinél alkalmasabb embert nem ismert a huszárság szervezésére és vezetésére. Az 1587. év október 26-án írt is Prépostvárinak. *Ismerjük — úgymond — a te, valamint a te szüleinek nagy szolgálatait! Akarjuk, hogy kivált te és Ifj ú Kristóf mellettünk legyetek.* Használható derék vitézekkel jöjj hozzánk.⁵⁵⁷⁾

Mivel Prépostvári a megbízatáson kívül egyebet nem kapott, nem nagy kedve volt a vállalkozáshoz. A kassai generális meg is írta Ernő főhercegnek, hogy Prépostvári köszvényével mentegeti magát. Nagynehezen mégis rászánta magát és négyezer tallért vett kölcsön az ezer ember verbuválására.⁵⁵⁸⁾ Sikerült Lónyay Gergelyt, Melith Pált, Kálnássyt és Alaghyt is megnyernie. Jeles lovas tisztek voltak ezek mindenannyian.

Az egykorú tudósítások szerint Prépost vári

⁵⁵⁶⁾ U. o. Hung. 14397. fasz. Kassa, 1586. október 1. Nogarola gróf őfelségéhez a katonaság nyomorúsága ügyében. Ugyanily jelentés Claudius Roussel tokaji főkapitánytól (26. szept.) és Csnyi Kristóf káliói főkapitánytól. Ez utóbbi írja Nogarola grófnak: „Nagyságodnak tudományt teszek, az katona és gyalog nélkül elégtelen vagyok az őfelsége birodalmát őrzenem.“

⁵⁵⁷⁾ Hadi levélt. Feldakten.

⁵⁵⁸⁾ U. o. Kassa, 1587. nov. 11.

kisded serege hősiesen harcolt Silesia határán. Miksa azonban a túlnyomó lengyel haderő előtt kénytelen volt visszavonulni Bitzin városába. Ekkor Prépostvári kérve kérte a főherceget, bízná, magát őreá s ő minden veszedelemből ki-menti. Miksa nem hallgatott Prépostvárira, hanem a német tisztekre, akik azt tanácsolták neki, hogy maradjon Bitzin városában. S Miksa ott is maradt s a lengyelek körülvevén a várost, őt is elfogták.

Prépostvári maga erről a szerencsétlenségről azt írta Ernő főhercegnek, hogy ha Miksa főherceg az ő tanácsára hallgatott volna, nem került volna fogásába, hanem megkoronázzák őt lengyel királynak. Maga a főherceg is bizonyíthatja ezt! ⁵⁵⁹⁾

Hazajővén Prépostvári, a király a kassai generalatus vezetésével bízta meg havi 100 frt fizetéssel. Ez alkalommal Bécsben folyt Prépostváriival az alkudozás. Bár három évtizedes katonai múlt állt már előtte, bár Silesiában az életét is kockára tette Miksa főhercegért, az udvar azért mégsem bízott benne teljesen. Ezért Claudius Rousselt is kinevezték mellé Kassára. Prépostvári nagy méltatlankodással vette e hírt. írt is azonnal Ernő főhercegnek. A főherceg aztán megnyugtatta őt, hogy ez intézkedésnek nem az ő tekintélyének és tisztességenek kisebbítése a célja. ⁵⁶⁰⁾

Mint a kassai „Feldobristenamts“ vezetőjét, 1588-ban őt bízták meg, hogy alkudozzék Rá-

⁵⁵⁹⁾ Köz. pénz. Ur. Hung. 14395. fase. 1589. Prépostvári Ernő főherceghez (kelet nélkül).

⁵⁶⁰⁾ Hadi ltr. Feldakten, 1588. márc. 3. „non tarren earn esse suaे serenitatis mentem et opinionem, quod per id. ipsius Prepostvari existimationi et honori quicquam derogari“.

kóczi Zsigmonddal; mert a magyar rendek őt kívánják az egri főkapitányi tisztebe.⁵⁶¹⁾ Maguk az egri vitézek is neki írogattak ügyes-bajos dolgaikban.⁵⁶²⁾

Az 1588. és az 1589. évben Prépostvári újra folyamodott Ernő főherceghez, hogy követeléseit hátralékos zsoldjából megkapja s hogy a neki tett régebbi ígéreteket végre teljesítsék. Folyamodásában elmondja, hogy nincs senki őfelsége vitézlő népében, aki régebben szolgálná, mint ő⁵⁶³⁾ Elmondja ezután három évtizedes szolgálatának nevezetesebb eredményeit.

Az udvar Prépostvárit a körülményekhez képest ezúttal is kielégítette. A király ezenkívül azzal jutalmazta, hogy 1589. február 20-án kinevezte őt a förendek közé. E kinevezésben Rudolf király magasztalva emlékezik meg Prépostvári kiváló lelki tulajdonságairól, bátorságáról és okosságáról.⁵⁶⁴⁾ Megemlíti érdemeit Kalló építése körül s azon dicső tetteket, miket mint káliói főkapitány vitt véghez. A mi uralkodásunk idejében — írja a király — mint kassai kapitány jeleskedtél. A te érdemed a

⁵⁶¹⁾ U. o. Becs, 1588. ápril 4.

⁵⁶²⁾ U. o. Eger, 1588. ápril 8. „Fejenkinf az egri vitézek.“

⁵⁶³⁾ Köz. pénz. ltr. Hung. 14395. fasc. 1589. „Ego utique — írja — dicere non erubesco, in superioribus regni Hungariae partibus tani Germanicae, quam Hungaricae nationis fidelis servitores qui in servitiis majestatum vestrarum diutius quam ego versentur, majestatem vix habere“ etc.

⁵⁶⁴⁾ Nam ut ceterae animi et naturae tuae laudabiles dotes taceantur, eninet in te singularis quaedem fortitude, coniunctn cum prudenti non mediocri“ etc.

sziksói fényes győzelem. A lengyel expedícióban fölséges szolgálatokat tettél stb.⁵⁶⁵⁾

Ugyanezen óv őszén férjhez men vén Prépostvárinak Borbála nevű leánya Surányi Gáborhoz, Rudolf király szép serleget küldött s a lakodalmon képviseltette magát.⁵⁶⁶⁾

Az 1590. évben Prépostvári arra kérte őfelségét, engedné meg. Remeteszeg, Arnótfalva, Tamasfalva és Kocsva visszaváltását.⁵⁶⁷⁾

Kérését ezúttal is teljesítették.

Bár Prépostvári ez években már sokat szenvedett a köszvényben és sokszor megesett, hogy lóra sem ülhetett, a király mégis kinevezte őt egri főkapitánynak. Az ünnepélyes beiktatás 1591. okt. 16-án történt. Eger vára ekkor ugyancsak düledező állapotban volt. Prépostvárinak tehát az volt az első dolga, hogy a várat kijavítassa és megerősítesse. A hivatalos kimutatás szerint Prépostvári két teljesen új bástyatornyot építetett. E tornyokon volt verőóra s benne 12 kézimalom. A vár kapuját is újra építette és befödette. Ezenkívül puskaportörő malmot emeltetett s a halastó forrását a Fodróczy nevű kertnél kövel vétette körül.⁵⁶⁸⁾

⁵⁶⁵⁾ Oisz. levélt. Liber regius. A kinevezés megvan a közös pénz. Itr. Familienakten című gyűjteményében is. 17791. fasc. 1589. febr. 20. A kinevezés ezúttal is így írja Prépostvári nevét: *Valentinus Chiawragh aliter Prepostvari de Lokach.*

⁵⁶⁶⁾ Familienakten, 1589. okt. 25. Rudolf király rendelete.

⁵⁶⁷⁾ U. o. 14396. fasc. 1590. márc. 5.

⁵⁶⁸⁾ II. o. 15425. fasc. Aedificationes per magnificum dominum Valentimum Prepostvari factae in arce és aztán: Aedificationes domini magnificis Valentini Prepostvari extra arcem. (Mindkettő Eger várának 1595. évi inventariumában.)

Az 1592. év nyarán az egri vitézek több szomszéd végház népével együtt kimenvén, nagy török sereggel találkoztak. Mivel szégyennel visszavonulni nem akartak, harcba bocsátkoztak a túlnyomó erővel. Súlyos vereség érte őket. Magát az egri vicefőkapitányt: Balázsdeák Istvánt is elfogták a törökök. Magáról Prépostváriról nem tudjuk, részt vett-e a szerencsétlen csatában. Károlyi Mihály kérésére imigyen írta le az egriek vereségét:

„Szolgálatomat ajánlom kegyelmednek, mint uramnak, szerelmes atyámfának. Az Úristen sokáig éltesse kegyelmeteket asszonyommal, szerelmes gyermekivel egyetemben.

Megszolgálom kegyelmednek, mint uramnak, szerelmes atyámfának, hogy kegyelmednek gondja volt reám és el nem feledkezett szólani kardinálisnak. Az mi az poroszlaiak dolgál nézi, én fölhívatom hozzám őket és mintha magamé volna, nagy szeretettel gondjokat viselem és örö mest oltalmazom őket.

Kegyelmed kívánsága érteni *Balás Deák István* és *Segnyey Miklós* dolgát. Balás Deák István az jenői béggnél vagyon, mely felől rossz hírrrel beszélík, hogy az portára akarnák vinni. De egy ifjat fogtanak el Rákóczi uram szolgái, kinek elfogásában nekem is hat szolgám voll. Némelyek azt mondják az tömösvári basának fia; némelyek azt mondják, a jenői béggel egy, ki ha egy volna, ugyan basa fia volna. Ha így volna, az az ifjú megszabadítaná nemcsak Balás Deák Istvánt. Segnyey Miklós sebes, de meggyógyul, az Gyivlári béggnél vagyon. Elin-dultam mind egyik, mind másik szabadulásában. Azonkívül Zay András, Bori Pál eseti rabbá. Azok az budai basánál vannak; az sze-

gény Hetei Pál pap is az budai basánál vagyon. Innét nem veszett négy főembernél több, ötödik az pap. Azonkívül két szegény legény, három lovasok, lovas lengyelek. Az gyalogok szegények inkább mind oda vesztenek. Egy halomra állottanak volt, arról sokáig vívtak. Azt megvették tölük. Még más halomra mentek s azt halálig meg nem adták. Igen sok törököt lőttek el, míg porokban, golyóbicsokban tartott; végre szablyára költek. Kérték őket az törökök, hogy megadják magokat, de nem adták meg magokat. Erre seregbontókat, tarackokat vittek reájok. Az egész török had, mind lovas, mincl gyalog nagy ostrommal vette meg tölük az halmot, így vágták le szegényeket. In summa, amikor őket eltemettettem, mind összehordattam őket. Kassai huszonhat tisztet temettettem el mindenestűl, kik az harcon elvesztenek.

A diadalom az pogányé, de ők is igen bánkódnak. Sok főnél esett el közülök. Az Sasvári basának egyetlenegy fia volt, annak is az feje az fő álló kapuban vagyon. Az Úristennék ez így volt akaratja. Szerelmes Atyámfia! igen vigyázzon kegyelmed; mert az töröknek minden szándéka az, hogy az szolnoki, tömösvári basáság alatt való török ezután Károlyra és oda az vidékre menjen. Az budai basa alatt való török: Tarczal, Szerencs vidékére igyekszik. Jobb volna uram asszonyomat Apátiba tartani kegyelmednek.“

Ír kegyelmed Guti Péter felől is, mivel ígértem volna magamat, míg én egri kapitány lennék, az beregvármegyei dézsmát mindenkor neki adnám. Ugy vagyon szerelmes atyámfia az elmúlt esztendőben, hogy az feledékenység miatt meg kellett vala a dézsmaszéknek változna, mentettem kegyelmed előtt is, ő előtte

is magamat, hogy kegyelmed is, Péter uram is engeszteltessék.”⁵⁶⁹⁾

Prépostvári ez időben több levelet is váltott Károlyi Mihályal. Egyik levelében például az erdélyi oktava felől kérdezősködik. Nem szeretné, ha elmaradna; mert a meggyesaljai pöre is ott folyik. Majd áttér a török hírekre. Szerinte a törökök Malta ellen készülődnek s hozzáink Eszék felől akarnak bejönni. „Itt — írja — elég visszavonó híreket értünk az erdélyi urak felől. Az Úristen távoztassa! Nem használnának vele.”⁵⁷⁰⁾

Úgy ezen, mint más leveléből is kitűnik, hogy Prépostvári szívből utálta a villongást és a gyűlölködést. Melith Istvánnak ismert erőszakoskodásairól például imigyen írt volt Károlyinak:

„Értem az Meliti nemzetsegén Istenünknek haragját. Isten adta volna, hogy én hazudtam volna, de én mindenkor ezt rém életteim, az kit im látok, kit én magának is mondottam az szegény Meliti István uramnak, mikor Székelynétől és többektől az féléktől elvette az jóságokat, kik közelbek voltak jóságokhoz, unalommal mégis elvette. Hallottam azoknak Istenet emlékeztetvén igaz istenségére, bíróságára igaz ítéletet kérvén Istantől, hogy meg ne hagyja élni se magának se gyermekinek. Akkor magam is megkeseredvén szívemben, mondottam szegénynek, miért kegyetlenkedik, ne szerezze gonoszul a másét; mert az magáét gyűlöli; félő, hogy az Isten eltörli. Sőt tréfában mondottam neki: Iml most nyomorgatod az én gyermekaim, jóságukat is elveszed, de még az én gyermek-

⁵⁶⁹⁾ Károlyi nemzetseg levéltára.

⁵⁷⁰⁾ U. o. 1592. márc. 25. Eger.

keim is hasonlóképpen cselekednek az te gyermekiddel. Láttam, farkas módra mosolygatta, de ő soha azfélre beszédrül nem gondolkozott. Sőt semminek állította az én beszédimet. Pál uram is minden istentelen latroknak pártját tartja, sőt abban gyönyörködik. Az egyetlenegy fia vagyon, hogy az is asztalánál mint ilyák és mint tudjon hajdú-módra szitkozódni, bizony uram nem várok semmi jót. Úgy vagyon, mindenájan bűnösök vagyunk, de némely mégis többet retteg az Isten haragjától; némely pedig csak szerencsének tartja ez világot!“

Ezután szól levelében a megyei hadakról, miket most állítottak. Szerinte jobb volna, ha e megyei katonaság otthon maradt volna addig, míg táborba kell szállni. „Még most — írja — sehol török táborban nincsen, hanem ha kegyelmetek hírét hallják, táborba szállnak. Az török igyekezeti az, hogy Kálló alatt hagyja az dandárt, hogy ismét onnan raboljon Károly felé. De ha megértené, hogy Kállót, Tokajt, Ónodot vitéző néppel megépítették, elhagyná az szán-déket. Az mint értem kegyelmetek felé többet félnek, hogy sem ide mifelénk. Az mint iráni tábor sehol nincs ide mifelénk, sem Tömösvár fele.“⁵⁷¹⁾

Az 1593. évben Prépostvári részint betegeskedése, részint egyéb okok miatt Rudolf kiráytól elbocsátását kérte („von seinem obristen Bevel eh“). Rudolf király aug. 3-án Prágából írja Mátyás főhercegnek, hogy Teifenbach Kristófot akarja Prépostvári utódjának meg tenni.⁵⁷²⁾ Mátyás főherceg közbenvetésére azon-

⁵⁷¹⁾ U. o. szept. 2. Eger.

⁵⁷²⁾ Közös pénz. ltr. Hung. Denkbuch 406. kötet. Wegen Erlassung Prepostvaris.

ban sikerült Prépostvárit továbbra is megtartani az egri tisztben. Az 1593. év őszén már jelentést is küldött Bécsbe a török rezgelődéséről. „A törökök — írja — Szolnok várából, Hatvánból stb. Budára gyűlnek.”⁵⁷³⁾

Érdemes megemlítenünk, hogy Prépostvári ez évben erősen panaszkodott Károly János nevű emberre, aki szerinte Egernek a lakosságát mind megemesíti. „Az elmúlt évben is — írja — szűcsöknek, lakatosoknak, szabóknak hozott nemességet. Most is Eger három lakosának szerzett ilyet. Ha ez így megy, Egerben nem lesz mesterember, aki őfelsége szükségletére homokot rostáljon. Nekem őfelsége ilyet sohasem engedett, sőt talán még magamnak sem adna nemességet informatio nélkül. Károly János kereskedést úz a nemesítéssel.”⁵⁷⁴⁾

Prépostvári nemes gondolkozását ez évben azzal is kimutatta, hogy minden követ megmozdított a török rabságba esett egri vitézek kiszabadítása ügyében. Balázsdeák István érdekében például őfelségének is írt.⁵⁷⁵⁾ Nem az ő hibája, hogy kérése siket fülre talált.

Kitörvén a nagy török háború, Prépostvári Bálintnak tehetsége és hosszú tapasztalata bő alkalmat talált az érvényesülésre. Itt, c hosszú háborúban tünt ki, hogy ökigyeleme nemcsak a harchoz, de a haditudományhoz is alaposan értett. Taktikai ügyekben pompás tanácsokat ad ő az idegen generálisoknak. Mátyás főherceg is

⁵⁷³⁾ Cs. és kir. állami ltr. Turcica, Eger. 1593. aug. 29.

⁵⁷⁴⁾ Köz. pénz. ltr. Hung. 14402. fasc. Eger, 1593. máj. 20. Prépostvári a szepesi kamarához. („Joannes Karoly brevi tot am Agriensem civitatem nobilitabit“ etc.)

⁵⁷⁵⁾ Cs. és kir. állami ltr. Turcica, 1593. szept. 23.

több ízben kér tőle tanácsot. S nem Prépost vári hibája, hogy józan és megfontolt tanácsát nem vették figyelembe. Nem egy ütközet s nem egy várostroin dült volna el javunkra, ha reá hallgatnak. De hát abban az időben a magyar tisztnek tanácsa rendesen süket fölre talált. Olyanokra hallgattak s olyanok vezették a hadakat, akik a törökök hadakozási módját nem is ismerték, s akik a magyar katonaságot nem jó szemmel néztek. Prépostvári pedig állandóan a magyar lovasság és a magyar hajdúság szaporítását sürgette.

Bár a háború kitörésekor az egri főkapitányi tisztet viselte, állandóan a táborban Amit s résztvett a várak ostromában és a mezei csatákban. Mivel a cassai generális jobbára távol Amit, őt is Prépostvári helyettesítette. Dolga tehát többnél több volt. S ő — bár a köszvény ulyancsak kínozta — fáradhatatlannak mutatta magát. Az a lelkesedés, mely a háború kitörésekor az egész nemzetet elfogta, Prépostváriban is erősen tüzelt. Amint ez időben írt levelei mutatják, szentül hitte, hogy az ország fölszabadul a török járom alól.

A háború első évének sikereiben jelentékeny része volt Prépostvárinak. Ő foglalta vissza Kékkőt, Füleket, Ajnácskőt, Somoskőt, Hollókőt stb. Büszkén írhatta a moldvai vajdának: „*három hét alatt tizenegy erősséget vettünk meg.*”

Prépostvári jól ismervén az oláhországi viszonyokat és az ottani boérokat, az 1593. év szerencsés küzdelmei után a moldvai vajdának is írt, hogy őt is csatlakozásra bírja és szövetségesül megnyerje. E magyar levelének a mását Mátyás főhercegnek is megküldte. Így aztán a levél reánk maradt. Tartalmát itt adjuk:

„Noha — írja — nagyságodnál ismeretlenek vagyunk, de értvén nagyságodnak vitézséget és a keresztenységhez való jó szívét, nagyságodnak is örömet szolgálunk. A moldvai urak és fejedelmek jól ismernek engem s tudják, ki vagyok. A török császár nem tudni micsoda gondolatból, hadat indított ellenünk. De eddig semmi szerencséje nem volt. A tanácsbéli régi vitézei mind elhullottak; bégek, zaimok elestek. Három hét alatt tizenegy erősséget vettünk meg. Buják, Kékkő, Divény, Drégely, Hídvég stb. már a mienk. Ha Isten utunkat meg nem állja, még többet is visszafoglaltunk volna. Nagyságod vitézi hírét-nevét most terjeszthetné ki örök emlékezetre, kinek olyan jó híre-nevc maradna mindenrőkké, mint az nagyságod eleinek, az régi jámbor István vajdának, kinek vitézi híre-neve most is él és valamíg ez világ fentáll, az ő híre-neve el nem töröltetik.“

Megírja ezután, hogy Péter vajda mit sem szolgált őfelségének, mégis szép helyet adott neki. „Nagyságod sem szolgálna háládatlan úrnak.“⁵⁷⁶⁾

Mivel a haditanács ez év telén azt határozta, hogy a hódoltságot el kell égetni és pusztítani, Mátyás főherceg ez ügyben Prépostvári véleményét is kikérte.

Prépostvári ekkor csengeri házában betegen feküdt. Az átkozott köszvény nagyon előfogta s bizony még a tollat sem bírta kezébe fogni. Tehát idegen kézzel íratta levelét Mátyás főhercegnek. Mondanunk sem kell, hogy ezúttal is magyarul adta meg a kívánt fölvilágosítást.

Prépostvári azon kezdi jelentését, hogy a töröknek nagy segítségére van a hódoltság, ne-

⁵⁷⁶⁾ Hadi ltr. Feldakten, Cseuger, 1593. dec. 25, Principi Moldáviae.

künk pedig romlásunkra. A szegény hódoltságiaknak ingyen kell minden szállítaniok. „Annak fölötté — írja Prépostvári — az sánckast és az sáncot ővelük csináltatják; ha árkot kell tölteni, vagy halmokat kell csinálni, őket hajtják reája; sőt az ostromra is őket hajtják szegényeket. Ami török van, azokat az szegény nép hizlalja, főképen Tolna, Ráckevi, Kálmán-cseh, Békés, Döbrecen, Halas, Ceöngeös (?), Túr, Makó, Simánd, Kecskemét és több eziéle fővárosok. Ezekben az városokban vagyon ő nékik nagy segítségük s nekünk romlásunk.“

Megemlíti ezután, hogy a hódoltsági nép teljesen elidegenedett a keresztenységtől. A hódolt népet, mivel számtalan, föltelepíteni nem lehet; mert nincs mivel tartanunk a hadas időben ... „Az mennyire lehetne, mennyben való kiáltást is el kellene távoztatni. Az én reménységem pedig az, hogy az nagy Üristen veszni hozza ide az török császár hadát.“ Időnap előtt elégetni vagy elpusztítani a földet nem szabad. Pusztaföldön hadakozni ugyanis nem lehet. Csak a végházak körül és a vizek táján kéne minden elpusztítani; mert a végházakba könnyű élelmet vethetünk. Legelőször Esztergomot kellene megszállanunk, hogy a vízi erőt s a hidat elvehetnénk tőlük. Mi itt ugyanakkor Hatvant szállanók meg. Ha sikerül ezeket elfoglalnunk, az egyik had Buda alá, a másik Pest alá menjen. Szinán nagyvezér az árpa érése előtt a derékhaddal nem igen jöhét.

Mikor — írja tovább — Fülek alatt voltunk volna, megtaláltam vala az ajnácskői törököt, hogy az várat megadnák. (Meg is adták kezemhez.) Ajnácskő alól Somoskő alá mentem, ezekkel is traktáltam s megesküdtek, hogy csak egy zsindely kárt sem tesznek — s megadták

a kastélyt. Azonképen Hollókő alá bocsátám az egri vitézeket, azt is mingyárást kezemhezadták. Most e három vár az én kezemben vagyon.“ Levele végén megírja, hogy fölötté beteg s hogy az elfoglalt várakba darabontokat és egy-egy fölegényt helyezett, kiknek hat lóra járfizetésük.⁵⁷⁷⁾

Valamivel később, februr Ö-án újra írt Mátyás főhercegnek. Rendkívül érdekes leveléből itt adunk néhány részt:

„Az hadakozásból házamhoz jöttem. Az minemű levelet az moldvai vajdának írtam vala, viszontag az moldvai vajda az én levelemre néköm minemű választ íratott, in specie fölségödnek elküldöttem mását... mert én azt akarnám, hogy mind az egész világot fölségek bírná. Az Moldva és Havasalföldé állapotját szinte úgy tudom, mint szinte Bécs körül; mert mind az két országban, sőt az Dunán túl is Havasalföldbe s Moldva ellenében az török birodalomban sokat jártam.

Az moldvai havasallyi vajda Drinápolyig, sőt azon túl is elégethetné, elrabolhatná. Az konstantinápolyi utat elvégezhetné. Szinánnak azután haza kellene futnia. Az Úristen segítséggül lévén, egy esztendeig egész Magyarországot, Tót-, Horvátországot, Rácországot fölségtök megszabadíthatná; mert az egész közsíg arcúl föl támadna az törökre.“

Ezután melegen ajánlja Mátyás főhercegnek, hogy kozákokat is fogadjon. Mivel a főherceg a hódoltság elpusztítása ügyében is kikérte Prépostvári véleményét, azt felelte, hogy ezt már egyszer megírta s most is ez a véleménye: „Az Istant segítséggül híván, induljunk az had-

⁵⁷⁷⁾ U. o. Csengei, 1594. január 24.

dal és az még mehetünk, menjünk. Ha oly hadérkeznék reánk, az kivel meg nem víhatnánk, az vagy valami más akadály történnék, ki miatt meg kellene térnünk, méltónak ítélem az török császár hada előtt elpusztítani az földet... mert török császárnak és az magyarországi hadnak minden ereje az magyarországi barmokban és szekerekben áll. Nincs török császárnak sem az ő hadának annyi tevéje, ösvvére, ki az ő hadakozó szerszámát, élését elviselhetné az magyarországi paraszt emberele; segítsége nélkül. Az ő hadának pedig az színe az Magyarországban való török.“⁵⁷⁸⁾)

Prépostvári az uralkodóház tagjain kívül az erdélyi fejedelmet is jól ismerte s vele is váltott leveleket. Mikor meghallotta azt a lelketlenséget és kegyetlenséget, mellyel Báthory Zsigmond az erdélyi urakat kivégeztette, mély keserűség fogta öt el. Azonnal tollat fogott s bosszú levelet írt a fejedelemnek. Mivel e levél élénk világot vet Prépost vári gondolkozására és érzéseire, itt adunk egy részt belőle.

„Sok helyről — írja Prépost vári — sokféle újságok érkeznek ugyan ide mi hozzánk a világnak külömb-külömbféle szegleteiből: de még olyanokat sohase halltunk, amilyeneket most Erdélyből hoztak hozzánk. Amit cselekedtél, vajha soha eszedbe se jutott volna az és vajha azt necsak az emberek szeme, de a nap se látta volna. Mi dolog az, hogy amely kardot nagy fityre a törökök ellen köszörültél, azon derék férfiak nyakán próbáltad meg, akiknek csontjokból való csont és vérekből való vér vagy; azoknak a férfiaknak nyakán, akik — amint halljuk — tégedet atyád és atyádfiai akarat jók ellen emeltek vajdaságra; akik tégedet árvásá-

⁵⁷⁸⁾ U. o. Béltek, 1594. febr. 3.

godban neveltek, akik teneked, mihelyt kívántad az országlást, minden magok vonogatása nélkül általadták és abban tégedet örömmel erősítettek meg. Hát mindezeket azért cselekedték-e ezek, hogy magokat életüktől, maradékaikat pedig minden boldogságtól megfösszák, csak azon az okon, mert töled egy dologban különbözöképen ítéleztek? Bizony, ha minden fejedelmek így cselekednének azon tanácsosaiKKal, akik őtőlök néha más értelemben vannak, rövid időn csak a parasztokkal maradnának. Mire valók a tanácsosok? Miért kérdik tőlük, mit ítélnek, ha csak azt kell nézik felelniök, amit a fejedelem heves indulatja nekik parancsol, nem pedig azt, amit a közháza hasznosnak tartanak? Oh! ha a te szelíd atyád most feltámadna és a maga hazáját s tégedet ily érdemes férfiak vérevel befestve látná, avagy nem sietne-e vissza egy ilyen gyilkostól a maga koporsójába? Oh! ha ama jó erkölcsöknek tiszta tükré, a te édes anyád a koporsójából kijöhetne s látná azokat a sok övék rokonságban lévő siránkozó asszonyokat, akiket özvegyen hagyált; azokat a sok árvákat, akiket földön-futókká tettél; azt az országot, melyet gyászba borítottál; nem így kiáltana-e fel: Ali, mely boldogtalan asszony vagyok, aki ily természet csudáját szültem, aki hazafiaink nem megtartásában, hanem elvesztésében gyönyörködik! átkozott méh az, mely ily sok ínségek szerzőjét hordozta és szülte; aki minek előtte született, bár veszett volna el. Ha a te édes atyádnak testvérje, a lengyel király: Báthory István most a sírból fölkelne és oda Erdélybe men vén, azt kérdezné: mit csinál most az én kedves Zsigmond öcsém, akinek hazája hasznára, familiája díszére és az Isten dicsőségének előrnyozdí-

tására való nevelésében oly szívem s lelkem szerint igyekeztem? És őnékie megmondanák azt, hogy te most az ártatlanul megölettetteknek sebeit számlálod, azoknak arannyal, ezüsttel tele erszényeit kicses házadba horda tód: nem vádolná-e magát, hogy talán ő ezen gono-szoknak oka; mivel mikor festett képedet láttá, semmi jót abból felöled nem reménylett, mégis tégedet vajdaságra emelt. Ha azt kérdené Báthory István király, hol vagyon Báthory Boldizsár, az én másik öcsém, aki virtusainak hírével a külföldieket is bétöltötte? és néki tudtára adnák, hogy te küldötted őt, maga vérével béke vert ruhában az ő atyáinak koporsójába: mit gondolsz, miképpen köszönne ő azt meg ténedl Néked, aki csak azt is oly nehezen szenvedted, mikor Boldizsár csak egy hitvány szolgádat megöklöz... Mivel pedig ami már elmúlt, azért csak feddőzni lehet, de azt jára hozni s megigazítani lehetetlen, és ami már megtörtént, nem lehet azt nem letté tenni: én is mindeneket az egész világnak birájára bizok ... Erre az egyre kérlek, hogy a megölteiteknek nyomorult maradékait nyomorultabbá ne tegyed. És ha azt akarod, hogy Isten teneked atyád legyen, légy te is az árváknak nyijok.“⁵⁷⁹⁾

Az 1594. év tavaszán újra megkezdődött a harc a törökkel. Teuffenbach Kristóf kassai generális lévén a felvidéki had fővezére, Prépost-várinak, mint helyettesének nemcsak a sereg szervezése körül volt sok dolga, de magában a táborban is sok teendője akadt. Ez időben tehát ritkán találjuk őt Egerben, A hadakozás megkezdéséig jobbára Kassán tartózkodott.

⁵⁷⁰⁾ Budai Ezsaias közlése után (III. köt. 135 — 137. 1.)

Nem tudjuk, a fővezérség Prépostvári tanácsára hajlott-e, de annyi bizonyos, Esztergom és Hatvan megszállását ő ajánlotta Mátyás főhercegnek. S az ezen évi hadjárat Esztergom és Hatvan ostromával kezdődött.

Prépost vári egyebütt lévén elfoglalva, az egri vitézek az ő tudta nélkül is ki-kijártak a törökre. Bizony nem egyszer megesett, hogy a főkapitány csak akkor tudta meg kunk jártukat, mikor zsákmánnyal terhelten hazajöttek. Az 1594. március 29-én például maga Prépostvári jelenti Bécsbe, hogy tizenkét egri gyalogos a hollókői, ajnácskői és szarvaskői hajdúkkal egyesülve, az ő híre nélkül kimentek. Hetvenketten voltak minden össze s Vácrá mentek. A kaput ott betörvén, a várost hamar elfoglalták. A törökök hajókon menekültek el. A hajdúk a várban lévőket is lövöldözni kezdték. Ezek is meg akarták magukat adni, de a mieink közt egy tiszt sem lévén, nem tudták mit tegyenek. Sokáig; nem is maradhattak; mert a szomszéd török őrségek könnyen reájuk üthettek volna. Ezért összeszedvén a barmokat és egyéb elvihető dolgokat, szép csöndesen hazajöttek. Másnap már Vácott termett a budai basa, de biz a mieinknek már nyomát sem találta. Elkeseredésében aztán így szólt a kosdi főbíróhoz: „Ha a ti uratok egy várat, vagy legalább egy iszphiaságot adna nekem, Budát a kezére adnám. Ügyis halál vár ream!“⁵⁸⁰⁾

Hatvan ostromát — amint tudjuk — Teuffenbach Kristóf vezette. Nincs semmi adatunk arról, vájjon Prépostvári vele volt-e vagy nem? De valószínű, hogy ő is ott küzdött; mert hi-

⁵⁸⁰⁾ Hadi ltr. Feldakten, Eger, 1594. műre. 29. A jelentést Prépostvári magyarul írta, de a haditanács latinra fordította.

szen Teufenbach igen kedvelte őt s nem egyszer élt volt a tanácsával. S olyan fontos dologban, mint Hatvan ostroma, aligha nélkülözhette őt. Hiszen ha valaki, úgy Prépostvári ismerte legjobban Hatvan várát és a hatvani törökök seregét.

Ez év őszén Prépostvári a maga hadával az erdélyiekkel együtt küzdött a török ellen. Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem november hó 20-án írja Prépostvárinak, hogy Kornis Gáspár váradi kapitánynak már meghagyta, hogy az erdélyi haddal Prépost várihoz csatlakozzék.⁵⁸¹⁾

Három nappal későbben Jósika István írja Prépostvárinak: „hogy az Úristen jó szerencsével láta az erdélyi hadat. A gyalog hadnak jó részét lovakra költöztettük. Kegyelmed a fellöldi haddal Várad közelébe érvén, Kornisnak meghagytuk, hogy kegyelmeddel megegyezvén, egyesüljön. Most az ideje a hadnak.“⁵⁸²⁾ Prépostvári november 26-án Kassáról felel e sürgős fölszólításra. Báthory Zsigmond fejedelemnek jelenti: „minden megyének é3 vég háznak meghagytam, hogy készen legyenek; mivel a haddal Várad felé indulok“.⁵⁸³⁾

581) U. o. 1594. nov. 20. Gyulafehérvár.

582) U. o. 1594. nov. 28. Gyulafehérvár.

583) U. o. 1594. nov. 26. Ez alkalommal írja a szepesieknek: „Azminemű segítséget kegyelmetek ilyen szükségnak idején bocsátott, nem annyit kellett volna kegyelmeteknek bocsátani. Ha négy annyi volt volna is, nem volna sok ilyen nagy* hír ben. Azért ha az országnak valami kára következik, meglátják kegyelmetek, miképen adhatnak számot mind őfelsége, mind pedig az ország előtt... Azért meg is intem kegyelmeteket, hogy minden gyárast több gyalogokat bocsássanak ke

Indulófélben kapta meg Jósikának második levelét, amelyben jelenti Prépostvárinak: „Geszty Ferenc uramat generálisunkat az itt való hadunknak nagy részével alábocsátottuk Temesvár felé.”⁵⁸⁴⁾

Ezserint tehát Prépost várinak is Temesvár alá kellett sietnie. Temesvár bevétele azonban — mint tudjuk — nem sikerült; mert a mieink a felmentő török hadsereg elől visszavonultak. Azonban a vállalkozásnak azért sikerei is voltak.

Prépostvárinak nagy érdemeit Rudolf király is méltányolta. Az 1595. év tavaszán ugyanis elhatározta, hogy Prépostvárit kinevezi haditanácsosnak. A dolgot Mátyás főhercegnek is megjelentette. Mátyás méltányosnak találta ugyan Prépost vári kitüntetését, de mégis ellenézte azt. Amint a királynak írta, Prépostvári folytonos betegeskedése miatt ritkán vehetne részt a haditanács ülésein. Aztán nem volna szabad őt Dobó Ferenc elébe helyezni.⁵⁸⁵⁾

Rudolf király azonban mégis kinevezte Prépostvárit. Bár ezen korban sok kiváló magyar

gyelmetek.“ Ezután sürgeti, hogy az eddig küldött gyalogokat, kiket ő Egerbe vitetett, fizessék, mert máskülönben elmennek „így az őfelsége végháza pusztán marad. Ha az országnak kára következik, kegyelmetek leszen oka, nem én; mert bizonnyal meghagyja kegyelmetek, az töröknek minden szándéka az, hogy Füleket szállja meg, ha az Úr isten elméjét másra nem fordítja, ha pedig Füleket megszállja, mind Szendrőnek, mind az előbbitnek jut béré.“ (Csanálos, 1594. nov. 17. Közölve a Tört, Tár. 1880. 795. 1.)

⁵⁸⁴⁾ Hadi ltr. Feldakten, 1594. nov. 20.

⁵⁸⁵⁾ Cs. és leír. állami ltr. Hungarica, 1595. mán. 14. Mátyás főherceg Rudolf királyhoz.

főtisztünk és jeles hadvezéreink voltak, mégis kevésnek jutott az a szerencse, hogy a liadi-tanács tagjának nevezhette magát. Viszont kevés is volt olyan, akinek a tanácsát az udvar oly gyakran kikérte volna, mint Prépostváriét.

Maga Mátyás főherceg, aki Prépostvári ki-nevezését nem helyeselte, folyton tőle kér híreket s tanácsot. S Prépostvári készséggel felel a hozzá intézett kérdésekre.

Mikor Mátyás főherceg az 1594. évi háború bevégzése után kérdést intézett hozzá, mi lenne a török szándéka tavaszra s hol telelnék a tatárok? — Prépost vári 1595. január 9-én kimerítő választ adott a kérdésekre. „Fölséged parancsát — írja a többi közt — megkaptam. Azt parancsolja fölséged, hogy a törökök szándékára reá vigyáznék. Teljes örömmel rajta leszek, hogy fölséged ez ügyben minden meg tudjon. Ami a tatárok telelését illeti, ők a városokban és a falvakban ütöttek téli szállást. A városoknak és a falvakinak egyik szer in a tatár lakik, a másik szerin a szegénység. A tatárok rettenetes förtelmességgel élnek a szegény parasztság között. Alázatosan könyörögök fölségednek, törekedjék császár urunknál, hogy őfelsége ne vegye semmire ez nagy ellen séget; hanem őfelségének mint kegyelmes fejedelmünknek, legyen kegyelmes gondviselése mi reánk és szegény országbeliekre, hogy idő nap előtt el ne műljunk az ellenség miatt”⁵⁸⁶⁾

Teuffenbach Kristóf fővezér is tanácsért for dulván hozzá, Prépostvári figyelmeztette őt, hogy Kassára alkalmas kapitányt helyezzen.

⁵⁸⁶⁾ Hadi ltr. Feldakten, 1595. 1. 2. Remeteszeg, január 9. Prépost vári levele Mátyás főherceghez.

„Ez a hely írja — gondviselő embert, kíván. Ott fent igen keveset ismerek én, az ki valóban gondot tudna viselni.“ — Ezután a múltévi hadjárat sikertelenségének okait írja meg. Rengeteg idő telt el — úgymond —, míg a katonaság a táborhelyre gyülekezett. S aztán egy hó műlva szétoszlottak; mert idejük letölt. „*Ezért volt szaporátlan az mi hadakozásunk! Valamikor nagyságod kiszáll az táborban az császár zászlójával, mentői több magyar katonái (lovast) s magyar darabontot talál őfelsége, fogadja meg ha tízezret talál is. Aztán egyetemben menjünk reá az tatárokra!*“

Taktikai szempontból melegen ajánlja Teuffenbach fővezérnek Szolnok, Hatvan és Lippn ostromlását. Helyesnek tartaná, ha őfelsége a tatárok ellen kozákokat is fogadna a hadba. A tatárok — írja — juhot, barmot százezernél többet hajtottak el, tehát „*húsbéli élésük elég vagyon*“. Tiszta sült bolond az, vagy gyermek, aki azt hiszi, hogy az éhség távozásra bírja őket.⁵⁸⁷⁾

Mint minden, úgy ezúttal is igen okos tanácsokkal szolgált Prépostvári. Különösen dicsérünk kell őt a nagyar hadinép érdekében írt fölterjesztéseiért. Sajnos! ő is hiába sürgette a magyar katonaság szaporítását. A „*contemptus Germanorum ergo Hungaros*“ ekkor virágzott legjobban. Ekkor mellőztek a mieinket legjobban. S olyanok kezére juttatták a vezetést, akik csak szégyent és vereséget hoztak reánk.

Prépostvári folytonos betegeskedése miatt ez év küzdelmeiben csak ritkán vehetett részt. De a cassai és az egri tisztséget még mindig ő viselte. Rudolf király még 1596. év március

⁵⁸⁷⁾ U. o. Remeteszeg, 1595. január 9.

havában is egri főkapitánynak írta őt s mint ilyent, megbízta a jász kapitányság vitás ügyének elintézésével.⁵⁸⁸⁾ Mivel a hadműveletek megkezdésekor Kassára kellett mennie, hogy a generalatus ügyeit intézze, az egri tisztségről lemondott. Helyébe Nyáry Pál került.

April hóban Prépostvári még csengeri kúriájában feküdt betegen. Onnét jelenti Mátyás főhercegnek, hogy az erdélyi fejedelem zsoldot kiáltat a vásárokon s a lovasnak 5, a gyalogosnak 4 frt zsoldot ígér havonkint. A köszvény miatt — írja —, mely mód nélkül kínoz, Kassára, hivatalom intézésére, eddig nem mehettem. De mihelyt enyhülnek fájdalmaim, ūtrakelek.⁵⁸⁹⁾

A következő hónapban már Kassán találjuk őt s intézi a generalatus ügyeit. Május hó 15-én írja Béesbe, hogy a német lovasok közül a sárga, a fehér és a vörös pusérok (archibuseros) Szikszó és Miskolc védelmére rendelte. De fizetést követelnek tőlem — írja — mint a kassai generális helyettesétől.⁵⁹⁰⁾

Ügylátszik, Báthory Zsigmond fejedelem erősen remélte, hogy Prépostvári ez évben is az ő hadában fog küzdeni. Bocskay István fővezér a fejedelem nevében már április 26-án segítséget kért Prépostváritól, mert a török

⁵⁸⁸⁾ Közpénz. ltr. Familienakten, 1596. ínáre. 12. Prága: Magnifico etc. Valentino Prépost vari consiliario nostro bellioo et supremo capitaneo Agriensi etc.

⁵⁸⁹⁾ Hadi ltr. Feldakten 5. 4. 1596. ápril 25. Cscuger („propter immoderatum podograe laborem, quo acerrimc exeruciatus sum“ nem mehetett eddig Kassára).

⁵⁹⁰⁾ U. o. Kassa, 1596. május 15.

Lippát megszállotta». Április 28-án újra sürgeti ti kért segítséget.⁵⁹¹⁾

Valószínű, hogy Prépostvári küldött is némi segítséget, mert Báthory fejedelem rendesen tudósítja őt a hadi eseményekről. Május hó 9-én például Lippa és Várad környékéről jelenti neki a hadi újságokat. Május 21-én pedig a szászvári táborból íratja meg a Csanádi bégnek a vele volt előkelő zaimohnak és iszpaniáknak elestét.⁵⁹²⁾

Az 1596. évi háború eseményei közül Prépostvárit Eger elfoglalása sújtotta le legjobban. Tudott dolog, hogy az idegen őrség lázadása kényszerítette Nyáry Pált a vár föladására. Odalett tehát az a fontos vár, melyet Prépostvári oly nagyszerűen megerősített s oly híven védelmezett. Aligha történik meg ez, ha Prépostvári kapitánykodik tovább is Egerben. De őt ismét előfogta az átkozott köszvény s Kaszárról mozdulni sem tudott. A mezőkeresztesi csata előtt Miksa főherceg meghívta őt a haditanácskozásba, de nagy kínjai miatt útra nem kelhetett. Ezért futárt küldött a táborba s azzal jelenté a főhercegnek, hogy *Mezőkeresztest semmiképen nem ajánlhatja csataternek*. Ő más, alkalmasabb helyet jelöl ki. Ha pedig a török had vissza találna vonulni, akkor a seregünket azonnal Eger alá kell vezetni. A vár most romokban hever, tehát könnyű lesz visszafoglalni.⁵⁰⁸⁾

⁵⁹¹⁾ U. o. Bocskay István két levele Prépost várihoz.

⁵⁹²⁾ U. o. van mi Ildikét levél.

⁵⁹³⁾ Szamosközy írja a mezőkeresztesi csatáról: „*Unus Valentinus Prépostvári, qui podagricis doloribus detentus consultationi interesse non potuit, misso ad Maximilianum nuncio consilium*

Szamosközi megjegyzi, hogy a tanácsosok között egyedül Prépostvári ellenezte a mocsarakon való átkelést. De az ő tanácsára nem hallgattak. S a súlyos vereség főока épp ez az átkelés volt!

Prépostvári nagy kínok közt ágyban feküdt, mikor a szerencsétlen mezőkeresztesi csata hírét meghallotta. Ez a szomorú hír, de meg Eger elvesztése is testi kínjait még lelki búval is fokozta. Nem is hagyta el többé ágyát. Hoszszú és nagyon kínos szenvédés után 1597. április 10-én meghalt. Nemeslelkű férfiú, rettenthetlen vízéz, nagy tehetségű vezér költözött el benne. Ha egészsege engedte volna s ha működési teret adtak volna neki, a hosszú háborúban bizonyosan nagy dolgokat művelt volna. Hiszen egész élete arról tanúskodott, hogy lelke bőven volt minden erényekkel és ismeretekkel, amikre egy jeles vezérnek szüksége van.

Prépostvári ötvenkét éves volt, mikor meghalt. özvegye⁵⁰⁴⁾ a béltelki templomba temeteté öt. A temetés nagy részvéttel és nagy

unprobabat, ne propinquitate loci hostem attrahiere et eo forte urgente vei inviti proelii aleam subire cogerentur. Suadebatqne in pacatori loco paulisper subsistente atque ibi, quid hostis consilii captaret, explorandum, si úti ferebatur, recederet, Agriae exercitum admovendo“ etc.

⁵⁹⁴⁾ Prépostvári Bálintué 1600-ban Molnos Ábrányból írja Kassa városának, hogy Híier János feleségével együtt a szolnoki bég rabja. E bégnek fia mostohaatyjával együtt most az ő rabja. Boldogult Prépostvári e két törökkel három kereszteny rabot akart kiváltani. Az egyik törököt el is bocsátotta, de az mindez ideig nem tért vissza. Én — írja Prépostváriné — Istenek tekintve keresztenyekért szívesen elbocsátanám. (Tört. Tár. 1901)

pompával ment végbe. Márványba véssett sírfelirata így hangzik:

Anna Valentino local liaec monumenta mari te,
 Non leve Csákyadum sangvinis ante decus.
 Ossa quibus tantum gelidosque recondidlt nrtr.s,
 Cetera namque Viri non potuere légi.
 Aetherios ultra servatúr Spiritus orbes
 Nomen, honosque super qua patet orb is erunl.
 Praestitit officum vivus Patriaeque Deoque,
 Consiliis Patriae, Religion e Dco.
 Cum petiisset openi duris Ecclesia rebus:
 Quam potuit semper ferre paratus erat.
 Testis Kalló via est, testis Kassovia, testis
 Agria, quas ductu rexerat ille suo.
 Strenuus et prudens, fortis, pius, acer ubique
 Ille dab at magni muni a fida Ducis.
 Et nisi morborum quassatus mole fuiset;
 Inferior mullo milite miles erat.
 Non tarnen est animus tenuato corpore fractus,
 Quippe fuit cunctis altior ille malis.
 Dotibus his titulos magnós et adentus honores,
 Pars, Procerum tiirbae conspicienda fuit.
 Nee fuit opprobrio gradui virtute parato,
 Vix magis hoc quisquam dignus honore fuit.
 Praestiterat multis generis splendore superbis.
 Virtus quippe genus vincere dara sólet
 Virtutem ergo cole o! quivis clarescere; virtus
 Nomen, opes, genus et regna Polumque dabit.

DOBÓ FERENC GENERÁLIS

Dobó Ferenc generális

A Dobó-család utolsó sarjadéka: Ruszkai Dobó Ferenc, a hír mezején mély barázdát vágott magának. Régi írott emlékek a nevét eléggé forgatják. Élete és működése azonban mégis teljesen ismeretlen. Az idők moha az ő emlékét is eltakarta s így jó magával egyetemben a viselt dolgai is jobbára temetve vannak. S ha egyet-mást mégis tudunk arról, mint sáfárkodott az életével, azt jobbára Balassa Bálint életíróinak köszönhetjük. Ezek ugyanis nehéz néven vevén Dobó Ferencnek, hogy Balassa Bálinttal pörbe szállott, s hogy minden módon érvénytelenné igyekezett tenni a Dobó Krisztinával kötött kalandozás házasságát, kígyót-békát kiáltanak Dobó Ferencre. Ráfogják (Szamosközy féljegyzése alapján), hogy mérhetetlenül önző és kapzsi ember volt, aki nyúzta a szegény jobbágyokat s aki, mint lelketlen ember, még a saját édesanyjával is pörlekedett. Meggyőzően hirdetik, hogy szívtelen és erőszakos embernek született, aki ahová lépett, átkot és gyűlöletet vitt magával.

Forgatjuk, lapozgatjuk a Dobó Ferenc ügyeiről ránk maradt írásokat, s még az árnyékát is szébbnek látjuk, mint Balassa életírói magát az embert. Ezek ugyanis készpénznek vették mindenzt, amit Dobó halálos ellenségei írtak róla. Szamosközy politikai ellenfele volt Dobónak s így nem csoda, hogy igyekezett őt

befeketíteni. De Szamosközy, aki politikából volt Dobó ellensége, megfeledkezett arról, hogy abban az időben a jobbágyok sanyargatásából nem lehetett meggazdagodni. Különben is hivatalos jelentésekben tudjuk, hogy Dobó fegyverrel védelmezte jobbágyait; szükség idején gabonát osztatott ki nekik; a beszállásolt német katonaság fosztogatásaitól is igyekezett megvédeni s még testamentumában is megemlékezett jobbágyairól, elengedvén nekik minden tartozásukat, sőt amit már beszedtek tőlük, azt is visszaadatni rendeli. Még örököseinek is meghagyja, hogy a szegény jobbágyokkal „*Isten szerint is kegyesen cselekedjenek vélök*“.

Nem lehet szívtelen és kapzsi ember az, aki templomokat építet; aki édesatyjának pompás síremléket állítat; a protestáns diákokról és iskolákról gondoskodik s „*a magyart nemzet szegényei számára*“ bőséges alapítványokat tesz.⁵⁹⁵⁾

Dobó Ferencnek egész sereg tiszttisztelője s katonája volt. Vájjon ragaszkodhattak volna-e ezek egy szívtelen, kapzsi emberhez? Márpedig Dobó tiszttisztelői a hűségnek és a ragaszkodásnak nem minden nap példáját adják s még gazdájuk halála után is állhatatosak maradnak e hűségen. Hiszen tudott dolog, hogy a császár emberei a meghalt Dobónak várait csak fegyverrel és csellel tudták kézrekeríteni. A tiszttjeit és katonáit aztán őfelsége parancsára tömlőébe vetették.

Hogy Dobó az édesanyjával pörlekedett, az

⁵⁹⁵⁾ Ő maga írja: „mind férii, mind asszony állandóval valót annyit tartsanak, az mennyit jó lelkismerettel lehet; ruhával, étellel, itallal eltápláltassanak“,

való dolog. Do ebből egyáltalán nem következik, hogy ő szívtelen ember volt. Mert mi is volt e pörlekedésnek az oka? Dobó édesanyja — megvetvén fiának minden könyörgését és ellenkezését — nőül ment a fiatal Csákyhoz. Dobónénak e házassága előbb ment végbe, mint Krisztina leányáé Wárdayval.⁵⁹⁶⁾

Csáky Pál természetesen azért vette nőül a nála jóval öregebb özvegyet, hogy a Dobó-vagyóból annyit szerezzen meg, amennyit csak lehetséges. Az eszközökben nemigen válogatott. Erdélyből valóságos kém jelentéseket küldözgetett Rueber cassai generálisnak. Teuffenbachnak, sőt magának a császárnak is.^{6.7)} Kémjelentéseiben kivétel nélkül Dobó Ferencet igyekszik gyanúba keverni. Megírja például, hogy ő föltétlen híve a császárnak. De Dobó Ferenc titkos összejöveteleket tart az urakkal és a lengyel királyhoz küldözgeti embereit.⁵⁹⁸⁾

Csáky jelentéseinek köszönhető, hogy a fiatal Dobó Ferencet már ekkor rebellisnek tartották.

Rueber generális jelentéseiből megtudjuk

⁵⁹⁶⁾ Körmendi Batthyány levélt. Missiles, ist vanity Miklós írja 1577. május 12-én, hogy Wárday Dobó Krisztinát nőül vette. „Cuius mater iam cum Paulo Csáky in atrimonium et secundas nuptias consummavit.“

⁵⁹⁷⁾ Cs. és kir. állami lev. Hung. Az 1576. év november 25-én írja például a császárnak. „Plura verō de eisdein bonis aliisque negotiis meis arduis, praesertim connubium meum cum doniina vidua quondam d. Stefani Dobó concernentibus, quod ab illitis filio Francisco Dobó preter omne jus et aequum impeditur“ etc. A közelebbieket — írja — megérti fölséged Rueber generálistól.

⁵⁹⁸⁾ U. o. Csáky Pál levele 1576. november 22.

azt is, hogy Dobó édesanyja Sulyok Ferenc segítségével azon fáradott, hogy az erdélyi fejedelem foglalja el Patakot.⁵⁹⁹⁾

Ha ezeket és az egyéb efféle áskálódást figyelembe vesszük, talán mégsem Dobó Ferencet kell hibáztatnunk s nem őt kell szívtelennek mondanunk az anyjával folytatott pörlekedés miatt! Nem lehet szívtelen és lelketlen embernek mondanunk azt, aki fivéreit szerette és érdekükben áldozatot is hozott, aki édesatyjának még halála után is csodálója lévén, pompás síremléket állított neki. Dobóról mindenki tudta, hogy még távoli rokonaival is sok jót tesz. Aztán ő volt az, aki Balassa Bálintot 1584-ben ugyancsak csúnya és kellemetlen botrányból tisztázta.

Ha Dobó Ferenc csakugyan fösvény, kapzsi és szívtelen ember lett volna, hogyan magyarázzuk meg az ő ispotályalapításait a szegények számára? Hogyan magyarázzuk meg Thurzó György nádorispánnak, Nádasdy Ferencnek, Zrínyi Györgynek stb., vagyis az ország első embereinek igaz barátságát Dobó Ferenchez?

Igaz, voltak gyűlölői is, de ezeket a felekezeti érdek vezette. A főpapok megfojtották volna őt, ha lehetett volna, mert Dobó Ferenc a protestánsok legerősebb támasza volt! Irigy e is elég akadt, mert hiszen Dobót az ország egyik leggazdagabb főurának ismerte mindenki. Aztán Dobó is ember volt, tehát hibái is akadtak.

Nincs szándékunkban Dobó Ferenc hibáit elföldözünk. Nem akarjuk jó tulajdonságait

⁵⁹⁹⁾ U. o. Rueber jelentése őfelségéhez 1576. május 28. Kassa.

sem szépíteni. Csak igazságot szolgáltatunk emlékének, mikor a múltját fedő fátyolt kissé föllebbentjük.

Dobó Ferenc Istvánnak, Eger bős védőjének a fia volt. Ifjúsága a daliás idők virágzakaszában tölt el; férfikora a vallási és a politikai üldözések korába esik. Apjától örökölte a vitézi életre való hajlamot. Ennek továbbfejlesztésére bő alkalma nyílt. Édesapja ugyanis az udvarba adta őt.⁶⁰⁰⁾ Itt mint „*aulae regiae familiäres*“ növekedtek legnagyobb és legjobb vezéreink: Nádasdy Ferenc, Gyulaffy, Pálffy Miklós, Thurzó György, Kollonits Szigfrid stb.

Haza kerülvén az udvarból, Léván katonás-kodott. Mint lévai főkapitány és Bars megye főispánja közmegelégedésre intézte az ügyeket.

Amint a pozsonyi várba zárt és méltatlanul meghurcolt Dobó István meghalt, fia: Ferenc egyszerre az ország egyik leggazdagabb főura lett. Szép kővárai és hatalmas uradalmai voltak. Nagy jövedelemmel rendelkezvén, mint kis király élhetett volna, de ő a pazarlásnak és a vigan való lakásnak mindig ellensége volt. Ispánjain és tiszviselőin kívül egész sereg katoná hallgatott az ő szavára. Váraiban és kas télyaiban próbált vitézeket tartott, akiket ő fizetvén, csak neki engedelmeskedtek! Imigyen ha hadba indult, egész kis sereget vezethetett a harcmezőre. Ez a körülmény úgy a politikai, mint a hadiügyekben nem kis nyomatéket adott a szavának. Hatalmas urak keresték a

⁶⁰⁰⁾ Trautsohn főudvarmester részvétét fejezvén ki Istvánnak fia halálakor, azt is megírja, hogy Dobó Ferencnek az udvarba való küldése igen helyes dolog. „*Illud consilium — írja — mihi admodum probatur.*“ (Cs. és kir. állami ltr. Hung. 1571. december 20. Béos.i

barátságát. Az udvar tagjai, no meg a budai basák nem átallották gyakori írásukat ökigyelel méhez ügyes-bajos dolgaikban. A királyi hercegek és kormányszékek különösen akkor szorongatták a pénzes hírű Dobót, mikor reájok jött a pénztelenség. S Dobó ritkán hagyta őket cserben. Hajlandóságát sarkantyú nélkül is mindig késznek találták, még ha záloghányással kellett is magán segítenie! Ilyen módon a tekintélye és a befolyása évről-évre növekedett. Nem is csoda! hiszen akkor, mikor a magyar kincstárban tíz forint sem volt, Dobó hatalmas összegekkel lendítgetett a kincstáron. S honnét e sok pénz, e rengeteg vagyon? Hiszen abban a háborús időkben a gazdálkodás alig hajtott hasznot? A felelet igen egyszerű, *Dobó Ferenc korának legjobb gazdája és legelső kereskedője volt* Csak például említjük, hogy a sárospataki uradalom (mikor az ő kezére jutott) évi húszezer forintot hozott. S alig volt néhány évig Dobó kezén, az évi jövedelme már 66.000 forintra rúgott. A XVI. századi gazdálkodás terén ez példátlan jelenlég és eredmény! És Dobó nem rablógazdálkodást üzött! Tudván, minő kincs a jobbágy kérges tenyere, minden megtett, hogy jobbágyai gyarapodjanak. Természetes törekvés ez, hiszen a maga érdekét szolgálta vele. Befolyásával kivitte, hogy a sárospatakiak a na gyón jövedelmező malomköipart zavartalanul üzhessék s borral, marhával szabadon kereskedhessenek.⁶⁰¹⁾ Fölvirágztatta a szőlőül te-

⁶⁰¹⁾ Köz. pénz. ltr. Hung. Denkbuch 400. kötet, 233. 1. Dobó Ferenc panasza Rueber ellen, hogy jobbágyait akadályozza a malomkö-kereskedésben. Követeli jobbágyai érdekében a szabad kereskedést.

tést.⁶⁰²⁾ Ezen n téren maga járt clöl jó példával. A maga ültette szőlőjéről még a végrendeletben is megemlékezett. Dobó évenkint rengeteg sok bort szállított külföldre. Az útleveleiből látjuk, hogy egy-egy lengyelországi várárra háromszáz hordó bornál is többet vetett! Ma szűkös idők jártak s ha semmi sem termett, ő vőj az első, ki jobbágyai között élést és vetőmagot osztott ki. Jelentékeny haderővel rendelkezvén, a beszállásolt katonaság fosztogatásától is sokszor megvédte a jobbágyait. Csak ha távol volt, tehettek rajtok a német katonák dülást. Ilyenkor azonban jó maga is velők szenevédett. Így történt például 1591-ben, mikor a német katonaság dülása annyira elkeserítette őt, hogy még Mátyás királyi herceg levelére sem válaszolt. „Jobbágyaimon — írja ez alkalommal a kamarának — minden szabadon megcselekszenek, valamit cselekedni akarnak, és senkitől semmi fenyítékük nincs, mintha se fejők, se kapitányok itt e földön nem volna... Bizony dolog, hogy nem kevés gyötrelmem és búsulásom Amit azóta rajta, és ez volt oka, hogy az őfelségének való választéttel halasztanom kellett ez idáig... Nem volt elmémben semmi csendesség ezeknek a nagy bosszúságszenvedéseknek és búsulá soknak miatta!“⁶⁰³⁾

Dobó Ferenc gazdasági tevékenységének fé-

⁶⁰²⁾ U. o. 14405. fasc. 1599. június 15. Maga Dobó írja őfelségének a szőlőültetéséről: „Cum captivis Turcicis pecunusque meis propriis feci extirpari prata quaedam foenilia vineasque aedificari et ex eorum fructu crevit... hujus arcis proventus.“ (Sárospatakra vonatkozik ez.)

⁶⁰³⁾ Köz. pénz. iltr. Hung. 14397. f. 1591. június 9. Dobó levele a szepesi kamarához.

nyes bizonyítékai azok az összeírások, amiket a kamara a Dobó-féle uradalmakról készített. E rideg számok és főjegyzések a legnagyobb magasztalásnál is többet mondanak! Aki Dobó Ferenc szép majorságait, virágos- és gyümölcsöskertjeit, serfőzőit, malmait, tár-házait stb. ismerni óhajtja, lapozgassa ez összeírásokat. Bizonyára tanulsággal teszi le ez írá-sokat, amik úgy hatnak a kutató lélekre, mint az éj sötétjében járóra a fáklyafény.

Dobó Ferenc gazdasági tevékenysége való-ban csodálatraméltó. Hiszen idejének javát a hadban kellett töltenie s így rengeteg munkát kellett végeznie, hogy hadi és gazdasági teen-dőit egyaránt becsületesen elvégezhesse. De ő fáradhatatlannak látszott.

Mint katona, semmivel sem volt alábbvaló édesapjánál: Dobó Istvánnál. Ifjúsága egész erejét, tudását, lelkesedését vitte a török har-cokba.

Az egykori írások kivétel nélkül nyílt, bá-tor, lovagias és emberséges vitéznek mondják őt! Még az ellenséggel szemben is hű maradt a lovagi szokástörvényhez. Tudjuk, hogy a XVI. században sok magyar tiszt kegyetlen bánásmóddal és kínzással igyekezett a török rabokat arra bírni, hogy nagyobb \Táltsgot ígérjenek szabadulásuk fejében. A Balassa életírótól lelketlennek és fősvénynek kikiáltott Dobó Ferencről ellenben maguk a *budai basák* írják, hogy a török rabokkal *mindig em-berségesen bánt!*⁶⁰⁴⁾ Lovagias szellemének kell

⁶⁰⁴⁾ A török fogásában szenvedő magyar rabok is ezt írják Dobóról: Az 1589. évben írják például Pálffy Miklósnak a váci rabok, hogy Dobó a szegény raboknak nagy patrónusa volt. (Pálffy seniorntus pozsonyi levéltára.)

betudnunk, hogy nagyon kedvelte a bajviadalokat, a partyázásokat és a száguldozásokat. A kihalófélben lévő lantosok meg is énekelték őt. Sőt akadt idegen nemzet fia is (Gabelmann), aki versesmunkában örökítette meg Dobó Ferenc vitézi tetteit. A török basák és bégek egykorú levelei hirdetik, minő nagy tekintélye volt előttük Dobó Ferencnek! A budai basák jól tudván minő kemény ellenfelük Dobó Ferenc, minden módon azon fáradtak, hogy igaztalan vádakkal befeketítésük őt a bécsi udvar előtt. A panaszok egész sereget küldötték ellene Bécsbe, nem törödvén azzal, hogy a Dobónak fölrőtt támadások jó része meg sem történt. Szinán basa például 1585-ben azt írja Rudolf császárnak, hogy Dobó Ferenc lévai kapitány Vác városához a füvelőkre valami tolvajokat küldött, kik levágván a törököt, hatvan lovat vittek el a fűről. „Mely dolgot — írja a basa — Dobó Ferenc nemcsak egyszer cselekedött, hanem számtalan sok az ő cselekedeti!“

Mikor — folytatja a basa — eszes emberek tanácsul adták neki, hogy a két császár között való frigyet megtartsa, máskülönben nem jól jár, Dobó büszkén feleié: „*Miért félnek az királytól, ha én magamnak való szabados úr vagyok, és énnekem atyámtól maradt örökösváram vannak? Én az királlyal keveset gondolod*“

„Ez dolgot — írja a basa — nem tudjuk, ha fölségednek hírével vagyon-e, avagy nincs, és hogy fölségedhez tart-e, avagy külön pártot ütött magának.“

Mivel az efféle vágaskodások keveset ártottak Dobónak, a basák idővel nyájasabb hangon kezdték róla írni. Főleg akkor történt ez, ha szükségük volt Dobóra. Mikor például ki-

tört a hosszú háború, Hasszán temesvári beglerbég arra kérte őt, hogy orcáját fordítsa el a némettől és kezét vonja el tőle. „Fejemre veszem — írja Hasszán bég —, hogy minden országtok, szép jószágtok, fejetek, feleségek és gyermekek békével megmaradnak az hatalmas császár szárnya alatt, miképen Erdély-ország és több nemzetes tartományok, nyugodalomban lesztek. De ha nagyságtok vakmerősségre veti magát és az én intésemet megveti, meglátjuk, mi tehetsége leszen az németnek... Báthory Istvánnak adjuk az cseh királyságot, kit könnyen véghezviszünk, meglátja nagyságod! Nagyságodnak adjuk az cassai vajdaságot.”⁶⁰⁵⁾

E levélből is megérthetjük, hogy a törökök első embernek néztek Dobó Ferencet s megnyerésére minden elkövettek. Fáradozásuk azonban kárba veszett. Dobónak a hűsége nem volt ingó nádszál.

Ha az egykorú leveleket és jelentéseket olvassuk, csakugyan arra a meggyőződésre jutunk, hogy Dobó Ferenc a legelsők között volt, akik a török ellen való szakadatlan harcban a hívei voltak. Lelkesedett a vitézi életéért; gyönyörködött a viadalokban s áhítozott a jó hírnév és dicsőség után. A daliás idők szokása szerint résztvett a személyes viadalokban is. Bár nyugodtan élhetett volna jólében és gazdagságban, a nehéz katonakenyeret választotta magának. S napról-napra kockára vetette életét. Így kívánta azt a hazája szolgálata.

Bár Dobó Ferenc idejében már erősen tiltották a személyes viadalokat, ő azért résztvett azokban. Az esztergomi béggel például a

⁶⁰⁵⁾ Nemzeti Múzeum: Forgách levélt. 159:1. szepember 4. Simánd.

bozóki mezőn vívni meg a bajt. Csoportos bajviadalokat is rendezett. Ilyen volt például az a nagyszerű viadal, melyet a korponai mezőn rendezett 1581-ben s melyet a német Gabelmann versekben örökített meg.⁶⁰⁶⁾ Május hó elején gyűltek össze a magyar vitézek a korponai mezőn. A bányavidéki végħázak színevirága megjelent ott. Dobó Ferenc vontarany ruhában, aranyos-ezüstös szerszámmal jött oda lévai vitézeivel. Mikor a szép sereg megindult, az asszonyok még a vár bástyáira is fölmentek s kezüköt tördelve kiálták a távozók után: Miért sietteted halálodat; miért hagyod itt ártatlan gyermekeidet?“

Dobó serege a kijelölt helyre érkezvén, a kémek csakhamar jelenték, hogy a török vitézek serege dandárban áll és várakozik. Erre Dobó is seregbé állítá vitézeit s imára nyitván ajkát, isten áldását kérte azokra, akik most a hazájuk becsületéért síkra szállanak. Az ima után lelkes beszédet tartott övéihez s fölébreszű bennük a vitézi vágyakozást.

Ezután a. két sereg szózatot váltván, kicsérélik a túszokat. Az igazlátók s a viadal vezetői ide-oda száguldannak. Aztán Fáncsy kapitány harsogó szava hangzik. Az első magyar vitézt hívja, hogy a kiválasztott törökkel a bajt megvívja. Lóháton rontanak egymásra. A magyar vitéz kopjája a török testébe hatol s vérző sebével csakhamar a földön hever. Aztán Tarczy korponai lovas hadnagy következett. A törökök gúnyos kiáltásokkal fogadták őt, mert bőbeszédűségét nem szenvedhették. A gúnyo lódás azonban egyszerre elnémult. Tarczy a sisakon keresztül ellenfele agyába fúrta a kopjáját.

⁶⁰⁶⁾ Monomachin (igen ritka könyv).

A személyes viadal így folyt mindaddig, míg a törökök meg nem unták. Az utóbbiak tizenhat halottjukat cipelték el a viadal helyéről. Magyar vitéz csak egy halt meg.

Dobó látván, hogy a törökök távozni akarnak, lelkes beszédben buzdítá őket a további küzdelemre. De bíz azoknak elment a kedvük a harcolástól. Szép csöndesen hazakullogtak. Ezt tették Dobó emberei is, kiket aztán ágyúlövessel, puskaropogással s trombitaszóval fogadtak otthon.⁶⁰⁷⁾

Mivel Dobó a csatatéren is oly szerencsével küzdött, mint a személyes viadalokban, a király 1582-ben kinevezte kerületi generálisnak. Ezentúl tehát mint az ország hadnagyának, még nagyobb hatásköre lön a Dunán innen. Hogy ezt a hivatalát is közmegelégedésre viselte, abból is kitűnik, hogy 1585-ig három alkalommal két éven át a fővezérséggel (Feldobrist) is őt bízta meg a király.⁶⁰⁸⁾

Dobó Ferencnek ez időben végrehajtott portyázásait és nagyobb harcait maguk a budai basák írják meg Bécsbe. Nincs év, hogy ilyeneket ne jelentsenek. Néha természetesen olyat is megírnak, ami meg sem történt. Az ilyenért aztán Dobó nagyon megharagudott; mert az udvar részéről ugyancsak kellemetlenkedtek néki. Tudott dolg, hogy a török és a magyar fő vitézek igen nyájas és udvarias hangon szoktak egymással levelezgetni. Szinte ritkaság-számba megy az a hang, amelyen Dobó írogatott a gyűlölt Szinán basának. Mikor ez a budai basa hamis vádakat írogatott Dobó ellen, oki-

⁶⁰⁷⁾ Lásd Gabelmann latin verses munkáját.

⁶⁰⁸⁾ Köz. pénz. 1 tv. Hun gr. Den kíméli 403. kötet, 131. lap.

gyelme ily módon leckéztette meg őt: „Te Szinán basa! Megértettem, azmint az én kegyelmes uramnál, Ernestus hercegnél őfelségénél panaszkodtál én felőlem, hogy én Budán először való létedben Vác alá mentem volna és onnan az fűről az lovakat lopva elhoztam volna. Kin felette igen csodálkozom, hogy teneked semmi orcád nincs, hogy egy hatalmas fejedelem előtt leveledben nem szégyenlesz hazudni. (Ti bocsátjátok untalan föl a csatázókat, nem mi.) Azért meg köllene böcsülnöd tisztedet, ha magadat meg nem becsülök és meg kellene gondolnod, kinek írsz, miről írsz és kifelől írsz, hogy írásod ne térne orcádra. Mert az hazugság minálunk akárm a alávaló emberekre is igen gyalázatos.“⁶⁰⁹⁾

Egy másik levelében pedig így korholja Szinán basát: „Felette igen csodálkozom, hogy magad meg nem böcsülötted és nem szégyenlettől egy hatalmas római császárnak aféle méltatlan panaszokat írnia. Ha jól meggondolod, nem engem illetnek azok az panaszok, hanem tégedet és az frigynek ha meg kell romlani, te lész oka.“

Itt aztán leírja Dobó, hogy a törökök „ha egyebet nem kaphatnak, az szegény holdult parasztságot kapdossák, hordják és pusztítják... Ezt már többször tudtodra adtuk. Soha még egy basa idejében nem volt az holdult községnek ilyen nagy romlása és pusztulása, mint te időben. Azért te vagy mind az frigy felbontásának indítója, mind az ország pusztulásának oka, ki

⁶⁰⁹⁾ Orsz. levélt. Dobó ltr. (Mi Dobó Ferenc az felséges római császárnak Dunán innen ország főkapitánya.)

se uraddal se urad kárával nem gondolsz“.⁶¹⁰⁾

Gondolhatjuk, hogy a hirtelen haragú és dölyfös Szinán basa minő kedvvel olvasta Dobónak ilyetén leveleit! Fogadta is erősen, hogy a bősz szút Dobó Ferencen megállja! Ám ez nem igen sikerült neki.

Dobó, mint országos főkapitány, ha a török ellen nagyobb vállalkozásra indult, rendesen Pálffy Miklóssal és Nádasdy Ferencsel tanácskozott előbb s aztán közös erővel indultak az ellenségre. Ha a tanácskozáson jómaga nem jelenhetett meg, legjelesebb főtisztjeit küldé oda. Az 1585. évben írja például Pálffy Miklósnak: „Mivelhogy személyem szerint (Dobó) Jakab uram temetésére kelletik mennem, képemben bocsátottam kegyelmedhez az vitézlő személyeket: Ferdinando Zamaria uramat, őfelsége veszprémi és újvári főkapitányát, vele együtt Pogrányi Benedeket, őfelsége bakai kapitányát és az vicekapitányomat Nagy Ferencet, kik által minden dologrul kegyelmednek hűségesen izentem; kegyelmedet kérem, hogy szavokat meghiggye.“⁶¹¹⁾

Mivel a töröknek nagyon fájt a fog a bányavárosokra, mindenféle fortélyt elkövetett, hogy

⁶¹⁰⁾ U. o. Tudván jól Dobó, hogy a basa öt az udvarnál igyekezik befeketíteni, u levele végén így ír: „Kezében őfelségének az én üstökön), a te segítséged nélkül is megbüntethet engem valamikor akarja“ stb.

⁶¹¹⁾ Pálffy senioratus poszonyi levéltára: Léva, 1585. ápril 11. — Az 1587. év május 14-én ugyanilyen alkalommal Görög János kapitányt és Zellestej Jánost küldé Pálffyhoz, írván néki: „Kegyelmedet kérem, mint uramat és atyámfiat, hogy kegyelmed meghívón szavokat, bocsássa minden jó válasszal okol.“

azokat váratlanul meglepje. De Dobó folyton résen volt s mindenfelé jó kémeket tartott. Így azután idejében értesült a török szándékáról. Ha a felvidéki, főleg Trencsén megye levéltárát nézegetjük, meglep bennünket Dobó Ferenc sok levele és 'rendeleté', miket a felvidék védelmezése ügyében írt. Emellett aztán éjjel-nappal résen kellett lennie; katonáiban is neki kellett a. lelket tartania. Ezek a szegények ugyanis néha 40—50 hónapon át nem kaptak fizetést. Ilyenkor aztán a főkapitánynak a magáéból kellett őket fizetnie s így lecsöndesítenie. Gondolhatjuk tehát, mennyi gonddal, mennyi anyagi áldozattal járt ez időben az országos főkapitányság tiszte. S mégis azt látjuk, hogy Dobó minden tekintetben megállta a helyét.

Az udvarral ugyan néki is volt kellemetlensége, de hát ezt már senki sem kerülhette el. A töröknek ugyanis az volt a szokása, hogy a békesség idejében is támadott. S ha ilyenkor vereség érte, a mi kapitányainkat vágolták be a basák a bécsi udvarnál, úgy tüntetvén föl a dolgot, mintha a támadók a mieink lettek volna. Az 1581. évben is így történt, mikor Dobónak lévai vicekapitánya: Martonosi Ispán István megszalasztotta a portyázó törököt. A budai basa bevádolta őt Bécsben, s Ernő főherceg megdorgálta Ispánt. Méltán írta aztán Ispán kapitány: „A panasz miénk volna, nem a pogányé; ha volna ki törvényt tenne köztünk, nékünk adna igazat.“

Dobó Ferencnek csatáit és portyázásait hosszú volna minden elmondanunk. Elég leszen itt néhányat fölemlítenünk, hogy ügyességét, éberségét s gyorsaságát megismerjük. Az 1583. évben a bányavárosok ellen intézett támadást

hiúsította meg.⁶¹²⁾ Az 1584. évben Dobó a bányavidék legjelesebb kapitányaival, huszonkét tarackkal és seregbontókkal Esztergom alá jött s kemény harc után sok rabbal és zsákmánnyal tért vissza.⁶¹³⁾

A következő évben Szinán és Ali basa egész csomó támadásról ír, miket szerintük Dobó vitt végbe.

Az 1587. év nyarán Dobó, Pálffy és Nádasdy együtt beszélték meg a Fehérvár ellen indítandó vállalat ügyét. A fehérváriak lovait és csordáit akarták a fűről elhozni. Mikor a kivitelre került a sor, Dobónak hirtelenül a bányavárosokba kellett sietnie a török mozgolódása miatt. Így aztán ő nem is vehetett részt Pálffy Miklósnak gyászosan végződött portyázásában. Ám azért otthon is elég dolga akadt Dobónak. A törökök ugyanis hol itt, hol amott támadtak. Az 1587. év őszéi: maga Dobó jelenti, hogy az esztergomi bég lovasságával kiindult. Este tíz órakor jelenték e hírt neki Léván. Azonnal hírágyut lövetett, riadót fúvatott és 250 lóval meg száz hajdúval kiindult. A Darámon átkelve értesült, hogy a bégnek gyalogsága nincsen. Az ő gyalogosai tehát kocsira és lóra kaptak s huszáraival együtt lóhalálában vágattak Esztergom felé. Cseke falu mellett elértek a törököt. Mintegy 5—000 lovas volt a

⁶¹²⁾ Lásd Ernő főherceg jelentését Rudolfhoz 1583. dec. 21. Dobónak tudtára adják, hogy szép csöndben e készen várja a törököt. (Cs. és kir. állami Itr. Turcica.)

⁶¹³⁾ Ugyanezében a törökök Ipoly mellett erősséget kezdtek építeni. Dobó ezt is megakadályozta. Lásd ez ügyben levelét Trencsén megyéhez. (Léva, 1584. maré. 29. Trencsén megye levél-tára.)

béggel. A mieink azonnal a törökre veték magokat s rövid küzdelem után megszalasztották. Mivel a mieinknek lovai az egész éjen át tartó száguldásban teljesen kimerültek, a menekvő török lovasokat nem üldözhettek.

Dobó jelentése szerint sok jeles török vitéz esett el a csatában. A mieink huszonhét rabot s levágott török fejeket hoztak magukkal Lévára.⁶¹⁴⁾

Ugyanez évben az esztergomi bég Léva vidékén próbált szerencsét. Bat nevű falut sikerült is kifosztania, mikor a lévai vitézek utolérték. A rabokat mind kiszabadították s török foglyokkal és a bég seregzászlójával tértek vissza Lévára.⁶¹⁵⁾

Az ilyen csatázások napról-napra megismétlődvén, a budai basáknak nagy volt a haragjuk a lévai vitézekre. Szinán basa 1587-ben azt követelte a királytól, hogy Lévát hánnyassa el, Dobó Ferencet pedig büntesse meg.⁶¹⁶⁾

Mivel a basa e kívánsága nem teljesült, tovább is áskálódott Dobó ellen. Augusztus 26-án írja például Ernő főhercegnek, hogy sem Dobót, sem Nádasdyt meg nem büntette. „lm — írja — Dobó Ferenc úgymint nyolcezer néppel Ipolypalánkra és Vácrá indult volt, hogy megégetné és elhányná; de Isten nem engedte, hanem azon módon visszatértének, kik mostan is Léván gyűlésben vannak. Az az ő gyűlése penig jóra nincs; mert abból az két császár között való frigynék bomlása akar lenni. Azért

⁶¹⁴⁾ Cs. és kir. áll. ltr. Hung*. Léva, 1587. szept. 16.

⁶¹⁵⁾ Orsz. ltr. Történeti Emlékek, Belügy, jelen-
tés Léváról 1587. június 18.

⁶¹⁶⁾ Szinán Rudolphoz 1587. május 30. Buda.

fölségöd parancsolja meg, hogy vesztegségen legyen.“

Néhány héttel későbben (szeptember Lilán) Szinán már ismét Dobó ellen panaszkodik, aki szerinte Nádasdyval s több végbeli kapitánnyal Győrött tanácskozik, „hogy az hatalmas császár végbeli palánkjaira üssenek és megégesék“.

A sok panaszra Ungnad David telelt Színá nnak. „Dobó Ferenc elől — írja Ungnad — öfelsége már végére ment a dolognak s tudni fogja ő ellene elővenni a büntetést. De itt úgy vagyon tudva, hogy az esztergomi bég volt a támadó. Egynéhány nap előtt is Pukanc alá jött volt, és ott kárt is tett. De Dobó népétől megveretett és szaladásra hozatott.“⁶¹⁷⁾

A budai basák örökösi panasza nem ártott ugyan Dobónak, de kellemetlensége azért mégis volt amiatt. A törökkel való harcot ugyanis Bécsből erősen tiltották. A budai basáknak pedig gondjuk volt arra, hogy minden Dobóra fogják a kezdeményezést. Ezért tehát az udvar nem egyszer kérdőre vonta Dobót, ami mindenetre csak arra volt jó, hogy kedvét szegje neki.

Az elkedvetlenedéshez még más ok is járult, A végházakban a nagy tize télenség miatt elviselhetetlen nyomor kezdtet lábra kapni. Hiába volt minden kérés, könyörgés és fenyegetőzés, fizetés seholnét sem jött. Se pénz, se posztó, mondogatták a katonák. A magyar vér megócsódott! A magyar katonaság szenvedése azonban a bécsi udvart hidegen hagyta.

Ilyen viszonyok közt a végházak népe csak abból tengődött, amit a tisztejétől kapott és

⁶¹⁷⁾ Cs. és kir. áll. Itr. Turcica, 1587. szept. 19. Bécs.

amit portyázás útján szerzett. Ha ezek nem segítik okot, a végházak bizony üresen maradnak. Dobó Ferenc, mint országos főkapitány, éveken át nagyon sokat segített katonáin. Azonban egész csomó őrség lévén az ő kardja alatt, sokáig ezt a segélyezéstől sem győzte. Mint a többi országos főkapitány, úgy ő is lemondott az állásáról. Az udvar azonban nem szívesen vette a lemondást. mindenáron marasztalni akarván Dobót, a lemondás ügyét húzta-halasztotta s közben-közben maradásra igyekezett őt bírni.

Dobó már 1586. december havában bejelentette az országos főkapitányságról való lemondását. Erre azt a választ kapta, hogy viselje tovább a tiszttét, míg intézkedés történik ez ügyben.⁶¹⁸⁾

Mivel az udvar nem akarta Dobót elbocsátani, tehát nem is tett semmit ebben az ügyben

Dobó 1587. február havában megismételte lemondását. A magyar tanács urak február 10-én azt ajánlották őfelségének, hogy — ha Dobót nem lehetne maradásra bírni — Forgách Simon vagy Pálffy Miklós legyen az utódja. Nádasdy Ferencet — írják a tanácsurak — nem merjük alánlani, mert nem volna őt tanácsos arról a vidékről elvinni, melyet derekasan védelmez.⁶¹⁹⁾

Dobó június 29-én megsürgette lemondásá-

⁶¹⁸⁾ Cs. és kiv. áll. Itr. Hung. 1586. dec. 15. Pro nuncio doinini Francisci Dobo ratione supremi capitaneatus.

⁶¹⁹⁾ IT. o. A köznemesek közül a tanácsosok Vratkovics Pált, Fáncsy Györgyöt és Tapolcsányi Jánost is ajánlották a főkapitányi állásra. Ezek a híres vitézek Dobó Ferenc tiszttjei voltak.

nak elintézését. E súrgetésének sem volt semmi eredménye. Ezért június havában újra írt őfelségének. Ezúttal megmondd azt is, hogy a tisztsége rendkívül sok költséggel jár s amellett minden más dolgában hátrálta. ⁶²⁰⁾

Szeptember 26-án újra írt a királynak s kérve kérte őt, mentené fel az országos főkaptányság vezetésétől.

Mivel ezúttal sem kapott kielégítő választ, október 15-én bizalmat adott ki a királynak a királyhoz Prágába. Bár Ernő főherceg is sürgette a királynál az ügy elintézését, ez mégsem történt meg. Dobó tehát újra írt Ernő főhercegnek. „Sokszor kértem már — írja — mind felségednél, mind a királynál elbocsátásomat. De hiába volt minden írásom. Ez év is mülőfélben van. Novemberben kitelik a szolgálati évem s én tovább nem maradok.“

Eközben annyi mégis történt, hogy alkudoztak a hős Forgách Simonnal, aki a főkapitányságban Dobónak előde volt. Forgách hajlandó is volt elfogadni az ország hadnagyságát. Döntés azonban még mindig nem történt. Ernő főherceg tehát november 20-án újra megírta a királynak, hogy Dobó türelmetlenül sürgeti elbocsátását.

Bármint sürgette is Dobó a fölmentését, a király mégsem intézte el. Dobó tehát tovább is viselte az országos főkaptányság tiszttét. S mivel az 1588. évben a törökök támadást intéztek a bányavárosok ellen, a király a mieinknek is megengedte a törökök ellen való harcot. Nagyobb hadsereg gyült tehát egybe s e seregnak

⁶²⁰⁾ U. o. 1587. június 28. („Quo non sine maximo rerum negotiorumque defectu et dispendio fungor“ etc.)

Dobó, Pálffy Miklós és Hardeck gróf volt a vezére. A sereg, valamint a tisztkar túlnyomó része magyar volt. A Korponán tartott tanácskozásban Dobó ajánlatára elhatározták, hogy először Kékkő ellen indulnak. A külső várat el is foglalták s azt ottlévő őrséget kardra hánnyták. A palánkot fölgyújtván, maga a vár is elégett. A sereg aztán rengeteg zsákmánnyal tért meg, hogy Szécsént, Nógrádot vagy Párkányt vegye ostrom alá. A nagy vizek miatt azonban nem foghattak az ostromhoz.

Ernő főherceg, Dobó és Pálffy jelentését tudomásul vévén, meghagyta nekik, hogy az ellenség birtokát tüzzel-vassal pusztítsák.

Ez év végén Dobó végre megszabadult a főkapitányi tiszttől. Utóda Pálffy Miklós lett. De ne gondoljuk, hogy Dobó ezután abba hagyta a török ellen való harcot. A lévai kaptányságot megtartván, később is résztvett a felvidék harcaiban s jobbára a vezérek között szerepel. Pálffy Miklóshoz különben is meleg barátság fűzte őt s ha az udvar valamit ki akart vinni Dobónál, közvetítőül Pálffyt kérte föl. Ernő főherceg kérelmére Pálffy arra is rá akarta venni Dobót, hogy unokahúgát s egyik főörökösét (Perényi Zsófit) Harrach Károlyhoz adja nőül. Mivel ez időben már híre járt, hogy Dobó az ország egyik leggazdagabb embere, Ernő főherceg mindenöt elkövetett, hogy Perényi Zsófit osztrák főúr vegye el. E célból Pálffyt Bécsbe hivatta s ott e dolog felől bővebben tanácskozott. Dobó azonban másképen határozott. Perényi Zsófit ugyanis Ormósdi Székely György báróval jegyezte el.⁶²¹⁾ A lako-

⁶²¹⁾ Hungr. Denkbuch, 405. köt. 118. lap és Familienakten 1591. jan. 11. Dobó 1590. nov. 22-én jelenti be a királynak Perényi Zsófi eljegyzését.

dalmat 1591. január 27-én Túrterebesen ülték meg. A katholikus szertartás szerint végbelement esküvón a király két főemberrel képviseltette magát. Ajándékul drága serleget is küldött, mert, mint maga írja a kamarának: Dobó nagy tekintélyű ember Magyarországban.⁶²²⁾

Dobó Ferenc a kerületi főkapitányságról való lemondása után nagyobb gondot fordíthatott a birtokaira. Jó gazda lévén, kitűnő sikkerrel gazdálkodott. Emellett a török ellen való harccal sem hagyott fel. Fegyverrel védte jobbágyait s ha alkalom kínálkozott rá, támadott is.

Az 1589. év tavaszán írja például Ferhát budai basa, hogy Dobó Ferenc az elmúlt napokban nagy sereggel Nógrádra rontott és a sorompón is betört s a törököt részben levágatta, részben élke elvitette. „Az efféle dolog — írja Ferhát — napról-napra megesik. Azért kérjük fölségedet, parancsolja meg Dobónak, hogy tartsa magát a frigyhez.“⁶²³⁾

Ferhát basa valamivel későbben (június 6-án) Pálffy Miklósnak írja: „Dobó Ferenc minden hozzáartozó népével fölkelvén, Nógrád alól egynéhány száz barmot és juhot elhajtattott, mely dolog még, mióta az hatalmas császár ez földet szabájával meghódította, nem történt. Ez dolgon mi is fölindíttaván, kényszerítétek arra, hogy valahol Dobó Ferencnek jószágait vagy jobbágyait tudnók vagy találnék, mi is ez kártétel ellen semmi jó végre ne igyekeznénk.“

⁶²²⁾ II. o. Rudolf király Dobóhoz lf>01. január 10-én Prágából. (Ünsern lieben, getreuen Francisco Dobó etc.)

⁶²³⁾ Buda, 1589. April 25. Fr nő főhercegbe/..

Kitörvén a hosszú háború, Dobó — míg az egészsége engedte — ebben is résztvett. Mivel a fővezérséget az udvar ekkor is tapasztalatlan idegenekre bízta, a magyar tanácsosok magyar fővezért követeltek. Ha valamikor, úgy ebben az időben volt elég alkalmas emberünk. Hiszen ekkor éltek legkitűnőbb hőseink, akik a török harcmódnak minden csinját-binját értették. Ott volt a hős Pálffy Miklós, Forgách Simon, Nádasdy Ferenc, Zrínyi György, Rákóczi Zsigmond stb.

Azok között, akiket a magyar tanácsosok a fővezérségre ajánlottak, ott találjuk Dobó Ferencet is!⁶²⁴⁾

A későbbi években is ajánlgatják még az udvarnak Dobót. Mikor például 1597-ben őfelsége 1200 új magyar lovas toborzását rendelte el, magyar részről azt kívánták, hogy 400 lovast Dobó alá rendeljenek, 400-at Zrínyinek és 400-at Pálffy Miklósnak adjanak.⁶²⁵⁾

Ha az udvar nem is teljesítő a magyarok óhajtását, Dobót azért nem akarta elkedvetleníteni. Már 1595-ben Mátyás főherceg arra kérte a királyt, nevezné ki Dobót a haditanács tagjának. Nagy kitüntetés volt ez abban az időben s bizony az egész XVI. században alig egykét emberünk részesülhetett ebben. De Dobót nem tette boldoggá, az efféle kitüntetés, s mikor a király 1597-ben csakugyan kinevezte ől, Dobó nem fogadta el e megtiszteltetést. „Lehetetlenség — írja a királynak — e tisztségnak

⁶²⁴⁾ Hadi ltr. Opinio dominorum consiliariortim Hungarorum de bello suscipiendo 1594. dec.

⁶²⁵⁾ Tréncsén megye levélt. Deci a ratio Hungarorum 1597.

megfelelnie elfoglaltsága és betegsége miatti⁶²⁶⁾

Amint e kinevezésből, aztán Mátyás főhercegnek, valamint Rudolfnak egyéb intézkedései ből is kitűnik, az udvarnak nagyobb szüksége volt Dobó Ferencre, mint ennek az udvarra. Dobó ugyanis dúsgazdag ember volt. A kincstár meg a végső sorvadásban szennedett. Az udvar tehát Dobótól igyekezett mentői több pénzt szerezni. Mivel pedig Dobó birtokokba igyekezett pénzét elhelyezni, az udvar a kamarák útján állandóan alkuban volt Dobóval. Ami annál különösebb, mivel az udvar nagyon is jól tudta, hogy Dobó a fenyegetett protestánsoknak leghatalmasabb védője s legbőkezűbb támogatója. Az is tudott dolog, hogy az udvar ez időben már az erőszakosság és az üldözés terére lépett a vallásügyben. Egyik-másik birtokeladásnál meg is kísérte az udvar a vallásügyet is belevenni az adománylevélbe, de e szokatlan újság ellen Dobó erősen tiltakozott.

Dobó Ferenc a birtokai között legjobban kedvelte a sárospataki uradalmát. Ezt a szép jószágot a Dobó-család nyolcvanezer forint fejében 1573-ban kapta zálogba.⁶²⁷⁾ Dobó Istvánnak az özvegye: Sulyok Sára, a fia: Dobó Ferenc, a leánya: Krisztina és Dobó Domokos fia:

⁶²⁶⁾ Köz. pénzv. Itr. Hung. 14403. 1597. febr. 1. Sárospatak. Dobó levele őfelségéhez.

⁶²⁷⁾ Köz. pénzv. Itr. Hung. 14362. fasc. 1573. okt. Itt vannak az alkudozásra vonatkozó iratok, llévay Ferenc, a szepesi kamara elnöke jelenti, hogy Dobó Ferencsel Sárospatak elzálogosítása ügyében az egyezség már megvan. (1573. dec. 28.) Eszerint Dobó Ferencnek és tisztjeinek hűségesküt kellett tenniök.

Jakab, közösen bírták a sárospataki uradalmat. Az udvar azonban Dobó Ferencet tartotta az igazi tulajdonosnak, s vele tárgyalt, vele alkudozott mindenkor. Mikor Dobó Krisztina férjhez ment Várdyhoz, Sárospatak megosztását kívánta. *A király azonban 1582. augusztus 7-én megtiltotta a pataki uradalom fölosztását.* S Dobó Ferencnek meghagyta, hogy nővérét más úton elégítse ki. Amikor tehát Dobó Ferenc Sárospatak egyedüli tulajdonosa kívánt lenni, egyenest az udvar kívánsága szerint járt el.

Dobó Ferenc azzal az igyekezettel, hogy Patak kizárolagos ura legyen, magasabb célt szolgált. Igaz ugyan, hogy a pataki jáoszágot és Patak városát mód nélkül kedvelte, de nem egyedül ezért igyekezett megszerezni. Ö Sárospatakot a protestantizmus legerősebb várává, az új eszmeirányok, az új tanítási mód középpontjává igyekezett tenni. S e törekvéseinben sem munkát, sem áldozatot nem kímélt. A saját felekezetének elismerése meg nem hatotta, a más hiten lévők gyűlöletes kifakadásai meg nem indították. Ment a maga kitűzött útján. A fölmerült akadályok csak az akaratát acélozták és az eszét fegyverezték. S intézkedéseivel és áldozatkézségevel sikerült elérnie, hogy Sárospatak lett a felsőmagyarországi protestáns szellemi mozgalom gócpontjává. Ha saját felekezete ezt nem is vette észre, annál jobban látták és tudták az ellenfelei. Forgách Ferenc nyitrai püspök például a hatalmas Unverzagt Farkashoz írt levelében világosan megírja, hogy *Patak az egész eretnekség főfészke Felső-Magyarországban* („Patak esse nidum totius haeresis in superiori Ungarin“) »Az ör-

dögnek e pataki zsinagógáját — írja Forgách — le kell rombolni!“⁶²⁸⁾

Amikor Dobó, a pataki iskola és egyház biztosításával elkészült, a többi birtokára vetette a gondját. Léván, Szerednyén és Lednicén szintén iskolákat alapított s maga gondoskodott a skolamesterek és a prédkátorok fizetéséről. Lednicét, a kivégezett Telekessy jáoszágát Dobó 104.000 frton vásárolta meg. Az adománylevél szerint Dobó szabadon végrendelkezhetik a birtok felől.⁶²⁹⁾

Érdemes megemlítenünk, hogy ez adománylevélbe eredetileg a vallásügyet is belevették. Dobó ez ellen tiltakozott⁶³⁰⁾ s addig nem volt hajlandó a vételárt letenni, míg ezt nem törlik. Mivel a pénzre nagy szükség volt, a kifogásolt pontot törölték az adománylevélből. E helyett aztán az adománylevél fölsorolja Dobónak nagy érdemeit, fáradhatatlan munkásságát s a közjónak hozott áldozatait.

Az adománylevél kiállításáért Dobótól ezer aranyat akartak kicsikarni, hogy a kamarás arak is kapjanak valamit. De Mátyás főherceg meghagyta, hogy elég leszen 300 irtot venniük a donatio kiállításáért.⁶³¹⁾

Lednice megvásárlása azért húzódott oly so-

⁶²⁸⁾ Köz. pénz. Itr. Hung. 14415. fase. Forgách Ferenc nyitrai püspök levele 1603. július 26.: *Quis est Dobó, ut contra fidem tam temerarie statuere auderet...? Et quod de Patak dico demoliendum ibi esse diaboli synagogum, idem de Leva et Szerednye sentio.*

⁶²⁹⁾ U. o. 14400. fasc. Az adománylevelet Rudolf 1601. márc. 29-én Prágában állította ki.

⁶³⁰⁾ „Dergleichen Religionspunkt tain die Donationales einzubringen nicht brauchig.“

⁶³¹⁾ U. o. 1601. ápril 10.

káig, mert Dobó nem bízott sem az udvar ígéreteiben, sem az udvari kamarában. Ezek ugyanis csak a pénzt akarták hamarosan, az adománylevél kiállítását pedig szántszándékkal késleltették. Dobó ugyanis már igen elbetegsékedett, tehát reméltek, hogy ingyen jutnak pénzhez.⁶³²⁾

Azonban Dobót nem volt könnyű doleg kijátszanak. Hiába kapacitálták a kamarások, addig nem ūzetett, míg a donatiót kezébe nem adták.

Dobónak megvolt az oka, amiért az udvarral és a kamarával szemben óvatos volt. ō 1598-ban 83.000 frton megszerezte Bodrogkereszturt. Ungnacil Dávid később azt írta a királynak, hogy Dobónak Bodrogkeresztúrból 4300 tallérnyi jövedelme van évenként;⁶³³⁾ tehát bátran lehet tőle még 57.000 frt-ot követelni. Rudolf király erre megbízta a szepesi kamarát, hogy próbálja, meg, nem lehetne-e Dobótól még 67.000 frt-ot kicsikarni? „Hisszük — írja a király —, hogy Dobó megadja ez összeget. Ha pedig vonakodnék, akkor Rákóczinak kell följánlani Bodrogkeresztúrt.”⁶³⁴⁾

Dobó 57.000 frt-ot csakugyan adott Miksa főhercegnek. De semmi úttal nem tudta kivinni, hogy ez összegről biztosítékot kapott volna. De az 1602. év nyarán Dobó keményen követelte az 57.000 frt-ról való biztosítását, illetve ez összegnek inscribálását. Kapronczay, Őrié és Hoffmann kamarai tanácsosok Dobó kérésének teljesítését ajánlották. Szuhay püs-

⁶³²⁾ Hoffmann György kamarai tanácsos ez ügyben Dobónál lóvén, írja: „satis aegrum conveni“.

⁶³³⁾ U. o. 14406. fasc. Szatmár, 1600. január 24.

⁶³⁴⁾ U. o. 1600. febr. 12.

pök is azt ajánlotta, hogy nem tanácsolja a királyi consensus egyszerű megtagadását. „Dobó — írja — beteges ember s javai hamarosan a kincstárra szállanak. S az örököök kiforgatására is találunk majd módot.“⁶³⁵⁾

Szuhay levele alapján az udvari kamara azt ajánlotta, hogy húzni-halasztani kell a dolgot s hogy szép szóval áltatni kell Dobót.⁶³⁶⁾

Sárospatakkal is évről-évre kísérletezett a kamara, hogy újabb és újabb összeget csikar-hasson ki Dobótól. Az 1591. évi *inscriptio alkalmával* például az eredeti 80.000 frt-hoz még 33.811 frt-ot kellett Dobónak fizetnie.⁶³⁷⁾ A hal-latlan pénzhiány arra bírta az udvart, hogy Sárospatakot véglegesen eladja Dobónak; bár „fontos érdek miatt“ a kormányszékek ellenezték az eladást. Dobó előadá Mátyás főhercegnek a föltételeit. Az eddigi összegekhez még 72.000 frt-ot ajánlott fel. De Mátyás ezt keveselte. Aztán azt is kívánta, hogy Dobó német örséget fogadjon Sárospatak várába. „Nem Dobó miatt követeljük ezt — írja Mátyás főherceg —, mert az ő hűségében semmi két-ségünk sincsen; hanem utódai miatt, akiknek lelkük és érzésük az ausztriai ház iránt bizony-talan, hogy milyen leszen.“⁶³⁸⁾

⁶³⁶⁾ U. o. 14412. 1602. július 8. „Dominus Dobo valetudinarius est et brevi illa bona iterum ad suam majeet, devolvi poterunt. Etiam forte contra legatorios inveniemus modum“ etc. (Szuhay püspök őfelségéhez.)

⁶³⁷⁾ „Die Sache allein mit guten Worten ausziehen auf eine andere Zeit“ etc.

⁶³⁸⁾ Hung. Denkbuch 405. köt. Prága, 1591. dec. 5.

⁶³⁹⁾ U. o. 1602. január 4. „Nob ob aliquam diifidentiam erga Dobonem, sed ob posteros eius, quorum ingenia et animi quales erga domum Austria-cam futuri adhuc incertum.“

Az alkú megkötésére Dobó maga ment fel Pozsonyba s ott a kamarával és Szuhay püspökkel alkudozott. Vele voltak hű emberei is s így aztán sikerült az alkut az ő előnyére megkötni.⁶³⁹⁾ Az egyezségbe a szabad végrendelkezési jogot is bevették.

Bár Dobó ez időben már folyton betegeskedett, nagy dogra szánta magát. Már az 1G01. évben Lyublóért és az elzálogosított szepesi városokért 120.000 forintot ajánlott fel. S ha őfelsége ugyanolyan föltétellel adja néki, mint a lednicei uradalmat, akkor 150.000 frt-ot kész azonnal kifizetni.⁶⁴⁰⁾

Örök kár, hogy Dobónak ezen utolsó nagy terve nem sikerült. Országos érdekű s nemzeti szempontból mérhetetlen jelentőségű dolog volt az, amit Dobó forgatott a fejében! S őkigyeleme nem az az ember volt, aki az akadályuktól s a munkától visszariadt volna! A szerzémenyein eléggé megmutatta, hogy mit lehet munkával és kitartással teremteni. S ahol ő volt az úr, ott egyúttal a magyar is úr volt és uralkodott. Dobónál magyarabb gondolkozásai embert ugyanis keresve sem találunk. Váraiban és kastélyaiban minden jól fizetett népet tartott. Míg a királyi őrségek rongyban osühődő koldusok voltak, addig Dobó katonáit

⁶³⁹⁾ U. o. 1602. ápril 2. és máj. 13. Beschaidt für Franz Dobó über den erblichen Verkauf der Herrschaft Sárospatak.

⁶⁴⁰⁾ E 150.000 frt-ról írja a kamara: „Quam pecuniam in paratis habet et quandocunque opus foret, absque mora paratus erit numerari.“ — Hoffmann kamarai tanácsos 1601. akt. 29-én Kassáról jelenti, hogy Dobó a felajánlott 150.000 frt-hoz hajlandó még 50.000 frt-ot adni. (Közp. pénz. ltr. Hung. 14411. fasc.)

nak és tiszviselőinek sohasem nyílt ajkuk panaszra. Hosszú ideig ő maga is katonáskodott, de ez a pálya neki rengeteg áldozattal járt, mert mint maga a király is elismerte, a nél külözö királyi katonaságot ő segítette, ő fizette.

így festett valóságban az az ember, akit íróink lelketlen és kapzsi embernek mondannak.⁶⁴¹⁾

Hogy minő lelketlen volt ő rokonaival szemben, arra nézve elég lesz néhány példát főlhoz nnnk. Dobó Jakabot és Dobó Krisztinát is bevétette Sárospatak tulajdonosai közé, bár azok a zálogösszeghez egy fillért sem adtak.⁶⁴²⁾ Mini kerületi generális, Balassa Bálintot egy por következményeitől megmentette. A vádlók ugyanis Dobónak, mint kerületi generálisnak kérelmére 1584-ben visszavonták panaszukat.

Balassa Bálint halála után egyetlen árvájával úgy bánt, mintha a saját gyermeké lett volna.

Rokonaival: a Zelleméri Kamarásokkal, aztán a Lórántffyakkal, Forgáchnó Perényi Zsófiával stb. temérdek jót tett. Még közvetlenül halála előtt is azt írta Lórántffy Mihálynak, hogy Léváról hazaigyekszík Patakra. „Akkor aztán — írja — kegyelmetekkel együtt szólvan, az mi nagyobb előmenetelire és javára leszen az jó atyámfiainak, azt cselekedjük.“⁶⁴³⁾

⁶⁴¹⁾ Még a szepesi kamara is kijelentette, hogy Dobó a hazának rendkívüli szolgálatokat tett kölcsöneivel és ettől eltekintve is nagy érdemeket szerzett. (1602. máj. 25.)

⁶⁴²⁾ A kamara írja Dobó Krisztináról: „nunquam ternen aliquid ex pertinentiis dictae arcis illám possedisse“. (1603. máj. 17.)

⁶⁴³⁾ Kisebb családi levéltárak, Lórántffy levélt. 5. csomó, 1602. míg. 1. Léva.

De nemcsak rokonai iránt mutatott jóindulatot. Gondoskodott a szegények ispotályáról, a prédkátorok és a szegény diákok ellátásáról is. Ez utóbbiak javára alapítványt is tett s kötelezte az örököseit is, hogy az alapítványt örök időkre fönöltartsák.

A férfiakat, kiknek működését áldás követi, csak keskeny mesgye szokta azoktól elválasztani, akiknek tetteit átok kíséri. Dobónak elég alkalma volt ezt az igazságot tapasztalnia! Ma is akadnak bizonyára elfogult emberek, akik célnak veszik őt, s minden emberséget leszednek róla. Azonban Dobó működését nem *felekezeti* szempontból kell megítélnünk! Ha fáradozásának eredményeit gazdasági, kultúrai és nemzeti szempontból vizsgáljuk, akkor meg kell előtte hajolnunk, bármely hiten valók legyünk is. Mert a mi szegény és romlott országunknak abban az időben kevesen tettek több jót, mint ő.

Dobó Ferenc egész életén át a munka embere volt. Dolgozott, noha nem volt kinek; küzdött s fáradozott pihenés nélkül. A munkája aztán bőséggel hozá a gyümölcsöt. Évről-évre gazdagodott és szaporodott. Amíg felesége élt, a boldogságból is bőven kijutott neki. Azonban a boldogsága csakhamar bánatra fordult. Felesége, „az ő *csillaga*“, fiatalon elhunyt. Aztán egyik rokona a másik után költözött az örök nyugalomra. Dobó tehát bút és bánatot eleget látott. A csapások hosszú sora azonban mégsem törte meg. A vallásban keresett és talált megnyugvást. „Hálákat adok — írja ő maga — az én teremtő és megváltó Uramnak, Istenemnek, hogy gyermekszégemtől fogva testi és lelki jókkal meglátogatott, minden nyavalýámban, a háborúságomban kegyelmes gondviselőm volt; fő-

képen, hogy az ő szent ismereteire vezérlőit! Megismertem az emberi nemzetnek gyarló voltat ... Nincs az halálnál semmi sem bizonyosabb ... Csendes és kész elmével várom.“⁶⁴⁴⁾

Az 1584. évben közelebbi rokonai közül már csak nővére: Dobó Krisztina volt mellette. Tudjuk, hogy nagy költőnk: Balassa Bálint ezt a nőt — bár unokatestvére volt — titokban nőül vette s kísérletet tett Sárospatak várának a megszerzésére. Dobó Ferenc lelkének a csöndességét nagyon fölzagvarta ez az eset. Tiszteségeben járt a dolog, mert hiszen nővére házasságát mindenki vérfertőzésnek tartotta. De amellett Sárospatak csalárd elfoglalási kísérlete miatt is haragudott. Természetes tehát, hogy haragjának derekát Balassa ellen fordította. minden követ megmozdított, hogy a kalandozás hármaságot érvénytelenné tegye. Ebben a törekvésében a józan mérsékletet is túllépte, de bünt azért nem vethetünk reá, mert hiszen tudjuk, hogy az udvarral együtt az egész ország Dobó Ferenc s nem Balassa Bálint mellett állott. Maga a költő is elismeri, hogy hármasága miatt az egész ország kígyót-békát kiáltott reá.

Az idő azonban Dobó haragját nemsokára megengesztelte. Különben is jól tudta, hogy azoknak kell a bocsánat, akik vétenek. Ezért kereste az alkalmat a Balassával való kibékülésre. S amit vétett a nagy költőnek, azt késsőbb százszorosán helyrehozta. Balassának árváságra maradt egyetlen fiát (Jánost) ugyanis ő vette gondjaiba s annyira elhalmozta őt szere-

⁶⁴⁴⁾ Közp. pénz. ltr. Hung. 1602. január 28. Copia testamenti quondam domini Francisci Dobó. Atyja síremlékére is nagyobb összeget hagy. Ami ebből megmarad — írja —, osszák ki a szegények között.

telével, mintha a saját fia lett volna. Embert, kiváló embert akart belőle nevelni, ezért két leghívebb és legrégebb vitézlő szolgájára: Malíkóczy Gábrielre és Vásárhelyi Tamás diáakra bízta a nevelését. Roppant vagyonát is reá hagyta s csak annyit kívánt tőle, „*hogy koporsójában is becsületére legyen.*“ fiatal Balassa János, a Dobó-javak egyedüli örököse azonban szintén meghalt. Vele Dobó Ferencnek utolsó reménye szállt a sírba. Azontúl már csak egyetlen közeli rokona élt. *Petényi Zsófia* volt ez, Perényi István leánya. E leányka édesanyja Dobó Anna lévén, Dobó Ferencnek unokahúga volt. Édesapja és anyja korán elhalálozván, Dobó Ferenc nevelte őt s ő adta férjhez *Ormósdy Székely György* báróhoz. A Turterebezen tartott menyegzőn (1591. január 11-én) még a császár is képviseltette magát s az új párnak ajándékot, Dobó Ferencnek pedig üdvözlő írást küldött. A fiatal házasok boldogságának Dobó nem sokáig örülhetett. Az ifjú férj ugyanis hirtelen meghalt. Az özvegyet Dobó aztán másodszor is férjhez adta Forgách Jánoshoz. A sors üldözése azonban ekkor sem szűnt meg. Forgách János is meghalt — előbb, mint a vén Dobó. Perényi Zsófián kívül eszerint nem maradt más örököse. Roppant vagyonát tehát őreá hagyta.

Nem lévén gyermekei, azon fáradozott, hogy a szabad végrendelkezési jogot is megszerezze. Meglehetős áldozatok árán ez is sikerült neki. Az 1602. év január 28-án aztán megírta végrendeletét. E magyar nyelven írt, terjedelmes végrendelet megpecsételi mindazt, amit Dobó életében tett. Vallásosságának, emberszeretének és nemes gondolkozásának szébb emléket e végső intézkedésnél nem is állíthatott. minden

iskolájáról, minden egyházáról gondoskodik benne. Jobbágyainak minden adósságukat engedi. Szolgáiról és a szegény diákokról is megemlékezik s örökössének meghagyja, hogy a tőle rendelt évi támogatást nekik megadják. *A magyart nemzet szegényei számára Nagy-Patakon ispotályt alapít.* E célra hagyja a Czeglédy-féle kúriát szántóföldjeivel, szőlőivel, malmaival együtt, s mint külön alapítványt, még négyezer forintot. Gondoskodik az édesapja sírja fölé emelt ruszkai templomról is s örököseinek meghagyja, hogy őt a sárospataki templomba temessék szerelmes felesége mellé: a koporsókőve vörös márványból legyen, zászlaját kamukából vagy kanavácból csinálják s arannyal gazdagon megírassák. Főörökösének (Balassa Bálint fiának) meghagyja, hogy amit nagy fáradtsággal és gondviseléssel szerzet', haszontalanul és helytelen helyen el ne költse.

Dobó Ferenc e végső intézkedése a felekezeti villongás zavaros idejében készült. Ha az akkor végrendeleteket lapozgatjuk, meggyőződünk, hogy nem ritkán éktelen gyűlölet szólal belőlük a más hiten Amiók iránt. Ecsedi Báthory például a végrendeletében az összeharácsolt egy házi ruhákat tűzre vetni rendeli, hogy a katolikusok a bálványimádásra ne használhassák. Meghagyja, hogy az egyházi könyveket táblájukból vágják ki s vessék valamennyit a tűzre. Dobó Ferenc végrendeletében ilyes dolgot hiába keresünk. A gyűlölet tüze őt nem emészti. Mérseklés, emberszeretet és józanság szólal hozzáink minden sorából. *Olyan a végrendelete, hogy az avatatlan ember meg sem állapíthatja belőle, minő hiten való ember volt!* Még legkíméletlenebb ellenfele is csak egyetlen nyilatkozatot talál benne, amiben a katolikusokra sérel-

met látott. Dobó ugyanis azt kívánta örökösei-től, hogy birtokaira más hiten való egyházi rendűeket ne telepítsenek. Ezt is csak azért óhajtotta, hogy a gyűlölökötésnek elejét vegye.

Dobó Ferenc a végső intézkedésének megírá-sakor (1602. január 28.) már megtört ember volt. Gyakran betegeskedett, Balassa Bálint fiának a halála még jobban megtörte őt. Az 1602. év szeptember 15-én aztán Eperjes városában ki-lehelte nemes lelkét. Halálának a híre nemcsak a magyar földön, de az ország határán túl is nagy mozgalmai keltett.

*

Vannak politikai irányok, melyek századokon át kísértenek, s ha néha-néha el is ülnek, ked-vező idők jártakor megint erőre kapnak. Né-hány elfogult magyar történetíró Kollonics Lipót püspökre erőszakolja azt a politikát, mely Magyarország hadi és gazdasági erejének tönk-retevését, az ország katolizálását s végül be-olvasztását célozta. Pedig ez a politika nem Kollonics püspök fejében született! Teljes erő-vel dühöngött az már Rudolf uralkodása ide-jén, s néhány lángelkű magyar hazafi, mint Forgách Simon és Illésházy István, már egy századdal Kollonics előtt megírják, hogy Magyarország koldusbotra való juttatásának és erőszakos katolizálásának végső célja: Magyarország beolvasztása és örökös tartománnyá tevése.

A magyar vagyon és a magyarországi jöve-delem Rudolf királynak és tanácsosainak a szemében Csáky szalmája volt. Azt tették vele, amit akartak. Az udvari kamara az 1587. évben 557.273 frt-ra tette Magyarország bevételét, s ebből a rengeteg összegből Magyarországnak úgyszólvan semmi sem jutott. A legfontosabb

végházak őrségei 70—76 hónapon át egy fillérfi fizetést sem kaptak! És elmétől alig megfogható nyomoróság üt tanyát a hazájukért küzdő vitézek között. Mikor 1593-ben a nagy török háború kitört, a viszonyok még rózsaszabbra fordultak. A harmincad- és a vám jövedelem megapadt, s a kincstár a legnagyobb zavarba került. Az udvari kamara erre *török módon* igyekezett a kincstárat megtölteni. Tudjuk, hogy ha a szultánnak pénzre volt szüksége, csak selyemzsinórt küldött valamelyik basájának s a kincstár egyszerre megtelt. Az udvari kamara valamivel kegyesebb volt; ő nem küldött a magyar uraknak selyemzsinórt, csak egyszerűen elkobozta, amijök volt. Valóságos hajtóvadászatot indított a magyar végrendeletekre. Nem nagy fejtörésbe került ezeknek az érvénytelenítése, s aztán örökösek helyett az udvari kamara söpörte be a hagyatékot. Az utolsó Ecsedi Báthory például még csak gyöngélgálkedett, de az udvari kamara emberei már ott ólálkodtak Ecsed körül, hogy a halál pillanatában lecsapjanak, s a végrendelettel együtt a hagyatékot is megszerezzék.⁶⁴⁵⁾ A hatalmas Homonnai Drugeth-család örököse: György még kiskorú gyermek volt, mikor a törvény elé idézték. Bár semmi bűne nem volt, s nem is lehetett, a fiúcskát özvegy édesanyjával együtt főbenjáró vétség miatt elítélték, hogy a Drugeth-család roppant vagyonát elkobozhassák. S meg is tették. Homonnai György és édesanya az életüket is csak úgy menthették meg, hogy Lengyelországba bujdostak. Szakasztottan így

⁶⁴⁵⁾ Közp. pénz. ltr. 144008. f. 1601. márc. 9. A szepesi kamara írja Mátyás főhercegnek, hogy könnyű leszen Báthory özvegyét kiforgatni az örökségből; mert lengyel nő!

járt a gazdag Telekessy-család is. Hogy az udvari kamara Illésházy István óriás vagyonát minő módon kozbozta el, eléggyé ismeretes.

Ilyen világ járta akkor, mikor Dobó Ferenc utolsó éveit élte. Talán éppen emiatt szerezte meg nagy pénzáldozattal Miksától és Rudolftól a szabad végrendelkezési jogot is. S nyugodtan elkészítő végrendeletét, s aláíratta jónevű nemes emberekkel. Alig hunyta be a szemét, megbizonyosodott, hogy a hitre mondott szónak sem lehet hinni. Az udvarnak s az udvari kamarának eszébe sem jutott, hogy a sok szolgálatot tett s nagyérdemű Dobónak adott királyi szót megtartsák. A mindenre kapható Szuhay püspök még Dobó életében megírta Rudolfnak, hogy adhat bátran Dobónak adományt és ki-válságot, hiszen beteg ember öl *S ha meghal, majd találunk módot, hogy az örökséget utódaitól elvegyük!* A kamarák eszerint lesték Dobó halálát. S amint a szemét behunyta, meg sem várván az udvar rendeletét, azonnal hozzáfogtak hagyatéka elkobzásához. Az 1602. év szeptember 15-én éjjel halt meg Dobó Eperjesen, s virradóra már gyorsfutárok vivék a hírt Bécsbe és Prágába. Bár a kamarák nagyon jól tudták, hogy Dobó nagy vagyona javarészt szerzemény, s így törvényeink szerint szabadon rendelkezhetik vele, mégis rögtön megtették a lépést, hogy mindenét megkáparintsák. A kassai generális helyettese Dobó halála napján száz puskást küldött Sárospatakra s ezek lóhalálban siettek oda. Szeptember 17-én már elfoglalták Patakot. A tokaji főkapitány (Rueber) aztán maga sietett száz lovassal és száz gyalloggal a már ottlévő németek segítségére.⁶⁴⁶⁾

⁶⁴⁶⁾ Rudolf király csak szept. 4-én adta ki Prágában a rendeletét, mely szerint meghagyja, hogy

Dobó halálának híre Prágába is hihetetlen gyorsasággal eljutott. Rudolf császár, úgy látszik, igen jó néven vette a sorstól Dobó halálát és szeptember 27-én sietve küldötte Widmet* tanácsosát Patakra, hogy Dobó *kincstárából a legszebb műkincseket és ritka érmeket kiválassza számára, s hogy Dobó remek borait az udvar számára lefoglalja!* Ezenkívül meghagyta neki, hogy a megfelemlített főörököstől: Perényi Zsófiától szerezzen száz, vagy legalább ötven-hatvanezer tallérnyi kölcsönt.⁶⁴⁷⁾

Az udvari kamara biztosai, aztán Rudolf császár megbízottja lóhalálában mentek Patakra. Jóval előbb értek oda, mint Dobó Ferenc kihült temete! Bár a német katonaság csak október 16-án kapott parancsot, hogy Dobó váraiba nyomuljon, már egy hóval előbb ott volt. Sárospatakból az örökösek tiltakozása miatt egyelőre kivezették a német őrséget, tehát az a szomszéd faluban leste a pillanatot, mikor betörhet a várba.

Ezenközben az örökösek: Forgáclmé Perényi Zsófi, a Kamarás Zelemérek, Baranyay István, Lorántffy Mihály stb. Patakra gyűltek s minden lepecsételtek. Aztán készülődtek a temetésre. A német biztosok jelentéseiből az tűnik ki, hogy nem holmi kapzsi örökösek voltak,

Dobónak minden várát s minden ingó és ingatlan javát foglalják el. E munkával Forr an te Gonzaga és Lassota urakat bízta meg. (Hung. Denkbuch, 410. kötet.)

⁶⁴⁷⁾ U. o. Rudolf király azt is meghagyja e rendeletében Widmer kamarai tanácsosnak, hogy a pataki pincéket jól vizsgálja meg, mert Dobó a pénzét hordókba rejtette! (Weil der Dobo aldort sein maistes Geld in Vässern, als wenn es Wein wäre, gehabt haben solle etc.)

akik a gyászruhában is örvendtek magukban. *Mindannyija — a patakiakkal egyetemben — megtörve siratták a nagy halottat és a kiválor jótévőt!* A császári kiküldöttek: Widmer, Lassota és Hoffmann maguk jelentik Bécsbe, hogy Herényi Zsófia, ez a szép fiatal özvegyasszony gyászruhában, megtörve zokogott előttük s ugyancsak bőven önté a könnyeit.⁶⁴⁸⁾

A császári biztosoknak az volt a megbízatásuk, hogy még a temetés előtt német őrséget vesse nek a várba, s hogy Dobó kincstárát a temetetlen halott jelenlétében összeírják. E kegyetlen intézkedés ellen Perényi Zsófia élénken tiltakozott. „Méltatlan dolog — mondá zokogva —, hogy a temetés előtt ilyen kiválor, a haza és őfelsége szolgálatában megőszült főúr halotti házába idegen katonságot vessenek, s a tisztes séges temetést imigyan megakadályozzák. Még nagyobb méltatlanság, hogy a végrendelet fölbontását és javainak összeírását a temetés előtt kívánják! Ez törvénytelen és soha nem hallott eljárás volna! Hiszen Dobó Ferenc nem esett hútlenségebe, nem volt áruló! Törvényes vég rendelete és törvényes örököse vagyon!“⁶⁴⁹⁾

Perényi Zsófia és a többi örökö s a biztosok kérésére mégis megengedték, hogy Widmer őfelsége részére kiválogassa Dobó hagyatékából

⁶⁴⁸⁾ A császári biztosok írják Patakról 1602. dec. 14-én: „Vidua (t. i. Perényi Zsófia) pae luctu et vestitu sQualida, largas inter audiendum profun* dobat laehrimas.“

⁶⁴⁹⁾ 1602. dec. 14. „Indignum esse ante humatio niem tanti magnatis optime de majestatibus vestris et de patria meriti, domo ejus et solitae residen tiae militare praesidium, praesertim peregrinae natiionis inponi, non quietem iacenti misero cor pori, non decentem tumulandi ritum concedi“ etc.

a műkincseket és a legjobb borokat. Widmer december 30-án már jelenti is Bécsben, hogy Dobó remek borait elküldötte Rudolfnak és Mátyás hercegnek. Néhány ezer aranyat is kézhez vett már s a legnagyobb igyekezettel keresi azokat a műkincseket, amik a nagy császárhoz: Rudolphoz méltóak.

A kiválasztott magyar műkincsek és ritkaságok rövid idő múlva csakugyan Prágába értek. Widmer kimutatása szerint volt köztük egy ősrégi s nagy sodronyzománcos serleg, rajta Magyarország régi email-címere. Nagyértékű kincs lehetett ez, mert Widmer csupán az ezüstértékét 600 talléra teszi. Méltán vetekedett vele az az ősrégi ezüstkancsó, mely egykor Mátyás királyunké volt s melyen a Korvin-család címere ragyogott.⁶⁵⁰⁾ Nagyon szép lehetett az a tiszta magyar munkájú lószerszám, melyet Widmer azért választott ki, hogy őfelsége szemmel láthassa, milyen volt a régi magyar manier és pompa! A felküldött kincsek között akadt két aranyozott ezüstkorong is. Ezt — írja Widmer — a magyar urak mint valami címeres pajzsot a pompa alkalmával maguk előtt szokták vitetni. Ugyanilyen megjegyzést tesz arról a négy pár aranyozott pántról is, melyeket szerrinte a magyar urak if jai mellvért helyett szoktak viselni. Widmer ezután fölsorolja azokat a drágaköves nyakbavetőket, gyűrűket, pompás násfákat, dömöckи kardokat, amiket Rudolfnak felküldött. Külön említi azt a gesper-nek neve-

⁶⁵⁰⁾ Közp. pénz. ltr. 14415. fasc. Verzaichnus und ohngef erliche Estimierung derer Sachen, so für die Rom. Kays. Maj. aus des Hern Dobo seligen Verlassenscihaft ich ausklaubt habe. Ein altvaterische silberne Camer-Kndl so d. König Mathias gewest, auch der Wappen darauf gestochen ist.

zeit nagy és régi ékszert, melyen drágakövek között Sámson és az oroszlán története látható, továbbá azt a török munkájú női övét, mely drágakövekkel borítva, gyönyörű munkájával vált ki. Mindezeken kívül Widmer még két nagy s régi magyar aranyérmét, tíz kisebb pogány aranypénzrt, egy nagy ezüstérmét s kisebb-nagyobb római rézpénzeket, valamint hetven darab kisebb-nagyobb szemaranyat is küldött Rudolfnak Dobó kincstárából. S a császár mindeneket úgy fogadta, mintha Dobó egyenest neki testálta volna.⁶⁵¹⁾ Sőt meg sem volt elégedve azokkal s a fölküldött pompás borokkal. Ö ugyanis 1602. szept. 28-án Prágában kiadott rendeleté szerint követelte Dobó kincstárából az ékszereket, a templomi ornátusokat, a régiségeket, a lószerszámokat, a török fegyvereket és Dobó legszebb fő-lovait (Haubtrossen).

Valamivel későbben Rudolf király újra rendeletet bocsátott Widmer commissariushoz. „Halljuk — írja ebben —, hogy te a kamara elnökéhez: Unverzagthoz némi kimutatást küldtél Dobó kincseiről. Ezt helytelenül cselekedted. *Nekünk a teljes inventárium kell s minden fölküldjetek ide!* Halljuk, hogy Dobónak egy arannyal préniezett és zsinórozott gyönyörű dolmánya volt. Ez után is kutassatok!”⁶⁵²⁾

Ezt a pompás dolmányt Dobó, mint az ország

⁶⁵¹⁾ Rudolf király 1602. okt. 24-én rendelte el, hogy Dobónak legjobb boraiból válogassanak ki az udvar számára. (Közp. pénz. ltr. Hung. Denkbuch, 410. köt.) Widmer commissarius aztán dec. 30-án jelenti Patakról, hogy a kitűnő borokat már elküldötte Rudolf császárnak és Mátyás főhercegnek.

⁶⁵²⁾ U. o. 1603. febr. 7. 411. kötet.

hadnagya, nagyobb ünnepségek alkalmával hordta volt.

„Hallom — írja Rudolf —, hogy Dobó halála előtt három nappal 40.000 aranyat küldött Patakra. Jól vigyázzatok, hogy el ne rejtsék előletek.”⁶⁵³⁾

Néhány nappal későbben ugyanő Mátyás főhercegnek írja: „Szavahihető emberektől hallom, hogy Dobó készpénzben 50.000 frt-ot hagyott hátra. Dobó halála előtt Léván tartózkodott, tehát az orvosának tudnia kell, hány hordó pénzt vitt magával Patakra. Tömérdek kincs van abban a boltban, melyre majom van festve, láncal a nyakán! Hallom, hogy mikor Dobó halálhíre Patakra ért, az udvarbíró, a titkos deák és a két várnagy egész éjen át a hagyatékot vizsgálgett a az udvarbíró három hordócska pénzt magával vitt.”⁶⁵⁴⁾

E rendeletekből, de meg a későbben kiadott utasításokból is világosan látszik, hogy Rudolf mi mindenre vetemedett, ha kincs- és pénzszerzésre volt kilátása. Fizetett kémei azonban nem jól értesítették őt. Dobó tisztei becsületes, hű és ragaszkodó emberek voltak a hagyatékból semmit sem vittek el. Hiszen éppen azért hánnyatta őket tömlöcbe a császár, mert gazdájukhoz még halála után is ragaszkodtak. Ellenben a császár emberei, bevett szokásuk szerint, Csáky szalmájának néztek Dobó kincstárát s bizony jól megdészsmálták azt. Az egyik örökö: Zeleméri Borbála írja a férjének, Lórántffy Mihálynak: „Bizonnyal elhagyje kegyelmed, hogy szememmel láttam, hogy az Dobó Ferenc tárháza szabadon vagyon; csak egymásnak is

⁶⁵³⁾ U. o. 1602. dec. 10. Prága.

⁶⁵⁴⁾ U. o. 1602. dec. 14. Prága.

minden ezüstmarhák, drágakövek kikelnek.“⁶⁵⁵⁾

Ami Sárospatakon történt, az Dobó többi várában is megismétlődött. Rudolf rendelete értelmében először mindenüvé kamarai bizottságot küldötték Dobó várainak és ingóságainak elfoglalására. Ezeket a kamarai bizottságokat azonban Dobó hív tisztei nem bocsátották be.⁶⁵⁶⁾ Ezért aztán mindenüvé német katonaságot küldötték.

Nagymihályi Léváról 1602. október 5-én jelenti a kamarának, hogy Lévát furfanggal sikerült elfoglalni. Rátky György és Gombkötő János várnagyokat, Kálnay István kapitányt, Bogáthy Ferenc udvarbírót, Makiáry Péter számvevőt a többi tisztekkel együtt elfogták és őrizet alatt tartották; mert, mint Nagymihályi jelenté, Dobó e hív emberei még most is fenyegetőznek.⁶⁵⁷⁾

Miután a lévai tiszteket és katonákat a pozsonyi tömlöcbe vetették, hozzáfogtak az összefiráshoz. Léván igen sok gabonaneműt és bort találtak. Tizenhat veremben 7912 quarta búzát és a pincékben 1604 akó bort írtak össze.⁶⁵⁸⁾ Ezenkívül csépeletlen gabona 1705 kereszt és csépelt zab 4557 köböl akadt ugyanott.

⁶⁵⁵⁾ Lórántffy levélt. 5. csomó 1604. márc. 8.

⁶⁵⁶⁾ Pedig Mátyás főherceg Dobó volt tiszteinek „recognitiont és recompensatiot“ ígért.

⁶⁵⁷⁾ Orsz. ltr. Kamarához intézett levelek. Léva, 1602. okt. 5. Szuhay püspök 1602. okt. 1-én 2—3 zászlóalja németet sürgetett (lovast és gyálagost) Léva elfoglalására; mert Bogáthy és a többi tiszt hallani sem akar a vár átadásáról.

⁶⁵⁸⁾ Egy quarta másfél pozsonyi mérőnek, vagy három nagyszombati mérőnek felelt meg. — Volt a lévai várban még 262 öl széna, 761 kősó, 1152 birka stb.

Lednice várába szintén nem bocsátották be a kamara embereit, tehát ide is német katonaságot kellett küldeni. A magyar kamara csak 1603. január 17-én jelenti, hogy végre Lednice is meghódolt. (Itt Bácsy Péter volt az udvarbíró.) Mondanunk sem kell, hogy Lednicéről is minden elvittek a császár emberei. Szerednye önként megadta magát. Itt is minden lefoglaltak. Vásárhelyi Tamás deák, Zemplén megye nótáriusa és Dobó végrendeletének végrehajtója írja, hogy Szerednyéről 90 hordó bort őfelsége részére küldöttek.

Eközben a császári biztosok Patakon meg akarták kezdeni a hagyaték összeírását. Az örökösek természetesen tiltakoztak e törvénytelenség ellen s követelték a német katonaság kivezetését, hogy a halottat tisztelesen ettem thessék.

Mivel nemcsak a pataki lakosság, de az ország egész keleti része fölzűdult azon lelketlenség és törvénytelenség ellen, ami eddig történi, a szepesi kamara az általános hangulat hatása alatt kivezette Patakból a német őrséget s a szomszéd falvakban helyeztette el. Ily módon Dobó holttestét be vili ették a várba és fölláíthatták a ravatalát. Aztán 1602. október 15-én a váradi püspök, Hoffmann György, Őric Miklós és Kapronczay György ily módon értesítették Mátyás főherceget: „Alig szállt el a lélek Dobóból, a törvény, a méltányosság és a közszabadság eltiprásával minden javát zsákmányra vetették. Még holttestét sem bocsátották be szokott lakóhelyére s a szegény halottnak egyetlen szobácskát sem engedtek át néhány napra — saját várában! Hát ez a hűség nek jutalma? Így bánnak a legkiválóbb családokkal? Az odaadó hűséget és szolgálatot így

*jutalmazzák-e? Valóban ez a sajnálatos dolog méltó a rendeknek felszólalására. Szégyenszemmel kellett ezeket és ezeknél még keserűbb dolgokat hallanunk!*⁶⁵⁹⁾

Mi a német őrséget egy időre kivezettettük s a megholtnak illő helyet jelöltünk ki, amit ettől az érdemes embertől megtagadnunk nem lehetett. Megtettük azt, ami nekünk igazságosnak, méltányosnak és kegyeletesnek látott.„⁶⁶⁰⁾

Mátyás főherceg a szepesi kamarának e jelen-tését olvasván, az eddig adott hat héten kívül még két havi halasztást engedélyezett az örö-kösöknek a német őrség bevezetésére.

Mikor Rudolf király ezt megtudta, mód nél-kül való harag fogta el. A kincsvágtól el-vakítva alig várta már, hogy Dobó minden ingatlana, és pénze kezében legyen. Haragos rendeletet bocsátott tehát Mátyás főherceghez s meghagyta neki, hogy tekintet nélkül az újabban engedélyezett kéthavi halasztásra, a hat hét leteltével azonnal vezettesse be Patak várába a német őrséget.⁶⁰¹⁾ „Nem értjük — írja

⁵⁹⁹⁾ Köz. pénz. ltr. Hung. 14413. faec. 1602. okt. 15. Kassa. A biztosok írják ezt is: „Haee et múlta alia acerbiora cum rubore nos audire oportuit. Scd quod magis nos moveibat, versabatur circa moenia arcis Zerednye miles suae máj est. turpe videbatur diu ociosos ibi desidere, turpius cum repulso revo-cari.“

⁶⁰⁰⁾ Fecimus igitur, quod iustum, quod aequum, quod pium visum fuit.

⁶⁰¹⁾ „Vobis firmiter mandamus, ut non obstante praelibatae suae dilectionis ordinatione,... statim absque omni dilatione vicissim introducatur et impcmatur“ etc. (A német őrség.) — Egy másik rendeletében a szepesi kamarát szidja, amért az ő tudta nélkül megegyezett az örökösekkel. „A német

Rudolf — miért nincs ínyére Perónyi Zsófiának, a főörökösnek, a német katonákkal való együtlakás?“

A kiküldött biztosok, mielőtt a német őrséget újra Patak várába vezették volna, alkudozni kezdtek az örökössékkal. Az örökösek azonban tiltakoztak minden törvénytelenség ellen s ki-jelentették, hogy a temetés előtt nem hajlandók a végrendeletet bemutatni s nem egyeznek belé a leltározásba. A német katonaság bevezetése ellen is tiltakoztak. „Nagy méltatlanság volna ugyanis — mondák —, ha a haza és őfelsége körül oly nagy érdemeket szerzett főúr házába idegen katonaságot helyeznének s így még a holttest tiszteességes eltemetését is megakadályoznák. Méltatlanság volna az is, ha a végrendeletet a temetés előtt bontanák föl. A temetés előtt való leltározás meg egyenest törvénytelen; mert Dobó nem esett hütlenségbe; törvényes végrendelete és törvényes örökösei vannak.“⁶⁶²⁾

A biztosok fűt-fát ígervén az örököseknek, azok végre beleegyeztek, hogy német katonaságot vessenek Patak várába. A szomszéd faluban várakozó hatvan német puskás tehát azonnal bevonult Patak várába.

Ezenközben elérkezett a temetés ideje is. Az 1603. év január 8-án ment ez végbe. A tél szívben járt az idő, az utak is járhatatlanok voltak, őrséget — írja a császár — azonnal vezessétek be Patak várába“ („Weiter keinen Stillstand oder Aufzug zuerstatten, sondern dem negsten unser Guardi wider in das Haus Sárospatak einzuiühren, die Spörr zu eröffnen, die Inventur fürzunelimen.“ 1602. nov. 27. Prága.)

⁶⁶²⁾ 1602. dec. 14. Sárospatak: Wildner, Lassota és Hoffmann jelentése.

de azért rengeteg ember érkezett Patakra, hogy a halála után is üldözött nagy férfiúnak megadja a végső tiszességet. Még Dobó tisztei és alkalmazottai is eljöttek a pozsonyi tömlőéből.⁶⁶³⁾

Rudolf király épp a temetés napján bocsátott a iőörökösliöz, Perényi Zsófiához, durvahangú rendeletet, melyben szigorúan meghagyja neki, hogy a temetés után azonnal készítsék el a leltárt s Dobó ingóságaiból semmit ne merészelenjenek elvinni.⁶⁶⁴⁾

Február 7-én ugyanő megparancsolta, hogy a teljes leltárral együtt minden küldjenek föl Prágába. Ami nem tetszik neki a műkincsek közül, azt majd visszaküldi az örököseknek.⁶⁶⁵⁾

A temetés után végre az udvari kamara is megkapta Dobó Ferencnek végrendeletét. Az udvari kamarának nem nagy fáradtságába került, hogy ezt a minden ízében törvényes intézkedést⁶⁶⁶⁾ őfelsége nevében érvénytelennek nyil-

⁶⁶³⁾ A temetés (hallatlan pompával ment végbe. Az örökösek a temetés költségeire tízezer tallért fordítottak. Ez összeget a hagyatékból utalták ki.

⁶⁶⁴⁾ U. o. Hung. Dcnkbuch 411. köz. Prága, 1603. jan. 8.

⁶⁶⁵⁾ U. o. „Res illae videndas et spectandas una cum inventario ad nos transmiittatis“ etc.

⁶⁶⁶⁾ A végrendelet kifogástalan voltáról Lassota és Hoffmann 1603. márc. 12-én írják Rudolfnak: „Testator sanae mentis testamentum condidit, testibus idoneis et sufficientibus convocatis, quorum nōm ina sigilio oppress a subserptionesque additae apparent. Dispionit de rebus et bonis magna ex parte a se aquisitis, juribus regni id libere permittentibus et consensu quoque majestatis v. s. in bonis arcis Ledniczeet Sárospatakianis impetr.“ (Köz. pénz. Itr. Hung. 14414. fasc.)

vánítsa. A bécsi kamara szerint a végrendelet érvénytelen, mert a szokásos káptalani eljárást nem tartották meg; mert az aláírt tanukról nem tudni, nem kényszerítette-e őket Dobó az aláírásra. A főörökös, Balassa Bálint fia, vérfertőző házasságból született, tehát ő nem is örökölhet. Különben is már meghalt. Igaz ugyan, hogy Miksa szabadságot adott Dobónak a szabad rendelkezésre, de Miksa ígérete Rudolfot nem kötelezi! ⁶⁶⁷⁾

Az udvari kamara itt nagybölcsen elhallgatta, hogy nemcsak Miksa, de Rudolf császár is írásban adta Dobónak és minden ágon lévő utódainak a szabad rendelkezési jogot. („Libera-ram disponendi testamen.taliterq.ue legari successivis temporibus habeat potestatem.“)

A magyar tanácsosok, sőt 1603. február 15-én már a szepesi kamara is, teljesen érvényesnek s minden ízében törvényesnek mondá Dobó Ferenc végrendeletét. Még a Patakra küldött császári biztosok: Volkhart és Widmer is azt írták Bécsbe (1603. január 4.), hogy az egész ország Perényi Zsófiát tartja a főörökösnek, aki igazi Dobó-vér és akinek nevét Dobó nemcsak a végrendeletbe, de inscripcionálisába is bevétette!

Mindez semmit sem használt. A német katonaság azért megszállva tartá Dobó birtokait, s az udvar, meg a bécsi kamara kénye-kedvére kótyavetyélt ette a hagyatékot. Mivelhogy az örökösök sem hagyták a maguk igazát, a botrányos ügyből óriási pör keletkezett. Az örökösök

⁶⁶⁷⁾ Az udvari kamara 1603. ápril 13-án azt jelentette őfelségének, hogy az örökösök készek a végrendeletet a királyi tábla és a nádori szék elé terjeszteni. „Jobb lesz — írja az udvari kamara,—ha felséged császári tanácsosaival vizsgáltatja meg!“

ügyük vezetését a nagyon ügyes és tanult Daróczy Ferenc uramra bízták.

A császári biztosok ezenközben minden követ megmozdítottak, hogy Perényi Zsófiától az udvar részére legalább ötvenezer tallérnyi kölcsönt kicsikarjanak. Perényi Zsófia ennél nagyobb összeget is hajlandó lett volna adni, ha Sárospatakot a kezén hagyják.⁶⁶⁸⁾ Ettől azonban a biztosok vonakodtak. S hogy Perényi Zsófiát mégis rábírják a kölcsönadásra, kijelentették neki, hogy a Pecz-féle német ezred mindaddig az országban marad, amíg a kölcsönt meg nem adja. S mivelhogy e katonaság 50.000 forintnál jóval több kárt okoz, a pusztításnak Perényi Zsófi lesz az oka; a maga érdekében is tanácsos lesz tehát a kért kölcsönt megadnia.⁶⁶⁹⁾

Daróczy Ferenc, aki a Dobó-örökösök ügyében Isten a megmondhatója, hányszor járt Bécsben, Pozsonyban és Kassán, a törvény útján nem sokra mervén, elhatározta, hogy az ügyet, mint országos sérelmet, az országgyűlés elé viszi. A szükséges lépéseket azonnal meg is tette, amint ennek híre futamodott, a magyar és a bécsi kamara nagyon megszeppent. A Dobó-féle ügy ugyanis ilymódon világraszóló botrány lett volna, ami az udvarra nézve is sok kellemetlenséggel járt volna. A két kamara ezért minden követ megmozdított, hogy a Dobó-örökösök ügye az országgyűlésen szóba ne kerüljön. A magyar kamara már 1603. március 21-én figyelmeztette Mátyás királyi herceget a készülő veszedelemre. „Daróczy — írja a kamara

⁶⁵⁹⁾ Daróczy felterjesztése ez ügyben 1603. ápril 2.

⁶⁶⁰⁾ U. o. Bécs, 1603 ápril 5. Az udvari kamara válasza Daróczy ajánlatára. (Köz. pénz. ltr. Hung. 14415. fasc.)

— a Dobó-örökösök panaszával az országgyűléshez fordult. Azt mondják, hogy a Dobó-javak törvénytelen elfoglalása miatt a javaslatok közé egy cikket már be is vettek. Nagy baj lesz ebből, ha csakugyan megtörténik. minden módon meg kell ezt akadályozni! Küldje felséged a *legnagyobb titokban* valamelyik megbízható titkárát Joó János tanácsoshoz és a személynökhöz és az tudná meg tőlük, mennyiben áll Daróczy benyújtott panaszának az ügye, s ha lehetséges, szerezze meg az illető cikk másolatát. Aztán fölségek nevében intse meg a személynököt, hogy amennyiben tőle függ, ne engedje a Dobó-javak ügyében a jelzett cikket a többi törvénycikk közé iktatni. Különben őfelsége haragját vonja maga után. A Dobó-örökösök pedig más úton keressék az igazukat.⁶⁷⁰⁾

Daróczynak az országgyűléshez történt fordulása nagyon lendített az örököslök ügyén. Ugyanis, hogy a botrány még nagyobbá ne legyen, az udvari kamara alkudozni kezdett Perényi Zsófiával. Őfelsége nevében tehát megkínálta őt a már teljesen kifosztott Léva váraval és Sárospatak zálogösszegével. Perényi Zsófia a lévai uradalmat az 1604. év elején

⁶⁷⁰⁾ U. o. A magyar kamara Mátyáshoz, Pozsony, 1603. márc. 21. A magyar kamara különösen attól tartott, hogy az országgyűlésen Dobó tisztjeinek az elfogatása és bebörtönzése is szóba kerül. Ez esetben ugyanis a kamara kerül csávába, mert az elfogatás törvénytelen volt. Ezért írta a kamara: „Metuebamus quoque ne cl am or es et vociferationes regnicolarum in futura diaeta propter eorum detentionem et suasu aemulorum ac nialevolorum nostrorum in ius propterea traheremur.“ Ezért sürgette aztán a kamara Dobó tisztjeinek szabadonbocsátását 1603. január 17-én.

csakugyan átvette, de azért a többi követeléséről sem mondott le. Mivel az udvar a Dobó-féle birtokok egy részére már másokkal alkudozott, a kamarának szüksége lett volna az ezen birtokra vonatkozó adománylevelekre. Perényi Zsófia azonban kereken megtagadta az illető iratok kiadását. Hiába bocsátották hozzá kamarai és udvari rendeleteket, az özvegy nem is válaszolt azokra. Végre is nem volt mit tenni, mint kérni őt, hogy legalább megtekinteni engedje az illető kiváltság leveleket. A kamara e célból Karvai Orle Miklóst, György Gergely jászói nótáriust és Várady Györgyöt bocsátá Perényi Zsófiához. Az özvegy emberségesen fogadta ugyan őket, de mikor az iratokat kérték, félíg tréfás, félíg gúnyos beszéddel áltatta őket. Nem használt itt semmi kérés, Perényi Zsófi egyetlen sor írást sem mutatott meg nekik. A haragra gyulladt szepesi kamara erre azt követelte, hogy a cassai generális erővel vegye el az iratokat a tulajdonostól.⁶⁷¹⁾

Az ország feltüzelt hangulatára való tekintetből az erőszakot mégsem merték alkalmazni. Ezért az íráshoz és a kéréshez fordultak. Perényi Zsófiának Mátyás főherceg írt, a völégényének: a hős Kollonits Szigfridnek pedig az udvari kamara. Ez utóbbit arra kérték, hogy bírja reá a menyasszonyát az iratok kiadására.

Megtette-e Kollonits nekik ezt a szívességet, nem tudjuk. Annyi bizonyos, hogy az alkudozás és a pörlekedés tovább folyt.

Az 1603. év október 24-én az udvar végre egyezséget kötött Perényi Zsófiával. Eszerint az udvar 646.250 frt-ban állapította meg Léva és Sárospatak értékét. A rajtuk fekvő zálog-

⁶⁷¹⁾ II. o. 1604. január 28.

összegen kívül Perényi Zsófiának tehát 240.000 frt-ot kellett fizetnie, hogy örökségének egy részéhez hozzájusson. Ez összegben azonban nem foglaltatik benn a már elvitt 40.000 frt értékű gabona és bor.⁶⁷²⁾

Az egyesség szerint a Patakról és Szerednyéből elvitt pénz dolgában külön tárgyalást tűztek ki. .

A rengeteg ráfizetés után aztán két kifosztott, puszta uradalmat adtak Perényi Zsófiának. De még ezt sem kapta meg, mert nem lévén semmi pénze, a még hátralékos 60.000 frtot nem tudta kifizetni. Ezért halasztást kért a kamarától, amint maga írja, tekintettel mostani gyámol-talan állapotára.⁶⁷⁸⁾ Halasztás helyett azonban tudtára adták, hogy a 60.000 frton kívül még 42.920 frtot kell letennie az egyesség értelmében; a ruszkai birtokért 9000, a bodrogkeresz-túriért pedig külön 50.000 frtot.

Rudolf király 1604. február 24-én Perényi Zsófiához intézett rendeletében elismeri, hogy már csak 42.000 frtot kell fizetnie. De — írja Rudolf — ez összeget március 12-ére be kell szolgáltatnia.⁶⁷⁴⁾

A Prágában kötött egyesség után a zálatot fölrozslatták s Patak várából a német őrséget végre kivezették. A várban találtak még 49.662 aranyat, 17.900 tallért és dutkában még 900 tal-

⁶⁷²⁾ Hung. Denkbuch 411. köt. 296—302. lap. Kaiserliche Resolution.

⁶⁷³⁾ 1603. dec. 31. Sárospatak: „Látogassa az errieten kegyelmeteket ez új esztendőbe jó egészséggel és lelki-testi jókkal“ stíb. (Perényi Zsófia levele a szepesi kamarához.)

⁶⁷⁴⁾ A király nagy összeggel adósa lévén Zsófia jegyesének: Kollonitsnak, erre nézve azt írja, hogy majd más úton téríti ezt meg Kollonitsnak.

lért. Hogy a pataki kincstárból az örököseknek is jusson valami, a kamara Perényi Zsófiának csak egy lóra való aranyláncot és egy arany nyakbavetőt adott, hogy — mint a kamarások írják — további jóindulatát megtarthassák.⁶⁷⁵⁾

Az egyesség szerint az udvar a Dobó-örökségből többet szerzett, mint amennyi jóvedelme az évben az egész Magyarországból volt. És ez a rengeteg magyar pénz, magyar munka és takarékkosság gyümölcse Erdély hóhérainak: Bástának és Radul oláh vajdának a kezébe jutott és az idegen katonaság fizetésére.

Mikor Perényi Zsófiát már mindenből kifosztották, az udvar nem ellenezte többé, hogy Dobó végrendeletét szentesíték. És ugyanazok a kormányszékek erősítették meg, melyek az előtt azt érvénytelennek mondották.⁶⁷⁶⁾ Az egész eljárásra csak a magyar kamara tett némi gúnyos megjegyzést. „Ha — írja a kamara — Dobó végrendeletét az udvar megerősíti, akkor adja vissza az örököseknek Dobó Ferenc ingóságait is!“ Dehogy adta! Másképen mérték akkor az igazságot! Sőt 1606. november 14-én újra több ezer tallért írtattak Patak várára.⁶⁷⁷⁾

Valóban oly idők voltak ezek, mikor méltán kiálthatta Illésházy: „Adta volna az Úristen,

⁶⁷⁵⁾ A lóra való lánc a kamara szerint 443 aranyat nyomott, a nyaklánc 300 tallér értékű volt. Mátyás főherceg még kegyesebb volt Perényi Zsófiához, mert 1003. dec. 12-én elrendelte, hogy amit még Patak várából el nem vittek, az az övé. Persze ekkor már nem volt onnét mit elvinni!

⁶⁷⁶⁾ A kancellária 1606. január 28-án adta ki a végrendelet megerősítését, de oly feltétel alatt, hogy az örökösek meg kötelesek a Dobó-féle privilégiumokat beszolgáltatni.

⁶⁷⁷⁾ Közp. pénz. ltr. Hung. Denkbuch 412. kötet.

hogy ez üdöt ne értem volna és ez undok világ-ból régen kimúltam volna. Boldogok azok, az kik az Úrban meghaltanak és ezeket nem lát-ják! Szegény Pálffy uram és Nádasdy Ferenc ha éltek volna és engem is az püspökök igaz mondásomért ki nem kergettenek vala innod, erre az mi szegény hazánk, sem mi magunk nem jutottunk volna !“⁶⁷⁸⁾

⁶⁷⁸⁾ Körmendi ltr. Missiles, Nagyszombat, 1605.
aug. 24.

XI

ERDŐDI PÁLFFY TAMÁS

(1534—1581.)

Erdődi Pálffy Tamás

(1534—1581.)

A XVI. század viharos évtizedei a magyar nemzet felé a „lenni vagy nem lenni“ ijesztő kérdését lebegtették. minden év új veszedelmet, új csapást mért ránk; minden esztendő kevésbítette a számunkat és a földünket. Árnyékká lett régi hatalmunk; meg voltunk verve, mint a zsúp, s még reményünk sem lehetett, hogy hamarjában szébb időre virradunk. S csodák csodája, mégsem buktunk el! Ha megbontakoztak is régi határaink, akadtak, akik új gyepüket hánnytak s azokat becsülettel védték. Ha sok jeles végházunk el is esett, csakhamar újakat emeltek helyükbe, hogy a török hódoltatásnak gátat vessenek. Aztán szakadatlanul folyt a harc, a küzdelem. S mi az élet, ha nem a küzdelem? S lehet-e ott bukásról szó, ahol derék küzdők seregével akadnak? Megszünhetik-e a nemzeti élet ott, ahol minden elesett küzdő nyomába száz és száz líj lép? Igaz, hogy halálra beteg volt az ország, de a beteg segítésére sokan siettek s hős lélekkel küzdöttek hanyatlani indult nemzetünkért. Nemcsak az önfentartás ösztöne, de a vágyódások és a törekvések közössége is szép sereg országoltalmazót teremtett, akiket a magyar föld az önfeláldozásra mindig készen talált. Az akadályok végtelen sora gördült az országoltalmazók útjába. Örömtelen, veszedelmekkel és nélküllő-

zéssel teli élet volt a részük, s mégis végigküzdötték nehéz csatákat. Pedig távol a csatamezőktől, kies jószágaikon boldog családi körben, nyugodtan élhették volna napjaikat.

Boldogabb időkben tán ércoszlop járt volna az ilyen önfeláldozó férfiaknak. Abban a zavaros és szegényes korban csak egyszerű sírhalmom és lobogós kópja jutott nekik osztályrészül. A sírhalmok hamar bedűltek. Aztán mindenki elfeledezte őket, ahogy a holtakat szokás elfeledni. Pedig egykoron — a legveszedelmesebb időben — a magyar nemzetnek világító fáklyái voltak. S ha tiszta szemmel akarjuk látni országunk fönmaradásának mélyiséges okait, ha ismerni óhajtjuk annak a kornak a szellemét: akkor e kialudt fáklyákat kell újra meggyújtanunk. Mert a letünt kor sötétségére csak ezekkel vethetünk világosságot...

A XVI. század ismeretlen országoltalmazói között nem az alsó polcon állott *Pálffy Tamás főkapitány*, aki édes testvére volt nagynevű hadvezérünknek: Pálffy Miklósnak. Amennyire ismeretes az utóbbinak minden tette, époly keveset tud a történetírás Pálffy Tamás uramról. Pedig a török-magyar levelek sűrűn emlegetik a nevét. Tanácsos elméjű fővitéznek, emberséges embernek mondják őt, aki édes álma elmulatásával éjjel-nappal nagy vigyázásban volt, hogy a gondjára bízott végház török kézre ne essék. Acélkezű, bátor szívű vitéznek írják őt, aki rendkívül ügyesnek mutatta magát a személyes bajviadalokban s fölötté bátornak és vakmerőnek a hadakozásban. Olyan ember volt, aki szívesen áldozott a közjöra és örömet segítette a jó barátait és a katonáit, írott emlékeinkből azt is megtudjuk, hogy őkigyeleme jószágos főember volt ugyan, de nem

a jószágán, hanem a legfélelmesebb földön lakott s a haza védelmének élt.

Pálffy Tamás 1534-ben született. Édesapja: *Pálffy Péter*, édesanya pedig *Dersffy Zsófia* volt.⁶⁷⁹⁾ Jómódú és nagytekintélyű édesapja kitűnő nevelésben részesítette őt. A kor szokása szerint ugyan elsősorban a hadi ismertekben oktatta őt, de emellett a tudományos kiképzését sem hanyagolta el. Jeles mestert és pedagógust fogadott a fiai mellé. Az utóbbit Bálint deáknak hívták (Valentinus Literatus) s a XVI. századi levelezésekben gyakran találkozunk a nevével.

Mint a XVI. század nemes ifjai általában, úgy Pálffy Tamás is már gyermekkorában elszakadt a szülői háztól. Idegen úrnak a kastélyába került, ahol a szerető anya féltő gondja helyett a kemény és zordon vitézek bárdolatlansága vette körül. A szülői szózat helyett a seregdob bömbölő hangja ébresztgette s a fegyverzaj kísérte hálóházába. Játék helyett a kopja kezelése, a szablya forgatása és a paripák üzése volt a minden nap foglalatossága.⁶⁸⁰⁾

⁶⁷⁹⁾ Nővérét: Katát a híres főkapitány, Krusyth János vette feleségül 1559-ben. A lakodalom január 22-én volt. Közös pénz. levélt. Familienakten.

⁶⁸⁰⁾ Pálffy Tamás kitűnő lóismerő és pompás könnyűháti lovas volt. Sóik főurunk fordult hozzá lóért. S Pálffy Tamásnak ilyenkor adott válasza minden érdekes dolgokat mond. Az 1575. évben Batthyány Boldizsár kért tőle főlovat. Mire Pálffy azt feleli, hogy csak *középlovai* vannak most. Ezek közül egyet különösen ajánlott. „*Ez — írja — jó erős, zömök ló. Nemigen öreg, de bizony lovassága jó vagyon.* Az bégnek igen kedves lova volt. Semmi vétket nem ismertem benne, sem szájában sem penig járásában. Ím vannak rabjaim oda be, kik ugyan jó lovakat hoznak. Ha mely jó leszen kö-

Így volt ez rendjén; mert nem puha ifjút, hanem kemény vitézt kellett belőle nevelni.

Még tizennyolcéves sem volt, már résztvett a török harcokban. Mint könnyűháti lovas-főlegény (huszáraltiszt) először az egerszegi táborozásban szerepel. Az Egerszegen beszállásolt huszárok — a bevett szokás szerint — a polgárokon éltek, s bizony fizetés nélkül ettek ők maguk is, meg a lovaik is. Volt is emiatt elég panasz. Még biztosokat is küldtek Égerszegre kárlátóknak. E biztosok a jelentésükben azt írják, hogy Pálffy Tamás Czigány Balázs szállásán volt s harmadfél szapii zabnak az árat meg nem adta a gazdájának. *A többinek azonban Pálffy Tamás minden megfizetett.* Ritka jelenség ez a táborozó katonaság életében. Hiszen tudjuk, hogy miként viselkedett a beszállásolt katonaság a szegénységgel szemben. Pálffy Tamás bajtársai sem voltak az Úrnak angyalai. A hivatalos jelentés írja, hogy Balogh György hadnagy a beszállásoláskor maga elé hivatván a polgárokat, így szólott hozzájuk: „Minden ember enni főzzön az ő vendégeinek ebédet s vacsorát. Ebédre, vacsorára egy-egy icce bort hozzon. Annak utánna az polgárok azt mondták, hogy nincs mit főzniük. Ü (t. i. Balogh) ez ellen azt mondotta: ha nincs mit főzni, hát csak a ludat verd le, az míg tart. Ha ez elfogyott, hát az tehenet, ökröt vágják le. Ha tehene nem leszen, vágd le lovát; ha lova nem leszen, öld le az ebét is és etesd üvele, az gazdával meg.”⁶⁸¹⁾

zölök, azt sem tartom vissza nagyságodtól.“ Korin. ltr. Missiles, 1575. obt. 9. Palota.

⁶⁸¹⁾ Orsz. levélt. Lymbus, III. sor. 5. fasc. „Száma az kárvallásnak, kit az huszárok tettek az egerszegi polgároknak.“ (Kelet nélkül.)

Pálffy Tamás maga írja, hogy már gyermek-ségében kezdte meg a hadipályát.⁶⁸²⁾ Eleinte azonban nem a király úzette örségekben szolgált, hanem az urak kastélyaiban és a mezei hadakban. A király zsoldjába 1554-ben szegődött. Győr várában szolgált először. Legalább ő maga azt írja: „Én is eleget laktam Györött mind Ádám Gall, mind gróf uram (Salm) idejében.“ Mivel a győri huszárok nagy hírneve épp Gall Ádám generál issága idején kapott lábra, joggal föltehetjük, hogy ebben Pálffy Tamásnak is volt némi része. Hiszen a dolog természete szerint a győri huszárok vakmerő kalandjaiban ő is résztvett.

Györből Lévára került s itt a nagy Thúry György kardja alatt szolgált mint huszárkapitány. Thúrynál jobb mestert, kitűnőbb és emberségesebb előljárót keresve sem találhatott volna. Nem is mozdult Léváról, míg Thúry Györgyöt mondhatta főkapitányának. Mondanunk sem kell, hogy Thúry György harcaiban Pálffy Tamás is élénk résztvett. Valószínű, hogy a baj viadalok nagy mesterétől: Thúry Györgytől tanulta el a személyes viadalok csináltatását. Azonban ez időben vívott viadalairól és kopj a töréseiről nem maradt ránk írott emlék. De bizonyos, hogy az illyesmiben erősen gyakorolta magát; mert valamivel későbben már ő is elsőrendű bajvívónak mutatta magát.

Mint lévai huszárkapitány résztvett a szerecséten szécsényi csatában. Amint tudjuk, a sereget itt a tudatlan és a tapasztalatlan Ördög (Teuffl) Rézmán vezette. A magyar kapi-

⁶⁸²⁾ „Me ab ineunte actate et ab incunabulis semper fideliter inservivisse“ etc. Közös pénz. Itr. Hung. 14392. fasc. 1579.

tányok az ő intézkedései alapján előre megmondották, hogy a török, könnyen el fog vele bánni. Így is történt. Bár a magyar huszárság jó része hősiesen küzdött, ördög Rézmán serege megsemmisült. A főtisztekkel egyetemben Pálffy Tamás is rabbá lett. A rabokkal együtt ő is Konstantinápolyba került, ahol négy esztendőt töltött rabságban. Ez időről, valamint a kiszabadulásának körülményeiről úgyszól-ván semmit sem tudunk, ómaga azt írja, hogy a mindenható Isten szabadította ki őt a nehéz rabságból.⁶⁸³⁾ Annyi azonban bizonyos, hogy édesatyja és a bajtársai eleget fáradoztak megszabadításán.⁶⁸⁴⁾ Nemsokára, hogy a börtönből megszabadult, édesatyja: Péter meghalt. A temetésen Tamás úr is jelen volt.

Úgylátszik, hogy a török rabság sehogysem volt ínyére. Tán nem is valami jól bántak véle. Annyi bizonyos, hogy ez időtől fogva mód nélkül gyűlölte a törököt s haragját még a szegény török rabokkal is éreztette. Még maga a szultán is panaszkodott emiatt a bécsi udvarnak, hogy Pálffy Tamás keményen kínoztatja a rabjait.⁶⁸⁵⁾

Pálffy Tamás 1565-ben kiszabadulgán a török

⁶⁸³⁾ Köz. pén.z. ltr. Hung. 14392. fasc. 1579: „dira captivitate Turcica per quadriennium... inde auxililante deo optimo maxi ni o me ellberato“.

⁶⁸⁴⁾ Salm gróf írja 1567. febr. 23-án őfelségének, hogy Jakosith Ferenc kapitány Pálffy Péter temetésére ment, „damit er müdem jungen Pálffy Thomas, des alten Sohn von wegen seines Bruders Erledigung, welcher, wie E. K. M. heweisst, bei den Türken gefangen ist, handeln möge“. Cs. és kir. áll. ltr. Turcica.

⁶⁸⁵⁾ Csász. és kir. udvari, házi és állami levélt. Turcica, 1574. nov. 20.

rabságóból, azonnal szolgálatba állott. A hadnácsnak 1565. év március havában kiadott rendelete szerint Pálffy Tamás a török rabságban lévő Jakosics kapitányságát kapta meg.⁶⁸⁶⁾ Ezúttal kilencven lóval szolgált. Együtt katonáskodott Illésházy Istvánnal. Mindketten Dersffy István főkapitány kardja alatt szolgáltak. Ez a Dersffy — mint tudjuk — közel való rokona volt Pálffy Tamásnak.⁶⁸⁷⁾

Kitörvén 1566-ban a nagy török háború, Pálffy Tamás a győri táborba vonult, s résztvett a magyar huszárság dunántúli harcaiban. Bár a fizetését hiába várta, mindenkorban együtt tudta tartani a katonáit. Ezt természetesen csak úgy lehetett, hogy a magáéból fizette őket. A hivatalos kimutatás szerint a kincstár az 1568. év elején már 3479 forinttal volt adósa.⁶⁸⁸⁾ A király megígérte neki, hogy a hátralékos zsoldját félév alatt kifizeteti néki a szempei harmincad jövedelméből. Ez természetesen csak igéret maradt.

A háború befejezése után Pálffy Tamás egy ideig Győrött szolgált. Az 1569. évben azonban arra kérte a királyt, hogy valamelyik végház élére helyezze őt.⁶⁸⁹⁾ Ez alkalommal maga is

⁶⁸⁷⁾ Hadi ltr. Reg. 1565. miire. An Muster und Kriegszahlme i s t e r.

⁶⁸⁸⁾ Pálffy Tamás édesanya Dersffy Zsófia volt. K. p. ltr. Familienakten.

⁶⁸⁹⁾ Orsz. levélt. Benignae Resol. és Köz. pénz. ltr. Hung. Denkbuch 395. kötet, 251. 1. Thomae Pálffy Verschreibung um 3479 Fl. Kriegsaustandt. („Egregius Thomas Pálffy capitaneus noster 90 equitibus levis armaturae per certum tempus nobis servierit.“ 1568. ápril 16.)

⁶⁹⁰⁾ Hadi ltr. Exped. 1569. júni P. Th. Bitt um ain Haubtmanschaft über ain Granitzhaus.

Bécsbe ment és személyesen tárgyalt őfelségével, aki Pálffy jó hírét már régen ismerte. Mivel a király éppen ekkor bízta meg Salm győri generálist, Batthyány Boldizsárt stb. a dunántúli végházaik megvizsgálásával, Pálffy Tamásnak is meghagyta, hogy e fontos küldetésben résztvegyen. Országos nevű emberek lévén a bizottságban, Pálffyra kitüntetésszámba ment ez a megbízatás. Az 1569. március 27-én már Győrből jelentette Batthyány Boldizsárnak, hogy most jött meg Bécsből. „Őfelsége — írja — meghagyta, hogy gróf uram (t. i. Salm) megjárja az végházakat; azt akarja, hogy vele legyünk, tehát nem mehetek most nagyságodhoz.”⁶⁹⁰⁾

Tjgylátszik, hogy Batthyány Boldizsár, aki ekkor a dunántúli kerületi generális helyettese volt, nagyon várta Pálffyt, mert ez május hó 24-én újra mentegette magát, amiért a látogatást ismét elmulasztotta; de Nyitrára kellett mennie. „Ím — írta —, most *Szakolca megégett; az mi házunknak is egyik része elégett; oda minden marhám és majorságom!*”⁶⁹¹⁾

Ami Pálffynak végbeli kapitányságra vonatkozó kérését illeti, a király ezt egyelőre nem teljesítette, hanem fölszólította őt, hajlandó volna-e Léva várában ötven lószerrel való kapitányságot vállalni?⁶⁹²⁾ Pálffy elfogadván ez ajánlatot, a király a bányavárosokba küldött biztosoknak november 24-én meghagyta, hogy Pálffy Tamás kardja alá ötven huszárt adjanak.⁶⁹³⁾ December havában Pálffy már Léván

⁶⁹⁰⁾ Körmendi Itr. Missiles.

⁶⁹¹⁾ U. o.

⁶⁹²⁾ Hadi levélt, okt. 19.

⁶⁹³⁾ U. o.

volt s onnét kérte őfelségét, adatna néki lakásul egy házat.⁶⁹⁴⁾

Lévai szolgálata igen rövid volt. Portyázás nélkül azonban e rövid idő sem tölt el. A törökök állandóan a bányavárosok vidékét kísért-gették s a lévai őrségnek volt a feladata a törökök portyázó csatáinak visszaverése. Ezekről a harcokról, sajnos, csak igen keveset tudunk; mert Pálffy jelentései elvesztek. Mindössze csak kettőnek a kivonata maradt ránk. Ezek is csak pár szóval jelzik a törökök támadását.⁶⁹⁵⁾

Pálffy Léván is megállván a helyét, 1571-ben a besztercebányai várat és a kapitányságot bízták reá. Ügylátszik, hogy régi követelései fejében kapta meg a besztercebányai vártermányt is.⁶⁹⁶⁾ A neki adott utasítás szerint egyrészt a várat magát, másrészt meg a bányavárosokba vezető passzusokat kellett őrzenie és védenie.⁶⁹⁷⁾

Ügylátszik, hogy a besztercebányai tiszt nagyon kedvére való hivatal volt, mert a királyt arra kérte, biztosítsa őt arról, hogy a besztercebányai kapitányságot állandóan a kezén hagyja. Folyamodására a király azt felelte, hogy ezt nem ígérheti meg, *mivel azt tervezí, hogy a bányavidéki országos főkapitányság székhelye Besztercebánya legyen.* Ez ügyben

⁶⁹⁴⁾ U. o. Exped. P. T. „Bitt um Behausung zu Leva zu einer Wohnung.“

⁶⁹⁵⁾ U. o. Exped. 1571. aug. 5. és akt. 13. (P. T. schreibt von ainem Straich gegen den Bergstädten etc.)

⁶⁹⁶⁾ pénz. ltr. 1572. nov. A módozatok, mint kell Besztercebányát Pálffynak átadni.

⁶⁹⁷⁾ Hadi Itr. Heg. 1571. május 3.

majd a legközelebbi magyar országgyűlés fog dönteni.⁶⁹⁸⁾

Még mielőtt az országgyűlés döntött volna, a király Besztercebányát Gersei Pethő Jánosnak adományozta. Pálffy Tamás tehát ismét Lévára került. Ez természetes dolog, mivel besztercebányai kapitánykodása idején is meg-tartotta a lévai tisztet.⁶⁹⁹⁾ Az 1573. év augusztus havában Dóczy Gábor, Rubigal és Igl királyi biztosok már jelenték az udvari Kamarának, hogy Besztercebányát és Döbricet átvették Pálffy Tamástól s áadták Petheő Jánosnak.⁷⁰⁰⁾

Bizonyos dolog, hogy az udvar és a kormányszékek nagyon meg voltak elégedve Pálffy Tamás eddigi működésével. Ennek a következménye volt, hogy mindenki Besztercebányáról való távozása után a király följárlotta neki a legveszedelmesebb végházunknak: Palota várának a főkapitányságát. Pálffy csak bizonyos föltételek alatt volt hajlandó e tisztségre.⁷⁰¹⁾ Az alkudozások e tekintetben jóidéig folytak. Augusztus hó 31-én a haditanács végleges választ kérte a palotai kapitányság ügyében,⁷⁰²⁾ s Pálffy Tamás jelenté, hogy vállalja a tisztet. Erre aztán megkapta a szokásos kapitányi instruction⁷⁰³⁾ Mire az ünnepélyes beigtatása is

⁶⁹⁸⁾ U. o. Exped. 1572. júni 9.

⁶⁹⁹⁾ Köz. pénz. ltr. R. 1573. május havában pél-dául Léváról sürgeti az őrség fizetését.

⁷⁰⁰⁾ U. o.

⁷⁰¹⁾ Hadi ltr. Reg. 1573. júli 27. Resolution an Tli. Pálffy. Artikl über die Haubtmanschaft Palota betreff.

⁷⁰²⁾ U. o. Reg. 1573. aug. 31.

⁷⁰³⁾ U. o. 1573. szept. 14. Instruction für P. über die Haubtmanschaft zu Palota.

megtörtént. Október havában már Palotán volt s Thury Benedektől átvette a tisztet.⁷⁰⁴⁾

Az új tisztség immár a kezén volt, de a kormányszékek nem teljesítették a föltételeket, amiket Pálffy kikötött. Hiába, sürgette hátralékos zsoldját, hiába kért pénzt a katonai számára, ígéreten kívül egyebet nem kaphatott. A király írásban ígérite neki 1568-ban, hogy 8479 frt-nyi zsoldját félév alatt megfizeteti, de még nyolc év múltán is csak az ígéretnél tartott. Pénz és katona nélkül ment tehát Pálffy a legveszedelmesebb végházba. De azért nem csüggedt el. Érezte, hogy fontos és országos érdek fűződik a tisztségéhez. Tudta, hogy Palota dülledező palánk jai a nagy Thury György dicső küzdelmeit hirdetik. Valóban, ha valahol, úgy Palotán minden kö, minden hely harcról, dicsőségről regélt. S Pálffy Tamás nem volt az az ember, akit az ilyesmi közömbösen hagyott. A későbbi eredmények világosan hirdetik, hogy semmiben sem akart Thury György mögött

⁷⁰⁴⁾ A királyi biztosok, köztük Majthény László is, 1573. november havában terjesztették föl Palotáról a jelentésüket. (Köz. pénz. ltr. Hung.) Úgy látszik, hogy a király és a hadi tanács igen fontos dolognak tartották, hogy Pálffy Taniás minél előbb Palotán legyen. A király ugyanis 1578. szept. 9-én sürgősen rendel neki 500 tallért a kamaránál s ez alkalommal a többi közt ezt írta: „Quapropter dominationes vestras amanter requirimus, ut cum summopcre nostra intersit, quo dictus Palffyus propediem Palotam cum aliquot sub ipso merentibus militibus proüciscatur.” (Hungr. Denkbuch 397. k. 140. 1.) Úgy ezen, mint egyéb jelentésből is láthatjuk, hogy Pálffy a saját szerével indult Palotára. Azaz, hogy a végbeli s, zokás szerint régi, kipróbált vitézeit magával vitte Palotára.

maradni. S miként az, úgy ő is megtartotta nemzetének Palota várát, bár ez ugyancsak nehez és folytonos küzdelembe került.

Palota a belső váron kívül teljesen palánk-építmény volt, melyet a vártartomány magyar népe állított, font és tapasztott. Tüzérsége (akkor pattantyússágnak hívták), alig egy-két emberből állott. Az egész őrség ritkán ütötte meg a háromszázaikat. Ennyi néppel valami nagyot mivelni nemigen lehetett. Elég nagy dolog volt az ilyen csekély őrségnek a vár őrzése és megtartása is. Hiszen tudjuk, hogy a szó szoros értelmiében a török torkában feküdt. Ugyanis a kisebb török palánkok népéén kívül Buda, Fehérvár, Simon tornya stb. hatalmas őrségei körülötte feküdtek. És e török haderőnek a szemében mindég tüske volt Palota vára. Mert hát Palota vára tarthatta és tartotta vissza a nyugat felé való kóborlástól és portyázástól. A török csaták úgyszölván állandóan Palota körül ólalkodtak, lesvén az alkalmat, hogy meglephessék s kézrekerí illessék. Palota kapitányának és őrségének tehát éjjel-nappal jó vigyázásban kellett lennie. Életbejáró dolog volt magának a várnak az őrizése is, de fontos dolog volt a Vértesalján nyugat felé vonuló török csaták fölta. rtóztatása is. Ugyancsak embernek kellett lennie, aki e kettős föladatnak meg tudott felelni! S Pálffy Tamás ilyennek bizonyult. Majdnem tíz évig állott a palotai őrség élén, s ezidő alatt a török minden támadását sikerült visszavernie, minden les vetését elháritania. A végbeli élet szenvédésteli, de dicső és lelkes küzdelmei voltak ezek. Örök érdeme ez Pálffynak. Nemcsak Palota vártartománya, de az egész Dunántúl is mondhatatlan sokat köszönhet az ő éberségének és hősiességének.

Hogy a török támadásainak sikeresen ellenállhasson, ismernie kellett a törökök harcmódjának minden csinját-bínját. Tudnia kellett, mennyi és minő hadi nép van a véle szemben lévő török házakban. Értesülnie kellett (a kémek és a kémdeákok útján) a törökök minden mozdulatáról. minden leshelyet, minden utat, passzust, rejtekhelyét ismernie kellett. Helyt csak így állhatott. És Pálffy Tamás rövid idő alatt mindazt az ismeretet megszerezte, ami lehetővé tette, hogy csekély őrségével is helytállhasson a török támadásainak. Ismerte a szomszéd török végházak erejét, tudta minden török tisztnak a nevét is. Ügyes kémeket, nyomjárókat és kalauzokat tartván, a törökök minden mozdulatáról jó előre értesült s így aztán készülhetett a fogadásukra. Ha valaki a Palota körül fekvő töröli végházakról és azoknak katonaságáról akart megbízható adatokat, bárán fordulhatott Pálffy Tamáshoz; mert nála megbízhatóbb hírekkel senki sem szolgálhatott. Mikor Czelting generálist Györbe helyezték, s mikor tudni akarta, mennyi a török végházakban a katonaság, Pálffy Tamás kimerítő jelentést küldött neki a Palota körül fekvő török végházak hadi népérol. Kevés ilyen jelentésünk van abból a korból; azért egész terjedelmében adjuk itt a jelentésnek azt a részét, mely a törökök hadi erejéről szól.

„Fejérvárott Aly bég lakik; udvara népével, vajdáival fölülhet 200 lóval. Ha pedig táborban kell szállani, 300 kopjásának kell lenni.

Zpáhiak fölülhetnek 200 lóval: de ha táborban kell menniök, minden háromezer oszporára egy szolgát kell tartani.

Zaymok vágynak Fejérvárott: 12, kinek mindeniknek 20 ezer oszpora feljebb vagyon. Beli-

ram olajbég, Mahmuth bég, Hamza bég Öccse, *Mehmet aga, kit Borg Ferencnek*⁷⁰⁵⁾ is hívnak, Kezechij aga, Muztafa kihája, Muztafa vajda, ki Mehemed bég vajdája volt, Hamza aga, Chyafer aga, Mehmed aga (az pasa szolgája volt), Muruáth aga. Ezek mind Zaymok, ki tíz lóval, ki tizenháttal, hússzal is fölülhet, ha valahova kell menni.

Beslya városban négy besli aga vagyon: Hazain aga 100 beslyával; Ibraym aga 100, Behrarn aga 100, Ruztem aga 80-at bír.

Ingovány városban két besli aga lakik. Egyik Oruchy aga, 80-at bír, másik Rezván aga, 100-at bír. Ezek meg az veszprémi beslyák felek.

Topchyák vágynak 80; ezek az pattantyúk körül forgolódnak.

Jancsárok néha 40, néha 50. minden eszten-dőben változnak; olykor egy agaság alatt többben, olykor kevesebben.

Izaralyák között vagyon 43 bulyuk basa. mindenik alatt 10 legény, mely teszen szám szerint 430 embert.

Martalóczoknak vagyon három-három basájok: Nazuf harambasa bír 50-et, Ferhát harambasa 50, Muráth harambasa 50 martalóczot. Ez teszen 150-et. Az három harambasa után vagyon három juzbasa.

Simontornyában, az Sárvize mellett Dervis bég lakik. Udvara népe kijöhét G0 lovas. Besly agát Muztafa agának hívják. Vagyon 80 beslia. Az iszpahiak is fölülhetnek 40 lóval. Izár-iliák kik az várban laknak, az dazdarral együtt az vár kapuját őrzik, vágynak 25-en.

⁷⁰⁵⁾ Mehemed agát, vagyis Bory Ferencet Pálffy Tamás 1575-ben elfogta. Az udvar azonban meg-hagyta neki, hogy e rab pribéket Petheő Jánosnak adja át. Hadi ltr. Reg. 1575. márc. 21.

Martalóczoknak harambasájok, kik az palánknak kél kapujátőrzik (?) ... Vágynak martalóczok 60-an, topcsíák 4.

Ozorában az dazdár lakik és az simontornyi bég vajdája. Azok tártnak lovakat és az izariliákban is némelyek. Vagyón martalócz és izar-ili (így!) benne 50, topesia vagyon 2.

Tamásiban az dazdár lakik és az bég vajdája. Azok tártnak lovakat. Ott is izar-ily és martalócz 50 ha vagyon. Topesi 2 vagyon.

Hídvégen besly-aga Musztafa aga 50 beslyaval bír. Martalócz izár-aly vagyon 60. Az dazdár is felülhet 4 lóval. Simontornyi bég vajdája lakik benne; az is felülhet 5 vagy hat lóval. Topcsát kettőt tartanak benne.

Az Duna mellett valók mennyien vágynak: Pakson vagyon egy agaság 50 lovas beslia, martalócz-izáraly 40. Az dazdár szekszárdi bég vajdája, lakik benne két topcsi.

Földvárott vagyon Musztafa aga, 50 besliánál több vagyon. Az pasa vajdája lakik benne; az is egynéhány lóval felülhet. Izáraly és mar-Zpaliyak is laknak; 2 topcsi, egy dazdar.

Adonyban egy agaság vagyon 60 lóval. Izaraly martalócz 40. Basa vajdája lakik benne. Zpahyak is laknak; 2 topcsi egy dazdar.

Ez száma rendszerint az Sár mellett és az Duna mellett való török váraknak és kastélyoknak és az benne lakozóknak. Azapoknak vagyon két agájok, egyik Juzref aga; ezalatt vagyon négyj ireis-aga: Kara Behram, Tyratliy Behram aga, Juzuf iriz-aga és Mehmet iriz-aga. Az másiknak Aly aga a neve. Ezalatt vagyon három ireis-aga: Durdy iriz-aga, Piry ireiz-aga és Chyorba Merni. Ezeknek mindeniknek különben vagyon zászlójok és mindenik iriz agaj ki többel, ki kevesebbel bír; de szám-

szerint most Fejérvárott vagyon 300 azáp, ki-két minap az teftedar mind beírt és az megholtak helyében más fogadtak.

Ennek kívüle az árosnépek kik vágynak és az mazulok.

Csikvárban egy besly-agá vagyon, Murzely agának hívják 75 besliával bír. Az dazdamak Huzain aga a neve. Az is felülhet négy lóval. Vajdát benne az fejérvári bég tart; felülhet hat lóval. Izar-ilyát tártnak 40-et, martaióco-k 40-et, topcsát 2-őt.

Csókákióban vagyon dazdar aga és az fejérvári bég vajdája lakik benne.; Izar-alyák. és martalóczok, többen 60-nál vannak és egy harambasa.

Ez száma mind az fejérvári bégséghez tartozóknak.⁷⁰⁶⁾

Alig hogy Pálffy elfoglalta a palotai tisztet, megyőződött, hogy micsoda frigytartás az, amit a töröktől várhat. Bizonyára örvendett is magában, hogy a török vitézek mit sem törödnek a békességgel. Így legalább ő is kedvére portyázhadt s hadakozhatott. Egyebet nem is tehetett; mert aki a farkasokkal lakik, ordítania kell. Ha végiglapozgatjuk az 1573—1581-ig terjedő török leveleket, hamarosan rájövünk, hogy Palota vára és Pálffy katonasága állandóan szóbeszéd tárgya volt. A budai basák örökké panaszoknak a palotai vitézekre, amiért soha veszeg nem ülnek. A bécsi udvar meg azt hánja a basáknak szemére, hogy a törökök állandóan kísértgetik Palota várát. S mind a két félnek igaza volt! Pálffy Tamás e kor lovagi as szellemétől, a jó név után való

⁷⁰⁶⁾ Hadi IfT. Feldakten.

vágyakozástól üzetve minden megtett, hogy ő magának és vitézeinek a török előtt vitézi tisztessége nagy legyen. Nem várta a támadást, hanem maga kereste föl az ellenséget. Itt lest vetett, amott az ellenség várának az alját szágvuldatta. A hódoltsági falvakat egymásután kényszerítette az adózásra, s török rabjaival kereskedett, mint a többi végbeli kapitány. Nagy kedvvel üzte és üzette vitézeivel a bajviadalokat és a kopjatöréseket. A palotai mezőség az ő kapitánysága idején a török-magyár viaskodásnak ismert helye volt. Bár a király erősen tiltotta a bajviadalokat és a kopjatöréseket, Pálffy mégis kiszolgáltatta azokat. Egész csomó rendelet és jelentés szól ezekről a viadalokról.⁷⁰⁷⁾ Pedig Pálffy igen sokszor titokban tartotta az efféle kopjatöréseket és bajviadalokat. S legföljebb jó barátait értesítő azokról. Az 1574. évben például Bathyány Boldizsárnak írja Palotáról, hogy a nagy üzetetlenség miatt a vitézei vele együtt igen elnyomorodtak. „Az fejérvári bég — írja — most igyekszik ide. Száz deliát választott népe közül, hogy kopját törjenek. Nem tudom, mely órában jönnek ide. Én is az Úristent azon kértem, legyen pajzsunk és oltalmazónk, hogy ne árthasson minekünk az ő akaratja szerint.”⁷⁰⁸⁾ A csoportos bajviadalt és kopjatörést Pálffy Tamás szerencsésen bevégezte. Embereivel együtt diadallal tért Palota várába a mezőről. A küzdelemre, úgy látszik, az is erőt adott neki, hogy ifjú felesége, akit ez év nyarán hozott a

⁷⁰⁷⁾ Hadi ltr. R. 1574. nov. 23., 1575. okt. 25., 1579. márc. 24., ápril 7., okt. 27., nov. 15. 1580. ápril 23.

⁷⁰⁸⁾ Körm. ltr. Missiles, 1574. okt. 26, ex Palota. (Elrothadt, elszakadózott levél.)

várba, szemtanúja volt a palotai vitézek küzdelmeinek.⁷⁰⁹⁾

Pálffy Tamás példát akarván a vitézeinek mutatni, maga is többször összemérte a fegyverét a török főtisztekkel. Ügyességét és jártasságát eléggyé kiutatta; mert hiszen minden alkalommal ő volt a győztes. A többi között a székesfehérvári szandzsákbéggel: a nagyhírű Kara (fekete) Alyval is bajviadalt vívott. Ez a híres viadal 1577-ben esett meg. A kihívó a fehérvári szandzsákbég volt. Lóháton, kópiával vívtak meg a palotai zöldbe borult mezőn. Két szép sereg között száguldva rontottak egymásra. A bég nem találta el Pálffyt. De Tamás uram — írja Illésházy István — találta a békét. „Az pajzsán, páncéron, ki az fegyverderék felöl volt, mind által ment (a kopja)“⁷¹⁰⁾

Az 1580. évben az új fehérvári békét is bajra hívta. Ez alkalommal engedélyt is kért a királytól. Megkappa-e a kért engedélyt, nem tudjuk.⁷¹¹⁾ De ha nem is kapta meg, biztosra vehetjük, hogy Pálffy nem bújt el az ellensége

⁷⁰⁹⁾ Istvánffy Miklós 1574. július 19-én írta Batthány Boldizsárnak Pálffy Tamásról: „venерат ad Baar fortasee et puto coniugium illud, quad mag. vestra hac hyeme Viennae ci commendabat, amplectatur“. U. o.

⁷¹⁰⁾ Körmendi ltr. Missiles, Illésházy levele Batthyány Boldizsárhoz. — A budai basa írta 1579-ben őfelségének: „Az fejér vári bég felöl írja fölséged, hogy az palotai kapitányt öklelésre kényszeríti. Mi is neki megparancsoltuk, hogy a féle nélkül ellegyon.“

⁷¹¹⁾ Hadi ltr. Reg. 1580. ápril 23-án csak ennyi van bejegyezve: Antwort an P. wegen seines fürgehabten Copybrechens mit dem Beeg zu Weissenburg.

elől s eleget tett kora vítezi felfogásának. Ezt mutatja az a körülmény is, hogy Pálffyt a meg nem engedett kopjatörések miatt többször Bécsbe idézték.⁷¹²⁾

A haditanács hivatalos levelezése igen sokat foglalkozik Pálffy Tamás török rabjaival és pribékjeivel.⁷¹³⁾ Pálffy a török rabjait igen keményen tartotta. Emiatt nemcsak a budai basa és a fehérvíári bég panaszkoztak ellene, hanem maga a szultán is. Az elfogott pribékeket egyszerűen kivégeztette.⁷¹⁴⁾ Akinek török rab vagy török ló kellett, az bátran fordulhatott Pálffy Tamáshoz, mert ökegyelme ilyenek nélkül sohasem szűkölködött. A haditanács nem is egyszer fordult hozzá török rabért. Lovat is többször kértek tőle. Az 1575. évben például Batthyány Boldizsár kér tőle jó török lovát. Pálffy Tamás erre azt felelte neki: Küldje ide nagyságod az emberét s válasszon. Eladó lovam nincs, de nagyságodnak szívesen szolgálok.⁷¹⁵⁾

A sok török rab és a török ló nemcsak azt mutatja, hogy Pálffy Tamás sokat harcolt, hanem azt is, hogy a küzdelmei sikeresek voltak. Az 1574. évben maga a haditanácsi írja, hogy a törökök Palota körül minden istenadta nap portyáznak s viadalt ajánlgatnak a palotaiaknak.⁷¹⁵⁾ A következő évben követ vitte a pa-

⁷¹²⁾ U. o. 1579. ápril 6. és okt. 27. 1579. nov. 15. (Jüngst zu Palota fürgeloffenen Copybreehens, u. er wirdet hieher erforderl etc.)

⁷¹³⁾ U. o. 1575. január, 1575. dec. 19., dec. 27., 1577. ápril 6., 1579. febr. 5., máj. 31. etc.

⁷¹⁴⁾ U. o. Reg. 1575. dec. 27.

⁷¹⁵⁾ Körmendi ltr. Missiles, 1575. Pálffy Tamás magyar levele Batthyány Boldizsárhoz.

⁷¹⁶⁾ Hadi ltr. 1574. nov. 23.

naszt a portára, hogy a fehérvári törökök folyton és folyton támadják Palotát. S bár eddig minden támadásuk balul ütött ki, november 6-án még nagyobb haddal megismételték. Ez alkalommal bajviadalra hívó levelet is hagytak a kertek tövében.⁷¹⁷⁾ Október havában Jánosházát támadták meg a törökök; majd meg a vártartomány falvait próbálták megdúlni. De Pálffy Tamás ébersége miatt kevés kárt tehettek. Ókigyeleme ugyanis a huszáraival folyton künt járt s nemcsak a török csatákat üzte meg, de a török falvakat is rendre hódoltatta. A következő évben (1576) már nem ő panaszkodik a törökökre, hanem a budai basa indít keserves panaszt ő ellene.⁷¹⁸⁾ Pálffy ugyanis „versengőς“ kapitány volt a szemében, aki miatt a török végházakban és falvakban álomra sem hajthatták a szemüket. Pálffy Tamás Geszty Ferenc és Majthényi Lászlóval együtt igyekszik magát menteni a portyázások miatt. A végbeli szokás szerint természetesen minden bűnt a törökre vet. Majd meg egy másik nagyobb és szerencsés portya alkalmával

⁷¹⁷⁾ Cs. és kir. áll. Itr. Turcica. Az 1575. év júni 6-án maga a hadi tanács írja Pálffynak, hogy a törökök ismét Palotát akarják megszállni. (Hadi ltr. Eeg.) „Thurcae Albenses — írják 1575-ben sub arcem Palota excurrere nunquam cessant.“ November 1-én nagy haddal a palánkig jöttek, de a palotaiak vitézül visszaverték őket. November 6-án ismét nagy sereggel lest vetettek (maximis copiis). De a palotaiak nem menvén rá a lesre, kopján kihívó levelet hagytak hátra. (Bécsi áll. levélt. Turcica, 1575.)

⁷¹⁸⁾ Hadi ltr. Eeg. 1576. dec. 28. Pálffyt felszólítja a haditanács, hogy adjon választ a budai basa panaszaira.

Nádasdy Ferencsel, Gesztyvel,⁷¹⁹⁾ Borne-missza Jánossal, Thúryval egyetemben írt Bécsbe, s mentegette magát a portyázások miatt. Mivel mindezen harcok szerencsésen estek meg, Pálffy Tamásnak és kapitánytársainak semmi baja sem történt. A haditanács csak annyit kötött ki, hogy a zsákmányt és a török rabokat ne bocsássák kótyavetyére.⁷²⁰⁾ így szokott ez rendesen történni. A törökkel való harcot a király kemény büntetés alatt tiltotta. A harcolókat büntetés azonban csak akkor érte, ha a török megverte őket. A győztes végbelieket azonban a legtöbb esetben megjutalmazta a király.

A Palota vidékén folyt állandó küzdelemben Pálffy Tamást és hadi népét semmi vereség, semmi szégyen nem érte. Pálffy még akkor is meg tudta Palotát tartani, *mikor alig harminc ember volt a várban!* Nem csoda tehát, hogy az udvar — belátván Pálffy Tamásnak Palota védelmében kifejtett nagy tevékenységét és éberségét — többször megjutalmazta.

Csak egy ízben volt némi kellemetlensége a törökök miatt. Ez 1577-ben történt. A ravaasz fehervári szandzsák-bég 5—700 lovasával Palotát elkerülvén, váratlanul Győr mellett termett. Győrből 150 huszár és 250 hajdú kiment a török elébe. Már javában harcoltak, mikor a

⁷¹⁹⁾ Veszprémül főkapitány volt.

⁷²⁰⁾ Hadi ltr. 1577. dec. 11. Nádasdy, Geszty, Maj-tlióny, Bornemisza, Tliury, Pálffy; Haubtleuten wird das jüngst Ausstreifen verwissen, daneben bevelchen, dass sie von dem Raub oder gefangen-en Türken nichts verwenden sollen. Ugyanitt van a haditanács felelete Pálffynalt, Majthény-nck és Gesztynek bocsánatkérő levelére „ihres Ausziehen« halber“. (Dec. 29.)

győri német generális is kijött. Ez, látván a török túlnyomó erejét-, visszarendelő a huszárságot. Erre az egész török lovasság a 250 magyar hajdúra vétó magát. Egy részét levágta, más részét pedig rabul ejté. A haditanács e vereség ügyében vizsgálatot tartván, a győri generálist, Czeltinget találta bűnösnek. Ez nem tudván magát menteni, Pálffy Tamásra igyekezett a bűnt vetni; mert szerinte Pálffy Tamás hibája, hogy a törökök lovacsatája észrevétlenül Győrig juthatott.

Pálffy természetesen nem hagyta magát. Augusztus 9-én kelt levelében részletesen leírja, mint történt a fehérvári bég kivonulása, ö — írja —, amint néhány török kivető magát, mind lovaggal és gyaloggal kijött Palotából, de mivel csalárdsgártól tartott, egész hadával Istvánffy elé ment. Amint hírét vette, hogy a bég Almásnál a Vértes aljában fölfelé tart, azonnal levélben értesítő a győri generálist. A levél - vivő este ért Csesznek vára elé. A virrasztó nem bocsátotta őt be, hanem azt monda neki: jöjjön reggel a kapunyitáskor. Ilymódon az ő levele elkésve érkezett Györre.

A fehérvári törökök — írja Pálffy — különben, is Almás és Csörgő között szoktak fölvonulni, s onnét ő nem; kaphat hírt. Aztán a fehérvári lovasság oly gyorsan iramlott, hogy kémtől megtudni semmit sem lehetett. „Látja az Üristen, mi is mindenjában nagy szívünk szerint bánjuk, de az Üristennek elrendelt akarattának ugyan úgy kellett lenni.“ „*Én is eleget laktam Győrött — írja Pálffy —, de palotai hírhordással soha nem tudom, hogy csak tiz törököt az győri mezőben megvertenek volna*“⁷²¹⁾)

⁷²¹⁾Cs. és fkir. áll. ltr. Turcica, 1577. aug. 9. Palota.

Az 1577. évi szerencsétlen győri csata után Pálffy Tamás még nagyobb éberséggel őrizte Palota várát. A huszárjai úgyszólvan állandóan a mezőkön voltak s ott üzték a török csatákat, ahol érték. Hogy a harc közben a törökök juhnyájait és csordáit is elhajtották, mondanunk sem kell. A fehérvári bégnek is megfizettek a győri vérengzésért. Pálffy ugyanis a dunántúli fővitézekkel egyetemben kicsalta őt a mezőre, ahol aztán a mieink ugyancsak visszaadták neki a győri kölcsönt.

Ezt a vereséget Musztafa budai basa 1578. március 23-án kelt levelében jelentette Bécsbe. Szerinte Malkucs fejérvári bégnek az öccse is rabbá esett és sok jó török elesett. „A sárvári, a pápai, bőszpörémi, *jmlotai*, győri és tatai tiszt-tartók — írja a basa — gyakorlatossággal való várak alá száguldásoktól, ingadozásoktól meg nem szűnnek. Ín, minapon is Sámbék alá száguldottanak, az mieinket lesre akarták venni, az vályiakat meg azonképen. Gesztes-alját egy nap háromszor száguldották meg. Buda környül immár sem barmot, sem juhot ugyan nem tarthatnak! Még csak fáért sem mernek kimenni, szőlőikben vagy kértőkben sem mernek kijárni.“

A budai basa az igazat írta, amikor az örökös harcokról ilyen tudósítást küldött Bécsbe. A basaságban utódja: Kara Ovojsz is állandóan ezek miatt panaszkodott, írván a többi közt imigyen: „Efféle gyülekezésüknek, ingörködésüknek, várak alá száguldásoknak, leshányásoknak, barmok, menüsök, juhok elragadásoknak, faluk dülásinak, rablásoknak — kiket boncolnak, kiket fogva visznek — az frigyben minden ellenközö dolgoknak semmi szünetik nincsen!“ (1580 február 14 Buda.)

Pálffynak és vitézeinek küzdelmei seliogysem tetszettek a budai basáknak. Többször emelnek ellene panaszt. Ernő főherceg 1579. évben is leküldi Pálffy Tamásnak a budai basa sérelmeit s választ kér azokra. Pálffy Tamás azt feleli, hogy a törökök meg nem szünnék a palotaiak ingerlésétől; most is, míg ő Bécsben járt, lest vetettek az ő vitézeinek, de mint annyiszor, úgy most is eredmény nélkül tették ezt.⁷²²⁾

Erős kővárban jól fizetett és gyakorlott katonasággal mindazt megtenni nem nehéz dolog, amit Pálffy Tamás Palotán megcselekedett. Ám Palota düledező palánk volt, amelyet Pálffy Tamás jobbára a maga költségén tatarozgatott.⁷²³⁾ S az őrség a nagy fizetetlenség miatt a végsőig elkeseredve, az éhséggel küzködött. Ilyen viszonyok között harcolni már nem kis dolog volt. S Pálffynak ennél is nagyobb gondja volt, a katonáinak szolgálatban való megtartása. A magáéból kellett őket nem egyszer táplálnia. S mivel sokszor ő maga sem tudott pénzhez jutnia, azt sem tudta, mihez fogjon. írt az udvarnak, írt a kamarának és a haditanácsnak, de minden eredmény nélkül. Gyakran fölment Bécsbe és személyesen adta elő a királynak a palotai tarthatatlan állapotokat. Azonban majd mindig üres kézzel volt kénytelen Palotára visszajönni.

Az 1574. év nyarán is Bécsben járt. „*Katonáim követelésére jöttem ide* — írja a királynak.— De hiábavaló volt minden fáradozásom, felséged oly hosszú időn át nem adatott fizetést. Pedig Palota körül nincsenek falvak, ahová a vitézek élelemért kimehetnének. Amit pedig a

⁷²²⁾ U. o. 1579. aug. 1.

⁷²³⁾ Hadi ltr. Exped. 1574. Pálffy kőműveseket és ácsokat sürget Palota építésére. (April 14. és szept.)

szegénység a várba hoz, dupla áron kél el. *Ami pénzem nekem volt, mind kiosztottam már a szegény katonáim között. Tovább már nem segíthetek rajtuk.*⁷²⁴⁾ Pedig jó vitézek ők s megérdemlik a fizetést. A vár javítására is pénz kéne. Az eső a szobákba folyik s a padozatok beszakadnak. Én mint kapitány megettettem a magamét, fölséged reám bünt ne vessen, ha valami baj történik.“

Augusztus hó 23-án megismétli a kérését s könyörögve könyörög őfelségének, hogy ne bocsássa őt üres kézzel a vitézei közé. Legálább léhenpénzt (előleget) adatna a palotaiaknak. S fizettetné meg az ő hátralékos zsoldját (1568—1574-ig), hogy segíthetne a katonáin.⁷²⁵⁾

Hasztalan volt minden kérés, hiába valónak bizonyult Pálffy minden fáradozása. Üres kézzel kellett Palotára mennie. S mivel nem volt mivel kielégítenie a katonáit, abból a jövedelemből táplálgett őket, arait a bérben bírt falvaktól kapott. Eljött az 1575-iki esztendő is, s a katonák még mindig hiába várták a zsoldjukat. Már *huszonhét hava egy végben nem kaptak fizetést!* Gondolhatjuk, minő állapotban voltak a szegények ott azon a puszta vidéken, ahol egy lépést sem tehettek fejük kocskáztatása nélkül.

A szegény palotai őrség rettentő állapotát Pálffy nem nézhette tovább. Elhatározá, hogy még egy kísérletet tesz a vitézei érdekében, s

⁷²⁴⁾ Köz. pénz. ltr. 1574. Hung., d. n. kívül 1574. aug. 17. „Was in mein Vermög gewest, hab ich alles den Kriegsleut fürgestreckt... ich kann ihnen weiter nicht helfen.“

⁷²⁵⁾ U. o. Az udvari kamara ennyit ígért Pálffynak: „Man wirdts mit dem ehist vor Shr. Máj. Aufbruch bezahlen.“ (1574. aug. 19.)

ha ez sem sikerül, lemond a kapitányságról. Június hó 19-én tehát a következő levelet íntezte a györi generálishoz:

„Spectabilis ac magn. domine, domine et patroné mihi semper observan. Servicior. incorum perpetuum commend. Az te nagyságod leivelét énnekem megadák, melyben ír te Nagyságod, hogy immár az commissariusok eljöttek volna és legelőször is ide Palotára jönnek. Azért az Nagyságod reánk való gondviseléseit megszolgáljuk Nagyságodnak. De iin Szórlolan uraim írt ide énnekem szintén levelet is, hogy az vitézlő néppel szóljak, hogy az hat óra való fizetést fölvennék és az többire levelet adnának. Én, látja Isten, eleget szóltam velek, minthogy tartozom őfelségének hűséges szolgálattal, de én semmi jót közöttük nem végezhettem. Azt mondák mind fejenkint, hogy az ő követük azt mondta nekik, hogyha nem többet is, de 16 óra való fizetést hoznak nekik. Most pedig hat óra való fizetéssel kínálják. Ugyan jól látjuk — mondják —, hogy semminek nem kellünk. Hanem ez kész búcsúadás (Búelio Adass). Mivel éljünk feleségestül, gyermekestül; szolgánkat, lovunkat mivel tartsuk és hogy szolgálhassunk jövendőbe ist Ha sok vagyon közülönk, csak «adósságát is tíz óra való fizetéssel be nem érné! Azért bizonnyal írhatom Nagyságodnak, hogy én *meg nem tudom Nagyságodnak sem írnem, sem meg nem üzenem, aminemű kiálltás és észvesztés (feszüestys) vagyon közöltünk*. Ennekkelőtte is egynéhányszor Nagyságodnak hűségesen megírtam az itt való szolgáló népnek minden nyomorúságát; Nagyságod megbocsásson énnekem, hogy ennyi írásommal untatom Nagyságodat, mert Nagyságodat kell futnunk szükségünkért.

Azért Nagyságodnak bizonnyal írhatom, hogy azon összeesküdtek, hogy ők az hat hópinzt fel nem veszik. Sót ha közöttük valaki csak arrul szóljon is, levágják. Most annyiba voltam vélek, hogy sem strázsára, sem vigyázásra nem akarnak menni, hanem sokan el akartak menni. Az kapó bizony napestig felvonva volt! Nagynehezen kértem arm ükét, hogy csak immár onnan az mustra-mesterektől várjanak választót az én levelemre, kit nékiek írtam. Azért ebbe vagyon az dolog. Kérem Nagyságodat, mint uramat az Úristenért, hogy te Nagyságod úgy gondoljon ide reánk, hogy ne vesszen az vár cl. Én is ne vesszek benne. Hanem küldjön vagy 50 gyalogot Nagyságod; mert az én hitemnek, hagyje meg Nagyságod, hogy csak az napját nem tudom, hogy felkelnek és kimennek belőle és nemcsak az gyalog, de az lovasokba is sok elmegyen. Az, török pedig szünetlen körül fink vagyon; mert jól érti minden dolginkat és az vitézlö népnek ilyen veszödlsit. Nagyságod is még törekednék herceg Károlynál, hogy az mi fizetésünket megjobbítanák és jönnének be az mustramesterek az fizetéssel; mert én tovább immár őket szóval nem tart-hatom. Nagyságod az kőmíveseket is küldené he, mert csak az napját nem tudom, hogy az palánk az bástya mellett mind az árokba dől. Hadd rakatná föl idein. Ím az lisztért felküldetem, azkit Nagyságod ígért volt. De te Nagyságod megírja, hogy mibe kell adnunk az szolgáló népnek, hogy én is tudjak osztán az profunt-mesternek quietantiát adni róla. Te Nagyságod ugyanazon szekeren küldene egy öreg csigát és egy öreg, hosszú vonókötelet, kin öreg gerendákat vonhatnának az bástyára. Továbbá írja te

Nagyságod, hogy az sebeseknek jó borbélyt hozzánk. Azért itt sehol jobb borbély nincsen az veszprémi *Borbély Máténál*. Azt hívtam volt ide hozzá jók. De ma az is visszamegy, nem tartóztathatom itt. Kérem, Nagyságodat, mint bízott uramat, írna te Nagyságod Huszár Péternek Veszperimbe, hogy az borbélyt küldené ide. Csak két hétag lenne itt. Hiszem az Isten, addig jól felgyógyulhatnának. Én az borbélynak megfizetnék tőlök. Nagyságod ugyan megparancsolná neki, hogy egyebet abba ne tegyen; mert kár volna, ha ilyen vitéz embernek, mint Ormándy Péter valami nyavalýája történné. Hírt Nagyságodnak egyebet nem írhatok: az török igen patkoltat és igen készül, de nem tudjuk, mely felé. Ez napokban általán fogva elmegy. Ha mi híreim lesznek, Nagyságodnak éjjel-nappal tudtára adom. Isten tartsa meg Nagyságodat jó egészséggel. Datum ex Palota, 19 juny, Anno 1575.⁷²⁶⁾

Eiusdem spet. mag. vrae.
stor. obsequ.
Thomas Palffy
de Erdőd.“

Hogy e levélnek a hatását fokozza, a palotai őrséggel is íratott a györi generálisnak. A palotai vitézeknek ez a, levele fényes világot vet a szegény végbeliek kétségebesett helyzetére. Másrészt azonban érdekes visszhangja ez a magyar vitézek gondolkozásának is. Kemény hangon írják meg az igazságot. Még a király-

⁷²⁶⁾ Cím: Spectabili ac Magnifico domino, domino Andreáé Teuffl liberó Baroni a Gundersdorf, Oonsiliario Sacr. Caes. Majestatis, Supremo Capitaneo Jauriensi, domino et patrono semper observa n dissimo.

nak is elkeseredett szemrehányásokat tesznek. A vitézi tisztességről azonban még kétségesesükben sem feledkeznek meg. Ők aggódnak legjobban Palota sorsa felől. S jámbor, hűséges szolgálatuk hangoztatásával, megkapó nyomorúságuk leírásával igyekeznek kierőszakolni azt, ami Palotán maradásukat lehetővé teszi.

E rendkívül érdekes levelet egész terjedelmében adjuk itt.

„Spectabilis etc. Az te Nagyságod levelét értettük, melyet írt te Nagyságod az mi választott emberünktől, hogy Nagyságonak gondja vagyon reánk és hogy az commissariusok immár ott vannak és hogy először ide Palotára jönnek. Az te Nagyságod jóakaratját örökké meg akarjuk szolgálni. Portohan urunk is ír egy német levelet az mi kapitányunknak, kibe azt írja, hogy három hora való pénzt és három hora való posztót rendeltek ide és ha azt jó kedvvel nem akarjuk venni, tehát egy diákját beküldi, ki megmustráljon bennünket és Pápára vagy Veszprimbe küldjünk érette és ott adja meg. Azért Úristen, most látjuk, hogy minálunknál, szegényeknél nem volt őfelségének elvetettebb szolgáló népe, mint mi vagyunk. Egyéb végbelieknek minden évre megfizetett őfelsége mind Léva, Korpona felé, kanizsaiaknak igen kevessel tartoznak, soha nincs közülök oly ember, az ki azt említsé, hogy az palotaiaknak huszonhét holnapig nem fizettek volna egy végben, mint most. Azért (ha) Nagyságonak Istene, lelke vagyon, gondolja meg te Nagyságod, az mi nyomorult voltunkat, ha méltó-e minekünk az, mi hosszú ideig való várásunk ért, hogy három hópénzt adjanak! Mind az mi eleink is és mind magunk is az vár szállásakor és azutától fogva sok vérünk hullásával és sok

atyánkfiainak halálukkal szolgáltunk. És most immár ennyi hűséges szolgálatunk után sírva, jajgatva, kezünk összekulcsolván, feleségestől, gyermekestől ki kell belőle mennünk az nagy éhség és nyomorúság miá és örökkévaló bujdosóvá kell lennünk. Ha őfelsége akasztófátul vagy rabságtól Ámított volna, mindenki bennünket is, mégis kegyelmes fejedelemnek kellene hozzánk lenni; mert az rabnak is mindennap eledele megadatik, mi penig szabad emberek lévén, feleségestől, gyermekestől éhellenünk meg. Azért im ugyan most ki akarunk menni belőle. Ide mégis meggondolván az tisztességet, Nagyságodat utolsó levelünkkel meg akarjuk találni, hogy Nagyságod népet küldjön az várba; ne legyünk mi oka az háznak veszedelmének; mert az mi hitünkre esküszünk az egy Istennék, hogy tovább benne meg nem akarunk maradni ilyen nagy fizetetlenségben.

Azért adjuk Nagyságodnak tudtára, hogy legyen gondja Nagyságodnak az őfelsége házára. Ennekutánna, ha őfelsége bennünket kerget is, öless (?) szabad legyen vele. Legyünk mi például egész Magyarországnak, hogy az mi jámbor, hűséges szolgálatunknak jutalma s érdeme őfelségétől ez legyen! Tudjuk és hisszük: az egy Isten, ha mi nyomorúságot őfelsége rajtunk cselekszik is, hogy az Úristen őfelségének el nem engedi, hanem az mirajtunk lelendő nyomorúságért őfelségét is úgy megveri minden testében-lelkében és minden dolgaiban szerencsétlenné teszi, hogy minden fejedelmek között őfelsége is például leszen, ha mi nyomorúság mirajtunk esik őfelségétől, lm, az csesznekieknek is tizenhat óra tölték fizetéseket, mi penig ez világ szerint igen alávalók vagyunk, hogy három hó pénzt és három

hó posztót akarnak adni és egy darab papirost az többi fizetésről. Bátor mi az végben való lakást elhagyjuk, hanem avval az darab papirossal esztendő által Becsben az kamarán kolduljunk! Ha most meg nem adják, hogy adják minekutána meg? Vagy mivel éljünk ennek utána, ha csak adósságunkat is sokan tíz óra való fizetésünkkel meg nem érnénk? Azért mi ezen megesküdtünk az egy Istennek, hogy mi az három hó pénzt és három hó posztót fől nem akarjuk venni, hanem inkább akarunk anélkül kimenni belőle. Te Nagyságodtól hamarságos választót várunk; mert ha Nagyságod hamar választót nem küld, hamar való nap oly dolgot hall Nagyságod, hogy ki még itt az végben nem történt. Kinek mi oka ne legyünk, azért adjuk Nagyságodnak tudtára. Isten tartsa meg Nagyságodat jó egészségen. Dátum ex Palota, 19. «Juni, Anno Domini, 1573.

Te Nagyságodnak alázatos szolgái
lovag és gyalog Palotai lakozók.“

Kívül: Spectabili et magnifico domino etc.
Andreae Teuffl libero baroni etc.

Pálffy Tamásnak és a palotai vitézeknek, kiáltó szava ezúttal is siket fülre talált. Hathavi fizetéssel akarták az eladósodott és kiéhezett katonákat kielégíteni. Hathavi zsold huszonhét-havi helyett! Ez a hír még a legtürelmesebb katonát is felbőszítette. Teuffel András győri generális rögtön (hogy a palotaiak levelét vette) írt Károly főhercegnek s felkiidte neki Pálffy Tamásnak és a palotai vitézeknek magyar levelét. „A mustramester és a commissariusok — írja Teuffel — holnap mennek Győrből Palotára. Azonban a hathavi fizetéssel nem sokra mennek. Én minden kitelhető módon

igyekszni logok a palotaiakat néhány napi türelemre bírni. Addig sietve gondoskodjék a kamara, pénzről, nehogy Palotán Amiami veszedelem történjék.⁷²⁷⁾

Erre a sürgős fölterjesztésre az udvari kamara azt írta, hogy nincs pénz s így nem is fizetheti a palotaiakat. Biztatni kell őket, hogy nemsokára fizetést kapnak.⁷²⁸⁾

Ezenközben megérkeztek a mustra- és fizetőmesterek Palotára. Mikor az órség megtudta, hogy csak háromhavi zsoldot kap pénzben és háromhavit silány posztóban, fölzendült s zavargást csapott. Pálffy Tamás július hó 1-én értesíti erről Károly főherceget. „A katonák közül — írja — immár senki sem akar Palotán maradni. A hathavi fizetést egyikük sem akarja fölvenni. Seregesen távoznak a várból. *Alig maradt itt harminckét gyalog és hat nemes huszár! A vár egészen üres! Mihez fogjak ennyi katonával?* És ez most történik, mikor mindenfelől harci láarma hallik; mikor mindenki a háború miatt remeg! Senki nem mer Palotára jönni! Amim volt, mind szétosztottam már a katonák között. Legalább egyhavi zsoldot küldessen felséged, hogy új katonákat toborozzak.”⁷²⁹⁾

Pálffy Tamás két nappal későbben a győri generálisnak is írt. „A fizetetlenségnek miatta — írja — az ittvaló szolgáló népek

⁷²⁷⁾ Köz. pénz. ltr. Hung. 1575. júni 21. Győr.

⁷²⁸⁾ U. o. „Die Hof hammer hah diese Zeit kein Mil ihnen mit einem mehr er n zuhelfen“ Az udvari kamara azt is megjegyzi, hogy Pálffy Tamás a salvainak jövedelmét léken alakjában a katonáinak adta.

⁷²⁹⁾ U. o. 14366. fasc. 1575. júli 1. Palota.

mind elmennek. Azért bizonnyal írhatom Nagyságodnak, hogy mind lovag s gyalog *annyi elem ment bennük, hogy majd csak az kapuk felvonására és vártálására sem vagyunk elegen.* Most is minden nap szöktön-szöknek. És valaki innen elmegyen, mind lovag s gyalog, Veszprémbe mind megfogadják őket. Mivel-hogy ott bizonyos fizetés vagyon, igen reá sietnek! Itt kedig az nagy fizetéstelenségen nem örö mest maradnak. Azért jól tudja te Nagyságod azt, hogy valamely szolgáló ember egyik végből az másikba menne, hogy meg nem fogadnák, ha az kapitánytól levele nem volna. Azért itt bizony avval semmit nem gondolnak, hanem valamelyik innen oda megyen, mind megfogadják. Ha kedig az ittvaló régi megszokott szolgáló ember innen eltávozik, hittemre, újat nehezen talál ide ember. Parancsoljon te Nagyságod az veszprémiieknek... hogy helyt ne adnának nekik. írna Nagyságod herceg Károlynak, hogy küldene fizetést... Soha az hat hó pénzt fel nem vették volna az ittvaló szolgáló népek, ha én az adósságot oda nem hajtottam volna. Most immár annyiba juttattam, hogy csak egy pénzem nincs, kivel mind lovast, gyalogot fogadnék azok helyiben, kik elmennek... Iml az török kedig erősen ké szül mindenfelől. Az fejérvári bégnek az bátyját, az mohácsi békét minden nap várják ide fel. Szekereket, kocsikat erősen visznek mindenfelől oda be Fejérvárra... Jól értik minden erőtlen voltunkat, hogy kiment az szolgáló nép belőle... Mi kezdünk az elsők lenni... Az egyik bástyára is kevesen vagyunk!“⁷³⁰⁾

Teuffel generális még július hó 7-én megírta

⁷³⁰⁾ U. o. 1575. júli 3, Palota.

Károly főhercegnek Pálffy Tamás segélykiáltását. Fizetést azonban ő sem tudott kieszközölni. Ha csak Palota egymaga szorult volna támogatásra, tán sikerült volna a zúgolódó katonaság kielégítése. Azonban az ország minden várának a népe fizetésért kiáltott. A vitéző rend követei egymásután jöttek Bécsbe s még Zrínyi György országos főkapitány⁷³¹⁾ is ott sürgette minden eredmény nélkül a végek fizetését.

A palotai őrség helyzetének javulásáról tehát egyelőre szó sem lehetett. Pedig, mint Pálffy levelei mutatják, a katonák már minden türelmüket elveszítették. „Legalább tizenhathavi fizetést ígértek! nekik — írja Pálffy újra és újra s most kisül, hogy csak hat óra fizetnek. *Ez kész búcsúadás! Ha csak szól is valaki (a hathavi zsold) felvételére, levágnák!* Sem strázsára, sem vigyázásra nem akarnak vala menni... Az kapu bizony napestig felvonyva volt... Az *Úristenért te Nagyságod úgy gondoljon ide ránk, hogy ne vesszen az ház el, én is ne vesszek benne!*“

Levele további részében ötven gyalogol kér és jelenti, hogy a palánk dűlőiében vagyon. „Csak az napját nem tudom — írja ismételten—, hogy az palánk az bástya inellett mind az árokba dől. ... Nagyságod küldene egy öreg csigát és egy öreg, hosszú vonóköteletet, kin öreg gerendákat vonhatnánk az bástyára... Az sebeknek jó borbélyt hozatunk. Azért *itt sehol jobb borbély nincsen az veszprémi Borbély Máténál*. Azt hivattam volt ide hozzájuk; de ma az is visszameyen; nem tartóztathattam itt. Írna Nagyságod Huszár Péternek Veszprémbe, hogy az borbélyát küldené ide... mert kár volna, ha ilyen vitéz embernek mint *Ormándy Péter* valami

⁷³¹⁾ Kanizsai főkapitány volt, de lemondott.

nyavalýája történnék. Az török igen patkoltat és igen készül; de nem tudják mely felé.⁷³²⁾

Ennek a levélnek sem lett eredménye. A kamara fizetés helyett még kellemetlenségekkel is szolgált Pálffynak. Említők, hogy Pálffy a vár-tartomány falvainak jövedelméből táplálta a katonáit. Az udvari kamara nem elégedett meg Pálffy lében-kimutatásaival, hanem számadást és a bevétel felének beszolgáltatását követelte.⁷³³⁾ Szerencséjére a király fölmentette őt a számadás kötelezettsége alól. Máskülönben a kamara lehetetlenné tette volna részére a további szolgálatot.

E fölötté súlyos időkben csak egy doleg szolgálhatott Pálffynak és katonáinak némi vigasz-talásul. A szomszéd végházak őrségei éppúgy szenvedtek és nélkülöztek, mint a jó palotaiak. Hiszen Rudolf uralkodása alatt akadtak végházak, melyeknek ötven-hatvan hónapon át nem adtak fizetést.

Hogy a Palota körül fekvő végházak minő állapotban voltak s hogy őrségeik mily nyomorúságban és nélkülözésben tengődtek, arról ele-gendő írott emlék maradt ránk. Egyik végház népe a másik után írta Bécsbe, hogy vagy távoznia kell, vagy éhen kell vesznie. De hiába tárták föl nyomorúságukat és szenvedésüket, a várva várt zsold csak nem érkezett. Az úgynevezett *felválasztás* sem sokat használt; mert

⁷³²⁾ Köz. pénz. ltr. Hung. Palota, 1575. június 19. Pálffy Tamás levele Teuffel györi generálishoz.

⁷³³⁾ U. o. R. 1575. júli 3. Die hungarische Kammer solle von Th. Pálffy seiner Verwaltung des Schloss Palota vom ersten Jahr Reifung aufnehmen, und den halben Theil der Einkommen von ihm abfordern. (Lásd ugyanerről Hadi ltr. Expert. 1575. júli.)

a felválasztott tisztek üres kézzel jöttek vissza.

Az 1576. év december havában a kanizsai őr-ség például a következő levelet intézte Ernő főherceghez:

„Fölséges, kegyelmes Urunk!

Fölségednek ajánljuk az mi holtunkig való alázatos szolgálatunkat. Fölségednek kegyel-mes urunk! immár egynéhány levelünkbe meg-jelentettük minden nyomorúságinkat nagy bő-séggel. Most látjuk, hogy mind könyörgésünk, mind költségünk heábavaló. Az mi atyánkfiát, kit felválasztottunk volt fölségedhez: Silkó Menyhártot, az is heában költötte el pénzün-keket; mert semmit sem szörözhetett fölségedtől. Azért ím megírtuk neki, hogy minden járást alá-jöjjön, tovább ott ne költsön; mert mi fölsé-geadtól semmit erővel nem vehetünk. Azért ke-geyelmes urunk, az mint azelőtt, most is protes-tálunk fölségeknek solemniter, hogy sem Isten előtt, sem ez világ előtt mi oka ne legyünk, ha az fölségek végházának mi veszedelme törté-nik; mert ennek oka az fizetetlenség. Éhei meg nem halhatunk! Fölséged viselje gondját az föl-séged végházának; mert immár tovább benne nem maradunk az megmondott kiskarácsony napjánál. Értjük azt is, mit írt fölséged kapi-tány uramnak kegyelmesen. Mi immár eluntuk az sok halogatást és éhelhalást. Tovább ugyan nem várjuk, vagy fizet fölségek vagy nem, ugyan általán fogván kimegyünk. Fölségednek tudjuk, hogy nyilván tudtára adta kapitány uram, most is minemű nyilván való hírünk vagyon. Azt ne mondja fölségek, hogy fél-tünkbe megyünk ki, hanem az éhenhalás viszen ki bennünket. Azért kegyelmes urunk, mi általánfogva kimegyünk; mert ha megmarad-nánk, ezután is így lenne dolgunk. Ezt akartuk

felségednek tudtára adni nyilván. Felséged viseljen gondot ez házra.

Az Úristen élettesse fölségedet sok jószerencsével. Datum Canisae 22. Decemb. Anno 1576.⁷³⁴⁾

Az fölséged alázatos szolgái:

Mind fejenkint az vítezek, lovag és gyalog kanizsaiak, mind kicsiny és nagy.“

Maga a kanizsai főkapitány: Thengöldi Bornemissza János a vítezeivel egy időben szintén írt Béesbe is, meg Prágába is. A haditanács ellenökének megírta, hogy a fizetetlenség miatt katonái végső nyomorba jutottak.⁷³⁵⁾ Az Isten szerelmére kéri tehát a haditanácsot, mentse fel őt a kanizsai tiszttől. „Ha már őfelsége — írja — mit sem ád, legalább bocsásson el békével, hogy gyalázattal ne kelljen elmen nem. Nekem már nincs semmim, amit katonáimnak adhatnék.“⁷³⁵⁾

⁷³³⁾ Köz. pénz. Itr. Hung. 1576. Egy másik levelekben ugyancsak Ernő főhercegnek írták volt: „Fölséged viseljen gondot reánk és küldjön teljes fizetést; mert ez szűk helyen éhei is meg kell halnunk. minden marhánkat, fegyverünket, ruháztunkat zálogba vetettük, annak fölötté hitünket, tiszességünket is és avval éltünk. Immár sem hitünkre, sem tiszességünkre nem találunk.“ (1576. nov. 14.)

⁷³⁴⁾ „Ita enim defecit illos sumptus et in tantam paupertatein devenerunt, ut verbis exprimere non possum“ etc.

⁷³⁵⁾ 1576. dec. 12. Kanizsa. Levele Teuffel György báróhoz, a haditanács elnökéhez. (Volt Köz. pénz. Itr. Hung. „Cum sit vestra magn. consul praeeipuus suae majestatis et onmis status *istiua miserrimi nostri afflicti regni* consistit per vestram magn. et me dignetur eliberare ex hoc officio et

Ugyanakkor a kiskomáromi vitézek a királyhoz küldött követünknek imigyen írtak volt:

Δ kiskomáromi vitézek az őfelségéhez felválasztott Boday Mátyáshoz írták Bécsbe:

„Szolgálatunknak utána! Nagy csodánk vagyon rajta, hogy mind ez ideig sem, tudál bizonyost írni az mi fizetésünk felől! Azt gondoljuk rúla minden bizonnyal, hogy ha kellene őfelségenek az mi, szolgálatunk, másképpen gondolna őfelsége reánk. Immár annyira jutottunk, hogy sem magunk, sem lovunk nem elletik eleget még az szalmába is. Azért megmondjad őfelségenek, hogyha kiskarácsonyig pénzzel nem értet bennünket, azután őfelsége igen keveset találhat itt meg az vitézlő népbe; mert mi meguntuk éjjel-nappal az őfelsége végházát fizetetlenül őrzeni. Azért ne resteld, az mi nyomorúságunkat őfelségenek eleibe adjad; mert ezek az végek nem olyanok, mint az egyéb végek, hanem szükségesek. Isten hozzád és bizonyos választ hozz. Semmit ne késsél ott, hogy tudunk magunkról gondot viselnünk. Datum ex Castro Komarom (így!), 18. Deczemb. Anno 1576.

Mind fejenként az kiskomáromi vitézlők, lovag és gyalog.“

Rudolf uralkodása idején a többi végház kapitányai is ilyen dolgokat írogatnak Bécsbe. Ilyen kétségbetű állapottal találkozunk többi várunkban is.

Mivel a palotai tarthatatlan állapotok a következő hónapokban sem változtak, Pálffy Ta-

vinculo, et vestra magn. eam címűn habeat, ut ne pereat ista finitima domus sua in adestatis. Si nihil mihi dederit sua majestas, dummodo me mittat ex hoc officio, ut enni pudore ne exeam hinc, quia ego nilhūl liabeo, quid militibus persolverem.)

más elhatározta, hogy újra Bécsbe megy. November hó 24-én tehát szabadságot kért a Bécsbe való utazásra. Mivel ezúttal sem sikerült neki semmit sein kivinnie, december hó 6-án beadta a lemondását.⁷³⁷⁾ A király azonban nem fogadta el a lemondását. Szép ígéretekkel és üres zsebbel tehát megint Palotára jött.

A törökök jól tudván, hogy mily kevés katonával van Palotán, elhatározták, hogy megszállják a várat. Pálffy junius hó 12-én értesíti a haditanácsot a törökök e nemű szándékáról.⁷³⁹⁾ Mivel ezt a hírt a Budáról jött Ambrus diákok is megerősítette, Pálffy sürgős parancsot kapott, hogy kétszáz darabantot fogadjon. A király emellett meghagyta neki, hogy éber figyelemmel vigyázzon, mert a budai basa parancsot kapott Palota cs Veszprém ostromára.⁷³⁹⁾

Ügylátszik, hogy Pálffy nem ijedt meg a támadás hírétől. A nyáron át künt járt a vitézeivel s hol egymaga, hol meg a szomszéd kapitányokkal egyesülten nagy károkat okozott a törököknek. Musztafa budai basa írja például 1576. aug. 18-án, hogy a palotaiak és a veszprémiak „az fejérvári csordát mindenestüл elragadták“. Ugyanő aug. 24-én jelenti Bécsbe, hogy a palotaiak, a veszprémiak stb „Fejérvár mellett leseket liánytanak; délkor száguldót bocsátónak, kik az maradék barmot elragadták s a

⁷³⁷⁾ Hadi ltr. Exped. 1575. dec. 6.

⁷³⁸⁾ U. o. 1576. júni 1. Zeitung von Pálffy von dem Türgen Vorhaben.

⁷³⁹⁾ Cs. és kir. áll. ltr. Turcica, 1576. június 12. A hivatalos (kimutatás szerint a törökök már május 13-án Palota ellen indultak. Azonban csak 30 lovát és tíz katonát tudtak magukkal vinni. (U. o. Verzaichnuss 1576.)

mieinket lesre vitték. Egynéhány iszpahiát és sok jó bezliát, kit levágtak, kit elvittek.⁷⁴⁰⁾

Musztafa basának ezen évben kelt levelei telve vannak az ilyesfélé panasszal.

Tudott dolog, hogy a végbeli kapitányok felsőbb parancsra rendszeresen értesítették egymást és a kerületi generálist a török hírekről. Ha a törökök rablani indultak, vagy ha valahol kastélyt akarván építeni, nagymennyiséggű épületfát szállítottak, a végbeli kapitányok azonnal hírt adtak egymásnak. És gyorsan összegyűlvén, amennyire lehetett, igyekeztek megakadályozni a török szándékát. Sok-sok levél maradt ránk, melyeket kapitányaink írtak s amelyek aztán végházról-végházra jártak. Egytől-egyig érdekesek és becsesek e levelek, mivel a végbeli életről és a török-magyar harcokról sok ismeretlen adattal szolgálnak. Thengöldi Bornemissza János kanizsai főkapitány például 1575-ben a következő levelet írta volt Nádasdy Ferenc országos főkapitánynak:

„Szolgálatomat ajánlom nagyságodnak, mint bízott kegyelmes uramnak. Erről akarom nagyságodat megtalálni, hogy ezelőtt is ím utolszor, mikor (a törökök) rabiának, uraimnak hírré adtam volt. Hiszem, hogy uram nagyságodnak is hírré adta. De akkor is (a töröknek) olyan szándéka volt, hogy az rablóját általbocsássa az Rábán és mind Szombathelyig elmenjen, az *dondárja* penig az Rábánál állana. De az kopányi és az posgai had nem érkezett rá. Iml, mostan ismég ilyen híreink vannak, hogy mindenfelől öszvégylültek és készen vannak. Az a szándékok, hogy az Rábán általmenjenek, az rabló mind Szombathelyig elmenjen. Azért

⁷⁴⁰⁾ U. o. Buda, 1576. aug. 24.

nagyságod vigyáztasson erősen és oda az földre adja hírré nagyságod, hogy őrizkedjenek erősen, mert általán fogva is még felmennek. Továbbá lám nagyságodnak sok jámbor szolgái vannak, Batthyány uramnak is sok jámbor szolgái vannak, nagyságok tartaná készen az nagyságok hadát és oly helyen, hol jó volna. Talán az Úristen megverné őket, úgyhogy őszökben jutna az rablás. Csak nagyságok gondolna jól reá. Ezt azért akartam nagyságodnak megírnia, mert hogy uram mostan itthon nincsen, nagyságod mégis tudja hozzá tartozni, mert ennél általánfogva semmit nem mulatnak. Isten éthesse nagyságodat.“ Dátum Kansae, 3. Oct. A. 1575

D. V. S. M.

Johannes Bornemissza
de Thengöld.⁷⁴¹⁾

Ugyancsak Bornemissza írta Batthyány Boldizsárnak, a Dunántúl helyettes generálisának a következő levelet:

„Szolgálatomat ajánlom nagyságodnak, mint jó bizodalmas uramnak; az Úristentől te nagyságodnak hosszú életet és egésségös jószerencséket kívánok, Iム urunk császáruk öfelsége ír, hogy az mi híreim lesznek, mindeneket ti nagyságoknak tudására adják és nagyságodtól várjak segítséget. Azért ím ma jőve hozzáam egy ember, ki azt beszél, hogy az török kiszállt volna Babolcsához és álygyuk is volnának velők, úgyhogy házat szállanak; azért ím mindenjárást bízott emberimet bocsátottam alá, ha ez dolog felől mi bizonyos hírt hoznak, azonnal

⁷⁴¹⁾ Spectabili ac magnifico domino, domino Francisco Nádasdy de Nádasd supremo generali etc. *Körmendi levéltár*, Missiles.

ismét nagyságodnak tudására adom. De én inkább hiszem ezt, az mint ennek előtte is bízott emberim által értettem, hogy az török inkább megynen rablani, mint ennek előtte is megírtam nagyságodnak, hogy elvégzett tanácsok volt ez, hogy Felsőlindváig felmenjenek rablani, avagy Kéménd alá. Azért, ha te nagyságodnak akaratja volna, bocsátanája alá nagyságod szolgáit valahová ide közel, hogyha az török felmenne, lenne tudtomra az nagyságod szolgái lövése. Egymást érvén, Istennek segítségével szolgálhatnánk mind urunknak őfelségének, mind nagyságodnak, mind az nyomorult földnek. Továbbá azt is akarom nagyságodnak tudására adnom, ím az ki gyalogok itt voltának éppen őfelsége megfizetött nékiek, annyi elfutainott, hogy immár egynéhány szökött el bennük. Azért kérem nagyságodat biz tómban, mint uramat, te nagyságod parancsoljon az nagyságod tisztaidéinak, hogy fogdossákükét és büntessék; mert ha nagyságod nem cselekszi, semmi jó ebbűi nem következik, annyira kezdettenek szökni. Én is most utánnok lőtetelek. Ha mely kezembe akad bennek, bizony megbüntetem. Te nagyságod is legyen segítséggel ez dologból. Nagyságodtól mindezkről jó választ várunk. Az Éristen éltesse nagyságodat minden javaival. Datum in Canisa, 15. die Augusti, 1578.⁷⁴²⁾

Cito! Cito! Cito!

Nagyságod szolgája
Bornemissza János Tengeldi.“

Az efféle leveleket másolatban Pálffy is megkapta s ha a szükség úgy kívánta, lovasságával

⁷⁴²⁾ Körmendi ltr. Missiles. Cím: Magniico Balhazaro de Bathány dapiferorum regal him magivstro etc.

ő is kiszállt s vagy maga, vagy a többi végház embereivel egyesülten szerencsét próbált. A budai basák levelei hirdetik, hogy Pálffy s emberei nem ültek tétnél otthon. Hiszen a palotai vitézek lesvetései, portyázásai és száguldásai ott szerepelnek a törökök leveleiben. Bizonyos doleg tehát, hogy a palotai őrség is részben karddal kereste a kenyérét. Másképen nem is igen juthatott pénzhez, mert a rendes zsoldízítés ez időben csak puszta álom volt. Pálffy még a vár javítására sem tudott pénzt szerezni. S mivelhogy nem tudta nézni a vár romlását, azt az ajánlatot tette a kamarának, fizesse meg neki 2300 frt-nyi lévai hátralékát és a katonáinak kiosztott 2579 frt-nyi léhenpénzt s ez esetben kötelezi magát, hogy ezer forintot fordít a sajátjából Palota kijavítására.

A király és a kamara elfogadta Pálffy ajánlatát, mire aztán Pálffy 1576. június 19-én kiáltotta a kötelezvényt, hogy 1000 frt-ot beépít a várba.⁷⁴³⁾ Az építést meg is kezdte, de a hátraléka kifizetését hiába várta. Ez még halála után sem történt meg.

Pálffynak ez az ajánlata is mutatja, hogy pénz dolgában nem fukarkodott, s hogy szívesen áldozott a közjónak. Ha kellett, a jó barátaiért is meghozott minden áldozatot. Az 1576. évben például börtönbe vetették *Bosnyák András* dicatort, mert 28.000 frt-nyi számadásában 1532 frt hiányt fedeztek föl. Bár *Bosnyák András* köztiszteletben álló, előkelő nemes ember volt⁷⁴⁴⁾ s bár jómagán kívül is mindenki

⁷⁴³⁾ Koz. pénz. ltr. Hungr. Denkbueh, 400. köt. 2. lap. 1576. júni 18. és 19. Pálffy hátraléka ekkor 4763 íutra, rúgott. Ebből azonban csak 1578. júli 2-án kapott 1000 frtot — papíron! (U. o. 227. lap.)

⁷⁴⁴⁾ Sógora volt a nagy Thúry Györgynek.

ártatlannak mondotta őt, a börtönből nem bocsátották el. Erre Pálffy Tamás magára vállalta a hiány kifizetését s megengedte, hogy a fizetéséből 1000 frt-ot azonnal levonjanak.⁷⁴⁵⁾ Ilymódon szabadult meg a tömlöcből „őfelsége hív szolgája, Bosnyák András

Az 1577. év Palotára semmi újat nem hozott. Egyrészt örökösi fizetetlenség másrészről folytonos harc közt telt el ezen esztendő is. Ismertes dolog, hogy a hódoltság korában mind a török, mind a magyar igen sok kastélyt épített. Néhány nap alatt fölállított palánkok voltak ezek. A beléjük vetett lovasoknak nemcsak a portyázó csatákat kellett föltartóztatniok; *legfőbb dolguk a kastély körül fekvő falvak adójának a megszerzése volt. Egy-egy új török kastély vagy huszárvár építése a mieinkre nézve egész csomó falu adójának az elvesztését jelentette.* Innét van aztán, hogy a végbeli kapitányok az efféle kastélyépítést minden erejükkel megakadályozni igyekeztek. Pálffy Tamásnak is többször nyílt alkalma a kastélyépítés megakadályozására. Mikor például a törökök Kenésén akartak kastélyt állítani, ő és a szomszéd végbeliek akadályozták meg. Így történt ez 1577-ben is, mikor a törökök Ka járón akartak kastélyt építeni. Geszty Ferenc szerint Ka jár egy német mérföldre feküdt a Balatontól. Régi erős temploma volt, körülötte temetővel.⁷⁴⁶⁾ A temetőhelyet magas és erős fal vette körül. Ez a templom és a temető szinte kínálkozott kastélynak. A törökök kaptak is az alkalmon s el-

⁷⁴⁵⁾ Köz. pénz. ltr. Hung. 1576. júni 23. Pálffy Tamás memóriái ja a kamarához.

⁷⁴⁶⁾ Cs. és kir. áll. ltr. Turcica, Veszprém, 1577. május 17-én. Geszty Ferenc levele.

készítvén a palánk fát, Hídvégre hordották, hogy onnét szekereken Kajánra vigyék s a kastélyt a bevett szokás szerint néhány nap alatt föllállitsák. Ha ez sikerült volna nekik, úgy a palotaik és a veszprémiak csak erős katonai kísérettel juthattak volna Györre. Mivel a végbeli kapitányok jelentései alapján Ernő főherceg is fölismerte a nagy veszedelmet, elrendelő a kajári templom fölrobbantását. E célból meghagyta a györi generálisnak, hogy Pálffy Tamást más jeles végbeli tisztekkel egyetemben, azonnal Györre hívassa s velük a teendőket megbeszélje.⁷⁴⁷⁾ Ez meg is történt. Aminek aztán az lett az eredménye, hogy Pálffy és a megbízott kapitányok megakadályozták a kajári kastély építését. Mondanunk sem kell, hogy Pálffy fölhasználta ezt az alkalmat arra, hogy a nyáron át való portyázással magának rabokat és török lovakat, a katonáinak meg télirevalót szerezzen. A budai basa panaszkodik is emiatt eleget. Az 1577. év augusztus hó 28-án például Rudolf királynak írja, hogy a magyar kapitányok nyíltan hirdetik: *nincsen frigy!* „Kinek — írja Musztafa basa —, ím láttatja is nagyon; mert az tataiak, komáromiak, újváriak, györiek, bőszpörémiak, pápaiak, *palotaik*, egriek, ónod iák, k álla iák semmiképpen az várak alá való száguldástól, ragadozástól, útállás-tól meg nem szűnnek.”⁷⁴⁸⁾

Bár a palotai őrség minden megtett, hogy a körülfekvő török végházaknak minél több kárt okozzon; bár maga Pálffy a saját költségével is azon volt, hogy régi s eltávozott jó vitézeit

⁷⁴⁷⁾ U. o. Ernő főherceg Tcuffel generálishoz 1577. ápril 18-án.

⁷⁴⁸⁾ U. o.

visszacsalogassa és a meglévőket megtartsa: fizetést alig tudott a kamaráktól kierőszakolni. Ilyen módon igazán minden erejét és befolyását érvényesítenie kellett, hogy legalább kipróbált vitézeit Palotán tarthassa. Ez csak részben sikerült neki. Nemcsak a magyar, de még a német katonák is megunták a folytonos nélkülöést, s akiket közülök valami szorosabb kötelék nem fűzött Pálffy Tamás uramhoz, azok bizony búcsút mondtak Palotának. Csak például említjük, hogy a hivatalos kimutatások szerint 1577-ben háromszáz német gyalogosnak kellett volna Palotán lenni. A valóságban azonban csak százhuszan voltak ott.⁷⁴⁹⁾ Pedig hát a német katonáknak sokkal jobb sorsuk volt, mint a magyaroknak; mert ha egyebet nem, hát profuntot, azaz élést mégis kaptak. A magyar katonának pedig ez sem járt, s hozzá még fizetést is ritkábban kapott, mint a német. Panaszkodni azonban azért ők is versenyt panaszkoztak a magyarokkal. Az 1577. év március havában például azt írják a palotai németek a győri generálisnak, hogy *csak vizet és száraz kenyéret kapnak. Hús és bor nincsen Palotán!* Ha száraz kenyérük sem volna; mindenjában éhenhalhatnának. Éhség és gond között kell vártat állaniok s őrködniök, mintha csak rabok volnának s büntetésből kéne nekik ezt in ívelniük. *De a német földön még a raboknak is jobb dolguk van, mint nekik Palotán!* Nem törödik velük senki. Teljesen megfeledkeztek róluk. A napokban is 15 magyar és cseh katona szökött el ismét. Március hó 24-én három pribék is jött Palotára s azt mondják, még kettő

⁷⁴⁹⁾ Köz. pénz. ltr. Hung. Teuffel győri generális jelentése 1577. márc. 31.

jön. Rossz jel ez! Isten tudja, mi lesz velük Palotán.⁷⁵⁰⁾

Δ győri generális ezúttal is megsürgette a palotaiak fizetését, azonban fáradozásának ezúttal sem volt sikere.

Az 1578. óv elején azonban a haditanács megsürgette a végbeliek fizetését. Ez alkalommal a nevezett tanács azt is elhatározta, hogy Palotát, Vásont, Szigligetet és Keszthelyt jobb karba helyezzeti.⁷⁵¹⁾ Ezt a józan határozatot azonban nem lehetett végrehajtani; mert nem volt rá pénz. A király ez év elején egymásután négy ízben rendelte el a palotai őrség fizetését, de minden össze annyi történt, hogy az udvari kamarai október hónapban két bál hitelbe kapott posztót küldetett a palotaiak fizetésére.⁷⁵²⁾

Valóságos csoda, hogy ilyen viszonyok között Pálffy még sem vesztette el a kedvét. Pedig ez időben sokat betegeskedett. S mégis mindenkor volt, hogy áldozatkészsgével és vítezi példájával lelket adjon csüggédő katonáiba. Úgy látszik, a katonáival nem is tudatta, hogy ő maga folytonos toliaharcot folytat a kormánszékekkel s hogy újabb lemondásával is hatni igyekszik azokra.⁷⁵³⁾ S mintha mi sem történt volna, a katonáival együtt portyázgat, kopját tör, száguldoz s minden megtesz, hogy az övéinek vítezi neve és híre a török előtt nagy legyen. Mi sem jellemzi jobban a palotaiakat,

⁷⁵⁰⁾ U. o. Palota, 1577. március 27. Thomas Pracker palotai szakaszvezető (führer) levele a győri generálishoz.

⁷⁵¹⁾ U. o. Reg. 1578. márc. Beratschlagung.

⁷⁵²⁾ U. o. 1578. okt. Passbrief. Ezt a posztót egy havi fizetés helyett kapták a palotaiak, (tíungr. Denkbuch 400. köt. 302. lap. 1578. okt. 27.)

⁷⁵³⁾ Hadi ltr. Reg. 1579. ápril 7., május 5. és 20.

mint azok a megjegyzések, amiket a budai basák leveleiben találunk róluk. Kara Oveysz budai basa írja például 1579. nov. 27-én Bécsbe, hogy a fejérvári bég határigazításra ment a hadával egy puszta helyre. Természetesen a palotai vitézek is azonnal kint termettek Pálffy urammal egyetemben. Mikor a két fél meglátta egymást, a palotaiak „szózatot“ bocsátottak a török sereghez. „*Immár, ha ennyire jöttünk — mondák a palotaiak —, törjünk egy-egy fát, mi is az régi szokás szerint, egy keveset mulatnánk*“

És megkezdődött a kopjatörés. „Ha ki nem möntünk volna (t. i. a viadalra) — írja a basa —, ugyan tudjuk, mi következett volna belőle. Mi az mi dolgunkban jártunk; ök (t. i. a palotaiak) hívnak ki. Ha ki nem m öntünk volna, rókát és egyéb rútságot mieltek volna rajtunk. Kímenésünkért megént vádolton vádolnak.... Ha ki nem mönnek, rixit hírt s nevet adnak reájók, kit az vitézök micsoda szívvel türhessenek el, meggondolhatja Fölséged.“⁷⁵⁴⁾

Mint folyt le ez a tömeges kopjatörése, nem tudjuk. A haditanács ugyan jelentést kért Pálffytól, de ez a jelentés nincs meg.⁷⁵⁵⁾ Valószínű, hogy Pálffyt emiatt megdorgálták, mert hiszen nov. 15-én ez ügyben Bécsbe idézik őt.⁷⁵⁶⁾

Pálffy ez alkalommal a saját hátralékos zsoldját s a katonái fizetését is megsürgette. A kamara azonban azt felelte neki, hogy semmit

⁷⁵⁴⁾ Cs. és kir. áll. ltr. Turcica.

⁷⁵⁵⁾ Hadi ltr. Reg. 1579. okt. 27. An Pálffy, um Bericht des gehaltenen Copybrechen« zu Palota mit den Türken.

⁷⁵⁶⁾ U. o. Er wirdet hieher erfördert etc.

sem adhat (se nihil posse praestare!).⁷⁵⁷⁾ S mielő a katonái részére is csak előleg (léhen) küldését helyezték kilátásba, Pálffy vissza sem ment Palotára. A győri generális november hó 10-én azt írja Ernő főhercegnek, hogy Pálffyra már a harmadik parancsot küldötte, de mégsem ment Palotára. „Pedig a Palotára rendelt léhent ő nélküle nem lehet kiosztani. Aztán nincsenek is emberei, akikkel a léhent oda küldethetné. Az előbb ott volt emberei ugyanis a palotai őrségtől sok szégyent és gyalázatot valloottak! Fölséged hagyja meg Pálffynak, hogy azonnal Palotára menjen.“⁷⁵⁸⁾

Úgylátszik, hogy Pálffy ekkor már véglegesen elhatározta magában, hogy megválik a palotai kapitányságtól.⁷⁵⁹⁾ Sokat betegeskedett s a rendkívül terhes tisztsége miatt nem gondozhatta kellően az egészségét. Pedig a király ez évben meg is jutalmazta őt. Hogy nagyobb kedvet szerezzen neki a szolgálatra, érdemei fejében a meghalt Varsányi Gergely jószágait adományozta neki. Hagymáskéren, Szentgyörgyön, Küngösön, Pusztabalán és Postáson.⁷⁶⁰⁾

⁷⁵⁷⁾ Köz. pénz. lifer. Hung. Pálffy Tamás Pozsonyból Guth udv. kamarai tanácsoshoz 1578. november 12.

⁷⁵⁸⁾ U. o. Teuffel András Ernő főherceghez 1578. nov. 10. Győrből.

⁷⁵⁹⁾ A győri generális 1579. okt. 9-én azt ajánlta őfelségének, hogy mikor Pálffy megválik a palotai kapitányságtól, három falu adományozásával jutalmazzák az érdemeit. (Teuffel jelentése a haditanácschoz.)

⁷⁶⁰⁾ U. o. és a Liber Regiusban 1579. szept. 11. Prága: donatio bonorum per defectum seminis quondam Gregorii Varsányi egregio Thomae Palffy.

Ugyanez évben Pálffy arra kérte Ernő főherceget, hogy adományozza neki Kálóz falut. Ez a színmagyar falu valamikor Szigetvárhoz tartozott. Sziget eleste után a török kezére esett. Azonban ő (Pálffy) sok veszödéssel és a katonái nagy veszedelmével visszahódította a töröktől s ott kúriát és gazdaságot teremtett magának. „Kálóz falu — írja Pálffy — Tolna mellett fekszik.”⁷⁶¹⁾

A magyar kamara Pálffy kérésének teljesítését ajánlotta. „Buzgó hazai! ő — írja a kamara Ernő főhercegnek — s hisszük, hogy hív szolgálatait felséged eléggé ismeri.”⁷⁶²⁾ Habár valamivel későbben, de azért Pálffynak ezt a kérést is teljesítette a király, amennyiben nemcsak Kálozt, de Hagymáskér falut is neki adományozta.⁷⁶³⁾

Ügylátszik, hogy Pálffyt minden adományok sem tudták visszatartani a lemondástól. Az 1580. évben már az utódját is kiszemelték Gyulaffy Györgyben.⁷⁶⁴⁾ A haditanács és őfelsége azonban még mindig azon veszödtek, hogy Pálffyt maradásra bírják. Ez egyidőre sikerült is nekik. Azonban a fizetésre vonatkozó igére-

⁷⁶¹⁾ U. o. Pálffy folyamodása Ernő főherceghez 1579. május havában kelet nélkül. Pálffy e folyamodásában eddigi hű szolgálatát is megemlíti, írván a többi közt, hogy 25 év óta „summa fide et dexteritate animi, quod de me testari possunt milites circum adiacentes in confiniis”. Kálóz falu összeírása is ide van csatolva. A lakók mind magyarok; a bíró Kis Gergely.

⁷⁶²⁾ U. o. 1579. júni 4. „Pálffy est persona bene merita, utpote vir strenuus“ etc.

⁷⁶³⁾ U. o. 1581. ápril 14. Rudolf donációja Pálffy Tamás részére.

⁷⁶⁴⁾ Hadi ltr. Reg. 1580. szept. 10.

teket a kincstár ezúttal sem teljesítette. Pálffy hiába sürgette évek óta felgyülemlett zsoldhátralékát, ígéretekben kívül egyebet nem kapott. Az 1580. év nyarán benyújtott folyamodására is azt felelte Ernő főherceg, hogy méltányos ugyan a kérése, de teljesíteni nem tudja.⁷⁶³⁾ Valamivel később Pálffy azt kérte, hogy követelését Nyitra megye rováspénzéből fizessék meg. A felelet erre az volt, hogy ott most nincs pénz!⁷⁶⁶⁾

Ha maga a kapitány sem tudott a fizetéséhez jutni, gondolhatjuk, hogy a szegény katonáknak még kevésbé sikerült ez. Az 1580. évben is régi fizetésük helyett csak egy kevés léhenpénzt vittek Palotára s a győri generálisnak és a mustramestereknek ugyancsak sokat kellett veszödniük, míg a palotai őrséget rábírhatták, hogy a léhent fizetés helyett elfogadják.

Ezekhez a bajokhoz még mások is járultak. Tűz ütött ki Palotán és elhamvasztotta a fa-építményeket. Pálffynak még az adománylevelei és a számadásai is mind elégtek. E csapás-hoz járult még, hogy a betegsége is mindenkor elővette őt.

Nem akarván Palotát ilyen állapotban ott-hagyni, nagy buzgósággal fogott a helyreállításához. A kincstár erre a célra csak 500 frt-ot s némi épületanyagot adott⁷⁶⁷⁾ s így ezúttal is

⁷⁶⁵⁾ U. o. 1580. júli 5-én íratja Ernő főherceg Pálffy folyamodására: „Seren. Archidux aequissime judicat, ut domino supplicanti summa haec in paratis exsolvatur, cum verō id hoc tempore fieri nequeat, Sua Serenitas solutionem talem ex dicarum vel tricerimarum proventibus quamprimum deputabit.“

⁷⁶⁶⁾ U. o. aug. 5. és 9.

⁷⁶⁷⁾ U. o. 1580. júli 27.

a magáéból kellett áldoznia. Még az 1580. év tevékenysége is erősen dolgoztat Palota vára helyreállításán. Súlyosbodó nyavalýája miatt azonban kénytelen volt szabadságot kérni s gyógyulását keresnie.⁷⁶⁸⁾

Az 1581. évben megint Palotán találjuk őt. Január havában azonban ismét háromheti szabadságot kapott egészsége helyreállítására.⁷⁶⁹⁾ Megint visszatért ugyan Palotára, de az egészsége ezután sem javult. Betegen vitte tovább a vár kormányzását. Még ilyen állapotban is használható jelentésekkel küldött a győri generálisnak és a budai tanácsnak a törökök mozgalmairól.⁷⁷⁰⁾ Közben a királyhoz is folyamodik s kéri elégét adomány levelei megújítását.⁷⁷¹⁾ Majd meg azt kéri, hogy nagyobb tisztséget adjanak neki. Augusztus hó 3-án Bucsán falu tizedét kapja meg.⁷⁷²⁾

Ügylátszik, hogy a kormányszékek ekkor már sejtették, hogy Pálffy nem marad tovább Palotán; mert hiszen alkalmas utódot kerestek Palota várába. A beérkezett folyamodásokat a haditanács augusztus havában a győri generálisnak küldte alá s tőle kért véleményt, ki lesz a legalkalmasabb a palotai kapitányságra?⁷⁷³⁾ Augusztus hó 19-én aztán a haditanács azt ajánlotta őfelségének, hogy Pálffy Jánost ne-

⁷⁶⁸⁾ Hadi ltr. Reg. 1580. nov. 25.

⁷⁶⁹⁾ U. o. 1581. január 24; „Pálffy werden noch drei Wochen zu Erholung seiner Gesunds bewillig!.“

⁷⁷⁰⁾ U. o. aug. 8. és aug. 14.

⁷⁷¹⁾ Köz. pénz. ltr. Familienakten 1581. júni 5.

⁷⁷²⁾ U. o. Lakachy falu tizedét kérte, de Bucsán! kapta helyette 1581. aug. 3-án. Lásd erről Orsz. ltr. *Benignae Resoultiones* 1581. júl. 1. és aug. 4. végzésekét.

⁷⁷³⁾ Hadi ltr. Reg. 1581. aug. 2—14-ig.

vezze ki palotai kapitánynak.⁷⁷⁴⁾

Míg ezek történtek, Pálffy Tamás egyre jobban elnehezedett. Érezvén a vég közeledését, sógorát: Nyáry Istvánt hivatta magához s neki adá át a követeléseiről szóló hivatalos kimutatásokat. Aztán 1581. augusztus hó 20-án, alig negyvennyolcéves korában meghalt. Korának egyik legvitézebb kapitánya s legjobb lovasa hánnyt el benne. Úgylátszik, hogy a bazini templomban helyezték örök nyugalomra. Legalább a templom falában márványtábla hirdeti, hogy itt nyugszik a magyaroknak kitűnő vezére: Pálffy Tamás. „Palota vára a tanúja — mondja a felirat —, mily sokszor mért csapást az elleniségre. Ifjúságától haláláig a hazájának szolgált. Sok magyart kiszabadított a török rabságból; soknak volt az üdvére. Tetteinek dicsősége örökké élni fog...“

Pálffy Tamás gynnektelenül halt meg. Csak a felesége: Nyáry Sára élte őt túl. Alig, hogy a hős a szemét lehunyta, az udvar már intézkedett, hogy a Palota várához tartozó s Pálffytól bírt falvakat a kincstár számára lefoglalják.⁷⁷⁵⁾ Nyáry István és az özvegy folyamodására azonban a király megengedte, hogy a palotai falvak Szent Mihály napjáig még az özvegy kezén maradjanak. Nyáry Sára tehát két hónapig élvezhette még a palotai javakat, de ennek fejóben köteles volt a palotai őrség egy részét fizetni.⁷⁷⁶⁾

⁷⁷⁴⁾ U. o. Intervention an die Kays. Máj est. für Pálffy Janusch die Haubtmannschaft Palota be treff.

⁷⁷⁵⁾ U. o. 1581. s.zept. 1.

⁷⁷⁶⁾ U. o. Familienakten, 1581. szept 20. Ernő főherceg rendelete Ormándy Péter palotai vicekapitányhoz.

Nyáry Sára a Hofbuchhalterei hivatalos ki-
mutatása szerint 7111 frt-ot követelt a kincstá-
ron. Ennyi volt ugyanis a boldogult urának a
zsoldhátraléka. Ez az adósság azonban adósság
maradt. Még 1586-ban is csak tárgyal a kincs-
tár ez ügyben, de fizetni nem fizet, pedig a hős
Pálffy Miklós is közbelép boldogult fivére ha-
gyatékának ügyében.⁷⁷⁷⁾ Ez sem sokat használt.
A bérben bírt palotai javakat s az adomány-
képen nyert birtokokat visszavették az övegy-
től, de a férje zsoldjának a kifizetését évről-
évre halasztgatták.⁷⁷⁸⁾ Pálffy Tamás már nem
élte, tehát az érdemei is felejtve voltak. Abban
a pénztelen időben legtöbb vitézünknek közös
sorsa volt ez.

⁷⁷⁷⁾ U. o. 1586. márc. 13. Hofbuchhalterei über-
gibt Thomasen Pálffys Auszug. Továbbá u. o.
1586. dec. 1. Auf Herrn Niklasen Pálffy Anbrin-
gen weill. seines Brüdern Herrn Pálffy Thoma-
sen etc.

⁷⁷⁸⁾ U. o. Hungr. Denk buch 401. köt. 344. lap.
1582. jan. 22. Rendelet Ormándy Péter palotai
vicekapitányhoz, hogy Kajárt, Rostást, Kalózt és
Hagymáskért, miket Pálffy Tamás „ad beneplac-
itum“ kapott, foglalja vissza. Csak az 1587. és az
1588. évben fizettek a# özvegynek boldogult férje
követeléséből kisebb-nagyobb összegeket. Az 1588.
év március havában már 6475 forintot megfizet-
tek az özvegynek. (U. o. Osten. Denkbuch 149. köt.
1588. febr. 16. és márc. 26.)

XII.

GRÓF ZRÍNYI ÁDÁM

Gróf Zrínyi Ádám

Zrínyi Miklós a költő és a hadvezér szellemi és lelki nagyságát mód nélkül emeli az a nagy szerénység, mely tetteiben és írásaiban léptenyomon megnyilatkozik. Ő, aki korának legjobb és legnagyobb magyarja volt, keveset tartott magáról. De remélte, hogy fia majdan meghaladja az ő igyekezetét szegény hazánkért. Hitte, hogy fia egykoron „*zengőbb trombitával énekli a magyar vitézségét és erős karját*“.

Mikoron fia születése előtt megírta volt testamentumát, abba is bevette e jellemző sorokat: „Ha fiaim lesznek, kegyelmes urainknak: Magyarország királyainak s oly nagyon sújtott hazánknak hasznos és hű fiai legyenek. Családunknak pedig ékességére, díszére, a szomszédonknak s a jó barátoknak vigaszára váljanak.⁷⁷⁹⁾

A nagylelkű apa ezen forró óhaját egyetlen fia, Ádám, nagyon is ismerte. S vájjon olyan volt-e élte pályája, amely méltó volt elődeiéhez?

Az irodalomtörténetírók olyanokat írnak Zrínyi Ádámról, amik miatt az ember orcája megpirul. Szécsi Károly például a Zrínyi Miklósról szóló nagy munkájában ilyeneket ír: „*a legnagyobb magyarnak és a fajára legbűszkébb hősnek szerencsétlen sarja elnemzetítlenedett, katonává, osztrákká lett... Löblnek érezte ma-*

⁷⁷⁹⁾ 1662. április 6-án kelt végrendeletében.

gát s nem Zrínyinek és a töbuekkel kívánt porladni.“

Mások aztán azt is ráfogták Zrínyi Ádámra, hogy magyarul sem tudott!

Ilyenformán írnak Zrínyi Miklósunk feleségéről: Lobi Mária Zsófiáról is és megállapítják erről a derék asszonyról, hogy képtelen volt gyermeket helyes irányban nevelni!

Igazságot akarunk szolgáltatni s kijelentjük, hogy minden, amit Zrínyi Miklós nagylelkű és szentéletű feleségéről s Zrínyi Ádámról imigyen írtak, szemmenszedett valótlanúság.

Lobi Mária Zsófia asszonyt védelmeznünk nem kell. Hiszen amit róla férje: Zrínyi Miklós írt kiadott és kiadatlan leveleiben, az maga fényes címlapja íróink vádaskodásainak.

Lobi Mária Zsófia grófnő fenkört gondolkázást!, mély vallásosságú nő volt. Kimondhatatlanul szerette gyermeket s híven ragaszkodott férje emlékéhez. Megtanult magyarul s szép magyar levelek maradtak ránk tőle. Férje halála után gondoskodott róla, hogy a nagy hőst külföldön is magasztalják. Halotti beszédeket mondatott s munkákat íratott róla. Fiatal s dúsgazdag özvegy volt, kinek kezét sokan kértek, de haláláig Zrínyiné maradt. Nem ő pörlekedett Zrínyi Péterrel, hanem ez utóbbi igyekezett Zrínyi Miklós árvait vagyonukban megkurtítani. Mikor az özvegy tovább már nem tűrhette ezt, a királyhoz folyamodott. Folyamodásában azt írja, hogy bármennyire megrövidíti is Zrínyi Péter őt és gyermeket, pörbe nem szállhat véle, mert *nem akarja, hogy a dicsőséges Zrínyi név efféle pörben szerepeljen!* Zrínyi Miklósné egész életén át bőkezű asszony volt s úgy emlegették őt, mint a szegények és az ügyefogyottak legnagyobb támogatóját. Vég-

rendeletében — a többi között — nyolcvanezer forintot hagyott egy kollégium alapítására Varasdon.⁷⁸⁹⁾

De szólunk a fiáról: Adómról. Ne hagyjük, hogy nem tudott magyarul. Sajátkezűen írt pompás magyar levelei rejtőznek a családi levéltárakban. Rokonaival sohasem levelezett másképen, mint magyarul. Zala megye gyűlésein mint főispán ugyanezt a nyelvet használta. *Nem volt soha osztrák s nem is lett azzá! Leveleiben világosan megírja, hogy nagynevű édesapjának dicsőséges példáját kívánja követni s harcol szegény hazájáért és királyáért!* S amit írt, azt meg is tette. A harc mezején halt hősi halált.

Meg kell jegyeznünk, hogy Zrínyi Ádám nem volt s nem is lehetett osztrák katona. Akik ezt ráfogták, azokat tévűtra vezette Zrínyi Ádám vicecolonellusi címe. Ő ugyanis a Caprara-ezred alezredese volt. Ám ebben az ezredben ő nem szolgált. Maga Zrínyi Ádám megírja, hogy Caprara generális őt nagyon szerte s ő is ragaszkodott hozzá.⁷⁸¹⁾ így jutott Zrínyi Ádám az alezredesi címhez Caprara ezredében. Azonban a valóságban néki magasabb katonai rangja volt. Mint magyar zászlósúr, a saját bandériumát vezette a nagy török háborúban. Emellett Muraköz és Légrád főkapitánya volt s mint ilyen, a saját magyar katonáival portyázott a török ellen. Alább látni fogjuk, hogy Zrínyi Ádám a nagy háborúban mindég a maga bandériumát s nem a Caprara-ezredet vezette.

⁷⁸⁰⁾ Végrendelete 1670-ben kelt. A benne foglalt intézkedéseket fia Ádám mind helybenhagyta.

⁷⁸¹⁾ Még végrendeletében is megemlékezik Caprara generálisról s néki pompás lovát hagy.

Íróink szerint „Zrínyi Ádám Löblnek érezte magát s a Löblekkel kívánt porladni“. Ezt a merész állítást arra alapítják, hogy Zrínyi Ádám édesanya mellé kívánta magát temetetni. De hát bűn-e ez? Hiszen Zrínyi Ádám másfél éves volt, mikor édesatyja meghalt, öt tehát alig ismerte. Édesanya volt a minden, aki még a szellőtől is óvta őt. Csáktornyán nem akarta magát eltemettetni; mert Zrínyi Péter kivégzése után a vár felét lefoglalták s úgy ide, mint Zrínyi Péter egyéb jáoszágaiba császári katonaságot helyeztek. Es ezek a katonák és tisztjeik itt hallatlan dolgokat műveltek. Maga Zrínyi Ádám írja 1679-ben a királynak, hogy magtárát feltörték és kirabolták; *Csáktornya várában a saját családi lakosztályának ajtajait fejszékkal zúzták be.* Tisztjeit ütötték-verték.⁷⁸²⁾ Valamivel későbben Zala megye hivatalos tanúvallomások alapján jelenti, hogy a fiskus és Zrínyi Ádám sürgetésére kihallgatta a tanukat a császári katonaság kihágásai ügyében. Hogy minők voltak e kihágások, arra elég lesz megemlítenünk, hogy Varga János tisztartót megkötözték (more Turcico ligaverunt) és Marchese Spinola addig bőtoztatta őt, amíg teste olyan fekete lett, mint a holt szén. (Corpus ipsius adinstar mortui carbonis nigrum fuerit.)

S ez a kegyetlen bőtozás azért történt, mert

⁷⁸²⁾ Köz. pénz. levélt. Hung. 14608. fasc. 1679. júli 8. Zrínyi Ádám a királyhoz. Ez már a második ilyenmű panasza. („Damnorum ae malorum miin intentorum seriem humillimo scripto exhibui.“) Ugyanitt van a: „Referat über von jugen Grafen Zrínyi eingebrachte Beschwerde wider den Georgium Pavesies als Administratoren der fiskalischen Güter, ratione der ihn verübenden Viol ent ien.“

Varga János nem küldött idejében szekeret a katonaságnak.⁷⁸³⁾

A császári katonaság hallatlan brutalitását és erőszakoskodását nem bírván elviselni, Zrínyi Ádám otthagytá Csáktornyát és bérbeadta birtokait.

Sok baja volt néki a Zrínyiek sírját őrző pálosokkal is. Ezek folyton pörrel támadták őt s olyanokat követeltek tőle, ami meg nem illette őket. Bár így állott a dolog, ő nagyobb összeget hagyott a Csáktornyai pálosoknak, hogy édesatyjáért és őseiért miséket mondjanak.

Hogyha mindezet észbe vesszük, hogyha ismerjük azokat a gázságokat és hallatlan kegyetlenkedéseket, amiket a Csáktornya és a fiskális jószágok császári katonasága művelt: akkor természetesnek fogjuk tartani, hogy Zrínyi Ádám ott kívánt pihenni, ahol édesanya és egyik nővére aludtak örök álmukat. A Zrínyiek különben nem voltak idegenek Bécsben. Palotájuk volt ott.

Tudott dolog, hogy Lipót császár és tanácsosai miként bántak el a kivégzett Zrínyi Péter családjával. Gondolhatjuk, hogy e véres tragédia nagy hatással volt Zrínyi Ádám neveltetésére is. Édesanya, aki egyúttal főgyámja volt, állandóan rettegett egyetlen fiáért. minden törekvése odairányult tehát, hogy az uralkodó haragját valahogy magára ne vonja. Mindamellett fiát nem Löblnek, hanem Zrínyinek nevelte. A Zrínyi név szent volt a jó asszony szemében s azt akarta, hogy a fia méltó legyen nagynevű apjához. Ebben segítségére voltak a gyámok: Sennyey István veszprémi és Pálffy Tamás egri püspök, meg Zichy István. Nem az iskolák-

⁷⁸³⁾ ü. a 14622. fasc. 1681. nov. 26.

ban, hanem édesanya udvarában tanult meg Zrínyi Ádám magyarul. Prágában — ahol iskolázott — aligha tanulhatta volna meg nyelvünket.

Édesanya halála után Ádám úrfi neveltetésébe Lipót császár is beleszólt. Pötting Özséb grófot nevezte ki Ádám úrfi teljhatalmú gyámjává és curatorává. Valószínűleg ez a Pötting vitte aztán a fiatal Zrínyit Prágába. Lehet, hogy Lipót császár parancsára történt ez. Annyi bizonyos, hogy ez időtől fogva Zrínyi Ádám iskoláztatása olymódon folyt, mint II. Rákóczi Ferencé. Prágából ő is csak császári engedélyel távozhatott.

Míg ő Prágában tanult, birtokait dúlták, fosztogatták. Chikuliny és Pavesich még a jobbágyait is föllázították, akik aztán Zrínyi tiszteit is meg akarták gyilkolni. A franciskánus és a pálos barátok meg erővel elfoglaltak bizonyos birtokrészeket. E bajokhoz járult még egy csomó pör.

Ilyen viszonyok voltak Zrínyi birtokain, mikor ő maga jogi továbbképzése ügyében kül földre kívánkozott. Személyesen jelent meg Lipót császár előtt, aki igen kegyesen fogadta őt s az elhagyatott árvának védelmet ígért.⁷⁸¹⁾ Rövid idő múlva másodszor is megjelent az uralkodó előtt s újra panaszkodott elleniségei ellen, akik birtokain hallatlan dolgokat művel-

⁷⁸⁴⁾ U. o. 14608. 1679. július 8. Zrínyi Ádám írja a királynak: „Nuper cum in elementissimum conspectum admissus essem, eo sacr. Majestatis vestrae erga me derelictum ac indefensum pupillim sese inclinaverat benignitas, ut omnem tutelarem defensionem protectionemque contra quoscunque infestatores meos verbo sacrato mihi benignissime pollicetur.“

nek. Egyúttal arra az időre, míg ő külföldön lesz, minden ügyében moratóriumot kért.

Ugyanekkor írásban kért arra is engedélyt, hogy Prágából távozhassák s hogy a löveni egyetemen folytathassa jogi tunlmányait.⁷⁸⁵⁾

Az udvari kamara Zrínyi Ádám kérésének teljesítését ajánlotta. Azonban Lipót császár nem könnyen ment a dologba. Az udvari kamara főterjesztésére ugyanis ezt írta: „Es wurde nit geschadet haben hierüber sich mit der gehaimen Hofkanzlei zuvernehmen; so fern sie nun wider dieses moratorium kein absonderliches Bedenken hatte, kann darein verwilliget werden. Leopold.“

Az udvari kamara méltányosnak találván Zrínyi kérelmeit, újra ajánlotta azok teljesítését. Erre már Lipót is ráírta a *placet* szót.⁷⁸⁸⁾ Ez a jóváhagyás azonban csak a moratóriumra vonatkozott. S ezt is csak az év végén kapta meg Zrínyi.⁷⁸⁷⁾

A külföldi egyetemre való utazás dolgában 1679 december 7-én intézett kérdést az udvari kamara a magyar kancelláriához.⁷⁸⁸⁾

⁷⁸⁵⁾ U. o. 14609. fasc. „Quo juridico meo studio Lovony prosequendo *majori lumine illustrains, servitiis aliquando sacr. Majestatis vestrae aptior evadam*“ (Zrínyi Ádám öfelségéhez.)

⁷⁸⁶⁾ U. o. Az udvari kamara írja: Weil es dan causa pupillaris und das petitum an sich Selbsten der Billichkeit gemess erscheinet etc.

⁷⁸⁷⁾ 1680. január 9-én köszöni meg Zrínyi az indulatum moratorium-ot. „A szükséges okiratokat — írja — szívesen beszolgáltatja az udvari kamarának.“

⁷⁸⁸⁾ „Über vom Herrn Graf Adam Zrini gebetene Erlaubniss, eine Zeitlang seiner Studien halber von hier Prag abwesen zu sein ihr *Gemüthsmeinung* zu öffnen.“

Zrínyi Ádámnak azon igyekezete, hogy Prágából szabaduljon, összefüggésben volt gyámjának és gondnokának: Pötting grófnak halálával. Ez a gyám, úgy látszik, mitsem törődött Zrínyi birtokaival. Csakis így történhetett, hogy valóságos ázsiai állapotok uralkodtak ottan. Ezt még maga Lipót császár is meg-sokalta s Pötting halála után Zrínyi kérelmére Batthyány Kristófot nevezte ki gyámnak és gondnoknak. És szigorúan meghagyta néki, hogy a muraközi tarthatatlan állapotok ügyében minél előbb intézkedjék.⁷⁸⁹⁾

Kiment-e Zrínyi Lövenbe, mikor és meddig volt ott, — erre nem tudunk felelni. Semmiféle följegyzést nem sikerült ez ügyben találnunk. Csak annyi bizonyos, hogy Zrínyi Ádám 1680-ban nagykorúsítását kérte s ezt még ez évben meg is kapta.⁷⁹⁰⁾ Eszerint alig tizennyolcéves korában már maga intézhette az ügyeit.

Sajátságos, de jellemző dolog, hogy Zrínyi Ádám, akit osztrák katonának és magyarul nem tudó ifjúnak mondanak, egyetlen folyamodását, fölterjesztését vagy levelét sem írta német nyelven. A bécsi kormányszékeknek és a királynak (magyar szokás szerint) latinul írt, rokonainak és barátainak pedig magyarul

⁷⁸⁹⁾ Körmendi Batthyány-levéltár, Missiles. Lipót ren delete Bafhyány Kristófhoz 1679. júni 10. (Ideo fidelitati tuae, quam legitime eomitis Adami a Zrinie tutori et curatori hoc ipsum tenore praesentium intimantes benigne eomittimus et mandamus quatenus ex incubiente sibi eatenus nm-nere, fiendam ex parte quoque dicti eomitis a Zrin allegatorhim defectuum reparationem, officialibus ejusdem serio praecipere et injungere velit.)

⁷⁹⁰⁾ 1680. dec. 27. Erinnerung etc. Őfelsége meg-adja neki a „reniam aptatis“-t.

Hogy már fiatal korában hazáját szerető és érte küzdeni akaró ifjú volt, nem nehéz megbizonyítanunk. Nézzük csak legbizalmasabb környezetét. Batthyány a gondnoka, nemes Kozma István a prókátora, Vigy János az ügyvivője, Récsy János a jóságigazgatója, Balogh Gáspár (híres vitéz!) a legkedvesebb kapitánya, Darabos, Tánczos János, Varga Pál, Kis János, Kovács János stb. a fővítései. Alig volt tizenhétéves, mikor Erdélyt bejárta s Apaffy fejedelemnek több napon át vendége volt. A nagy Zrínyi Miklós fiát látták benne s mindenütt ünnepelték. Maga Zrinyi Ádám ez alkalommal nagy lelkesedéssel írt Apaffy fejedelemről és udvaráról.⁷⁹¹⁾

Tizenhárom évvel későbben újra megfordult Erdélyben. Ekkor Teleki Mihályt — akit már régebben ismert — nem látogathatván meg, levélben köszöntötte s megígérte, hogy húsvétra meglátogatja.⁷⁹²⁾

Teleki válaszában örömenek adott kifejezést, hogy Zrinyi Ádám meglátogatja őt, az a Zrínyi Adcím, aki az örökkemlékezetű s tiszteletre legméltóbb Zrinyi Miklósnak el nem korcsosodott fia.⁷⁹³⁾ Én — írja Teleki — a többiekkel együtt örökhírű atyjának szolgája, alig várom, hogy legkészségebb szolgálatomat stb. följánlhas-sam nagyságodnak.“

⁷⁹¹⁾ Akadémia kézirattár, Oklevélgyűjtemény 122. csomó, 49. köt. 1678. június 17-én Szebenből írja köszönő levelét. „Oly szívességgel fogadtak — írja — fenségednek udvarában, mely Traján császár udvarában dívó nyájassággal is vetekedik.“

⁷⁹²⁾ Segesvár, 1690. márc. 19. Zrinyi ekkor Oláh-országból jött Erdélybe.

⁷⁹³⁾ „Mei domini non degeneri filio.“ (Sorostély. 1690. márc. 22.)

Zrínyi Ádám atya példáját óhajtván követni, a hadipályára szánta magát. Mint édesatyja, ő is küzdeni akart hazájáért. Valamint édesatyja, úgy ő is már kora ifjúságában megkezdé a harcot. Még nagykorú sem volt, mura-közi vitézeivel már is többször próbált szerencsét. Tudott doleg, hogy a Zrínyiek Légrádnak és Muraköznek örökö s főkapitányai voltak. Ennek tartotta magát Zrínyi Ádám is. Mikor vitéz kapitánya, Balogh Gáspár a törökök egyik támadását visszaverte, Batthyány Kristóf kerületi generális haragnéven vette, hogy az ő beleegyezése nélkül harcolni mernek. Zrínyi Ádám igen szelíd hangon és udvariasan felelt Batthyánynak, de Balogh Gáspár kapitányt igyekezett megvédeni. „Az excursio — írja — defensive lett s Darabos légrádi kapitány jelenté is ezt kegyelmednek.”⁷⁹⁴⁾

Zrínyi udvarias (magyar) levelére Batthyány gorombán vágott vissza: „Balogh Gáspár uramnak tett írásom végett mit írjon kegyelmed, megértettem, mely iránt nem vala semmiré is szükséges, hogy kegyelmed énnekem írjon: *mert semmi directioja nem lévén kegyelmednek kezem alatt lévő vitézlő renden!* Azonban jó néven bizony nem vehetem kegyelmedtől s föl sem veszem, hogy mindenki is íly hurogtatva ír reám, öreg bátyjára kegyelmed. Meg is ismerszik az udvariatlanság, hogy nem régen jött ki az oskolából kegyelmed. Az mi az kapitányságot illeti, kit igen idétenül emleget kegyelmed, nem ismerhetem én kapitánynak kegyelmedet. Nem láttam felőle sem az őfelsége, se méltóságom haditanács dekrétumát. Más bí-

⁷⁹⁴⁾ Körmendi ltr. Missiles, 1679. aug. 9. Zamlaesen.

rósága alatt vagyon az még“ (t. i. a légrádi főkapitányság).⁷⁹⁵⁾

E levél sértő hangja mód nélkül bántotta az önérzetes Zrínyi Ádámot. Nem csoda hát, ha édesapja szellemében felelt Batthyánynak. Levelét Újudvart (Nova Curia) írta, ahol oly szívesen tartózkodott édesatyja. A fiatal Zrínyire oly igen jellemző levél így hangzik: „16. augusztusán költ levelének tenorját nem kevés szívem sérelmével értettem; mivel nem ismerem kegyelmedhez írt levelemnek hogy csak egy bőtűjével is kegyelmed autoritását megsértem volna, holott az én és az én eleimnek régi igazságokról és jó rendtartásokról s nem másról írtam vala kegyelmednek, az mely írásomat kedves Bátyámuram gonoszra kegyelmed nem is magyarázhatja, mivel még ez ideig nem tanultam azt, hogy valamely jóakarónknak, annyival inkább atyámfának böcsületes jó hírét-nevét megsérteni igyekezném. *Az mi penig az engem illető örököös itt való kapitányságomat illeti, az nem idéten;* mivel az az én eleimnek jó magokviseléseért és szegény hazánk s az egész keresztenység mellett nem szánt kiontott vérékért érdemes hív szolgálatjokra nézve régen és következendőképen énnekem még az anyám méhében őfelségétől örökösen adatott, az melyet kegyelmed tölem el nem idegeníthet se pedig abból többet, mint az kegyelmied elei ezáránt magának nem vindikálhat. Az én emberim, kik az én javaimból élnek, jobban hozzáám, hogysem máshoz kötelesek. (Daraboshoz kérdést nem tettem, de ha tettem volna is, joggal tettem.) *Vagyon Istenemberen reménységem s el is hittem, hogy én őfelségének, az én ke-*

⁷⁹⁵⁾ U. o. Rohoncz, 1679. aug. 16.

*gyelmes uramnak leszek olyan szolgája, mint Darabos uram s talán külömb is!... Kegyelmedtől azért, kedves Bátyámuram, hogy anynyira levelében kárpáljon és oskolámat szenemre hánlya — kiben kegyelmes uram őfelsége és hazám szolgatljára tanultam, nem érdelemlettem s föl sem veszem kegyelmedtől.*⁷⁰⁰⁾

Bár Batthyány generális támadásának az volt a célja, hogy a fiatal Zrínyit visszatartsa a törökkel való harctól, mit sem ért el támadásával. A lelkes ifjú ugyanis mindig több és több katonát szerzett; azokat maga fizette s maga táplálta. Így aztán egyedül ő rendelkezhetett hadinépővel. Ennek a lelkesedésnek és áldozatnak soha vége nem szakadt. Hivatalosan jelentik Zrínyi Ádámról, hogy *a saját érdekelével és a saját hasznával keveset törödvén, minden erejével és fáradhatatlanul a közjó előmozdítására törekedett. Nem a hasznot, de a tiszességet kereste. A haza védelmére állandóan sok katonát tartott a saját költségén.*⁷⁹⁷⁾

Hát nem azt bizonyítja ez is, amit maga Zrínyi Ádám is hirdetett, hogy ő örökmélezetű édesatyja példáját kívánja követni!

Már a nagy háború kitörése előtt Zrínyi Ádám a maga bandériumát hadilábra állította. Maga a nádorispán írja 1682. október 20-án Batthyány generálisnak: „Értem gróf Széchy

⁷⁹⁶⁾ U. o. Nova Curia, 1079. uug. 31. Batthyány Kristófhoz.

⁷⁹⁷⁾ Köz. pénz. levélt. 14683. fuse. (Potissimum se rebus bellicis applicare, bonumque publicum magis desudando, indefesse in servitio suaे sacr. majestatis quam propriam eoconomiam exercere, per que hoc lionestatem utilitati praeferendo non solum intendit, verum omnium viriuni conatus se per hoc etc.)

Péter és Zrínyi Ádám urak bandériumainak kegyelmed mellett való léít. Én nem bánom, legyenek ott.“⁷⁹⁸⁾

Az 1683. évtől kezdve Zrínyi majdnem állandóan hadakozott. De *sohasem vezetett császári katonaságot*, hanem mindig a saját hadinépével vonult a táborba. Derék katonaság lehetett ez, mert a császári generálisok versenyeztek azon, hogy melyikük seregéhez csatlakozzék Zrínyi Ádám. A dunántúli magyar generálisnak persze rosszul esett, hogy Zrínyi a bandériumával nem az ő sereget növeli. Ezért írta 1684-ben Batthyány Zrínyinek: „Értem a haditanácsról, hogy kegyelmed alattvalóival general Leslie mellé álljon. Énnekem nem kevés *praejudicium*omra cselekedett édes öcsémuram, mert Légrád az én generálissá gom alá való.“⁷⁹⁹⁾

Bizonyos dolog, hogy Zrínyi Ádámnak nagy anyagi áldozatába került seregének fizetése és ellátása. De ő emiatt sohasem panaszkodott, fizetést sem kért. Az is bizonyos, hogy Zrínyi Ádám a vallási türelem dolgában is édesatyjára ütött. Nem háborgatta alattvalóit, sőt miatta nyúgód tan terjeszthették az új hitet. Katonáinak jó része protestáns volt. S mikor Lipót császár idején megkezdték a vallási üldözést, ő a katonáinak fogta pártjukat. Az 1683. évben például Légrádból írja Sárkány István, hogy a prédkátor eltávolítása miatt 480 katona elment.⁸⁰⁰⁾ Zrínyi és Rabatta gróf azonban visszaszállították őket azzal az ígérettel, hogy prédkátorukat

⁷⁹⁸⁾ Korm. ltr. Missiles, Eszterházy Pál levele.

⁷⁹⁹⁾ U. o. 1684. július 8.

⁸⁰⁰⁾ U. o. 1683. Légrád, Sárkány István leveli' Batthyány Kristóf generálishoz.

visszahozhatják. Rabatta vállalta magára, hogy Bécsben kieszközli erre az engedélyt.

A bécsi kormányszékek s maga az uralkodó is látván az ifjú Zrínyi Ádám harci készségét és hadisikereit, egymásután halmozzák el őt kitüntetésekkel. A király kinevezi magyar kir. főlovászmesternek, kamarásnak és tanácsosnak. Majd meg a zalamegyei főispánságot is reá ruházza. Az 1684. év tavaszán pedig légrádi fizetéses főkapitánynak nevezi ki: „*in Ansehung seines zu Kriegsdiensten zeigenden lobblichen Eifers und Habilität*“.⁸⁰¹⁾

A légrádi kapitányság miatt Batthyány Kristóf ismét összeszólalkozott Zrínyi Ádámmal. Ugyanis 1684. év tavaszán a dunántúli vitézlő rendnek megparancsolta a táborra való szállást. Légrádra is küldött ilyen parancsot, még pedig nem Zrínyi Ádámnak, hanem Sárkány István kapitánynak. Zrínyi mód nélkül rossz néven vette Batthyánytól ezt a hatalmas-kodást. S bár udvarias hangon, de határozottan tiltakozott a légrádi és a muraközi katonaság ügyébe való avatkozás ellen.

Batthyány generális a többi közt ezt felelte Zrínyi ódámnak: „Nem lévén még tudtomra, hogy az ott való kapitányságot őfelsége kegyel-mednek conferalta legyen, kegyelmed nehez-telő néven volna érette. Holott pedig kedves öcsémuram ezért kegyelmednek bizony semmi nehezelése vagy kedvetlensége nem lehet;

⁸⁰¹⁾ Köz. pénz. ltr. Hung. 14636. fasc. Ex consilio bellico, 1684. ápril 20. E kinevezést a király 1684. július 1-én írta alá Linzben. E napon sürgette meg a haditanács Zrínyi részére az udvari kamaránál a főkapitányi fizetést. (U. o. Hofkriegsrath erindert etc. wegen dem Herrn Grafen Adam von Zerin conferirten Oberhaubtmanschaft zu Legrad.)

mert miért kegyelmed értésemre nem adta, akinek pedig úgy költött volna lenni.^{“802)}

Amint látjuk, Batthyány Kristóf folyton gáncsot vetett, folyton kellemetlenkedett Zrínyi Ádámnak. Mintha csak ismétlődött volna a szertelen és érthetetlen gáncsoskodás, amivel Batthyány Ádám keserítette meg egykor szenégy Zrínyi Miklósnak életét.

Zrínyi Ádám szerencsére nem volt haragtartó. Hamar megbékélt, mint édesapja és szívesen fogadta, ha Batthyány jó tanáccsal szolgált néki.

Mikor például szép magyar levélben megírta Batthyánynak főispáni kinevezését s tudatta véle, hogy az installációt Újudvaron akarja megtartani, Batthyány élénken ellenzte ezt a tervet. „Vettem — írja — kegyelmed levelét, melyben írja kegyelmed, hogy őfelsége az mi kegyelmes urunk az nemes *Szala* és *Sümege* vármegyei főispánságot kegyelmednek conferálni és kegyelmedet azzal condecorálni kegyelmesen méltóztatott. Az installációja eddig való haladásának adván bizonyos okot kegyelmed, hanem most terminált kegyelmed Újudvarra, a Muraközben lévén kegyelmednek a méltóságos haditanáctól is oly parancsolatja, hogy tiszti szerint Légrádon s Muraközben contineálja magát kegyelmed, örvendek azért az őfelsége eziránt kegyelmedhez mutatott szép kegyelmén és gratiáján. Szívem szerint kívánván, hogy Isten kegyelmednek mind több méltóságos promtiókat is engedjen s mind pedig, hogy *ezen megírt tisztnek viselésében is maga méltóságos házának* és édes *hazájának öröömére* és hasz-

⁸⁰²⁾ Körmendi levélt. Missiles, 1684. július 8. Paria literarum comiti Adamo Zrinyio.

nára szerencsésen sok időkig vezérelje. Hanem az mi az nemes vármegye gyűlésének praeügált helyét illeti, (ezt úgy írom kegyelmednek, mini kegyelmed igazán jót kívánó atyafia) akárki indulatjából vagy tanácsából hajlott erre kegyelmed, hogy az mostanság nem az régi szokott gyűlésnek helyére, aki penig régenteren azért választatott volt, hogy az nemes vármegyéknek alkalmatosságára való közhely, hanem Muraközben terminált kegyelmed, nem igyekezett az javára kegyelmednek, hanem kárára és becsületinek sérelmére.“

Ezután megírja még, hogy a nemesek nehezen mennének oda. S újból hangoztatja, hogy Légrád és a muraközi végházak az ő generálissága alá valók! Majd imigyen fejezi be levelét: „Minekokáért én javallom kegyelmednek, hogy minekelőtte minden a fő és nemes rendektől s minden végbeliektől zúgolódás támadjon, kegyelmed mások tanácsából meg ne induljon, hanem tartsa meg az régenteren szokott gyűlésnek helyét. Ezzel tartsa Isten kegyelmedet sokáig kedves, jó egészségen szerencsésen.“⁸⁰³⁾ Zrínyi Ádám jó néven vette ugyan Bathány e levelét, de a légrádi és a muraközi főkaptányság dolgában nem engedett. Ezentúl is ő maga vezette katonáit a nagy török háborúban.

Egyébként az 1684. év őszén külföldre utazott.⁸⁰⁴⁾ Mi volt ez utazás célja, nem tudjuk.

Ez évben halt meg Széchy Péter, az utolsó

⁸⁰³⁾ U. o. Paria literarum d. e. Adanio a Zriny exped. 1684. dec. 2. Németujvár.

⁸⁰⁴⁾ Közös pénzt, levélt. Hung. 14635. fase. Lipót császár 1684. okt. 5-én írja, hogy Chikulini követeléseit nem lehetett rendezni; „ob interventam pestiferain lueni et discessum abhinc ad exteras provincias comitis Adami de Zrinio“ etc.

Széchy. A fiskus lefoglalta hagyatékát. Valamikor már Zrínyi Ádám édesatyja is érvényesíténi igyekezett jogait a Széchyek jószágaira. Most Zrínyi Ádám, mint a Széchyek közel való atyafia is lépéseket tett, hogy Felső-Lindvát, Muraszombatot és Szécsiszemet megkapja. „Én — írja Zrínyi Ádám — már Széchy Tamás halála után törvényes és kétségtelen utóddá lettem. Azonban *Rabbi István* személynök az én imádott atyámat: Zrínyi Miklóst (Széchy Tamás Magdolna nevű leányának fiát) kizárta Muraszombat birtoklásából. De ugyanő az ítéletben Felső-Lindva és Szécsiszemet felosztását rendelte el. Széchy Dénes fiai mit sem törödvén ez ítéettel, az atyámnak ítélt jószágokat erővel elfoglalták. A Széchy-család kihalta után a fiskus a hazai törvények nyílt megsértesével minden lefoglalt a kamara számára. Én ez ügyet személyesen előadván őfelségének, kegyesen meghallgattattam. És őfelsége íratott a kamarának az érdekemben. De a kamara engem semmiről sem értesített,”⁸⁰⁵⁾

A bevett szokás szerint a bécsi udvari kamara minden kitelhető módon ellene volt, hogy Zrínyi Ádám nagyanyai örökségét megkapja. A magyar udvari kancellária azonban támogatta Zrínyi követelését,⁸⁰⁶⁾ s több ízben fölírt érdekében.

Az udvari kamara azonban semmibe sem vette Zrínyi jogait. „Sem ő — írja a kamara —, sem édesatyja nem tudta kimutatni, hogy a kö-

⁸⁰⁵⁾ U. o. 14643. fase. 1685. Zrínyi Ádám latin nyelvű folyamodása.

⁸⁰⁶⁾ U. o. 1685. febr. 22. A magyar kancellária Zrínyi kielégítése ügyében. Június hó 23-án és július hó 3-án a kancellária újra sürgette a követelés teljesítését.

vetelt jószágoknak birtokában is lettek volna.⁸⁰⁷⁾ Azért helyesen tenné a gróf, ha efféle dolgokkal nem állna elő.“

Az efféle dolgok nem tárták vissza Zrínyi Ádámot attól, hogy a háborúban teljes erejével ne küzdjön a török ellen. Szükség volt rá; mert a nádor hiába sürgette Bécsben a magyar katonaságnak nagyobb számban való fogadását. A derék Somogyi Ferenc írja erről Batthyány Kristóf generálisnak: „Palatínus uram megúnván az sok héjában való sollicitálást e helyen, elmegyen innét (tudniillik Bécsből); *mert ez kevélly nemzet nem gondol szegény magyarral, bízván imperiumbeli segétséghez, azért rekrutákkal sem gondolnak.*“⁸⁰⁸⁾

Ilyen körülmények között szerencse volt, hogy akadt néhány Zrinyi-féle főür, aki bandériumával a táborba sietett.

Mint minden, úgy ez évben is, Zrínyi Ádám vitézül küzdött. Ifjú életével mit sem törődve rontott a veszedelembe. Mivel mindenütt megállta a helyét, a nevét és tetteit minden sűrűbben kezdték emlegetni. Különösen a törökök közt terjedt el a híre. Érdemes megemlítenünk, hogy a nagyvezír még a Konstantinápolyba jövő követektől is kérdezősködött Zrínyi Ádám után. Baló Mátyás (Apaffy követe) Drinápolyból jelenté, hogy a nagyvezír ilyen kérdést intézett hozzá: „Hát Zrínyi oglu, Batthyány oglu felől mit írnak, mit hallottak felölök, hol vannak s mit csinálnak?“

⁸⁰⁷⁾ U. o. 1685. okt. 15. „Weder sein Vater, noch er in dominio gewesen und sein jus darzue nit er-wisen“ etc.

⁸⁰⁸⁾ Körmendi levélt. Missiles, 1685. január 23. Bécs.

„Azok — felelő Baló Mátyás — igen díllfelé s messze vannak Erdélytő.“⁸⁰⁹⁾

De nemcsak a törökök, a mieink is eleget emlegetik Zrinyi Ádámot, még pedig dicsérőleg.

A nádorispán, a bán, a magyar és a császári generálisok ez időben írt levelei nem egyszer foglalkoznak Zrinyi Ádám személyével. És soha más nem írnak, mint dicséretes dolgot.

Az 1686. év hadjáratára vonatkozó irodalomban nem találkozunk Zrinyi Ádám nevével. Pedig bizonyos dolog, hogy ő is résztvett bandériumával e harcokban s valószínűleg Buda ostromában is. Zrinyi Ádámné ugyanis maga írja, hogy férje a táborban van. Június 20-án ugyanő 300 akó bort küld férjének a táborba.⁸¹⁰⁾

Még mielőtt a táborba ment volna, február 25-én levelet kapott Batthyány Ádámtól, aki a király rendeleteit küldé meg neki és a zágrábi érseknek. E királyi rendeletek meghagyták a légrádi prédkátorok elűzését. Zrinyi Ádám ezúttal is kimutatta, hogy a vallási türelem dolgában is atyja példáját követi. Március 1-én megírta Batthyánynak, hogy e rendeletet nehéz lenne végrehajtania. Okos embereknek kéne ez ügyben tanácskozni s az ügyet békességesen elintézni.⁸¹¹⁾

809) Török-magyarkori emlékek, 170. 1. 1686. ápril 27.

810) Közös pénz. levélt. Hung. 1686. június 20. Pass auf 300 Emer Wein etc.

811) Körmendi levélt. Missiles, 1686. márc. 1. Csáktornya. Zrinyi e levelét Batthyány Ádám elküldé Batthyány Kristófnak e sorok kíséretében: „Minemű választót ad Zrinyi uram e minapi levelemre, levelét nagyságodnak megküldöttem. Nagyságodat alázatosan kérem, megolvasván, méltóztassék visszaküldeni“ (Körmend, 1686. márc. 6.)

Az 1687. évben ismét a táborba vonult Zrínyi Ádám. Mivel maga élelmezte magát s talán tisztjeit is, sokszor kellett passust kérnie élelemszállításra. Ez évben is — a többi közt — hajón szállíttatott magának élelmicikkeket, zabot, rajnai és olasz borokat stb.⁸¹²⁾

Ez évi harcairól közelebbi adatokat nem sikerült találnunk.

Érdemes megemlítenünk, hogy Zrínyi Ádám a megyei ügyek intézéséről sem feledkezett meg. Többször megesett, hogy a megyegyűlésre még a táborból is hazajött.⁸¹³⁾ A látogatásait különben rendesen akkor végezte, mikor a harc szünetelt. Ilyenkor fölkereste rokonait és jó ismerőseit. Az 1688. óv. január havában Batthyány t. is fölkereste Rohoneon, de nem találta ott. Francsics Zsigmond írta volt aztán néki: „Gróf Zrínyi Ádám uram őnagysága ajánlván szeretettel való szolgálatját, maga is akarta volna ugyan, ha kegyelmedet Rohonczon érheti vala, mindenkor által az mit most elmulasztott, másszor helyrehozza őnagyságája.”⁸¹⁴⁾

Ugyanezen évben, mielőtt Zrínyi a táborba vonult volna, itthon portyázgatott a török ellen. Ő maga írja ez alkalommal: „Ami a csatákat illeti, az én embereim untalan és szüntelen,

⁸¹²⁾ Köz. pénz. levélt. Zrínyi Ádám számára Passbrief, 1687. máj. 18.

⁸¹³⁾ Körmendi levélt. Missiles, 1687. június 14-én Eszterházy Pál nádorispán írja: „Az minapában is nem régen, midőn gróf Zrínyi Ádám uram nemes Zala megye gyűlésére feljött“ stb.

⁸¹⁴⁾ U. o. Németújvár, 1688. január 80. Batthyány Ádámhöz.

muraköziek és légrádiak odaki vannak, vigyázván, ha mi nyelvet foghatnának.“⁸¹⁵⁾

A következő hónapban Zrínyinek már ismét a táborba kellett vonulnia. Szikey János jelenti ápril 8-án Batthyány Ádámnak: „Méltóságos general Caprara uram őnagysága parancsolta gróf Zerény Ádám uramat őnagyságát maga mellé. Légrádi, kottori s muraközi népével indul.“⁸¹⁶⁾

Íme, Zrínyi Ádám nem mint a Caprara-ezred alezredese, hanem mint magyar zászlósúr a maga katonaságával indult a táborba akkor is, mikor Caprara oldala mellett kellett küzdenie! Ha ő osztrák katona lett volna (ahogy irodalomtörténetíróink állítják), ezt aligha tehette volna.

Ugyanakkor, midőn Zrínyi a táborba készült, a nádorispán emlékiratban arra kérte a királyt, hogy *a török ellen küzdő s immár számottevő magyar csapatok élére magyar generálist, magyar vezért helyezzen*. S erre a vezéri állásra a legkitűnőbb s a legérdemesebb magyar főtiszteket ajánlotta. Ezen ajánlottak között volt Zrínyi Ádám is, akinek ekkor már országos híre volt.

Vájjon a nádor ajánlotta volna-e őt magyar fővezérnek, ha csakugyan „osztrák katona“ lett volna? Alig hisszük.

Az 1688. évi hadjárat eredményéről főbb tiszteknek számos kiadatlan levele áll rendelkezésünkre. Ezek között különösen figyelemre méltók Draskovich Jánosnak a harctérről írt levelei. Szeptember 6-án írja például Batthyány Ádámnak: „Nem kétlem kegyelmed is vette az én levelemet, melyben megírtam kegyelmed-

⁸¹⁵⁾ U. o. Csáktornya, 1688. márc. 3. Batthyányhoz.

⁸¹⁶⁾ U. o. Légrád, 1688. ápril 8.

nek, hogy Kosztaniczát, Dubiczot, Jeszenoczot az pogány birodalmából Isten ő szent felsége kezünkbe adta légyen. Gradicskot pedig és Bányaúlkát a török maga fölégette. Ez napokban megint feles rácság gyűlvén egyben, egy Növi nevű várat vett meg az töröktől, melyet az rácok bán uram kezében adván, maga embereit — úgyszintén *Zrin* várában is pro praesidio helyeztette be őkegyelme. Hallatik azonban, hogy fölül említett Bányalukánál a mieink az törökkel megütközvén, az ellenségen feles esett el, noha az mieink közül is vesztek alkalmasint. Mi is megint rövid nap alatt, együtt karlócfi generális urammal bé fogunk mennünk, hogy az minemű várak, úgymint Buzin, Bihács, azonkívül többek is az *Kíppá* és Unna közt vannak, pogány birodalmából megszabadításuk.^{“817)}

Valamivel későbben ugyanő írja Zichy Istvánnak: „Az elmúlt napokban ezer lovassal és hatszáz gyaloggal Karlócz felé midőn mentem volna, hogy ott megegyezvén Herberstán urammal, Bihács alá mennénk, maga bán uram az több országbéliekkel együtt egy Növi várának (mely Biháctól egy napi járóföld lévén, nekünk segítségünkre lenne) akarván maga táborát helyeztetni, azonban bán uram az őfelsége parancsolatját vette, melyben erősen parancsolja őfelsége, hogy sehova csak egy lépést se menjünk, valamig az méltóságos herceg Lotharingustól nem lészen parancsolatunk.^{“818)}

817) U. o. 1688. szept. 6. Busiakovina.

818) U. o. 1688. szept. 20. Busiakovina. — Széchényi György 1688. szept. 2-án szintén megírja az örvendetes hadi híreket Batthyányhoz intézett levelében. („Hírrel halljuk — írja — az oda való dolgozat e ha igazak, igen jó“ stb.)

Draskovich János gróf, aki sűrűn írogatta az efféle leveleket, igen jó viszonyban volt atyafiával: Zrínyi Ádámmal. Gyakran megemlékezik róla. Egymásközt is leveleztek.⁸¹⁹⁾ A következő évi táborozás alkalmával ő jelenti például Baththyány Ádámnak: „Zrínyi Ádám uram Nissáról költ levelét vettem e napokban, melyben írja, hogy rövid idő múlva haza gyün és meglátogat bennünket.”⁸²⁰⁾

E sorok mutatják, hogy Zrínyi Ádám 1689-ben még a tél elején is Nissában volt.

Amint látjuk, a nagy török háborúban Zrínyi úgyszólvan sohasem hiányzott a császári hadseregből. Pedig jól tudjuk, hogy magyar főtisztre nézve ez ugyancsak kellemetlen volt! Hiszen a magyar tiszteket ott lenézték, mellőzték, sőt igen gyakran sértegették is. S ha mégis ott maradtak, annak egyedüli oka az volt, hogy hazájuk fölszabadításáért ők is küzdeni akartak!

A táborban való tartózkodás Zrínyire nézve azért volt türhető, mert többen a császári generálisok közül nagyon kedvelték őt a bátor, szolgálatkész és minden ízében gavallér fiatal főtiszttet.

Különben, hogy milyen szemmel nézték a magyarokat, arra bizony nagyon szomorú adatokkal rendelkezünk. Csak például idézzük itt a szemtanú Radonnay Mátyás püspök e sorait: „mely károknak okai némely fő német tisztselők és commandantok; *mivel a magyar* és

⁸¹⁹⁾ Sajnos, a Draskovich Jánossal folytatott levelezés nem áll rendelkezésünkre. Tán a Draskovich-család levéltárában rejtőznek e levelek.

⁸²⁰⁾ Körmendi levéltár, Missiles, 1689. nov. 12-én Bukóczból írta e levelet.

horvát vitézlő rendet kergetik és bőcstelenítik, s ha mit magyar és horvát renden való vitézlő rend nyér, torkon verve elvonják tőle“⁸²¹⁾

Amíg Zrínyi Ádám nagy áldozattal, saját maga tartotta katonaságával végig küzdötte a nagy csatákat, távolléte alatt Muraköz szegény népét, no meg a Zrínyi-birtokokat dúlták és fosztogatták. Tették pedig ezt a császári katonák.⁸²²⁾

Valóban! A szegény muraköziekről is el lehetett mondani, amit Nagy Ferenc vicegenerális írt a szomszédos Zalaság népérol: „oly szegényen vannak, hogyha az haláltól kellene is magokat megváltaniok, egy garast elő nem tudnának adni“⁸²³⁾

Amikor Zrínyi Ádám késő ősszel visza-visszatért a táborból, ugyancsak elég dolga akadt ott-hon. Egyrészt Kanizsa több évig tartó blokádja, másrészt meg saját jobbágyainak megrendítő állapota sok gondot adott neki. És ő nemcsak írt a szegénység ügyében, hanem cselekedett is.⁸²⁴⁾

Nagyon okos és figyelemreméltó volt azon tette, hogy Muraköz védelmére érdemes hajdúkat és szabad huszárokat telepített, akiket aztán katonai szolgálatra kötelezett. Ezen bölcs intézkedésben is nagynevű apjának a példáját

⁸²¹⁾ U. o. 1688. febr. 27. Batthyányhoz.

⁸²²⁾ U. o. Csáktornya, 1689. aug. 30. Pécsy Mihály és Szennyesy Miklós jelentése Muraköz állapotáról s a német katonaság hallatlan pusztításáról.

⁸²³⁾ U. o. 1688. nov. 24.

⁸²⁴⁾ Zrínyi Ádám sürgetésére Muraköz stb. ügyében külön császári comissiót hívtak egybe Bécsbe 1691. aug. 13-ára. (Közös pénzügyi levélt. Hung. 14683. Nagy László György jelentése az uóv. kamarához 1691. július 9-én.)

követte, mert már Zrínyi Miklós kezdte meg a *szabad legények* telepítését.

Zrínyi Adám a Mura partjára telepített hajdúk és szabad huszárok ügyében külön szerződést kötött a fiskusjóságok igazgatójával és Zala megye magisztrátusával. E szerint ő a telepeseket mind szabadosokká tette s nekik földet osztott. A szerződés szerint a huszár a telkétől évenként két forintot és négy menyétet, a hajdú egy forintot és két menyétet fizetett. A telepeseknek fácánra s más madárra vadászniok, a Murában, Drávában és a „Themabá“-ban aranyat mosniok nem szabad.⁸²⁵⁾

A szerződés külön szól azokról a szabad legényekről (libertini szabad legény denominati), akiknek földjük nincs s csupán lakóházuk van.

Mind e telepítés, mind a sok katona tartása Zrínyi Ádámnak temérdek pénzébe került. Még a kormányszékek is magasztalva emlegették ekkor az ő nagy áldozatkézségét a közjó előmozdítása körül.⁸²⁶⁾

Áldozatkézsége azonban súlyos terheket vont maga után. Nagy kölcsönöket kellett birtokaira fölvenni, hogy katonáit fizethesse.⁸²⁷⁾

Az utolsó hadjárat, melyben Zrínyi Ádáni részt vett, az 1691. évi hadjárat volt. Mint mindig, úgy ez alkalommal is halálmegvetéssel küzdött. Az Eszék vidékén vívott véres csatá-

⁸²⁵⁾ U. o. 1691. július 4. A szerződés aláírói közt szerepelnek Zala megye alispánja, a megyei tizedesek etb.

⁸²⁶⁾ U. o. 14683. 1689. ápril 23. Bécs, jelentés Zrínyi Ádáni hazafias szolgálatairól, áldozatkézségről stb.

⁸²⁷⁾ Maga az udvari kamara írja ezt. A többi közt Androcha bérő tízezer forintot kölcsönzött néki e célra.

ban aztán hősi halált halt.⁸²⁸⁾ A nagy győzlemben neki is része volt ugyan, de a győzelmet ifjú életével fizette meg.

Amit még életében többször hangoztatott, hogy tudnillik édesatyja példáját követve, hazájáért és királyáért fog küzdeni, szószer int teljesítette. Igen, követte és teljesítette a jellegű választott szavakat: „*pro deo, fide et rege* Tehetségét, vagyonát s végül életét is e célnak szentelte.

A huszonkilenc éves korában hősi halált halt Zrínyi Ádám már 1686. tavaszán, tehát huszonnégy éves korában megírta végrendeletét. Folytonosan életveszedelemben forogván, biztosítani akarta ifjú neje jövőjét. Kisebb hagyományok kivételével tehát mindenét feleségére hagyta. Zrínyi Ádám hitte, hogy a király megérősíti végrendeletét. Hiszen a közjó érdekében sokat tett, hazájáért és királyáért küzdve halt meg, tehát nem gondolhatta, hogy érdemeit semmibe sem veszik. Pedig így történt. A magyar kamara 1691. augusztus 25-én jelentette be Zrínyi halálát azzal a kívánsággal, hogy a boldogultnak minden ingóságát és ingatlanát konfiskálni kell!

Érdemes megemlítenünk, hogy mint valamikor édesapja, úgy ő is azt írta első végrendeletében, hogy minden pompa nélkül, egyszerűen helyezzék koporsóját az édesanyjáé mellé.

*

A magyar és a bécsi kormányszékek az uralkodóval egyetemben Zrínyi Ádám eleste után a Zrínyi-családot férfiágon kihaltnak nyilvánít-

⁸²⁸⁾ A szalánkeméni nagy csata értendő itt. A hivatalos jelentések azonban kivétel nélkül az Eszék mellett vívott csatának írják.

tották. A hivatalos iratok kivétel nélkül Zrinyi Ádámot mondják az utolsó Zrínyinek. Pedig ez valótlan állítás, mert hiszen a kivégzett Zrinyi Péternek egyetlen fia élt még. Az igaz, hogy e szerencsétlen és büntetlen ifjú sötét börtönben sínylődött; de a hűtlenség bűnét sohasem tudták rábizonyítani. Hitvány gyanú alapján fogták el s ítélet nélkül börtönbe vetették, ahol húsz évig szenvédett, ahol megőrült s úgyszól-ván elrothatd.

Ennek a daliás ifjúnak tragédiáját még ma is mély homály fedi. Történetíróink ugyanis csak annyit írtak róla, hogy a király élete ellen tört! Merő képtelenség az ilyen állítás. Hiszen Zrinyi János hűséges híve volt a császárnak. Ott sürgölődött a prágai udvarban. Harcolt a kurucok ellen és sikeresen dolgozott a diplomácia terén. Maga Lipót császár 1682-ben *szilárd és szeplőtelen hűsége* jutalmául száz-ezer forintnyi értékben kivégzett apja birtokait visszaadatni rendelte.⁸²⁹⁾

És ugyanez a császár egy évre rá (1683. május 2-án) elfogatja Zrinyi Jánost és örök tömlöcre vetteti. A mélyen sújtott Zrinyi Ilona írta ekkor szegény fivéréről, hogy a *hűtlenségnak még az árnyékától is mindig irtázott*. Soha egyetlen pillanatra sem hajolt el az őfelségének tartozó hívséges engedelmességtől.⁸³⁰⁾

⁸²⁹⁾ Közös pénz. ltr. Hungr. Denkbuöh 433. kötet, 1682. febr. 27. Bécs, Lipót rendelete. („Eandem sacratissimam majestatem de constant! et illibata fidelitate confisam“ etc.

⁸³⁰⁾ „In tanta patriae revolutione suaे majestatis sacratissimae constanter fidelis, vei umbra infidelitatis semper horruit, nullibi vei remote vocatus deflectere a fidelibus obsequiis augustae majestatis“ etc. (Zrinyi Ilona kesergő levele az erdélyi fejedelemhez.)

Az, hogy Zrínyi János a császár élete ellen tört volna, nevetséges rágalom. Elfogatása bizonnyal más okból történt. Talán nem csalatkozunk, ha a szerencsétlen ifjú balsorsát a konstantinápolyi követi jelentéseknek tulajdonítjuk.

Már az 1682. év végén a császári residens azt jelenté Bécsbe, hogy Zrínyi levelet írt a portára s késznek nyilatkozott háromezer emberrel Thökölyhez csatlakoznia.⁸³¹⁾

A következő (1683.) év elején Khuniz Kristóf rendkívüli követ írja Bécsbe, hogy Thököly értesítette a nagyvezért Zrínyi gróf átpártolásáról. Zrínyi ugyanis megígérte, hogy Thökölyhez csatlakozik.⁸³²⁾

Ez a követi jelentés ápril 1-én érkezett Bécsbe s Zrínyi Jánost május 2-án hurcolták a tömlőébe. Tehát valószínű, hogy a konstantinápolyi hazug jelentések okozták Zrínyi vesztét. Pedig neki, szegénynek, soha eszébe sem jutott, hogy Thökölyhöz csatlakozzék.

Zrínyi János öröök tömlöcre vettetvén, holt-

⁸³¹⁾ Bécsi állami levélt. Turcica 1682. Valószínűleg Adalbert Caprara jelentése. („Sono avvisato da persona degna di f. come Sznri fratello della Ragoczy ha seritto lettére alia porta ottomana offerendosone con tre mila huomini, e sia accettato questo, non lo da per sicurissimo, ina si pure, gia non ha fatto di chi ha ratione porlo in luogo sicure“ etc.)

⁸³²⁾ U. o. 1683. febr. 7. Drinápoily. A követ jelentése szerint a nagyvezér ezt felelte Thökölynek: „Er Thököly solle seinem Versprechen nach mit denen 40 tausend Mann sich pronto halten und gedacht sein neben dem Sznri auch andere ungarische Magnates auf seine Seiten zubringen, der Sultan seye resolvirt ihrne darumb reichlich zu belohnen.“

nak nyilvánítatott. A bécsi felfogás szerint tehát Zrínyi Ádám halálával férfiágon kihalt a Zrínyi nemzettség.

De ha így állt volna is a dolog, a kamara a hazai törvények szerint akkor sem konfiskálhatta volna Zrínyi Ádám ingóságait és ingatlanait, mert hiszen élt még ifjú özvegye s végrendeletében őt tette általános örökössé. És az ifjú özvegy — amint maga írja — anyának érezte magát.

Zrínyi Ádám — amint tudjuk — *Lamberg Mária Katalint* vette nőül s vele igen boldog életet élt. E főúri hölgynek édesapja magyarországi birtokos volt. A Lambergek, mint ilyenek, később magyar indigenatust is kaptak. Mária Katalin kitűnő nevelésben részesült. Több nyelven írt és beszélt. Reánk maradt írásaiban eszességének és műveltségének számtalan jelét találjuk. Volt érzéke minden iránt, ami szép és jó. Zrínyi Ádámhoz tiszta és igaz szívet viselt s gyakran még a táborba is követte őt. Nem csoda tehát, hogy Zrínyi Ádám minden írásában a legnagyobb szeretette] szólt „az ő szerelmes és édes feleségéről“.

Nem tudjuk s nem is sejtjük, hol sajátította el Zrinyiné a magyar nyelvet s hol tanulta a magyar törvénykezés módját? Annyi bizonyos, hogy pompásan írt magyarul s tígy idézgette a magyar törvénycikkeket és az országgyléseket, hogy bármelyik prókátornak is becsületére vált volna.

Dicséretére szolgál a jó asszonynak, hogy átérzte a szegény nép szenvedését s nem egyszer írt a szegény, üldözött muraközi nép érdekében. Hogy mit mívelt itt a császári katonaság a Zrínyi-család tragédiája után, arról kötetet lehetne írni. Mielőtt a kincstár Zrínyi Péter bí-

tokait kézrekeríthette volna, az odaküldött császári katonák minden elraboltak. *A tisztek, kik az odaküldött katonaságot vezették, két hőnap alatt kétezernégy száznyolc vanhat akó bort ittak meg Zrínyi pincéjéből.* A Zrínyiek legfényesebb várkastélya Kralievickán állott. (*Sumptuose exstructa, famosa et Celebris!*) Ezt a művészi kincsekben gazdag kastélyt a császári katonaság teljesen kirabolta. Az Olaszországban készült szobrokat, a márványoszlopokat, sőt a márvány-pádimentumot is hajókra rakták és elvitték. A konfiskálásra odaérkezett kamarai tiszttiselők aztán a pusztta falakon kívül egyebet nem találtak ott.

Hogy a szegény muraközi nép mit szenevédett a császári katonaságtól, nehéz volna felsorolnunk. Zrínyi Ádámné a maga szemével látta a könnyel áztatott Muraköz pusztulását s több ízben írt e föld lakóinak érdekében. Az 1688. október 14-én például a maga és távollevő ura nevében Batthyány generálist kéri, hogy mentse meg a sokat szenevédett muraközi szegénységet az exekuciótól. Szép magyar levelét aztán így fejezi be: „Adom kegyelmed értésére, hogy én holnap Buda felé indulok az uram űkegyelmo után, onnét Fölső-Magyar országba — még magam sem vagyok benne bizonyos.”⁸³³⁾

Zrínyiné úgy ezen, mint többi levelét is imi-
geny írta alá: Mária Katharina gróf Zérényné. Német nyelven írt levelei végén pedig ezt ol-
vashatjuk: Maria Katharina Gräfin von Zé-
rón y.

Zrínyi Ádám a nagy török háborúban foly-

⁸³⁸⁾ Körmendi levélt. Missiles. Maria Katharina gróf Zerinyné Batthyány Adómhoz. Levele végén megírja, hogy választ vár.

tonosan életveszedelemben forogván, már 1686. tavaszán megírta végrendeletét. Ekkor még a huszonnegyedik életévét sem töltötte be. mindenét a feleségére testálta, akitől remélte, hogy a Zrínyi nevet az ő halála után sem teszi le. Még a végrendelet megírása előtt Zrínyi úgy is gondoskodott feleségéről, hogy több birtokot íratott reá és sajátkezű aláírásával ellátott üres lapokat (*charta bianca*) adott neki. E lapok közül Zrinyiné többet föl is használt. Az egyikkel például tízezer forintnyi kölcsönt szerzett magának.

Zrínyi Ádám a maga és elődei érdemei fejében bizton remélte, hogy a király megerősíti végrendeletét.

Ezeket az érdemeket a kormányszékek is eléggé hangoztatták. De amikor Zrínyi huszonkilenc éves korában hősi halált halt, feledve volt minden érdeme s mit sem adtak végrendeletére. A kamara elrendelte Zrínyi összes ingó és ingatlan vagyonának az elfoglalását és összeírását. Érdemes megemlítenünk, hogy a Zrinyi-javak konfiskálását először is a magyar kamara elnöke és tanácsosai sürgették.⁸³⁴⁾

Az özvegy, a magyar törvényekre hivatkozva, tiltakozott ezen erőszakos elfoglalás ellen. „Szenégy boldogult férjem — írja — még el sincs

⁸³⁴⁾ Közös pénz. levélt. Hung. 1691. aug. 25. „Comes Adamus a Zrinio... in partibus Esekiensibus recenter habitu conflictu gloriose occumbens, ultimus familiae sua deficiens extitisset. Ezért — írja a kamara — mindenét össze kell írni és elfoglalni (*conscriptere et apprehendere*).“ Ugyanezen (aug. 25.) napon a magyar kamara elrendelte, hogy Hervay János és István, Zrínyi Ádám javait foglalják el. („*Bona mobilia et immobiliá apprehendant et conscribant*“)

temetve, végrendelete még föl sincs bontva, a kamarai tiszviselők már is erőszakkal foglalnak el minden. A magyar törvények szerint az ingóságok az özvegyet illetik. De meg én különben is anyának érzem magamat! S úgy bánnak vélem, mint valami szolgálóval! Én semmit sem kérek magam számára, ami a magyar törvények értelmében, engem meg nem illet. De az én szegény uram nagy érdemeket szerzett s közs szolgálatban halt meg. Mert lenne hát nékem rosszabb sorsom, mint a magyar nemes asszonyoknak, akik birtokban maradhatnak, míg férjük nevét viselik. Mi lesz az én születendő gyermekemmel.”⁸³⁵⁾

Az egyedüli hatóság, amely az özvegynek pártját fogta, a magyar udvari kancellária volt. Maholányi János e kormányszék névében kemény hangon kelt Zrinyiné védelmére. „Úgy bánnak a szegény özvegyyel — írja —, mintha Zrínyi Ádám a hütlenség bűnében marasztaltatott volna el.”⁸³⁶⁾

Zrínyi Ádám birtokainak bérói: Androcha és Boro a kancelláriával egyidőben kijelentették, hogy a konfiskálást és az összeírást nem tűrik s ha kell, fegyverrel is ellentállanak. És ők meg is akadályozták munkájukban a kamarai kiküldötteket. Mivel a Zrínyi—Frangepán-birtokra vonatkozó okleveleket Zrínyi Ádám

⁸³⁵⁾ U. o. 1691. szept. 3. Csáktornya. „In dem zum ersten mein Herr eeeüger noch nit begraben, das Testament noch nit eröffnet ist und ich auch selbsten nit weiss, in wasfürein Stand ich bin“ etc. (Valószínűleg az udvari kamara elnökéhez szól a levél.)

⁸³⁶⁾ U. o. Ex cancellaria regia Hungarica aulica, 1691. szept. 16. A magyar cancellaria tiltakozott a hagyaték elfoglalása ellen.

Mohi Simon hadbíró gondjaira bízta, az udvari kamara ezek kiadását követelte. Ám Mohi Simon is kereken megtagadta az írások átadását.⁸³⁷⁾

Ezenközben az udvari kamara elnöke részvétét fejezte ki Zrinyiné előtt férjének gyászos, de dicsőséges halála alkalmából. „Szívből óhajtjuk — írja az elnök úr —, hogy a Zrínyiek nagynévű családja Isten kegyelméből tovább i s virágozzék!“⁸³⁸⁾

Az udvari kamarának ez a szokatlanul udvarias hangja csak mézesmadzag volt. A nevezett kormányszék ugyanis alig várta, hogy Zrínyi Ádám birtokait rnegkaparíthassa. Föliírt őfelségéhez s arra kérte, hogy Zrínyi Ádám végrendeletét semmi szín alatt meg ne erősítse. Aztán elrendelte a Zrinyi-javak összeírását. Ez megtörténvén, az egész hagyatékot 884.616 forintra becsülték. Mivel az özvegy birtokában Zrínyi Ádám aláírásával több üres lap volt, az udvari kamara követelte, hogy a királyi ügyek igazgatója ezeket elkobozza.⁸⁹⁹⁾

Mondanunk sem kell, hogy az udvari kamara ez ügyek intézésében a magyar törvényeket semmibe sem vette. Hiába hivatkozott ezekre az özvegy; hiába állott elő Zrínyi Ádám érdeimeivel, az udvari kamara semmibe sem vette.⁸¹⁰⁾ A magyar törvényeknél sokkal többet

⁸³⁷⁾ U. o. 1691. szept. 15. és szept. 23. Ex subdelegata caesarea commiissione.

⁸³⁸⁾ U. o. 1691. szept. 19. Condoilierung- und Antwort an die verwittbte Frau Gräfin von Zerin.

⁸³⁹⁾ U. o. 1692. febr. 11. Az udvari kamara a magyar kamarához.

⁸⁴⁰⁾ Orsz. levélt. Neo. Reg. Ac. 1439. A. 36. nr. Az udvari kamara tiltakozása Zrínyi végrendeletének megerősítése ellen.

ért a protekció! Amint az özvegy ezt vette elő, fáradozása egyszerre sikert aratott.

Lipót császár 1691. október havában elrendelte, hogy Zrinyiné egy évig megmarad férje javainak birtokában s amit már konfiskáltak, azt is vissza kell neki adni.

E meglepő intézkedés egyrészt a Lamberg-család befolyásának, másrészt Zrinyiné azon jelentésének az eredménye volt, hogy ő anyának érzi magát. Maga Lipót császár azt írta volt Zrinyinének, hogy erre az intézkedésre az özvegy iránt érzett különös részvétel bírta!⁸⁴¹⁾

Zrinyinó a neki engedélyezett évet arra használta, hogy minél többet biztosítson magának a Zrinyi-hagyatékból. E törekvésben jó segítője volt Pillan Mihály jószágigazgató. Az udvari kamara amint neszét vette az özvegy mesterkedésének, azonnal értesítette az uralkodót. Lipót császár aztán 1691. december 14-én tudtára adta az özvegynek, hogy semmit sem szabad elidegenítenie s ha e parancsát még egyszer megszegi, mindenét elveszik. „Te — írja a császár — Rakovecz és Verbőcz összeírását fegyveres erővel akadályoztad meg! Borzincát és Szalanicát tízezer forinton átengedted a Draskovichoknak és az Erdődieknek. Ezt tettet a tizeddel és a hegyi joggal is. Az effélét tovább tűrni nem fogjuk.“⁸⁴²⁾

Letelvén az esztendő, az udvari kamara hozzáfogott a Zrínyi-javak elfoglalásához, Zrinyinének az ingóságokon kívül ötvenerzér forintot ajánlott föl. Az özvegy ez összeget keveselvén, végre százezer forintban egyeztek meg.

⁸⁴¹⁾ Az udvari kamara írja 1691. szept. 19-én Zrinyinéről: „Praegnantem uti perhibetur a domino marito suo gerene uterum spe prolis

⁸⁴²⁾ U. o.

Lipót császár 1692. tavaszán elrendelte, liogy a Zrínyiek tengermelléki összes birtokát el kell adni. „*Nagyon kell most a pénz*“ — írta a császár. Nehogy a birtok magyar kézre kerüljön, az uralkodó jóváhagyásával a *belso ausztriai kamarának* engedték át ötszázezer forinton. Magyarország testéből tehát kiszakították ezt a szép részt. Lipót császár azonban nagy kegyesen megengedte, hogy a magyar kamara alkalomadtán visszavásárolhassa.⁸⁴⁸⁾

Csáktornyát *Hercules Josefus Ludovicus Turinetti, Marchese de Prie et Pancalery* vette meg. ő fizette ki Zrínyi Ádám özvegyének a százezer forintot. Az özvegy ekkor már letette a Zrínyi nevet. *Flaschina* báróhoz ment nőül.

A Zrínyiek hatalmas birtokai tehát idegen kézre szálltak. Magyarországnak és a délvidéknak — le egész a tengerig — legerősebb bástyája Ausztria körmei közé került. Magyarország sem a birtokból, sem az eladási árból nem kapott egy fillért sem. Hogy erre a birtokra már régen fájt a bécsi kamarának a fog, kitűnik abból az erőszakos harcból, amelyet Zrínyi Miklós (a költő) ellen folytatott, hogy Bucchari kikötőjét és vidékét jó szerrel vagy erőszakkal elfoglalja. Kivégeztették Zrínyi Pétert és társait, hogy óriási vagyonukat elfoglalhassák. Zrínyi Ádám halála után kihaltnak nyilvánították a családot, hogy a még megmaradt birtokrészét is elkobozhassák. Hiszen élt még és mondhatatlanul szemedett az ártatlanul bebürtözött Zrínyi János, aki haláláig nem tudhatta meg, miért került a tömlöcbe. Zrínyi

⁸⁴³⁾U. o. 1692. ápril 29. Az udvari kamara jelenti az eladást a magyar kamarának. Az eladásra vonatkozó rendelet 1692. ápril 19-én jelent meg.

Péter felesége (Frangepán Katalin) — az aszszonyi rendnek egyik legkiválóbb alakja⁸⁴⁴⁾ — megörült és meghalt ugyan, de leányai: Zrínyi Judit és Zrínyi Hajnalka apácazárdában kegyelemkenyéren éltek. Édesapjuknak és anyuknak óriási vagyonából ugyan a legkegyelmesebb császár évi háromszáz forintot rendelt nekik, de ezt sem kapták meg.⁸⁴⁵⁾ Zrínyi Miklósnak (a költőnek) Kata nevű leánya szintén élt még s a karmelita-apácák közt *Columba* néven szolgált Istenének. A Zrínyi-leányok közül csak Ilona élt szabadon. De ő is a száműzetés kenyérét ette Törökországban.

Ilonának gyermekei: Rákóczi Ferenc és Juliánka tiltakoztak ugyan a Zrínyi-javak elkötyavetylese ellen, de tiltakozásukat semmibe sem vették.

Íme, egy nagy család, hatalmas és érdemes nemzetseg, amelynek tagjai a királyért és a hazáért éltek és haltak, ilyen sorsban részesült attól az uralkodóháztól, amely nekik oly igen sokat köszönhetett. Vájjon ki nem látja a Zrínyi-család tragédiájában azt a sorsot, amit a Habsburgok Magyarországnak juttattak?

⁸⁴⁴⁾ A pápa, valamint a horvát történetírók példátlan magasztalásokkal halmozták Zrínyi Peternéit.

⁸⁴⁵⁾ 1690. dec. 15-én már másodízben könyörögtek a császárnak ezért a 300 frt-ért. Zrínyi Judit ekkor klarissa-apátnő volt Zágrábban, Hajnalka pedig a klagenfurti kolostorban volt apáca. (Közös pénz. levélt. Hung.)

XIII.

**CSONKABÉG,
A TÖRÖK HUSZÁREZREDES**

Csonkabég, a török huszárezredes

Másfél évtizednél továbbra vonódott el a nagy háború, míg a szarvára fogyott holdat a hazai várakról és városokról sikerült eltüntetni. Rettenetes harc volt ez, melyben a hazai törökség színe-java elpusztult. Vérben lelték kedvüket az emberek s patakban ömlött a vér. Az izgató és szívettépő tragédiák, a legendákat elhomályosító hősiesség megkapó példái mérhetetlen számban játszódtak le. *Nagy és vitéz nemzetnek nagy fiai vívták utolsó harcaikat.* Nem csoda, hogy egész Európát lázba hozták.

Nyugosznak a hősök. A sír éjjele födi nevüket. Könny nem áztatta sírjukat; dalt nem zengett róluk senki sem. Eltűntek, mint a hegyek párája és senki nem emlegette a hazai törökség e nagy alakjait. Évkönyveink csak a győzteseknek emeltek örök emléket. A legyőzött hősökkel senki sem törödött; jeltelen sírban alusszák a halál álmát.

A mi szokásainkkal megbarátkozott s féligr megmagyaro-sodott hazai törökség egy része a harcban elpusztult, más része pedig rabbá esett. Ez utóbbiak száma sok ezerre rúgott. Akadtak közük harcon forgott derék vitézek. Kitűnő iparosok, jeles kertészek. Hasznos polgárai lehettek volna ezek a kipusztult magyar földnek; százszor hasznosabbak azoknál a féligr vad délszlávoknál, akiket a helyükbe hoztak. De hát kinek jutott volna akkor eszébe az or-

szág gazdasági és nemzeti érdeke? Hiszen az egész küzdelmet vallási szempontból nézték, s a törököt pogány ebnek tartották. S az elfogott rabokkal csakugyan úgy bántak, mint az ebekkel. A szeretet vallásának bajnokai a török nőket és leányokat cselédeknek, a férfiakat rabszolgáknak adták el húsz—harminc forintjával. Irgalomra csak az számíthatott, aki megtagadta a hitét s megkeresztelkedett. Egy-két nálunk maradt török vízéz életéből világosan láthatjuk, hogy nagy kár volt a hazai véghez törököt az olasz rabszolgakereskedőknek el adni; mert akik köztünk maradtak, a hazának hasznos és jeles fiaivá váltak. Fényes példa erre Bátori László, aki előbb alajbég volt.⁸⁴⁶⁾ Aztán Csonkabég, akitől itt szólunk, s más keresztnényé lett törökök.

A Csonkabég név néni ismeretlen a történetünkben. Ő ugyanis azon főtisztek egyike volt, akik I. Lipót korában a magyar huszárság híréit egész Európában megalapították. Több történetíró foglalkozott is vele. Azonban édeskevés az, amit róla írni tudtak. Csak ismételgették azt a pár sorocskát, amit a régi krónikások jegyeztek föl róla. Még a nevét sem tudták idáig megállapítani. E szerint nem egészen fölösleges dolog e kiváló embert toliunkra vennünk.

A császári és királyi udvari levéltárban az 1686. év november 14-éről van egy ilyen című rövid jegyzőkönyv: Punti sopra li quail so deve esaminare il Turco ch'é prigionire in Neustadt chiamato Mellemet, per altro nome Czonka Bég, che in comandanto in Novigi'ad, e poi in preso

⁸⁴⁶⁾ Eger várában volt alajbég. Keresztnényé lévén, Bátorira változtatta nevét s mint huszár tisztt szolgált nálunk.

in Buda etc. Ez az érdekes kézirat az elfogott Csonkabégnek vallomását adja, tehát a hitelessége minden kétségen fölül áll. E szerint a Csonkabégnek igazi neve *Mehemet* volt. A nálkunk fölötté népszerű bég félkezű volt. A Csonkabég név itt nálunk ragadt reá. Boszniaián született, ahonnan olyan sok jeles és vitéz török főtiszt került hozzánk. Az ősei ugyan keresztények voltak, de ő maga már mohamedán szülöktől származott. Négyéves korában Budára került, a fivéréhez, aki ott lovastiszt volt. Bizonyára itt tanulta meg a magyar nyelvet; itt — ahol nevekedett — vert szívében fészket a magyarsághoz való vonzalom és ragaszkodás. Itt sajátította el a hadi ismereteket is, amikhez különös szeretet és tehetség vonzotta őt. Már ifjúkorában a legkitűnőbb könnyűháti lovasnak mutatta magát. Budáról Vácrá került mint iszpahia. Itt faluja és szép szőlőskertje volt. Magyar módra gazdálkodott s a földdel való foglalkozás még közelebb hozta őt a magyarsághoz. Kitűnő gazda, emberséges földesúr és vitéz katona lóvén, a nép igen megkedvelte őt. Maga Csonkabég mondja a vallomásában, hogy ő *sok jóindulatot és sok szeretetet viselt a szivében a mieink iránt*.⁸⁴⁷⁾

A híre s nevei évről-évre nagyobbodván, a hadi pályán gyorsan emelkedett. Vácról Nógrádra került, ahol először a lovasságnak agája, majd pedig a várnak kapitánya (békje) lett. Mivel magyarul jól tudott s mivel a magyarság körében igen jó neve és híre volt, a budai vezérpasa diplomáciai küldetésekre is fölhasználta őt. őt küldette például Thököly fejede-

⁸⁴⁷⁾ „In utroque praesidio se nostris captivis
múltam charitateim exhibuisse“ etc.

lemhez, hogy véle fontos ügyeket tárgyaljon. Megnyerő modorával, ügyességevel s a magyarokhoz való jóindulatával annyira lebilincselte Thökölyt, hogy benső barátság keletkezett közöttük. Csonkabég aztán a lovasságával többször támogatta Thökölyt.⁸⁴⁸⁾ Jelen volt például Kassa megszállásánál. Füleknél is nagy szolgálatot tett jeles lovasságával Thökölynek. A fejedelem ezért mindig hálával és tiszteettel emlékezett Csonkabégről. Az 1683. évi cassai gyűlésen a rendeknek írá: „*A fővezérnek egyik szeme: a Csonkabég most is itt lévén, azért úgy gondolkozzanak a státusok, hogy jól essék a dolog*“

Amint e nyilatkozat is mutatja, Csonkabég ekkor már a budai vezérpasának a szemefénye volt. minden kényesebb küldetésre őt hasz-

⁸⁴⁸⁾ A vallomásában mondja: „Quando Turcae ad Kalló iverunt, tunc se a vezirio Budensi vocatum, an vellet internuncium ad Tekelium et Hungaros agere, priori tarnen anno etiam se ad Transilvanos missum fuisse, postquam ab his portae significatum fuisse iam tempus esse opportunissimum aggrediendi Germanos, se literas ab Apaffio Constantinopolim tulisse, fuisse se eum Transilvanis ante Bessermen et Kalló, sed postquam Kalló a Turcis datum fuisse Tekelio, Transilvanos offensos discessisse, eaque potissimum de causa tunc opportunitatem plura agendi neglectam et interruptam fuisse; destinatam quidem a Tekelio fuisse aggressionem arcis Tokaj, sed Turcas ad illám induci non potuisse, quod multos in isto praesidio Germanos esse intellexissent“ etc. (E vallomást Neustadt-ban tette Csonkabég. Cs. és kir. állami ltr. Turcica: Neo stadii ipso Sancti Leopoldi 1686. examinatus a me eaptivus in arcé Turca Mahomet alias Csonka Bég appellatus.)

nálta. Őt küldötte Erdélybe is az Apaffyval való tárgyalásokra. S Csonkabég vitte Apaffy fejedelem levelét a portára.

Az 1682. évben — mondja Csonkabég — Kassa alá ment, de az ostromhoz későn érkezett. Aztán Thökölyvel együtt Fülek alá ment. Fülek elfoglalása után Thököly Szirmayt küldé Bécsbe, kinek küldetését s a hozandó választ a törökök sóvárogva várták. Ezidőben benső barátság támadt Thököly és az egri püspök között. A budai és az egri basa is Thökölyvel tartott. Nem volt akkor magyar, aki őfelségével tartott volna! Mikor a nagyvezér megindult Bécs ellen, Eszéknél elhatározta Magyarország fölöstását. Batthyány kapta volna a Dunántúlt, Czobor a bányavidéket és Thököly Felső-Magyarországot. Mindannyian a törökök fönhatósága alatt állottak volna. Ez az egyezség azonban Bécs megszállása alatt fölbontatott s aztán úgy határozta, hogy egész Magyarország Thökölyé legyen, aki aztán 400.000 tallérnyi adót fizet évenkint. Batthyánynak Steierország Draskovichnak Ausztria, Czobornak pedig Morva juttott volna.

Buda megszállásakor a basának nem állott több rendelkezésére 4000 tallérnál, tehát a magáéból kellett a janicsárokat kielégítenie. A budai zsidóktól is sokat kellett kicsikarnia a katonai részére. A zsidók különben a maguk utcájukban jobbára elásták kincseiket. A gazdag törökök már a megszállás előtt elvitték magukkal, amijük volt. A császár kincstárában semmi pénz sem volt. De a megszállás idején a nagyvezér hozott magával elegendő pénzt. Megveretése után ezzel együtt megszaladt.⁸⁴⁹⁾

⁸⁴⁹⁾ Csomkabéget a császáriak vallatták, s így természetesnek kell tartanunk, hogy a magyar

Buda elfoglalása alkalmával családjával s jelentékeny vagyonával egyetemben a császáriák kezébe került, öt magát Bécsújhelyre, a fiát Bécsbe, szép ifjú feleségét pedig Berlinbe hurcolták mint rabokat. Az 1686. év november 14-én megesett kihallgatása alkalmával arra kérte a vallató bizottságot, hogy adnák vissza neki ifjú feleségét, aki most 24 éves. „Ő — úgymond — sohasem volt többnejű. Első felesége meghalt s csak azután nősült másodszor.“ Bécsbe vitt kilencéves fiacskája kiadását is kérte. (Ez a fiúcska volt a későbbi nagyhírű lovastábornok, a 8. huszárezred tulajdonosa.) A kihallgatás alkalmával Csonkabég 45 évesnek mondotta magát.

Úgylátszik, hogy Csonkabég kívánságát teljesítették. Az egykorú írók ugyanis azt mondják, hogy Csonkabég a feleségével és a fiával együtt Bécsújhelyen raboskodott s a jezsuiták veszödtek azzal, hogy őt a kereszteny vallásra téritsék. Érdemes megemlítenünk, hogy Thököly kísérletet tett Csonkabég kiszabadítása ügyében. Az 1691. évben ugyanis az elfogott Heissler generális és Doria sarcában a többi közt huszonötezer aranyat követelt s e 25.000 arany fejében Csonkabég és a belgrádi basa szabadonbocsátását kérte. E föltételel Bécsben nem fogadták el.

Csonkabég megtérítése nem mehetett könnyen, mert csak tízévi raboskodás után határozta el magát arra, hogy megkeresztelkedik.

urak ellen élesen kikelt. Csonkabég szerint az ő romlásukat a magyar uraknak s főleg Thököly -nek köszönhetik. Pálffy Károlyról azt vallotta, hogy Thököly vei állandó összeköttetést tartott. Ez a Pálffy Bécsben figyelmeztette őt, hogy el ne árulja a magyar urakat!

A keresztelés nagy ünnepség kíséretében 1696. január 6-án esett meg a bécsi udvari kápolnában. A szertartást Kollonics bíbornok végezte. Csonkabég keresztyája maga Lipót császár volt. (Ezért kapta a keresztségben a József Boldizsár név mellett a Lipót keresztnévet.) Csonkabég feleségének a legidősebb főhercegnő volt a keresztanya. A húszéves fiú mellett ugyanezt a kereszttapaságot a későbbi császár és apostoli király: I. József viselte. Az anya a keresztségben Magdolna Erzsébet nevet kapott; a fiút Ferenc Lipót névre keresztelték.

A Theatrum Europaeum szerint a király a Csonkabéget s családját gazdagon megajándékozta. A kercsötség alkalmával ezer tallért jövedelmező birtokot, ezer tallér készpénzt és magyar nemességet adatott neki. Azonkívül a fia taníttatására évi száz forint stipendiumot rendelt a bécsújhelyi sóhivatal bevételéből. Az udvari kamarai számadások szerint Csonka bég fia ezt az összeget még az 1699—1702. években is húzta.

Az egykorú írók közül többen megemlékeznek Csonkabégnak és családjának megkereszteléséről. Mindnyájan azt hagyták írva, hogy Csonkabég megnyerő külsejű, nagyjellemű, tiszta erkölcsű, emberséges ember, akinek áttérésével sokat nyert a kereszténység.

Az 1696. évtől az 1702. esztendeig levéltárainkban semmi adatot sem sikerült Csonkabégről találnunk. Az azonban bizonyos, hogy ezekben az években sikerült Csonkabégnak nemcsak közbecsülést szereznie, hanem a király figyelmét is magára vonnia. Hiszen máskülönben lehetetlen lett volna, hogy a király egy magyar huszárezred szervezését és vezetését bízza rá.

Kitörvén a spanyol örökösdési háború, Lipót

király a már európai híre vergődött Czobor (most 9. huszárezred) és a Deák Pál (most 8. huszárezred), aztán a Kollonits- és az Ebergéni-féle huszárezredék mellé új ezredek szervezését rendelte el. Már 1702. március 12-én elrendelte, hogy az Olaszországban hősiesen küzdő Deák-féle huszárezredet reformálják, úgy hogy, mint az Ebergéni-ezred, ez is ezer főből álljon. Majd kiadja a parancsot, hogy négy új huszárezredet szervezzenek a nádor fiának, Eszterházy Gábornak huszárezredén kívül, Lipót király mindenki ki is nevezi a négy új ezredest, akik azon kor szokása szerint egyúttal ezredtulajdonosok is voltak. Az első ezek között *Forgách Simon* főstrázsamáster és dunántúli vicegenerális. A második *Gombos Imre*, akinek már azelőtt is volt huszárezrede; a harmadik *Loósy János Péter* volt, ki szintén vezetett már ezredet. (Thaly Kálmán hibásan nevezi őt Loosz császári ezredesnek, mert ökigyeleme talpig magyar ember volt s nem Loosznak, hanem Loósynak hívták.) A negyedik huszárezred szervezésével a király Csonkabéget bízta meg. Az ekkor kibocsátott hivatalos iratok a Csonkabég nevét így írják: *Leopold Joseph Tschungabeg*. Az egyik hivatalos rendelet azonban már *Tschunkenberg*-nek nevezi őt. Ez a név aztán Czunkenberg alakban rajta is ragadt. A fiát már ezen a néven (Czunkenberg) nevezik ki osztrák bárónak.

A király parancsára a kormányszékek a négy új ezredes *capitulatio*-ját még 1702. március havában kiállították. Mivel a hivatalos *capitulatio* szerint *Csonkabégnak* vagyona nem volt, *Forgách Simon* vállalta magára a kezességet. Akkor ugyanis az ezredeseknek még kellő biztosítéket kellett nyújtaniok, mivel a verbuvá-

lásra és a fölszerelésre szolgáló pénzt maguk kapták a kezükbe. Amelyik ezredesnek vagyona volt, annak csak óvadéklevelet kellett letennie.

Meglévén a capitulatio, Csonkabég először is Komárom megyébe jött, hogy az új huszárezred szervezését és a legénység verbuválását megkezdje. Komárom megyén kívül Győr, Esztergom és Fejér megyékben is toborozta a legénységet. Együtt lévén a színmagyar legénység, Csonkabég a tisztjeit is megválasztotta. Egyik kapitányává a saját fiát, a későbbi európai hírű lovastábornokot tette. A fiú tehát az édesapja kardja alatt fejlődött s lett rettegett huszártisztté. Csonkabég az úgynevezett „verb-geld“-en kívül 1702. május havában még háromezer forintot kapott a saját *equipage*-kra. Ez akkor minden ezredesnek kijárt.⁸⁵⁰⁾

Csonkabég ezrede az akkori szervezet szerint tíz kompániába osztott ezer lovasból állott. Az első kompáния volt az ezredes „laibkompániá“-ja. minden kompániában volt egy kapitány, egy hadnagy, egy zászlós, egy őrmester, egy főúri r, egy felcser, egy trombitás, egy nyerges, egy kovács és három káplár.

Amint az ezred szervezve volt, a fővezérek sürgetésére azonnal a táborba vonult s megkezdte a harcot. A huszárok a verbuváláskor kilenc forint *handgeld*-et, azonkívül havi hat forint zsoldot húztak. Kenyeret és élelmet nem kaptak. S mivel a háború idején a zsoldot ritkán látták, többnyire fosztogatásból (ex hostico) kellett élniük. Csak azok tengethették magukat rablás nélkül, akik alkalmasan birták magukat.

⁸⁵⁰⁾Az ezredének fölállítására és fizetésére vonatkozó iratok a közös pénz. levélt. Hungarica című gyűjteményében vannak.

Ezután megkezdtődött Csonkabégnek és ezredének tüneményszerű szereplése. Valamennyi egykorú irat és munka elismeri, hogy Csonkabég öröök dicsőséget szerzett ezredével és hogy a magyar huszárságnak hírei eddig soha nem hallott polcra emelte. Az örökösdési háború fénypontjai azok a hihetetlen huszárbravurok, a páratlan vakmerőséggel, de egyúttal tudással elkövetett lovastámadások, amiket Csonkabég vitt véghez. Nem hiába írták róla, hogy serény, mint a sólyom, gyors, mint a villám, s bátor, mint az oroszlán, ő csakugyan az volt. És az egykori török bégnek a híre egy-két év alatt betölté egész Európát. Kedveltje lett a legnagyobb vezérnek: Savoyai Jenőnek. Csodálta, bámulta őt az egész hadsereg s bálványozták a huszárjai. Mindent mert, mindenre vállalkozott. A lehetetlent nem ismerte. Hasonlított a béri folyamhoz; ha síkra árasztotta huszárjait, nem volt olyan had, amelyik száguldását fel tudta volna tartani. Jómaga olyan volt, mint a boszniai kasza: mindenfelé vágott. A huszárjai pedig mesterük nyomdokait követték.

Minderről a spanyol örökösdési háború évkönyvei ezernyi tanulsággal szolgálnak.

Csonkabég — amint gondolhatjuk — a maga szerencséjét mindig borotvaélen hordozta. A feje állandóan kockán forgott. Az 1704. év nyarán el is fogta őt az ellenség. Mivel a hadnak egyik lelke volt, Savoyai Jenő maga fáradozott a kiszabadításán. Az 1704. év július 26-án a fővezér maga ír az ynschlatti táborból Nassau-Weilburg tábornagynak Csonkabég kiszabadítása ügyében.⁸⁵¹⁾ Savojai Jenő megemlíti, hogy

⁸⁵¹⁾ Feldlager bei Schlatt 1704. júli 26. Savoyai Jenő herceg levele Nassau-Weilburg marschallhoz Csonkabég kiszabadítása vagy kicsérélése

Csonkabég írt neki a fogsgágból s ő igen-igen örvendene, ha sikerülne a jeles vítezt más foglyokkal kicsérálni, vagy legalább néhány hora kiszabadítani.

A kiszabadítás sikertűl. Az 1704. év december 19-én a fővezér már a királynak jelenti, hogy Csonkabég kardja alá rendelte a Lehóczky huszárezredét is s mindenki huszárezredet az angol hadsereghoz osztotta be.⁸⁵²⁾ Csonkabég akkor két huszárezredével a Mosel mellett küzdött. A következő év február havában már halálhíre érkezett Bécsbe. Savoyai Jenő 1705 február havában Gronsfeld tábornagynak írja Bécsből, hogy Csonkabég haláláról semmi biztosat nem lehet tudni. Gronsfeld tábornagy 1705. február 16-án kelt levele azonban már közelebbi értesítéssel szolgál. A nevezett tábornagy ugyanis azt jelenti a Savoyai hercegnek, hogy e pillanatban kapja a szomorú hírt az öreg Csonkabég haláláról. A nevezett ezredest B-udnai alezredessel egyetemben a Mosel mellett megölték a zsiványok. Csonkabég fia megbosszulta édesatyja halálát, mert hat falvat porrá égettett.⁸⁵³⁾

ügyében. (A levél egész terjedelmében közölve van a Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoya című munka 6. 'kötetében.)

⁸⁵²⁾ 1704. dec. 19-ón írja a Savoyai herceg a. landshuti táborból, hogy Csonkabég rangban idősebb ezredes lévén, ő kommandirozza a Lehóczky ezredet is, melyet különben maga kért maga mellé. Lehóczkyról írja ugyanő: „Einer der besten Huszaren-Offieiere, als auch sein Regiment noch eines der stärksten und diensttauglichsten sey.“

⁸⁵³⁾ Hadi levélt. Feldakten, 1705. 2. 18. „In diesem Augenblicke laufen mir Zeitung ein, dass der arme, alte Csunkabek durch Anführung deren

Ez az utolsó adat, ami a derék huszárezredes ről szól. A Turul című folyóirat Thaly elbeszélése alapján azt írja, hogy Csonkabéget a franciaiák elfogták s kiszolgáltatták a törököknek, akik aztán mint renegátot a tengerbe fojtották. Honnét vette Thaly ezt a regét, nem tudjuk. A tőle fölhozott esztendő azonban világosan mutatja, hogy tévedés van a dologban. Csonkabég ugyanis nem 1706-ban, hanem 1704-ben került a franciaiák fogáságába s ez alkalommal kiszabadították őt. Az 1706. évben nem fojthat-ták őt a tengerbe, mert már nem élt!

Kívánatos volna, hogy e kiváló ember és nagy hős élete és tettei minél tisztábban álljanak előttünk. Nemzeti lovasságunk jó hírének egyik megteremtője volt ő, tehát megérdemli, hogy a neve tisztán ragyogjon s jó emlékezetben legyen.

Abban az időben szerzett ő dicsőséget a magyar lovasságnak, mikor a bécsi kormánszékek itthon kimondották, hogy nem kell nekik magyar katona! Az országot majd a beözönlött rácokkal és németekkel védelmezeti. E dölyfös és esztelen tervet a viszonyok hamar megbuktatták. Az örökösdési háborúban a könnyülovasságot nem nélkülözheték. S egymásután állítják fel a magyar huszárezredéket. Aztán ugyanazok a kormánszékek, amelyek előbb a magyart még hazája védelméből is ki-

Dorfschaften bei der Mosel von denen Schnaphauen, sambt dem Obristleutenant Rudnai von dem Eszterhazyschen Regiment ermordet worden seyn solle. Von seinem Sohn aber zu einer Vindicta und Rechnung sechs Dörfer in Brand gesteckt und eingeäschert worden seien.“ (Brief des Feldmarsehellen Graf Gronsfeld an den Prinzen Eugen.)

zárták, büszkén jelentették a királynak, hogy a magyar huszárezredek őfelségének örök dicsőséget szereztek!...

A vén Csonkabég rövid, de dicsőséges pályáján egyik segítője és büszkesége a saját fia volt. Ez a fiú: Ferenc-Lipót mint huszárkapitány szolgált az apja ezredében. Tudjuk, hogy a német tisztek már az édesapja nevét is elterítették, őt magát pedig állandóan Czunkenberg néven emlegették. S ez a név aztán rajta ragadt. Ezen néven nevezte őt ki a király bárónak. Bár neve idegenül hangzott, ő maga elte végéig magyar ruhában járt, magyarul levelezett, magyar ezredet vezényelt s magyarnak tartá magát. Először az 1716-ban kitört török háborúban tüntette ki magát. Savoyai Eugen még a háború folyása alatt őrnagynak, majd meg alezredesnek nevezte ki.⁸⁵⁴⁾

Az 1718. évben a spanyol csapatok betörtek Szicília szigetére. Erre augusztus 2-án megalakult a *quadruppelallianz* Ausztria, Franciaország, Savoya és Angolország között s megkezdődött az új háború. Mercy gróf 11.000 gyalogossal és 2700 lovassal kikötvén Szicília szigetén, 1719 augusztus 4-én elfoglalta Messinát. Gróf Mercy seregében volt Czunkenberg is a Czobor-féle (ekkor Csáky) huszárezreddel⁸⁵⁵⁾ s jelentékeny érdemeket szerzett a szicíliai harcokban. Hogy többet ne említsünk, egy ízben 700 spanyol lovas el akarta fogni az élelmet szállító szekereket. Wachtendonk tábornok Czunkenberget küldé a 700 spanyol ellen. Bár mindössze csak 120 huszárja és 100 dragonyosa

⁸⁵⁴⁾ Szerbiában ő Batocsinában volt a parancsnok.

⁸⁵⁵⁾ Czunkenberg a huszárjaival Nápolyban szállt hajóra.

volt, a 700 spanyol lovast szétverte. Az 1720. év január havában 220 lovassal ugyanígy vert szét 300 spanyol lovast és 700 gránátost, elvevén tőlük 180 vágómarhát.

Czunkenberg a kardja alatt lévő huszárezreddel 1725-ben Felsőolaszországba jött. A király 1730-ban kinevezte őt a Splényi (most 8.) huszárezred tulajdonosának. Ez alkalommal a magyar főurak, közöttük Károlyi Sándor is, melegen üdvözölték őt s Czunkenberg szíves szókkal köszöntgette a mieink részéről megnyilvánuló ragaszkodást.⁸⁵⁶⁾

Ismeretes dolog, hogy Franciaország, Szardínia és Spanyolország 1733-ban megizenték III. Károlynak a háborút. Ekkor (október 27-én) nevezte ki a király Czunkenberget vezérőrnagynak. A következő (1734.) évben a parmai táborban kapta meg altábornaggyá történt kinevezését. A június 29-én vívott parmai ütközetben Mercy tábornagy Czunkenberg oldala mellett öletett meg. E véres csatában Czunkenberg vezette a lovasságot. Szeptember 5-én Czunkenberg rajtaütött Broglie marschall táborára. Fényesen sikerült huszártámadás volt ez. A francia tábor megszaladt és Czunkenberg az üldözés közben annyi rabot ejtett, hogy egy teljes huszárezred sem volt elég a foglyoknak Mantuába való kísérésére.

Szeptember 15-én Czunkenberg ismét fényes lovastámadást intézett a franciák ellen Quistello mellett. Ez alkalommal az egész huszárságon kívül két német lovasezredet is vezényelt s az ellenséget a Pó folyó mentén üldözte.

Szeptember 19-én újra csatára került a dolog

⁸⁵⁶⁾ Egy ilyen magyar nyelven írt levele a Károlyi-nemzettség budapesti levéltárában is van.

Quastalla mellett. Czunkenberg ez alkalommal három véres támadást intézett az ellenség bal-szárnya ellen. A harmadik támadás alkalmával súlyosan megsebesült s katonái hozták őt vissza. Ez volt az utolsó csatája. Mantuába hozták őt s ott gyógyítgatták. Egészsége helyreálítása céljából hazára akarván utazni. Klausen nevű tiroli városkában hirtelenül elhunyt (1735. február 17). Barátai szépsíremléket állítottak neki a klauseni templom falába. Az emléken ez a főlirat olvasható:

„Állj meg, utas! Akit Mars legyőzni nem tudott, a haláltól legyőzve itt nyugszik Báró Czunkenberg Ferenc” stb.

Czunkenberg gyermektelenül halván el, vagyona a kincstárra szállt. Végrendeletében azonban meghagyta, hogy Bécsújhelyen — ahol megtért — templomot építsenek a hagyatékából. Ez meg is történt. A templom most is áll.

Bécsújhely városa hálából megfestette az öreg Csonkabégnek és Czunkenbergnek képét. A két olajfestményt még ma is a városházán őrzik. Ügy az apa, mint a fiú pompás magyar ruhában van megörökítve.⁸⁵⁷⁾

⁸⁵⁷⁾ Czunkenberg haditetteiről felvilágosítást ad a Feldzüge des Prinzen Eugen című munka 15., 17., 18. és 19. kötete, valamint a Militär-Zeitung 1813. I., az 1843. I. 4. és az 1824. III. 5. A Csonkabég családja építette bécsújhelyi templomnak, 1845-ben ülték százados fennállását. Ez alkalommal az alapítás története külön munkában jelent meg (Geschichte der Stiftung). Eszerint Czunkenberg 1721. júni 21-én Palermóban írta meg testamentumát. Ebben vagyonát egy templom építésére, házát pedig a papok lakásául rendeli. A templom építését azonnal meg is kezdték s 1745-ben szeren-

A múlt század negyvenes óveiben az osztrák írók sokat foglalkoztak Csonkabég és Czunkenberg fényses haditetteivel. Természetesen mindenketőjüköt osztráknak tették meg. Nem is csoda, hiszen kérdést intéztek akkor a pesti tudósokhoz Csonkabég és Czunkenberg származása ügyében, de egyéb választ nem kaptak, mint hogy Budán volt hajdanában egy csonka torony. Azt, hogy az öreg Csonkabég Budán szolgált s hogy fia: Czunkenberg Magyarországon született, senki sem tudta.

A nagy német lexikonoknak az az állítása, hogy Czunkenberg báró az Oglio folyóba fulladt, tévedésen alapszik. Czunkenberg ugyanis természetes halállal halt meg Tirolban.

Mind a vén Csonkabégnak, mind Czunkenbergnek a példája igazolja, hogy a török és a magyar könnyűháti lovasság harcmódja, takтикája és szelleme alig különbözött valamiben. Csonkabég csak magyar süveget nyomott a fejébe s úgy vezette magyar huszárezredét, mintha egész életét a huszárok közt töltötte volna!

csésen befejezték. Mivel Czunkenberg örökök nélkül halt meg, a kincstárra is jelentékeny pénzösszeg — állítólag 300.000 frt — szállott.

XIV.

**KISS BALÁZS
HUSZÁREZREDES**

Kiss Balázs huszárezredes

Az idő a szarvára fogyott holdat is elérte. Bécs megszállása után a magyarországi török-ség állapota egyszerre siralomra fordult. A félhold, bár lassúlépést, de mégis egymásután tünt el városaink bástyáiról és mecsetjeiről. A hatalmas császári sereg óriási csapásokat mért a török haderőre. Más nemzet erejét talán egyetlen ily csapás is megbénította volna, de a török másfél évtizeden át mindig friss és új sereggel szállt ki harcolni. Hogyan, mi módon tehette ezt? A felelet nem nehéz. A császári hadserő csak megverte a török seregeket, de meg nem semmisítette. A töröknek tehát módjában volt némi erőfeszítéssel évről-évre új seregeket állítania. A nehéz császári lovasság, bármi jeles volt különben, az üldözésre és így a legyőzőitek megsemmisítésére nem volt használható. A fürgé és szélfeszeses török-tatár lovasok ugyanis már harmadhatáron is túl voltak, mire a császáriak mozogni kezdtek. Huszár, gyorslovú magyar huszár kellett ahoz, hogy a menekvő sereget halálra fárassza és elfogja. Ilyen azonban a császári seregen édeskevés akadt. Pedig a másfél évtizedig tartó török háború alatt jó részt azért pusztult el a hódoltság, mert nem volt elegendő huszár. A török és tatár lovasok ugyanis óriási távolságra szabadon kalandoztak, minden falut s várost fölverték, fölégették anélkül, hogy a császáriak valamit tehettek

volna ellenük. Az 1693. évben például Hofkirchenen táborszernagy hadteste Gyulánál, Heissneré Fellknál, Veteránié Lippánál állott. E hadtestek közül egy is elegendő lett volna a tatárok megsemmisítésére. Azonban a török-tatár lovassereg a három hadtest orra előtt száguldott el s mire a császáriak megmozdultak, a tatárok már Debrecent égették. Ha néhány huszárezred lett volna a kéznél, bezseg nem így történt volna!

Hogy a császári seregen miért nem volt elegendő huszár, annak több oka volt. A császári hadsereg — amint tudjuk — erőt, gőgöt és gyűlöletet hozott magával. Erejét a törökre fordítá; gőgiét és gyűlöletét ellenben a magyarral vesztegette. Ennek köszönhetjük, hogy a hosszú háborúban a magyar katonaságnak csak megszégyenítő és szomorú szerep jutott. Bécsben nem is titkolták, hogy magyar katonát csak a fölötté drága német kímélése céljából tartanak. Ahol a halál dandárral járt, ahol a szegény katonák seregével hullottak, oda mindenig magyar csapatot küldtek. Aztán akárhány-szor megesett, hogy a vezérlő generálisok a magyar csapatokkal minden ok nélkül óriási utakat tétettek s őket emberi erőt fölülmuló munkával halálra fárasztották. Ezen embertelen eljárás ellen még a császári érzelmű Zichy István generális is kikelt s 1691-ben csak oly föltétel mellett volt hajlandó a táborba vonulni, ha a generálisok a magyar katonaságot nem nyomorgatják minden ok nélkül úgy, mint eddig tették. „Hiszen — írja Zichy Bécsbe — a szegény magyar katonák is a császár szolgái, és olyan emberek, mint a többiek. Az emberi erőt fölülmuló dolgot ezek sem bírják el!“ (in deine diese auch kayserliche Diener seyn, und

Menschen, wie andere, nicht mehrere ertragen können etc.).

Ha az embertelen bánásmódhoz még hozzá' vetjük, hogy a német katonának kétszer annyi zsold járt, mint a magyarnak: úgy a maga valóságában áll előttünk a magyar katona sorsa. Bizony-bizony keserűséggel és gyűlölséggel kellett ennie a száraz kenyeret, amit irgalomból vetettek neki. Csoda-e, ha ily viszonyok között szolgálatot csak kevesen vállaltak?

A háború folyamán azonban a rongyokban csühődő magyar katonaság oly csodás dolgokat művelte, hogy ugyanazok a generálisok, akik előbb lenézték és mellőzték a magyar katonát, egyszerre magasztalni kezdték. Badeni Lajos őrgrófnak a haditanácschoz írt levelei kivétel nélkül magyar katonát sürgetnek. Az 1693. év március 31-én már maga a haditanács is azt írja, hogy „*Badeni Lajos őrgrófnak és valamennyi generálisának véleménye szerint a magyar katonaság a háború esszenciáját tehát minden úton-módon szaporítani kell*“.⁸⁵⁸⁾

Úgylátszik, a haditanács a fővezér és a generálisok sürgetését nem vette komolyan. „Magyar katonára — írja a haditanács a mondott évben — nincs pénz! A beözönlött rákok kevesebbe kerülnek, tehát ilyeneket kell aláküldeni.“

A császári seregben tehát nem igen növelték a magyar katonaság számát. De a végbeli hajdúk és huszárok — bár nem volt kötelességeik — pusztta kenyérért évről-évre lementek a táborba és az ott szolgáló (magyar) mezei csapatokkal együtt sok lélekemelő dolgot műveltek. Ha Badeni Lajos, Cobb, Caraffa, Heisster, Porta, Schaf enberg, Veterani, Piccolomini,

⁸⁵⁸⁾ *K. p. ltr. Hung. Ex consilio bellico.*

Ullefeldt s más hadviselő generálisok leveleit és jelentéseit lapozgatjuk, sok magyar hősnek a nevét és a tetteit kihüvelyezhetjük. Érdemes ezt tennünk, mert hisz történetírásunk a legtöbbjét úgysem ismeri. A nevezett generálisokról bátran elhihetjük, hogy a magyar nemzethez valami nagy szeretettel nem voltak, s ha a magyar vitézek tetteiről mégis megemlékeznek, akkor a katonáinknak ugyancsak ki kellett magukért tenniök.

A gyakrabban emlegetett magyar vitézek közül ezúttal a legkevésbé ismerttel, Kiss Balázs huszárezredessel foglalkozunk. A huszárság tündöklő múltjában Kiss Balázst igen előkelő hely illeti meg. Az ő vitézi tetteit még a német generálisok is csodásaknak hirdették s ha róla tettek szót, még magyargyűlöletük cégérét is bevonták. Érdemes lesz tehát őkegyeimével megismerkednünk.

Hol született, kinek a szárnyai alatt nevelkedett? Isten a megmondhatója! Úgy volt ő is, mint az erdők tölgye. Észrevétlenül növekedik ez s az emberek csak akkor csodálják meg, amikor hatalmas törzse messze kiemelkedik az erdő zöldjéből. Kiss Balázst is akkor kezdték emlegetni, amikor erős karjának cs kardjának a hírét már messze földön érezni kezdték.

A Barkóczy-huszárezredben kezdté meg katonai pályáját. A XVII. századnak ez a legismertebb nevű huszárezrede. Ezernyi dicső haditett fűzödik ez ezred nevéhez. Még Lipót császár is hősöknek nevezi ez ezred vitézeit. S e hősök között találjuk Kiss Balázst is. Mint közember éldögélt a császár kenyérén és saját erejéből emelkedett a kapitányi tisztségig. A labancok között szolgált állandóan, nem csoda, hát, hogy testestől-lelkestől labanc volt és az

is maradt. Elveit sohasem változtatta; céljában imide-amoda sohasem csapongott. A zászlóhoz, amelyre esküdött, mindig hű maradt.

Kiss Balázs egész életét a harcban tölté. Szébb életet nem ismert a vízeti életnél. Küzdött, mert a küzdelem neki élvezet volt. Nem kerülte, hanem folyton kereste a veszedelmet. Bátorság és vakmerőség dolgában kortársai közül senki sem vetekedhetett véle. De hát tudjuk, hogy a bátorság egymaga nem elegendő a hadisikerhez. Ám Kiss Balázs eszes ember is volt, aki a hadakozás minden csinyját-módját alaposan értette. Korának főtisztjei e tekintetben egész sereg magasztaló nyilatkozatot adtak ki róla. A császári lovasság villámának nevezték őt, aki ahová lecsapott, ott minden romhalmazzá tett.

Sok kiváló tulajdonsága mellett természetesen hibái is akadtak. Mint korának legtöbb tisztje, ő is azt tartotta, hogy az ő akarata az egyetlen törvény. S ha az érdeke úgy kívánta, érvényesítette is akaratát. Már mint huszárfőlegénynek, oly veszett híre támadt, hogy árvízként ment ellene a panasz. Dúlt és fosztogatott; kalandról-kalandra vezette embereit. S kíméletet ilyenkor hiába várt az ember tőle.

Enemű eljárását azonban a legtöbbször mindenünk lehet. A fizetetlenség oly nagy volt, hogy a katonák kényszerültek máséhoz nyúlni. Éhen nem halhattak, tehát ott szereztek maguknak élelmet s egyebet, ahol tudtak. Kiss Balázs egész életén át szegény legény volt, s így nem egyszer egyenesen rászorult arra, hogy a máséhoz nyúljon. Mindennapi jelenség volt ez az akkori világban s az ilyen dolgok miatt bizony a legtöbb vízének hajaszála sem görbült meg. A panasz meg maradt panasz!

Az 1674. évben Apaffy fejedelem Kiss Balázst és tiszttársát: Oláh Györgyöt egyenest gonosz rablóknak mondotta s Bécsben is panaszt emelt ellenük. Tette pedig ezt főleg azért, mivel Kiss Balázs és katonái a kurucok javait dézsmálgatták és az erdélyieknek is sok kárt okoztak. Apaffy fejedelem rendre fölsorolja, mint fosztották ki a remeteházi udvarházat, mint hajtották el Peley Ferenc uram lábasjóságát, mint dülták meg a viskieket s mint kínozták meg az erdélyi fejedelem őrségét.

Kiss Balázs — mint említők — labanc volt s az is maradt. Ügylátszik, követte Barkóezy Ferencnek példáját, aki Thökölynek ezt jelenté: „*A szaladó tót fejedelmet nem követem, királyom hűségét megtartom*“ Kiss Balázs tehát a kurucok ellen harcolt s haragjának derekát ezekre fordította. Hol itt, hol ott verte fel őket s tömérdek kárt okozott nekik. Nem kímélte a kurucokkal tartó erdélyiek javait sem. Nem csoda tehát, kígyót-békát kiáltottak rá. Elnémetesedett rebellisnek („germanisatum rebellem“) hívták őt, akinek leikéből minden magyar érzés elszállott s aki emiatt a kipellen-gérezsre nagyon is rászolgált. Emellett minden elővettek, hogy Kiss Balázst ártalmatlanná tegyék. De ez nem igen sikerült nekik.

Kiss Balázst az efféle szidalmak és fenyegetések hidegen hagyták. Haladt a maga útján, sőt napról-napra erősbödött hűsége a királyhoz. Emellett híre és neve is napról-napra növekedett. Már mint huszárkapitányt magasztal ásókkal halmozták el. Abban az időben ritkán esett meg, hogy magyar tisztet a császári generáli-sok annyi dicsérettel emlegesszenek, mint őt. Neve még a bécsi kormányszékek előtt is jól ismert volt. Tudjuk, hogy a kuruc-labanc világ-

ban több horvát lovasezredet állítottak fel; mert a magyar huszárokban nem bíztak. Ezek a horvát ezredek azonban vajmi kevés szolgálatot tettek. Az egész országban gúnyolták és nevették a horvát lovasezredeket. Az 1678. évenben a bécsi kormányszékek írják, hogy a Pálffy-féle horvát ezred pedig egyenest megvetés és nevetség tárgya. „*Maguk a Collaldo-ezred tisztejel mondják, hogy Kiss Balázs kapitány a maga századával a Colaldo-ezrednck hat századát játszva szétveri és megfutamítja.*”⁸⁵⁹⁾

Íme, maguk a kormányszékek hirdetik, minő kapitány Kiss Balázs, s minő vitézek vannak kardja alatt! De tán éppen azért, mivel a Barkóczy huszárezred nagyon is kiválónak bizonyult, ugyancsak áskálódtak ellene. Az 1678-ban írják például, hogy Barkóczy Istvánra egy huszárezredet bíztak. De valami nagyon nem lehet bízni benne. Borittában ugyanis maga monda: ha felesége nem tartaná vissza, mindenjárt a kurucok közé repülne!⁸⁶⁰⁾ „Ha — írják — Strassoldo 500 huszárt kér tőle, 25 embert küld neki. Arra azonban Barkóczynak elég embere van, hogy borát velük beszüreteltesse. A minap Kiss Ferenc kapitánynak csak 20, Csathó kapitánynak 18 embere volt csak. Hamar István

⁸⁵⁹⁾ U. o. 14665. fuse. 1678. „*Legionem Croatarum Palffanam vilipendio, Collaldianam verō plane contemptui et ludibrio liaberi; a propriis Collaldianis officialibus asseri: ab unica centuria Kiss Balázs equitum magistro Barkóczyano facile sex centurias Collaldianas profligendas atque in fugám agendas*“ etc.

⁸⁶⁰⁾ U. o. „*Stefano Barkóczyo, cui légió: coneredita est, fidem non habendam nimiam; cum vino largius sumpto eo eripuerit, quod nisi uxoris ratio obesset, ad rebellium partes ocios evolaret.*“

kapitánynak pedig egyetlen katonája sem volt otthon. Ezek ugyanis Barkóczy ezredes borival foglalatoskodtak! De bezzeg mikor a török ellen kell portyázni, akkor minden ember a helyén van! Ezt az örökösi portyázást meg kell akadályozni; még pedig úgy, hogy a magyar nemzeti katonaságot lehetőleg kevesbíteni kell. A tapasztalás úgyis azt mutatja, hogy a magyar katonaságban bízni nem lehet; ellenben minden tartani s félni kell tőle; mert minden nemzeti mozgalomnak osztályosa. Ezért Barkóczy ezredesnek hatalmát is úgy meg kell nyirbálni, hogyha akarna, se árthasson. Arról sem szabad megfeledkezni, hogy minden magyarban veleszületett és engeszelhetetlen gyűlölet él a császáriak iránt s Boescay, Bethlen és Rákóczi korának a példájára csak az alkalmat várja, hogy fegyvert ragadhasson.“⁸⁶¹⁾

Bécsben a kormányszékeknek s nálunk a császári főtiszteknek ilyen véleményük lévéni a magyar katonáról, gondolhatjuk, hogy mi minden kellett annak tennie, aki bizalomra és elismerésre akart szert tenni. És Kiss Balázsnak sikerült ezt megszereznie.

⁸⁶¹⁾ U. o. „Wieder die teulsche von einem gleichsamb angeborne und unversöhnliche, umb sie keineswegs verdiente Hass brennet und selbig nach dem Exempi der Bocskay sch, Bethlen Gáborisch und Rákóezischen Zeiten heraus zu lassen nur auf die negste Gelegenheit wartet da« Schwert in die Hände gegeben wurde“ etc. Így állván a dolog, a bécsi kormányszékek azt javasolták, hogy a magyar nemzeti katonaságot lehetőleg kevesbíteni s a magyarság kezéből a fegyvert ki kell ragadni. („Die national Miliz nach und nach zu verringern und dieser Nation aus obangefünten rationi'bus soviel möglich das Ge- wehr aus den Händen zu bringen.“)

Az 1660. év óta Szathmár várában szolgált s szemtanúja volt a kuruc-mozgalom születésének. Amikor Teleky és Vesselényi Pál a kuruc haddal Szathmárt körulfogta, a várőrség nagy bajba jutott, mivel Kassáról segítséget nem várhattak. Ezt ugyanis Szuhay, Szepessy Pál, Kende Gábor és Petróczy István ostromolta. A veszedelmet ilymódon csak a nádor gyors értesítésével lehetett a szathmáriaknak elkerülniük. Igen ám, de ki értesíti a nádort, ki kocskáztatja az életét? Hiszen a kuruc sereg vasgyűrűvel fogta körül a várat s onnét ugyan ki nem juthat senki sem. A veszedelmes külde-tésre egyedül Kiss Balázs kapitány vállalkozott. Vásáros parasztnak öltözött s így sikerült a váról kijutnia. Miután a nádort és Csáky generálist értesítette Szathmár állapotáról, visszafelé igyekezett. Óvatos és ravasz volt ezúttal is, de a kurucok azért mégis fölismerték s elfogván őt, vasra verték. Nagy volt az örööm a kuruc táborban, amikor híre ment a veszedelmes labanc elfogatásának. El is határozták, hogy válogatott kínokkal ölik meg őt. Szeme előtt állították fel a györki táborban a csontok összetörésére való vaskereket, a hegyes nyársat meg az akasztófát. Másnap esett volna meg a kivégzés. De a nádornak, Kobbnak és Csáky-nak seregei megérkezvén, sikerült az elítélt Kiss Balázst kiszabadítaniok.

A nádor aztán nagyobb számú huszárságot adván alája, Erdőd vidékére rendelte őt, ahol kemény harcokat vívott a kurucokkal.

Erdődről ismét Szathmár várába került.

Az 1682. évben, amikor a keleti részeken már csak Szathmár, Ecsed, Murány és Szendrő vára volt a királyiak kezén, a kurucok Szathmár várát ismét körulfogták. A várőrségből még a

kapukhoz sem mert senki sem közeledni. Segítséget meg sehonnét sem várhattak. Serényi főkapitány jól ismervén Kiss Balázst, ót igyekezett rávenni, hogy a váról ismét kiszökjék. S Kiss Balázs, hogy az elcsüggéd katonákba lelket adjon, ismét rászánta magát a veszedelmes vállalkozásra. Éjjel álruhában leereszkedett a vár faláról és aztán egyenesen Becsbe ment. Ott nagy örömmel fogadták őt. A király díszes ezüstkupát adatott néki, amit aztán Kaprara generális és Kollonics püspök szép beszéd kíséretében nyújtottak át neki. A király ekkor Kiss Balázst a Szathmár várában lévő 1400 magyar vitéz főkapitányává nevezte ki. Aztán új seregzászlót és seregdobot adatott néki és megígérte, hogy a lázongó szathmári őrségnek hamarosan megküldeti hátralékos zsoldját. S nehogy a katonák ezt üres ígéretnek vegyék, királyi biztató levelet is adott néki. Kiss Balázs ezután Lengyelországon át igyekezett hazafelé, hogy a kurucok leseit elkerülje. És sikerült is Szathmárba jutnia, ahol az elcsüggéd katonák kitörő örömmel fogadták.

„A következő évben — írja Kiss Balázs — új zászlókat kaptam s a régieket a szathmári templomban helyeztem el. Ott vannak ezek most is!“ (1699-ben.)

Becs fölmentése után elérkezett az idő, amikor Kiss Balázs hivatásának és nem minden napí tehetségének megfelelő állásban érvényesítette a tudását. Huszárezredessé nevezték őt, s a főhadserghez rendelték. Mint ilyen, maga toborzottá huszárezredével résztvett Buda ostromában. Kevés volt ott akkor a huszár s így a portyázások alkalmával Kiss Balázs ezredét ugyancsak elővették. Ő maga írja, hogy huszárjaival egészen Tolnáig száguldott,

minden török falut fölvert, s egész sereg török és tatár rabbal tért vissza. Azontúl a császári hadsereg minden vállalatában résztvett, s bármi lehetetlen bíztak rá, szó nélkül engedelmeskedett.⁸⁶²⁾ Szegeden lóvén ezredével, meg-halld, hogy Veteránit a törökök megtámadták, Kiss Balázs azonnal segítségére indult. A királyhoz intézett jelentésében maga mondja, hogy *ezredével hallatlan dolgokat művelt itt!* Veteráni tábornok maga is elismerte, hogy Kiss Balázs hőshöz illően viselte magát s hervadhatatlan érdemeket szerzett. Valószínűnek tartjuk, hogy Kiss Balázsnak és ezredének hősiesége nagy hatást gyakorolt Veteránira, mert hisz tudjuk, hogy ez a derék generális azontúl a magyar katonaság igaz barátjának mutatta magát, s amíg lehetett, Kiss Balázst el sem bocsátá magától.

Ostrom alá került Hén Eszék, Kiss Balázs ezrede kémllelte a vár vidékét. Aztán résztvett a várOvS elfoglalásában is. A császári sereggel Erdélybe vonulván, egy ideig Szeben őrzésével foglalatoskodott. Majd a Vaskapu védelmére küldték őt, ahol egész télen át a be-becsapó török és tatár lovasságot hajszolgatta. Ezenkörben Veteráni elhatározván Lippa megszállását, Kiss Balázs ezredét azonnal magához rendelte. Miután a bástyákat és palánkokat együtüzzel megrontotta, általános rohamot rendelt el. Ennek keresztülvitelével Kiss Balázst és Ullefeldt generálist bízta meg. Kiss Balázs az ilyenekben már eddig is mesternek mutatta magát.

⁸⁶²⁾ Schafenberg, Veteráni, Piccolomini és Lotharingi Károly harcaiban — mint maga írja — jelentékeny része volt. (K. p. ltr. Hung. 14735. fasc. 1699. Kiss Balázs huszárezredes folyamodása.)

Most is jelesen sáfárkodott a haditndásával és rettenlieteilon bátorságával. Lippa elfoglalása jórészt az ő érdeme. A jelenlévő generálisok elhalmozták őt magasztalással és Veteránival együtt közösen ajánlották királyi kitüntetésre. A jól megérdemelt kitüntetés ugyan elmaradt, de Veteráni Lippát mégis Kiss Balázsra bízta.⁸⁶³⁾ Sokáig itt sem veszegelhetett, Badeni Lajos fővezér Erdélybe vonulván, Kiss Balázs ezredét is magával vitte. És ez a jeles huszárezred tisztogatta a főszereg útját. Kiss Balázs maga írja, hogy nap-nap után seregével hozta a táborba a török és tatár rabokat. „A fővezér — úgymond — sokat beszélhetne arról, amit ez alkalommal művelt!“ Az Erdélybe tört tatárok miatt az út veszedelmessé válván, Kiss Balázs teendője napról-napra sokasodott. A fővezér Kolozsvárt is féltvén a tatároktól, az ottani parancsnoknak gyors utasításokat küldött. A kényes föladattal ismét Kiss Balázst bízta meg. A derék ezredes lóhalálban sietett huszárjai-val Kolozsvárra. Amint a városhoz közel ért, láttá, hogy a tatárok már körulfogták s a külváros lángtengerben áll. A gondolkozásra nem Amit idő. A fővezér parancsát teljesítenie kellett. Kiss Balázs tehát támadásra vezette huszárjait. Száguldva rontott a többezernyi tatárságra; áttörve a sűrű sorokat, az égő külvároson keresztül — a megvadult lovakkal, tűzzel és tatárral küzködve — a városba jutott, ahol az utasításokat átadta! Az egész hadsereg s maga a fővezér is csodának tartotta Kiss Balázs e vitézi bravúrját („ad stuporem omnium et ipsius quoque principis“ stc.). Ez volt egyet-

⁸⁶³⁾ Lippát ekkor Kiss Balázsra bízta a hadvezetőség is.

len tette, amitő maga is hőstettnek (heriocus actus) nevezett.⁸⁶⁴⁾

Megtérvén Erdélyből, Várad megszállásában is résztvett. Jenő elfoglalását Heisster generálissal együtt vitte véghez. Mivel ez elhagyott várat a török csapatok folyton fenyegették, s mivel a benne való lakás nagy veszedelemmel járt, — tehát Kiss Balázs gondjaira hízták. Azonban, amikor Gyulára került a sor, ezredével együtt őt is odarendelték. Gyula ostromában is kitüntette magát, sőt itt súlyos sebeket is kapott. Mivel teste a sebektől már amúgy is olyan volt, mint az üszög, s mivel az örököslődés és vágtatás miatt a gyógyításra alkalma sem volt, elbocsátását kérte. A király nemcsak a kívánt szabadságot adta meg, hanem évi 600 forintot és 40 köböl búzát rendelt neki élete fogytáig. Az oly sok dicsőséget aratott ezredét nem bocsátották el, hanem egyesítették a Szegeden állomásosó Semsey Lászlótól e huszárezrezzel. Azaz, hogy a két Ötszázas (magyar módra szervezett) huszárezredből a dragonyosok módjára 1000 huszárból álló ezredet alakítottak.⁸⁶⁵⁾

Az 1697. évben kitört az úgynevezett tokaji ribillió. Néhány lelkes és elkeseredett magyar jelentéktelen mozgalma volt ez. Bécsben azonban a Thököly-féle harcok megújulásától tartottak, s lóhalálában küldötték a csapatokat Tokaj vidékére. Kiss Balázsra elbocsátása után Bécsben talán sohasem gondoltak volna, ha a

⁸⁶⁴⁾ Kiss Balázs folyamodása 1699. jún. K. p. ltr. Hung. 14735. fasc.

⁸⁶⁵⁾ U. o. 1694. máj. 26. Ex consilio bellico: rendelet Heisster Donátihoz a két ezred egyesítése ügyében.

tokaji ribilliótól meg nem ijednek. Így azonban a király sürgősen Bécsbe hívatta őt és egy huszárezred fölállítására adott neki parancsot. Azért mondjuk, hogy parancsot adott, mert pénzt csak ígért neki! Kiss Balázs sietve toborozta össze Biharban az ezredet s még az év nyarán a törökök ellen vezette. A haditanács meg a király Bécsben azt ígérték neki, hogy ezrede téli szállást kap, de sem zsoldot, sem téli szállást nem adtak, úgy hogy embereit a magáéból kellett üzetszenege. Az 1698. évben — fizetés reményében — ezredét ismét összetoborozta s a kapott utasítás szerint Berettyó, Hortobágy és Kákát folyónál ütött tábot. S bár tél beálltáig ott őrködött, fizetést és téli szállást megint nem kapott.⁸⁶⁶⁾ E két esztendő tehát — mint maga írja — koldusbotra juttatta őt. Mivel a törökháború immár véget ért, s mivel a „rebellisek“ is elnémultak, Kiss Balázsra már nem volt szükség. Követeléseinek kifizetéséről tehát senki sem gondoskodott.⁸⁶⁷⁾

⁸⁶⁶⁾ U. o; Jacobus de Porta generális írja Kiss Balázsnak 1698. okt. 8-án Váradról, hogy ezredével sietve jöjjön Újfaluba s a Hortobáigyhídnál levő századot váltassa fel. Porta generális a török betörése miatt rendelte magához Kiss Balázt. (Perillustri ac generoso Blasio Kis sacrae caesareae majestatis unius regiminis equestris colonello, mihi observandissinio etc.)

⁸⁶⁷⁾ Breuner Lajos gróf jelenti 1699. ápril 22-én, hogy a Kiss Balázs-féle huszárezred részére az elmúlt évben 8000 frt rendeltetett. Kiss Balázs ezredes már másodízben kéri ez összeg kifizetését. Ápril 29-én meg a haditanács írja az udvari kamarának, hogy Kiss Balázs ezredes harmincévi hű szolgálata fejében megérdemli, hogy hátralékos fizetését megkapja. (K. p. ltr. Hung. Ex eonsilio bellico.)

A haditanács ugyan váltig emlegette Kiss Balázs érdemeit, de az udvari kamara csak úgy ímmel-ámmal felelgette, hogy nincs pénz. Erre Kiss Balázs követelései fejében Tóti falucskát leérte. Az udvari kamara 1699. március 30-án azt felelte, hogy „a derék huszárezredesnek“ mást kell adni. A haditanács június 17-én még-egyszer fölírt a „nagyérdemű huszárezredes“ érdekében,⁸⁶⁸⁾ mire az udvari kamara a következő határozatot hozta: pénz nem lévén, Kiss Balázsnak évi 600 forintra rúgó fizetését (nyugdíját) be kell szüntetni. Követelései fejében pedig egyszer s mindenkorra 4700 forintot kell neki adni.⁸⁶⁹⁾ A király e határozatra ráírta a placet (elfogadom) szót ezzel a rövid megjegyzéssel: „e határozatot úgy kell végrehajtani, hogy Kiss Balázs jeles szolgálatai és érdemei valami elismerésben részesüljenek“.

A harminckilenc évi tüneményszerű küzdelmeknek, a páratlan önfeláldozásnak és hűségnak tehát az volt az eredménye, hogy még csekély nyugdíját is megvonták. A saját kiadásai fejében pedig csak annyit adtak neki, hogy öreg napjaira koldulnia ne kelljen. A nálunk szolgált császári generálisok és főtisztek vagyont szereztek a hosszú háborúban, a legvitézebb magyar huszár ezredes meg annyit sem kapott, amennyit katonái fizetésére fordított. Vájjon érdemes volt-e ezért labancoskodnia és vérét hullatnia? Bizony-bizony nem maradt más,

⁸⁶⁸⁾ U. o. Ex consilio bellico.

⁸⁶⁹⁾ U. o. Referat den vom Ob rieten Kiss praetendirenden Pension sau stan dt etc. betreff. 1699. nov. 2. A király a kamara végzésére e szókat írta: „Placet, doch dass solche also beschaffen sein, das er in Ansehung seiner gueten Dienste und Meriten, Trost haben möge.“

mint a császári generálisok magasztaló írásai. Ezeknek pedig a magyarok között mi hasznát vette? Hisz abban az időben az ilyes írásokat rejtegetni kellett, mert a tulajdonosnak csak rossz hírét költötték.

XV.

VÉKONY JÁNOS KAPITÁNY

Vékony János kapitány

A hódoltság korában s részben még azután is Magyarország a legjobb hadi iskola volt. Aki tehát a hadimesterségre adta magát, tanulhatott itt eleget. Nem csoda tehát, ha külföldiek is siettek hozzánk és szívesen mentek a végvárakba, hogy ott a törökök harcmódját meg-tanulják s a végbeli életet megismérjék.

Tudott dolog, hogy nálunk a katonáskodás kenyérkereset volt. S nemcsak a nemesség, de a jobbágyság is e pályán kereste a megélhetést s ezzel együtt a hírnévszerzést is. Pedig a katonakenyér nálunk igen szegény kenyér volt. Nem hiába hívták magukat a vitézeink két századon át *szegénylegényeknek*; csakugyan azok voltak — a szó nemesebb értelmében.

A bécsi udvari kamara valamennyi kormánszék között állandóan a legnagyobb ellenséges érzéssel viseltetett a magyar katonaság iránt. Ez a kormánszék írta volt a XVII. század végén, hogy „*winden magyar született katona; egyik kezében kardot tart, a másikban instátiát birtokért*“.

E gúnyos leszólásnak volt valami alapja. A harctéren ugyanis minden magyar katona — ha vitézül emberkedett — nevet és tisztességet szerezhetett. A vitézi névvel aztán rendesen együtt járt a nemesség és a tiszti állás. A hódoltság korában egy török fejjel is lehetett nemességet szerezni. Meg kell jegyeznünk, hogy

a magukat kitüntetett közvitézeket saját bajtársaik, no meg főtisztjeik ajánlgatták a királynak kitüntetésre. A kitüntetés pedig abban az időben nem volt más, mint a rangban való emelés. Nálunk tehát vitézséggel és hadi tudással minden közemberből lehetett főlegény (altiszt) és tiszt. Régi magyar szokás volt — mely még a XVI. század első felében is járta —, hogy *a katonáink maguk választották tiszteiket*. E szokás a megyei katonaságnál még később is dívott. Eszerint aztán igen sok közvitézt választottak meg tisztnek. Mikor a XVI. század derekán a zsoldos katonáink élére a király nevezgette ki a tiszteket, többször megesett, hogy az őrségek nem fogadták el tisztiüknek az illetőt, hanem érdemes és neves tiszttet követeltek maguknak. Talán innét támadt az a szokás, hogy a király a végbeli kapitányok kinevezése alkalmával az őrségeket fölszólította, hogy a kinevezetteket fogadják el kapitányuknak s engedelmeskedjenek néki!

Különben hadnagyaink és vajdáink kinevezése a kerületi magyar generálisok főlterjesztése alapján történt. Temérdek ily főlterjesztés maradt reánk, melyekben az ország hadnagyai (kerületi generálisai) ennek vagy amanak a vitéznek érdemeit fölsorolván, tiszti állásra ajánlják.

Ne gondoljuk, hogy a tiszti állás nálunk biztosította a megélhetést. Ha a tiszt egy-két évig nem jutott a fizetéséhez, ami gyakran megesett, s ha vagyona nem volt, éppúgy koplalt, mint a közember. Így állván a dolog, nem egyszer találkozunk oly esettel, mikor a lovas tisztből megint közkatona lett. Az illető ugyanis nem bírván magát mint tiszt föntartani, a legalsóbb szolgálatra adta magát.

A hódoltság korában a magyar tiszteket *elöljáróknak, vezetőknek* (ductores) vagy *csatavezetőknek* nevezték. Maguk a tisztek is rendesen így írták alá nevüket: ennyi és ennyi lovasnak a vezetője vagy elöljárója. S vájjon mit jelentett az elöljáró vagy a vezető szó? A kérdésre nem nehéz felelnünk. A magyar tisztek mindig a csapatjaik előtt jártak. Támadáskor ők rohantak elsőknek az ellenségre; visszavonuláskor ők voltak az utolsók. Innét van, hogy a harkokban aránylag minden több tiszt esett el, mint közember. A bécsi kormányszékek még a spanyol örökösdési háborúban is azt írták a királynak, hogy *minden csatában szokatlanul nagy az elesett magyar tiszteknek a száma; magyar szokás szerint ugyanis a tisztek a csapataik előtt rohannak és küzdenek!* E veszedelmes szokás persze a császári (nem magyar) ezredeknél nem dívott.

Amint látjuk, a magyar katonai tisztség nem valami kívánatos állapot volt. De azért mégis sokan törték magukat ez állás után. Tán nem is annyira a rangért, mint inkább a hírnévért történt ez. Az igazi érdem elismerése és jutalmazása minden esetre mindenkinél jólesett.

A XVIII. században már ritkábban esett meg, hogy valakit közemberi állásából egyszerre tisztté neveztek ki. De azért szokatlan a dolog mégsem volt. Például senkinek sem tűnt föl, hogy Vékony Jánost, a közvitézt egyszerre huszárkapitánynak nevezték ki. S ez az előléptetés nem egy hosszú szolgálat érdemeinek elismerése fejében történt. Vékony János ugyanis egyetlen cselekedetével nyerte el a kapitányi rangot; egyetlen cselekedetével szerzett magának dicsőséget és hírt, mely még az ország határain is túl terjedt. S vájjon mi volt ez a

fontos cselekedet? Nándorfehérvár (Belgrad) bevétele s a nagyvezér seregének szétszórása aligha történt volna meg Vékony János nélkül.

Így állván a dolog, nem lesz fölösleges ez emberrel közelebbről megismерnedünk. Vékony János fiatalszágáról úgyszólván semmit sem tudunk. Az az egy bizonyos, hogy ifjúságától kezdve a kardjával kereste kenyérét. Mivel tökéletesen beszélt törökül s mivel több jó barátja volt a törökök között, bátran föltehetjük, hogy a törökkel szomszédos valamelyik végáznakban szolgált. A kuruc-labanc világban aztán a fölkelőkhöz csatlakozott s végigküzdötte II. Rákóczi Ferenc szabadságharcát. A leghitelesebb tanúk állítják róla, hogy mindig vakmerő vitéz volt, aki bravúrjaival nem egyszer csodálatot keltett. Mivel Károlyi Sándor generális és családja állandó jóindulatot tanúsított iránta, bátran föltehetjük, hogy Rákóczi Ferenc szabadságharcai alatt Vékony János Károlyi Sándor hadseregében szolgált.

A békesség megkötése után Vékony János nem tette le a fegyverét. Ö is bujdosásra adta a fejét és a száműzetés kenyérét ette. Tudott dolog, hogy a szegény bujdosó sorsa a kivert kutyáénál is rosszabb volt. Ki veheti az ilyenek rossz néven, ha mértéket nem tart, mikor véletlenül ételhez és italhoz jut? S Vékony János a bujdosás keserűségei közt a bornak rabja lett. Élte alkonyán aztán ez a szennedélye lett minden bajának és kellemetlenségeinek oka.

Vékony János bujdosása közben Temesvárba jutván, több társával együtt ott vonta meg magát. Ezentúl tehát török szolgálatban állott. Lelkében azonban megmaradt magyarnak s amikor csak tehette, szolgálni igyekezett a mieinknek. Az 1716. évben Savoyai Eugen her-

cég és Pálffy János megszállotta Temesvárt. Hogy, hogy nem, Vékonynak sikerült itt Pálffy generálissal találkoznia s neki felvilágosításokkal szolgálnia. Maga Pálffy többízben elismerte ezt. Lehetséges, hogy Pálffy Vékony János tudósításának köszönhette azt a győzelmet, melyet a kiütött temesvári lovasságon aratott.

Musztafa pasa, Temesvár derék parancsnoka, hősiesen védte a várat, de a megszálló sereg túlnyomó erejével szemben nem bírta azt megtagtani. A várat tehát föladta. Emberséges ember lévén, a kapitulációban kikötötte, hogy a Temesvárott lévő kurucok szabadon távozhasanak. Ezekre a szegény kurucokra ejtette aztán a savoyai herceg e hírhedtté vált mondását: „*La canaglia puo audare dove vuole!*“ Akkor persze még maga sem sejthette, hogy nem sokára e „*canaille*“ egyik tagjának mily jelenlékeny szerepe lesz Belgrád bevételében. Bony, öhercegsége akkor nem gondolta, hogy a „*canaille*“-nek nevezett kuruc vitézzel személyesen fog tárgyalni és hogy sajátkezűleg írt levelekben dicséri őt s tiszti állást kér neki! Ilyen a sors játéka!

Temesvár föladása után Vékony János szívesen beállt volna Pálffy generális huszárjai közé, de a herceg-fővezér — mint maga kijelenté — undorral fordult el a szegény kurucoktól, akik tehát a kényszer alatt Musztafa pasa seregében maradtak s török földre mentek. Vékony János azonban távozása előtt még találkozott Pálffy Jánossal, a lovasság vezérével s megígérte neki, hogy a török táborból hírekkel fog neki szolgálni. És Vékony megtartotta a szavát.

Úgylátszik, hogy a török hadseregben ökigyleme nem volt az utolsó ember. Megbecsül-

ték őt s maga a nagyvezér is szívesen állt vele szóba.

Az 1717. év nyarán, mikor Belgrád ostroma javában folyt s mikor a nagyvezér a hatalmas fölmentő sereggel már induló félben volt, Vékony János is ott forgolódott a táborban. Mivel nyelvezetet tudó s amellett vakmerő katona hírében állott, a nagyvezér fontos küldetéssel bízta meg őt. Átadta neki azokat a fontos leveleket, miket az egyesült támadás ügyében a belgrádi basának írt Amit. Vékony vállalkozott arra, hogy bármilyen módon, de keresztül veri magát a megszálló kereszteny hadseregen s átadja az iratokat a basának. Megérkezvén Belgrád alá, nem a basának, hanem Pálffy Jánosnak adta át a nagyvezér leveleit. A fővezér természetesen nagy örömmel vette a fontos tudósításokat. Aztán a haditanácsban elhatározták, hogy Vékony Jánost újra visszaküldik a török táborba, hogy újabb híreket hozzon.

Nehéz, életbejáró kockázat volt ugyan a visszatérés, de Vékony mégis vállalkozott rá. Ökigyeleme jól tudta, hogy a fejével játszik, de tudta azt is, hogy vakmerőséggel és ügyességgel minden meg lehet tenni. És mesteri módon teljesítette a megbízatást. Visszajövén Belgrád alá, Pálffy Jánosnál jelentkezett s elmondd neki, hogy a fölmentősereg nem Orsóvá és Erdély felé igyekszik, hanem Belgrád fölmentésére siet.

Mindaz, amit Vékony jelentett, hamarosan valóra vált. Így hát a belgrádi győzelemben s a vár elfoglalásában neki jelentékeny része volt. Nincs tehát mit csodálnunk azon, hogy Vékony nevét a hír hamar szárnyára kapta. Savoyai Eugen herceg kétszáz arannyal jutalmazta meg, azonkívül kapitányi rangot ígérték

neki valamelyik huszárezredben. Úgylátszik, ezen ígéret teljesülése késett, mert Károlyi Sándor többízben megsürgette Vékony János kineveztetését. Savoyai Eugen herceg aztán 1718. június 3-án Ráckevérol maga írt a haditanácsnak. „Vékony János, az ismert magyar — írja — , aki Belgrád megszállásakor hasznos szolgálatokat tett s azokat a leveleket, miket a nagyvezér vele a városba küldött, nekem adta át, most többször járt nálam, hogy az ígért kapitányi tisztet megkapja. Károlyi Sándor is nyomatékosan ajánlja Vékony kineveztetését. Mivel a kérés méltányos, teljesíteni kell. Így aztán mások is kedvet kapnak hasznos szolgálatok teljesítésére.”⁸⁷⁰⁾

A király a kuruc vitézt csakugyan kinevezte az Ebergényi (Csáky) huszárezred kapitányává s megengedte neki, hogy ott települhessen meg, ahol kedve tartja. Ezenkívül úgy ő, mint a családja több jónban is részesült a király részéről. Vékony János mint kapitány éppúgy megállta a helyét, mint azelőtt. Résztvett több háborúban s mindig kitüntette magát. Maga Pálffy János írja róla, hogy nagy bravúrral harcolt mindenütt és sebekkel borítva jött haza.

A felesége is említi folyamodásában, hogy Vékony János a szicíliai háborúban is résztvett. Ott vitézül harcolt és sebekkel borítva tért vissza. Aztán a későbbi háborúkban is résztvett, mint a Csáky-féle huszárezred kapitánya. Mindössze harminchárom évig szolgált.⁸⁷¹⁾

⁸⁷⁰⁾ Savoyai Eugen levele a haditanácschoz. (Feldzüge des Prinzen Eugen 17. köt. 232. lap.)

⁸⁷¹⁾ Ebergényi tábornok írja 1719. május 8-án Sopronból: „Ennekem Vékony János ír Károlyból s küldi őfelsége grationálisa kópiáját, hogy

Mikor Vékony János nem volt a táborban, régi támogatójának: Károlyi Sándor generálisnak volt a vendége. Károlyi és családja mindenkel ellátták őt s bármi ügyes-bajos dolga akadt, a volt kuruc generális szívesen járt érte közbe. Vékony Jánosnak Károlyihoz intézett hálálkodó levelei világosan hirdetik ezt.⁸⁷²⁾

Miért hagyta oda Károlyi vendégszerető házát, nem tudjuk. Az 1726. évben már Nagyváradon találjuk őt. Itt is akadtak ismerősei s ő azokkal ugyancsak mulatgatott. Így a bor mellett sokat regélhetett ő a múltjából, mert hát, ha valakinek, úgy neki volt mit elbeszélnie.

Az 1729. évtől kezdve Buly nevű (Tokaj mellett fekvő) faluban élt népes családjával együtt. Magas kort ért el s mivel a pénzzel minden könnyelműen bánt, vén korában sok bajba és nyomorúságba került. A magyar generálisok azonban sohasem feleadték érdemeit. minden jel arra mutat, hogy ez érdemek igen nagyok lehettek s jó részükkről mitsem tudunk. Ha nem így állt volna a dolog, Pálffy tábornagy és Károlyi generális nem támogatták volna őt. Pálffy még 1742-ben is így róla Mária Teréziának és

regimentemnél kapitány. De akár szolgáljon s akár ne, ugyanazon fizetése nem a regimentnél, hanem felföldön adatik meg neki... Én mindenkor semmit róla nem tudtam, hogy hozzáam aggregálták.“

⁸⁷²⁾ Köz. pénz. levélt. Hung. Vékonyáé írja az uráról őfelségének: „Mein Mann: Joannes Vékony bereite in 33 Jahr weyl. E. Rom. Kays. Maj. allerhöchst seeligster gedechtnus unter dem lobi. Csákyschen Husarn-Regiment, qua Rittmeister in verschiedenen Dienste mittels überkommenen so vielen Blessuren praeشت haben. Vékony János levelei a Károlyi-nemzetseg levéltárában vannak.

az udvari kamarának: ő — úgymond — már sokszor lépett közbe Vékony érdekében. Most is ezt teszi, mert hallja, hogy a nevezett kapitány nagy nyomorúságban sínylődik. Mivel nyugdíját nem kapja, kenyere sincs neki. Dolgozni *rendkívül magas életkora* és gyöngesége miatt nem tud. Tehát segíteni kell rajta, hogy hátralevő rövid napjait gondtalanul élhesse. Megérdelemli ő ezt, mert Temesvárott és Belgrádnál rendkívül fontos szolgálatokat tett. Aztán a háborúkban minden nagy bravúrral harcolt. Élete számtalanszor forgott kockán. Sok és veszedelmes sebet kapott.

Pálffy tábornagyon kívül Károlyi Sándor is igyekezett rajta segíteni. Az 1743. év július 16-án Bulyból keltezett levelében köszönte meg Vékony e támogatást. Ágyban kínok közt fetreng — írja —, tehát szóval nem köszönheti meg a sok jóságot, „kiért szüntelen minden ez mai napig fájdalmas könnyhullatásaimmal való ájtatos, buzgó imádságaimat óránként nyújtom és ajánlom Istenemnek, hogy a megfeszített Jézus-Krisztusnak érdemei legyenek elégtelen-ségemért megfizetői és hálái”⁸⁷³⁾).

A következő (1744.) év tavaszán Vékony János kapitány már nem élt. Nyolc gyermeket és özvegyet hagyott maga után minden vagyon nélkül. Az özvegy (Olah Sára) jól tudván, minő nagy érdemei voltak boldogult férjének, fölkereste leveleivel azokat, akik ismerték ez érdemeket.⁸⁷⁴⁾ Megjelent a többi közt Mária Terézia

⁸⁷³⁾ Köz. pénz. levélt. Hung. 1742. nov. 7.

⁸⁷⁴⁾ Köz. pénz. ltr. Hung. Vékony né folyamodásai Mária Teréziához és Lothringeni herceghez. Folyamodásában arra kéri az uralkodót, hogy Vékony Gábor József nevű 15 éves fiát vétesse fel a budai konviktusba; mert szeretné a fiút tovább

királynő előtt is, aki igen kegyesen fogadta őt. S megesett az a ritka jelenség, hogy egy közemberből lett kapitány családja még a holta után is sok elismerésben részesült. Mária Terézia elrendelte, hogy kiskorú gyermekei államköltségen a pesti piaristáknál tanítassanak. Két nagyobb fia Károlyi Sándor támogatásával tisztirangot kapván, a hadseregben szolgált. E fiúknak több érdekes levele maradt reánk.

taníttatni. Megemlékezik itt arról is, hogy még hat mostoha-gyermeke is vagyon. Folyamodásai-ban, hol Oláh Sárának, hol meg Bekonin Sárának írja magát.

XVI.

SPLENYI LÁSZLÓ TÁBORNOK

Splényi László tábornok

A magyar hadi dicsőség nem múló fény. Tündöklött az egy ezredéven át s ragyog ma is. A halhatatlanság magyar egét teleírhatnók azoknak a nevével, kik az emberségről, vitézségről és az önfeláldozásról megragadó példát adtak. Kicsiny nemzet vagyunk, de hősünk, vitézünk mindenkor soknál több volt. minden századnak megvoltak nagy alakjai, kik hősi halálukkal életet és szabadságot adtak nemzetünknek. minden háborúban akadtak fővitézek, kiknek neve messze-messze elszállt a hír szárnyain. S kevés föld van, mely annyi mártír hamvat takar, mint a mi földünk.

De van-e hű emlékezet, van-e kegyelet, mely nem engedi megmohosodni emléküket? Balítélet alá senki ne vegye, ha kimondjuk, hogy *nálunk* édeskeveset emlékeznek meg azokról, Iák egykoron a vitézlő rendnek bálványai voltak. A hadtörténet nálunk mostohagyermek. Alig foglalkoznak vele. Vannak századok, miknek nagy katonáiról többet olvashatunk idegen nyelvű munkákban, mint magyarban. Ügylátszik, nálunk megfeledkeztek arról, hogy *az ember* nagy példákon lehet nagy, hogy szivet a küzdőkbe csak az ilyen példák adhatnak...

A magyar huszárság igazában I. Lipót korában küzdött először a nyugati népek lovassá-

góval.⁸⁷⁵⁾ A hivatalos jelentések szerint a magyar huszárság messze fölülmúltá az idegen nemzetek lovasságát. Még az udvari kamara is, mely a magyarságnak mindig ellensége volt, nem késik kijelenteni, hogy a huszárezredek örök dicsőséget szereztek őfelségének. Ezen kor-szak páratlan huszárfőtisztjei közt találjuk Splényi Lászlót is. Ő a megalapítója e nagy katonai család hírnevének. Kitűnő tábornokok, ezredtulajdonosok, Mária Terézia-rend lovagjai akadnak e családban, de Splényi László hírét egyikük sem tudta elhomályosítani. minden ízében huszár volt ő, lelke és bálványa a legénységnek, mely vakon követte őt a veszedelembe. Nem volt olyan dolog, amire ő nem vállalkozott; s bármit bíztak légyen reá, szégyent sohasem vallott. Korának legnagyobb hadvezére: Savoyai Eugén herceg magasztalva emeli ki Splényi László vakmerőségét, páratlan sikereit és nagy érdemeit. S a király készséggel emeli rangról-rangra az érdemes főtisztet.

Splényi László mint huszártiszt résztvett Buda ostromában s az egykorú följegyzések szerint már ott kitüntette magát. A Pál Deák-féle, majd az Ebergéyi nevű híres huszárezredben szolgált. A spanyol örökösödési háborúban Ebergéyi mellett ő tüntette ki magát legjobban. Kalandjai, váratlan támadásai, kelepcéi, miket az ellenség zsákmányosainak vetett, nevét hamar ismertté tették. Ebben az időben a hírszerzés, a cselfogás, az élelem- és az abrak-szállítócsapatok nyugtalanítása a könnyűháti lovasság föladata volt. A mi huszárságunk mindezet mesteri módon értette. Messze földre

⁵⁷⁵⁾ A schmalkedeni háborúban szerepelt huszárság csodás dolgai akkor már rég feledésbe mentek.

elkalandozott jó iramló lovain; mindig ott jelent meg, ahol nem várták; zsákmányolt itt is, ott is s untalan ingerkedett az ellenség túlerejével is. Az efféle dolgokban Splényi huszárjai különösen kitüntették magukat. Olaszországi portyázásaival és főleg az 1704-ben végbevitt mantuai kalandjaival a külföldi írók is foglalkoznak. Az 1710. évben a francia vezér: Villars marschall mindenöt elkövetett, hogy a mieink példájára könnyű lovasságával nyugtalanítsa a mieinket s megakadályozza az élelem szerzésében. De a francia lovasság a nyílt mezőn sehogy sem boldogult a magyar huszársággal. Splényi ezredes például csak úgy játszott a francia portyázókkal, mint macska az egérrel. Nem Amit nap, hogy katonái francia foglyok és zsákmány nélkül tért volna vissza. Bethune várának megszállásakor a többi közt Splényi kétszáz huszárjával megtámadott s körülzárt egy abrakszállító francia csapatot. Mindent elragadtott tőlük és egy alezredest, két kapitányt, nyolc tisztet és 140 közembert fogva hozott magával 183 lóval együtt. A többi franciát az utolsó emberig levágták a huszárok. S ezt a támadást Splényi oly mesteri módon vitte véghez, hogy csupán három emberét veszítette el.⁵⁷⁶⁾

Ugyanekkor egy sötét éjjelen Splényi ötven huszárja betört a francia tábor közepébe. A franciák nem tudván, mi történik, egymásra lődöztek. A nagy zűrzavarban az ötven huszár minden veszteség nélkül jött vissza. Természetesen foglyokat és zsákmányt is hoztak magukkal.

Splényinek és huszárjainak ilyen kalandjai mód nélkül bosszantották az ellenséget. Kelep-

⁵⁷⁶⁾ Lásd Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoy a című munka VI., VII., IX. kötetét.

cét kelepce után vetettek neki, de Splényit nem tudták kézrekeríteni. Őkigyeleme csak egyszer ment a kelepcére, de ekkor is kivágta magát. Az 1712. évben történt ez a németalföldi háborúban. Broglie gróf tizenhárom eszakron-lovassal és egy sereg huszárral elrejtőzve, lesre csalta Splényit, aki minden össze 200 huszárával és 400 császári lovassal volt. Broglie grófnak sikerült Splényi kisded csapatát teljesen körülzárnia. De nagyon is korán örvendett annak, hogy Splényit sikerült végre elfognia. Splényi ugyanis kétszáz huszárával mesteri módon keresztlüvágta magát s minden baj nélkül atáborba ért. A vele volt császári lovasok azonban nagyrészt rabbá estek.⁸⁷⁷⁾

Splényinek és derék huszárjainak efféle kalandjai és harcai kötetet töltenének be, ha tudniliük valaki összegyűjtené az egykorú jelentésekkel és levelezésekkel. Vakmerő vállalkozásai és sikeres harcai természetesen általános elismerést szereztek nékie. Savoyai Eugen herceg például többízben magasztalja őt s már 1705-ben arra kéri a királyt, adna Splényinek, ennek az érdemes és bátor tisztnak egy huszárezredet. Splényi ugyanis ekkor még az Ebergényi-féle huszárezred alezredese volt. (Savoyai Eugen már ekkor azt írja róla, hogy „*ein sehr tapferer und meritirter Officier sey*“.) Mondanunk sem kell, hogy a király teljesíté Eugen herceg kívánságát. Sőt később generális-főstrázsamesternek is kinevezte Splényit.

Az 1714. és az 1715. évet Splényi itthon töltötte. Nyársárdói kastélyában éldegélt s onnét kereste föl ismerőseit leveleivel. Országos híre lévén, főuraink szívesen adták mellé a fiaikat, hogy derekas huszártisztekké nevelje.

⁸⁷⁷⁾ U. o. XIV. köt. 162-3. lap.

Károlyi Sándor generális például az unokáját: Haller Imre grófot adá Splényi szárnya alá. Ez alkalommal a táborról írta Splényi Károlyinak: „Isten nékem adván egy darab kenyereket, pecsenyét és egy ital bort, abban mindenkoron az úrfi is részes lehet.”⁸⁷⁸⁾

Kiütvén a török háború, Splényi mint tábornok indult a táborba. Résztvett a péterváradi nagy csatában. Az itt aratott győzelemről maga írja Károlyi Sándornak, hogy 149 öreg ágyút, temérdek sátort, bivalyt, tevét stb. zsákmányoltak. „Az nyert temérdek zászlókat — írja — még csak most hordják össze.”⁸⁷⁹⁾

Péterváradról Temesvár ostromára indult. Szeptember 5-én már onnét írja, hogy a várat teljesen körülzárták. „Ha — úgymond — a nehez tüzérség is megjön, markosabban hozzáfogunk a vár ostromához.”

Valamivel későbben írja, hogy Pálffy generálist 20.000 török és 600 tatár megtámadta, de rettenetesen visszaverték őket. Október 13-án már azt írja, hogy „az Tömösvárban lévő török ki te vén az fejér zászlókat, kapitulálni kíván. Eugen ius ő hercegségével fognak akkor-dálni”.⁹⁸⁰⁾

Temesvár elfoglalása után a Bánát védelmét Mercy gróf Splényire bízta, aki is öt derék húszárezredével nemcsak megtartotta, de ki is bővítette az elfoglalt területeket. November 19-én például a pancsovai táborból írja: „Pancsova és Ujpalánka lövés nélkül feladta magát. Becs-

⁸⁷⁸⁾ Károlyi nemzettség· levélt. 1712. júli 12.

⁸⁷⁹⁾ U. o. Pétervárad, 1716. aug. 8. Megírja azt is, hogy két regimentet vezetett Nándorfehérvárhoz.

⁸⁸⁰⁾ U. o.

kereki és pancsovai districtus kommandóm alá adatott öt magyar lovasezreddel.“ Valamivel későbben (december 10-én) jelenti, hogy a törökkel harcoló rácság lármát és zendülést indított, de jól megrostálta őket.⁸⁸¹⁾

Az efféle megrostálást a huszárok olyan kedvel üzték, hogy az ellenségnek inába szállt a bátorsága. Sehogysem tetszett ez Splényinek. Kedvetlenül írja Károlyi Sándornak: „Az ellensegnek Isten a szívét elvette, éppen semmit nem próbál... pedig a Duna vize igen keményen beállott.“ (Mala Uzdina, 1717. február 19.)

Megkezdődvén Belgrad ostroma, Splényi tábornok a dunai hidat őrizte huszárjaival. Sehogy sem volt ez ínyére. Nagy örömmel vette tehát a fővezér parancsát, mely őt Orsóvá elfoglalására rendelte. Mint az orkán, úgy száguldott Splényi a huszárjaival a törökök után. („Einer Windsbraut gleich stürmte Splényi hinter den Türken einher.“) Csakhamar elragadt tőlük tíz ágyút és 143 megrakott élésszekeket. Tovább üldözvén a visszavonulókat, augusztus 27-én Orsóvá vidékére érkezett. Regeb basa a seregével épp ekkor költözött át a Dunán. Azonban az innenső parton még annyi embere volt, hogy minden huszárra tíz török jutott. Splényi ezzel keveset törödött. Az ellenségre rontott s huszárjai csakhamar a Dunába ugrasztották a törököt. Aztán Orsóvá ellen indult s az első rohamra bejutott a városba, me-

⁸⁸¹⁾ U. o. Az 1717. dec. 1-én llaszán basa Palánkjából írja Károlyinak, hogy: „Haller Babócsay uram regimentjében assignálta az hadnagyságot, kinek is in exsolutionen praedecessoris száz, z tallérral succuráltaan. Kapitány Trencsényi uram Váradra menvén, tészen Excellentiádnál kornpli- nientiuot.“

lyet az előző évben Mercy generális hasztalanul ostromolt. Az 1717. év szeptember 4-én már Orsováról írja Károlyinak: „A török Újpalánka alá érkezvén, gróf Esterházy uramat kommandíroztam eleikbe egy erős portyával... retirálni kezdett a török s Esterházy a török ágyúit s szekereit elszorította. Magam az öt magyar regimenttel a Duna observálására rendeltettem. Szétvertem a török csapatokat“ stb.⁸⁸²⁾

Splényi jöttének a hírére a török Mehádiából is kivonult, zsákmányul hagyván ötven ágyút. November elején Splényit — mint maga írja öt magyar regimenttel a Morava mellé rendelték a nisszai török sereg szemmel tartására. (Jagodin, 1717. november 5.) Egy-két basa-alja törökséget ez alkalommal is szétugrasztott. A telet Hasszán basa Falánkján kellett volna töltennie, de a rettenetes pusztítás miatt ott sem élelem, sem abrak nem lévén kapható, Splényi hazajött Magyarországra „rekrutára és remontára“. Debrecen jelölte ki verbplatznak, de pántense szerint az egész országban „libere rekrutázhatt és remundázhatt“.

Nyaratzaka megint Temesváron találjuk Splényit s ott éri őt a hír, hogy a békességet megkötötték. Augusztus 5-én már maga írja, hogy az ezredek már hazafelé szállonganak. Az Ebergényi- és az Esterházy-ezredek már az olasz föld felé tartanak.⁸⁸³⁾

⁸⁸²⁾U. o. Temesvár, 1718. aug. 5. A többi közt azt is megírja, hogy furázs dolgában rosszul áll a militia.

⁸⁸³⁾U. o. Nyársardó, 1719. aug. 23. Ugyané levében írja: „Oberster Lehóczky amoveáltatott: mert oberstleutenantom ellen mondott illetlen

Meglévén a békesség, Splényi jobbára nyárs-ardói birtokán tartózkodott ugyan, de katonai tisztéről nem mondott le. Többször megfordult Bécsben, hol az udvarnál is szívesen látták s hűségesen intézte ezredének ügyeit. Leveleiben többször megemlékezik kedvelt tiszteiről, kik között legjobban szerette Dávid István nevű hadnagyát. Zászlótartója Paksy Miklós, később pedig Daróczy volt. A tiszti rangot akkor még a magyar ezredekben is pénzen vásárolták. Mivel a császári és a magyar ezredek farkasszemmel néztek egymást, a párbaj és a halárszóló viadal igen gyakori volt. Splényi írja 1719. augusztus 23-án: „Az a hír volt, hogy Baranyay János oberstwachtmeistér duellumban halálosan megsebesítettről meghalt, de ilyes veszedelemtől távol vagyon. Babocsaynak kapitánya: Székelyhidy duellált Marchio de Bottá oberstwachtmeisterrel s lováról lelőtte; de holt hírét még nem hallottam.“⁸⁸⁴⁾

III. Károly király 1722-ben Splényi László tábornokot bárói rangra emelte s érdemei elismeréséül nagykiterjedésű birtokot adományozott neki Szabolcs, Szolnok és Zemplén megyében. Ez alkalommal a király gyönyörű szókkal emlékezett meg a hőslelkű (heroico

dolgokat nem tudta bizonyítani. Oberstleutenantom bottal vett magának satisfactiot. Kapitányleutenant Mednyánszky György meghalt tán pestisben.“

884) Az 1729. év febr. 6-án Kanizsáról írja Károlyi Sándornak: „Szolnoki Szélessy Sebestyén ifjú Daróczy zászlótartóm állását kívánja megszerezni. De vannak érdemes régi zászlótartók is, kik erre aspirálnak. Aztán Daróczy sem adhatja oly könnyen másnak a sárzsiát, mint gondolja, mert adósságai is vannak.“

animo) tábornokáról, kinek nevéhez egész sereg vitézi tett fűződik s ki a magyar huszárság hírét egész Európában magas polcra emelte.

Splényi tábornok 1729-ben kezdett betegeskedni. Ez év elején keltek utolsó levelei. Meghalt 1730-ban. A hazának oly fiakat nevelt, kik a hadakozás terén őt magát is majdnem fölül-múlták. Hiszen tudjuk, hogy *Gábor* nevű fia nagyhírű tábornok volt, aki szintén állított föl egy magyar ezredet. A családban ő volt az első, aki mint a Mária Terézia-rend vitéze s mint titkos tanácsos az udvarnál is nagy befolyásra tett szert.

XVII.

**GRÓF KOLLONITS ÁDÁM
GENERÁLIS**

Gróf Kollonits Ádám generális

Mondanunk sem kell, hogy már első reguláris huszárezredeink híre és dicsősége egész Európát bejárta. A magyar vitézségnak e hírnökeit dicsőség kísérte mindenütt. Hódítottak mint katonák, hódítottak mint daliás legények. Csoda-e aztán, ha az idegen földről hozzánk szakadt vitézek is soraik közé kívánkoztak? S ha egyszer a dolmány, mente rajtuk volt s kukorékos bajszuk kinőtt, bizony hamarosan egyszörűvé lettek a többi huszárral. Mert hát huszárezredeink olyanok voltak, mint az olvasztókemence, mely minden fémet egybeforraszt. Ezek is elnyelték az idegen elemet: azaz hogy magyarrá tették nyelvre, szokásra és gondolkodásra egyaránt.

Régi jeles huszárezredeseink porladozó leveleit olvasgatva, arra jövünk, hogy őkigyelmüktől úgyszólvan egyformára ütötték. Egyik kökény, a másik galagonya. Azaz hogy lényegre egyformák, külsőben hasonlók. S minél többet ismerünk meg közülök, annál elevenebben állnak előttünk az igazi huszártipusok. S vájjon milyenek voltak ezek? Hogy daliás termet, acélkar, sasszem volt a tulajdonuk, jól tudjuk. Hogy jó lovasnak, jó hajdútáncsnak, jó borivónak kellett lenniök, az nem újság. A huszár és a humor elválaszthatatlan egymástól; a mulatságban és a veszedelemben egyaránt megnyilatkozik ez benne. A vidám kedélyhez azon-

ban bizonyos lovagias szellem is csatlakozik, mely nemcsak a polgári életben, de hadakozás közben is osztályos a huszárszívvvel. Tudott dolog, hogy a huszár mindenkor jeles udvarló s jó táncos volt. A bor, a dal és a lány a huszár életében mindenkor nagy szerepet játszott. A fáradtság, a nélkülvilág és a veszedelem gyermekjáték a huszárnak. A somfánál főtt ebéddel is megelégszik s lóháton is édes neki az álom. De ha a dolog úgy fordul s bornak ereszkezhet!k, bizony torkig issza magát s még a nagyapját is táncra fogja. A jókedve akkor sem hagyja cserben, mikor ösztövérül áll a sorsa. De ha kedve haragra fordul, olyan mint a bika, mikor a földet hánlya. Nem tanácsos a közelében való maradás.

Ezeket a huszártulajdonságokat Kollonits Ádám generális bizalmas leveleiből hüvelyezgettük ki. Őkigyeleme ugyanis talpig huszár volt. S a huszárszellem úgy áthatotta, hogy annak mindenkor rabja lett. Idegen apától s német anyától született s otthon ugyancsak keveset hallhatott a magyar életről s a magyar lovas-ság szelleméről. De a huszárjai közt eltöltött évtizedek teljesen magyarrá tették őt. S amint a kardot letette, közénk jött s itt élt állandóan, mégpedig igaz magyar módjára.

Ifjúságáról úgyszólvan semmit sem tudunk.⁸⁸⁵⁾ De bizonyos dolog, hogy egy ideig a végbeliek közt szolgált, mint annyi sok őse. A hadiélethez való ragaszkodást elődeitől örökölte. A magyar könnyűlovasság harci taktikáját nálunk tanulta meg.

Mikor Czobor Ádám 1688-ban két huszárezred fölállításával bízatott meg, az egyiknek alezre-

⁸⁸⁵⁾ Gróf Kollonits Ádám 1651. felir. 22-én született.

desévé Kollonits Ádám gróf neveztetett ki. Az új ezred — amint tudjuk — azonnal harcmezőre indult. Czobor Ádám 1691-ben meghalván, Kollonits lett az említett regimentnek ezredesévé. Tudott dolog, hogy az újonnan fölállított huszárezredek fizetést nemigen láttak. A külföldön tehát állandóan zsákmányból (ex hostico) kellett élniök. A zsákmány megszerzése azonban nem volt könnyű dolog. Az ellenes falvak bizony sok derék huszárankat agyonverték. Tehát nemcsak a csatákban, de az élelem szerzésében is pusztultak. A takarmány hiánya miatt a lovaik is hullottak. Akárhányszor megesett, hogy egy-egy huszárezredükben 400—500 embernek sem volt lova. Szóval keserves kenyér volt a katonakenyér. Nem csoda, hogy sokan megunták s haza szöktek.

Ezek a körülmények teszik érthetővé, miért kellett a huszárezredek számára évenkint verbuválni s lovakat szerezni; miért kellett az egyik ezredet a másik után föloszlatni s helyébe ijjat állítani.

Az 1699. év végén is redukálták a három meglevő, de hiányos huszárezredet. S a háromból egy új — 1000 főből álló — ezredet alakítottak Kollonits Ádám kardja alatt.⁸⁸⁶⁾ Az új ezred emberszáma alig egy év alatt annyira megfogyott, hogy a kiegészítése sürgőssé vált. Kollonits érsek 1700. december 20-án elodázhatatlan-nak mondja a Kollonits- és az Ebergényi-féle huszárezredek kiegészítését.⁸⁸⁷⁾

⁸⁸⁶⁾ Közös pénz. ltr. Hung. 14735. fase. Referat, die Einrichtung des Köllonitsiscben Husarnregiment es 1699. dec. 1.

⁸⁸⁷⁾ Országos levélt. Expedita, 1700. dec. 20-án írja Kollonits püspök: „Vehementer e re suae s. c. regiae majestatis et publica visum, duas légió-

A következő évben a dolog megismétlődött. Ezen alkalommal két kompániával növelték a Kollonits-ezredet. De az ezen célra rendelt 6000 forintnyi költséget még a következő évben sem fizették meg! A nagy fizetetlenség miatt az ezred aztán nagyon lerongyolódott. Az 1702. év elején 140 embernek nem volt lova. Az ezred nagyobb része karabély és pisztoly nélkül szűkölködött. Kollonits Ádám generális tőle telhetőleg sürgette ezrede kiegészítését.⁸⁸⁸⁾ Eszterházy Antal gróf, Kollonits alezredese, ugyanezt tette.⁸⁸⁹⁾ Lipót király 1702 január 28-án 10685 forintot rendelt az ezred kiegészítésére.⁸⁹⁰⁾ De nes militum Hungarorum equesirium sub dueibus comitibus Kollonits et Ebergényi stantium ad eum, quem opportet numerum deducere et adimplere, quo cum applicandi veniant milites pariter equestres, quorum dux alias erat Paulus Deák.“

⁸⁸⁸⁾ Kollonits Ádám (Generalfeldwachmeister) a haditanácshoz, 1702. máj. Köz. pénz. ltr. Hung. 1475. fasc.

⁸⁸⁹⁾ U. o. Eszterházy Budweisből írja: „A quo tempore praementionatum Regiment erectuni est et initium coepit, nonnisi binis vicibus fuit remnndatum.“ Eszterházy előtt 1693-ban Keglevieli Gábor volt Kollonits alezredese. (Orsz. ltr. Insinuata, 1693. febr. 24.)

⁸⁹⁰⁾ U. o. Hungr. Denkbuch 439. kötet 279. lap: „1702. jan. 28. Befehl an Generalkriegszahlmeisteramt, Completierung des Kolloniteischen Husarnregiments auf 10 Compagnien und 1000 Köpf 10685 Fl. erfolgen zu lassen.“ — Az 1704. évben is itthon igyekezett a pótlásra. Ekkor kedvelt kaptányát, Szentmiklóssy Lászlót embereivel együtt elfogták a Károlyi Sándor kurucai. Kollonits erre imigyen kérte elbocsátásukat: „Szentmiklóssy László több emberimmel s szekerimmel ke-

ivel pénz nem volt, a végrehajtás is késsett. Pedig úgy Savoyai Eugen herceg, mint Badeni Lajos sürgetve kérik a táborba a huszárezredeket.⁸⁹¹⁾

Sanyarú lévén huszárezredeinknek a sorsa külföldön, gondolhatjuk, mint örültek a huszárok és a tisztek is, mikor téliszállásra hazajöhettek. A Kollonits-féle huszárezredet majd minden évben másutt és másutt helyezték el téli kvártélyra. Nem mondhatjuk, hogy a legénységet itthon valami jó szívvel látták volna! A huszárok sok csintalanságot műveltek s így a megyék és a városok folyton panaszkodtak reájuk. Az 1694. évben maga Kollonits Ádám írja, hogy Bars megye több rekrutáját birkalopás miatt elfogta!

Az 1701. évben az ezred egy részét a hajdúvárosokban találjuk. Itt voltak Dessewffy, Nagy és Vida István kapitányok kompániái. Eberényi László kompániája is e tájon kvártélyozott. Eszterházy Antal alezredest is itt találjuk. (Hajdú megye levélt. 1701. jelentés.)

A huszárok itt is sok kellemetlenséget okoztak a polgárságnak s így bizony igen kevesen gyelmed kezében rabul esett. Az megnevezett kapitány regimentem dolgát sok időtől fogvást kormányozván és forgatván... bocsássa el kegyelmed, ha másképen nem, tehát parolámra. Ezt a franciaik is megteszik.“ (Levele Károlyi Sándorhoz Pozsonyból, 1704. máj. 24.)

⁸⁹¹⁾ U. o. 14751. fasc. 1702. máj. 6. Badeni Lajos írja a többi közt a haditanácsnak: „dahin dringen, dass die Husarnregimenter nit allein in förtigen Standt zum Aufbruck alsogleich gesetzt werden, sondern den Marsch zu denen am Rhein albereits schon angefangenen Kriegsoperationen ohnanständig fortsetzen lassen“.

adták magukat a búnak, mikor az ezred a táborba vonult.

Az 1702. július havában Kollonits újra a harctérre mehetett ezredével. Július 9-én vonult be a landaui táborba, ahol már várva-várták őt. Aztán mindenki megkezdte a portyázást és az ellenség nyugtalanítását. Catinat táborát egy percig sem hagyta pihenni. Huszárai hol elől, hol hátul jelentek meg s elhajtják a lovakat, elfoglalták a transzportokat és a francia táboron túl is messze elkalandoztak. Augusztus 3-án Kollonits huszárai a francia tábort megkerülvén, hirtelen Strassburg kapui előtt jelentek meg s az ámuló franciák közül húszat levágván, lovakkal és egyéb zsákmánnal terhelten térték vissza. Az efféle huszárbravurok úgyszólvan minden nap megismétlődtek. „A magyar Alföld merész lovasai — írják — minden utat, minden ösvényt elálltak s fenyegettek!“⁸⁹⁾—

Kollonits ezrede az örökösdési háborúban úgyszólvan állandóan a római birodalomban küzdött. Az 1708. évben Kollonits már mint altábornagy vezette ezredét a Mosel mellett. A következő (1709.) évben Savoyai Eugen herceg mellett Flandriában, 1710—1712-ig Németalföldön, 1713-ban pedig a Rajna mentén küzdött.

E véres csatákban Kollonits ezerszer és ezer-szer forgott veszedelemben, de ő fel sem vette az effélét. Nyugodt és vidám maradt minden körülmények között. S a véres harcok idején is jókedvűen irogat haza magyar ismerőseinek.⁸⁹³⁾

⁸⁹²⁾ Feldzüge der Prinzen Eugen 4. köt. „Alle Strassen waren vom den kühnen Reitern der ungarischen Ebene bedroht“ etc.

⁸⁹³⁾ Az 1702. aug. 12-én például Batthyánynak ír szép magyar levelet a heidelbergi táborból. Az

Nem tudjuk, mi volt az oka, hogy 1713-ban megvált az ezredétől s hazajött.⁸⁹⁴⁾ Ez év őszén már itthon mulat. Mondanunk sem kell, hogy a daliás, vidám és szeretetreméltó lovásgenerálist mindenütt szívesen látták. minden ízében magyarnak mutatta és érezte magát. Igaz ugyan, hogy II. Rákóczi Ferenc zászlójához nem csatlakozott, de azért kor társai is jó magyarnak tartották. Ö maga nem egy levelében édes hazájának írja Magyarországot; érte aggódik, érte él-hal. Forrón óhajtja a magyar föld boldogulását s tőle telhetőleg igyekszik, hogy határai minél jobban kitágítassanak. Az orszciggyűléseken mindenig a jobbjainkkal tart s nem egy kóros királyi intézkedést helytelenít.

Kollonits Ádáinot már a határőrvidék föllállításakor az összes lovasság fejének szemelték ki, de ő ez állást nem fogadta el. Ellenben Csongrád megye főispánságát szívesen vállalta. Ezenkívül 1715-ben egyhangú lelkesedéssel koronaőrré választották. Ami szintén népszerűséget hirdeti.

Kollonits a polgári életben is huszár maradt. Udvarolt mindenfelé. Még vén korában is vigan járta a magyar táncot. Mindig vidám lévén, a társaságokban is jókedvet szerzett. Szerették is őt mindenütt. Mint afféle vén huszár, nagyon kedvelte a jó bort, főleg a tokaji bort. A jégverésre vagy a rossz időjárásra csak azért haragudott, mert félt, hogy nem terem tokaji. Az orvosokat lelke mélyéből gyűlölvén, jobbára

1703. év nyarán esett el a birodalomban egyik jelles kapitánya: *Óry Pál*. Ezt nagyon keseríli leveleiben.

⁸⁹⁴⁾ Ezredét a rastadtzi békesség után feloszlatták.

maga kúrálta magát. Ha a betegség ágyra vette őt, jó tokaji borral gyógyítgatta magát. Ha csömör szállta meg, megest a borhoz fordult. A bor és a tánc adott lelket belé s ezekkel csak akkor hagyott föl, mikor a nyelve szólása megszűnt.

Korának szokása szerint sűrűn levelezgetett ismerőseivel. Pompás magyar levelei szinte duzzadnak a vidámságtól és a humorról. mindenről ír a levelekben, csak a saját vitézi tetteiről nem. Mint igazi huszár, ezekről teljes életében hallgatott. Pedig ugyancsak lett volna mit beszélnie!

A szatmári békesség után — amint tudjuk — igen nehéz idők következtek hazánkra. A különféle járványok, aztán több esztendőnek rettentenes szárazsága olyan nyomort okoztak az amúgy is elpusztult országban, hogy sok helyen az ólet a halálnál is rosszabb volt. Pedig épp ezidőben növelték az adót annyira, hogy a teher alatt nyögött az egész ország. „Súlyosan folynak a dolgok — írja ez alkalommal Kollonits —, Őfelsége nem akarja a terheket könnyíteni!”⁸⁹⁵⁾

Bár imigyen az idő nem volt nagyon kedvező

⁸⁹⁵⁾ Károlyi nemzetseg levélt. 1721. január 26. Pozsonyból írja Károlyi Sándornak: „Súlyosan folynak az dolgok. Őfölsége igen difficultis a quantumok relaxatiojában.“ Levele folyamán megemlíti, hogy vigan farsangol. „Nálam leszen — írja — főkomisszárius uram, méltóságos palatinus, bán uram, Eszterházy József uram és méltóságos kardinális Csáky uram egynéhány rendbelivel. Kegyelmed egészségéről is egynéhány pohár bornak megitával megemlékezünk.“ — Nem sokkal későbben írja, hogy megcsömörlött. Csak doktorhoz ne kelljen fordulnia, „az kihez — írja — sohasem szoktam“.

a mulatozásra, főuraink és főpapjaink kastélyaiban folyt a dáridó. A vendéglátás és a vendégfogadás akkor minden nap dolgozott. S vendégség tánc nélkül meg nem esett. Jellemző a korra, hogy nemcsak a püspökök, de még a kardinálisok sem vonták el magukat a tánctól. Az 1717. év január 9-én például maga Kollonits írja Károlyi Sándornak, hogy Csáky Imre kardinálisnál mulatott, „az holott is derekan megijártuk a táncot egymással. Kóstoltam ő eminentiájánál talán tizenkétféle tokaji borokat“. Valamivel későbben ugyanő írja, hogy őfelségének a vendége volt Pozsonyban egy fiatal herceg-püspök, akit ő is vendégül látott. „Nálam is volt — írja — azon ifjú herceg, táncot is járt. Igen gazdagnak köll lenni, százezer forintot viszen magával útiköltségre. Jobb volna, ha azon pinxit Magyarországban hagyná.“⁸⁹⁶⁾ Az 1722. év farsangját Kollonits ismét Csáky kardinálisnál töltötte. Természetesen a tánc is folyt. „Csak — írja Kollonits Károlyinak — hijával volt az tudvalévő egy-két fel földi kis asszony, most pedig alföldi menyecske, az ki mivel rám vagyon bízva, kegyelmed nehezen férhet hozzá.“

Kollonits az 1718. évi farsangot Pyber László püspöknél töltötte. Mondanunk sem kell, hogy nagy vigan voltak. Maga Kollonits írja Károlyi Sándornak: „Kedves apánk, püspök Pyber László uramnál mulatok, kivel inter bachanaliūm solemnia kegyelmed felől is jó emlékezettel vagyok.“

Hogy a pozsonyi országgyűléseken is úgy

⁸⁹⁶⁾ U. o. 1720. dec. 5. Pozsony. Egyik előbbi levélben írja Károlyinak: „Csudálom, hogy úgy utálja Pozsonyt, hiszen itt is van tokaji bor!“ (1720. aug. 18.)

folytak a farsangi mulatságok, tudott dolog. Kollonits természetesen nein hiányozhatott onnét. „Vígan töltjük a farsangot — írja Pozsonyból — sok méltóságos főrendekkel, holsteini hercegnével és több szép asszonyokkal... Egész éjszakákat táncossal töltünk.“⁸⁹⁷⁾

Kollonitsot szeretetremélő modora, vidám tréfái és jó táncos volta miatt úgy szól áh kézen hordták a főurak. Lakodalom őnélküle meg sem eshetett. Hol innét, hol amonnét írogatta: „vígan voltunk, jó borokat ittunk, sokat táncoltunk.“ Az 1713. évben Berényi kisasszony tartá lakodalma kissé idősebb vőlegényével. Természetesen Kollonits is ott volt. A lakodalom után írja aztán: „Jó helyre ment férjhez; de az asszony ifjacska, maga (a férj) pediglen már által-ugrotta az hat keresztet. Tudom nehezen fogja szenvedni az ágyban heverítőt.“

Az 1717. év őszén Kollonits Ádám mint királyi kommisszárius az ország határának kiigazításában fáradott. „Ha — írja ez alkalommal — succedálna az dolog, még Hainburg városa és a körbéli faluk Magyarországhoz tartozandók lesznek. Megválik, kinek fog őfelsége favorizálni, Ausztriának vagy hazánknak.“⁸⁹⁸⁾

Efféle hazafias érzés gyakran szólal meg leveleiben. Az 1721. évben például így ír az országgyűlés bezárásáról: „Az országgyűlés eloszlott, megfosztatván vigasztalásnak reménységétől. Az Űristen segítse és oltalmazza sze-

⁸⁹⁷⁾ U. o. 1718. febr. 17. Pozsony.

⁸⁹⁸⁾ 1717. szept. 30. Itt írja a többi közt: „Feles kompániába voltunk a német kommisszáriusokkal és traktált az méltóságos herceg. Alkalmas bor költ el, meghiheti kegyelmed.“

gény hazánkat: mert, csodálatos eventusokra céloznak a dolgaink!“⁸⁹⁹⁾

Kollonits Adámnak a fivére (Zsigmond) váci püspök volt. Mikor 1717-ben bécsi hercegérsekké nevezték ki, Ádám úr ahelyett hogy örvendett volna, egészen elszomorodott. „Kár — írja — azon úri emberért, hogy hazánkat elhagyja; igen jó, bölcs és szolgálatra való úri embere lett volna szegény hazánknak.“

Az 1719. évben meglátogatván a fivérét Bécsijén, megbetegedett. Épp ekkor vonult Bécsbe a fényes török követség. „Meglett Bécsben — írja — pompás einzugja az török követnek. Magam is azon nap az ágyban tettem einzugot és majd ekkoráig fenekét nyomtam.“ Bár betegség kínozta, nagy vidáman írja, hogy az uszonyok háborúságot indítottak a férjük ellen. Bellovich uramat is faképnél hagyta a flesége!

Ezen kor hu szár ezredesei, köztük Kollonits Ádám is, nem vettek részt Rákóczi harcaiban, de azért minden tuddni akartak, ami a bujdosókkal történt. Kollonits például Károlyi Sándor generálist kéri, tudósítaná őt az „elpártolt magyarok“ felől. Mikor aztán hírt hallott, a többi közt imigyan írt volt: „Rákóczi úgy értem nagy solemnis pompával reeipiáltatott Drinápolyban, sőt erdélyi királyá is deklaráltatott. De úgy hiszem, hogy valamint a fejedelemségtől elesett, úgy a királyságból is kihull és végtére Thököly formára egy rossz vendégfogadóban fog királykodni.“⁹⁰⁰⁾

989) 1721. dec. 18. Pozsony. Levele végén még ezt írja: Az a hír futamodott, „hogy a lengyelek Porgácli (Simon) udvarlására országukban akarták csalni kegyelmedet“.

900) 1718. febr. 6. Nagyszombat. Valamivel ké-

Mikor itthon híre terjedt, hogy Forgách Simon Lengyelországban pappá lett, Kollonits a többi közt ezt a mondást vetette papírra: „Akinek világban előmenetele nem lehet, pappá szokott lenni... Aki világban jó nem volt, klasztrombán is ribilliót indít.⁹⁰¹⁾

Kollonits idejében az újságot még a levelezés pótolván, Ádám úr levelei tömve vannak az effélivel. Egyik levelében (1716) például megírja, hogy a kivégezett Nádasdy bécsi házában több millió értékű kincset találtak.⁹⁰²⁾ Máskor meg azt jelenti, hogy a szentantali barátoknál boldogasszony képe „véres és fehér könyhullatásival sírt“.⁹⁰³⁾ Az 1718. évben hallatlan nagy

sebben, júni 23-án írja: „Semmitsem hallani Rákóczi és több magyarok felől, hol legyenek. Tudom, Lengyelország felől jobban meghallani kegyelmeteknél.“ (Kér tudósítást.)

⁹⁰¹⁾ U. o. 1722. febr. 5. Modor: „Hogy Forgáoh Simon világi pappá lett, az ritka hír. Elválik, mi lesz belőled Desperatio okozza-e.“ Levele végén azt is megírja, hogy lakodalmon volt. „Egy fellödi szép menyecskével — írja — bőven eljártam az magyar táncot.“

⁹⁰²⁾ U. o. 1716. febr. 22. Pozsonyból írja, hogy már igen régen tartotta magát a hír, hogy Nádasdy bécsi házában sok kincs van elásva. Az özvegy grófné most megtalálta, „az ki is hétféle milliombul álló egész, négy statua, nagyobb énnállamnál, tiszta aranybul és 30.000 igazi való gyöngy is“.

⁹⁰³⁾ U. o. Eger, 1715. aug. 10. „Pécsi templomban lévő boldogságos asszony csudálatos képe megélichen sírt volna; de ez még nem confirmáltatott, hanem az csallóközi, szentantali barátoknál hogy véres és fehér könyhullatásival ezelőtt való napokban sírt vala, az elégségesen tapasztaltatok.“ — Ugylátszik, hogy Kollonits is hódolt a magyar

lévén a szárazság, az emberek ezt nem természetes jelenségnek tartották. Ezért — mint Kollo-nits írja — mindenfelé fogdozzák a boszorkányokat és csigázzák őket.⁶⁰⁴⁾ Egyik levelében vidáman írja, hogy a prusszai király luteránussá, az engelandi pedig kálvinistává lett. Másik levelében szidja a kalendáriumokat, mert merő háborút jelentenek a jövőre...⁶⁰⁵⁾

Jó ismerőseivel egészen haláláig levelezett. S mindvégig megmaradt abban a vidám hangulatban, mely egykoron mint huszárezredesben ugyancsak buzgott. Az 1726. évben halt meg. Felesége Czobor Krisztina grófnő volt. Figyemeke nem maradt s vele és fivérével férfiágon

szokásnak s szelíd darvakat is tartott udvarában. Legalább e levelében arra kéri Károlyit, „hogyha valami hattyú- és darúmadarakkal bővelkedne, azokban engem is részessé tenni ne sajnálna“.

⁶⁰⁴⁾ 1718. júli 20. „Boszorkányokat fogdozzák minden felé. Nyitrán, Szereden és Nagyszombtan — immár csiigázták is őket.“ (A nagy szárazság miatt azért aggódik, mert fél, hogy nem lesz bor!)

⁶⁰⁵⁾ Igen sok levelében foglalkozik a tokaji borral. Ilyet majd minden évben kér, illetőleg vásárol az ismerőseitől. Az 1713. év január 2-án írja például Károlyi Sándornak: „Tudom, sok tokaji bora lés, zen kegyelmednek; azért el ne feledkezzen babszem az anyjáról, engem is részesíteni benne/ Az 1719. szept. 7-én írja: „Jó tokaji borral helyrehoztam, egészségemet. Sertől, tejtől, víztől s más egyéb eféléktől, azmelyek azon bontakozott egészségemet okozták vala, éppen őr, zöm magamat. Hogy azért innentova is akképen gyógyíthassam magamat, el ne feledkezzék kegyelmed rólam. Az idei tokaji jó borainak termésiből vagy három átalakra számot fogok tartani. Az árat mindenkor kész leszek megadnom,“

kihalt a Kollonits-család.⁹⁰⁶⁾ Az egyik Kollonits-lánynak a fia: Zay László, 1728-ban királyi engedelemmel fölvette a Kollonits nevet. Ennek a Kollonits Lászlónak a fia volt Kollonits Miksa, aki mint altábornagy és a Mária Terézia-rend vitéze, legjelesebb huszártisztjeink közé tartozott. Hőstettei, miket a Wurmser- és később a Blankenstein-huszárezreddel véghezvitt, a magyar könnyűlovasság legszebb liadítényei közé tartoznak.

A Kollonits-osalád őkívüle is sok jeles vitézt adott a hazának. De köztük a legeredetibb mégis Kollonits Ádám volt, aki ha tovább is a katonai pályán marad, sokra vihette volna. A magyar huszárság múltjában így is fényes hely jut neki. Hiszen még az ellenséges érzelmű bécsi kormányszékek is magasztalják Kollonits Ádámot és ezredét. Mikor a kormányszékek azon tanakodtak, mint lehetne a magyar haderőt teljesen megszüntetni, a huszárságot akkor is nélkülözhetetlennek mondották. Az 1699. évben például a Kollonits Ádám és a Pálffy János-féle huszárezreddekről írják őfelségeinek, hogy a tatárok és a török lovasok ellenében csak a huszárságot lehet használni. A Pálffy- és Kollonits-ezredek a száguldásban és a portyázásban ugyancsak kitűntek. „*Die beide Regimenter Pálffy und Kollonits nicht aus dem*

⁹⁰⁶⁾ Kollonits maga írja 1723. okt. 18-án: „Öcsém egyetlen fiúi maradék ja meghalt himlőben Lévárdon. Azért immár ketten vagyunk az Kollonits familiálbul; én és az bécsi püspök.“ Kollonitsnak Károlyihoz írt egyik leveléből tudjuk meg, hogy őkegyelmét 1722. márc. 8-án iktatták be a csongrádi főispánságba. Ugyan e levelében jelenti, hogy Éva Katalin nevű leánya Frankenberg nevű kapitányhoz ment nőül.

institute», class sie Regimenter gewest seien, sondern ex genio popüli et methodo militandi, welcher keine, als eine der Nation conforme Ordnung und darbet eine herzhafte Geschwindigkeit und eine onversehene Irruption haben, wider die Franzosen im Reich diejenige Reputation erworben haben, durch welch sie so renommirt und bei dem Feind in zimblichen Respekt gewest seyn.⁹⁰⁷⁾

⁹⁰⁷⁾ Köz. pénz. ltr. Hung. 14735. fase. 1699. nov. 15. Unresolvirtes Referat die Einrichtung deren Hungar. Granizen der razisclien und anderer Nationalmiliz etc. betreif.

XVIII.

**EBERGÉNYI LÁSZLÓ
TÁBORNAGY**

Ebergéyi László tábornagy

A hősök, a nagy vítezek öröök dicsőségről álmodnak s nem sejtik, hogy elmúlás és feledés a sorsa mindennek és mindenkinél. Állandó emlékezés, öröök hálá nincsen. Az ember gyorsan feled. A hír fiait is szűk sírocska rejti magában s idővel egyforma fű nő a dicsőség, az erény és a bűn fölött. A márványba metszett betű is elkopik, a legszebb emlék is elporlad, ha hű kéz nem ápolja. S van-e ilyen? Nagy nemzeteknél tán igen. De ahol a nemzeti élet folyton hanyatlik, ott a legnagyobb világosság nyomában is sötétség jár.

Ebergéyi László tábornagy valamikor jó hírrrel és névvel volt nagy. Azok közé tartozott, akik a magyar huszárságnak egész Európában hírt és dicsőséget szereztek. Csodával határos kalandjai, páratlan hadiszerencséje, példátlan vállalkozásai az Ebergéyi nevet olyan ismertté tették mindenütt, hogy csak róla regáltek, róla énekeltek. Fejedelmek, hercegek vetekedtek ismeretségéért. Róma városa megfestette és kifüggesztette képét. A treviriai herceg a trónusába ültette s boldog volt, hogy Ebergéyi t színről-színré láthatta. A saját uralkodója elhalmozta őt olyan kitüntetésekkel, amikhez abban az időben magyar ember nem igen jutott. Amit ember a hadipályán elérhetett, azt Ebergéyi elérte. Dicsőség övezte nevét; „hazánk Sámsonjának, ékes koronájának, nemzetünk

győzedelmes bajnokának" hívták őt. Ő volt az akkor világhírű Ebergényi huszárezrednek lelke, bálványa s vezére. S ő vezette ezredét azon tüneményes pályán, melynél dicsőbbet egyetlen ezredünk sem futott végig.

Ebergényi üstökös volt a magyar dicsőség egén. Míg élt, fénylett és ragyogott. Aztán halálával elsötétedett minden dolga. Véle együtt híre, dicsősége is temetve volt. Ki tudja ma, hogy ki volt Ebergényi? Ki foglalkozik ma tüneményes pályájával? Ki emlékezik róla? Senki, de senki. Az örök dicsőség helyett neki sem jutott egyéb, mint a „vanitas vanitatum vanitas et oninia vanitas...“

Ebergényi tetteit megírnunk nem a legnehezebb dolog. Ezer és ezer magyar levele porladozik a családi levéltárainkban; ezer és ezer hivatalos jelentés foglalkozik vele. Napvilágra kerülnek-e ezek valaha, ki tudná megmondani? Talán akad majd magyar lélek, ki nem szánja fáradtságát s összegyűjti hadi dicsőségünk azon lapjait, miket Ebergényi ékesített meg tetteivel. Addig, míg ez megesik, elmondunk itt róla egyet-mást.

A XVII. század végén és a XVIII. század elején a hatalmas császári hadseregeben alig néhány magyar ezred szolgált. De ez a néhány aztán talpig magyar ezred volt. Magyar főtisztek állottak az élükön; magyar volt a legénység is és régi magyar mód szerint harcoltak, mely teljesen elütött a császári ezredek hadakozási módjától. A magyar tisztek ősi szokásuk szerint a támadásban mindig a csapatjaik előtt jártak s nem a legénység mögött, mint a császári tisztek. E szokás következetében a magyar tisztek közül aránytalanul többen estek el, mint a császáriak közül. A magyar könnyűháti

lovasság gyorsaságra és mozgékonyiségra Európa minden lovasát felülmúltá. Huszárezredjaink széles területen szanaszét száguldoztak, de amint az ellenség elé értek, hirtelenül tömegbe verődtek és együttesen támadtak. Mindig ott jelentek meg, ahol nem várták őket. S mire az ellenség észbe vette portyázásukat, már csak a nyomukat találta. Portyázásban, eselvetésben, váratlan támadásban utolérhetetleneknek mutatkoztak. Vakmerőségben páruk nem akadt. Rájuk illett a mondás, hogy az oroszlánokkal is úgy játszottak, mintha azok bárányok lettek volna.

Bár huszárezredünk mindig kitüntették magukat; bár még a bécsi udvari kamara is azt írta volt felőlük, hogy „örök dicsőséget szereztek öfelségének“: a császári főtisztek egy része mégis lenézte, sőt gyűlölte huszárságunkat. Valószínű, hogy irigyelték tőlük azt a dicsőséget is, amit vérük ontásával szereztek.

Így állván a dolog, a magyar tiszteknek ugyancsak nehéz soruk volt. Nemesak a saját becsületükért kellett hagyta ki, de ezredük jó nevét is védeniük kellett. Nincs mit csodálnunk azon, hogy főtiszteink egyik halálra szóló viadalt a másik után vívják a császári tisztekkel. Nem tűrték a rajtuk esett sérelmet s nem engedték, hogy a legénységüket valaki büntetlenül bántsa. Ami bántódás tehát rajtuk vagy legénységükön esett, fegyverrel torolták meg. Nagy port vert fel annak idején Pálffy János (a későbbi tábornagy) bajviadala. A Württemberg! herceg Pálffynak egyik közhuszárját merő bosszúságból megölte. Pálffy párbajra hívta a württembergi herceget s agyonlőtte. Kollonits Ádám huszárezredes a híres Losensteint lőtte le imigyen. Székelyhídi pedig Mar-

chio de Bottá főstrázsamesterrel duellált s őt lováról lelötte. Baranyay főstrázsamester is erre a sorsra juttatta ellenfelét. Huszártisztjeink tehát még a hajviadalban is fölülmúlták ellenfeleiket.

A lenézés, a gyűlölökötés és a mellőzés, amiből a mieinknek ugyancsak kijutott, arra össztökölte őket, hogy hadratermettségüket még inkább kimutassák. S minden elővettek, hogy a magyar ezredek jó hírét növeljék. Ez sikerült is nekik. Dicsőség járt a nyomukban mindenütt s még azok is elismeréssel adóztak nekik, akik előbb semmibe sem vették őket.

Az ilyetén magyar tisztek között az első helyet Ebergényi László foglalta el. Őkegyeimét az Isten is huszárnak teremtette. Deli termetű, sudaras testű, ritkaszép férfiú A'olt.⁹⁰⁸⁾ A gondviselés azonkívül éles elmével, bátor szívvel és acélos idegekkel áldotta meg. Páratlan lovas, kitűnő vívó és jeles lövő volt. Kortársaink levelei szerint lelki tulajdonságai vetekedtek testi kiválóságaival. Jószívű, bőkezű, nyájas és leereszkedő ember volt mindenkor. Csakis az ilyen férfiú lehet a katonáinak bálványa; csak az ilyenért megy minden vitéz a biztos veszedelembe! Egyik kortársa írja Ebergényiről e szép sorokat: „*Második Herkules vala erejében,
Ulisses elméjében, Achilles merézségeben,
Epaminondas cirkálásában, Likurgus hadi
bölcs találmányaiban!*“

⁹⁰⁸⁾ Halotti beszédében olvassuk róla: „Boldognak és áldottnak e világon tartatik az az ember, kit Isten deli úri termettel, ékes mély elmével, friss jó egészséggel, kivánt szerencsékkel, méltóságos titulusokkal, arannyal, ezüsttel, urasággal, gazdagsággal, birodalommal, hatalommal környékez, ajándékoz.“

Ilyen tulajdonságok mellett csak jó szerencse kellett, hogy Ebergényi minden vállalkozását siker koronázza. És ez is megadatott neki. Amint kortársai írják, *tündér szerencse* járt mindenig a nyomában s bármihet fogott, szégyent soha nem vallott. Fényes pályafutásán vereség sohasem érte őt. Sikerről-sikerre, dia-dáÍrói-diadalra vitte kipróbált huszárjait, akik úgy bíztak benne, mint a kőfalban. Nem csoda aztán, ha az ellenségei azt a hírt keltették felőle, hogy az ördög erejével és hírével jár.

Ebergényi László fiatal korában a patvarkodáson kezdte; majd Sigray Mátyás ítélmestei oldalán bírósághoz tartozó szolgálatot viselt. Ez időre (1G88) esik, hogy Czobor Ádám generális két új huszárezredet szervezett. (Ezeknek egyike, a Nádasdy nevét viselő ezred, még a most élmúlt háborúban is küzdött.) Az egyiknek a vezetését Kollonits Ádámra bízta. Ez á jeles huszárezredes valóságos típusa az igazi huszároknek. Vidám, jó táncos, jó borivó, de vakmerő, gyors, bátor, tanácsos elméjű titéz, aki itthon és a táborban egyaránt általános kedveltségnek örvendett. A fiatal Ebergényi Kollonits Ádám ezredébe lépett be mint hadbíró. Ezt a tisztet Czobor Ádám ajánlotta fel neki. Abban az időben a hadbíró csak úgy forgatta a kardot, mint a többi tiszt. S Ebergényi csakhamar kiváló lön ebben a mesterségen is. Nem is csoda, mikor olyan jeles mestere volt, mint Kollonits Ádám. Kellő ismereteket szerezvén és eléggé begyakorolván magát, ott-hagyta az auditorságot s kapitányi tiszttet vállalt. Mint huszárkapitány hamar ismertté tette nevét. Az 1690. évben már itthon és külföldön magasztalva emlegetik nevét és vitézi tetteit. Sikeres portyázásai, csodával határos szágul-

dúsai, vakmerő támadásai s hamis praktikái a franciáknak sok fejtörést okoztak. S amerre ezredével ment, mindenütt oly dolgokat müveit, amik remekei voltak a hadi mesterségnek. Nyugateurópában csak most ismerték meg a magyar huszárságot. Csak most emlegették ott is, hogy könnyűháti lovasainknak nincsen pára a portyázásban, a gyorsaságban és csel vetésben. És a nyugati nagy nemzetek is igyekeztek huszárságot szervezni, mert a meglévő lovaságukkal nem sokra mentek.

A franciák ellen folytatott háborúban Ebergényi és huszárjai számtalan kisebb-nagyobb vállalkozást vittek véghez, mégpedig mindig jó sikерrel. A fősergentől néha többnapi járó-földre is elkalandoztak; itt az ellenség zsákmányosait lepték meg, amott a jómódú városokat sarcolták. Közben nekirúgták magukat mindenféle ellenségnek. Ebergényi ugyanis azt tartotta, hogy a próba vakmerő szerencsén forog, s a szerencse bátor szívvel társalkodik. S a vakmerőség néki csakugyan szerencsét hozott.

Az állandó sikér az udvar figyelmét is Ebergényire terelte. Az akkori viszonyok között bizony kevés magyar tiszt emelkedett oly gyorsan, mint Ebergényi. A király hamarosan főstrázsamesterré (őrnaggyá) nevezte őt ki. Ezt a tisztet is rövid ideig viselte. Először viceezredessé, majd ezredeskapitánnyá lett. A francia háború végén már ő maga vezette ezredét. Aztán tulajdonosa lett ezredének; azaz, hogy ezen-túl az Ebergényi nevet viselte az ezreclé. Az 1700. évben Lipót király bárói rangra emelte őt. A diplomában őfelsége a többi közt ezt írja Ebergényiről: „A vitézi virtusnak oly ritka példáit adá, hogy bár halálos sebeket is vőn, de a győzelmeinek se szeri, se száma nincsen; emel-

lelt az ellenségnek is mindenütt réme és ije-delme volt.”⁹⁰⁹⁾

A háborúban Ebergéyi és ezrede teljesen összeforrt. Senki jobban nem ismerte a magyar huszár természetét, mint ő, s minden alkalmazkodott ahhoz. A hadi kormányszék is elismerte, hogy Ebergéyi minden azon volt, hogy minél csekélyebb véráldozat árán arasson sikert. Kímélte és szerette embereit. Szívesen forgolódott köztük; el-eltréfálkozott velük s bősségesen juttatott nekik a zsákmányból. Ha a huszárok a bornak ereszkedtek, vagy ha táncra fogták a dolgot, Ebergéyi is velük tartott. Jómaga is szívesen nézett a pohár fenekére s a táncot sem vetette meg. Nem csoda hát, ha a mulatságra kínáló alkalmat sohasem röppentette el. Jól érezte magát a kukorékos bajszú huszárjai között s tudta, mint kell azok szívét magához vonzani.⁹¹⁰⁾

⁹⁰⁹⁾ Ezredének fizetésére, pótlására stb. vonatkozó hivatalos iratok a Közp. pénz. ltr. Hung, című gyűjteményében vannak.

⁹¹⁰⁾ Az 1702. évből ránk maradt egy ily című kimutatás: *Tabella über der rom. kays. Máj est. Obrist Baron Ladislai Ebergéyi Husarnregiment, wie sich solches nebst dem Staab 16. Sept. 1702. an Mann und Pferden effective befunden.* Eszerint az ezred 10 kompániából állott. Az első (Leibkompania) az ezredesé, a második az alezredesé, Észt erházy Gáspáré, a harmadik a főstrázsam es tere, Splényi Lászlóé. A többi század kapitányai ezek voltak: Zsigmondi, Rády, Sellyey, Réthey, Ayzler. Szücli Mihály és Korvini. minden kompániában volt egy hadnagy, egy őrmester, egy furir, egy felcser, egy trombitás, egy nyerges, egy kovács és három káplár. A szállásosztó Miller János, az adjutáns Pozsonyi Ferdinand, a hadbíró Farkas Mihály, a titkár Ferenczy László,

Kiütvén a spanyol örökösödési háború. Eber fényit ezredével olasz földre rendelték. Alig hogy odaérkezett, már hivatalos jelentés adá hírül, hogy a táborban friss és mozgalmas élet támadt, azaz hogy Ebergényi megkezdi a franciaik és az olaszok tán col tatását. Mi minden művelt itt Ebergényi derék ezredével, az egy könyvet is megtöltene. Sok mesés kalandjai közül álljon itt egynéhány.

Az 1702. év január havában, hideg téli időben, Ebergényi Alessandro Molinóhoz, a velencei köztársaság proveditorához azzal a kérés-sel fordult, engedné meg néki, hogy Verona városán átvonulhasson. Molino tagadó választ adott. Ebergényi erre a ki áradt és hideg Etsch

a kópián Iczaniczky István, a seregdobos Schmidt Ferenc és a profőz (tömlöctartó) Horváth András volt. Az ezredben ekkor volt 676 ember; köztük 181-nek nem volt lova. Hiányzott tehát 494 ember és 506 ló. A kiegészítés eleinte a Tisza mentén folyt, de 1702. nov. 3-án a haditanács elrendelte, hogy a gyűjtőhely (Sammelplatz) Zalában és Somogybán legyen. (Ex consilio bellico 1702. nov. 3. Köz. pénz. ltr.) Az ezred ezelőtt S hóval költött erre 25.296 írt volt, Ebergényi még a luzarai táborból írt a haditanácsnak (1702. szept 18.), sürgetvén ezrede kiegészítését; mert — mint írja — különben semmiré sem mehet. Bár Ebergényi már ez év márc. 14-én is írt ez ügyben és kérését Savoyai Eugen herceg is támogatta, pénzhiány miatt mi sem történt. (Ebergényi levele a haditanácschoz 1702. márc. 14. Castillione Mantuano.) Az 1703. év január 6-án az Ebergényi és a Deák Pál-féle ezredek kiegészítésére 30.436 frt-ot rendeltek ugyan, de a pénzt Ebergényi még ápril hóban sem kapta meg. Ápril 17-én maga Ebergényi írja, hogy zsákmányából (ex hostico) kell ezredét fön-tartania. (Hung. Denkbuch. 440. köt. 5. lap.)

folyóba ugratott. Ezrede szó nélkül követte őt. Valamennyien baj nélkül átúsztak a folyón. A jámbor veronaiak ilyesmit még sohasem látván, örömrivalgással üdvözölték a csuromvizes huszárokat.⁹¹¹⁾

Ebergényi aztán megkezdte bravúros kalandozását az ellenséggel megrakott olasz földön. Fényes nappal belovagolt a mit sem sejtő Castiglione deli Stiviera városába, kardra hányatta az ott lévő francia katonaságot s gazdag zsákmánnyal tovább vágtatott huszárjaival. Útközben francia gyalogosok és lovasok kísérte nagy borszállítmánnyal találkozott. A szomjas huszárok örömrivalgással rontottak a drága portékát kísérő csapatra és néhány perc alatt végeztek vele. Ebergényi aztán csapra veretvén a hordókat, ezredét torkig itatta. Szeptember 21-én Majland tartományába ütött. Hihehetlen gyorsasággal hatvan mérföldnyi területet bekalandozott, egész csomó várost megsarcolt, csapatokat ugrasztott szét s október 3-án katonáival s tömérdek zsákmánnyal visszatért a fősereghöz, anélkül, hogy egyetlen embert is veszített volna.⁹¹²⁾ E mesébe illő vállalkozásról ugyancsak sok szót ejtettek abban az időben! Az Ebergényi név szájról fülre járt s olasz földön még a síró gyermeket is e névvel hallgattatták el.

Ha e háború írott lapjait olvasgatjuk, Ebergényinek ilyetén kalandjaival állandóan találkozunk. Egyetlen nap sem múlt el anélkül, hogy az ellenséget hol itt, hol amott meg nem rivo-gatta volna. mindenütt járt-kelt huszárjaival s

⁹¹¹⁾ Lásd Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoya című munka jelentését.

⁹¹²⁾ U. o.

az ellenség sohasem találta. S mikor nem is sejté, egyszerre a háta mögött láta őt megjelenni. Úgy játszott az ellenséggel, mint a macska szokott az egérrel. Mindebben az a legsodálatosabb, hogy Ebergényi vakmerő kalandjait jobbára veszteség nélkül hajtotta végre. Az 1704. évben például szétverte az ellen-ségnak egyik nagyobb lovacsapatát. Ebergényinek csak három könnyű sebesültje volt, a francia lovasoknak azonban még a parancsnokuk is elesett s zászlójuk is a mieink kezébe került. Ilyen fényes eredménnyel végződött a cressentinói portyázása és a Novara melletti támadása is. Itt is, mint egyebütt, huszárjai vagon követték őt a veszedelembe s ha kellett, tűzön-vízen átrobantak. Tudták, hogy ha Ebergényi vezeti őket, csak sikerrel téphetnek vissza. Gyakran megesett, hogy a huszárok ellovakatlantak. Ilyenkor bizony gyalogszerrel kellett küzdeniök; de még így is helytálltak.

Ezenközben Ebergényi nemcsak tisztelesség dolgában, hanem rangfokozat terén is folyton emelkedett. Alig hogy „generális főstrázsamesterré“ Ion, már újabb kitüntetés érte őt. A király ugyanis a mezei főgenerális helytartójává (altábornaggyá) nevezte őt ki. Mint ilyent hazarendelték őt, hogy Pálffy tábornaggyal együtt II. Rákóczi Ferenc hadai ellen küzdjön. Engedelmeskedett; mert hitét és esküjét nem akarta megszegni. Tudjuk, hogy ő foglalta vissza Kassát s Pálffyval együtt azon fáradott, hogy a nemzetet uralkodójával kibékítse. Részvett a szatmári békesség megkötésében is. Történetíróink — köztük Thaly Kálmán is — kiemelik ez alkalommal szerzett érdemeit.⁹¹³⁾

⁹¹³⁾ Thaly Kálmán írja: „Ez érdemekből nem csekély rész illeti meg Pálffy János jó szellemet,

Helyreállván a békesség, Ebergényi doszti-falvi birtokára vonult s hol ott gazdálkodott, hol meg az országgyűléseken foglalatoskodott. Sűrűn levelezget főurainkkal s gyakran látja őket vendégül kastélyában. Jómaga is eljárt ismerőseihez s mindenütt szívesen látják a nyalka huszárt, aki ugyancsak vígan ropta a magyar táncockat. Férfiak megőrzi belső világának ifjúságát s szeretetreméltó vidámságával, nyájasságával csak úgy hódított, mint fényes múltjával. Hiszen tudjuk, hogy a bátor-ságnak, a hősiességnak tudata mindenkinél lelkét fölemeli. S ha valakinek, úgy Ebergényinek csodás tettei ugyancsak alkalmasak voltak erre. Azok közé tartozott ő, akik tettel s nem üres szókkal dicsőítették a hazát. S tetteinek fénye az egész nemzetre dicsőséget hozott.

Bár Ebergényi a főúri társaságok dédelgetett alakja volt, sem ez az élet, sem a békesség nem volt ínyére. Megszokta a tábori élet izgalmait; a tettvágy ingerei unalmassá tettek előtte a társaságok egyforma életét s oda vágyódott, ahol első volt s ahol dicsőség járt a nyomában. Sóhajtva írja egyik levelében: „Honores mutant mores. Nos fuimus Trees“ etc. Mivel eközben a betegség is gyötörte, kétszeresen vágyódott a régi katonai élet után.

Betegsége idején jómaga nem táncolhatott, ismerősei számára tehát táncmulatságot rendezett. „Búmnak elfelejtésére — írja ez alkalommal — és egészségtelenségemnek enyhődé-

báró Ebergényi László táborkot, aki a heves természetű és a békéalkudozásokat több ízben már-már türelmetlenül félbeszakítani akaró bánt mérsékelni, visszatartani tudta s e nemes tettei által enyhítő a haza elleni harcolásának bűnét.“

sére táncot tartok. Magam csak az ágyban biztatom a lábaimat s hizlalom a szemeimet.^{“914”)} Unalmát azzal üzte el, hogy rokonaival és jóbarátaival levelezgetett. Igen kedvelte Károlyi Sándor generálist és sűrűn levelezett vele. Ha nem jött mindenki válasza, türelmetlenül sürgette azt. „Tudom — írja ilyenkor —, hogy sok dolga van kegyelmednek, de hiszen annak is dolga vagyon, akit akasztani visznek”; mégis, ha idvezülni akar, ahoz való időt is nyer magának ... Ha kenyereket nincsen, kalácsot egyetek, pínz helyett aranyat költsetek, bor helyett auszprukot igyatok. Most iszom iirmöst éretted. Bár tokajit ihatnám!^{“915”)} Valamivel későbben ugyancsak Károlyinak írja: „Lelkem bátyám, vagyis inkább skóóium-üstökű vén öcsémuram! Csak azt nem tudhatom, élsz-e, avagy hová lettél? Talán csak azért nem írsz, hogy az ígért kancákat kérhessem? De bizony megadod azt s még processust indítok három esztendőbeli csikókért.^{“910”)}

E tréfás sorok magyarázatául meg kell említenünk, hogy Ebergényi híres lóidomító volt. Magának is kiváló ménesei voltak, de mások paripáit is elvállalta tanításra. Károlyi generális csikóit is ő nevelte. Az egyikről írja például: „Micsoda fajú ménlótól esett azon csikó, nékem, ha megírnád, kedvesen venném, mert

⁹¹⁴⁾ Károlyi-nemzettség levélétára, 1712. febr. 12. Sopron. Levele végén írja Károlyi Sándornak: „Az doktor engedőimé vei egy pohár bort iszom egészségedért.“

⁹¹⁵⁾ U. o. 1713. január 18. Dosztiifalu. „Saját kezével írandó ajánlott válaszát kegyelmednek örömmel elvárom“ — írja nagy komolyan; de rögtön hozzáteszi aztán, „babszem az anyádban“.

⁹¹⁶⁾ 1714. szept. 27.

tudnék felőle profetizálni s tanítását ahoz formálni. Vájjon nem az neapolitanus lovak közül esett-e?“

E kérdéshez fűzi aztán azon jelentését, hogy az elmúlt (1717.) évben harminckilenc lova és csikója döglött meg.

Bár Ebergényi testes tiil-lelkestüli katona volt, nem jó szemmel nézte a nyakunkra küldött katonaság erőszakoskodását. Többször kikel ez ellen. Károlyi Sándornak is megírja, hogy a bekvártélyozott milícia teljesen elnyomja a szegénységet. „Ez ellen — úgymond — közös erővel kell föllépnünk; mert a nép különben meg nem élhet.“

Noha még ekkor (1715) is betegeskedett, várva-várta a háború kitörését, örömmel hallotta a törökök rezgelődését s mikor elcsöndesedett minden, szomorúan írta, hogy ez a dolog a vitézlő rendnek nem nagy vigasztalására vagyon. „Háborúság nem lévén, békesség leszen végre, az ki is fegyverben öltözött embereknek nem igen kedves híre.“⁶¹⁷⁾

Ez időben veje: Csáky György ezredes nála farsangolván, Ebergényi kissé fölvidult. „Gróf Csáky óbester urammal — írja — vígsággal, tánckal, muzsikával töltöttük az időt; de én csak hol az ágybul, hol pedig a székbül nézvén őket, megelégettem azt aspectussal.“

Betegsége miatt 1715-ben az országgyűlésen sem jelenhetett meg. Ez alkalommal holt hírét is költötték. „Boldog Isten — írja Károlyinak —, micsoda hasznok vagy gyönyörűségek vala holtomban? Hiszem Isten, megtérésünket várván, ő szent fölsége eléltet még annak idejéig... Én most is igazán írom, soha oly

⁶¹⁷⁾ 1715. febr. 4. Dosztifalu.

órában hozzáam nem gyühettek, hogy tiszta, igaz lélekkel ne várjalak benneteket.“ Ugylátszik, ez időben már teljesen megfledkeztek nálunk Ebergényi múltjáról. Nem is csoda, hiszen ez időszakban kapott nálunk lábra az idegenek dicsőítése, utánzása és traktálása. Mód nélkül bántotta ez Ebergényit. „Az magyartól — írja — jobban böcsültetik és traktáltatik az idegen, hogy sem az maga hazafia! Boldog Isten, hová jutánk!“

A következő évben végre komolyan fenyegetett a háború kitörése. A király hív katonáját azonnal Bécsbe hívatta. Ebergényi aztán ott tanácskozott a kormányszékekkel a hadfogadás dolgában. Ezúttal szomorú föladat volt ez ránézve. Ekkor halt meg ugyanis bálványozott felesége: Széchenyi Juliánna, akit Ebergényi szívesen követett volna a sírba. „Volt kedves társam kiműlásával — írja — én is nagyobb részét életemnek elveszettnek lenni tartom.“ Kéri Károlyit, adna alkalmat a találkozásra, hogy „mostani keserves bájaimnak oly meghitt jókaróm előtt való előszámlálásával szomorú szívemet hadd vigasztalhassam.“⁹¹⁸⁾

Megemlíti e levélben azt is, hogy újra holt hírét költötték. Most már nem tiltakozik e kósza hír ellen, sőt hozzáteszi, hogy „valósággal alkalmasint jegyez“.

Búba borult lelke némi enyhülést talált a háború izgalmai között, Savoyai Jenő herceg a péterváradi véres csatában serege jobb szárnyának vezetését Ebergényire bízta, aki mint lovassági tábornok vonult hadba. A beléje helyezett bizalomnak Ebergényi teljesen megfelelt. Csapataival együtt Herkulesként küzdött

⁹¹⁸⁾ Bécs, 1716. márc. 18.

e véres csatában. Hárrom, lovat kilöttek alólá; több golyó találta őt magát is s bár sebei erősen vérzettek, lován maradt a győzelem kivívásáig. A csata közben folyton lekesítette magyar huszárjait: „Haljunk meg vitézséggel hazánkért! — kiáltá nekik.

A csata után Savoyai herceg meleg elismeréssel adózott Ebergényinek, akinek nem kis része volt e győzelem kivívásában.

Temesvár ostroma alkalmával ugyanígy kitüntette magát. Ezúttal tíz lovasezred küzdött az ő kardja alatt. Mint mindenütt, úgy itt is megbizonyította, hogy a hadakozás dolgában páratlan mester ökigyleme.

Az 1717. év nyarán Belgrád előtt találjuk őt. Saját bevallása szerint élte legnehezebb napjait e vár ostromakor élte. A rettentő hőség, az élelem hiánya és a fenyegető veszedelem még a legkeményebb vitézt is próbára tette. S Ebergényi nyugodt lélekkel, sőt vidáman tette meg intézkedéseit. A haláltól nem félt, a veszedelem nem ijesztette meg. Vitézségen aggott meg; lélekjelenlétét sohasem veszítette el, s minél nehezebb föladat várt rá, annál nagyobb forgolódásban s tevékenységen találjuk őt. Nyugodtságával s vidám beszédeivel a katonáiba is lelket adott. Aztán még az ostrom alatt is szakított magának annyi időt, hogy jó embereit értesítse. Az 1717. július 1-én például megírja Károlyi Sándornak, hogy Nándorf ej érvárt teljesen körülzárták s a tábot sáncokkal veszik körül. „Mégnem tudjuk — írja —, hol a török armada; de nem tartunk tőle. Futrázs dolgában igen fogyatkozott állapottal vagyunk. A rettenetes hőség miatt a borunk is teljesen fölmelegedett. Bizony meleg bort kell innunk. „Lölköm, öcsém! ha egy jégvermedet ideküld-

hetnéd, feles pínzt is árulhatnék belőle számodra, egészségedet is jeges bor mellett gyakrabban emlegetném!“⁹¹⁹⁾

Megírja még Károlyinak, hogy az Isten legkedvesebbik leánykáját kivevé a világból. Aztán kérdezősködik a lengyelországi atyafiak zenebonája felől. „Rettenetes híre vala — írja — a lengyeles magyarok helytelen föl zendülésének; de én nem hihetem, minthogy az török erőben nehéz nekik bízniok.“

Valamivel később megírja, hogy a janicsárok megtámadták a Száván túl emelt reduttát s négyszáz embert levágtak. General Marsigli, ifjú Hayssler s tíz kapitány elesett. Ő a lovasággal segítségükre mervén, a törököt visszaüzé és négyszáz janicsár levágatott. A reduttá elkészülvén, 36 öreg ágyú és 16 mozsár udvarol a várbelieknek ünnepélyesen. (Nándorfejérvár, 1717 júli 23.)

Augusztus 13-án jelenti, hogy megjött a nagy török sereg s egy puskalövésnyire ütött tábor. „Kanoníroznak s bombardéroznak s puskáznak táborunkhoz, emiatt a felséges herceg (Eugen) kvártélyát biztosabb helyre kellett vinni... Várnak s városnak ágyúkkal s burnákkal való attakérozása a bentvalóknak nagy alkalmatlanságával fog secundáltatni... Farkasbőrben öltözött idegen országiak nem hiszem, hogy valamit tehessenek. Bercsényi ugyan itt Végszindrónél volt az vezérnél s onnan Bukarest fele visszatért. Mi okra nézve! nem tudatik. Frissnek és egészségesnek mondják lenni őt.“

A levele végén azt is megírja, hogy a törökök mind a négy sátorát keresztüllöttek s szolgáit megsebesítették. „Higyed öcsém — írja Károlyinak —, nehéz kompánia ez. Ehhez hasonlót

⁹¹⁹⁾ Lándorfejérvár, 1717. júli 1.

néni láttam még, pedig gyermeksem óta kezrem így szerencsémet. Egyfelől a Duna, másfelől a Száva, hátul az erősség teli néppel, előtünk s körülöttünk a Dunától a Száváig az ellenlenség. Itt csakugyan győznünk vagy halunk kell!“

Három nappal e levele írása után megkezdődött a véres küzdelem a török sereggel. Eberényi a maga lovasságával a megerősített táborból lévő janicsárgot támadta. Nehéz s véres munka volt ez! Egymásután három támadást intézett a túlnyomó török erő ellen s végre is erőt vett rajta. Mivel maga is résztvett a harcban, több nehéz sebet kapott. Lábát is átlöttek. A győzelem kivívásában azonban, mint minden, úgy most is, nagy része volt.

December 3-án már birtokán találjuk őt. ö maga írja Károlyinak, hogy sántán és sebekkel borítva, puszta házához érkezett.

Tudjuk, hogy ekkor már híre járt a készülő tatárbetörésnek. Eberényi lelke mélyéből helytelenítette a bujdosóknak azon szándékát, hogy török-tatár sereggel hazánkra üssenek. Többször ír ez ügyben Károlyinak s hírt kér tőle. „A nagyeszű Miklóst (Bercsényit) — írja — Végszendrő várában való reménysége nagyon az földhöz csapta. Bégen megtanulhatta volna pedig, hogy contra dominum non datur consilium. Nem suffragálnak néki helytelen combination“ (1717 december 3, Dosztifalu.)

„Hallom Ferenc felől, Drinápolyban operálódik, ötvenezér emberrel ... Ina a szultánt, csak békességet ne csináljon. Promittere facile, praestare autem domicillum judico. Okos embertől helytelennek látom, annyival is inkább, hogy az Istennel számot nem vetett, aki is az vindicát magának reserválta.“

Ebergényi, amint sebei meggyógyultak, ismét táborba szállt. Az 1718. év nyarát jobbára Délmagyarországban tölté a seregnél. Itt érte őt az a hír, hogy a békességet megkötötték. Mint igaz katona, nem nagyon örvendett e hírnak. Szerinte ugyanis a békesség csak a gazdembernek jó hír; „de nekünk, hadi embereknek — írja — nem derekas, mert régi szokás szerint ezzel a becsületünk alább száll“.⁹²⁰⁾

A békesség helyreálltával Rákóczi Ferenc és bujdosó társai is eszébe jutnak. Szerinte okosabban cselekedtek volna, ha megbékülnek és hazajönnek. „Az bujdosó Ferenc is, Miklós is (Bercsényi) — írja — mindenütt megcsalván magukat, csak elhiszem, keservesen dohányoznak és az ghimesi (Forgách) s pápai (Eszterházy) vándorlóknak is hihető jobb ízűén esnek most az falatozás.“

Hazajővén a táborból, hol Sopronban, hol meg birtokain éldegélt. Természetesen a katonai dolgokkal is foglalkozott, mert hiszen tisztségéről nem mondott le. Amint levelei mutatják, különösen érdekkelték őt a háborús hírek, meg a bujdosók dolgai. Gyakran tudakozódik az ilyen ügyben Károlyi Sándor generálisnál: Mikor az oroszok rezgelődni kezdtek, többször kérdei, mit csinál a muszka! „Mit akar a cár! Hogy nem tud a tengerben halni.“⁹²¹⁾

Az 1722. évben ismét betegség vetette őt az ágyra. Ő maga írja, kevés híjjá volt, hogy el nem ballagott ez árnyékvilágából. „Minthogy pedig — úgymond — még egy kis dolgom volna ezen a világon, azért kénytelen leszek fürdő- és savanyúvízkúrával, helyrevitettén magamat, ott élnem.“

⁹²⁰⁾ A bácsi táborból, 1718. szept. 17.

⁹²¹⁾ Sopron, 1719. szept. 8.

Betegsége miatt az országgyűlésre sem mehetett fel. Tehát Károlyi Sándort kéri, Magyarország legelső oeconomusát, hogy „*hanyatló országunk consolatiojára* és *emolument urnára legyen*“.

Betegsége idején őfelsége engedelmével Eszterházy Ferenc generális helyettesítette őt katonai tisztében.

A következő (1723.) évben Ebergényi elérte azt a legmagasabb katonai polcot, melyhez magyar ember vajmi ritkán jutott. A király október 5-én összes hadai („über all’ unser Kriegsvolk“) tábornagyává nevezte őt ki. Magyarul e tisztséget akkor mezei kommandérozó iögenerálisnak hívták.

Ezt a nagy tisztséget nem sokáig viselhette. Az 1724. év június 25-én hajnalban csöndesen elszunnyadt. A legnagyobb magyar huszárok egyike költözött el véle. Országos részvét kísérte őt sírjába. A Sopronban elmondott halotti beszéd *Timor dei* címen nyomtatásban is megjelent. Körtöi fordulatokban és szépségen gazdag beszéd ez, melyet Orosz Pál írt volt.

Ebergényit életében is a szegénység gyámon lánok mondották. Buzgó, adakozó, emberszerető férfiú volt ő mindenkor. Testamentumában is ilyennek mutatta magát. Nagy összegeket hagyott templomokra, iskolákra, ispotályokra stb. Két leányáról: Csáky Györgynéről és Viczay Johnéről is bőségesen gondoskodott. Csáky György vejét különösen kedvelvén, róla legtöbbször emlékezik. Ez a jeles és nagyhírű lovasgenerális úgyszólván gyermekkora óta Ebergényi mellett szolgált. Ebergényi nevelte és oktatta őt sok más ifjúval egyetemben a hadimesterségen. S Csáky nemcsak apósa szellemét, de világhírű huszárezredét is örökölte.

Bár Ebergényi László volt a magyar liuszár-ság európai hírnevének egyik megalapítója: hősi tetteiről, példátlan sikereiről hamar megfeledkeztek. Idáig nem akadt senki, aki véle komolyan foglalkozott volna. S ki tudja, lesz-e, aki őt életre hívja s igazságot szolgáltat neki? Nem ő az egyetlen, akire a közömbös utókor ilyen sorsot mért. Sok, sok gyöngye vítezi életünknek rejlik ismeretlenül; sok merült el örökre a feledékenység homályába. Ahol megértés és hű emlékezés nincsen, ott a nagyság is csak oly rövid életű, mint a fellegek fölött kígyult fény.

XIX.

UTÓSZÓ

Utószó

Húrom századnak néhány kevésbé ismert magyar főtisztjét mutattuk itt be. mindenféle fajtából választottunk egyet-kettőt. Hadtörténtünk ezeknél nagyobb alakokat is ismer ugyan, de ezek életéből is lópten-nyomon láthatjuk, hogy a magyar tisztjeinknek szelleme három századon át nem változott. Régi hőseinknek ragyogó példáját látjuk bennök is megújulva. Mint azokat, úgy ezeket is *hazafias gondolkozás, önseláldozást készség, vitézi szellem s vakmerőségig menő bátorság jellemzi*. Mintha csak a hős Lossonezy Istvánnak a szelleme élt volna bennök, úgy éreztek, úgy gondolkoztak ők is, akik itthon és a külföldön dicsőséget sereztek a magyar névnek.

Amilyenek voltak a főtisztjeink, olyanok voltak katonáink is. Bármilyen nemzet fiaival álltak szemben, mindég megállták a sarat; minden dög egész sereg bravúrt vittek véghez.

A török nagyvezér mondotta volt egykoron, hogy csak két vitézlő nemzetet ismer: a törököt és a magyart. S hogy a törökök mindenféle nemzet katonái közül legjobban tartottak a magyartól, azt nem is titkolták. Szigetvár megszállásakor a nagyvezér például azt kérdezte kémjeitől, mekkora a Györnél táborozó császári hadsereg! A kémek azt felelték, hogy legalább is akkora, mint a török hadsereg; de magyar nem sok van közte. A nagyvezér erre imigyen

felelt: „Csak magyar és horvát ne legyen sok, a többivel nem törődöm!“

De nemcsak a törökök, hanem a méltányosabban gondolkozó idegen hadvezérek is mindég ilyenformán nyilatkoztak a magyar katonáról. Scinvendi Lázár fővezérre például senki sem foghatja, hogy valami nagy magyarbarát lett volna. A magyar katonát ökigyclme mégis nagyon értékesnek tartotta. Az 1566. évben például magának a királynak írta, hogy a német katonaság egymagában nem alkalmas a török ellen való harcra.⁹²²⁾ Aztán igen is sokba kerül, hamar megbetegszik s elpusztul. Ezért a török ellen minél több magyar katonát kell tartani! *E katonák ugyanis nagyszerűen hadakoznak!* De oly nyomorultan fizetik őket, hogy lehetlenség a zsoldjukból megélniük. A magyar huszár fizetése oly csekély, hogy azért a pénzért parasztot sem kaphatni sáncmunkára. Aztán azt is figyelembe kell venni, hogy a magyar katonaság mellőzése a nemzet szemében tüske, szívében pedig méreg! Ezért őfelségének rajta, kéne lennie, hogy a magyarokat nagyobb mértékben alkalmazza!¹⁰²³⁾

Schwendi Lázár szava a pusztában kiáltóként hangzott el. A magyarság iránt való nagy bizalmatlanságot ő sem tudta eloszlatni. Ez a bizalmatlanság aztán később még fokozódott s lassankint gyűlöletté vált. Gabelmann mester,

⁹²²⁾ „Ist gegen den Türken zu vielerlei Sachen viel zu schwer mul unfertig.“ (Staatsarchiv, Turcica.)

⁹²³⁾ U. o. Turcica, 1366. ápril 7. Ungvár. („Item es stehe denen im Land wie ein Dorn in Augen und ein Gift im Herzen, darumb muss Ihr. Majest. bedacht sein, wie sich der Ungarn besser gebrauchen mög.“)

a jeles tollú hadtörténetíró személyesen vett részt a tizenhatéves háborúban. Amit ő naplójában (mely ma is kiadatlan) leírt, azt szemmel látta. S ez a német mester írta volt, hogy *a háború sikertelenségének főoka a németeknek a magyarok iránt érzett gyűlölete és megvetése!* És kifejti külön fejezetben (Contemtus Germanorum erga Hungaros!), micsoda eredményeket szült ez a gyűlölet magyar földön. S közben magaszta Iva-magasztal ja a magyar katonát és lélekemelő dolgokat ír még a szabad hajdúkról is.⁹²⁴⁾

Tudott dolog, hogy a XVI. század végén egy ideig Mansfeld Károly volt nálunk a fővezér. Ez az ember mód nélkül megbecsülte a magyart; örömmel látta maga körül a magyar tiszteket cs ólt is a tanácsukkal. Illésházy írta volt róla a többi közt, hogy „*csak egy magyar darabontnak is süvegei vet vala és igen becsüli vala őket*“.

A XVII. században is akadtak méltányosan gondolkozó német főtisztek, akik nem rejtették véka alá a nézetüket s nyíltan magasztalták a magyar katonát. Ilyen volt például Kollonits Szigfrid generális, a magyar végbeliek bálványa, aki később mint magyar rebellis Bécsben ült tömlőben. Megkapok azon levelek, mikt a magyar végházak és kastélyok Örségei írtak Kollonits kiszabadítása dolgában. Nincs mit csodálnunk a nagy szereteten, amit a magyar végbeliek mutattak és éreztek e lovagias és gavallér főtiszt iránt, aki a magáéból fizette katonáit s aki büszkén hirdette, hogy szíve a magyar földért dobog.

⁹²⁴⁾ E többkötetes tábori napló a bécsi állami levéltárban van.

A XVII. század végén, a nagy felszabadító háborúban hatalmas császári hadsereg küzdött nálunk. A siker elvakította a bécsi kormánszékeket s ügyet sem vetettek arra, hogy a magyar katonaság is kellene a török ellen. Azon császári hadvezérek azonban, akik ismerték a magyar katona nagyszerű tulajdonságait, más-ként gondolkoztak. Ók állandóan a magyar katonaság szaporítását sürgették. Badeni Lajos őrgróf, aztán Heydersheim és az összes generálisok 1693-ban minél több magyar katonát követeltek; mert szerin tök a török háborúban a magyar katonaság a hadseregnak essentiája!⁹²⁵⁾

Ilyen és hasonló nyilatkozatokat bőséggel találhatunk, főleg akkor, ha a magyar főtisztek és a magyar tanácsosok jelentéseit is figyelembe vesszük. De bármint dicsérték is a katonáinkat, azért biz azok állandóan mostohafiai voltak úgy a bécsi udvari kamarának, mint a haditanácsnak. Érthetetlen az a lenézés, az a gyűlölet és megvetés, mellyel különösen az udvari kamara közel három századon át a magyar katonaság iránt viselte. Ezt még csak elviselte volna valahogy a nemzetünk, de az udvari kamara nem elégedett meg a magyar katonaság lenézésével és koplaltatásával, hanem az uralkodókat is állandóan a magyar katonaság ellen tüzelte. Fölterjesztésein nem egyszer olyanokat ír a mi hadi népünk ről, hogy az ember arca, ezeket olvasva, ma is megpirul. Csoda-e, ha ilyen jelentések után az uralkodók

⁹²⁵⁾ Közös pénzügyi levélt. Hung. 14693. csomó. Ex consilio bellico, 1693. márc. 31. „Des Herrn Generalleutnantes Ludvig Wilhelm Markgrafen zu Baden hochfürstl. sowohl als der samentlichen Generalität Meinung nach bei führenden türken Krieg gleichsamb die Essentia seien.“

is olymódon gondolkoztak a magyar hadi népről, mint az udvari kamara?

A tizenhat éves háborúban a magyar tanácsosok a sereg élére magyar generálist sürgettek. Az udvari kamara természetesen nevetségesnek tartotta ezt a kívánságot. Az ő szemében ugyanis a magyar katona az utolsó volt. Büszkén írja tehát az uralkodónak, hogy ha az ellenség az egyik kapunál megjelenik, a magyar gyalogság a másik kapun elszalad. Nagy kár, hogy az udvari kamara ezt az állítását semmiféle adattal nem támogatta! Mi azonban szolgálhatunk adatokkal. Győr várát ekkor adta föl a gyáva Hardegg, Kanizsát pedig Paradeiser. A pápai idegen őrség ugyanezt cselekedte s hozzá még török szolgálatba állott volt. Mind Hardeggnek, mind Paradeisernek a fejét hóhér ütötte le, mert a jól felszerelt s erős várát gyáván adták fel. Ugyanezen időben szerdár vezír Hasszán basa nagy sereggel vette körül a diiledező Palota palánkjait s fenyegető levélben felszólította a vár kapitányságát az erősség feladására. Horváth Gáspár kapitány uram ezt felelte néki: „Itt Palota várában arany és ezüst nincsen, de vannak jó vitézek s ha valaki egyetlen szót ejtene ki a vár feladásáról, menten darabokra vágnák őt. Arra a fenyegetésre, hogy a vezír űr fegyverrel veszi meg a várunkat, csak az a válaszunk: próbálja meg. Ha megégettük a pecsenyét, megísszuk a levest is (t. i. kávét). Bolond, aki hisz a töröknek.”⁹²⁶⁾

Három évvel későbben a törökök ismét felszólították őt a vár feladására. Ekkor Horváth Gáspár újra megírta, hogyha a várat akariják,

⁹²⁶⁾ Bécsi állami levélt. Turcica, 1602. Ez a legrégebbi adat a feketekávéről.

a követeket ne fárasszák, „mert szinte olyan válasza lészen, mint harmadéve szerdár. Hasznán basának volt... *Én nemzetemben soha áruló nem volt, bizony én sem akarok első lenni*”.

Horváth Gáspár magyar ember volt s a kardja alatt csakis magyar katonák szolgáltak. S íme nem szaladtak el, mikor a nagy török sereg megjelent! S nem Horváth volt az egyetlen magyar várkapitány, aki így viselkedett. Sok-sok kisebb palánknak akadt, melyeknek örsége Fonyód példájára az utolsó emberig hősi halált halt. És senki soha még a nevüket sem emlegette. Csak az elsárgult levelek adják értenünk, hogy a török-magyar harrok jó részét még ma sem ismeri történetírásunk.

Az itt jelzett tizenhatéves háború hatása alatt írta Gabelmann mint szemtanú e sorokat: „*Ungerlandt is vest an Männer und Mauern, das ist an Kriegsvolk und Vestungen!*” Azaz hogy Magyarország jó vitézekkel és erős falakkal bővelkedik.

Mi nem hagyjuk helyben e szép mondást; mert erős falaink, erős végházaink nem voltak, de ezek hiányát vitézeink bátorsága pótolta.

Az udvari kamara — amint említők — még gyávasággal is vágolta a magyar katonáságot. Hogy a hütlenséget és a lázadást is számtalan-szor ráfogta — mondanunk sem kell. Az ilyen vádak ellen fölösleges a védekezés.

Tudott dolog, hogy nálunk a katona és a vitéz mindég egy fogalom volt. S lehet-e valaki vitéz és gyáva egyszerre? Tengernyi lovas regulamentum áll rendelkezésünkre. Különféle időben a császári lovasság számára készültek

ezek.⁹²⁷⁾ Valamennyiben van két pont, melyek ügyeimet kelthetnek. Az egyik azt mondja, hogy amelyik lovas támadáskor gyáván visszafordul vagy meghátrál, azt a társai azonnal vágják le. A másik pont azt mondja, hogy a lovasok részegek, mint a disznók, ezért őket keményen büntetni kell. A bécsi kormányszékek a magyar huszárok részére is készítettek ilyen regulamentumokat. A gyávaságra vonatkozó pont helyett ezekben azt olvassuk, hogy azon magyar lovasokat, akik a támadásra szóló parancs kiadása előtt az ellenségre rontanak, vagy akik az ellenséges lovasokat személyes viadalra hívják, büntetni kell. Íme a regulamentumok szerint a császári lovast a gyávasága miatt kellett leszúrni, a magyar huszárt meg vakmerő bátorsága miatt kellett büntetni. Érhet ebből kiki annyit, amennyit akar.

Vannak külföldi írók féljegyzései is, amik ulyanezt a, tárgyat érintik. Szerintük a magyar katona nemcsak bátor, de túlságosan vakmerő is; így aztán még lehetetlenre is vállalkozik.

A végbeli szokás szerint az a magyar katona, aki bátortalannak mutatta magát, vitézi kenyéren többé nem élhetett s szolgálatba sehol sem fogadták.

Bornemissza János vice-generális jelenti 1650-ben, hogy a diósgyőri vár őrsége egy reggelen a lakókkal együtt a szőlőkbe ment kapálni és kötözni. Hirtelem három magyar lovas száguldva rohant a városba, jelentvén, hogy török sereg közeledik. Bornemissza hírt lövetett az ágyukkal, hogy a küntlévőket figyelmeztesse a veszedelemre. Nagy Balázs a maga haj-

⁹²⁷⁾ A grazi Landesarchiv-ban vannak. (Militaria.)

dúival azonnal a város felé rohant s szembe- szállt a törökökkel. Véres harc támadt. Közben a törökök betörték a város kapuját s a városban is harcolni kezdtek. Néhány gyalogost egy pincébe szorítottak s el akarták őket fogni. De ezek oly derekasan védték magukat, hogy a, törökök semmire sem mentek. Erre szalmát hoztak s tűzbe fojták a szegény gyalogosokat. A törököknek csak két koldust, egy asszonyt és két pásztot sikerült magukkal cipelniük. A várőrség ellenben szekerekkel vitette ki a török hullákat. Éjjel nagyszerű üstökös mutatkozván az égen, a török sereg szanaszét futott.

A városi küzdelemben Homonnai gyalogosai — jelenti Bornemissza — lélekemelő módon küzdöttek s vitézségüknek maradandó emléket állítottak. Ellenben Rákóczi gyalogosai inkább érdemlik a halált, mint az életet. Ők ugyanis künt maradtak a szőlőkben s ott rejtőztek a véres küzdelem alatt. Az asszonyok aztán gyalázatos szitkokkal illették őket s kikergették. E katonák az egész lakosság gúnyjának és megvetésének tárgyai lónek s mint becstelenek, a seregben tovább nem töretnek!⁹²⁸⁾

Íme, ez lett a sorsuk azoknak, akik megfeledkezvén vitézi kötelességükkről, nem elegyedtek a harcba.

Ha ilyen eset adta elő magát a törökök között, akkor azokat a katonákat Budára cipelték, ott aztán tehénre ültették őket (mégpedig háttal) s végig kergették az utcákon. A nép pedig ezer

⁹²⁸⁾ Közös pénz. levélt. Hung. 14522. fasc. 1650. júli. (Per mulieres ignominiose vexabantur eorum tumeliisque affecti foras pellebantur, qui risui et ludibrio totius populi expositi in exercitu nunquam tolerantur, nec tolerari volant, verum pro infanibus reputati manent.)

szitok között köpdöste s az utcák piszokjával dobálta őket.

A diósgyöri esetet azért említettük föl, mert a végbeli élet írott emlékei közt ehhez hasonlót nem találtunk. De bármit tettek is a végbeliek, bármily odaadással és lelkesedéssel küzdöttek is, a bécsi kormányszékek jóindulatát sohasem sikerült megnyerniök. Érdemes megemlítenünk, hogy a budai basák is egy követ fújtak a bécsi kormányszékekkel. Ők ugyanis örökké panaszkoztak a, végbeli magyar kapitányokra s azt sürgették, hogy a király a harcos és nyugtalan miagyár kapitányok helyett békés német tiszteket helyezzen a várakba.⁹²⁹⁾

Amint tudjuk, a budai basák e kívánságát szívesen teljesítették Bécsben s a legfontosabb végházak élére idegen kapitányokat helyeztek.

A XVII. században a bécsi kormányszékek s az ő ajánlásukra az uralkodók is mindig jobban és jobban kimutatták ellenszenvüket a magyar végbeli haderő ellen. Folyton szaporították a várakban az idegen zsoldosokat s elviselhetetlen nyomorúsággal sújtották az amúgy is szegény magyar katonaságot. A végek magyar katonái négyeszer-ötször kevesebb fizetést kaptak, mint az idegen zsoldosok s még e csekélyke fizetést sem kapták meg. Az éhség s a betegség aztán mód nélkül lábra kapott köztük.

Még a konstantinápolyi császári követek is a magyar katonaság ellen izgattak. Stöckl Ágost írja például 1570-ben Bécsbe: *Ne bizzanak a magyarban! A hadsereget vagy elárulják, vagy elhagyják. Az ő gonoszságukat és hűtlenségüket bizonyítják a magyarországi gyászesemények!* (Exercitus vei prodant vei deserani Eoruni malignitatem et perfidiam plurimi funesti rerum in Hungaria successus testarentur.)

Batthyány generális írja 1662-ben a királynak a dunántúli magyar végbeliekről: „inkább kellene őket a koldus, mint a katona névvel neveznem. Hogy feleségeiknek és gyermeküknek kenyeres adhassanak, fosztogatniuk kell. S mint zsiványokat, fölakasztyák, karóba vonják vagy kerékbe kötik őket. *A hazának hű és jó katonái tehát a hóhérok kezén rútul fejezik be életüket.* Könyörgök felségednek, szánja meg a szegény koldusokat; mert végső romlás és pusztulás következik a hazára, ha a szolgálatot abbanhagyják. Ők már nem könyörögnek többé; mert teljesen kétségeestek, de mi generálisok könyörgünk értük és Isten színe előtt tiltakozunk ezen eljárás ellen“⁹³⁰⁾)

Forgách Ádárn ugyanekkor a bányavidékiekről írja: „Rettenetes azoknak a nyomorúsága! Ha halálra ítélt rabok s nem őfelsége vitézei volnának, akkor sem volna szabad őket éhhalál-lal elpusztítani.“⁹³¹⁾)

Ne gondoljuk, hogy ezek talán túlzott hírek voltak. A valóság még e jelentésekknél is sötétebb volt. Amint a nógrádi magyar őrség jelenti, ott egy morzsányi kenyér sem volt. A szegény vitézek és gyermekük döglött lovak húsával és gyökerekkel táplálkoztak. Nem is magyar, de német úr jelenti Bécsbe, hogy Győrött a katonák éhen halnak. Pápán pedig — írja ugyanő — már ötvenen meghaltak s akik még élnek, az éhségtől úgy lézengenek, mint a falon az árnyék. Milyen kár — írja ugyanő —, hogy az ilyen bátor és derék őrségek így kell elpusztulnia!⁹³²⁾ Valamivel későbben Kollonits

⁹³⁰⁾ Pénzügyi levélt. Hung. 14552. fa se.

⁹³¹⁾ U. o. 1662. júni 17.

⁹³²⁾ Kayserstein jelentése 1664. jan. A haditanács 1664. febr. 13-án ugyanezt jelenti a kolozsvári és

*Lipót püspök írja az éhező végbeli vitézkről: „e szegény emberek immár hat év óta egy harapásnyi kenyeret, egyetlen fillért sem kaptak”.*TM

S akkor, midőn, a mi szegény katonaságunkat így nyomorgatták; a császári őrségek minden egyes katonája nyolcszor akkora fizetést kapott, mint a magyar kapott volna, ha megfizetik néki a zsoldját! Mi volt e leketlen eljárásnak az indító oka? Miért kellett a szegény magyar katonának annyit szenvednie? A felelet nem nehéz a kérdésre. A bécsi kormányszékek ínséggel, nyomorúsággal sújtották a végbelieket, hogy gyöngítsék s hogy a fegyelmet megbolygassák. A szegény, éhező és rongyos koldusokkal ugyanis könnyű volt elbánniok. S a cél az volt, hogy a végbeliektől, vagyis a magyar haderőtől szabaduljanak. Ez volt Magyarország egyetlen bástyája még, tehát ezt is le kellett dönteniök. Bécsben már szállóigeként járt a jelszó: *magyar katonaságra nincs szükség!* És aztán az uralkodó elnöklete alatt hosszasan tanácskoztak Laxenburgban, mint lehetne a magyar haderőt feloszlatni. Az 1671. december 11-én megjelent aztán a császári rendelet, mely egyelőre nyolcezer jó magyar végbelit szélnek ereszttet. A szegények még hátralékos zsoldjukat sem kapták meg.

Az 1693. évben, a szerencsés török háborúk hatása alatt, a bécsi kormányszékek nyíltan követelték, hogy a magyar katonát mind el kell a székelyhídi őrségről. (Köz, pénz. levélt. Hung. 14556. fasc.)

⁹³³⁾U. o. 14567. fasc. 1669. máj. (Diesen armen Leuten schon in das sechste Jahr kein Bissen Brod, noch einziger Pfennig geraicht worden.)

bocsátani s a várakat német és rác katonaságra kell bízni.

Ez is megtörtént. Ám a spanyol örökösdési háborúban a magyar katonaságot, főleg a hu-szárságot nem nélkülözheték. Kénytelenek, voltak tehát lovas- és gyalogezredet szervezni, így jöttek létre az első állandó császári (magyar) ezredek. Ezek a magyar katonaságnak a császári hadseregbé való beolvasztásának az előfutárjai voltak. Az udvarnak és a bécsi kormányszékeknek céljuk tehát sikerült. De ez a siker a magyarságnak több százados szennedéset és letörését jelentette. Bármint állt is a dolog, annyi bizonyos, hogy a magyar katonaság ezután sem változott meg; a keserűség és a bú nem tette rosszabbá. A spanyol örökösdési háborúban — még az udvari kamara jelentése szerint is — az újonnan felállított magyar ezredek őfelségének örök dicsőséget szereztek. Ugyanez történt Mária Terézia háborúiban és a napóleoni harkokban. A magyar katona szelleme tehát mit sem változott.

Mondják, hogy a. néplélek századokon át nem változik. Ha valamikor, úgy a most lefolyt háborúban igazolva láttuk e mondást: Napról-napra olvashattuk és hallhattuk a himnuszokat, miket a hazai és a külföldi tudósítók zengtek a magyar katonák páratlan vitézségről. Mintha csak a XVI. század vitézi küzdelmei újultak volna fel, a hihetetlen bravúrok egész serege játszódott le. Lelkünk emelkedett, nemzeti büszkeségünk dagadózott, mikor meggyőződtünk, hogy a magyar katona sok százados dicső múltja a jelenben is ól. Nem vesztett az fényéből és erejéből semmit sem. A magyar katona olyannak bizonyult, amilyen volt régente. Vitézi erényei a letűnt századok alatt nem tűn-

tek el, nem gyengültek. A hosszú békesség a harci keménységét meg nem lágyította, szellemet meg nem változtatta. Győzte a fáradalmat; megbírta a nélkülözést s vakmerőén, feláldozással küzdött a túlnyomó erővel szemben. Az évekig tartó eme dicső küzdelem után természetesen mást várhattunk volna, mint összeomlást. De ezt más tényezők idézték elő. Reméljük azonban, hogy ez összeomlást a feltámadás fogja követni. Bízhatunk népünkben, mert tudjuk, hogy a nemzeti szellem, a vitézi erény úgy él, úgy virul benne most is, mint a letűnt századokban. *Ám ezt a szellemet, a népiéleknek ezen megbecsülhetetlen kincsét ápolunk, támogatnunk, fejlesztenünk kell,* hogy mi koron a nemzet életéért kell majd síkra-szállítunk, fokozott erőben álljon a haza rendelkezésére.

T A R T A L O M :

I.	A végek dicsérete -----	5
II.	Czeczey Lénárd kapitány -----	7
III.	A nagy Thúry György -----	57
IV.	Bathróczi Zolthay István -----	153
V.	Balázsdeák István -----	195
VI.	Palonai Magyar Bálint -----	227
VII.	Ráthoti Gyulaffy László -----	259
VIII.	Berenhidai Huszár Péter -----	293
IX.	Própostvári Bálint főkapitány -----	337
X.	Dobó Ferenc generális -----	377
XI.	Erdődi Pálffy Tamás -----	433
XII.	Gróf Zrínyi Ádám -----	489
XIII.	Csonkabég, a török huszárezredes-----	527
XIV.	Kiss Balázs huszárezredes-----	545
XV.	Vékony János kapitány-----	563
XVI.	Splényi László tábornok -----	575
XVII.	Gróf Kollonits Ádám generális-----	587
XVIII.	Ebergényi László tábornagy -----	605
XIX.	Utószó -----	627